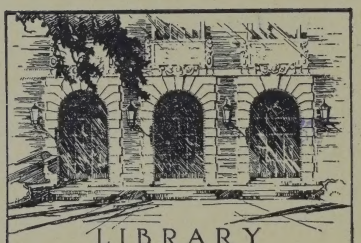

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF ILLINOIS

949.85
N631

The person charging this material is responsible for its return to the library from which it was withdrawn on or before the **Latest Date** stamped below.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

To renew call Telephone Center, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

JUL 16 1981

JUL 1 1981

AUG 06 1985

OCT 07 1985

L161—O-1096

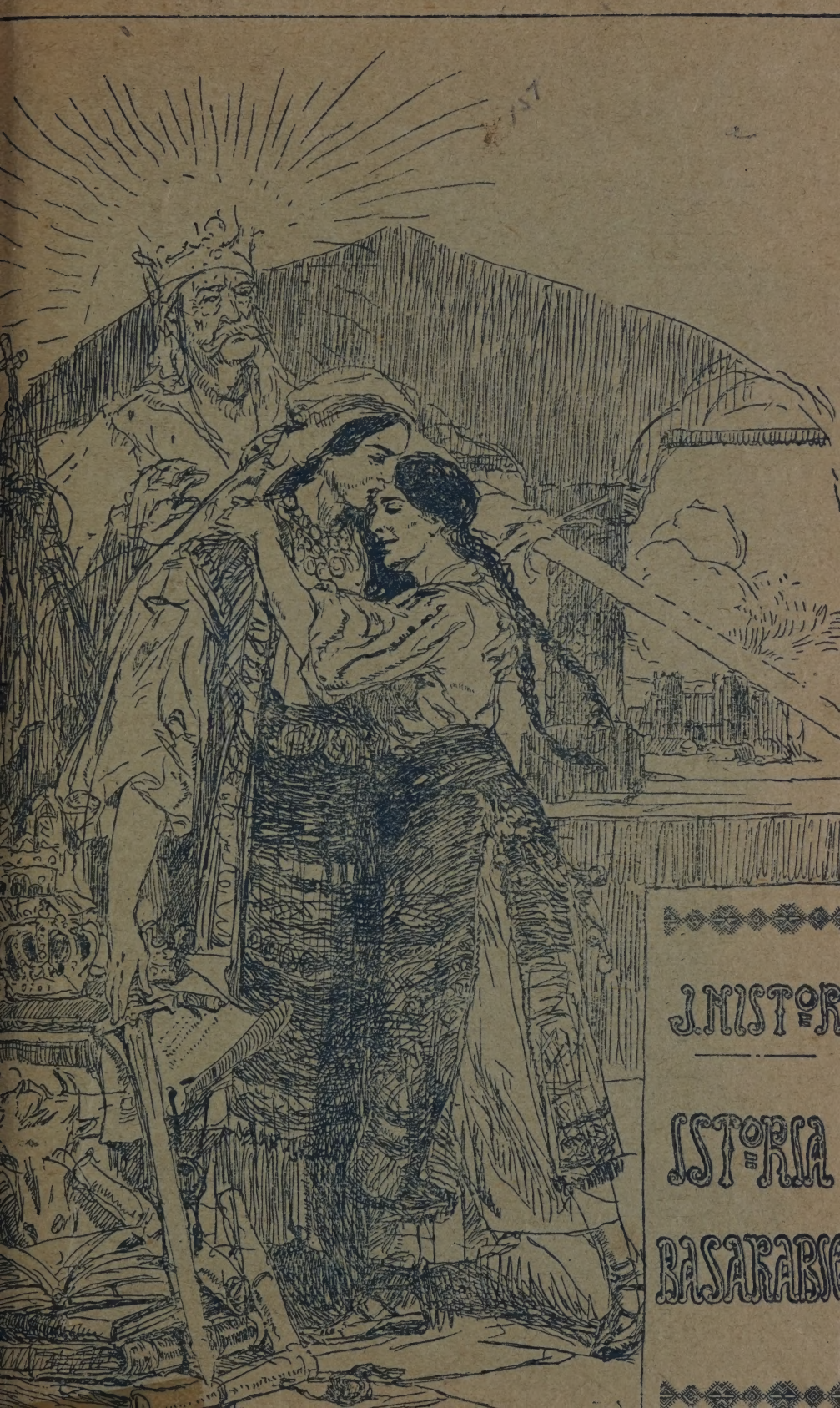
J. NISTOR
ISTORIA
BASARABIC

NOTICE

AFTER CAREFUL EXAMINATION OF THE
INNER MARGIN AND TYPE OF MATERIAL
WE HAVE SEWN THIS VOLUME BY HAND
SO IT CAN BE MORE EASILY OPENED
AND READ.

BIBLIOTECA AȘEZĂMÂNTULUI I. C. BRĂTIANU
No. 1

Istoria Basarabiei

Scriere de popularizare

de

Ion I. Nistor
Profesor la Universitatea din Cernăuți
Membru al Academiei Române

EDIȚIA I-a

Cernăuți 1923

Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei"
Strada Domnească No. 33.

947.85
N634

Închin această carte amintirii tuturor celor ce s'au jertfit pentru desrobirea Basarabiei și celor ce au contribuit la realipirea ei la Patria-Mamă.

Autorul.

Prefaţă

La izbucnirea războiului mondial sosiră asupra noastră cumplite vremuri, de nu steteau de scrisoare, ci de griji şi suspinuri, cum zice cronica. In învălmăşeala acelor vremuri de zvârcoliri şi prefaceri, fără precedent în istoria lumii, o soartă norocoasă mă opri în calea pribegiei mele, pentru a mă arunca în Basarabia, unde o vitrigă şi nelegiuită stăpânire se prăbuşise sub povoara păcatelor şi fără-de-legilor sale, pentru ca, de sub ruinele ei, să renască o nouă viaţă de dreptate şi libertate naţională, în conformitate cu străvechile tradiţiuni politice şi culturale ale acestei frumoase şi binecuvântate părţi a Moldovei lui Ştefan-cel-Mare.

Şi tocmai pentru a contribui, cu toată dragostea şi puterea sufletească, la acea renaştere, care nu putea avea alt izvor de viaţă decât trezirea şi întărirea conştiinţei naţionale, venisem în Basarabia, împreună cu mulţi alţi intelectuali din toate unghiurile pământului românesc. Contribuţiunea aceasta o începui, îndată după sosirea mea, prin o conferinţă în sala spaţioasă a Casei Eparhiale, tratând despre rostul regiunilor basarabene în trecutul neamului nostru. Interesul cărturarilor basarabeni pentru istoria română, pe care o stăpânire străină avusese toată grija de a o tăinui cu tâlc, mă determină să fac o serie întreagă de conferinţe de acest fel, atât la Universitatea Populară din Chişinău, cât şi la cursurile pentru învăţători şi institutori, pentru profesorii secundari şi pentru studenţii universitari.

După fiecare lecţiune eram asaltat de auditori cari întrebau unde ar putea ceti în tihnă cele auzite la curs. Drept răspuns la această întrebare a fost hotărîrea mea de a închega lecţiunile ţinute într'o expunere sistematică a întregului material istoric, privitor la trecutul Basarabiei, în legătură, firește, cu istoria celorlalte regiuni locuite de Români.

Hotărîrea luată atunci se îndeplineşte prin cartea această, o scriere sincere, modestă şi fără altă pretenţie decât aceia, de a servi la edificarea sufletească a Românilor basarabeni, cari, în timpurile acele grele, mi-au oferit cea mai largă şi prietenoasă ospitalitate. Gândul meu a fost să dau în mână cetitorilor o carte, în care să se reoglindească faptele săvârşite de moşii şi strămoşii noştri pe meleagurile basarabene, dela aşezarea lor acolo, până în zilele noastre, cu toate necazurile şi suferinţele lor, cu toată munca şi jertfa lor, cu toată nădejdea şi încrederea în izbânda care era să vină, pentru a încununa jertfele şi străduinţele lor milenare.

In urmărirea acestui gând, am adunat tot ce am putut găsi, cu privire la istoria Basarabiei, în vasta noastră literatură istorică. Pentru întâmplările mai recente am întregit informaţiunile mele cu cele văzute, auzite şi constatate de mine la faţa locului, în timpul petrecerii mele în Basarabia. M'am străduit, în mod cinstit, să resumez resultatele cercetările speciale şi să aduc lumină în o serie întreagă de chestiuni controverzate.

Pentru a inlesni lectura unei cărţi de popularizare ca aceasta, şi pentru a nu spori dimenziunile ei din cale afară, am crezut că cetitorii se pot lipsi de citaţiunile obişnuite de izvoare şi de autori, rezervându-mi lucrul acesta pentru o altă ediţie pur ştiinţifică, care se va adresa specialiştilor în materie. Din aceleaşi motive, prezint cetitorilor, în anexă, numai o parte din literatura istorică, şi anume numai

cărţile cari tratează istoria Basarabiei sub stăpânirea rusească.

Pentru a face lectura cât se poate de intuitivă, am înzestrat cartea, nu fără jertfe considerabile, cu o serie de ilustraţiuni, pe care le-am cules din diferite scrieri ca: L'Image de la Bessarabie, Basarabia de Zamfir Arbore, Neamul Românesc din Basarabia a d-lui N. Iorga şi multe altele.

Cartea cuprinde două părţi. Partea întâia cuprinde trecutul Basarabiei până la Răpire; partea a doua tratează istoria Basarabiei sub stăpânirea rusească până la Unire. Partea întâia are menirea să introducă pe cetitori, şi îndeosebi pe cărturarii basarabeni, în istoria mai veche a ţării lor, pe care istoriografia rusească li-o tăinuesc, să arete temeiul imprescriptibililor noastre drepturi asupra regiunilor moldoveneşti dintre Prut şi Nistru şi să curme, odată pentru totdeauna, poftele nelegiuite ale acelora, ce până mai ieri ţineau sub călcâiul lor această străveche moştenire românească.

Scrierea de faţă deschide seria cărţilor de popularizare ce vor apare în Biblioteca „Aşezământului I. C. Brătianu" în Bucureşti.

Mai bine ca oricine ne dăm seama de lipsa de perfecţiune a lucrurilor omeneşti şi, prin urmare, şi a acestei modeste scrieri. Trăim însă într'o vreme în care istoria *se face* mai curând, de cât se scrie. Şi dacă, cu toate aceste, am îndrăznit să dau publicităţii această carte, am făcut-o pentru a-mi îndeplini o veche făgăduinţă dată fraţilor basarabeni în timpuri mari, şi pentru ca să se adeverească cuvântul lui Alexandru Hajdău, că „în râvna noastră de a ne lumina, noi nu ne-am lăsat mai prejos decât alţii".

Cernăuţi, Ziua Înălţării Sf. Cruci, 1922.

I. Nistor.

Partea Întâia

Pag.

Dela Origine până la 1812 . . . . . 1—242

CAP. I.

Obârșia Românilor și năvălirea Barbarilor . . . . . 3—20

1. Zămislirea Neamului Românesc . . . . . 3— 7

Configurația geografică, p. 3. — Regatul geto-dacic al lui Decebal, p. 4. — Imperiul Roman sub Traian, p. 4. — Rivalitatea și luptele dintre Romani și Daci, p. 4—5. — Cucerirea Daciei și câștigarea ei pentru limba, cultura și civilizația română, p. 5. — Colonizarea Daciei, p. 5—6. — Contopirea coloniștilor romani cu băstinașii geto-daci și nașterea poporului roman, p. 6—7.

2. Năvălirea Goților și Hunilor . . . . . 7— 9

Așezarea Daciei în drumul Barbarilor, p. 7. — Rolul de străjeri al neamului nostru, p. 7. — Năvălirea Vandalilor, Goților și Gepizilor, p. 7—8. — Evacuarea armatei și a slujbașilor civili din Dacia, p. 8. — Persistența populațiunii rurale și sub Barbari la vetrile ei, p. 8. — Retragerea semințiilor germane din Dacia p. 8—9. — Năvălirea Hunilor în locul lor, p. 9. — Sporirea și întărirea elementului roman dela nordul Dunărei prin cete de prizonieri romani ridicați de Huni din sudul Dunărei, p. 9.

3. Vieţuirea Romanilor împreună cu Slavii. . . . . . 9—12

Originea și năvălirea Slavilor în țările noastre, p. 9—10. — Viața, credințele și obiceiurile lor, p. 10. — Năzuința lor spre sud și popasul lor la noi, p. 10—11. — Influența lor asupra vieții și limbii strămoșilor noștri, p. 11. — Izolarea Slavilor dela noi de conaționalii lor dela nord, p. 11. — Scurgerea elementului slav spre Peninsula Balcanică, p. 11—12. — Izbânda elementului roman la stânga Dunărei și a celui slav la dreapta acestui fluviu, p. 12.

Pag

4. **Vechea cârmuire a Romanilor şi încreştinarea lor** . . . . 12—15
Decadenţa civilizaţiei romane, p. 12. — Dispariţia oraşelor romane, p. 12. — Rustificarea vieţii, p. 12—13. — Jude şi judeţ, p. 13. — Cnezate şi voevodate, p. 13. — Încreştinarea după ritul roman, p. 13. — Înlocuirea limbii liturgice latine prin cea slavonă, p. 14.

5. **Invaziunea Avarilor, Bulgarilor şi Maghiarilor** . . . . . 15—20
Stăpânirea avară, Hunii şi hringurile lor, p. 15. — Expediţiile Avarilor în regiunile balcanice şi prizonierii creştini, p. 16. — Bulgarii trec Dunărea sub Isperich şi se aşează în Balcani, p. 16. — Luptele dintre Avari, Germani şi Ceho-Slovaci pentru stăpânirea Panoniei, p. 17. — Intervenţia Maghiarilor în această luptă, p. 17. — Înfiriparea stăpânirei maghiare pe dărâmăturile imperiului avar, p. 18. — Răspândirea puterii maghiare asupra Transilvaniei, p. 18. — Împotrivirea voevozilor şi cnezilor români de acolo, p. 18 — 19. — Respectarea drepturilor româneşti din partea Maghiarilor, p. 19. — Asupririle maghiare şi emigrările Românilor ardeleni în regiunile dela sudul şi estul Carpaţilor, p. 19. — Colonizarea Secuilor, p. 20.

CAP. II.

Întemeierea Principatelor Române . . . . . 21—3

1. **Origina numelui Basarabia.** . . . . . 21—2
Pecenegii, Cumanii şi Tătarii în ţările noastre, p. 21. — Năvălirea Tătarilor în Ardeal, p. 22. — Stăpânirea Tătarilor nogăieni asupra ţinuturilor subcarpatine, p. 22. — Rivalitatea maghiaro-tătară şi triumful aspiraţiunilor politice româneşti, p. 22—23. — Închegarea voevodatului oltean, p. 23. — Ion Basarab dobândeşte neatârnarea voevodatului său, numit transalpin, muntean sau *basarabean*, p. 23—24. — Mircea-cel-Bătrân cuprinde în voevodatul său basarabean sau Basarabia ţărmul Dunărei până la Marea-Neagră, p. 25. — Dela ţărmul basarabean s'a numit mai apoi Basarabia întreaga regiune dintre Prut şi Nistru, p. 25.

2. **Cetatea-Albă şi Chilia** . . . . . 25—2
Cetăţile bizantine din limanul Nistrului şi din delta Dunărei, p. 25—26. — Moncastro şi Lycostomo sub Tătari, p. 26. — Cetatea-Albă şi Chilia sub Genovezi, p. 26. — Aspiraţiunile Românilor asupra acestor cetăţi, p. 27.

Pag.

3. **Descălicatul Ţărei Moldovei** . . . . . 27—31
Aşezarea elementului românesc la poalele răsăritene ale Carpaţilor, p. 27. — Asupririle maghiare determină pe Români să emigreze, p. 28. — Descălicatul lui Dragoş-Vodă, p. 28. — Bogdan-Vodă, dobândeşte neatârnarea Moldovei, numită şi Bogdania, p. 25—30. — Tradiţia descălicatului, p. 30. — Hotarele Moldovei pe vremea lui Bogdan, p. 31.

4. **Intinderea stăpânirii moldoveneşti asupra Hotinului** . . . . 31—35
Laţcu-Vodă mută capitala la Siret, p. 31. — Unirea Ţării-Şipeniţului cu Moldova, p. 32. — Fortificarea Trilaterului Hmelov-Ţeţin — Hotin contra Tătarilor, p. 32. — Inceputurile Hotinului, p. 34 — Petru-Vodă Muşat şi mutarea reşedinţei domneşti la Suceava, p. 34. — Primii pârcălabi de Hotin, p. 34 — Roman-Vodă şi întinderea hotarelor Moldovei până la Mare, p. 35.

CAP. III.

Alexandru-cel-Bun, Întregitorul hotarelor basarabene. 37—63

1. **Dobândirea Cetăţii-Albe şi Chiliei** . . . . . 37—45
Starea Moldovei la urcarea pe tron a lui Alexandru-cel-Bun, p. 37. — Cetatea-Albă ca port genovez, p. 38. — Cucerirea cetăţii şi alipirea ei la Moldova, p. 38. — Izgonirea Tătarilor peste Nistru şi fixarea hotarului Moldovei dealungul acestei ape, p. 38. — Nămestnicii moldoveni din Cetatea-Albă, p. 40. — Cucerirea Chiliei şi ciocnirea de interese între Moldova şi Muntenia, p. 42. — Ambele voevodate române căutau drum deschis la mare, p. 42—43. — Chilia era causa luptelor şi neînţelegerilor între Moldoveni şi Munteni, p. 43. — Inflorirea comerţului moldovenesc prin deschiderea drumului la Mare, p. 44. — Hotarele Moldovei sub Alexandru-cel-Bun, p. 44—45.

2. **Ivirea Turcilor în Europa şi măsurile de apărare contra lor** . 45—49
Întărirea hotarelor prin cetăţile Hotin, Cetatea Albă şi Chilia, p. 45. — Vecinii şi vrăjmaşii Moldovei, p. 45. — Năvălirea Turcilor în Europa, p. 46. — Aşezarea lor în Peninsula-Balcanică, p. 46. — Instalarea „Inaltei Porţi“ la Adrianopol, p. 46—47. — Zdrobirea Sârbilor pe Câmpul-Mierlei, p. 47. — Cucerirea Bulgariei, p. 47 — Infrângerea Turcilor la Rovine, p. 47. — Bătălia dela Nicopole şi pierderea Dobrogei, p. 47. — Ameninţarea Moldovei, p. 47. — Apariţia flotei turceşti sub zidurile Cetăţii-Albe, p. 48. — Pârcălabii moldoveni resping atacul, p. 48. —

Pag.

Alexandru fortifică cetatea cu ajutorul Litvanilor, p. 48. — Trecerea împăratului bizantin Ioan al VIII-lea prin Cetatea-Albă, p. 48. — Zădărnicirea planului de a împărți Moldova între Poloni și Unguri, p. 48—49.

3. Intocmirile interne din Moldova . . . . . 49—58

Impărțirea administrativă și cinurile boerești, p. 49. — Reședința domnească și inspecțiile domnului prin țară, p. 49—50. — Pârcălăbiile, p. 50. Vitejii și voinicii, apărătorii țării, p. 50. — Daniile domnești ca răsplată pentru vitejii, p. 52. — Colonizările, p. 52. — Vecinii, p. 52. — Cultura câmpului și creșterea vitelor, p. 53. — Boerii și mazilii, p. 53. — Organizația municipală, p. 54. — Iarmaroacele, p. 54. — Materiile prime, p. 54—55. — Importul de producte industriale, p. 55. — Monedele moldovenești, p. 55. — Bucovinele sau pădurile de fag, p. 55—56. — Descălicătorii de sate, p. 56. — Legăturile comerciale cu țările vecine, p. 56. — Drumurile de comerț și brudinile, p. 56—57. — Siguranța și buna rânduială în Moldova, p. 58.

4. Organizațiunea bisericească . . . . . 58—63

Raportul dintre domn și capul bisericii, p. 58—59. — Neînțelegerile dintre domn și vechiul episcopat ortodox dela Cetatea-Albă, p. 59. — Marele Mucenic Ion-cel-Nou dela Suceava, p. 59—60. — Iosif, primul mitropolit al Moldovei, p. 60. — Aducerea moaștelor Sf. Ion din Cetatea-Albă la Suceava, p. 60. — Fundațiunile bisericești ale lui Alexandru-cel-Bun, p. 62. — Mănăstirea Vărzărești din Basarabia, p. 62. — Luptele pentru Pocuția și moartea lui Alexandru-cel-Bun, p. 63.

CAP. IV.

Ștefan-cel-Mare, Apărătorul Basarabiei . . . . . 65—88

1. Frământările interne și pierderea Hotinului și Chiliei . . . . 65—69

Luptele pentru domnie și decăderea politică, p. 65. — Războiul fratricid între Iliaș și Ștefan, p. 66. — Impărțirea țării între ei, p. 66. — Ștefan-Vodă fortifică Cetatea-Albă, p. 66. — Orbirea lui Iliaș și răsbunarea fiilor săi contra unchiului lor Ștefan, p. 67. — Uciderea lui Bogdan-Vodă, tatăl lui Ștefan-cel-Mare, p. 67.—Alexandrul-Vodă se instalează la Cetatea-Albă, p. 67. — Petru-Aron și căderea Moldovei într'o întreită vazalitate, p. 67—68. — Pierderea Hotinului și Chiliei, p. 67. — Moldovenii ocupă Lerici la gura Niprului, p. 68. — Petru-Aron plătește bir Turcilor, p. 68. — Urcarea pe tron a lui Ștefan-cel-Mare, p. 69.

Pag.

2. **Luptele lui Ştefan pentru recucerirea cetăţilor Hotin şi Chilia** 69—74
Hotărîrea lui Ştefan de a scutura întreita vazalitate şi de a redobândi Hotinul şi Chilia, p. 69—70. — Luptele cu Polonezii şi tratatul dela Overhelovăţ pe Nistru, p. 70. — Vlaicu, pârcălab la Hotin, p. 70. — Răsplata vitejilor şi avântul economic şi comercial al Hotinului, p. 70. — Pregătirile militare pentru recucerirea Chiliei din mânile Muntenilor aliaţi cu Ungurii, p. 72. — Situaţia disperată a lui Vlad-Tepeş p. 72. — Infrângerea şi rănirea domnului sub zidurile Chiliei, p. 72—73 — Reînoirea atacului după 3 ani şi cucerirea Chiliei, p. 73. — Zidirea mănăstirii Putnei în amintirea izbândei, p. 73. — Prin recucerirea Chiliei se închide drumul la mare pentru negoţul muntean şi unguresc, p. 73. — Mateiaş-Corvinul pătrunde în Moldova pentru a redeschide acest drum, p. 74. — Ştefan îl întîmpină la Baia şi prin izbânda sa asupra craiului îşi asigură posesiunea Chiliei, p. 74.

3. **Ciocnirea cu Tătarii şi ridicarea cetăţii Orheiului** . . . . . 74—78
Ucraina Hanului sau olatul Oceacovului, p. 74—75. — Consolidarea Tătarilor din Crimea sub dinastia Ghiraizilor, p. 75. — Invazia Tătarilor în Moldova şi infrângerea lor la Lipnic, p. 75. — Fortificarea Orheiului contra Tătarilor, p. 76 — Gangur, pârcălab de Orheiu, p. 76. — Colonizarea de voinici şi viteji în jurul cetăţii pentru paza ei şi a hotarului, p. 76. — Întocmirea municipală a Orheiului, p. 78. —

4. **Prădăciunile Cazacilor şi clădirea cetăţei Sorocei** . . . . 78—81
Origina Cazacilor, p. 78—79. — Siciurile căzăceşti dela pragurile Niprului, p. 79. — Hatmania Cazacilor, p. 79. — Fortificarea Sorocei contra Cazacilor, p. 80. — Organizarea oraşului Soroca, p. 81. — Colonizarea voinicilor şi vitejilor în preajma Sorocei, p. 81. — Luptele cu Radu-cel-Frumoş şi căsătoria lui Ştefan cu Voichiţa, fica domnului muntean, p. 81.

5. **Apărarea Chiliei şi Cetăţii-Albe prin bătăliile dela Podul-Înalt şi Războeni** . . . . . 81—88
Duşmănia cu Turcii din causa ostilităţilor contra lui Radu-cel-Frumos, p. 81—82. — Planurile Turcilor asupra porturilor moldoveneşti p. 82. Infrângerea lui Soliman-Paşa la Podul-Înalt, p. 82. — Teama de răsbunare a sultanului şi repararea fortificaţiilor din Cetatea-Albă, p. 83. — Inscripţia de pe „poarta cea mare“, p. 83. — Turcii cuceresc Caffa, p. 83. — Hanul tătăresc recunoaşte suzeranitatea Sultanului, p. 84. — Turcii pregătesc

Pag.

operaţiunile contra Chiliei şi Cetăţii-Albe, p. 84. — Ştefan cere ajutor dela puterile creştine din apus, p. 84 — Sultanul Mohamed năvăleşte în Moldova, p. 86. — Bătălia dela Valea-Albă sau Răsboeni, p. 86. — Arderea Sucevei şi asediarea Hotinului, p. 86. — Acordul româno-turc din 1476, p. 86—87. — Salvarea Moldovei şi a cetăţilor, p. 87. — Intărirea cetăţilor, p. 87. — Isprăvile lui Ştefan-cel-Mare în prima jumătate a domniei sale, p. 87—88.

CAP. V.

Căderea Chiliei şi Cetăţii-Albe şi consecinţele ei politice şi economice . . . . . 89— 9

1. Prefacerea cetăţilor moldoveneşti în raiale turceşti . . . 89— 9

Sultanul Baiazid al II-lea şi cetăţile moldoveneşti, p. 89. — Asediarea şi cucerirea Chiliei şi Cetăţii-Albe, p. 89—90. — Deportarea târgoveţilor, p. 90. — Constituirea raialelor, mărci de graniţă sau serhaturi, p. 90. — Intinderea şi felul de administraţie al raialelor, p. 92. — Consecinţele politice şi economice ale pierderei cetăţilor, p. 93. — Inchiderea drumului la mare, p. 93.

2. Ocuparea Pocuţiei ca despăgubire pentru pierderea cetăţilor basarabene . . . . . 94— 9

Ştefan cere ajutor de la Poloni pentru recucerirea cetăţilor, p. 94. — Jurământul dela Colomeia, p. 95. — Tembelismul Polonilor şi năvălirea în Pocuţia, p. 96. — Planurile craiului Ion Albert şi dezastrul armatei polone în Codrul Cozminului, p. 96. — Cucerirea Pocuţiei şi aşezarea pârcălabilor moldoveni la Sniatin şi Colomeia, p. 97. — Ctitoriile bisericeşti ale lui Ştefan-cel-Mare în Basarabia, p. 97. — Mânăstirea Chipriana, p. 97. — Relaţiile sale cu Moscalii, p. 98. — Grija şi meritele lui Ştefan pentru regiunea dintre Nistru şi Prut, p. 98. — Moartea lui Ştefan-cel-Mare, p. 99.

CAP. VI.

Pierderea Tighinei şi a Bugeacului . . . . . 101 — 11

1. Urmaşii lui Ştefan-cel-Mare . . . . . 101—10

Bogdan-cel-Chior şi năvălirea în Pocuţia, p. 101. — Atacurile tătăreşti şi ridicarea Lăpuşnei, p. 102. — Ştefăniţă-Vodă, p. 102. — Luptele lui Petru-Rareş în Pocuţia, p. 102. —

Pag.

Pierderea Hotinului, p. 103. — Intervenţia Sultanului Soliman-cel-Măreţ, p. 103. — Certurile şi neînţelegerile dintre Moldovenii şi Turcii din raiale, p. 103. — Planurile Turcilor asupra Bugeacului, p. 104. — Expediţia lui Soliman în Moldova şi fuga lui Rareş, p. 104. — Ridicarea lui Ştefan Lăcustă în scaunul domniei, p. 104.

2. Raiaua Benderului şi ocuparea Bugeacului . . . . . 105—109

Cucerirea Tighinei şi prefacerea ei în raiaua Benderului, p. 105. — Ocuparea Bugeacului, p. 106. — Pârcălăbia Lăpuşnei, p. 106. — Chişinăul pe Botna, p. 106. — Boerii învinuesc pe domn că a cedat Turcilor jumătate din pământul ţării, p. 106. — Ei îl ameninţă pe domn cu moartea dacă nu va reîntregi hotarul ţării, p. 107. — Ştefan recucereşte Hotinul, p. 107. — Uciderea lui Ştefan Lăcustă şi năvălirea Moldovenilor în Bugeac şi în raialele turceşti, p. 107—108. — Noul domn Alexandru-Cornea îşi inaugurează domnia prin o năvălire în raiale, p. 108. — El plăteşte cu capul îndrăzneala sa, p. 108. — Petru-Rareş recapătă tronul în schimbul renunţării tacite la Tighinea şi la Bugeac, p. 108. — El hărăzeşte ctitoriei tatălui său Chipriana o frumoasă evanghelie, p. 109. — Fiul său Iliaş trece la legea mohamedană în nădejdea de a ajunge stăpân asupra raialelor din Moldova, p. 109. — Numirea de Basarabia pentru regiunile ocupate de Turci, p. 109.

3. Alexandru Lăpuşneanu . . . . . 109—114

Origina basarabeană a noului domn, p. 109. — Demolarea cetăţilor moldoveneşti din ordinul Turcilor, p. 110. — Cruţarea cetăţii Hotinului, p. 110. — Lăpuşna devine un centru administrativ, p. 110. — El înzestrează mănăstirea Chipriana cu 12 moşii, p. 110. — Aventura lui Despot-Vodă, p. 110—111. — Planurile sale de a recuceri cetăţile pierdute, p. 111. — Demascarea şi uciderea aventurierului, p. 111. — Pretenţiile lui Dumitraşcu Vişnoviéţchi la tronul Moldovei, p. 111. — Inteţirea incursiunilor căzăceşti în Moldova, p. 111. — Mutarea reşedinţei domneşti la Iaşi, p. 112. — Starea de înflorire a Hotinului, p. 112. — Bisericile din Hotin, p. 114.

4. Bătălia de la Cahul şi raialele Ismail şi Reni . . . . . 114—119

Încercarea lui Ioan-Vodă-cel-Cumplit de a cuceri cetăţile moldoveneşti şi de a alunga pe Turci din raiale, p. 114—115. — Ruptura cu Turcii, p. 115, — Ajutorul Cazacilor, p.

Pag.

115. — Lupta dela Roşcani, p. 115. — Trădarea şi moartea tragică a lui Ioan-Vodă, p. 115. — Incurziuni căzăceşti, p. 116. — Răsvrătirea Lăpuşnenilor şi Tigheenilor contra lui Iancu-Sasul, p. 116. — Aron-Vodă şi rivalii săi, p. 116. — Fortificarea Ismailului şi organizarea raialei, p. 118. — Cuprinderea Renilor în raia, p. 118. — Veniturile raialei închinate giamiei din Mecca la mormântul lui Mohamed, p. 118. — Infiinţarea episcopiei Huşilor, p. 118. — Stângerea dinastiei Muşateştilor, p. 118.

CAP. VII.

Aşezarea Tătarilor în Bugeac . . . . . 121—141

1. Penetraţia Tătarilor în raiale . . . . . 121—126

Tătarii nu puteau uita bogăţiile Moldovei, p. 121. — Incursiunile necontenite, p. 121. — Luptele dela hotar, p. 122. — Turcii încurajau pe Tătari, p. 122. — Sălăşluirea Tătarilor în raialele turceşti, p. 123. — Tătarii Bialogrodeni, p. 123. — Horda Edissan din olatul Oceacovului, p. 123. — Sporirea numărului Tătarilor dincoace de Nistru, p. 124. — Turcii direg colonizarea tătărească spre Bugeac, p. 124—125. — Moldovenii se apără în Codrul Tigheciului, p. 125—126. —

2. Colonizarea Bugeacului cu Tătari şi organizarea lor . . . 126—129

Bugeacul părăsit de Moldoveni, p. 126. — Triburile Orak şi Orumbeg se aşează în Bugeac, p. 126. — Hordele Edisan şi Ismail-Cannessi, p. 126. — Tătarii Bugeceni, p. 126. — Centrul administrativ dela Căuşani, p. 127. — Caimacamul dela Han-Câşlea, p. 127. — Mârzacii, drâmbele şi aulurile tătăreşti, p. 127. — Moldovenii din olatul tătăresc, p. 128. Ialii-Agasi sau voevodul satelor creştine, p. 128. — Viaţa Moldovenilor din Bugeac şi din raiale, p. 128. — Haragiul sau capitaţia, p. 128. — Femeile scutite de capitaţie, p. 128. Satele creştine din Ucraina-Hanului şi hatmanul lor dela Dubăsari, p. 128—129. —

3. Viaţa bisericească a Românilor din raiale . . . . . 129—133

Autonomia bisericească, p. 129.—Crearea episcopiei Proilaviei şi a Ismailului, p. 129. — Actul patriarhului Ioanichie din 1641, p. 129. — Infiinţarea nouii episcopii a Proilaviei deodată cu cea a Huşilor, p. 129. — Decăderea şi reînfiinţarea episcopiei, p. 129. — Meletie, mitropolit al Proilaviei, p. 130.

Pag.

Intinderea jurisdicţiunii Proilaviei asupra Ucrainii-Hanului, p. 130. — Cearta între Huşi şi Proilavia, p. 130. — Biserica dela Căuşani şi episcopul Daniil, p. 131—132. — Răspândirea limbei româneşti în Ucraina-Hanului, p. 132. — Begul de Bender coresponda românește cu starostele polon din Râşcov, p. 132 — Cuprinsul scrisorii begului, p. 132—133. —

4. Traiul de toate zilele la Tătari . . . . . 133—138

Felul de trai al Tătarilor după mărturiile călătorilor, p. 133. Hrana Tătarilor, p. 133—134. — Casele lor, p. 134. — Hărnicia Moldovenilor şi trândăvia Tătarilor, p. 134—135.— Ocupaţia Tătarilor, p. 135. — Infăţişarea lor, p. 135. — Groaza Moldovenilor, p. 138. — Imblânzirea moravurilor lor prin contactul cu Moldovenii, p. 138. — Robii creştini la Tătari, p. 138.

5. Valurile sau troianele tătăreşti din Bugeac . . . . . 138—142

Tătarizarea înfăţişării Bugeacului, p. 138. — Felul lor particular de a fortifica regiunile locuite de ei, p. 139. — Valurile, troianele şi hendichiurile din Bugeac, p. 139. — Pretinsa lor origine romană, p. 139. — Părerile cronicarilor şi ale lui Hajdău, p. 140. — Felul de construcţii a acestor ridicături de pământ, p. 140. — Asemănarea lor cu hindichiurile de vie sau cu îngrăditurile din jurul stânelor, p 140. — Intinderea Troianului-de-Sus şi Troianului-de-Jos, p. 141. — Coincidenţa acestor „Troiane“ cu linia de hotar ce despărţia Bugeacul de Moldova liberă şi de raialele turceşti, p. 141—142. Concluziunile, p. 142. — Celelalte „Troiene“ din Basarabia, p. 142. — Tătărlâcul şi raialele turceşti apar sub numele „Basarabia“.

CAP. VIII.

Organizarea hotarelor de apărare contra Tătarilor 143—154

I. Pârcălăbia Lăpuşnei . . . . . 143—146

Colonizările la hotar, 143. — Drepturile şi îndatoririle celor colonizaţi, p 143—144. — Apărarea cetăţilor şi fruntariilor, p. 143—144. — Apărarea cetăţilor şi fruntariilor, p. 144. — Răzeşii hotineni, soroceni şi orheieni, p. 144. — Pierderea cetăţilor dela hotar şi retragerea liniei de apărare spre codrul Tigheciului, p. 144—145. — Lăpuşna centrul noului brâu de apărare, p. 145. — Indatoririle militare ale pârcălabilor de Lăpuşna, p 145. — Colonizările militare la noua graniţă

Pag.

din valea Botnei, a Cogâlnicului şi Bâcului, p. 145. — Spiritul răsboinic şi răsvrătitor al acestor vajnici apărători lăpuşneni, p. 145— 146

2. Fundarea Chişinăului . . . . . 146—148

Seliştea Chişinăului, p. 146 — Actul de donaţiune dela Ştefan-cel-Mare, p. 146. — Vlaicul Pârcălabul întemeiază satul Chişinău, p. 146. — Istrate Dabija dă Chişinăului privilegiul de târg. p. 147. — Chişinăul „târguşor" pe vremea lui Dimitrie Cantemir, p. 147. — Satul Buicani din hotarul Chişinăului, p. 147—148.

3. Codrul Tigheciului şi Codrenii. . . . . . 148—152

Codrul şi apa Tigheciului şi aşezarea lor, p. 148. — Descriirele cronicarilor, p. 148—149. — Codrul Tigheciului ca front de apărare contra Tătarilor, p. 149. — Colonizarea regiunii cu oameni hotăriţi: temuţii tigheceni p. 149. — Drepturile şi privilegiile Tighecenilor, p. 150. — Codrul Tigheciului, pieptul Moldovii, p. 150.—Admiraţia cronicarilor pentru Tigheceni, p. 150—151. — Ciocnirile între Tătari şi Tigheceni, p. 151. — Nevoia Tătarilor de lemn de construcţie, p. 151. — Tocmelile cu Tighecenii, p. 151.—Incăerările Tighecenilor cu Tătarii, p. 151—152. — „Codrenii" în istorie, în legendă şi în cântece bătrâneşti, p. 152. — Tigheciul ca obârşie a multor familii celebre, p. 152.

4. Căpitănia Codrului . . . . . 153—154

Tigheciul ca bază de apărare contra Tătarilor, p, 153. — Ion Vodă cel Cumplit organizează „Căpitănia Codrului", p. 153. Intinderea căpităniei şi privilegiile Codrenilor, p. 153. — Atribuţiile căpitanilor, p. 154. — Vasile Lupu şi serdăria Orheiului, p. 154. — Organizarea definitivă a nouii zone de apărare, p. 154.

CAP. IX.

Răsvrătirea Orheienilor şi răscoala Cantemireştilor din Bugeac . . . . . 155—171

1. Ieremia Movilă şi satele hăneşti. . . . . . 155—160

Origina Movileştilor, p. 155. — Relaţiile lor cu Polonezii, p. 155. — Luptele cu Tătarii, p. 155. — Cedarea celor şapte sate, p. 155—156. — Aşezarea acelor sate, p. 156. — „Balcibeşlicul" sau darea de miere şi alte daruri pentru Tătari, p.

Pag.

156.—Constantin Movilă redobândeşte cele şapte sate, p. 156. Tătarii ocupă din nou acele sate, p. 156 —Intervenţia lui Mihaiu-Viteazul în Moldova, p. 157. — Retragerea lui Ieremia-Vodă la Hotin, p. 157. — Ieremia-Vodă îşi reocupă tronul, p. 157—158. — Zidirea mănăstirii Sucevița, p. 158. — Simion Movilă şi luptele pentru tron, p. 158. — Amestecul statelor vecine în aceste lupte, p. 158. — Petru-Movilă, mitropolitul Chievului, p. 158.—Ştefan Tomşa ajunge domn cu ajutorul Turcilor, p. 158. — Pierderea Hotinului, p. 160.

2. **Răsculoala Orheienilor** . . . . . 160—162

Răsvrătirea Orheienilor, Lăpuşnenilor şi Chighecenilor contra lui Alexandru-Vodă-Movilă din cauza pierderei Hotinului, p. 160. — Intervenţia Turcilor, p. 160. — Răsturnarea lui Alexandru-Movilă şi ridicarea lui Radu-Vodă în scaunul domniei, p. 160, — Orheienii proclamă domn pe un pretins fiu al lui Ion-Vodă-cel-Cumplit. — Radu-Vodă bate pe Orheieni şi taie capul „domnişorului“, p. 160—161. — Participarea lui Radu-Vodă la asediarea Râşcovului, p. 161. — Alianţa dela Soroca între Radu-Vodă şi Gavriil Bethlen, voevodul Ardealului, p. 161. — Tratatul de pace dela Iaruga, p. 161. — Radu-Vodă redobândeşte Hotinul, p. 161. — Trecerea lui Radu-Vodă la domnia Munteniei p. 161. — Gaspar-Vodă-Graţiani îl înlocueşte în Moldova, p. 161. — Orheienii ridică un domn din mijlocul lor, p. 161. — Gaspar-Vodă prinde pe rival şi-i taie capul, p. 161. — Planurile de recucerire ale lui Gaspar-Vodă, p. 161. — Anibale Amati din Pistoia, pârcălab de Hotin p. 161. — Polonii ocupă din nou Hotinul, p. 162. — Hăinirea lui Gaspar-Vodă, p. 162 — Moartea hatmanului Zolkievski în Moldova, p. 162. — Tânguirea Polonezilor. p. 162. — Înţelegerea turco-polonă, p. 162.

3. **Pacea dela Hotin şi răsvrătirea lui Cantemir-Mârza** . . . 162—165

Tratatul de pace din 1624, p. 162. — Turcii convin să alunge pe Tătari din Bugeac, p. 162. — Răsbunarea Bugecenilor contra Polonilor, p. 162—163. — Relaţiile lui Miron-Vodă-Barnovschi cu Cantemir-Mârza, căpetenia Tătarilor din Bugeac, p. 163. — Cantemir-Mârza se ridică împotriva Sultanului, p. 163. El începe lupta pentru neatârnare, p. 163. — Noua înţelegere între Turci şi Poloni cu privire la expulzarea Tătarilor din Bugeac, 163. — Suferinţele Moldovei pe urma luptelor tataro-

Pag.

polone, p. 163. — Intervenţia lui Vasile-Vodă-Lupu în aceste lupte, p. 163—164, — Expediţia de potolire contra Bugeacului şi participarea domnilor români: Vasile Lupu şi Matei Basarab, p. 164. — Potolirea Tătarilor, sfârşitul tragic al lui Cantemir-Mârza, p. 164. — Soarta tovarăşilor săi de luptă, p. 164. — Lipcanii şi Cirimuşii, p. 165.

4. Ctitoriile lui Vasile-Vodă-Lupu în Basarabia . . . . . 165—168

Reîntoarcerea Tătarilor în Bugeac, p. 165. — Domnia lui Vasile Lupu, p. 165. — Biserica Sf. Nicolae din Chilia, p. 165 — Descrierea Chiliei după Pavel de Alepo, p. 165—166. — Alt călător despre Chilia, p. 166. — Biserica creştină din Ismail, p. 166. — Ctitoria lui Vasile-Vodă din Orheiu, p. 166. — Inscripţia bisericii, p. 166. — Bunele relaţiuni între Vasile-Vodă şi Tătarii, p. 168.

5. Incuscrirea lui Vasile-Vodă cu Cazacii . . . . . 168—171

Relaţiile dintre Cazaci şi Poloni, p. 168. — Bogdan Hmielniţchi, p. 168. — Atacurile căzăceşti în Moldova, p. 168. — Timuş peţeşte pe Ruxanda, fica lui Vasile Lupu, p. 168—169. — Refuzul lui Vasile-Vodă, p. 169. — Ameninţările Cazacilor, p. 169. — Tocmirea nunţii, p. 169. — Nepotrivirea mirilor, p. 169. — Lupta lui Vasile-Vodă cu pretendentul Gheorghe Ştefan, p. 169. — Ajutorul căzăcesc, p. 169. — Urmărirea lui Gheorghe Ştefan în Muntenia, p. 169. — Infrângerea lui Vasile-Vodă în Muntenia, p. 169. — Moartea lui Timuş, p. 169. — Fuga lui Vasile-Vodă, p. 169 — Urmaşii lui Hmielniţchi, p. 170. — Urcarea pe tron a lui Gheorghe Ştefan, p. 170. — Planurile sale de recucerire, p. 170. — Relaţiile sale cu marele duce al Moscovei, Alexe Mihailovici, p. 170. — Se făgăduieşte ajutor rusesc pentru recucerirea cetăţilor basarabene, p. 170. — Făgăduieli zadarnice, p. 170. — Nemulţumirile Lăpuşnenilor, p. 170. — Istrate Dabija, întemeitorul târgului Chişinău, p. 171.

CAP. X.

Răscoala Hânceştilor şi războaiele turco-polone . 173—193

1. Bătălia dela Chişinău şi înfrângerea Hânceştilor . . . . 173—176

Turburări în rândurile Cazacilor, p. 173. — Armistiţiul dela Andrusov, p. 173. — Nemulţumirea Cazacilor şi intervenţia Turcilor, p. 173. — Noul avânt al Turcilor, p. 174. — Moartea lui Dabija-Vodă şi urcarea pe tron a lui Duca-Vodă. — Cru-

Pag.

zimea şi lăcomia noului Domn, p. 174. — Fuga populaţiei, p 174. — Incuibarea Grecilor, p. 174. — Nemulţumirea Lăpuşnenilor şi Orheienilor, p. 174. — Răsvrătirea lui Hâncu şi Durac, p. 174. — Înăduşirea răscoalei la Chişinău p. 175. — Fuga lui Hâncu şi Durac peste Nistru, p. 175. — Ciocnirea dela Epureni, p. 173. — Vodă da, iar Hâncu ba, p. 175. — Aprecieri asupra bătăliilor dela Chişinău şi Epureni, p. 176. — Mărturia unui călător despre starea tristă din Moldova, p. 176.

2. **Cucerirea Cameniţei de către Turci** . . . . . 176—179
Expediţia sultanului Mohamed al IV-lea contra Ucrainei, p. 176. — Însărcinarea lui Grigore Cornescul, p. 176—177. — Planul Cameniţei, p. 177. — Aprovizionarea armatei turceşti în Moldova, p. 177. — Insuficienţa aprovizionării şi mazilirea lui Duca-Vodă, p. 177. — Ştefan-Vodă-Petriceicu, p. 177. — Contingentele muntene, p. 177. — Cucerirea Cameniţei, p. 177. — Tratatul de pace dela Buceaci, p. 178. Intenţia Turcilor de a preface Hotinul în raia, p. 178. — Miron Costin despre cucerirea Cameniţei, p. 178—179. — Salvarea Hotinului şi retragerea Turcilor peste Dunăre, p. 179.

3. **Înfrângerea Turcilor la Hotin** . . . . . 179—183
Urmările cuceririi Cameniţei pentru Moldova, p. 179. — Insolenţa paşalei dela Hotin, p. 180. — Solia lui Petriceicu-Vodă la Ruşi şi la Poloni, p. 180. — Atitudinea domnilor români faţă de Turci, p. 180. — Expediţia lui Sobieski în Moldova, p. 180 — Bătălia dela Hotin, p. 180. — Trecerea lui Petriceicu-Vodă la Poloni, p. 181. — Înfrângerea Turcilor la Hotin, p. 181. — Mazilirea lui Petriceicu şi ridicarea în scaun a lui Dumitraşcu Cantacuzino, p. 182. — Fuga lui Petriceicu în Polonia, p. 182. — Iernarea Tătarilor în Moldova, p. 182. — Suferinţele Moldovenilor, p. 182. — Un călător străin despre aceste suferinţe, — p. 183. — Înţelegerea turco-polonă dela Juravna, p. 183.

4. **Hătmănia lui Duca-Vodă în Ucraina** . . . . . 183—185
Hăinirea lui Doroşenco şi începutul ostilităţilor între Ruşi şi Turci, p. 183. — Asediarea Cehrinului de către Cara-Mustafa, p. 183. — Participarea Românilor la asediare, p. 183. — Revenirea la domnie a lui Duca-Vodă, p. 183. — Acordul dela Bahci-Sarai în Crimea, p. 184. — Intinderea supremăţiei

Pag.

turceşti asupra regiunii dintre Nipru şi Nistru, p. 184. — Duca-Vodă numit de Turci Hatman al Ucrainei, p. 184. — Mărturiile cronicarilor asupra acestui eveniment, p. 184. — Infrângerea Turcilor la Viena, p. 184—185. — Prăbuşirea dominaţiunii turceşti în Podolia şi Ucraina, p 185. — Nădejdile Moldovenilor în Sobieski, p. 185.

5. Infrângerea Turcilor la Viena şi răscoala Moldovenilor şi Cazacilor . . . . . 186—189

Căderea lui Duca-Vodă, p. 186. — Revenirea la domnie a lui Petriceicu-Vodă, p. 186. — Răsvrătirea Cazacilor, p. 186. Reintoarcerea Hânceştilor şi prădarea Bugeacului, p. 186. — Intâlnirea dela Chişinău şi stabilirea planului de operaţie, p. 187. — Lupta dela Tilgrotin, p. 187. — Devastarea raialelor, p. 187—188. Atac combinat contra Tătarilor, p. 188. — Jăfuirea Bugeacului, p. 188. — Ciocnirea dela Tobac, p. 188-189 — Lupta dela Gura-Frumoasei, p, 189. — Tragicul sfârşit al expediţiei Moldovenilor şi Cazacilor în Bugeac, p. 189.

6. Planurile lui Sobieski în Moldova . . . . . 189—193

Năvălirea de răsbunare a Tătarilor în Moldova, p. 189. — Devastarea Chişinăului, p. 189. — Noul domn Constantin-Cantemir, duşman al Polonilor, p. 189. — Infrângerea Polonilor la Boian, p. — 189. — Năvălirea lui Sobieski în Moldova, p. 190. — Planul său de a recuceri Bugeacul şi cetăţile turceşti, p. 190. — Foamete, secetă şi boli molipsitoare, p. 190. — Intoarcerea lui Sobieski fără izbândă, p. 190. — Refugiul mitropolitului Dosoftei în Polonia cu odoarele mitropoliei şi cu moaştele Sf. Ioan p. 190. — Readucerea moaştelor dela Zolkiev la Suceava, p. 190. — Noua expediţie a lui Sobieski contra Bugeacului, p. 190. — Ocupare Moldoveide-Sus, p. 190—191. — Hanul Tătarilor cuprinde părţi însemnate din ţinutul Lăpuşnei şi Orheiului, p. 191. — Reducerea la minimum a Moldovei libere, p. 191. Relaţiile lui Nicolae Costin asupra situaţiei de atunci, p. 191. Tratativele de pace dela Carlovăţ, p. 191. — Polonii cereau Moldova pentru sine, p. 191—192. — Impotrivirea Turcilor, p. 192 — Dispoziţiunile tratatului de pace dela Carlovăţ privitoare la Moldova, p. 192. — Măsurile luate pentru executarea tratatului, p. 192—193. — Noua aşezare a fruntariilor tataro-moldovene şi hindichiul lui Halil-Paşa, p. 193.

Pag.

CAP. XI.

Legăturile cu Moscalii şi nouile uzurpări turco-tătare 195—212

1. Dimitrie Cantemir şi Petru-cel-Mare . . . . . 195—199

Vechile relaţii cu Rușii, p. 195. — Petru-cel-Mare şi Gheorghe Ştefan, p. 195. — Desiluziile Moldovenilor cu Polonii, p. 195—196. — Nădejdile Moldovenilor în Petru-cel-Mare, p. 196. — Boeri moldoveni în armata lui Petru-cel-Mare, p. 196. — Un pâlc de călărime moldovenească în armata lui Petru-cel-Mare. p. 196. — Bătălia de la Poltava, p. 197. — Petrecerea lui Carol al XII-lea la Varniţa lângă Tighinea, p. 197. — Urmărind pe rivalul său, Petru-cel-Mare ajunge la hotarele Moldovei, p. 197. — Intâlnirea lui Dimitrie Cantemir cu Petru-cel-Mare, p. 197. — Planurile politice, p. 197. — Vizita ţarului la Iaşi, p. 197—198. — Tratatul de alianţă româno-rus, p. 197. — Planul întregirii Moldovei, p. 198

2. Bătălia dela Stănileşti şi retragerea lui Cantemir în Rusia 199—201

Intrarea armatei ruseşti în Moldova, p. 199. — Măsurile de împotrivire ale Turcilor, p. 199. — Lipsa cumplită de provizii, p. 199. — Bătălia dela Stănileşti pe Prut, p. 199. — Zdrobirea Rușilor, p. 199. — Intervenţia împărătesei, p. 199. — Aşezarea şi condiţiile păcii, p. 199. — Căderea planurilor de emancipare a Moldovei, p. 200. — Pribegia lui Cantemir în Rusia, p. 200. — Petrecerea pribegilor la Chiev şi Harcov, p. 200. — Reflexiile din pribegie ale lui Ion Neculce, p. 200 — Soarta Moldovenilor din oastea lui Petru-cel-Mare, p 200 — Scrisoarea lui Gheorghe Lupaşcu Hajdău, p. 201.

3. Prefacerea Hotinului în raia turcească . . . . . 201—204

Turcii pedepsesc Moldova pentru hainirea lui Cantemir, ocupând Hotinul, p. 201—202. — Intenţia Turcilor de a ocupa Hotinul îndată după pierderea Cameniţei, p. 202. — Nicolae-Vodă-Mavrocordat încearcă să împiedice pierderea Hotinului, p. 202. — Zădărnicia străduinţelor sale, p. 202—203. — Ocuparea Hotinului de către Turci şi restaurarea cetăţii prin ingineri francezi, p. 203. — Urmările dezastruoase pentru Moldova, p. 203. — Prefacerea regiunii în raia, p. 203. — Incercuirea Moldovei prin cetăţi turceşti, p. 203. — Graniţele raialei Hotinului, p. 204. — Satele şi târgurile din ea, p. 204. — O descriere contemporană a cetăţii, p. 204. — Noua stemă a Hotinului, p. 204.

Pag.

4. Hotinenii sub stăpânirea turcească . . . . . 204—207

Exohodul boerimei din raia, p. 204—206. — Impărţirea moşiilor boereşti şi mănăstireşti între ieniceri şi spahii, p. 206. — Starea sătenilor, p. 206. — Sporirea numărului pălmaşilor ucraineni, p 206. — Elementul rutean din raia, p. 206. — Instrăinarea elementului românesc şi datoria noastră de'al readuce la matcă, p. 206. — Infiinţarea episcopiei Hotinului, p. 206—207. — Episcopul Amfilochie, p. 207. — Căpităniа Ciuhurului şi noua pază a marginei, p. 207.

5. Nouile uzurpări tătăreşti în hotarul celor 32 ceasuri în lung şi 2 ceasuri în curmeziş . . . . . 207—212

Incercările Tătarilor de a trece hindichiul lui Halil-Paşa, p. 207. — Marturii lui Amiras, p. 207. — La apropierea armatei ruseşti de Prut, populaţia moldovenească părăseşte satele dela hotarul tătăresc, p. 207. — Tătarii ocupă satele părăsite, p. 207—208. — Ei cer autorizaţia Porţii pentru a le stăpâni, p 208. — Hotărnicia locului după Amiras, p. 208. — Mihai-Vodă-Racoviţă revindică locurile uzurpate, p. 208. — El cere o revizuire a hotarului dinspre Bugeac, p. 209.— Memoriul adresat Porţii, p 209. — Trimiterea unei comisiuni de hotărnicie la faţa locului, p. 209. — Constatările comisiunii, p. 209. — Tătarii sunt ţinuţi se evacueze locurile uzurpate, p. 209. — Negocieri noui între Moldoveni şi Tătari, p. 209. — Tătarii se obligă să plătească „uşur" şi „alăm" pentru folosinţa locului uzurpat, p. 209 — Mihai-Vodă-Racoviţă primeşte tocmeala, p. 209. — Ratificarea tocmelei, p. 209—210. — Tătarii nu se ţin de tocmeală, p. 210. — Grigore-Vodă-Ghica se plânge la Poartă contra lor, p 210. — El obţine hatişerif de la Impărăţie pentru alungarea Tătarilor, p. 210. — Anchetă la faţa locului, p. 210 — Tătarii obţin de la domn dreptul de păşunat în hotarul celor 2 ceasuri în curmeziş şi 32 ceasuri în lungiş, p. 211. — Confirmarea învoielei de Teodor-Vodă-Calimach, p. 211. — Planurile meschine ale unor boeri trădători, p. 211. — Ocupaţia rusească din 1768 şi retragerea Tătarilor, p. 211.—Grigore-Alexandru-Ghica măsură şi stâlpeşte cu bouri fâşia de pământ evacuată de Tătari şi o dăruieşte fiilor săi Dimitrie şi Alexandru, p. 211. — Actul de danie cu arătarea hotarelor, p. 211. — Din fâşia aceasta de ţară se formează ocolul Hotărniceni, p. 211—212. — Intinderea Moldovei libere după raializarea Hotinului, p. 212.

Pag.

CAP. XII.

Soarta ţăranilor şi desrobirea lor . . . . . 213—230

1. Raporturile dintre marii şi micii proprietari . . . . . 213—219

Colonizarea cu viteji şi voinici, p. 213 Sporirea colonizării sub Ştefan-cel-Mare, p. 214. — Fărămiţirea moşiilor, p. 214. — Formarea latifundiilor boereşti, p. 214—216. — Uzurpaţiuni boereşti, p. 216 — Vechii Domni apără ţărănimea, p. 216. — Scăderea autorităţii domneşti, p. 217. — Lupta între boeri şi răzeşi, p. 218. — Acumularea de moşii în mânile boerilor, p. 218. — Formarea de slobozii, p. 218. — Năvala străinilor şi împrăştierea Moldovenilor, p. 218—219.

2. Origina şi soarta vecinilor 220-224

Situaţia de drept a coloniştilor străini. p. 220. — Dijma, claca, robota sau boerescul, p. 220. — Vecinii sau megieşii, p. 220. Prizonierii de războiu din ţările vecine, p. 220. — Rutenii de azi nu sunt urmaşii acelor prizonieri, p. 220. — Mărturia lui Cantemir, p. 221. — Rutenii din ţinutul Hotinului şi al Cernăuţilor sunt urmaşii pribegilor nenorociţi din Pocuţia şi Podolia, p. 222. — Sărăcirea răzeşilor, p. 222. — Trecerea lor în rândurile vecinilor, p. 222. — Dreptul de liberă migraţiune, p. 222. — Pierderea acestui drept şi legarea de brazdă, p. 222—224.

3. Hrizovul de desrobire al lui Constantin-Vodă . . . . . 224—230

Mizeria vecinilor şi risipirea satelor, p. 224. — Pribegirea vecinilor în ţările vecine, p. 224.—A da bir cu fugiţii, p. 224. Constantin-Vodă Mavrocordat şi educaţia sa, p. 224. — Uşurarea soartei vecinilor, p. 225—226. — Ancheta asupra soartei vecinilor, p. 226. — Adunarea din biserica Trisfetitilor din Iaşi, p. 226. — Constatările favorabile vecinilor, p. 226. — Formularea hrizovului de desrobire, p. 226. — Fixarea îndatoririlor p. 226. — Aprecierile lui Enache Cogălniceanu, p. 226—228. — Constantin-Vodă ca apărător al limbii române, p. 228. Urmările emancipării vecinilor, p. 228—229. Năvălirea pribegilor din Pocuţia şi Podolia, p. 230. —

CAP. XIII.

Războaele dintre Ruşi şi Turci şi estinderea hotarelor Rusiei până la Nistru . . . . . 231—241

1. Uneltirile ruseşti în Moldova . . . . . 231—233

Năzuinţele seculare ale Ruşilor spre Constantinopol, p. 231.

Pag.

Aşezarea Cazacilor în drumul acestor năzuinţe, p. 231. Supunerea Cazacilor Zaporojeni, p. 231—232. — Operaţiunile lui Münnich în Moldova, p. 232. — Cucerirea Hotinului, p. 232. Impărăteasa Ana proclamată Doamnă a Moldovei, p. 232. — Purtarea necuviincioasă a lui Münnich, p. 232. — Tratatul de pace dela Belgrad, p. 232. — Evacuarea Hotinului p. 232-233. Impărăteasa Caterina şi planurile ei orientale, p. 233. — Pregătirea nepotului ei Constantin pentru tronul Imperiului Bizantin, p. 233. — Propaganda rusească în Moldova, p. 233.

2. **Impărţirea Poloniei şi subjugarea Tătarilor din Crimea** . . 233—237
Izbucnirea războiului ruso-turc în 1768, p. 233. — Armatele ruseşti năvălesc în Moldova şi cuceresc cetăţile turceşti, p. 233. — Rusii cuprind Moldova întreagă, p. 233. — Dorinţa unor boeri ca Moldova să fie alipită definitiv Rusiei, p. 234 — Rusia preferă sacrificarea Poloniei, p 234. — Impărţirea Poloniei, p. 234. — Pacea dela Cuciuc-Cainargi, p. 234. — Rusia îşi întinde fruntariile până la Bug, 234. — Risipirea „siciurilor“ căzăceşti, p. 236. Turcia capătă înapoi cetăţile basarabene, p. 236. — Rusia îşi asumă dreptul de protecţiune asupra Principatelor, p. 236. — Emanciparea Tătarilor din Crimea de sub supremăţia Porţii, p. 236. — Lupte interne în Crimea, p. 236. Amestecul Ruşilor şi cucerirea Crimeei, p. 236—237. — Sfârşitul dominaţiunii tătare în Europa, p. 238—239. — Protestul boerilor contra anexării Hotinului, p. 239.

3. **Răpirea Bucovinei** . . . . . 237—239
Austria revindică o fâşie din pământul Moldovei pentru construirea unei căi de comunicaţie, p. 237. — Rusia consimţeşte, p. 237. — Fâşia cerută cuprindea 2 ţinuturi întregi, p. 237. — Protestul lui Ghica-Vodă şi al boerilor, p. 238. — Austriacii ocupă vremelnic şi Hotinul, p. 238. — Un călător despre situaţia din raiaua Hotinului, p. 239.

4. **Anexarea Ucrainei-Hanului şi retragerea Tătarilor din Bugeac** 239—241
Pacea dela Iaşi şi întinderea hotarelor ruseşti până la Nistru p. 239. — Ucraina-Hanului sub oblăduirea rusească, p. 240. — Rusia-Nouă cu oraşele ei, p. 240. — Meritele Francezilor pentru înflorirea Rusiei-Noui şi îndeosebi a Odessei, p. 240. — Retragerea definitivă a Tătarilor din Bugeac, p. 240. — O mărturie contemporană asupra Bugeacului părăsit de Tătari, p. 240—241.

Partea a Doua.

Dela Răpire până la Desrobire.

Pag.

CAP. I.

Răpirea Basarabiei . . . . . 245—256

. **Izbucnirea războiului ruso-turc în 1806 şi suferinţele Moldovenilor** . . . . . 245—248

Zguduirea lumii prin marea revoluţie franceză, p. 245. — Napoleon aţiţă pe Ruşi contra Turcilor, p. 245. — Inceputul ostilităţilor şi ocuparea rusească în Principate, p. 245. — Căderea cetăţilor basarabene, p. 245—246. — Armistiţiul dela Slobozia, p. 246. — Cutusov proclamă unirea Principatelor cu Rusia, p. 246. — Urmările acestei proclamaţiuni, p. 246. — Reînfiinţarea vechii episcopii a Cetăţii-Albe, p. 246. — Gavriil Bănulescu episcop, p. 246. — Obejduirea Moldovenilor, p, 246—247. — Ţăranii înjugaţi la carele cu provizii, p. 247. — Li mai rămăsese ochii ca să plângă, p. 246. — Napoleon întârzie cu intervenţia sa pe lângă Poartă, p. 247. — Cutusov rupe armistiţiul p. 247. — Trecerea Dunărei şi lovirea Turcilor prin surprindere, p. 247, — Zăpăceala Turcilor şi reluarea tratativelor de pace, p. 247—248.

. **Negocierile de pace dela Giurgiu şi Bucureşti** . . . . . 248—249

Intâlnirea delegaţilor la Giurgiu, p. 248. — Delegaţii ruşi cer cesiunea ambelor Principate, p. 248. — Turcia părea dispusă să cedeze Basarabia, adecă raialele turceşti şi Tătărlâcul bugecean, p. 248. — Rusia bănueşte intenţiunile lui Napoleon şi se declară mulţumită numai cu Moldova ba chiar numai cu hotarul Siretului, p. 248. — Turcii turburaţi de întârzierea răspunsului lui Napoleon, cedează linia Prutului, p. 248. — Ruşii bucuroşi de această cesiune la care nici nu se aşteptau, p. 249. — Delegaţii de pace se mută la Bucureşti, p.

Pa

249 — Incercarea Turcilor de a păstra ceva din Basarabia, p. 249. — Indârjirea Ruşilor, p. 249. — Intârziarea loviturii lui Napoleon, p. 249.

3. **Redeschiderea ostilităţilor şi cedarea Porţii** . . . . . 249—
Cutusov reîncepe operaţiunile militare pentru a sili pe Turci să cedeze, p. 249—250. — Efectul operaţiunilor asupra Porţii şi semnarea preliminarilor de pace la Bucureşti, p. 250.— Aşezarea Prutului ca hotar între Moldova şi Rusia, p. 250.— Inceperea companiei lui Napoleon contra Ruşilor, p. 250.— Dumitrache Moruzi, ţapul ispăşilor pentru tembelismul delegaţilor turci, p 250. — Adevăraţii vinovaţi pentru pierderea Basarabiei, p. 250—251.

4. **Protestul Moldovenilor contra cesiunii Basarabiei** . . . 251—
Mâhnirea Moldovenilor, p. 251. — Imprejurările dureros de triste din Moldova, p. 251. — Domnia lui Scarlat Calimah, p. 251. — Boerii prezintă Domnului un protest contra răşluirii p. 251. — Cuprinsul acestui protest, p. 252. — Consideraţiuni politice şi economice, p. 152. — Bogăţia producţiunii Basarabiei, p. 253. — Amărăciunea Domnului şi a boerilor, p. 253. — Mărturia lui Manolache Drăgici, p. 253. — Atitudinea vrednică a mitropolitului Veniamin, p. 253—254. — Incercarea de a aduce chestiunea Basarabiei înaintea congresului de pace din Viena, p. 254. — Nedumeririle boerilor şi ale Domnului, p. 254. — Stăruinţele Domnului Munteniei Ion-Vodă-Caragea pe lângă Metternich în chestia Basarabiei, p. 254—255. — Răspunsul lui Metternich prin Gentz, p. 255—256.— Catastrofa lui Napoleon în Rusia înăduşi orice nădejde de a redobândi Basarabia, p. 256. — Induioşitoarea despărţire a Moldovenilor la Prut, p. 256. — Prutul devine râu blestemat, p. 256.

CAP. II

Organizarea administrativă şi legislaţia sub Ruşi . 257—

1. **Impărţirea administrativă** . . . . . 257—
Hotarele şi întinderea teritoriului cedat Rusiei, p. 257. — Numărul populaţiunii, p. 257. — Aprecierile lui Ciceagov asupra Basarabiei, p. 258. — Păstrarea vechii organizaţiuni moldoveneşti în noua oblastie rusească, p. 258—259. — Stema oblastiei; capul de bour, p. 259. — Ruşii asigură că vor respecta

Pag.

caracterul național al țării, p. 259. — Guvernul provizoriu, p. 259. — Așezarea lui Scarlat Sturdza în fruntea administrației civile, p. 259. — Ridicarea Chișinăului la rangul de capitală p. 259. — Divanul sau sfatul obștesc, compus din boeri indigeni, p. 260. — Ispravnicii ținuturilor, p. 260. — Vornicii satelor, p. 260 — Căpitanii de mazili și de târgoveți, p. 260. — Pravilele moldovenești, p. 260.

2. Clasele sociale și regimul pământean . . . . . 260—263
Scutirile de dări și de serviciul militar, p. 260. — Confirmarea tuturor privilegiilor și pronomiilor, p. 260. — Boerii mari și mici, p. 260. — Mareșalul nobilimei, p. 260. — Boerinașii, Mazilii și Ruptașii, p. 261. — Târgoveții și breslele lor, p. 261. — Nemulțumirile populațiunii, p. 261. — Știrbirea regimului pământean, p. 261. — Inlocuirea lui Sturdza prin Harting, p. 261. — Somov și proectul său de reformă administrativă, p. 262. — Incercarea de a înlocui la conducere elementele băștinașe prin cinovnici ruși, p. 262. — Ponegrirea pământenilor la Petrograd, p. 262. — Risipirea satelor și fuga populației în Moldova liberă, p. 262. — Protestul mitropolitului Bănulescu și al boerilor contra calomniilor și încercărilor de rusificare, p. 262. — Cuprinsul protestului înaintat țarului, p. 262. — Manifestări de demnitate națională, p. 262. — Sentimentele naționale românești ce se desprind dintr'o scrisoare adresată țarului de mitropolit și boeri, p. 263. — Izbânda cauzei moldovenești și revocarea lui Harting, p. 263.

3. Regimul „Așezământului obrazovaniei oblastiei Basarabiei“ 263—265
Proclamațiunea noului guvernator Bahmetiev, p. 263. — Instituirea unei comisiuni de reformă, p. 264. — Misiunea consilierului Svinin la Iași, p. 264. — Informațiunile culese, p. 264. — Era codificărilor de pravile, p. 264. — Așezământul obrazovaniei oblastiei Basarabiei, p. 264. — Vizita țarului Alexandru I la Chișinău, p. 264. — Promulgarea Așezământului, p. 264. Autograful țarului, p. 265. — Intrebuințarea limbii moldovenești „pentru de apururea“, p. 265.

4. Dispozițiunile noului „Așezământ“. . . . . 265—268
Ostenescul General-Gubernator, p. 265. — Orașul oblastiei, p. 266. — Mănăstirile Sf. Vinere și Galata cedează haznalei împărătești Chișinăul și Buicani, p. 266. — Actele de cesiu-

Pag.

ne, p. 266. — Alcătuirea „Inaltului Sfat al oblastiei“, p. 266. — Președintele și membri, p. 266. — Atribuțiunile sfatului, p. 266. — Drepturile limbii românești, p. 267. — Modificarea împărțirii administrative, p. 267. — Ispravnicii și ocolașii, p. 268. — Dumele orășănești și cârmuirile de bresle, p. 268. Tagmele sociale, p. 268. — Caracterul electiv al organelor administrative și judecătorești, p. 268. — Insemnătatea „Așezământului“, p. 268.

5. **Reacțiunea sub Nicolae I și „regulamentul lui Voronzov“** . 268—271
Condițiunile prielnice ale „Așezământului“, p. 268—269. — Moartea țarului Alexandru și urcarea pe tron a lui Nicolae I, p. 269. — Autocratismul și samovolnicia, p. 269. — Sistemul de reacțiune și răsvrătirile interne, p. 269. — Uneltiri contra autonomiei Basarabiei, p. 269. — Inlocuirea *„așezământului“* prin *„regulamentul“* lui Voronzov, p. 270. — Reducerea competenții „Inaltului Sfat“, p. 270, — Inlocuirea lui prin „Sfatul oblastiei“ cu atribuțiuni reduse, p. 270. — Inlocuirea ispravnicilor prin nacialnici ruși, p. 270. — Sistarea alegerii slujbașilor publici și numirea lor de către guvernator, p. 270. — Desființarea autonomiei, înlocuirea legiuirilor moldovenești și introducerea limbii rusești în administrație, p. 270—271.

6. **Transformarea „oblastiei“ în „gubernie“ și introducerea „zemstvelor“ în Basarabia** . . . . . 271—273
Ura contra sistemului autocrat și centralist, p. 271. — Nemulțumirea populațiunii, p. 271. — Crearea instituțiilor „zemstvelor“ și improprietărirea clăcașilor, p. 271. — Introducerea organizației zemstvelor în Basarabia și atribuțiunile lor, p. 271—272. — Activitatea zemstvelor, p. 272. — Codificarea legiuirilor basarabene, p. 272. — Degradarea Basarabiei la gubernie, p. 272. — Tendințele de rusificare, p. 272.

7. **Congresul din Paris și realipirea la Moldova a ținuturilor Cahul, Bolgrad și Ismail** . . . . . 273—27
Basarabia ca bază pentru operațiunile militare contra Turcilor, p. 273. — Contactul între Moldovenii de dincoace și de dincolo de Prut, p. 273. — Anul 1848 în Basarabia, p. 273. Războiul Crimeei din 1853, p. 273. — Pricinile acestui război, p. 273. — Intervenția puterilor occidentale, p. 274. — Infrângerea dela Sevastopol, p. 274. — Moartea țarului Nicolae I.,

Pag.

p. 274. — Alexandru al II-lea şi congresul dela Paris, p. 274. — Retrocedarea Basarabiei sudice, p. 274. — Bucuria Moldovenilor, p. 274. — Marşul lui Alexandri, p. 274. — Intinderea regiunii retrocedate, p. 274. — Proclamaţia lui Cuza-Vodă către locuitorii Basarabiei, p. 274. — Participarea Basarabenilor la măreţele acte din istoria naţională, p. 275. — Răspândirea culturii şi civilizaţiunii româneşti în ţinuturile retrocedate, p. 275.

3. **Congresul din Berlin şi pierderea din nou a Basarabiei sudice** 275—280

Noul războiu dintre Ruşi şi Turci, p. 275. — Eroica împotrivire a Turcilor la Plevna, p. 275. — Armata rusească în pericol şi ajutorul Românilor, p. 276. — Intervenţia armatei române sub Domnitorul Carol, p. 276. — Izbânda ruso-română dela Plevna, p. 276. — Trecerea Balcanilor şi armistiţiul dela San-Ştefano, p. 276. — Congresul din Berlin şi revindicările ruseşti, p. 276. — Stăruinţele lui Ion C. Brătianu şi M. Cogălniceanu, de a zădărnici „despoierea noastră de o porţiune din patrimoniul nostru“ p. 276. — Cuvântările delegaţilor români înaintea congresului contra „amputaţiei“ României, p. 278—279. — Rusia insistă şi obţine retrocedarea, p. 279. — România obţine Dobrogea şi prin ea deschiderea drumului la mare, p. 279—280.

CAP. III.

Populaţiunea Basarabiei . . . . . 281—305

. **Catagrafia din 1817** . . . . . 281—282

Condiţiuni neprielnice pentru aşezarea unei populaţiuni statornice, p. 281. — Ţifra populaţiei pe timpul răpirii, p. 281. — Catagrafia din 1817, p. 281—282. — Numărul sufletelor, p. 282. — Indicii asupra naţionalităţii populaţiunii, p. 282. — Moldoveni, Evrei, Greci, Armeni, Bulgari şi Găgăuzi, p. 282.

. **Rutenii şi Lipovenii** . . . . . 282—284

Originea transnistriană a Rutenilor sau Ucrainienilor basarabeni, p. 282—283. — Condiţiunile şi timpul sălăşluirii lor pe pământul Moldovei, p. 282. — Numărul lor neînsemnat pe vremea răpirii, p. 283. — Originea şi numărul Lipovenilor, p. 284.

. **Armenii şi Grecii** . . . . . —284

Originea, migraţiunile şi aşezarea Armenilor în Moldova, p.

Pag

284. — Traiul şi îndeletnicirile lor în Moldova, p. 284. — Răspândirea Grecilor în Moldova, p. 284. — Încuscrirea lor cu familiile boereşti, p. 285. — Îndeletnicirile Grecilor, p. 285. — Rostul lor în Basarabia, p. 285. — Eteria dela Odessa şi Capo d'Istria, p, 285. — Sporirea numărului lor în Basarabia, p. 285.

4. **Bulgarii şi Găgăuzii** . . . . . 285—2

Originea şi aşezarea Bulgarilor în Basarabia, p. 285. — Sporirea numărului lor cu ocazia expediţiilor ruseşti în Balcani, p. 285—286. — Prima menţine despre bejenari bulgari în părţile noastre, p. 286. — Numărul lor la 1817, p. 286. — Originea pecenego-cumano-turcă a Găgăuzilor, p. 286. — Obârşia lor dobrogeană, p. 286. — Ruşii favorizau colonizările bulgaro-găgăuze, p. 286. — Privilegiile acestor colonii, p. 286—287.

5. **Evreii** 2

Cele mai vechi menţiuni despre Evrei în Moldova, p. 287. — Pribegia lor din Galiţia şi Podolia, p. 287. — Expulzarea lor din motive economice, p. 287. — Sporirea numărului emigranţilor evrei din Ucraina, p. 287. — Evreii ca „orândari" de poduri şi negustori de „horilcă", p. 287. — Sporirea numărului lor din Ucraina între 1766—1812, p. 287. — Evreii ca tagmă deosebită, p. 287. — Restricţiuni cu privire la dobândirea de proprietăţi rurale, p. 287. — Ocupaţiunile lor, p. 288. Concluziuni asupra populaţiunii basarabene, p. 288. — Tabela populaţiunii după catagrafia din 1817, p. 289.

6. **Ţiganii** . . . . . 290—2

Obârşia lor din India, p. 290. — Tătarii îi aduc în părţile noastre, p. 290. — Ţiganii numiţi şi Tătăraşi, p. 290. — Menţiunea lor în documentele moldoveneşti, p. 290. — Numărul lor în Basarabia în 1856. — Dispoziţiunile privitoare la Ţigani din „Aşezământ", p. 290. — Un călător englez despre Ţigani, p. 290—292. Ţiganii aşezaţi şi nomazi, p. 292. — Emanciparea Ţiganilor p. 292. — Sate ţigăneşti în Basarabia, p. 292.

7. **Colonizările în Basarabia** . . . . . 292—2

Dispoziţiunile „Aşezământului" cu privire la colonizări, p. 292. Inlesnire şi privilegiile coloniştilor, p. 294. — Aşezările moldoveneşti din sudul Basarabiei, p. 294. — Guvernul rusesc a înlesnit şi favorizat în Basarabia colonizările străine, p. 294-295.

PBg.

. **Coloniile nemţeşti** . . . . . 295—296
Origina Germanilor din Basarabia, p. 295. Aşezarea lor în Bugeacul evacuat de Tătari, p. 295. — Coloniile germane din sudul Basarabiei, p. 295. — Numele şi timpul descălicării lor, p. 295. — Colonişti francezi, p. 295. — Intinderea pământului colonizat de Nemţi. p. 295. — Privilegiile acordate, p. 296. Autonomia bisericească şi şcolară, p. 296. — Numărul lor, p. 296. — Sporirea coloniilor bulgare şi găgăuzeşti, p. 296.

. **Coloniile ruseşti şi căzăceşti** . . . . . 296—297
Numărul neinsemnat al coloniştilor velicoruşi, p. 296. Indeletnicirile lor, p. 296 — Guvernul rus căuta să zădărnicească aşezarea Ruşilor în Basarabia, p. 296. — Expulzările guvernatorului Teodorov, p. 296. — Originea şi aşezarea Cazacilor în Basarabia, p. 297. — Polcul Cazacilor de Bugeac şi de Dunăre, p. 297. — „Volontirii" moldoveni, p. 297. — Coloniile sau staniţele căzăceşti, p. 297: — Rolul Cazacilor în timp de răsboi, p. 297. — Veterani ruşi împroprietăriţi în Bugeac, p. 297.

). **Coloniile agricole evreeşti** . . . . . 297—299
Guvernul rus favoriza aşezarea Evreilor în Basarabia, p. 297—298. — Ucazul ţarului Nicolae I cu privire la Evrei, p. 298. — Incercarea guvernului rusesc de a face din Evrei cultivători de pământ, p. 298. — Infiinţarea de 16 colonii agricole evreeşti, p. 298. — Numele şi aşezarea acestor colonii, p. 298. — Numărul Evreilor colonizaţi, p. 298. — Nedeprinderea Evreilor cu munca câmpului, p. 298. — Predilecţia lor pentru comerţ, p. 298. — Risipirea coloniilor, p. 298 — Incercări similare în Bucovina, p. 298. — Numărul Evreilor în Basarabia în 1856.

Preponderanţa etnică a Moldovenilor şi soarta coloniştilor moldoveni din Caucaz . . . . . 299—301
Sporul populaţiei între 1817—1856, p. 299. — Constatările statistice ale lui Zasciuc, p. 299. — Moldovenii constitue $^3/_4$ din întreaga populaţie a Basarabiei, p. 299. Zasciuk recunoaşte că Moldovenii sunt singura populaţie autohtonă în Basarabia, p. 299—300. — Datele statistice ale lui Zasciuk, p. 300. — Preponderanţa limbii moldoveneşti în Basarabia, p. 300. — Sporirea populaţiei şi fărimiţirea proprietăţii rurale, p. 300. — Sărăcirea Moldovenilor, p. 300 — Ademeniri pentru

Pa

emigrare, p. 300. — Emigrările Moldovenilor în Caucaz p. 300. — Soarta tragică a bieţilor coloniști, p. 301. — O mărturie din 1896 despre aceşti pribegi nenorociţi, p. 300—301.

12. **Rezistenţa Românilor faţă de măsurile de rusificare** . . 301—
Prosperarea elementului românesc şi necazul lui Batiuşcov, p. 301. — Constatările lui Batiuşcov, că populaţia a rămas întreagă românească, p. 301—302. — Măsurile luate de Ruşi că „măcar jumătate din ţăranii români să devină ruşi", p. 302—303. — Denaturarea datelor statistice, p. 303. — Recenzemântul din 1897, p. 303 — Sporul populaţiunii dela 1897-1912, p. 303. — Falşificarea statisticei, p. 303. — Tabloul populaţiei după Durnovo, p. 304 — Observaţiunile lui P. Dicescul, p. 305. — Numărul populaţiei în 1918, p. 305. — Oraşele şi satele, p. 305. — Ştiutorii de carte, p. 305. Caracterul etnic românesc al Basarabiei, p. 305.

CAP. IV.

Improprietărirea ţăranilor în Basarabia . . . . . 307—

1. **Teama ţăranilor de robia muscălească** . . . . . 307—
Desrobirea vecinilor, p. 307. — Obligaţiunile vecinilor faţă de proprietarii de pământ, p. 307. Regimul agrar moldovenesc în 1812, p. 307—308. — Regimul agrar muscălesc, p. 308. Groaza Moldovenilor de a nu cădea în regimul agrar rusesc, p. 308. — Ei cer respectarea „obiceiurile lor cele moldoveneşti", p. 308. — Ei cer dregători pământeni, p. 308. — Fuga peste Prut în Moldova, p. 309. — Alexandru I. confirmă vechiul regim moldovenesc, p. 309. — Dispoziţiunile „aşezământului" cu privire la ţărani, p. 309. — Dările şi îndatoririle ţărăneşti, p. 310. —

2. **Tocmelile agricole sub Ruşi şi „contractul normal"** . . . 310—
Goştina, deseatina, vădrăritul şi pogonăritul, p. 310 — Obejduirea ţăranilor, p. 310 — Obligaţiunea proprietarilor de a încheia tocmeli agricole, p. 310. — Contractul normal formulat în rusește şi românește, p. 311. — Aprecierile lui Zamfir Arbore asupra politicei agrare ruseşti în Basarabia, p. 311.

3. **Ucazul de împroprietărire din 1861** . . . . . 311—
Improprietărirea clăcaşilor, p. 311. — Impotrivirea proprietarilor, p. 312. Misiunea lui Moruzi şi Cantacuzino la Petrograd, p. 312. — Zădărnicia străduinţelor, p. 312. — Mărimea lo-

Pag.

turilor după regiuni, p. 312. — Condiţiile în care se făcu împroprietărirea, p. 313. — Inalienabilitatea loturilor, p. 313. — Statistica proprietăţii rurale, p. 313. — Condiţiunile de plată, p. 314. — Avantajurile legii ruseşti faţă de cea austriacă, p. 314. Lipsa de capital, p. 314. — Emigrările în Siberia, p. 314. — Sarcina dărilor, p. 315. — Măsurile de îmbunătăţire ale lui Stolypin, p. 315. —

4. Legea agrară din 1919 . . . . . 315—319

Suprafeţele cultivabile şi distribuţia proprietăţii la izbucnirea revoluţiei, p. 315. — Nedreptatea socială, p. 315—316. — Comitetele agrare, p. 316 — Congresul ţărănesc din 1917, p. 316. — Proiectul de reformă a Sfatului Ţării, p. 316. — Votarea legii agrare de primul parlament al României întregite, p. 316. — Întinderea pământului expropriabil, p. 316 — Fondul imobiliar basarabean al statului, p. 316. — Mărimea şi distribuţia loturilor, p. 316. — Casa Noastră, p. 317, — Preţul pământului, p. 317. — Măsuri contra acumulării proprietăţii rurale, p. 317. — Rezervele de pământ pentru nevoile obşteşti, p. 318. — Relaţia între marea şi mica proprietate, p. 318. — Însemnătatea reformei agrare, p. 318. — Valorificarea productelor agricole, p. 318. —

CAP. V.

Viaţa bisericească sub Ruşi . . . . . 319—360

1. Mitropolitul Gavriil Bănulescu şi începuturile organizaţiei bisericeşti în Basarabia . . . . . 319—324

Organizaţia diecezană a Basarabiei pe vremea răpirii, p. 319 Gavriil Bănulescu, p. 319. — Originea sa, p. 321. — Studiile şi cariera sa, p. 321. — Organizarea mitropoliei Chişinăului şi Hotinului, p. 321—322. — Întinderea eparhiei Basarabiei şi asupra regiunii dintre Nistru şi Bug cu Odessa, p. 322. — Închinarea mănăstirii Chipriana şi a schitului Condriţa, p. 322. Dicasteria Duhovnicească, p 322. Protopopiile p. 322. — Biserica Măzărachi. p. 324. —

2. Aşezămintele de cultură bisericească . . . . . 324—328

Seminarul duhovnicesc, 324. — Organizarea sa şi obiectele de studii, p. 324. — Şcoala duhovnicească, p. 324. — Dispoziţiunile privitoare la biserică din „Aşezământ", p. 324—326. Tagma preoţească, p. 326. — Remuneraţia preoţimei, p, 326.

Pag.

Infiinţarea Tipografiei eparhiale, 326. — Cărţile tipărite în această tipografie, 326. — Clădirea mitropoliei, p. 327. — Biserica soborului, p. 327. — O nouă serie de tipărituri, p. 327. — Biblia românească dela Petrograd, p. 327. — Însemnătatea mitropolitului Gavriil, p. 327. — Moartea şi înhumarea sa, p. 327. — Inscripţia de pe mormânt, p. 328.

3. **Dimitrie Sulima, continuatorul operei lui Gavriil** . . . . 328—331
Origina lui Dimitrie, p. 328. — Arhiereu al Benderului şi Akkermanului, p. 328. — Încurajarea tiparului moldovenec, p. 328. — Sprijinirea şi încurajarea culturii moldoveneşti, p. 328. — Dicasteria duhovnicească, p. 329. — Protoeria, p. 329. — Desfacerea regiunilor de dincolo de Nistru de arhidieceza Basarabiei, p. 329. — Infiinţarea diecezei Odessei şi Chersonului, p. 329. Meritele mitropolitului Dimitrie pentru dieceza basarabeană, p. 330. Irinarch, urmaşul lui Dimitrie, p. 330. — Tălmăcirea de cărţi ruseşti în româneşte, p. 330. Apariţia „Vestitorului Eparhiei Chişinăului şi Hotinului", p. 330. Text paralel român şi rus, p. 330. — Eparhia Dunărei-de-Jos, p, 330. — Arhiepiscopul Antonie, p. 330. Ocrugurile blagocineşti, p. 330. Numărul bisericilor, p. 331 — Respectarea limbii moldoveneşti pe lângă cea rusă, p. 331.

4. **Începutul rusificării sub arhiepiscopul Pavel şi urmaşii săi Serghie, Isachie şi Neofit** . . . . . 331—334
Pavel Lebedov persecută limba moldovenească, p. 331. — Oprirea limbii moldoveneşti în biserică, p. 332. — Destăinuirile lui Durnovo, p. 332. — Expulzarea intelectualilor români, p. 332. — Persecuţiuni naţionale p. 333—334 — Protestele Moldovenilor şi revocarea episcopului Pavel, p. 334. — Isachie şi Neofit, p. 334.

5. **Episcopul Iacob şi cărticelele moldoveneşti ale „Frăţiei Naşterii Domnului"**. . . . . 334—336
Episcopul Iacob, p. 334. — Infiinţarea „Infrăţirii ortodoxe misionare a Naşterei Domnului", p. 334. — Scopul acestei înfrăţiri, p. 334. — Editarea de cărticele de cuprins religios-moral, p. 334. — Încuviinţarea Sf. Sinod ca aceste cărticele să apară şi în moldoveneşte, p. 334. — Adresa episcopului către Sf. Sinod, p. 334—335. — Nevoia de cărticele moldoveneşti, p. 335. — Editarea „Vieţii Sfinţilor", p. 336. — Texte paralele româno-ruse, p. 336.

Pag.

6. Episcopul Vladimir şi apariţia „Luminătorului“, ... 336—340
Origina şi educaţia lui Vladimir, p. 336—337. — Hotărîrea sa de a lumina şi pe Moldoveni, p. 337. — Reîntroducerea limbii române în Seminar, p. 337. — Redeschiderea tipografiei moldoveneşti, p. 337. — Năzuinţa sa de a risipi întunericul în care rătăcesc Moldovenii, p. 337. — Aparitia revistei bisericeşti „Luminătorul“, p. 337. — Binecuvântarea arhiereului, p. 337—338. — Poezia program: „Să fie lumină“, p. 338. — Presa românească în biserica soborului, p. 340.

7. Oprimarea curentului moldovenesc sub Serafim şi răspândirea, „Inochentismului“ . . . . . 340—348
Arhiepiscopul Serafim, p. 340. — Origină şi vederile sale, p. 340. — Oprirea manifestaţiunilor româneşi, p. 340. — Interzicerea limbii moldoveneşti în biserică, p. 340. — Urmările dezastroase ale acestei măsuri, p. 340—341 — Sectarismul religios, p. 341. — Călugărul Inochentie din Balta, p. 341. — Predica sa în limba moldovenească, p. 341. — Influenţa sa asupra norodului, p. 341. — Combaterea sectanţilor p. 341. — Congresul dela Chişinău contra sectelor, p. 341. — Necesitatea predicei în limba moldovenească, p. 343. — Pelerinagiul la Balta şi ridicarea lui Inochentie, p. 343. — Surghiunul său pe lacul Ladoga şi Marea-Albă, p. 343. — Pocăirea rătăcitului, p. 343—344. — Stundiştii, p. 344. — Serviciul misionarilor, p. 344. — Ingăduirea limbii române în serviciul divin, p. 345. — Bucuria Moldovenilor, p. 345. — Episcopia Ismailului şi zidirea »Casei Eparhiale“, p. 346. — Monopolul fabricării lumănărilor, p. 346. — Depozitul de vin pentru liturghie, p. 346. — Magaziile pentru veşmintele preoteşti, p. 346. — Conflictul lui Serafim cu nobilimea p. 346. — Revocarea sa p. 346. — Mitropolitul Platon şi Arhiereii Gavriil şi Zenovie, p. 346. — Arhiepiscopul Atanasie, p. 346. — Retragerea arhiereilor ruşi peste Nistru, p. 346. — Arhipăstorirea episcopului Nicodem de Huşi, p. 346—348. — Arhiereul Dionisie Erhan, p. 348. — Alegerea arhiereului Gurie de arhiepiscop al Chişinăului şi Hotinului, p. 348. — Meritele clerului moldovenesc pentru neam şi biserică, p. 348.

8. Mănăstirile din Basarabia . . . . . 348—352
Ctitoriile domneşte dela Vărzăreşti, Chipriana şi Hâncu, p. 348. — Mănăstirile şi schiturile din judeţul Chişinăului, p.

Pag.

350. — Aşezămintele din ţinutul Orheiului, p. 350. — Clerul negru, p. 350. — Zestrea mănăstirilor, p. 352.

9. Moşiile mănăstirilor închinate şi Noul-Neamţ . . . . . 352—36
Mănăstirile închinate, p. 352. — Intinderea moşiilor închinate p. 352. — Administrarea acestor moşii, p. 352—353. — Competenţa Ministerului de Externe, p. 354. — Distribuţia şi folosirea veniturilor, p. 354. — Infiinţarea mănăstirii Chiţcani sau Noul-Neamţ, p. 355—357. — Istoricul înfiinţării, p. 357. — Procesul pentru dreptul de proprietate, p. 357. — Exhodul călugărilor dela Neamţ, p. 357. — Clădirea mănăstirii Noul-Neamţ, p. 357. — Preponderanţa ortodoxilor în Basarabia, p. 360.

CAP. VI.

Aşezămintele şcolare . . . . . 361—37
1. Inceputurile învăţământului public în Moldova . . . . . 361—36
Aşezarea Moldovei între două culturi, p. 361. — Caracterul bisericesc al vechii culturi moldoveneşti, p. 362. — Şcoalele de pe lângă scaunele episcopeşti, p. 362. — Academia din Iaşi, p. 362—363. — Şcoale de pe lângă mănăstirile din Basarabia p. 363

2. Şcoalele domneşti din Basarabia . . . . . 364—367
Hrizovul lui Grigore-Ghica pentru înfiinţarea de şcoale domneşti, p. 364. — Crearea fondului şcolar, p. 364. — Epitropia şcolară, p. 364. — Grigore-Alexandru-Ghica înfiinţează 23 de şcoli domneşti dintre care 5 în Basarabia, p. 364—365. — Ocupaţia rusească şi în hiderea şcoalelor, p. 366. — Redeschiderea vechii şcoale domneşti dela Chişinău, p. 366. — Ştefan dascălul dela Putna, p. 366. — Regulamentul şcolii, p. 366.

3. Soarta învăţământului moldovenesc sub Ruşi. . . . . 367—37
Seminarul şi şcoala eparhială, p. 367. — Şcoala eparhială de fete, p. 367. — Cărţile didactice, p. 367. — Gramatica lui Ştefan Mărgeală, p. 367. — Târgoveţii din Chişinău cer să se redeschidă vechea lor şcoală moldovenească, p. 367—368. — Odiseia acestei şcoli, p. 368. — Învăţătură în limba moldovenească, p. 368. — Cererea de a se redeschide şi vechile şcoale dela Soroca şi Orhei, p. 368. — Deschiderea şcoalelor din Hotin şi Cetatea-Albă, p. 368. — Şcoala dela Bri-

Pag.

ceni, p. 369. — Şcolile lancastriene, p. 369 — „Chemarea" către părinţi, p. 369. — Şcoala lancastriană din Chişinău şi dascălul Hâncu, p. 369. — „Izvodul pentru învăţământul mutual după sistemul de Lancaster", p. 370. — Catedra de limba română la Universitatea din Petrograd, p. 370. — Şcoala din Bălţi, p. 370. — Dascălii Gavriil şi George Bilevici din Bucovina, p. 370. — Deschiderea de şcoli şi în alte oraşe din Basarabia, p. 370. — Directoratul şcoalelor primare, p. 370. — Celebrul „cuvânt" al lui Alexandru Haşdău rostit la şcoala ţinutului Hotin, p. 370. — Abecedarele lui Doncev, Popescu, şi Arhim. Gurie, p. 373.

4. **Rusificarea şcolilor primare** . . . . . 373—375

Eliminarea limbii române din toate şcolile publice, p. 373.— Tipurile de şcoli, p. 373. — Şcolile eparhiale, şcolile guberniale şi şcolile Zemstvelor, p. 373. — Şcoala normală dela Bairamcea, p. 373. — Batiuşcov cere rusificarea completă a învăţământului public, p. 374.— Încătuşarea desvoltării culturale moldoveneşti, p. 374.— Analfabetizmul la Moldoveni, p. 375. — Statistica şcolilor în 1912, p. 375. — In duma imperială se cere ca în Basarabia să se deschidă şcoli româneşti, p. 375. — „Adevăraţii Ruşi" din Basarabia combat cererea, p. 375.

5. **Instrăinarea învăţământului secundar** . . . . . 375—378

Deschiderea primului liceu rusesc în Chişinău, p. 375. — Eliminarea limbii române dintre materiile de studiu, p. 375. — Cursurile lui Doncev, p. 376. — Cărţi didactice, p. 376. — Manualul lui Doncev cu litere latine, p. 376. — O prefaţă frumoasă, p. 376. — Bucăţi alese din scriitorii români, p. 376. — Manualul lui Şt. Ciobanu, p. 376. — Pensionul Nobilimii, p. 376. — Educaţia tineretului basarabean la Odessa, p 377.— Studenţii basarabeni la universităţile ruseşti şi româneşti, p. 377. — Rusificarea unora şi deşteptarea naţională a altora, p. 377—378. — Biblioteca publică din Chişinău, p. 378. — Lipsa cărţilor româneşti din ea, p. 378

CAP. VII.

Activitatea literară . . . . . 379—405

1. **Continuarea vechilor tradiţiuni literare moldoveneşti** . . . 379—389

Improspătarea legăturilor culturale pe timpul Eteriei, p. 379.—

Pag.

Refugiaţii din Moldova în Basarabia, p. 379—380. — Răspândirea publicaţiunilor româneşti dincolo de Prut, p. 382.— Bucuria Basarabenilor la apariţia acestor publicaţiuni, p. 382.— Colaboratorii basarabeni, p. 382. — Activitatea literară şi culturală a lui Alexandru Hajdău, p. 382—383. — Insemnătatea lui Constantin Stamati, lebăda Basarabiei, p. 384. — Musa românească, p. 384. — Fabu istul Ion Sârbu, p. 385. — „Umilitul scriitor" George Păun, p. 385. — Alexie Nacu ca istoric şi literat, p. 386. — Teatru românesc în Basarabia, p. 386. — Insufleţirea Basarabenilor la Unirea Principatelor, p. 386. — Urarea lui Alexandru Hajdău, p. 386. — Bucuria Basarabenilor la înfiinţarea Academiei-Române, p. 387. — Adresa de felicitare a lui Constantin Bodescu, p. 387—388.— Darul acestuia către Academie, p. 388. — Pierderea Basarabiei de sud şi înăsprirea relaţiunilor dintre Rusia şi România, p. 388. — Întreruperea relaţiunilor culturale dintre Basarabeni şi Români, p. 389.

2. Renaşterea curentului naţional în Basarabia . . . . . 384—4

Absolutismul rusesc, p. 389. — Luptele pentru Constituţie sub Alexandru I, Nicolae I, Alexandru II, Alexandru III şi Nicolae II, p. 389—390. — Turburările nihiliştilor, p. 390. — Protestul intelectualilor, p. 390 — Bunele intenţiuni ale lui Nicolae II, p. 391. — Slăbiciunea şi nehotărîrea sa, p. 391. — Asuprirea naţionalităţilor, p. 391. — Liga adevăraţilor Ruşi, p. 391. — Curentele revoluţionare, p. 391. — Războiul Ruso-Japonez, p. 391. — Atentatul contra lui Plehwe, p. 391. — Guvernul-Mirski, p. 391. — Impotrivirea Sf. Sinod condus de Robiedonoscev, p. 391. — Membrii casei domnitoare, p. 392. Veştile rele de pe câmpul de luptă din Manciuria, p. 392.— Întărirea curentului revoluţionar, p. 392. — Gapon şi Duminica roşie, p. 392. — Jalba norodului la Palatul de Iarnă, p. 392. — Atentatul contra marelui duce Serghie, p. 392. — Ucazul din 5 Martie 1905 pentru convocarea dumei, p. 392. — Intrarea Rusiei în rândurile statelor constituţionale, p 392. — Bucuria în Basarabia, p. 393. — Mişcarea în rândurile studenţilor basarabeni, p. 393. — Ion Pelivan şi prietenii săi de idei, p. 393—394. — Tineretul democratic în boerimea conservatoare, p. 394. — Gruparea din jurul lui Gavrillţă şi cea din jurul lui P. V. Dicescu, p. 394. — Instrăinaţii lui

Pag.

Krupenski, p. 394. — Tonul presei ruseşti, p. 394. — Campania electorală, p. 394. — Deosebirile de vederi între Românii conservatori şi naţional-democraţi, p. 394—395. — Monitoarele ambelor grupări, „Basarabia“ şi „Moldovanul“, p. 396. — Programul gazetelor, p. 396. Tineretul grupat în jurul „Basarabiei“, p. 397. — Rezultatul alegerilor pentru dumă, p. 397. — Frământările politice dela Petrograd, p. 398. — Liga adevăraţilor Ruşi şi disolvarea primei dume, p. 398. — Proclamaţia dele Viborg, p. 398. — Urmărirea naţionaliştilor şi sistarea gazetelor „Basarabia“ şi „Moldovanul“, p. 398. — „Viaţa Basarabiei“, p. 398—399. — Continuarea mişcării naţionale în biserică, p. 399. — Insemnătatea „Luminătorului“ şi Alexie Mateevici, p. 399. — Împrăştierea grupului democratic, p. 400. — Studenţii basarabeni dela Iaşi, p. 400. — Colaborarea la gazetele din Regat, p. 400. — Aniversarea primului centenar de la răpire, p. 401. — Abţinerea Moldovenilor, p. 401. — Persecutarea intelectualilor basarabeni, p. 402, — Scriirile jubilare, p. 402 — Concentrarea intelectualilor în jurul „Cuvântului Moldovenesc“, p. 403. Vasile Stroiescu, p. 403. Pantelimon Halippa şi colaboratorii la „Cuvântul Moldovenesc“, p. 404. — Rolul cultural al gazetei, p. 404—405. Scriitori basarabeni, p. 405

CAP. VIII.

Revoluţia rusească şi unirea Basarabiei cu Patria-Mamă . . . . . 407—437

I. Luptele pentru autonomie şi constituirea „Sfatului-Ţării“, . 407—416

Peripeţiile războiului mondial, p. 407. — Participarea Basarabenilor la războiu, p. 407. — Agitaţiile revoluţionare din dosul frontului, p. 407. — Zăpăcirea soldaţilor şi „respublica“ visată de ei, p. 407. — Contactul ofiţerilor şi soldaţilor basarabeni cu conaţionalii lor din Regat, Ardeal şi Bucovina, p. 408. — Urmările binefăcătoare de acestui contact, p. 408. — Era congreselor, p. 408. — Congresul cooperativelor săteşti, p. 408. — Grandiosul meeting ostăşesc din Odessa, p. 408. — Cohortele ostăşeşti, p. 408. — Comitetul soldaţilor, p. 410. Congresul preoţesc, p. 410. — Congresul dăscălimei basarabene, p. 410. — Oştimea doreşte autonomia Basarabiei, p. 411. Hotărîrea de a convoca Sfatul-Ţării, p. 411. — Gazeta „Soldatul Român“, p. 411—412. — Constituirea Partidului Naţional Moldovenesc, p. 412. — Lupta cu „Rada“ Ucrainei care revindeca Basarabia p. 414. — Protestul Basarabenilor la guvernul lui Kerenski, p. 414. — Rumcerodul dela Odessa, p. 414. — Congresul ostăşesc din Octomvrie 1917 proclamă autonomia Basarabiei, p. 415. — Constituirea „Sfatului-Ţării“, p. 415. — Compunerea lui, p. 415. — Deschiderea „Sfatului-Ţării“, p. 416. — Ion Inculeţ, preşedintele Sfatului, p. 416.

Pag.

2. **Proclamarea Republicei şi votarea Unirii** . . . . . 416—432
Şedinţa din 2 Decemvrie 1917 şi proclamarea republicei p. 416. — Transmiterea puterii asupra preşedintelui republicei, p. 417. — Consiliul directorilor, p. 418. — Sporirea cohortelor moldoveneşti, p. 418. Asasinarea lui Simeon G. Murafa, p. 418. — Creşterea anarhiei, p. — 418—419. — O delegaţie a Sfatului-Ţării solicită ajutorul guvernului român din Iaşi, p. 419. — Situaţia politică din Moldova, p. 419. Descompunerea armatei ruseşti, p. 419. — Bolşevizarea trupelor, p 419. — Planul de a trimite ajutor în Basarabia, p. 419. — Ciocnirea sângeroasă din gara Chişinău, p. 419 — Teroarea bolşevică, p. 419. — Ştabul bolşevic dela Chişinău, p. 420. — Blocul moldovenesc din Sfatul-Ţării solicită din nou ajutorul guvernului român, p. 420. — Guvernul român împlineşte cererea, p. 420. — Intrarea armatei române în Chişinău, p. 420. — Insufleţirea populaţiei, p. 420. — Luptele dela Tighinea, p. 420-421. — Proclamarea independenţei Republicei Moldoveneşti p. 421 — Guvernul nouii Republice p. 421. — Necesitatea unirii, p. 422. — Deşteptarea conştiinţii naţionale şi a simţului de solidaritate, p. 422. — Şedinţa memorabilă a Sfatului Ţării din 27 Martie 1918, p. 422. — Votarea Unirii, p. 422. — Textul moţiunii votate, p. 422. — Răspunsul guvernului român, p. 425. — Insufleţirea generală, p. 425. — Impresiile din Chişinău, p. 426 — Telegramă către M. S. Regele, p. 426—427. — Răspunsul M. S. Regelui, p. 427. — Insemnătatea istorică a actului Unirii, p. 427-432.

3. **Ratificarea actului unirii necondiţionate** . . . . . 432—437
Votarea unirii de bun augur pentru unirea Bucovinei şi Ardealului, p. 432. — Prăbuşirea puterilor centrale, p. 432. — Desrobirea Ardealului şi Bucovinei, p 432. — Revenirea asupra condiţiunilor unirii, p. 432. — Hotărîrea Sfatului-Ţării, cu privire la unirea necondiţionată, p. 433. — Meritele generalului Văitoianu pentru restabilirea ordinei în Basarabia, p. 433. — Alegerile pentru parlamentul României întregite, p. 433.— Numărul deputaţilor şi senatorilor basarabeni, p. 434. — Intrunirea parlamentului în Bucureşti, p. 434. — Expunerea de motive la ratificarea Unirii, p. 434. — Unirea tuturor Românilor intr'un stat naţional unitar este un postulat al dreptăţii istorice şi al civilizaţiunii umane, p. 436. — Votarea ratificării în aplauzele unanime ale parlamentului, p. 436. — Urările deputatului Vasile Stroescu, p. 437.—Incheiere.

Ilustraţiuni

		Pag.
No. 1	Ruinele cetăţii Hotinului	33
„ 2	Cetatea Albă în 1790	39
„ 3	Chilia	41
„ 4	Cetatea Hotinului, vederea dinspre apus	51
„ 5	Plug cu opt boi	53
„ 6	Ţărani basarabeni	57
„ 7	Isvorul Sf. Ion cel Nou din Cetatea Albă	61
„ 8	Mănăstirea Vărzăreşti	62
„ 9	Cetatea Hotinului, vederea dinspre sud	71
„ 10	Mazil din Codrul Băcului	77
„ 11	Cetatea Sorocei	80
„ 12	Inscripţia dela Cetatea-Albă din 1476	85
„ 13	Fortăreaţa din Cetatea-Albă	91
„ 14	Mănăstirea Chipriana	98
„ 15	Cetatea Hotinului, vederea dinspre sud-vest	113
„ 16	Repaos la fântână	117
„ 17	Cetatea Ismailului	119
„ 18	Târgul Căuşani	131
„ 19	O moară de vânt	134
„ 20	Tătar din Bugeac	136
„ 21	Tătăroaică din Bugeac	137
„ 22	Harta Moldovei, Bucovinei şi Basarabiei în 1789	141
„ 23	Plan de starea locului a târgului Chişinau în 1800	146
„ 24	Pentru-Movilă, Mitropolitul Chievului	159
„ 25	Biserica St. Dumitru din Orheiu	167
„ 26	Hotinul sub Turci	205
„ 27	Petrecere la ţară	215
„ 28	Casă ţărănească din Basarabia	216
„ 29	În ospeţie	217
„ 30	Gata de mestecat	219
„ 31	Danţul mirilor	221
„ 32	Ţăran basarabean	223
„ 33	Vecin din Basarabia	225
„ 34	Car cu boi	227
„ 35	La fântână	229
„ 36	Cetatea Tighinei	235
„ 36	Mucenicia Moldovenilor sub cnutul rusesc	255
„ 37	Harta Basarabiei sudice şi Dobrogei	277
„ 38	Ţigan din Basarabia	291
„ 39	Ţigancă din Basarabia	293

		Pag.
No. 40	Harta Basarabiei moderne	30
„ 41	La cules de vie	31
„ 42	Mitropolitul Gavriil Bănulescu	32
„ 43	Schitul Condriţa	32
„ 44	Biserica Mazarachi din Chişinău cu şipotele ei	32
„ 45	Biserica Soborului din Chişinău	32
„ 46	Mănăstirea Hârjauca	33
„ 47	Arhiepiscopul Gurie	35
„ 48	Casa eparhială din Chişinău	33
„ 49	Mănăstirea Soroceni	34
„ 50	Mănăstirea Hâncu	34
„ 51	Mănăstirea Gârbovăţului	34
„ 52	Schitul Ţigăneşti	34
„ 53	Mănăstirea Curca	34
„ 54	Mănăstirea Saharna	35
„ 55	Mănăstirea Călărăşauca	35
„ 56	Mănăstirea Jabca	35
„ 57	Mănăstirea Dobruşca	35
„ 58	Mănăstirea Grădiştea	35
„ 59	Mănăstirea Chiţcani sau Noul-Neamţ	35
„ 60	Alexandru Hajdău	36
„ 61	Strada Alexandru-cel-Bun din Chişinău	37
„ 62	Ştefan Ciobanu	37
„ 63	Constantin Stamati	38
„ 64	Curtea boerească din Chişinău unde a trăit Puşchin pe vremea exilului	38
„ 65	Bogdan Petriceicu Hajdău	38
„ 66	Alexandru Donici	38
„ 67	Alecu Russo	38
„ 68	Zamfir Arbore	38
„ 68	Ion Pelivan	39
„ 70	N. Gavriliţă	39
„ 71	Alexie Mateievici	39
„ 72	Pantelimon Halippa	40
„ 73	Pavel Gore	40
„ 74	Congresul dăscălimii basarabene (1917)	40
„ 75	Gherman Pântea	41
„ 76	Vasile Stroescu	41
„ 77	Adunarea Naţională «Sfatul Ţării»	41
„ 78	Ion Inculeţ	41
„ 79	Vasile Bârcă	41
„ 80	Dr. Daniil Ciugureanu	42
„ 81	Conferenţiarii din Regat, Ardeal şi Bucovina la cursurile pentru învăţători din Chişinău (1918)	42
„ 82	Liceul al III-lea din Chişinău unde s'a votat Unirea	42
„ 83	M. S. Regele Ferdinand I al României	42

Literatura

Arbore Zamfir, Basarabia în secolul al XIX-lea, București, 1899.

— Dicționarul Geografic al Basarabiei, București 1904.

Așezământul obrazovăniei oblastiei Basarabiei, (rusește și românește) Chișănău 1818.

Batiușcov Pavel, Basarabia, Studiu istoric (rusește) Petrograd 1892.

Beldiceanu N. N., Intre Prut și Nistru, București, 1922.

Brătescu C., Valuri, hotare și tranșee basarabene, Revista Istorică anul IV.

— Noemvrie-Decemvrie 1918.

Buzdugan Ion, Cântece din Basarabia, Chișinau, 1921.

Calmuțchi C., Relațiunile politice ale Țărilor Române cu Rusia, Galați 1911.

Cosso L. A., Dreptul bizantin în Basarabia. Moscova 1907.

— Rusia la Dunăre și organizația oblastiei Basarabiei. Moscova 1913 (ambele în rusește).

Ciobanu Ștefan, Limba românească în școala basarabeană sub dominația rusească, Revista „Școala Basarabiei" Anul IV, No. 1 și 2, Chișinău, 1922.

— Contribuțiuni privitoare la populațiunea în Țările Românești. Arhiva pentru Științe și Reforme sociale, Anul II.

— Vasile Alexandri și Basarabia, subt tipar.

— Pagini îngălbenite, carnetul cu poezii ale lui George Păun, „Renașterea Moldovei", Anul I, No. 1, Chișinău, 1920.

— Poeziile lui A. Nacco, „Renașterea Moldovei", Anul II, No. 1.

— La continuité roumaine dans la Bessarabie. Annexée en 1812 par la Russie. București, 1920.

Constantinescu N. A., Intinderea raialelor cu deosebită privire raiaua Giurgiului. Anuarul de Geografie și Antropo-Geografie, anul II, 1910—1911.

Costea M., Din trecutul Basarabiei, în „Viața Românească", 1906, No. 1.

— Cuvântări de Ferdinand I Regele României 1889—1922. București, 1922.

Cruşevan N., „Basarabia", Almanah pe 1903.
Erbiceanu Vespasian, Legiuiri locale basarabene. Chişinău, 1921.
Fraţiman I., Mitropolia de Brăila sau de Proilavia. Sub tipar.
— Administraţia bisericească a Românilor de peste Nistru colonizări, biserici, protoerale, ş. a. în Rev. Soc. is arh. bis. Chişinău, vol. XII.
Ghibu O., Deşteptarea Moldovenilor de peste Nistru. Chişinău, 1918.
Giuglea G., Din literatura populară de astăzi a Basarabiei, Bucureşti 191
Gore Paul, Plebiscitul în Basarabia. Braşov, 1919.
Halippa I. N., Lucrările Comisiunii Arhivelor Guberniale din Basarab Vol. I—III, (rusește). Chișinău, 1900—1907.
Halippa Pan., Basarabia, schiţă geografică, în Revista ştiinţifică „V. Ada machi" din Iaşi, anul III.
Haneş Petre V., Scriitorii basarabeni, Bucureşti, 1920.
Haneş Vasile V., Sufletul românesc în Basarabia de astăzi, Bucureşti 191
Instituţiunile Zemstvei în Basarabia, Chişinău, 1920.
Iorga N., La vérité sur le passé et le présent de la Bessarabie. Bucares Paris 1922.
— Chilia şi Cetatea-Albă. Bucureşti, 1899.
— Pagini despre Basarabia de astăzi. Vălenii-de-Munte, 191
— Histoire des Relations Russo-Roumaines. Iaşi, 1917.
— Românii de peste Nistru. Lămuriri pentru a-i ajuta în lup lor. Iaşi, 1918.
— Neamul Românesc în Basarabia. Bucureşti, 1905.
— Politica externă a regelui Carol I. Bucureşti, 1916.
— Istoria armatei, vol. I—II. Bucureşti, 1908.
— Basarabia noastră scrisă după o sută ani dela răpirea de către Ruşi. Vălenii-de-Munte, 1912.
— „Istoria Românilor prin călători". Vol. I şi II. Bucureş 1920 şi 1921.
Kuropatkin A. N., Problema armatei rusești, Petrograd 1910 (rusește).
Lahovary Charles Gr., Memoires de l'amiral Paul Tchitchagof, Paris-Bucu reşti, 1910.
Langeron, Hurmuzachi, Docum. Supl. I vol. III.
Lăpedatu, Alexandru, Gravuri şi vederi dela Cetatea-Albă, în Bulet. Com Mon. Ist. VI.
— Cetatea Sorecei. ibid. VII.
Laşcu N. V. Basarabia la aniversarea de o sută de ani dela unirea ei c Rusia (1812—1912). Chişinău, 1912, (rusește).
Layr, Jean, de, L'Image de la Bessarabie, No. 225, 227, Paris, 1920.

Lotoțchi P. H., Istoria seminarului teologic din Chișinău. Chișinău 1912, (rusește).

Martonne Emanuel de, La Bessarabie. Paris 1919.

— Choses vues en Bessarabie. Paris, 1919

Mateiu Ion, Renașterea Basarabiei. București, 1921.

Mateievici Alexie, Tipăriturile noastre bisericești. Chișinău, 1913.

Moisiu Vasile D., Știri din Basarabia de astăzi. București, 1915.

Moruzi D. C., Rușii și Românii. București, 1906.

Mogilanski N., Materiale pentru statistica și geografia Basarabiei. Chișinău, 1913 (rusește).

Munteanu-Râmnic Dumitru V., Pentru Basarabia. Ploești, 1912.

Murgoci G., „La Population de la Bessarabie". Paris 1920.

Nacco A., „Istoria Basarabiei în vremurile vechi", 2 volume, Odessa 1873—1876.

— Studiu asupra organizațiunei oblastiei Basarabiei, 1812—1828 (rusește). Odessa, 1900.

Nestorovski P. A., Rutenii din Basarabia, Studiu Istoric și etnografic. Varșovia, 1905 (rusește).

— In nordul Basarabiei, Varșovia, 1910 (rusește).

Nistor I., Populațiunea Basarabiei. In Archiva pentru Științ și Reformă Socială anii I. II. III.

— Drepturile noastre asupra Hotinului. Chișinău 1918.

Pacu M. N., Basarabia, București 1912.

Palausov S. N. Principatele române Muntenia și Moldova subt raportul politic. Petrograd, 1859 (rusește).

Pamfilie Tudor, Ținutul Hotinului la 1817. Chișinău, 1920.

Parchomovici Iosif, Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Chișinău, 1911.

Pelivan Ion G., La Bessarabie. Paris 1919—1920.

I. Sous le regime russe (1812—1918).

II. L'union de la Bessarabie a la Mère-Patrie La Roumanie.

III. Le mouvement et l'acroissement de la population en Bessarabie de 1812—1918.

IV. L'état économique de la Bessarabie.

V. Chronologie de la Bessarabie.

VI. Les droits des Roumains sur la Bessarabie. Au point de vue historique, éthnic et de l'autodetermination.

Pergament O. I, Aplicațiunea legilor locale Donici și Armenopolo. Petrograd, 1905 (rusește).

Pocitan Vasile, Biserica românească din Basarabia. București 1914.

Puiu Visarion, Monăstirile din Basarabia. Chişinău 1919.

— Ierarchii bisericii basarabene, mitropoliţi, episcopi şi vicari, între anii 1813—1920. Rev. Soc. Ist. Arch. Bis. Chişinău, vol. XII.

— Câteva date privitoare la înfiinţarea societăţii istorico-arheol. bisericeşti din Chişinău. Revista Soc. Ist. Arch. Bis. Chişinău, vol. XII.

Rosetti R., Arhiva senatorilor din Chişinău, în analele Acad. Române Ist. anul 1910.

Skalkowski A., Coloniile bulgare în Basarabia (rusește). Odessa, 1848.

Stadnicki Auxentie, Gavriil Bănulescu Bodoni, Exarch al Moldo-Vlachiei şi Mitropolit al Chişinăului, Chişinău, 1894 (rusește).

Sadoveanu Mihail, Orheiu şi Soroca, Note de drum. Chişinău, 1921.

„*Tractatul de Berlin*“, Bucureşti 1878.

Xenopol A. D., „Războaiele dintre Ruşi şi Turci şi înrâurirea lor asupra Ţărilor Române“. 2 volume, Iaşi 1880.

Zasciuk H., Materiale pentru geografia şi statistica Rusiei, culese de ofiţeri de la statul major rus. Petrograd, 1862, 2 vol. (rusește).

PARTEA ÎNTÂIA.

DE LA ORIGINE PÂNĂ LA 1812.

CAPITOLUL I.

Obârşia Românilor şi Năvălirile Barbarilor.

. Zămislirea Neamului Românesc. — 2. Năvălirea Goţilor şi Hunilor. — 3. Vieţuirea Românilor împreună cu Slavii. — 4. Vechea cârmuire a Românilor şi încreştinarea lor. — 5. Invaziunea Avarilor, Bulgarilor şi Maghiarilor.

1. Zămislirea Neamului Românesc.

Din lanţul Carpaţilor se desprind mai multe şiraguri le dealuri şi coline, care, asemenea unor unde încremenite, ăzuesc spre amiazăzi şi răsărit, pentru a se pierde în ste- ele Bugeacului şi Bărăganului. Printre şiragurile de dea- uri străbat uşor apele curgătoare, care brăzdând adânc lbiile Sucevei, Moldovei, Bistriţei şi Putnei, îşi deschid arg drumul spre şes, unde se adună în valea Siretului, a rutului şi a Nistrului, spre a ajunge mai răpede în Dunăre i în Mare. Din punctul de vedere al configuraţiunii geo- rafice, ţinutul dela poalele răsăritene ale Carpaţilor până apa Nistrului, care'l hotărniceşte dinspre miază-noapte şi ısărit, ni se înfăţişează ca un întreg geografic bine determinat.

In deplină conformitate cu unitatea sa geografică, acest ast ţinut a avut în trecut aceiaşi soartă istorică. In timpu- le străvechi hălăduiau pe aici triburi nomadice de Sciţi Sarmaţi până ce veniră peste ele seminţii tracice, spre a împinge peste Prut şi Nistru. Dintre aceste seminţii cele

mai renumite erau Dacii şi Geţii. Dacii cuprinseră munţi şi regiunea dealurilor, câtă vreme Geţii iubiau mai mult câm piile mănoase dela şes. Geţii şi Dacii erau oameni harnic şi muncitori în vreme de pace şi viteji în timp de răsboi Fiind oameni destoinici şi pricepuţi, ei au înţeles uşor că în unire zace puterea şi de aceia regele lor Decebal a izbuti în scurt timp să unească toate seminţiile geto-dacice sub energica sa cărmuire, întemeind un regat mare şi puternic care cuprindea în hotarele sale întreg Ardealul şi ţinuturil ce se aşterneau la poalele munţilor până la Dunăre ş până spre Nistru. Mulţumită cuminţeniei şi energiei lu Decebal, regatul dacic ajunse cu vremea aşa de puternic încât îndrăzni să ameninţe pacea şi siguranţa Impărăţie Romane, care, la începutul erei creştine, era cea mai mar şi mai puternică împărăţie din lume.

In fruntea acestei împărăţii se găsiea, pe vremea lu Decebal, împăratul Marcu Ulpiu Traian, un bărbat cumpăta dară hotărît care, văzând că regele Dacilor aţiţa neconteni seminţiile tracice dela sudul Dunărei contra stăpânirii ro mane, îşi puse în gând să-şi măsoare puterea cu Deceba şi să înlăture primejdia dacică care turbura consolidare şi întărirea romanizmului la Dunăre. Traian îşi dedea bin seama că asimilarea şi romanizarea seminţiilor tracice di Moesia va întâmpina piedici serioase, câtă vreme ele vo găsi reazim la triburile conaţionale din Dacia liberă. Er deci nevoie ca şi aceste să ajungă sub regimul roma pentru ca întreaga naţiune tracică să aparţie aceleaşi îm părăţii.

In scopul acesta, Traian aşternu un pod statorni peste Dunăre, porni cu multă oaste contra lui Decebal, bătu în două răsboae neobişnuit de crâncene, cuceri, rega tul geto-dacic şi-l încorporă Imperiului Roman (107 d. Hr. In amintirea acestei măreţe fapte de arme, Traian porun să se ridice în Roma un stâlp de marmoră, invelit pe din

fară cu un brâu de sculpturi, ce reprezintă luptele lui Traian cu Dacii. Stâlpul acesta împodobeşte până azi una din pieţele publice din Roma şi este cunoscut sub numele de „Columna lui Traian“. Prin cucerirea Daciei şi ocuparea podişului transilvănean, Traian asigură Imperiului Roman un important punct strategic la nordul Dunărei. Numai sprijinindu-se pe acest punct strategic, Romanii au fost în măsură de a opri pe loc popoarele navălitoare şi de a asigura pacea şi liniştea Imperiului încă aproape 200 de ani.

Dară Romanii nu erau numai meşteri neîntrecuţi în meşteşugul răsboiului, şi ci ei erau şi cei mai iscusiţi meşteri în cârmuirea popoarelor cucerite. Alipirea unei ţări la Impărăţia Romană însemna în vremurile acelea câştigarea ei pentru cultură şi civilizaţie. Şi aceasta cu drept cuvânt, fiind că în urma legionarilor biruitori păşiau ingineri pricepuţi, cari desfundau căile de comunicaţie şi legau ţara cucerită cu Imperiul; păşiau negustorii isteţii cari aduceau neamurilor cucerite diferite mărfuri şi unelte de gospodărie, de care ele aveau neapărată nevoie; păşiau, în sfârşit, slujbaşi de tot felul spre a face rânduială în cârmuirea ţării şi a o aşeza pe temelii noui şi solide. Administraţia romană şi legile, pe care ea se întemeia, erau aşa de bune şi desăvârşite, încât ele n'au putut fi întrecute nici până în zilele noastre. In felul acesta purcedeau Romanii faţă de fiecare ţară pe care o cuceriau. Aşa s'a purces şi faţă de Dacia, pe care Traian doria să o lege pentru vecie de Impărăţia Romană, creând aci la hotarul acestei împărăţii un popor nou, *poporul român*.

Pentru a deprinde pe localnici la o viaţă mai înaintată, Traian chiemă din întinsa sa împărăţie oameni deprinşi a trăi la oraşe, a face negoţ şi meşteşuguri şi a munci pământul mai bine şi mai raţional, şi-i aşeză în Dacia. Din fericire nici nu era nevoie de a stărui mult pe lângă ei să vină şi să se aşeze în noua provincie fiind că se ştia

pretutindeni că noua cucerire a lui Traian era o ţară bogată şi înzestrată de natură cu cele mai scumpe şi mai alese daruri. Pământul era mănos, udat de bogate ape curgătoare şi umbrit de frumoşi codri seculari. Pe lângă aceasta pământul Daciei mai ascundea, şi ascunde până în zilele noastre, în adâncimele sale imense zăcăminte de aur, argint şi alte comori minerale.

In condiţiunile acestea, Dacia atrase chiar din primii ani dela cucerire un număr foarte considerabil de coloniști din toate părţile Imperiului Roman, cari veniau cu drag să se aşeze aci în mod statornic. In scurtă vreme răsăriră ca prin farmec sate şi oraşe înfloritoare în locul vechilor aşezări dacice ce fuseseră dărâmate în mare parte în cursul crâncenului şi îndelungatului război de cucerire.

La impopularea nouilor ţinuturi contribuiră foarte mult şi ostaşii romani cari, după împlinirea serviciului militar, treceau în rândurile veteranilor spre a fi răsplătiţi pentru serviciul lor militar prin împroprietărirea cu loturi întinse de pământ. Veteranii aceştia se căsătoriau cu femei dace şi contribuiau astfel la apropierea, asimilarea şi contopirea cuceriţilor cu cuceritorii.

Din amestecul acesta a două neamuri, deopotrivă de viguroase şi războinice, s'a zămislit, la Dunăre şi în Carpaţi, un popor nou, *neamul nostru românesc*. Noi vorbim, firește cu unele modificări, limba strămoşilor noştri romani şi dintre toate popoarele neolatine numai noi purtăm cu mândrie numele Romanilor. Până şi cuvântul veteran trăieşte în limba noastră în forma de bătrân. Veteranii legiunilor romane au fost deci bătrânii sau strămoşii noştri. Astfel s'a închiegat neamul nostru şi s'a contopit aşa de strâns cu pământul leagănului său, încât el, în ciuda tuturor furtunilor care în scurgerea veacurilor s'au descărcat asupra lui, a rămas neclintit în ţara sa de baştină şi a păstrat neştirbit, timp de aproape 2000 de ani, din tată în fiu,

limba latină şi bogata comoară de alese însuşiri ale firii moştenite dela strămoşii romani.

2. Năvălirea Goţilor şi Hunilor.

Ursita a hărăzit neamului nostru una din cele mai frumoase şi mai binecuvântate ţări din lume. Dar fiindcă ţara aceasta era aşezată la hotarul răsăritean al Impărăţiei Romane, ea chiar din capul locului era expusă necontenit încălcărilor duşmane. Dacia era aşezată chiar în drumul popoarelor ce năvăliau din răsărit spre apus. Nu trebue să ne mirăm deci, dacă aceste neamuri barbare, ademenite de bogăţiile ţării noastre, râvniau la acestea. Din această pricină, neamul nostru, chiar dela zămislirea sa, a avut în istorie rolul ingrat de a face mereu pe străjerul de hotar, apărând brazda strămoşească cu cele mai grele jertfe. Iată motivul pentru care poporul român, în scurgerea veacurilor, n'a găsit mai curând răgazul cuvenit pentru a se închiega bine politiceşte în lăuntru şi pentru a-şi desvolta alesele sale facultăţi şi aptitudini pe tărâmul cultural, ci a luptat neîntrerupt pentru apărarea ţării sale, călcate de duşmani fără număr. De pieptul său de aramă s'au frânt, veacuri dearândul, valurile năvălitorilor din răsărit şi, mulţumită rezistenţei sale, au putut găsi vecinii săi din apus liniştea cuvenită pentru a lucra în tihnă la înjghebarea şi consolidarea culturii şi civilizaţiei europene.

Nici nu ne inchiegasem bine ca neam, când nenumărate seminţii barbare din stepele nemărginite de dincolo de Nistru, începură să bată cu străşnicie la porţile Imperiului Roman, cerând cu nerăbdare intrare în Dacia. Cei mai nerăbdători de a se împărtăşi de bogăţiile Daciei erau Vandalii, Goţii şi Gepizii, seminţii germane, care, în dorul lor de pribegie, se scoborîră din regiunile baltice spre sud, până ce ajunseră să pună stăpânire pe stepele pontice,

rămase părăginite în urma dispariției vechilor seminții scit
sarmatice. Pe la mijlocul veacului al III-lea după Hristo
Goții își întețiră atacurile împotriva Daciei, silind în ce
din urmă, pe Romani de a evacua această provincie și
a se retrage cu armata și cu întreg aparatul administrat
dincolo de Dunăre în Moesia (271).

Deodată cu armata părăsiră, firește, Dacia și slujbaș
provinciei, cari nu mai aveau nici un rost sub noua stăp
nire barbară. Evacuări de felul acesta s'au făcut în nen
mărate rânduri în cursul așa de schimbăcios al recentul
răsboi mondial. Bucovina de pildă a suferit nu mai puț
de șase evacuări de acest fel. Tot așa a evacuat și împ
ratul Aurelian Dacia cu gândul de a se reîntoarce câ
imprejurările o vor permite.

Din nenorocire însă stăpânirea romană nu s'a m
putut întoarce în Dacia, astfel că această bogată și înflor
toare provincie a rămas pentru multă vreme pradă lăcomi
barbarilor năvălitori. Cu toate acestea însă populația rura
care muncia pământul, n'a părăsit Dacia; deasemene
rămaseră la rosturile lor meseriașii, negustorii și târgove
înstăriți, continuându-și ocupațiunile și îndeletnicirile lor su
barbari ca și sub Romani. Și aceasta cu atâta mai mul
cu cât înșiși barbarii stăpânitori aveau neapărată nevo
de supuși harnici și pricepuți. Este în genere o păre
greșită când se crede că barbarii năvălitori răspândia
numai foc și pârjol în jurul lor. Din contră, barbarii avea
cel mai viu interes ca populația băștinașă să rămână
rosturile ei, spre a spori producția și spre a li procu
mijloacele materiale de care ei nu se puteau lipsi. D
aceste considerațiuni, barbarii se străduiau chiar să sporeas
populația subjugată prin cetele de prizonieri, pe cari
ridicau din provinciile romane de dincolo de Dunăre
căte ori făceau incursiuni într'acolo.

De altfel Goții nici n'aveau de gând să rămână

părțile noastre. Dorul lor de pribegie îi mâna mereu spre sud, pentru a pătrunde mai adânc în Imperiul Roman, unde sperau să găsească bogății și mai mari decum și le închipuiseră în Dacia. Impinși de alte seminții năvălitoare, ei trecură curând Dunărea și se așezară în Moesia, pentru ca, în cele din urmă, să ajungă până în Italia, unde se stinseră fără nici o urmă în luptele ce avură de susținut acolo. In graba retragerii lor din părțile noastre, o domniță din neamul lor își îngropă bogatele podoabe de aur în valea Buzăului lângă satul Pietroasa de azi. Acolo s'a descoperit în zilele noastre acest tezaur ce se păstrează în muzeul din București sub numele de «*cloșca cu puii de aur*», fără îndoială, una din cele mai prețioase comori din câte s'au păstrat din vechime.

După retragerea Goților năvăliră alți barbari asupra Daciei. De astă dată aceștia erau de seminție mongolică, *Hunii*, cari, sub regele lor Atila, înființară în șesul panonic un mare imperiu ce cuprindea în hotarele sale și părți din țările noastre. Și acești barbari aveau nevoie de brațe de muncă și în acest scop ei recurgeau la hărnicia strămoșilor noștri. Ba mai mult chiar, ei întreprindeau expediții de pradă peste Dunăre în Imperiul Roman și nu se întorceau nici odată de acolo, fără să nu aducă cu sine cete numeroase de robi romani, spre a-i așeza în Dacia și a spori astfel numărul elementului latin de pe malul stâng al Dunărei.

3. Viețuirea Românilor împreună cu Slavii.

Pe vremea stăpânirii Hunilor pătrunseră în părțile noastre, în mod pacinic, *seminții slavone*. Ele veniau din regiunele din spre miază-noapte și răsărit, dela obârșia Bugului și a Niprului, unde se găsia țara lor de baștină, o regiune păduroasă, plană, străbătută de ape curgătoare și presărată cu lacuri și mlăștini, precum o indică de altfel

și nomenclatura ei geografică. In regiuni muntoase întretăiate de văi adânci, Slavii pătrunseră numai cu ocazia migrațiunilor lor. Dovadă pentru aceasta este marea deosebire între toponimia slavă din Carpați, Alpi și Balcani și cea din regiunea lor de baștină.

Pribegirea seminților germane spre Sud a pus în mișcare și pe Slavi și anume în aceiaș direcțiune. Căci prin retragerea Germanilor din regiunile pontice, s'a produs în urma lor un *vacuum* geografic, care a și fost imediat umplut de numeroase seminții slave, dornice și ele de o viață mai slobodă, de pământuri mai largi pentru turmele lor și de un trai mai bun. In a doua jumătate a veacului al V-lea, triburile slave atinseră deja Carpații, încumetându-se chiar de a-i trece pentru a pătrunde în Ardeal și în Panonia — Ungaria de mai târziu.

Slavii aceștia erau oameni pașnici și muncitori. In drumul pribegiei lor, ei se luau după cursul apelor, pe care le și botezară uneori după limba lor. In strânsă legătură cu ceața ce acoperea smârcurile și mlaștinele patriei lor de origină, în legătură cu murmurul izvoarelor și cu adâncimile iazurilor era și credința lor păgână. Trăind în părțile geroase și pline de ceață, ei erau mânați spre amiazăzi și de dorul cerului senin și de lăcomia după bogățiile din Imperiul Roman.

In năzuințele lor spre amiazăzi, ei ajunseră în țările noastre unde poposiră mai multă vreme. Aici ei se așezară în vecinătatea strămoșilor noștri, o vale fiind locuită de Români, alta de Slavi, învoindu-se destul de bine unii cu alții. Dovadă pentru aceasta este nomenclatura văilor vecine; lângă Valea-Suhei întâlnim Valea-Seacă, lângă Mestecăniș găsim Breaza, lângă Bistrița este Răpedea, ș. a. Cu vremea, ai noștri se împrieteniră deabinelea cu Slavii, se încuscriră cu ei precum arată termenii bărbat și nevastă, unul de origine latină, altul de obârșie slavă, și se ajutau unii pe

alţii la munca câmpului, împrumutând unii dela alţii până şi uneltele de gospodărie, pe care le folosia fiecare cu numele împrumutat. Trăind astfel zeci de ani în megieşie, Românii avură prilej să deprindă multe datini, credinţe şi obiceiuri dela Slavi, fără însă ca ei să se fi lepădat de datinile şi credinţele lor strămoşeşti. Vieţuirea aceasta împreună a lăsat urme adânci şi în limba noastră, în care găsim multe cuvinte de obârşie slavă. Dar oricât de mare ar fi numărul acestor cuvinte ele exprimă totuşi în cea mai mare parte termeni speciali, întrebuinţaţi numai în anumite regiuni sau de anumite clase sociale. Cuvintele care exprimă idei elementare, cu care operăm la tot pasul, sunt mai toate moştenite dela Romani. Pentru aceasta limba noastră a rămas limbă romanică, bine distinctă de limbele slavice.

Pe vremea aceia strămoşii noştri treceau prin grea cumpănă, căci ei, fiind complect izolaţi de Romanii din apus, şi, împrumutând tot mai mult dela Slavi, uşor s'ar fi putut contopi de tot cu aceştia, pierzându-se în rândurile lor. Din fericire însă aceasta nu s'a întâmplat, din cauza că, dela o bucată de vreme, noui seminţii străine, năvălind spre apus, veniră de curmară legătura ce exista între triburile slave din părţile noastre şi cele ce rămăsese acasă în patria lor de baştină. In condiţiunile acestea, Slavii dela noi nu mai putură primi nici un spor de populaţie din partea conaţionalilor lor dela miază-noapte şi răsărit, rămânând astfel reduşi numai la forţele lor etnice.

De altmintrelea seminţiile slave dela noi — *Anţii* şi *Slavinii* dela şes şi alte 25 de seminţii din Ardeal — nici nu veniseră cu gândul de a se aşeza statornic în ţările noastre, ci ele căutau chip şi fel de a trece Dunărea spre a-şi întemeia o patrie nouă în Peninsula Balcanică. In urmărirea acestui gând, ei se strecurară necontenit peste Dunăre, scăzând astfel în mod simţitor numărul celor rămaşi la noi. Ne mai primind nici un sucurs etnic din

nord, şi trecând mereu pe malul drept al Dunărei, Slavii dela noi se împuţinară tot mai mult, până ce, în cele din urmă, numărul lor scăzu aşa de mult, încât putu fi absorbit cu desăvârşire de ai noştri, cu cari vieţuiau împreună, lăsându-ne, drept moştenire, un număr oarecare de cuvinte slavone care împestriţează limba noastră, precum şi bogate reminiscenţe slave în toponimia ţărilor româneşti. Din lupta aceasta seculară între elementul slav şi elementul roman dela Dunăre, Românii au învins la nord de Dunăre, iar Slavii au rămas până azi victorioşi la sudul acestui fluviu.

4. Vechea cârmuire a Românilor şi încreştinarea lor.

Pe lângă împestriţarea limbii noastre naţionale cu cuvinte slavone, strămoşii noştri au îndurat încă şi alte violenţe dela evacuarea militară şi administrativă a Daciei încoace. Pe vremea stăpânirii romane, ei se bucurau de cea mai bună şi mai raţională cârmuire, din câte se pomenesc în vechime. Viaţa obştească se ocârmuia după legi scrise, iar viaţa economică era din cele mai înfloritoare. Oraşele şi satele se bucurau de o largă autonomie, având în fruntea lor cârmuitori aleşi liber de concetăţenii lor. Starea aceasta de lucruri a dăinuit însă numai până la evacuarea Daciei. Cu prilejul acestei evacuări s'au retras deodată cu oştirea şi întreg aparatul administrativ, aşa că populaţia a rămas fără cârmuire. In scurtă vreme încetă orice viaţă orăşenească. Oraşele romane dispărură aproape cu totul; nu rămaseră sub barbari decât sate sărăcăcioase. In împrejurările acestea, aşa de neprielnice, încetă orice posibilitate de a continua cu aşezămintele romane. Din cetăţenii liberi ai celei mai înaintate şi puternice împărăţii, Daco-Romanii deveniră supuşii unor barbari sălbatici şi primitivi, pentru cari ei trebuiau să muncească pământul, să transformeze materiile prime în produse industriale şi să crească turme de oi şi vite.

Risipindu-se oraşele, sub stăpânirea barbară nu rămaseră decât satele, care, oricum aveau nevoie de o căpetenie. Vechea organizaţie de stat, croită după nevoile unei vieţi politice înaintate, nu se mai potriviea cu viaţa primitivă de păstori şi muncitori de pământ a locuitorilor Daciei, sălbaticiţi şi reduşi la starea primitivă de cultură în care se găsiau stăpânitorii lor barbari. Ţinând seamă de situaţia schimbată, sătenii, pentru a avea o autoritate locală, alegeau din rândurile lor o căpetenie, pe care o numiau *jude* sau *judecător*. Judele acesta sătesc s'a numit mai târziu pe slavoneşte *knez*, ceia ce la noi nu înseamnă principe ca pe alocurea, ci simplu jude sătesc. Până azi Românii din Banat numesc pe primarul satului cnez sau chinez.

Strămunii noştri îşi alegeau sălaşurile lor în ascunzişul văilor împădurite şi în genere, în locuri scutite şi ascunse, unde barbarii nu puteau lesne pătrunde pentru a-i jefui sau globi. După jude, căpetenia satului, valea sau cutul unde se găsiau sălaşurile oameneşti, se numia *judeţ* sau *cnezat*. Incolo dacă muncea oricine avea totul ce-i trebuia.

Dară ca orice societate de oameni cu porniri către cultură, judeţele vecine se întovărăşiau pentru apărare, pentru război, pentru pradă sau pentru răzbunare, ridicând în fruntea lor câte un *duce* sau *voevod*, adecă călăuză sau conducător în războiu (herţeg). Aceasta era noua rânduială a Românilor după ce armata şi întreg aparatul administrativ roman fură evacuate din Dacia, precum a precizat aşa de nimerit d-l N. Iorga.

In timpul stăpânirii barbare, Românii primiră şi creştinismul şi anume dela propovăduitorii romani din sudul Dunărei. Apostolul strămoşilor noştri pare să fi fost Sf. Nichita. Invăţătura creştinească ni s'a propovăduit în limba noastră naţională, dat fiind că toate noţiunile primordiale ale nouii credinţe sunt de origină latină precum: Dumnezeu, creştin, cruce, botez, comunicătură, credinţă, scriptură,

cer, inger, drac, păcat, rugăciune, păgân ş. a. Şi chia acestea sunt noţiunile care privesc dogmele credinţei. Aşa dară limba în care ai noştri îşi destăinuiseră pentru în tăiaşi dată înaintea Dumnezeului creştin sbuciumul inimilo lor apăsate de grijile vieţii viitore, a fost cea română.

După despărţirea de lumea romană, strămoşii noştr ascultau, în cele sfinte, de duhovnicii lor, nişte stareţ cari se adăpostiau în schituri de lemn în mijlocul codrilor unde îşi luau calea şi creştinii când năvăliau barbarii sa când o altă nenorocire li apăsa sufletul. Aceşti stareţi pa să fi îndeplinit şi funcţiuni episcopale şi hirotonii de preoţi întrucât ei într'o enciclică papală sunt porecliţi *„pseudo episcopi“* adecă episcopi falşi. Adevărat este că Români până foarte târziu n'au avut un episcopat al lor naţional recunoscut în mod canonic de patriarhia Constantinopolu lui. Imprejurarea aceasta aduse cu sine că Românii, del o bucată de vreme, se văzură nevoiţi de a intra în orân duirea bisericii slavone, precum se desvoltase ea în urma activităţii apostolilor slavi Chiril şi Metodiu. Exist însă o mare deosebire între desvoltarea vieţii religioase l noi şi la Jugoslavi. Noi primiserăm creştinismul în form latină cu secole înaintea Slavilor, cari fură încreş tinaţi cu mult mai târziu de apostolii lor şi discipolii aces tora. La noi nu s'a predicat nici odată creştinismul în form slavonă, ci noi am intrat numai în legătură ierarhică c Slavii, întrucât ţinuturile noastre fuseseră cuprinse în epar hiile slave, şi aceasta numai în mod trecător până la înfi inţarea episcopatului român naţional. Funcţiunile ierarhic pe care le îndepliniau vechii stareţi de schit, trecură dela bucată de vreme asupra vlădicilor străini din sudul Dunăre Şi cum ai noştri, ca singurii reprezentanţi ai latinităţii i lumea ortodoxă, n'aveau cărţi liturgice scrise în limba naţio nală, ei fură nevoiţi să împrumute aceste cărţi, de care avea neapărată nevoie pentru săvârşirea slujbei bisericeşti, de l

vecinii lor slavoni de dincolo de Dunăre. Pe calea aceasta s'a înlocuit în biserica noastră limba română prin cea slavonă. Așa se explică că terminii speciali, cari stau în legătură cu desvoltarea cultului creștin, care se referă la instituțiunile bisericești și la literatura religioasă, sunt de obârșie slavonă precum: duh, iad, rai, mucenic, molitfă, cazanie, ceaslov, blagoslovenie, stretenie etc. Mai apoi vechea limbă slavonă s'a întrebuințat și în cancelaria domnească. Hrizoavele, uricile, ispisoacele, cu un cuvânt toate hârtiile oficiale se dresau în slavonește, precum în țările apusene limba bisericească, a cancelariei domnești și a documentelor era cea latinească.

5. Invaziunea Avarilor, Bulgarilor și Maghiarilor.

Domnia Hunilor asupra țărilor noastre n'a fost de lungă durată. După moartea lui Atila, întemeietorul acestei domnii, creațiunea sa se discompuse în elementele etnice din care era alcătuită. Popoarele subjugate și exploatate de Huni își redobândiră libertatea. Intre aceștia se găsiau și strămoșii noștri din fosta Dacie Traiană. Numai că voevozii și cnejii români nu se bucurară multă vreme de libertatea ce o dobândiră, fiindcă prea curând alte horde, și mai sălbatice și mai prădalnice decât Hunii, inundară pământul românesc spre a înființa aici o nouă împărăție de jaf și de pradă — împărăția *Avarilor*.

Avar înseamnă în turcește pribeag sau vagabond. Avarii erau oameni sluți și cu o coadă lungă pe spate. Când pentru întâiași dată solii lor se înfățișară la Constantinopol, se îngrozi toată lumea de înfioroasa lor arătare. Supt căpetenia lor, pe care o numaiau *han* sau *hagan*, ei străbătură munții și se așezară în șesul panonic între Dunăre și Tisa, evacuat de Huni, spre a înființa acolo întărituri numite cercuri sau *„hringuri“*, unde păstrau și bogățiile răpite din țările vecine. Hanul Avarilor ținea în atârnare de

el toate seminţiile vecine, prin urmare şi pe Români. Cum însă aceste seminţii duceau o viaţă modestă şi primitivă, ele n'aveau nimic ce ar fi putut potoli setea de pradă a Avarilor. Cu atâta mai mult aţiţau această bogatele regiuni de veche cultură şi civilizaţie romană dela amiazăzi şi din apus şi, îndeosebi, reşedinţa împăraţilor dela Constantinopol, faimosul Ţarigrad. In regiunile acestea Avarii făceau an de an incursiuni de pradă, ridicând de acolo bogăţii imense şi nenumărate turme de oi şi vite. Nici odată Avarii nu se întoarceau din expediţiile lor de pradă fără să nu aducă cu ei cete nenumărate de prizonieri creştini, pe care-i aşezau în împărăţia lor de dincoace de Dunăre. Intre aceşti prizonieri creştini, despre cari se pomeneşte la cronicarii bizantini se găsiau şi foarte mulţi Romani din Moesia, cari veniau să sporească elementul românesc de pe malul stâng al Dunărei. Prin prădăciunile şi cruzimile lor, Avarii deveniră poporul cel mai urât şi mai urgisit din câte s'au hrănit vreodată din holdele ogoarelor noastre.

Pe vremea stăpânirii avare se desprinse din puzderia seminţiilor uralo-altaice, ce mişunau prin stepele chirghizice şi pontice, o nouă seminţie hunică, *Bulgarii*, care năzuia spre apus. Trecând Nistru, Bulgarii se strecurară în ţările române, împărţiţi în mai multe horde sub căpetenii deosebite. Pe la mijlocul veacului al VII-lea, una din hordele aceste, condusă de Isperich sau Aspar-Chruk, ajunse la gurile Dunărei, trecu în Dobrogea şi de acolo înaintă spre sud-vest până ce ajunse în ţara care s'a numit mai apoi Bulgaria. La înaintarea lor, Bulgarii găsiră acolo o populaţie slavă pe care o supuseră stăpânirii lor. Cum însă faţă de mulţimea Slavilor cuceriţi, numărul hordei cuceritoare era neînsemnat, aceasta a dispărut cu vremea fără urmă în rândurile Slavilor, impunându-le acestora doar numai numele ei naţional de Bulgari. Aşa se explică că Bulgarii de azi sunt un neam eminamente slav.

Avarii împărtășiră soarta Hunilor. Puterea lor fu sdrobită de către oștirile creștine. Nemții și Cehoslovacii își deteră mână pentru stârpirea Avarilor de pe fața pământului. Hringurile lor fură cucerite, unul după altul, și prin lovituri energice șesul panonic fu curățat de ei. Atunci Carol-cel-Mare înființă *„marca orientală“* din care s'a desvoltat *Austria*. Restul vechii Panonii era locuit de diverse seminții slave, dintre care unele gravitau spre nouile organizațiuni politice serbă-croato-slovene din sud, iar altele spre regatul ceho-slovac al lui Sviatopliuc dela nord. Asupra regiunilor de dincoace de Tisa ridicau Bulgarii pretenții de supremație, față de cari voevozii și cnezii români își afirmau tot mai hotărit străduințele lor de independență. Dară acest echilibru de forțe, care tindea spre forme politice concrete și spre o consolidare statornică, fu întrerupt în firească sa desvoltare prin năvălirea Maghiarilor.

Maghiarii sau *Ungurii* sunt de aceiaș obârșie uralo-altaiică ca și Avarii. Ei găbiră din parțile Uralului către câmpiile noastre și se așezară într'o vreme în Bugeacul basarabean de unde întreprindeau incursiuni de pradă în țările vecine. Intre altele ei treceau Dunărea în țara Bulgarilor și se întoarceau de acolo cu pradă bogată. Pentru a se răsbuna, Bulgarii pândiră prilejul când Maghiarii, porniți într'o nouă expediție de pradă, lăsară corturile lor din Bugeac în seama bătrânilor, femeilor și copiilor. Atunci Bulgari, dornici de de răsbunare, tăbărâră asupra acestora, pustiiră locuințele și le precinuiră mari și simțitoare pierderi. La intoarcere Maghiarii se îngroziră de cele întâmplate fiindcă nu găsiră nici cenușă în vatră. Atunci Maghiarii luară hotărîrea, așa de grea în consecințele ei istorice, de a părăsi pentru totdeuna Bugeacul și de a-și căuta o patrie nouă în Panonia. Drumul spre noua patrie li era cunoscut, fiind că ei, în repețite rânduri, fuseseră chiemați să intervină în luptele ce se dedeau acolo între Slavi și Germani pentru moștenirea Avarilor.

Urmând drumul cunoscut de mai înainte, Maghiarii se *ridicară* pe văile Basarabiei în sus, ajunseră în munţii Galiţiei, pe care îi străbătură printr'o curmătură care până azi se numeşte „Trecătoarea Maghiarilor“, şi coborîră în şesul panonic pentru a se aşeza acolo pentru totdeauna. Descălicând acolo, ei luară în stăpânire mai multe ţinuturi dela Slavoni pe care-i subjugară împreună cu căpeteniile lor şi-i asimilară complect pentru a moşteni dela ei nu numai sălaşele, ci şi bruma de civilisaţie ce prin sirguinţa slavă se prinsese în şesurile panonice. Urme ale acestei vechi civilizaţiuni slave se găsesc în limba maghiară care cuprinde un destul de mare număr de cuvinte slavone. De altfel şi toponimia Ungariei îndică care a putut să fie substratul etnic la năvălirea Maghiarilor în Panonia. Pe la anul 1000 Maghiarii se încreştinară, şi anume prin misionari catolici, iar Papa se grăbi să confere lui Waik, căpetenia lor, care numai în urmă încreştinării primi numele Ştefan, coroană regală şi titlul de rege apostolic al Ungariei.

Incetul cu încetul Ungurii îşi întinseră stăpânirea lor asupra celei mai mari părţi din Panonia, sfărmând resistenţa marelui regat al Moraviei pe care'l dărâmară cu desăvârşire şi susţinând cu succes lupta contra Carolingienilor. Ademeniţi de bogăţiile naturale ale Ardealului, de ocnele de sare şi de minele de aur care zăceau ascunse în subsolul acestei frumoase ţări, Maghiarii trecură Tisa în mai multe locuri şi se ciocniră cu cnezii şi voevozii români din Maramureş, Ardeal şi Banat. Acestia se impotriviră multă vreme năvălitorilor, până ce, în cele din urmă, ei fură siliţi să se supună şi să plătească tribut şi dijmă nouilor cotropitori. Prin aşezarea statornică a Ungurilor în Panonia s'a curmat pentru totdeuna legătura dintre Slavii de sud şi cei de nord. Brâul de izolare îl formează până azi Germanii, Maghiarii şi Românii.

La început Ungurii nu îndrăzniau să se atingă de drepturile voevozilor români cari continuară de altfel şi sub Unguri de a conduce pe conaţionalii lor în războiu şi de a-i judeca după vechile lor legi şi obiceiuri. Ai noştri rămaseră multă vreme şi sub Unguri stăpâni asupra pământurilor lor; iar când era vorba de a se lua hotărîri vajnice, fie pentru statorirea birurilor, fie pentru alte treburi de interes obştesc, atunci fruntaşii Românilor se adunau împreună cu concetăţenii lor unguri, saşi şi săcui şi se sfătuiau împreună. Când observau că li se face nedreptate sau că legile şi obiceiurile lor se călcau în picioare, atunci voevozi români se răsvrătiau împotriva craiului sau îşi adunau credincioşii şi se strecurau cu ei pe ascuns peste munţi în regiunile muntene şi moldovene dela poalele sudice şi răsăritene ale Carpaţilor. Asupririlor ungureşti se dătoreşte în bună parte colonizararea acestor ţinuturi cu Români.

Urmărirea acestor fugari trezi la Unguri ambiţia de a aduce sub ascultarea lor şi pe voevozii şi cnezii români dela poalele Carpaţilor, căci strămoşii noştri, devenind cu vremea un neam mare şi de viitor, se lăţiră şi asupra ţinuturilor de amiazăzi şi răsărit de Carpaţi. Urmând cursul apelor, Românii descălicară în jos spre Dunăre şi Nistru, umplând ascunzişurile văilor cu aşezările lor, cârmuite de juzi sau cnezi şi unite în voevodate pentru apărare. La încercarea lor de a realiza acest plan politic, Ungurii se ciocniră nu numai de rezistenţa Românilor, ci şi a altor seminţii uralo-altaice, care revindecau pentru ele dreptul de supremaţie asupra ţinuturilor subcarpatine. Imprejurarea aceasta determină deci pe Unguri să-şi înfrâneze aspiraţinile lor politice şi să se mulţumească cu stăpânirea asupra Ardealului. Şi aceasta era chiar prea mult pentru o naţiune barbară ca a lor.

Pentru a-şi asigura această stăpânire şi a impiedeca năvălirea altor barbari în Ardeal, Maghiarii găsiră de

cuviinţă să colonizeze grăniceri unguri la hotarul de răsări
al Ardealului. Urmaşii acestor vechi străjeri de hotar sun
Săcuii, cari, cu toate că trăesc în mijlocul Românilor, şi-au
păstrat limba şi naţionalitatea lor până în zilele noastre
De acolo Săcuii coborîră în cete răsleţe pe Trotuş în jo
până la Târgul-Ocnei ba chiar şi până la Bacău, înfiinţin
pe vremuri în părţile acestea chiar şi o episcopie, numit
a Milcovului, cu vădite năzuinţi de propagandă catolic
pentru a abate pe Români dela legea lor strămoşească
Propaganda aceasta însă n'a prins de loc, fiind că Români
rămaseră credincioşi legii lor, ascultând de sfatul vlădicilo
lor de schituri, pe cari Papa îi numia şizmatici şi-i urmări
la tot pasul.

CAPITOLUL II.

Întemeierea Principatelor Române.

. Origina numelui Basarabia — 2. Cetatea-Albă și Chilia — 3. Descălicatul țării Moldovei — 4. Intinderea stâpânirii moldovenești asupra Hotinului.

1. Origina numelui Basarabia.

In năzuința lor de a subjuga și cnezatele și voevodatele românești dela poalele Carpaților, regii Ungariei se ciocniră în părțile noastre mai întâi cu *Pecenegii,* o seminție uranică, ce pretindea să stăpânească țările noastre, până e fu distrusă cu desăvârșire în Balcani, și apoi cu succesorii acestora, cu *Cumanii,* cari țineau sub stăpânirea lor tepele pontice și regiunile românești până sub Carpați. După numele acestor triburi nomade, ținutul dintre Nistru i Carpați s'a numit într'o vreme *Cumania.* Cnejii și voevozii omâni ce hălăduiau pe aici, erau supuși hanilor cumani, plătindu-le tribut și servindu-le dijma obișnuită din holdele arinilor și din belșugul turmelor.

Era pe la începutul veacului al XIII-lea, când Cumanii e treziră deodată loviți în spate de un alt popor, nomadic a și ei, de *Tătari,* cari se revărsau din deșerturile Asiei u o furie năprasnică asupra Europei îngrozite. Ei năvăliră, a o vijelie sângeroasă, mai întâi asupra Rușilor, pe cari îi bătură până la nimicire, arzând Chievul, capitala țării lor,

şi împunându-le biruri grele, sub povoara cărora Ruşii g
mură mai bine de 200 de ani. Aceiaşi Tătari năvăliră şi
supra Cumanilor pe cari îi risipiră şi puseră capăt stăpâni
acestora asupra ţinuturilor noastre; acestea ajunseră ast
sub ascultarea nouilor cuceritori tătari până la întemeier
voevodatelor noastre naţionale.

Dela noi, Tătarii năvăliră în Ardeal şi în Ungar
urmărind triburile cumane care fugiau în grabă peste mun
sate şi oraşe, între care Bistriţa şi Rodna, fumegau în cal
hordelor barbare. De groaza lor regele Ungariei fugi
Dalmaţia.

Dar, oricât, craii ungureşti se reculeseră curând
Tătarii trebuiră să se retragă dincoace de munţi, încărc
cu pradă şi aducând cu sine mulţi robi din Transilvan
Aici, la poalele Carpaţilor, în regiunea dealurilor şi şes
rilor româneşti, Tătarii reuşiră de a-şi consolida stăpâni
lor pentru o durată mai lungă. Pe la 1270 căpetenia tă
rească se chiema *Nogai* şi ai noştri, mulţi ani de zile,
atârnat de dânsul. Tătarii nogăeni rămaseră multă vre
în atingere şi vecinătate cu noi. Mai bine de 500 de
istoria noastră este legată de cea a „*Nogailor*".

Cu vremea însă Tătarii, cărora Românii le fus
birnici, nu mai aveau faţă de noi rosturile de odinioa
Ei hoinăriau fără rost şi ţintă în stepele pontice şi
deosebi în Crimea, de unde se repeziau la noi spre a rid
dijma sau spre a cere ajutorul nostru în luptele lor lă
trice sau cu vecinii neastâmpăraţi ca şi ei. Se întâm
însă că şi domnii noştri recurgeau uneori la ajutorul Tă
rilor când se găsiau în strâmtoare.

După întemeierea Principatelor Române, Tătarii fu
izgoniţi de pe meleagurile noastre. Puţinele aşezări tătăr
ce mai rămăsese în Moldova, formate din resturile n
vechi sau din robii pe cari ai noştri îi luau dela Tăt
erau alcătuite din robi domneşti şi mănăstireşti. Aşeza

eamului nostru chiar la hotarul a două state care îşi isputau dreptul de supremaţie asupra noastră, regatului nguresc şi hanatului tătăresc, a avut fără îndoială o înrărire prielnică asupra năzuinţelor noastre spre o viaţă polică independentă. Din rivalitatea aceasta maghiaro-tătară oevozii noştri înţeleseră să tragă folos.

Năvălirea Tătarilor în Ardeal şi certurile pentru domie ce izbucniră în Ungaria între coboritorii Arpazilor deeneraţi, slăbiră foarte mult prestigiul de care stăpânirea aghiară se bucura mai înainte dincoace de Carpaţi. Imrejurarea aceasta prielnică îndemnă pe voevozii români e aici de a-şi ridica capul împotriva craiului unguresc, are tremura ca varga de frica Tătarilor. Indrăzneţul înceut îl făcură voevozii şi cnezii români din valea Oltului i Argeşului de care pomeneşte o bulă papală dela mijlol veacului al XIII-lea. Lituon şi Seneslau, Ioan şi Bărbat unt numele celor mai îndrăzneţi şi mai nerăbdători dintre de a scutura jugul unguresc şi de a ajunge ei înşişi ăpâni pe soarta lor.

Dar oricât de mare ar fi fost dorul lor de neatârnare, , în cele din urmă, trebuiră să se convingă că, divizaţi mai multe voevodate şi cnezate, nu erau în stare de a împotrivi cu succes craiului asupritor. Pătruns de aceă credinţă, voevodul Bărbat şi urmaşii săi reuşiră să eească, cu voie cu nevoie — gonind o sumă de cnezi şi evozi cari ţineau cu craiul din scaunul lor de cârmuire sub o singură căpetenie toate voevodatele şi cnezatele la Olt şi Argeş şi să se ridice cu putere contra craiului guresc, revindicând cu arma în mână neatârnarea ţării le. Craiul unguresc porni cu multă oaste contra răsvrăilor pentru a-i readuce la vechea ascultare.

Nu trecură însă nici 20 de ani dela această întâmare, când găsim în fruntea voevodatului oltean pe Ion dă Basarab, care, mai fericit ca înaintaşii săi, dobândi

în lupte crâncene cu craiul unguresc, neatârnarea ţăr sale faţă de Ungaria şi aşează scaun statornic de domni la *Curtea-de-Argeş* (1300). Noul voevodat cuprindea Olteni şi se întindea spre sud până la Dunăre iar spre răsăr până dincolo de apa Argeşului.

In documentele latine contemporane noul voevod român independent apare sub numele de *„Transalpina* adecă ţara de dincolo de munţi — din punctul de privi al craiului unguresc şi al Papei dela Roma — sau în ro mâneşte *„Muntenia“*. In aceleaşi documente se pomeneş şi de *„Terra Blaccorum“* sau *„Valachorum“* adecă „Ţara Românilor“ sau *„Ţara Românească“*. In documentele slavon se vorbeşte despre *„Vlaşcaia Zemlia“* adecă „Ţara-Româ nească“ de unde s'a păstrat până azi numele judeţulu „Vlaşca“ şi *„Basarabscaia Zemlia“* adecă *„Ţara Basarc beasc㓠* sau scurt *„Basarabia“*, după numele primului dom nitor care i-a dobândit neatârnarea. In convenţiunea co mercială pe care Alexandru-cel-Bun o încheiă în 1408 c Leovenii se vorbeşte de vămuirea mărfurilor de provenienţ din *„Basarabia“* adecă din „Ţara Românească“. Socotelil Leovului arată la 1414 o cheltuială ce se făcuse cu un sc ce venise dela Mircea-Vodă din *„Basarabia“*.

Urmaşii lui Ion-Vodă-Basarab lărgiră hotarele Basa rabiei pe socoteala *„părţilor tătăreşti“*, căci aşa se numia regiunile la răsărit de Argeş până la Siret, Prut, Nistru ş gurile Dunărei, după Tătarii cari le stăpâniau. Mircea-cel Bătrân (1386—1418) se intitulă „mare voevod şi domnito a toată Ţara Românească încă şi *spre părţile tătăreşti şi a amândouă părţile pe toată Dunărea până la marea cea mar şi cetăţii Dârstorului stăpânitor“*. Sub fratele său Dan I Ro mânii cuceriră Silistra şi Dobrogea, ţara lui Dobrotic Aceasta era o parte „a toată Dunărea“. Ceialaltă parte „ toată Dunărea până la marea cea mare“ era fără îndoial litoralul basarabean de azi, care se aşterne dealungul bra

ţului Chiliei la nordul marelui fluviu până spre limanul Nistrului.

Dar litoralul acesta n'a aparţinut multă vreme Basarabiei sau Ţării-Româneşti, de vreme ce un alt voevodat românesc, descălicat de *Bogdan-cel-Bătrân* în valea Moldovei, caută ieşire spre mare pe care şi-o putea găsi numai prin încorporarea litoralului basarabean ce se întindea la nordul Dunărei dela gura Prutului până la limanul Nistrului.

In urma cuceririi moldoveneşti, regiunea aceasta încetă de a mai face parte din ţara Basarabilor; dară cu toate acestea, acest litoral continuă de a fi numit, mai cu seamă de către Turci, litoralul *basarabean* sau simplu „Basarabia" în amintirea apărţinerii sale de odinioară la ţara Basarabilor, precum tot Turcii erau aceia cari numiau litoralul de la gurile Dunărei în jos până spre Varna *„Dobrogea"*, după Dobrotici, fostul stăpânitor al acelor regiuni. Mai apoi numele Basarabia pentru Ţara-Românească căzu în desvetudine. El se menţinu însă pentru litoralul norddanubian şi îndeosebi pentru raialele turceşti ce se formară cu vremea acolo şi numai mai târziu fu intins şi asupra Bugeacului tătăresc. Iar dela 1812 încoace Ruşii întinseră acest nume asupra întregului ţinut românesc dintre Prut şi Nistru, răpit numai atunci din trupul Moldovei. Iată deci care este origina numelui Basarabia.

2. Cetatea-Albă şi Chilia.

Litoralul basarabean avea un îndelungat trecut istoric în urma sa. In limanul Nistrului se găsia o veche cetate grecească, pe care izvoarele antice o numiau Tyras fără ca noi să putem fixa precis locul unde era aşezată. Pe un ostrov din delta Dunărei se ridica cetatea *Lycostomo* adecă „Gura-Lupului". Impăraţii bizantini se serviau de

aceste cetăţi ca turnuri de observare şi supraveghere fa
de seminţiile barbare din regiunile pontice. Cetăţile aceste
aveau şi o mare importanţă comercială, fiind-că negusto
aşezaţi sub zidurile lor, mijlociau comerţul cu mate
prime ce veniau din părţile noastre şi ale Rusiei m
ridionale. Pentru aceste vajnice motive Bizantinii căut
să le menţină cu orice preţ sub stăpânirea lor.

In actele bizantine anticul Tyras apare sub nume
de *Asprocaştron*, iar Lycostomo sub numele de *Chilia*. Nu
mele acesta din urmă arată că în preajma cetăţii dunăre
se aflau chilii pentru călugări. Pe la sfârşitul veacului
XIII-lea îşi petrecea la Chilia anii de mazilie un patria
ţarigrădean. La Asprocastron fiinţa pe atunci un episcop
ortodox în atârnare de mitropolia Chievului. Pe la mijl
cul veacului al XIII-lea Tătarii puseră stăpânire asupra lit
ralului basarabean. Pe la 1330 suferi la Asprocastron moa
tea de martir Sfântul Ioan-cel-Nou care deveni mai ap
mucenicul ocrotitor al Moldovei. Pe la anul 1368 stăpân
la gura Nistrului nu oare care Dimitrie, principe tătăres
care întreţinea legături comerciale cu târgoveţii din Braşo
Acest principe pare să fi cedat cetatea din liman Genov
zilor, cari chiar atunci ajunseră să stăpânească negoţul d
Marea-Neagră. In actele genoveze Asprocastron apare su
numele de Maurocastron sau *Moncastro*, de unde derivă r
mânescul *Cetatea-Albă*, slavonescul Bialogrod şi nemţesc
Weissenburg. Curând după aceasta ajunse şi Chilia în m
nele Genovezilor cari ridicară zidurile ce în înfăţişarea l
de azi poartă urme neîndoelnice de origină italian
Sub oblăduirea genoveză, vechile cetăţi bizantine ajunse
la o nouă înflorire economică în urma negoţului de grâ
ce-şi avea centrul în Cetatea-Albă şi Chilia. Intr'o vre
Genovezii băturâ la Cetatea-Albă chiar bani de aur, cun
scuţi sub numele de „galbeni moncastrenzi". Nu-i mira
deci, că Domnii ambelor ţări româneşti râvniau să ajun

ăpâni asupra acestor importante centre comerciale dela unăre şi Nistru.

Ca loc întărit şi ca port de comerţ, Cetatea-Albă adă- ostia în veacul al XIV-lea o populaţie amestecată. Pe ngă Tătari şi Genovezi se pomeneşte acolo şi de Români, ari se îndeletniciau cu vâslitul şi cu negoţul. Bine populată a şi Chilia. In împrejurimea cetăţilor însă călătoriai zile tregi fără să dai de aşezări omeneşti. In stepele Bugea- ului se întâlniau doară turme de oi, de vite şi de cai lbatici. De altfel pe atunci întreg ţinutul dintre Carpaţi Nistru era foarte puţin populat. Şi nici nu e mirare, ând în lipsa unei solide organizaţiuni de stat, omul nu utea găsi nicăiri scut şi siguranţă, domnia Tătarilor fiind ai mult nominală decât efectivă. Puţinele aşezări omeneşti, căutuite de pribegi de peste munţi, se găsiau ascunse în ndul văilor, unde lumea era mai ferită de încălcări şi furi. Se impunea deci ca aceste aşezări sporadice să fie nite într'o temeinică organizaţie de stat, într'o ţară cârmuită pricepere şi apărată cu vitejie. Şi această organizaţie a şi înfăptuit în noul stat moldovenesc.

3. Descălicatul Ţărei Moldovei.

Carpaţii n'au format niciodată un hotar despărţitor neam. Apele care izvoresc din încreţiturile lor au deschis cu bună vreme căi îndemânatice printre dealuri spre mpiile mănoase, care, asemenea unor covoare uriaşe, aştern la picioarele munţilor. Urmând cursul Putnei, al striţei, al Moldovei, al Sucevei şi al Siretului, strămoşii ştri, mânaţi de felurite nevoi, începură să treacă munţii, răsind leagănul strămoşesc din Ardeal şi Maramureş năzuind mereu spre şesurile mănoase ale Moldovei, spre şi dura aci casă şi masă.

Am amintit mai înainte că Ungurii, luând în stăpân Ardealul, chizăşluiră Românilor de acolo drepturile şi r duelile lor. Cu vremea însă, Ungurii începură să se ab dela acest legământ prin faptul că împărţiau pământuri Saşi, Săcui şi Maghiari ce erau aşezaţi numai de curâ în Ardeal. Apucăturile acestea împinseră pe Românii b tinaşi la cea mai aprigă impotrivire faţă de vitriga stă nire ungurească. Din pricina aceasta isbucnire mari neîn legeri între Românii desmoşteniţi şi Unguri abuzivi. Neîn legerile acestea determinară pe mulţi Români din Ard şi îndeosebi din Maramureş, să-şi părăsească vetrele st moşeşti, adesea împreună cu căpeteniile lor, şi, trecâ munţii, să se aşeze în văile Moldovei, Bistriţei, Sucev Siretului şi Prutului, descălicând în noua lor patrie adopt cnezate şi voevodate după strămoşescul lor obiceiu.

Cum însă locurile acestea se găsiau sub stăpâni mai mult nominală a Cumanilor şi mai târziu a Tătari Românii descălicători se învoiră să răspundă hanului tătăr haraciul şi dijma obişnuită, care nu era aşa de apăsăto ca cea cerută de craiul unguresc. Voevozii de sub mu continuau să recunoască supremaţia regelui ungar, iar din valea superioară a Prutului, din părţile Şipeniţului, ajunseră chiar cu craiul leşesc.

Tradiţia naţională aminteşte de un voevod *Dra* care-şi avea curtea sa domnească în *Baia* pe apa Moldo ce isvoreşte din munţii Bucovinei şi se revarsă în Siret lâ Roman. Acest Dragoş cât şi urmaşul său Sas rămas credincioşi craiului unguresc, răspunzându-i regulat dăjd şi dijma. După moartea lui Sas izbucniră grave turbu şi lupte pentru domnie între fii răposatului voevod şi în tovarăşii săi de luptă şi cucerire. Pentru a potoli turb rările, craiul unguresc, care se considera stăpân al aces voevodat, trimise ajutor crăiesc lui Balc şi Baliţă, fiii

Sas, pentru a le înlesni venirea la domnie. Se pare însă că intervenţia regelui sosi prea târziu.

Căci între timp, un alt voevod maramureşean, Bogdan, se ridică, cu toată curtea şi vitejii săi, dela Cuhea din Maramures, trecu pe ascuns munţii, interveni pe neaşteptate în lupta fratricidă dintre urmaşii lui Sas, bătu pe Dragoşizi, ocupă Baia şi se proclamă voevod şi domn neatârnat al Ţarii-Moldovei (1359), căci aşă se numia voevodatul lui Dragoş după numele apei ce'l străbătea.

Despre acest Bogdan, descălicătorul Moldovei neatârnate, documentele ungureşti arată, că el se răsvrătise de mai multe ori împotriva craiului, fiind că nu voia să mai plătească bir şi să se lese întrebuinţat cu vitejii săi pentru scopurile politice ale craiului unguresc şi pentru aceia el numai cu mare greu putu fi readus la ascultare. De astădată însă încercarea regelui de a readuce pe Bogdan la vechea supunere nu mai izbuti faţă de îndârjita împotrivire a noului domn moldovenesc, râvnitor de libertate, şi a răsboinicilor săi viteji, cari pentru bravura şi spiritul lor de jertfă, fură împărtăşiţi de Domn cu întinse moşii în Moldova. Atunci craiul unguresc, văzând că toate ostenelile sale rămâniau zădarnice, confiscă moşiile lui Bogdan din Maramureş şi le hărăzi fiilor lui Sas cari îi rămaseră credincioşi.

Astfel reuşi Bogdan să dobândească neatârnarea Moldovei faţă de Unguri şi să descalice o ţară nouă şi de viitor. După Bogdan, descălicătorul şi dobânditorul neatârnării Moldovei, ţara aceasta fu numită, mai ales de către Turci, *Bogdania*. Aceştia aveau obiceiul de a boteza ţările după numele celor ce domniau într'însele, precum şi Ţara-Românească fu numită *Basarabia* după descălicătorul ei Ion-Vodă-Basarab. In actele şi documentele româneşti nu găsim pomenit numele Bogdania. In balada populară Novac, care călăreşte cu tovarăşul său Gruia „ca doi voinici ardeleneşti, pe doi cai buni *bogdăneşti*, adică moldoveneşti“,

pare să se fi păstrat însă această străveche numire. Drep
semn al neatârnării dobândite cu ajutorul vitejilor săi, Bog
dan impuse noului stat stema familiei sale din Maramureş
care era un cap de zimbru. Aceiaşi marcă o avea şi ora
şul Sighet din Maramureş.

Vechea tradiţie istorică îmbracă povestea descălica
tului Moldovei în haina unei idile de vânătoare. „Mai apo
după multă vreme, zice vechea cronică moldovenească
când feciorii cei de domni din munţii ungureşti pogorân
du-se după vânat şi au nimerit la apa Moldovei, văzân
locuri desfătate cu câmpii deschise, cu păduri dese şi c
ape curgătoare, îndrăgind locul, au tras pe ai săi del
Maramureş şi pe alţii au îndemnat de au venit. Şi au de
scălicat întâi subt munte, apoi înmulţindu-se mai şi cres
când înainte, nu numai apa Moldovei sau Siretiu li-au fos
hotar, ce până la Nistru şi mare s'au lăţit. Mai apoi s
răsboae făceau ca să-şi apere ţara şi pământul său, şi di
câmpii pe Tătari i-au scos. Intre acei feciori de domn
ce au nemerit locul acesta au fost şi Dragoş-Vodă, car
iesă din domnii Râmului, ce venise dela Maramureş şi s
vede mai de cinste şi mai de folos decât toţi, pe carel
cu toţii l-au ales şi l-au pus domn, mai mare lor şi pur
tător de grijă. Şi dacă l-au pus domn, au luat pildă de p
capul acelei hiere năsilnice, zimbru, ce scrie mai sus c
l-au vânat, şi puseră de au făcut pecetea Ţarii-Moldove
ce trăeşte până într'această vreme, în mânile celui ce
alege Dumnezeu să fie domn ţării". Aşa spune tradiţia
Realitatea însă fusese alta, cu mult mai sângeroasă şi ma
sbuciumată decum o povesteşte tradiţia. Dar oricum, c
era mai greu se făcuse. Neatârnarea Moldovei era câşt
gată. Rămăsese pe seama descălicătorului Bogdan şi a u
maşilor săi de a lărgi hotarele ţării, de a le apăra împo
triva călcărilor duşmane şi de a întocmi o bună cârmuir
de stat, care prin organele ei să creeze condiţiuni prie

ice de desvoltare politică şi culturală, să chezăşluească una rânduială înlăuntru şi să asigure viaţa şi avutul cetă-enilor faţă de atacurile din afară.

Pe vremea lui Bogdan-cel-Bătrân, căci aşa'l numesc ronicile, hotarele Moldovei erau încă foarte înguste. Ele uprindeau doar părţile de sub munte până la apa Siretu-ii. Dar înţeleptul domnitor avu grijă să cheme Români de incolo de munţi spre a-i coloniza în noua ţară româ-ească, cari împreună cu cei descălicaţi de mai inainte, ă muncească pământul, să crească turmele şi să ajute apărarea hotarelor. Căci cu multă vreme înaintea descă-catului lui Bogdan se găsiau aşezări româneşti în Mol-ova, care treceau Siretului, ba chiar şi Prutul în părţile ătăreşti, ajungând până la Nistru, unde se găsia populaţie omânească, precum văzurăm că era cazul la Cetatea-lbă. După dobândirea neatârnării, aşezări noui se ridicau ealungul apelor curgătoare şi o viaţă nouă începu să ulseze la poalele răsăritene ale Carpaţilor unde până unci nomadizau hordele barbare.

Întinderea stăpânirii moldoveneşti asupra Hotinului.

Ursita rezervase Românilor cultivarea acestor ţinuturi, nde ai noştri au lăzuit codri, au desţelinat seliştile, au cat mlăştinile, întipărind acestei ţări pecetea muncii, hăr-ciei şi destoiniciei lor şi lăsându-ne-o nouă cu menirea a o apăra vitejeşte şi de a continua cu osârdie munca vilizatoare începută de ei. Bogdan-cel-Bătrân a zidit la dăuţi o biserică de piatră, în locul alteia mai vechi de mn, unde mormântul său se vede până astăzi.

Urmaşul lui Bogdan era fiul său *Laţcu* care lărgi ho-rele Moldovei spre miazănoapte şi-şi mută scaunul de mnie dela Baia la *Siretiu*, oraş vechiu aşezat pe apa cu elaş nume. In noua sa reşedinţă el îşi ridică curţi de

piatră şi un frumos lăcaş de închinare, ale cărui r
s'au păstrat până'n zilele noastre. In timpul domniei
s'au făcut serioase încercări de a atrage Moldova la l
catolică, dar Moldovenii rămaseră credincioşi legii lor
moşeşti.

La hotarul de miazănoapte al noului stat moldo
se afla pe acea vreme încă un voevodat românesc, vo
datul Şipeniţului, care umplea colţul nordvestic al Mo
vei dintre Prut şi Nistru. Mărturiile poloneze arată pe
pul lui Bogdan în fruntea *Ţării Şipeniţului* pe un voe
român Ştefan, care, după toată probabilitatea, ţinea în
sătorie pe Margareta sau Muşata, o rudă de aproape
Bogdan, dacă nu chiar pe fiica acestuia. Şi Ştefa
trage obârşia din Maramureş, dar pentru a se sustrag
râurinţei regelui ungar, el se supuse de bună voie cra
leşesc, care încă pe acea vreme încorporase Pocuţia
tului său şi devenise vecin de hotar cu Ţara Şipeniţ
Craiul polonez Cazimir-cel-Mare servia un mare in
politic al ţării sale prin faptul că luase sub scutul
voevodatul şipenitean, de care voia să se folosească
tampon atât contra Tătarilor cât şi contra Ungurilor.
servă doară foarte bine un vechiu cronicar moldove
«că mai bine este a se apăra de după păretele al
decât de după al său».

In urmărirea acestui scop, craiul leşesc puse la î
mâna voevodului român mijloacele necesare pentru a
face Ţara Şipeniţului într'un *trilater* întărit, în unghi
căruia se aflau cetăţile *Hotin*, *Ţeţin* şi *Hmelov*. Ho
străjuia vadul Nistrului, Ţeţinul vadul Prutului dela
năuţi, iar Hmelovul drumul dela Colacin. In adevăr, is
ne arată că Românii au atins hotarul Nistrului mai î
la Hotin. Acolo se găsia încă din timpuri străvechi o
cătoare îndemânatică, adecă un vad, de care se folo
atât oştirile cât şi negustorii în drumul lor spre Du

No. 1.—Ruinele cetății Hotinului.

şi Marea-Neagră. La început, Hotinul era numai un loc popas pentru călătorii şi numai încetul cu încetul s'a jghebat acolo o aşezare omenească statornică pentru str vadului şi pentru înlesnirea trecerii. Marea vechi a acestei aşezări ni-o chezăşlueşte un cronicar polon care susţine că Hotinul s'a înjghebat încă pe vren când umbla pe pământ Dumnezeu cu Sfântul Pet Apreciind după merit însemnătatea acestui vad, deop trivă cu cea dela Ţeţin pe Prut, Cazimir-cel-M dădu voevodului şipeniţian Ştefan mijloacele neces pentru întărirea acestor însemnate capite de pod dela Ho şi Ţetin. Şi aşa s'a pus prin priceperea şi iscusinţa ron nească temelia cetăţilor Hotin pe Nistru şi Ţeţin pe Pr şi anume în prima jumătate a veacului al XIV-lea.

Lui Ştefan îi urmă în domnie fiul său *Petru,* nu după maică sa al Muşatei sau scurt *Muşat.* Acest Pe luă în căsătorie pe Nastasia, fica şi moştenitoarea lui Laţ care muri fără descendenţi bărbăteşti. Prin căsătoria acea se făcu unirea Ţării Şipeniţului cu Ţara Moldovei într principat puternic care atinsese la vest şi nord hotar sale etnice şi naturale: Ceremuşul, Colacinul şi Nistr Prin contopirea această, Moldova se întări foarte mu asigurându-şi viitorul politic şi economic. Petru Muş mută reşedinţă la Suceava şi zidi acolo după toată prob bilitatea biserica numită a Mirăuţilor, care fu restaura decurând. El numi părcălabi la Hotin şi Ţetin unde îi g sim pomeniţi într'un act domnesc dela 1387, dovadă că această dată Hotinul se găsiea deja sub stăpânirea efecti a Domnului Moldovei. Tot el prefăcu schitul de lemn d Neamţ într'o clădire de piatră, una din primele aşezămi de acest fel în Moldova.

Dar Românii nu s'au priceput numai să pună teme cetăţii Hotinului, ci s'au arătat destul de vrednici de a şi apăra. Petru Vodă Muşat, dar îndeosebi Alexandru c

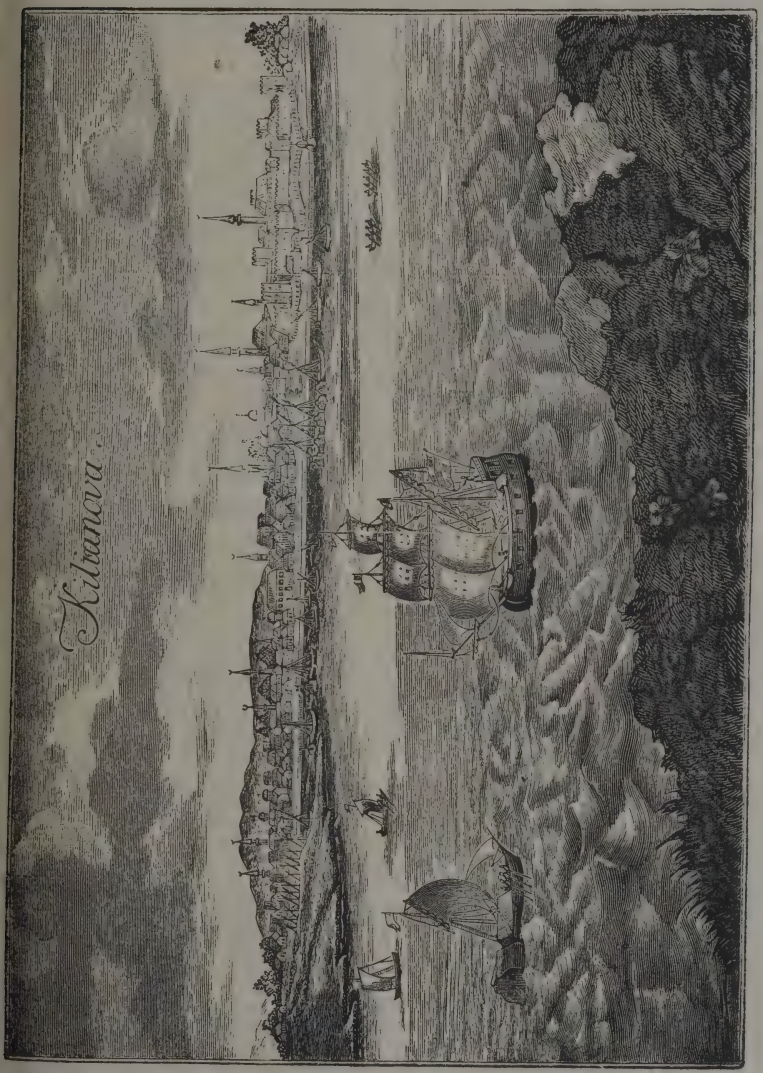

No. 3.—Chilia.

doi de mare. Şi Ţara Basarabilor avea nevoie de aer de mare, avea nevoie de ieşire la mare, de debuşeuri comerciale pentru a-şi putea pune în adevărată valoare produsele şi bogăţiile naturale.

Nevoia de a satisface aceste interese şi politice şi economice mâna mereu pe domnii munteni spre răsărit spre „părţile tătăreşti", care deschideau drumul spre mare. In năzuinţele aceste, domnii munteni erau sprijiniţi şi de craii ungureşti, cari căutau prin ţările noastre un debuşeu la Marea Neagră pentru produsele lor industriale. Pentru a-şi asigura ieşirea la mare, cuceri Mircea Dobrogea, pentru a evita, pe cât posibil, ciocnirea cu rivalul său moldovean, care urmărea acelaş scop pentru ţara sa. Prin încercarea aceasta crezuse Mircea că va putea evita ciocnirea fatală dintre Munteni şi Moldoveni pentru drumul la mare. De vreme ce Turcii zădărniciră planurile dobrogene ale lui Mircea—planuri ce fuseseră reluate şi realizate numai foarte târziu în timpul lui Carol-Vodă — izbucnirea luptei pentru ieşirea la mare între Moldoveni şi Munteni deveni inevitabilă.

Spre gurile Dunărei erau îndreptate şi privirile lui Alexandru-cel-Bun, dat fiind că într'acolo era îndreptat cursul apelor celor mai însemnate care străbat Moldova dela miazănoapte spre miazăzi. Acolo, deci, la Chilia se ciocniră interesele politice şi economice ale ambelor ţări surori, Muntenia şi Moldova. Ciocnirea aceasta era condiţionată prin însăşi natura lucrurilor, ea nu putea fi înlăturată, cu toate că urmările ei fură foarte stricăciose, fiind că deslănţuiră neînţelegeri, lupte şi duşmănii între ambele ţări româneşti, lupte care dăinuiră aproape o sută de ani şi se terminară cu aşezarea Turcilor în Chilia şi Cetatea-Albă, pentru ca să se adeverească din nou zicala că unde se ceartă doi câştigă al treilea.

Nu cunoaştem bine împrejurările în care Alexandru-Vodă puse mâna pe Chilia. Se pare însă că luptele pentru

aşezarea *„hotarelor basarabene“* fuseseră anevoiase şi de lungă durată. Se poate ca Alexandru să fi căzut de bună voie la învoială cu Mircea asupra cesiunii Chiliei, precum tot ei căzuseră la învoială asupra fixării hotarului dintre Moldova şi Muntenia. In privilegiul de comerţ pe care Alexandru-cel-Bun îl dădu Liovenilor la 1408 nu se pomeneşte încă de Chilia, o dovadă să ea nu aparţinea încă Moldovei la acea dată. In tractatul dela Lublau din 1412 găsim pomenită Chilia între oraşele moldoveneşti. Aceasta indică că la această dată Chilia fusese ocupată de domnul Moldovei. De aici deducem că acest însemnat port comercial din delta Dunării fusese desprins de Alexandru-cel-Bun din hotarul Ţării Basarabilor şi anexat Moldovei între anii 1408—1412, împreună cu întregul ţinut din jurul său. Ţinutul acesta continuă însă să fie numit ţinut sau hotar basarabean, cu toate că nu mai aparţinea Ţării-Basarabilor ci era alipit Moldovei. Cronicarii timpurilor următoare arată că aceste oraşe erau aşezate în *Basarabia veche*, care atunci era a Moldovei. De aici, numele Basarabia a fost întins asupra Bugeacului şi mai apoi asupra întregului teritoriu dintre Prut şi Nistru.

Pierderea Chiliei a trezit mari nemulţumiri în Muntenia. Chestiunea Chiliei a rămas şi după învoiala cu Mircea mărul de ceartă între Moldova şi Muntenia. După moartea lui Mircea, Alexandru apucă să respingă un atac al lui Dan Vodă asupra Chiliei, pentru a asigura anexiunea ei la Moldova. In cele din urmă Muntenii, văzând că nu pot izbuti, se resemnară cu portul Brăilei, căruia îi dădură o mare desvoltare.

Schimbarea în stăpânirea Chiliei nu atinse de loc interesele comerciale ale Genovezilor, cari se instalaseră acolo ca şi în Cetatea-Albă încă de cu bună vreme. Ei continuară să rămână în Chilia ca şi mai înainte, fiind că acest orăşel le devenise o a doua patrie, văzându-şi nestingheriţi de nimeni de trebile lor negustoreşti.

Pentru Moldova cuceririle acestea fuseseră de cea mai mare însemnătate, dat fiind că prin stăpânirea Chiliei şi Cetăţii-Albe Moldovenii dobândiră posibilitatea de a participa direct la ramura pontică a comerţului levantin. Prin faptul acesta comerţul Moldovei câştigă o însemnătate internaţională. Corăbii străine puteau intra fără nici o piedecă în porturile moldoveneşti dela Chilia şi Cetatea-Albă, pentru a depozita acolo bogăţiile lor şi a încărca materii prime de care abunda Moldova. Prin schimbul acesta de mărfuri sporiau şi veniturile visteriei domneşti. Comerţul Genovezilor în Moldova câştigă numai acum o bază solidă. Negustorii moldoveni, dară şi cei polonezi şi transilvăneni nu mai trebuiau să călătorească la Caffa pentru a găsi mărfuri „tătăreşti", pentrucă ei le puteau găsi mai aproape în porturile moldoveneşti dela Chilia şi Cetatea-Albă. Negustorii genovezi, la rândul lor, găsiau în Moldova un teren sigur pentru desfacerea mărfurilor lor; ba mai mult chiar, ei intrară în relaţiuni comerciale cu Polonia şi Transilvania, grijind de a se pune în legătură directă cu Italia, ţara lor de baştină. Vechiul drum tătăresc care ducea la Caffa pierdea pe zi ce merge însemnătatea sa de odinioară; tot comerţul se desfăşura pe drumurile moldoveneşti, care tindeau la Cetatea-Albă şi Chilia. Vedem, aşa dară, că dobândirea acestor două porturi fusese de cea mai mare însemnătate politică şi economică pentru Moldova.

Mai uşor a fost pentru Alexandru-cel-Bun să cază de acord cu Mircea asupra hotarului dintre ambele ţări surori. Acesta s'a statorit, precum se ştie, dealungul Milcovului care cade în Putna pentru ca împreună cu aceasta să se reverse în Siret şi apoi în Dunăre. Din spre apus spinarea Carpaţilor forma graniţa între Moldova şi Transilvania. Acestea erau vechile hotare ale Moldovei pe care le-a întregit Alexandru-cel-Bun. Hotarele acestea încadrau o suprafaţă de 94.301 km², dintre care 45.630 km² cad asupra Basarabiei iar

10.441 km² asupra Bucovinei. In cadrele acestor hotare s'a desvoltat viaţa politică culturală şi economică a Românilor moldoveni din timpul lui Alexandru-cel-Bun până'n zilele de glorie şi mărire ale Regelui Ferdinand I, Întregitorul neamului în hotarele sale etnice. Rămâne deci bine stabilit că teritoriul Basarabiei de azi a fost curăţit de Tătari prin vitejia românească şi îndrumat spre o nouă viaţă istorică de Domnii Moldovei.

2. Ivirea Turcilor în Europa şi măsurile de apărare contra lor.

Indată ce Alexandru-cel-Bun stabili hotarele ţării sale, el se grăbi să ia măsurile cuvenite pentru apărarea lor. El întări Hotinul, Chilia şi Cetatea-Albă, aşezând în fruntea cetăţilor pârcălabi probaţi în vijeliile luptelor şi în dragostea şi credinţa către ţară. Ca şi la Hotin, astfel aveau şi pârcălabii de Chilia şi Cetatea-Albă sub comanda lor cete de viteji şi voinici deprinşi cu războiul, fiind gata pentru lupta de apărare contra atacurilor ori de unde ar fi venit ele. Şi atunci ca şi azi Moldova era înconjurată de vrăşmaşi cari râvniau libertatea şi bogăţiile ei. Din spre miezul nopţii pândiau Polonii, cari umblau să-şi deschidă prin Moldova noastră un drum la Mare; din spre soare răsare eram veşnic ameninţaţi de hordele tătăreşti din regiunile pontice, cari nu puteau uita aşa de curând frumuseţele şi bogăţiile Moldovei, de cari ai lor se înfruptase atâţia zeci de ani. Mai apoi se ridică împotriva noastră un duşman nou, Cazacii, cari îşi aveau cuibul lor în siciurile zaporojene, adecă în vetrele lor fortificate care se găsiau dincolo de faimoasele căderi sau praguri ale Niprului, şi de unde năvăliau necontenit în Moldova, pentru a prăda şi jefui dela noi ceia ce nu găsiau la ei, din pricina trândăviei şi pornirii lor spre o viaţă mai bună căpătâiu.

Dară, dintre toate neamurile aceste vrăşmaşe neam
cel mai primejdios şi mai dăunător desvoltării noastre politi
şi economice deveniră fără îndoială Turcii. Era pe vrem
descălicatului Moldovei, când hoardele unui nou popor asiati
crescut în dispreţul de moarte şi deprins la supunere
rânduială, năvăliră în Europa, de astădată însă nu pe
noi, ci prin Peninsula sau Poluostrovul Balcanic. Pribegir
din fundul Asiei, Turcii de sub căpetenia lui Osma
după care se şi numiau Osmanlâi, năvăliră în Asia-Mic
cuprinseră acolo pământuri destul de întinse pentru a-
întinde corturile şi a găsi hrană suficientă pentru ei
pentru turmele lor. Cum le mergea vestea de oameni c
rajoşi şi pricepuţi în ale războiului, ei se treziră foar
curând cu solii împăraţilor bizantini dela Constantinop
în corturile lor, cari veniră să-i cheme în ajutor în lupte
interne pe care împăraţii le purtau împotriva rivalilor lo
Turcii, pentru cari războiul devenise aproape un meşteş
din care trăiau, îşi închiriau cu drag braţele lor războini
Bizantinilor, fiind că aceştia li dădeau prilejul binevenit
a se amesteca în daraverile europene şi de a cunoaş
slăbiciunea Împărăţiei Bizantine în toată golăciunea ei,
cunoscând odată această slăbiciune, ei nu ezitară de a
exploata în folosul măreţelor lor planuri de viitor.

Un mare cutremur de pământ, care dărâmă zidurile m
multor cetăţi bizantine, dădu Osmanlâilor doritul prilej de
pune stăpânire asupra oraşului Galipoli şi de a se întări aco
în aşa fel, încât nimeni să nu-i mai poată scoate. Dobâ
dind astfel o bază de operaţiune în Europa, ei înaintară n
contenit în interiorul Peninsulei Balcanice, prinzînd o c
tate bizantină după alta, până ce, în cele din urmă, isb
tiră să cucerească Adrianopolul şi să mute scaunul
cârmuire al Sultanului lor Murad în vechea şi puterni
cetate a împăratului Adrian. Prin o coincidenţă fatală s
întâmplat evenimentul acesta, aşa de însemnat în cons

ele sale istorice, chiar pe vremea descălicatului Mol-
ei de către Bogdan-cel-Bătrân. Tronul sultanului se
ia sub un cort, a cărui poartă, spre deosebire de
ile supuşilor săi, era cu mult mai înaltă şi mai împo-
ită. Pentru aceasta curtea sultanului se numeşte până
zi „Înalta Poartă".

Dela Adrianopol Turcii continuară cu mult succes
eririle lor în Balcani. La 1389 ei bătură pe Sârbi pe Câmpul
rlei şi subjugară toată Sârbia. După alţi 4 ani ei cuce-
Bulgaria, întinzând hotarele împărăţiei lor până la apa
ărei. Ademenit de acest succes, Baiazit Fulgerul, în
şul său viforos, trecu Dunărea pentru a pedepsi pe
cea, Domnul Ţării Româneşti, pentru îndrăzneala sa de a fi
at pe Sârbi contra Turcilor. Mircea îl înfundă cu oaste
tot în smârcurile dela Rovine, la porţile Craiovei, aşa
sultanul, numai cu mare greutate, putu scăpă teafăr din
ocotita sa aventură în Ţara-Românească. După alţi doi
se dădu marea bătălie dela Nicopole la care, pe lângă
cea, luară parte probabil şi ostaşi moldoveni trimeşi în
orul creştinătăţii de Ştefan-cel-Bătrân Domnul Moldo-
Aceasta a fost cea dintâi ciocnire între Moldoveni şi
ci. Bătălia dela Nicopole s'a sfârşit cu înfrângerea cre-
lor. Mircea pierdu cetăţile ce cucerise dincolo de Du-
îndeosebi Silistra şi litoralul dobrogean. Se pare că
această strâmtoare a domnului muntean se folosi Ale-
dru-cel-Bun pentru a pune mâna pe Chilia şi Ceta-
Albă.

Aşezarea Turcilor la Dunăre însemna o continuă pri-
lie pentru propăşirea şi neatârnarea Moldovei. Ale-
dru înţelesese de cu bună vreme primejdia aceasta şi
răbi să ia măsuri de apărare. El cheltui sume mari
ru întărirea cetăţilor dela graniţa sudică a Moldovei,
era în primul rând ameninţată de Turci. Măsurile
tea de prevedere prinseră bine la 1420 când Turcii

apărură cu flota lor sub zidurile Cetăţii-Albe. Pârcălab moldoveni isbutiră să respingă în mod norocos atacul, car avea să se repete de multe ori în scurgerea veacurilo Se pare că atunci Domnul Moldovei înţelese să îmblân zească pornirea Turcilor, trimiţind daruri Sultanului.

Alexandru era un cărmuitor de ţară prea încercat, c să se întemeieze prea mult pe înţelegerea sa cu Turci Pentru a se pune la adăpost faţă de surprinderi din parte acestora el se învoi cu Gedigold, guvernatorul Podoliei, c acesta să-i ajute la ridicarea de întărituri noui la Cetatea Albă, spre a putea preîntâmpina un nou atac turcesc c i-se semnalase. Numai puţin de 4000 de cară se puse î mişcare pentrn a căra materialul necesar pentru fortificare cetăţii, iar 12.000 de oameni să fi muncit zi şi noapte pen tru ridicarea în grabă a zidurilor scutitoare. Din fericire atacu turcesc nu s'a produs, dară cetatea era gata pentru orice even tualitate. Este probabil însă, că şi măsurile energice d apărare din partea Moldovenilor vor fi determinat pe Turc de a nu mai încerca un nou atac zadarnic.

La 1427 cetatea Chilia avu cinstea de a găzdui î zidurile ei pe împăratul bizantin Ioan VIII-lea, care s întorcea din apus, unde ceruse ajutor împotriva Turcilo cari ameninţau însu-şi Constantinopolul. Se poate că cu ace prilej Alexandru Vodă să fi primit dela împăratul Bizanţulu sceptrul şi coroana împărătească — simbolurile suveranităţ domneşti.

Avântul ce luase Moldova sub domnia înţeleaptă lui Alexandru-cel-Bun trezi lăcomia Ungariei şi a Poloniei după bogăţiile ei. La 1412 domnitorii acestor ţării vecin se înţeleseră între ei printr'o legătură tainică de împărţi Moldova între aceste două state în aşa fel, c Polonia să cuprindă toată „pădurea“ dintre Prut şi Nistru adecă toată Basarabia de azi, cu marele emporiu comercia dela Cetatea-Albă, iar restul ţării dintre Prut şi Carpaţi c

al doilea centru comercial al Moldovei, Chilia, să fie încorporată Ungariei. Este evident că planul acesta de împărţire era determinat de năzuinţele ambelor regate vecine de a-şi deschide un drum spre mare prin luarea în posesiune a porturilor noastre comerciale dela Chilia şi Cetatea-Albă. Numai energiei, hotărîrei şi patrioticei vigilenţe a lui Alexandru Vodă este a se mulţămi că acest meschin plan de împărţire a Moldovei n'a putut fi tradus în faptă.

3. Intocmirile interne din Moldova.

Alexandru-cel-Bun nu s'a dovedit meşter numai în întregirea hotarelor şi apărarea lor. El a înţeles să dea ţării sale şi o bună organizaţie lăuntrică. In fruntea ţării stătea domnul cu slujbaşii şi sfetnicii săi. Aceştia erau: marele logofăt pentru trebile din afară, marele vornic pentru trebile din lăuntru, marele spătar pentru nevoile oştirii şi marele vistiernic care avea în sama sa vistieria ţării. Dela o bucată de vreme încoace, înmulţindu-se norodul, s'au numit doi vornici, unul pentru ţara de sus şi altul pentru ţara de jos. Pe lângă slujbaşii aceştia cari cârmuiau trebile obşteşti ale ţării, mai erau încă şi alţii cari îndepliniau funcţiuni pe lângă curtea domnească şi anume: marele postelnic care grijea de locuinţa domnească, marele păharnic şi marele stolnic cari serveau masa domnească şi marele comis care era mai mare peste herghelille curţii. Acestea erau la început slujbele sau boeriile cele mari ale ţării. Aceşti boeri formau împreună cu înaltele feţe bisericeşti sfatul şi divanul domnesc prin care se cârmuia ţara şi se împărţia dreptatea.

Domnul nu petrecea necontenit la reşedinţa sa din Suceava, ci el şi în timp de pace cutreera necontenit ţara în lung şi'n lat pentru a cunoaşte nevoile norodului, a-i asculta jalbele, a împăca certurile şi neînţelegerile dintre

oameni, a se încredinţa despre îndeplinirea poruncilor sale a mângăia pe cei nenorociţi şi a apăra pe cei asupriţi şi năpăstuiţi împotriva oamenilor răi şi a străinilor pizmătareţi. In călătoriile sale de judecată şi control, Alexandru-cel-Bun trecea adese Prutul în ţinuturile basarabene, pentru a petrece în mijlocul străjerilor săi de la Hotin, Cetatea-Albă şi Chilia.

In vederea unei ocârmuiri mai bune, ţara era împărţită în ţinuturi care pe vremea aceia se numeau pârcălabii fiindcă în fruntea ţinuturilor sau districtelor stateau pârcălabi. Mai târziu căpeteniile ţinuturilor se numiau şi starost cu un nume împrumutat dela Polonezi.

Pe vremea aceia Basarabia era foarte puţin locuită. Călătoriai zile întregi prin locuri pustii, fără să întâlneşti ţipenie de om. Din pricina aceasta în Basarabia se găsiau atunci numai trei pârcălăbii şi anume a Hotinului, a Cetăţii-Albe şi a Chiliei. Restul teritoriului basarabean se ţinea de ţinuturile de dincoace de Prut. Numai cu vremea, sporind numărul populaţiei, s'au întocmit în Basarabia pârcălăbii noui la Lăpuşna, la Orhei şi la Soróca precum vom vedea la rândul său.

Pârcălabii şi îndeosebi cei de hotar ţineau în mâinile lor toată puterea civilă şi militară asupra ţinuturilor cârmuite şi apărate de ei. Şi nici nu putea fi altfel, fiind-că în vremea aceia nu era zi lăsată de Dumnezeu, în care vrăjmaşul de peste hotar să nu fi încercat de a călca pământul ţării. Ca şi în Roma antică, aşa era şi în Moldova templul lui Ianus vecinic deschis. Pârcălabii dela Hotin şi Cetatea Albă aveau în seama lor straja vadurilor de pe Nistru aşa de bine cunoscute Tătarilor prădalnici. Ei aveau la îndemâna lor cete de *viteji* şi *voinici* cari erau pururea gata de a respinge orice atac de ori unde ar fi venit el. La întărirea cetăţilor (Vezi ilustraţia No. 4.) erau îndatoriţi să lucreze atât străjile ce stăteau în cetăţi cât şi oameni din satele vecine

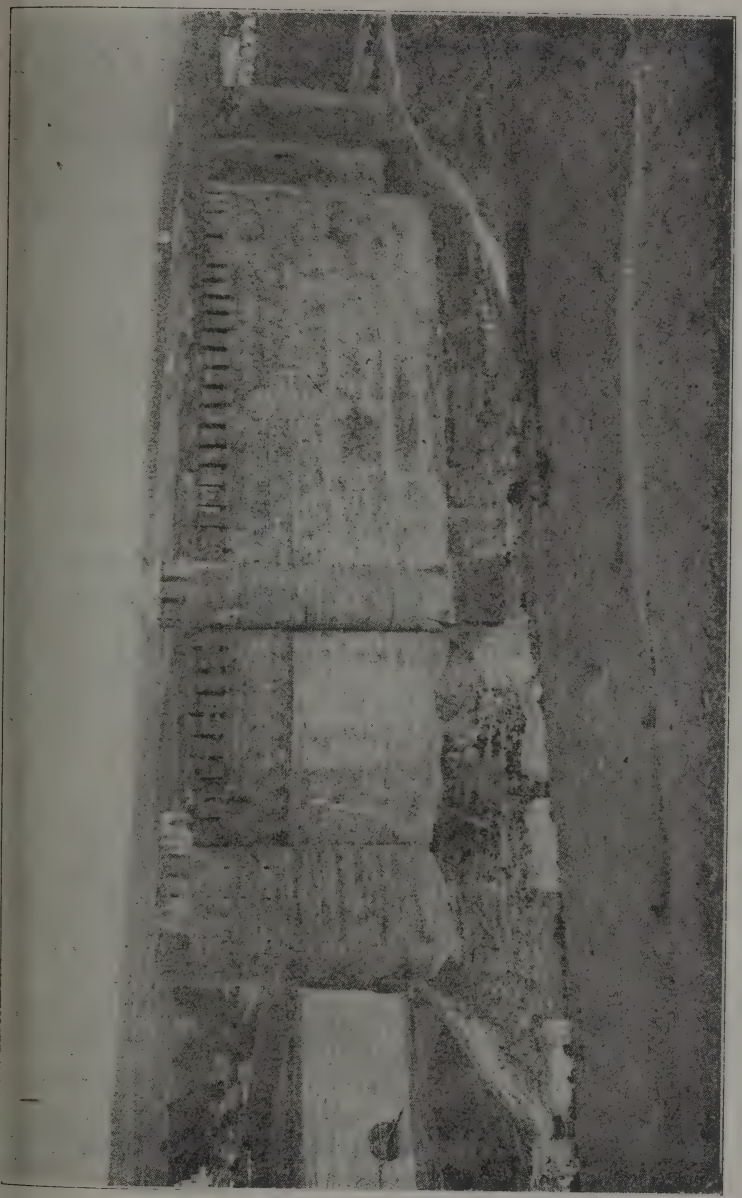

No. 4. — Cetatea Hotinului, vederea dinspre apus.

peste care se întindea autoritatea administrativă şi judiciară a pârcălabului. După respingerea fiecărui atac, Domnul se simţia îndatorit să răsplătească vitejia, curajul şi vrednicia apărătorilor, miluindu-i cu pământuri întinse în preajma cetăţii sau în largul cuprins al ţinutului, în „pustie". *Vitejii*, adecă căpiteniile şi fruntaşii cetelor, primiau moşii întregi, iar *voinicii* sau oştenii de rând erau răsplătiţi cu *răzeşii* mai mari s'au mai mici, fiecare după isprava şi vrednicia sa. Atât vitejii cât şi voinicii primeau pământurile de veci în proprietate individuală, cu dreptul de moştenire din tată în fiu până în zilele noastre. Aceste donaţiuni erau o adevărată răsplată „pentru dreapta şi credincioasa lor slujbă către domn şi ca să fie strajă împotriva Tătarilor" sau împotriva oricărui alt duşman. Colonizări de felul acesta se făcură şi dealungul drumului de comerţ care lega Moldova cu Tătărimea şi cu porturile româneşti dela mare: Cetatea Albă şi Chilia. Şi în adevăr găsim până azi largi pământuri răzăşeşti nu numai la Nistru ci şi în valea Răutului şi a Bâcului. In cursul vremilor se aşezară pe moşiile domneşti, boereşti sau mănăstireşti muncitori de rând, mânaţi de nevoi din alte părţi ale Moldovei sau ale ţărilor vecine. Aceştia primiau adăpost pe moşie, iar în schimb trebuiau să facă proprietarului anumite zile de muncă pe an şi să dea zăciuială sau dijmă din toate roadele câmpului şi din belşugul animalelor. Oamenii aceştia cari, spre deosebire de răzeşi, n'aveau pământul lor propriu ci se hrăniau pe pământul altora se numiau *vecini*. Pe timpul lui Alexandru-cel-Bun numărul vecinilor era încă mic şi neînsemnat pentru că se găsiau încă foarte multe pământuri pustii şi nelocuite. Inmulţindu-se însă oamenii şi înasprindu-se traiul se întâmplă că mulţi răzeşi să treacă în rândurile vecinilor, împuţinându-şi răzăşia prin fărimiţire şi prin încărcarea ei cu datorii, pe care ei nu mai erau în măsură de a le plăti în alt chip decât trecând-o în mâinile boerilor creditori.

Boerii, mazilii, răzeşii şi vecinii trăiau din munca câm-
lui şi din prăsila vitelor. Se semăna cu preferinţă grâu
e rodia foarte bine şi era căutat şi de negustorii străini
e veniau din ţările vecine ca să'l cumpere. Pe lângă grâu
mai cultiva şi orz, ovăs şi secară. (Vezi ilustraţia No. 5).
rumbul sau păpuşoiul era încă necunoscut la noi pe vre-
rile acele. Se prăsiau cai, boi, oi, capre şi râmători. Aceştia
urmă se îngrăşiau cu ghindă sau cu jir şi se vindeau cu
ţ bun în târgurile săseşti din Ardeal. Caii, vitele cornute
oile se creşteau atât pentru nevoile ţării, cât şi pentru
ort. Herghelii de cai, cirezi nenumărate de vite şi turme

No. 5.—Plug cu opt boi.

fârşite de oi împopulau păşunele grase ale Basarabiei, de
de erau mânate spre iarmaroacele dela hotar iar de acolo
îndreptate spre Caffa Genovezilor, spre Polonia ba chiar
ă spre îndepărtatul Dantzig. Hrana populaţiei consta în
ne de grâu şi brânză de burduf. Când vre-unul dintre
ji sau chiar dintre voinici, învrednicindu-se de încre-
ea Domnului, era chemat să îndeplinească o slujbă oare-
e în folosul ţării, atunci el devenia *boer*. Iar dacă boe-
dintr'o pricină oarecare pierdea slujba, atunci el înceta
a mai fi boer şi devenea *mazil* până ce Domnul se mi-
tivia de a'l chiema din nou în slujba curţii sau a ţării.

Din cetele acestor viteji, păzitori de vaduri şi străj de hotar, coboară răzeşii şi mazilii hotineni, soroceni orheieni de azi, care ţin cu atâta sfinţenie la răzeşiile pe care împrejurările vitrige le-au îngustat până la câte desetine. Mai târziu slujitorii aceştia de margine, c aveau în grija lor paza vadurilor şi straja cetăţii, se m miau *puşcaşi* iar căpeteniile lor se chemau *vătafi*.

Sub zidurile scutitoare ale cetăţilor se desvoltară vremea *târguri* unde se aşezau târgoveţi moldoveni, prin cari trăiau amestecaţi şi negustori polonezi, litvani, gen vezi, armeni, greci şi evrei. Rânduiala din lăuntru a tâ gului nu se deosebia de cea a celorlalte târguri moldov neşti. Târgul era cârmuit de 12 sfetnici, aleşi dintre o menii buni şi bătrâni. Sfetnicii aceştia orăşeneşti se numi *pârgari* iar în fruntea lor stetea *şoltuzul*; în seama lor e grija pentru bunul merş al trebilor publice. O vagă ami tire despre această veche organizaţie municipală s'a păstr în cântecul lui Ghelea care caută pretutindeni „pe fica Ple şului, Pleaşului *pângarului*, pănuiţa satului".

La Hotin se ţineau de mai multe ori pe an bâlci sau iarmaroace care erau vestite în toată împrejurime Cu prilejul acestor iarmaroace se îngrămădiau în Ho negustori de pretutindeni. Până şi de la Constantinop veniau negustori cu caravanele lor, aducând mărfuri de t felul. Din vămuirea mărfurilor încurgeau bani frumoşi în ha naua domnească. In tractatul de comerţ ce s'a încheiat la 14 între Domnul Moldovei şi târgoveţii din Leov se aminteş de târgurile dela Hotin şi Cetatea Albă, şi de vama ce plătia acolo. Pe piaţă ajungeau în prima linie cerea apoi piei crude, lână, miere şi ceară care se adunau d prisăcile domneşti şi mănăstireşti, — domnul dăruia ade „locuri de prisacă în pustie" — dară şi din scorburile c pacilor care slujiau de ştiubei natural pentru hărnicia a binelor. Productele acestea erau căutate de Poloni şi

ătări, dară mai ales de negustorii genovezi cari veniau u corabiile lor în porturile noastre pentru a încărca acolo risosul bogăţiilor moldoveneşti.

Negustorii străini nu veniau la noi cu mâna goală. n schimbul productelor noastre ei ne aduceau bani frumoşi e aur şi argint, dară şi diverse producte industriale ale scusinţei şi hărniciei lor. In vreme ce ţăranul pricepea să-şi copere aproape toate nevoile din productele gospodăriei ale, gospodina, ţesând pânză pentru cămăşi şi pănură entru mantale, piele de animale lânoase servind pentru ojoace iar cele de porc şi de vită pentru încălţăminte, omnul, boerii, dregătorii şi clerul aveau nevoie de pos- ıvuri de tot felul, de stofe scumpe lucrate cu fir de aur e mătasă sau catifea (brocard), de blănuri alese, de arme eliurite. Halatul domnesc, veşmintele sau ornatele biseri- eşti, podoabele scumpe de aur şi pietrele scumpe nu se fa- ricau în ţară ci trebuiau importate din străinătate. Ne- ustorii străini ştiau foarte bine lucrul acesta şi aduceau in ales tot ce lipsia la noi. Apoi oamenii bogaţi mai veau nevoie de piper, scorţişoară şi alte mirodenii, de inuri greceşti, care toate intrau în ţară pe la Chilia şi etatea-Albă. Astfel începură ai noştri a face nepoţ, des- ıcând productele indigene care prisosiau şi cumpărând in străinătate mărfuri care nu se puteau găsi şi nici fa- rica în ţară. Pentru înlesnirea negoţului, domnii băteau şi ani moldoveneşti cu inscripţie latină sau slavonă în jurul erbului ţării care era capul de bour cu stea între coarne, vând de o parte soarele, iar de alta luna. Aceleaşi semne e văd şi în pecetea domnească care se apăsa pe toate ârtiile gospod, adecă domneşti.

Ţinutul Hotinului era pe vremuri bogat în păduri de g sau *bucovine*. In ascunzişul acestor codri precum şi în ndăturile văilor, se pitulau, ascunse şi îndosite, casele ıtenilor pentru ca să fie mai la adăpost de jafurile duş-

mane. Satele se numiau de obicei după numele celui le întemeia. Dacă descălicătorul satului se chiema Ba atunci satul lua numele de Bălcăuţi sau Bălceşti; tot derivă Dinăuţi dela Dinu, Romancăuţi dela Roman, L căuţi dela Lenţea, Varticăuţi dela Vartic, Tulbureni d Tulbure, Şendreni dela Şendrea, Secureni dela Secu Mihălăşeni dela Mihalaş, Moşuneşti dela Moşu, Mălin dela Mălin, Grozăneşti dela Grozea, Stroeşti dela Str Burlăneşti dela Burlă ş. a. Se mai întâlnesc sate cu nu ca Poiana, Larga, Rotunda, Viişoara, Sânger, Mămăli etc. Numele acestea arată mai presus de ori ce îndoi că fundătorii acestor sate erau Români. In fruntea sate se alegea de către săteni un vornic care grijea de nevo obşteşti cu sfatul şi ajutorul vatamanilor, aleşi şi ei rândurile bătrânilor satului. (Vezi ilustraţia No. 6).

Dar negoţul cu străinătatea îşi avea şi el rândui sa. Alexandru-cel-Bun a înţeles lucrul acesta când a înc iat legături de negoţ cu negustorii din Leov şi cu cei Bistriţa Ardealului. Din legăturile acestea cunoaştem a mărfurile cât şi drumurile pe care se strecura come Moldovei în vremea aceia. Mărfurile sunt cele arătate sus. Drumurile de negoţ purcedeau dela Suceava spre tarele ţării. Pentru negoţul cu Podolia ducea un drum Hotin şi de acolo la Cameniţa. La Hotin aşezase Alexan un vameş care ridica şi *brudina* pentru trecerea vadului şi la Ţeţin pe Prut şi la Tighinea. Un alt drum purce din Suceava, trecea Prutul la Ţuţora, atingea Lăpuşna ducea la Tighinea, unde era a doua trecătoare pestre Nis şi unde aştepta vameşul moldovenesc. Dela Tighinea bora un drum în jos dealungul Nistrului spre Cetat Albă. Un alt drum lega Cetatea-Albă cu Chilia pe usc pentru că legătura pe mare era anevoioasă. Dela Ch urca un drum drept spre Lăpuşna. Mai târziu o cale dire lega Hotinul cu Soroca, Orheiul şi cu Tighinea. Aces

un au întărit în mai multe rânduri zidurile cetăţii şi au ezat pentru apărarea ei staroşti şi părcălabi. (Vezi ilu-raţia No. 1). Acetşia întruneau în mâna lor toată puterea vilă şi militară, precum se va vedea mai la vale.

Să reţinem deci că Petru Vodă Muşat a lărgit hota-le Moldovei spre miază-noapte până la apele Nistrului, a cuprins în ele cetatea Hotinului. Clădită şi ea prin hâr-cie românească ea fu apărată de ai noştri. Rămase urma urmaşilor săi datoria de a muta stâlpii cu bouri alungul hotarului sprea miazăzi până la limanul Nistrului la Mare.

Fiul şi urmaşul lui Petru, Roman Vodă, fundătorul aşului Roman, isbuti să împingă bourii în sud până la are şi să se întituleze cu mândrie *„mare de sine stă-tor Domn Ţării-Moldovei dela munţi până la ţermul mării“*. exandru-cel-Bun goni pe Tătari peste Nistru şi stătornici tarul Moldovei dealungul acestei ape până la limanul de se găseşte Cetatea-Albă.

CAP. III.

Alexandru-cel-Bun, Întregitorul hotarelor basarabene.

I. Dobândirea Cetății-Albe și Chiliei. — II. Ivirea Turcilor în Europa și măsurile de apărare contra lor. — III. Intocmirile interne din Moldova. — IV. Organizațiunea bisericească.

I. Dobândirea Cetății-Albe şi Chiliei.

La urcarea pe tron a lui Alexandru-cel-Bun (1400), Moldova nu-şi atinsese încă hotarele ei firești. Ea atingea Nistrul numai la Hotin. De acolo în jos, de alungul Nistrului până la Mare, hoinăriau încă Tătarii. Tânărul Domn îşi puse în gând să-i alunge peste Nistru şi să curăţe astfel câmpiile basarabene de câşlele lor. Condiţiunile politice pentru realizarea acestui plan erau prielnice. Prin contopirea Ţării Şipeniţului cu Moldova, ţara aceasta se întărise foarte simţitor, iar pe cealaltă parte puterea Tătarilor, în urma catastrofei ce o suferiseră pe câmpiile dela Kulikovo (1380) din partea Moscalilor, era în vădită descreştere şi decădere. Folosindu-se de aceste împrejurări prielnice, Alexandru-cel-Bun lovi pe Tătari în repeţite rânduri şi reuşi să cuprindă vadul dela *Tighinea,* pe unde ducea drumul cel mare de negoţ care lega Suceava, capitala Moldovei, cu Caffa Genovezilor din Crimea, numit *„drumul tătăresc“*.

Dela Tighinea, Alexandru coborî în jos pe Nistru până ce ajunse la *Cetatea-Albă.* (Vezi ilustraţia No. 2). Aceasta

se găsia sub stăpânirea nominală a Tătarilor, pe când în realitate adevăraţii cârmuitori ai acestei cetăţi erau Genovezii, cari prin hărnicia, priceperea şi spiritul lor de întreprindere în ale negustoriei, făcură din ea unul dintre cele mai vestite şi renumite porturi de comerţ din Marea-Neagră; doară Caffa se putea măsura cu Cetatea-Albă. De aici se dirija exportul în Crimea, Anatolia şi Constantinopol. La Cetatea-Albă depozitau negustorii levantini mărfurile lor industriale cu destinaţia pentru Moldova dară şi pentru Polonia şi Ungaria. Aceasta se vede de altfel şi din legenda Sfântului Ioan-cel-Nou, care fusese negustor grec în Trebizonda şi venise pe o corabie italiană la Cetatea-Albă în afaceri comerciale şi suferi acolo moartea de martir.

Când şi cum a ajuns Cetatea-Albă în stăpânirea Moldovei nu se poate constata cu preciziune. Este adevărat că Roman-Vodă se intitula la 1392 domn al Moldovei dela munţi şi până la mare, dară cu toate acestea este puţin probabil că el să fi cucerit atunci şi Cetatea-Albă. Luptele Moldovenilor cu Tătarii şi neînţelegerile lor cu Genovezii pentru posesiunea acestei cetăţi au fost de lungă durată până ce, în cele din urmă, cetatea fu incorporată definitiv Moldovei. Anul în care s'a întâmplat acest mare eveniment istoric nu se poate preciza. Ştim însă dintr'un document de la 1408 că la acest an Cetatea-Albă era a Moldovei. Meritul acesta revine lui Alexandru-cel-Bun. Zdrobind puterea Tătarilor şi gonindu-i peste Nistru, Domnul Moldovei ajunse, în puterea dreptului de cuceritor, stăpânul cetăţii şi al ţinutului ce o încunjora. Genovezii n'aveau decât să se bucure de schimbul acesta de stăpânire, care însemna înlocuirea unei stăpâniri barbare şi păgâne prin una creştină şi accesibilă tuturor îndemnurilor şi năzuinţilor de cultură şi propăşire. Ei recunoscură pe Alexandru Vodă de domn şi purtător de grijă al cetăţii şi se puseră sub scutul şi apărarea sa, şi aceasta cu drag, întru cât rostul lor acolo

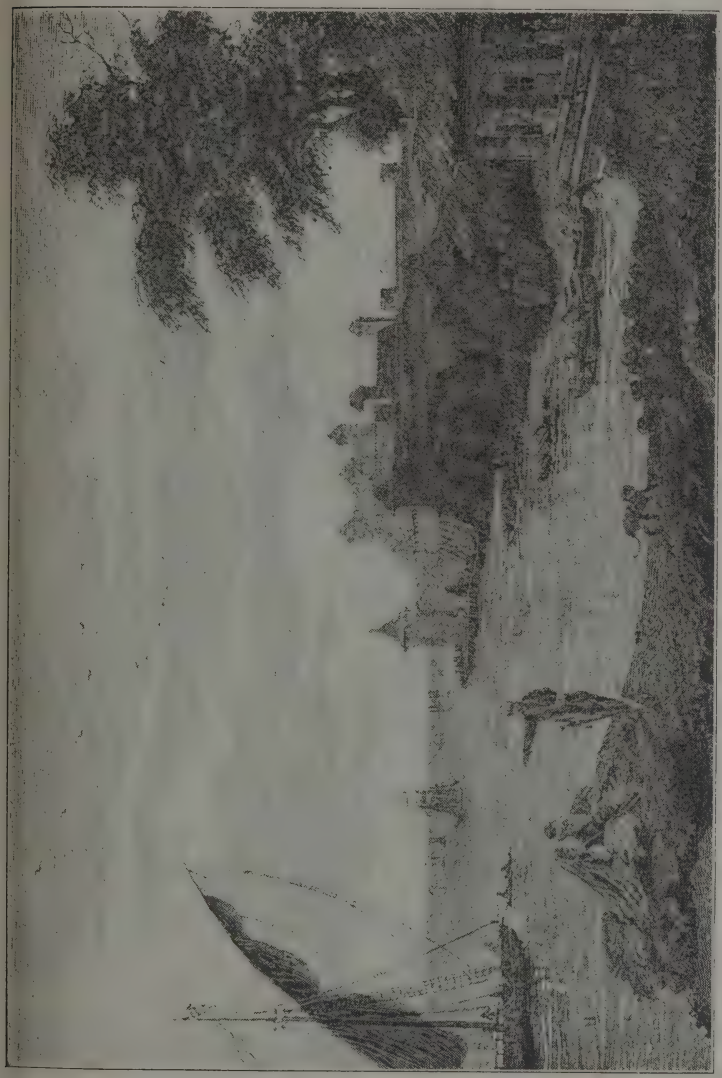

No. 2.—Cetatea-Albă în 1790.

nu era de natură politică, ci de ordin pur economic și comercial. Domnul Moldovei, la rândul său, arăta cea mai mare solicitudine față de acești oaspeți prețioși, cari puneau în adevărata lor valoare produsele țării, mijlocind schimbul lor cu produsele industriale ale așezărilor italiene din răsărit. Pentru aceste considerațiuni, Alexandru Vodă se grăbi de a li confirma toate drepturile și privilegiile de care se bucurau sub Tătari, sporindu-le chiar în raport cu condițiunile noui create. Pe calea aceasta a reușit noul stat moldovenesc să facă una din cele mai însemnate cuceriri politice, dară totodată și economice.

Prin cucerirea Cetății-Albe, Alexandru-cel-Bun isbuti să gonească pe Tătari cu desăvârșire din câmpiile moldovenești și să așeze în mod statornic hotarul țării sale dealungul Nistrului, care la nord era apărat de cetatea Hotinului, iar la sud de întăriturile Cetății-Albe. Cu apărarea acestora, Domnul însărcină pe *nămiestnicii* și *posadnicii* săi cei mai de ispravă, înzestrându-i cu toată puterea de pârcălabi domnești. Pentru curățirea pământului moldovenesc de Tătari și pentru alungarea lor peste Nistru au curs șiroae de scump sânge românesc. Prin aceasta însă nu s'a isprăvit încă menirea noastră istorică. Poate și mai grea decât aceasta a fost apărarea hotarelor dobândite cu atâtea jertfe de încălcări noui și năprasnice, încercări grele pe care viitorul le reservă neamului nostru.

Prin cucerirea Cetății-Albe, Alexandru-cel-Bun deschise Moldovei o fereastră spre mare. A doua fereastră trebuea să fie *Chilia*. (Vezi ilustrația No. 3). Țările năzuesc spre mare ca și plantele spre lumină. Marea este elementul care apropie și leagă țări și popoare și le deschide orizonturi noui și largi. Așa se explică năzuința domnilor Moldovei spre mare și nerăbdarea lor de a ajunge în stăpânirea țărmului de mare. Dar această tendință firească nu era străină nici de domnii Țării-Românești. Și ei se simțiau mânați de același

au arterile comerciale care legau Basarabia cu Moldova, când să bată acelaşi puls economic dincoace şi dincolo

No. 6.— Ţărani basarabeni.

Prut. Pe pământul Basarbiei se găsiau cele mai însemnate ntre de comunicaţie cu străinătatea: Hotinul, Tighinea, tatea-Albă şi Chilia, care câteşpatru erau totodată şi

cele mai importante pieţe comerciale ale Moldovei. De p
sesiunea lor depindea bunăstarea economică a Princip
tului şi importanţa sa politică şi culturală.

Cât despre buna administraţie şi siguranţă internă
timpul lui Alexandru-cel Bun ajunge să pomenim păţan
unui călător francez, pentru a ne convinge despre mar
rânduială ce domnia atunci în Moldova. Era la 1420 câ
un călator francez, Guillebert de Lannoy, plecă din Cameni
şi ajunse, călătorind prin „pustietăţi mari", la reşedinţa Dor
nului Moldovei. De acolo el, urmând drumul indicat m
sus, se coborî spre Cetatea-Albă. Inainte însă de a ajun
la ţinta călătoriei sale, el fu atacat de hoţi în drumul ma
şi prădat până la piele. In halul acesta, bietul călător ajun
cu chiu cu vai în Cetatea-Albă, unde se plânse diregătoril
moldoveneşti de acolo. Aceştia luară măsurile cuveni
pentru urmărirea hoţilor şi reuşiră în mai puţin de 8 o
să descopere pe făcătorii de rele şi să-i aducă legaţi fedel
şi cu ştreangurile la gât înaintea Francezului care, de bucu
de a-şi fi regăsit lucrurile pierdute, îi iartă, dăruindu-
viaţa. Întâmplarea aceasta arată cât de bună şi conştii
cioasă era administraţia românească până în aceste înd
părtate regiuni ale Moldovei.

4. Organizaţiunea bisericească.

Pentru a fi complecţi, mai rămâne să aruncăm
scurtă ochire şi asupra întocmirilor bisericeşti din Moldo
lui Alexandru-cel-Bun. In ţările ortodoxe şi în deosebi
noi, puterea duhovnicească era aşa de strâns legată
puterea de stat, încât în închipuirea cetăţenilor una n'
fi putut există fără alta. Mitropolitul era sfetnicul cel m
intim al Domnului, ornatul domnesc era aproape la fel
cel al arhireului. Puterea duhovnicească era considerată
o parte întregitoare a puterii de stat. Prin ceremonia u

ii şi a încoronării, mitropolitul înzestra puterea dom-
ască cu nimbul obârşiei sale dumnezeeşti. La rândul său
ropolitul cu sufraganii săi se bucurau de scutul şi
tecţia Domnului. Feţele arhiereşti făceau parte din divanul
nnesc şi interveniau, din însărcinarea Domnului, la apla-
ea diverselor chestiuni politice şi administrative. Pentru
desăvârşi deci organizaţia de stat a voevodatelor,
nnii români grijiră deci, de cu bună vreme, de a aşeza
ropoliţi lângă scaunul lor de domnie. Aşa făcu Alexandru
dă Basarab, chemând şi aşezând mitropolit pe lângă
tea sa din Arges (1359). De acelaş gând fuseseră
ăuziţi şi înăintaşii lui Alexandru-cel-Bun din Moldova.
început ei îşi ajutau cu vlădici-stareţi de schit cari
ă nu erau canoniceşte recunoscuţi de către patriarhatul
Constantinopole. Acesta se îmbia de a trimite domnilor
tri arhierei greci. Dar de aceştia ţara n'are nevoe, ci cerea
însistenţă un cap bisericesc din rândurile Moldovenilor.
pricina aceasta se iscară certuri şi neînţelegeri între
mn şi Patriarh, până ce, în cele din urmă, dibăciei
lomatice a lui Alexandru-cel-Bun îi succese de a aplana
flictele şi a găsi pentru chestiunea bisericească din
ldova o deslegare pacinică.

In Cetatea-Albă, cucerită decurând de Alexandru,
cţiona un vechi episcopat ortodox pentru creştinii din
ţile acelea. Acolo se aflau şi moaştele Sfântului Ioan
Nou, care suferi acolo moartea de mucenic, (1330)
ar pe locul unde se află paraclisierul Sf. Ioan din
atea-Albă. (Vezi ilustraţia No. 7).

Acest mucenic fusese negustor din Trebizonda şi
ise la Cetatea-Albă pentru treburi negustoreşti. Acolo
ăniau însă Tătarii păgâni cari încercară de a'l abate
a credinţa sa dreptmăritoare. El se împotrivi însă cu
tă puterea credinţei sale, din care cauză fu osândit la
arte şi legat de coada unui cal şi târât pe străzile

oraşului până ce se găsi cineva care să-i tăie ca
Indată după moartea mucenicului s'au arătat minur
preajma moaştelor sale şi atunci credincioşii, convingân
se că era omul lui Dumnezeu, adunară cu smer
moaştele sale, le aşezară cu cucernică îngrijire înt
sicriu scump şi se închinară la ele pentru a găsi tă
duirea tuturor suferinţelor şi mângăerea sufletului sbu
mat. Cu ocazia strămutării moaştelor Sfântului Ioan la
ceava s'a scris şi viaţa lui de către Grigore Ţam
probabil în 1402.

Prin cucerirea Cetăţii-Albe, Alexandru-cel-Bun
bândi un episcopat recunoscut de patriarhie precu
moaştele unui sfânt ocrotitor al ţării sale. El obţinu l
învoirea patriarhului de a muta scaunul episcopal
acolo la Suceava, capitala Moldovei. Pe noul scaun
păstoral fu ridicat vlădica Iosif, o rudă a Domnului,
se călugărise şi care luă titlul de *mitropolit al Moldov
Sucevei*. Tot atunci Alexandru Vodă trimise pe unul d
boerii săi la Cetatea-Albă pentru a ridica de acolo m
tele Sfântului Ioan şi a le aduce cu mare alai la Suce
fiindcă se cuvenia ca lângă scaunul mitropolitan s
găsească şi moaştele unui mucenic al credinţei lui Hri
Domnul însu-şi ieşi cale de mai multe poşte întru întimpin
sfintelor moaşte care fură aşezate cu mare pompă religi
în biserica mitropolitană din Suceava. Mai înfiin
Alexandru Vodă şi episcopia de *Roman*, dându-i ca epa
o parte din ţara-de-jos. Ceva mai târziu s'a întemei
episcopie la *Rădăuţi*, în ţara-de-sus, pentru ţinuturile
năuţilor şi Hotinului.

Ca domn cucernic cu frica lui Dumnezeu, Alexan
cel-Bun a întemeiat şi mai multe mănăstiri. Cea mai v
între ele este mănăstirea Bistriţa pe apa cu acelaş nume
jos de Piatra-Neamţului. Această ctitorie pare să-i fi p
mai bine dintre toate, căci şi-o alese ca lăcaş de veş

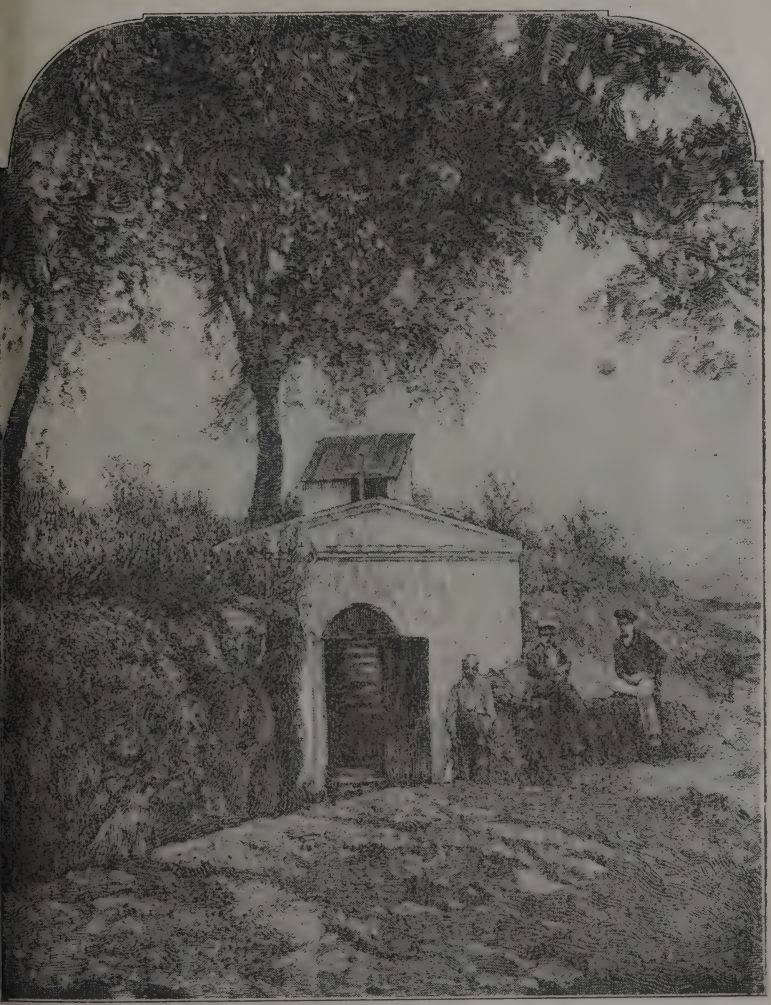

No. 7.—Isvorul Sf. Ioan cel Nou din Cetatea Albă.

odihnă, unde mormântul său se vede până'n ziua de azi Tot la Bistriţa s'au făcut cele dintâi însemnări istorice despre întâmplările politice din Moldova, pe care le găsim cuprinse în *letopiseţul de la Bistriţa*, fiindcă mai înainte Moldovenii încă nu obişnuiau să însemne pentru informaţiunea urmaşilor fapte din viaţa lor. O a doua fundaţie a lui Alexandru Vodă este mănăstirea Moldoviţei pe apa cu acelaşi nume în munţii Bucovinei. Acest vechiu aşezământ bisericesc fu dărâmat din temelie de un năprasnic cutremur de pământ, aşa că azi numai ruinile mai arată

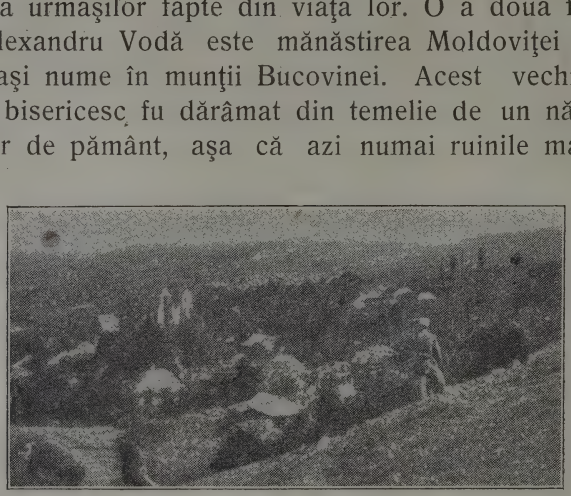

No. 8.—Mănăstirea Vărzăreşti.

locul unde fusese vechea mănăstire. Clădirea de azi, îm podobită cu frumoase frescuri, s'a ridicat în apropierea vechilor ruine de un urmaş al lui Alexandru, de Petru Voda Rareş. A treia mănăstire fu ridicată de Alexandru dincolo de Prut, pe pământul Basarabiei de azi. Este mănăstirea *Varzăreşti*, ascunsă în codrii Bâcovăţului la nord de Nispo reni nu departe de Prut. (Vezi ilustraţia No. 8). Aceasta este fără îndoială cea mai veche ctitorie moldovenească în Basarabia. Actul de ctitorie nu ni s'a păstrat. Mănăstirea Vărzăreşti însă se pomeneşte ca fiind în fiinţă într'un do cument dela Alexandru-cel-Bun din anul 1420, dovadă că fundarea ei trebue să se fi întâmplat înainte de acest an

ipsind actul de fundaţiune nu putem şti cu ce moşii fusese nzestrată mănăstirea de cucernicul ei ctitor. Domnii şi boerii noldoveni simţiau imboldul sufletesc de a înzestra ctitoriile or cu moşii întinse, locuri de prisacă, drepturi de pescuit n bălţile Nistrului şi cu scutiri de vamă pentru peştele e'l aduceau călugării din aceste bălţi şi chiar dela mare.

Cei din urmă ani de domnie ai lui Alexandru-cel-Bun u fost turburaţi din cauza neînţelegerilor cu Polonezi, cărora omnul le cerea stăruitor Pocuţia ce fusese zălogită Mol-ovei încă pe timpul lui Petru Muşat. In toiul acestor turbu-ări, muri bătrânul domn, după cât se pare, chiar în ziua de f. Vasile 1433. Cu Alexandru-Vodă s'a stins unul dintre cei nai mari şi mai slăviţi domni ai Moldovei. El a întregit otarul basarabean al ţării, alungând pe Tătari peste Nistru i aşezând pârcălabii săi la Cetatea-Albă şi Chilia. El a rân-uit treburile din lăuntru, a aşezat organizaţia bisericească e temelii canonice, a deschis drumuri largi comerţului noldovenesc, a cucerit Moldovei ieşirea la mare şi a ridicat ospodăria ţării la mare înflorire. El a fost întregitorul loldovei şi înţeleptul ei dătător de legi şi datini.

CAP. IV.

Ştefan-cel-Mare, Apărătorul Basarabiei.

1. Frământările interne şi pierderea Hotinului şi Chiliei. — 2. Luptele lui Ştefan pentru recucerirea cetăţilor Hotin şi Chilia. — 3. Ciocnirea cu Tătarii şi ridicarea cetăţii Orheiului. — 4. Prădăciunile Cazacilor şi zidirea cetăţii Sorocei. — 5. Apărarea Chiliei şi Cetăţii-Albe prin bătăliile dela Podul-Inalt şi Răsboieni.

1. Frământările interne şi pierderea Hotinului şi Chiliei.

După moartea lui Alexandru, Moldova căzu răpede dela înălţimea la care fusese ridicată de dânsul. Intre fiii şi urmaşii răposatului domn izbucniră lupte pentru succesiunea la domnie, care nu se potoliră timp de aproape 25 de ani. In toiul acestor lupte şi frământări fratricide, Moldova, din neatârnată ce era, căzuse întro întreită dependenţă şi anume faţă de Poloni, de Unguri şi de Turci. A trebuit să vină Ştefan-cel-Mare pentru ca să-i redobândească vechea neatârnare.

Luptele pentru domnie turburară adesea pacea şi liniştea ării şi acestea pentru motivul că succesiunea la tron nu era bine stabilită, întrucât toţi membri casei domnitoare aveau celaş drept la domnie; nu se făcea deosebire între fiii legitimi şi fiii naturali ai principelui. Din membri familiei domnitoare ţara alegea pe noul domn. Unii dintre domni încercară să împiedece isbucnirea luptelor de succesiune după moartea lor prin aceea că, fiind încă în viaţă, îşi asociau la domnie pre unul din fiii lor, de regulă pe cel mai mare.

Aşa făcu şi Alexandru-cel-Bun care-şi asoci la domni pe fiul său mai mare *Iliaş*. Dar bătrânul domn nici n închise bine ochii, când împotriva lui Iliaş se ridică fra tele său mai mic *Ştefan*, deslănţuind un nenorocit răsbo civil asupra Moldovei, care continuă apoi între unchi ş nepoţi, ba chiar între veri, slăbind puterea de rezistenţ a ţării şi dând prilej megieşilor de a se amesteca în da raverile ei interne şi de a o aduce în atârnare de dânşi.

Pentru a se putea menţine pe tron, Ştefan, orbit d patimă şi ură contra fratelui său mai mare, căută reazim l Polonezi, cedându-le Hotinul în schimbul ajutorului ceru In urma acestei cesiuni, pârcălabii moldoveni părăsir cetatea, făcând loc starostelui polonez, care se instal acolo cu oastea sa, pentru a rămâne neturburat până c veni Ştefan-cel-Mare de'l izgoni de acolo şi aşeză din no slujbaşii săi în cetate. In 1435 se ajunse la o înţeleger între fraţii învrăjbiţi. Ei conveniseră de a împărţi ţara într ei în aşa fel, ca Ilie să domnească în ţara-de-sus cu Ce tatea-Albă, iar Ştefan să stăpânească ţara-de-jos cu oraşu Chilia „cu vama sa şi bălţile ce se ţin de dânsa". Se avus în vedere ca ambii domni să aibă ieşire liberă la mar prin porturile câştigate de părintele lor. Curând însă Ştefa puse stăpânire şi pe Cetatea-Albă, în împrejurări pe car nu le cunoaştem după documente. Se poate însă că pri mejdia din partea Turcilor şi în deosebi atacul Tătarilo din 1439 să fi determinat pe Ilie de a lăsa în sama fratelu său fortificarea şi apărarea cetăţii din liman. O inscripţi grecească din 1440, care s'a desprins din zidul cetăţii arată că cetatea s'a făcut, sau mai bine zis s'a restaurat pe vremea prea cuviosului domn Ion Ştefan Voevod pri boerul domniei sale şi al cetăţii pârcălab la anul 6948 adecă 1440 Noemvrie 10. Comandant şi pârcălab al cetăţ era Fedorca, despre care se pomeneşte şi mai târziu. Acest porunci să se sape o inscripţie grecească, spre a păstr

numele voevodului care a restaurat zidurile Cetăţii-Albe şi a adăogat poate şi un fort nou pe lângă cele existente acolo de mai 'nainte.

Înţelegerea dintre fraţii învrăjbiţi n'a fost însă de lungă durată. In 1443 Ştefan se ridică cu putere împotriva fratelui său, pe care îl bătu şi-i scoase ochii pentru a'l face pentru totdeauna impropriu pentru domnie. Atunci fiii nenorocitului voevod, *Roman* şi *Alexandrel*, fugiră cu maica lor în Polonia, jurând răsbunare. Aceasta veni după 4 ani, cât se bucură Ştefan de domnie. Roman se înţelese cu Polonezi, porni contra neomenosului său unchi şi'l ucise, răsbunând astfel nenorocirea tatălui său. Dar Roman domni un singur an, căci în 1448 el muri otrăvit, lăsând domnia fratelui său nevârstnic Alexandrel. Contra acestuia se ridicară mai mulţi fii naturali ai lui Alexandru-cel-Bun. Unul dintre aceştia, Petru, cumpără sprijinul lui Iancu-Vodă din Unidoara, voevodul Ardealului, supunându-i Moldova şi cedându-i Chilia. Astfel reuşiră Ungurii să obţină în mod vremelnic un debuşeu la mare. El fu însă bătut şi alungat în Ardeal de un alt fiu al lui Alexandru, de *Bogdan*, tatăl lui Ştefan-cel-Mare, care bătu pe Polonii ce veniseră în ajutorul lui Alexandrel, la Crasna lângă Vaslui. Dar nici domnia lui Bogdan n'avu durată, căci el fu ucis la Răuseni lângă Suceavă de un alt fiu din flori al lui Alexandru-cel-Bun, de *Petru Aron*. Impotriva acestuia se menţinu un timp oarecare Alexandrel cu ajutor polonez. Susţinătorii săi polonezi căutau o ieşire la mare prin Cetatea-Albă, precum Ungurii credeau de a o fi găsit prin Chilia. Pentru a servi mai bine scopurile politicei poloneze, Alexandrel îşi mută chiar reşedinţa la Cetatea-Albă. Prin scrisorile şi solii lui Alexandru-Vodă, domnul Moldovei, aflară Polonezii vestea despre căderea Constantinopolului în mâinile Turcilor. Aşezarea lui Alexandrel acolo îndreptăţia pe scriitorul bizantin Chalko-Kondylas să scrie că Moldova sau *Bogdania Neagră* îşi avea

scaunul de domnie în Cetatea-Albă. Aici însă Alexandrel, un tânăr stricat şi dedat beţiei, fu otrăvit de boeri, probabil la îndemnul rivalului său Petru-Aron. Acesta pare să fi făgăduit Polonilor cetatea dela liman pentru a obţine, în schimbul cesiunii ei, recunoaşterea sa ca domn al Moldovei din partea craiului leşesc.

In anul morţii lui Alexandrel, nişte pescari români din Cetatea-Albă, atacară, prin surprindere, *Lerici*, o aşezare genoveză la gura Niprului, arborând steagul moldovenesc deasupra cetăţii. Aceasta era una din cele dintâi încercări de expansiune românească în regiunile transnistriene. Castelul fu „întărit în numele lui Petru-Voevod, Domnul Valachiei Inferioare (Moldova) şi al Moncastrului, care nu voia să'l restitue".

Intre timp, Turcii, cari la 1453 cuceriseră Constantinopolul şi-şi mutaseră reşedinţa acolo, dela Adrianopol, întreprinseră o demonstraţiune navală în Marea Neagră, care făcu mare impresie asupra lui Petru-Aron. Acesta, temându-şi tronul, trimise pe logofătul *Mihul* ca să ofere, în numele său şi al boerilor moldoveni, Sultanului un tribut anual de 2000 galbeni. Sultanul primi tributul şi făgădui că va cruţa Moldova. „Şi astfel, zice d. Iorga, în toamna anului 1456, pe când Europa apuseană se cufundă iară-şi în visuri de cruciată, pe când în Ţara-Românească Vlad-Ţepeş pregătia revolta sa şi Genova oferea zece corăbii pentru creşterea flotei creştine, sub domnia lui Petru-Aron, fiul lui Alexandru-cel-Bun, Moldovenii începură a plăti bir Turcilor". Aceasta era ultima picătură în cupa amărăciunilor, suferinţelor şi înjosirilor Moldovei.

Toată lumea era consternată, văzând halul în care ajunsese ţara pe care Alexandru-cel-Bun o îndrumase aşa de cuminte pe calea cea bună a progresului. In atmosfera aceasta sufocată de netrebniciile cârmuitorilor învrăjbiţi, apăru, ca un Făt-Frumos din lacrimi, tânărul *Ştefan*, fiul lui

ogdan al II-lea, ucis mişeleşte la Răuseni, nepot şi moş-nitor ale marilor calităţi politice şi militare ale lui Ale-andru-cel-Bun, pentru a răsbuna ticăloşiile comise şi a alva ţara din prăpastie. Tot ce mai rămăsese bun şi curat Moldova se grupă sub steagul răsbunător, ridicat de nărul sol al bunului destin românesc. Prin loviturile ful-erătoare dela Doljeşti şi Orbic, Ştefan zdrobi împotrivi-ea lui Petru-Aron şi'l goni din ţară. După această primă spravă, învingătorul Ştefan purcese spre Suceava, unde ntr'un glas de însufleţire fu proclamat domn şi singur stă-ânitor al Moldovei (1457). Astfel se isprăviră luptele pentru uccesiunea lui Alexandru-cel-Bun.

Şi în timpul acestor frământări interne, domnii găsiau ăgaz de a înzestra pe vitejii lor cu „locuri din pustie", u „loc de prisacă şi de moară şi cu locuri de fânaţe". 1436 Ilie şi Ştefan dăruiră unui oarecare Cauteş, „un c în pustie" lângă Ilişeşti, unde se făcu Poiana lui Cauteş mai apoi, adunându-se oameni, se înfiripă satul lui Cauteş u Cauteşeni. Acesta este numai unul din numeroasele zuri în care domnii dăruiau pământuri fără stăpân sau ate dela alţii, cari se dovediau nevrednici sau vicleni. in acte de acestea donative s'a format sumedenia de te în -eni şi -eşti, care sunt aşa de frecvente şi în sarabia. Deasemenea carele mănăstireşti continuau a luce peşte din bălţile Nistrului şi ale Dunărei, de la acul dela ustia Bâcului" şi altele. Pe la 1454, Petru Vodă on dăruia moşii la Lăpuşna, care se pomeneşte numai nci pentru întâia-şi dată.

2. Luptele lui Ştefan pentru recucerirea cetăţilor Hotin şi Chilia.

Ştefan-cel-Mare dobândi tronul părinţilor săi în împre-jurări foarte grele. Pe lângă că Moldova pierduse Hotinul şi Chilia, ea mai ajunse încă şi într'o întreită dependenţa faţă

de Polonia, Ungaria şi Turcia. Graniţele naturale erau ştirbi şi suveranitatea ţării complect compromisă. Tânărul dom avea deci de îndeplinit o îndoită datorie faţă de ţară redobândirea neatârnării şi reîntregirea hotarelor basaraben Cu un admirabil curaj şi cu o neclintită hotărîre purces Ştefan la îndeplinirea acestei măreţe misiuni istorice.

Mai întâi Ştefan se îndreaptă împotriva Polonilor ca deţineau Hotinul şi adăpostiau în ţară la ei pe Petru Aron; acesta pândia dela Cameniţa momentul prielnic pentr a se arunca cu oaste leşească asupra lui Ştefan. Doi a de zile asedià Ştefan Hotinul, până ce isbuti să'l cuce rească şi să izgonească pe Polonezi din cetate. La Overh lovăţ pe Nistru s'a aşezat în 1459 pacea cu Polonia. Leşi renunţând la velietăţile lor de supremaţie asupra Moldove convenirà să izgonească pe Petru Aron din cuprinsul rega tului lor şi să înapoieze Moldovei Hotinul cu vama, târgul şi cu dreptul de pescuit în apa Nistrului. După atât jertfă şi osteneală Ştefan intră triumfător în Hotin şi aşez acolo pârcălab pe însuşi unchiul său Vlaicu, fratele maic sale Oltea, care dedea garanţii suficiente pentru apărare cetăţii împotriva oricui. (Vezi ilustraţia Nr. 9).

Cu acest prilej Ştefan răsplăti isprăvile vitejilor voinicilor săi, săvârşite de ei cu ocazia cuceririi Hotinulu Din numărul celor mulţi cari fură răsplătiţi atunci de Ştefa pentru vrednicia lor, ajunge să pomenim pe unul Bilău, ca primi pământuri întinse în ţinutul Hotinului, pe care înjghebă cu vremea satul Bilava sau Bilăuţi. Indată dup restabilirea rânduelii în Hotin, fu reluat schimbul de mărfu ce se făcea între Moldoveni şi Leşi. Veniturile vămil sporiau văzând cu ochii, iar la iarmaroacele din Hot veniau an de an negustori din toată Polonia şi Rusi Târgoveţii se îmbogăţiau pe urma acestui nou avânt luase comerţul, iar ţăranii aveau prilej de a-şi vinde cu pr

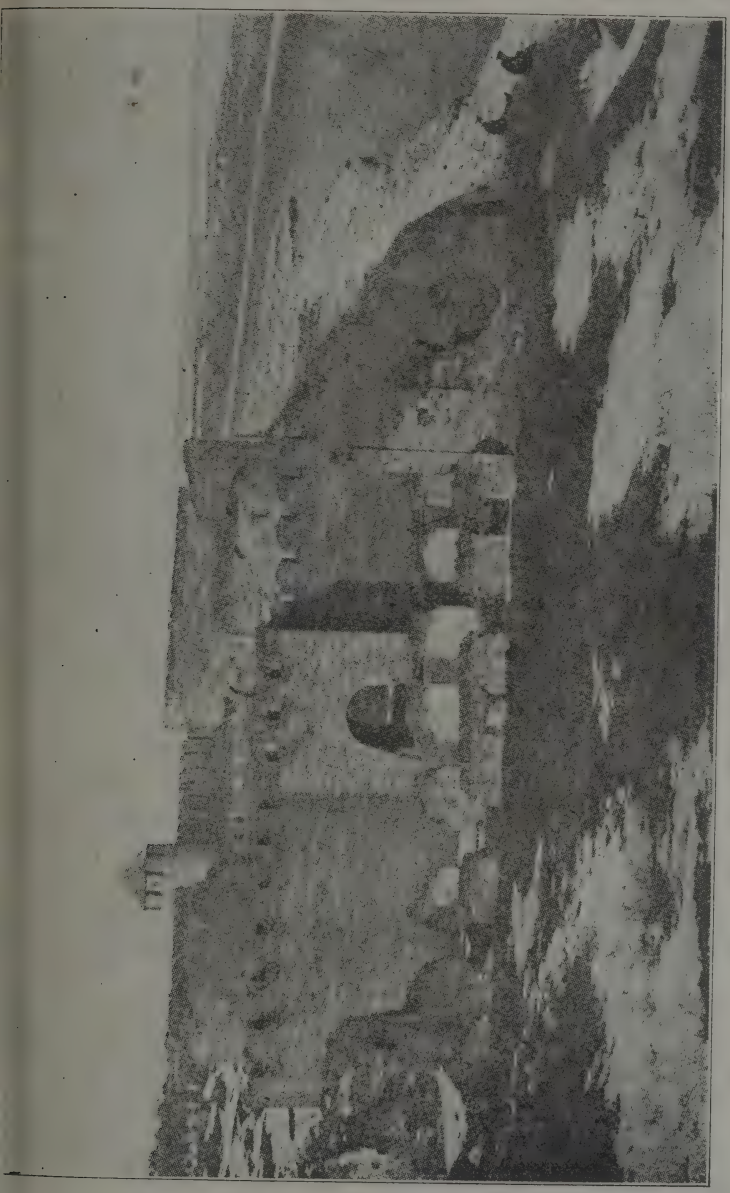

No. 9. — Cetatea Hotinului, vederea dinspre sud.

bun prisosul grânelor şi bogăţia turmelor. Ei găsiau î
Hotin tot ce le trebuia pentru îmbunătăţirea gospodăriei lo

In Hotin se întâlniau regulat împuterniciţii craiulu
polon cu oamenii lui Ştefan spre „giudicarea celor cu strâm
bătate dela margine şi spre împăcarea neînţelegerilor c
se iscau între Leşi şi Moldoveni, şi mai ales din pricin
deselor furturi de fete". Frumuseţea recunoscută a Moldo
vencilor ademenia pe Poloni şi Ruteni de a se deda l
furturi de fete din Moldova, furturi ce nu puteau rămân
nepedepsite.

După restabilirea hotarului la Nistru şi după expul
zarea lui Petru Aron din Polonia şi aşezarea păcii c
această ţară, Ştefan îşi îndreptă atenţiunea asupra ţării-de
jos, unde Chilia se găsia în mâini străine şi unde primejdi
turcească devenia din zi în zi mai ameninţătoare. Ar
amintit mai sus că Petru Vodă cedase Chilia lui Ianc
Vodă din Transilvania. Acesta o trecu prietenilor săi di
Muntenia dela cari fusese luată de Alexandru-cel-Bun. Vlad
Tepeş, domnul Ţării-Româneşti, vestit prin cruzimile sale
stăpânia cetatea dela gurile Dunărei. Tepeş-Vodă fusese
ce-i drept, sfătuitorul şi ocrotitorul lui Ştefan înainte d
urcarea sa pe tron. Un elementar sentiment de recunoştinţ
făcu pe Ştefan să lupte greu cu sine, înainte de a începe
lupta pentru recucerirea Chiliei din mâinile făcătorului să
de bine de odinioară. Dar, în cele din urmă, simţul datorie
faţă de ţară învinse asupra celui de recunoştinţă, căci tot
deauna interesele ţării trebue să rămână mai presus d
orice alte consideraţiuni.

In 1462 Vlad-Tepeş se găsia la grea strâmtoare di
partea Turcilor. Atunci Ştefan, temându-se ca nu cumva
Turcii să pună mâna şi pe Chilia, pe care el nu ar mai f
putut-o scoate din ghiarele lor, se hotărî în ziua de 22 luni
1462, să atace cetatea pe neaşteptate. Atacul însă n'a
isbutit pentru că garnizoana munteană din cetate, susţinută

nergic şi de Ungurii cari se găsiau acolo, se împotrivi u îndârjire, silind pe Domnul Moldovei de a se retrage ără nici o ispravă, primind încă şi o rană adâncă la lezna piciorului. De rana aceasta Ştefan suferi viaţa în-reagă, aducându-i dureros aminte de înfrângere sa de sub idurile Chiliei.

Dar Ştefan nu era omul pe care o înfrângere putea ă'l descurajeze sau să'l abată dela urmărirea şi îndepli-irea planurilor sale. El îşi puse în gând că trebue să ecucerească Chilia pentru a repara ştirbirea şi împuţi-area hotarelor Moldovei, aşezate de bunicul său. Pentru tingerea acestei ţinte, el se pregăti aproape trei ani de ile pentru a fi sigur de izbândă. Era în toiul iernei 1465, anuarie 26, când Ştefan atacând din nou Chilia, *„bătu"* idurile o zi întreagă, sdrobi de astădată resistenţa apă-ătorilor şi sili pe căpitanii munteni de a preda cetatea âlcălabilor săi Isaia şi Buftea, cari o luară în stăpânire numele domnului Moldovei. Mare era bucuria lui Ştefan e urma strălucitei sale izbânde dela Chilia, cu care se rmină îndelungata şi anevoioasa sa campanie pentru re-tregirea hotarelor ţării sale.

Intru amintirea învingerii sale dela Chilia, Ştefan ădi mânăstirea *Putna* din Bucovina, pe care o înzestră moşii întinse şi cu privilegii largi, între care şi acela de aduce peşte din bălţile Dunărei şi chiar dela Chilia. Aşa mult iubia Ştefan lăcaşul acela şi amintirea ce era le-tă de el, încât şi'l alese, în viaţă încă fiind, ca loc de şnică odihnă pentru sine şi pentru familia sa.

Alungarea Muntenilor şi a aliaţilor lor unguri din ilia avu grele urmări pentru Moldova. Ungurii priviau ilia drept poartă deschisă pentru negoţul lor la Dunăre Marea-Neagră. Şi cum Ştefan, prin recucerirea Chiliei, ii de închise această poartă, craiul lor Matiaş Corvin, mân şi el de viţă, dar trecut în rândurile Ungurilor

împreună cu toată vechea noastră boerime şi răzeşime d
Ardeal, adună oaste pentru a năvăli în Moldova şi a stri
pe Ştefan şi pe vitejii săi. Duhul cel rău al regelui e
nenorocitul de Petru-Aron, care, fiind izgonit din Poloni
fugi în Ardeal şi se oploşia la curtea lui Matiaş pent
a unelti contra ţării sale, urzind împreună planuri fantasti
de cucerire. Ademenit de aceste planuri şi rău sfătuit
domnul pribeag, Matiaş adună oaste şi năvăli în Moldo
în puterea iernii 1467, izbutind să pătrundă chiar până
Baia. Acolo îl întâmpină Ştefan cu plăieşii săi, tăbărî
toiul nopţii asupra prea îndrăzneţilor năvălitori şi-i bă
sdravăn. Însuşi regele Mateiu Corvin, cu toată statuia
i s'a ridicat la Cluj în amintirea acestei expediţiuni, scăp
numai fugind cu trei săgeţi moldoveneşti în spinare, care
usturară viaţa înteagă, aducându-i aminte de înfrângere
dela Baia şi învăţând minte pe Unguri că Moldovean
pricepe să-şi apere în mod cuvenit ţara şi demnitatea
Aventura craiului Matiaş în Moldova dădu lui Ştefan n
rocosul prilej de a-şi muia pecetea în sânge ungure
pentru a pecetlui zapisul său de stăpânire asupra Chili

In anul următor, Ştefan, aflând despre uneltirile l
Petru-Aron între Săcui, se hotărî de a întoarce craiul
unguresc vizita sângeroasă dela Baia. Pe neaşteptate
pătrunse în Săcuime, surprinse acolo pe Petru-Aron,
prinse şi îi tăiă capul, răsbunând astfel moartea năpra
nică a tatălui său. Prin înfrângerea Ungurilor şi înlătur
rea lui Petru-Aron, Ştefan asigură pacea la hotarul ap
sean al ţării sale.

3. Ciocnirea cu Tătarii şi ridicarea cetăţii Orheiulu

Lichidarea norocoasă a conflictului cu Ungurii
făcuse la timp, căci primejdii noui se semnalau la marg
nea de răsărit a ţării, la Nistru. Tătarii, ce fuseseră alu

gaţi peste Nistru, nu puteau uita de bogăţiile Moldovei. Hanul lor rezida în Crimea şi de acolo stăpânia toată Rusia sudică până la Nistru. Intre Nistru şi Bug era aşezată horda Iedissan, care se hotărnicia la nord cu Polonia prin râurile Iargorlic şi Codâma. Acest ţinut învecinat cu Moldova îşi avea centrul administrativ la *Oceacov*, la gura Bugului, şi se numia şi *„Ucraina Hanului“* sau *„olatul Oceacovului“*. De aici Tătarii năvăliau necontenit în Moldova prin vadurile Nistrului pe care le cunoşteau aşa de bine.

Năvălirile acestea de pradă se repetau tot mai des pe vremea lui Ştefan-cel-Mare, când Tătarii ridicară în fruntea lor pe Hagi-Ghirai, întemeitorul dinastiei *Ghiraizilor*, care a domnit asupra acestui popor prădalnic până la sfârşitul vieţii lui politice neatârnate pe vremea împărătesei Caterina. Ca megieşi cu noi, ei aveau putinţa să afle şi să urmărească tot ce se petrecea dincoace de Nistru. Ei pândiau ceasul prielnic când ai noştri erau ocupaţi în altă parte, pentru a trece Nistrul şi a prăda. Aşa se foloseau Tătarii de luptele interne între fiii învrăjbiţi ai lui Alexandru-cel-Bun, pentru a năvăli în ţară şi a prăda şi jăfui.

De năravul acesta ei nu se lepădară nici în timpul lui Ştefan. Bănuind că domnul este angajat în lupte grele şi îndelungate cu Ungurii şi cu rivalul său pribeag, Tătarii trecură în August 1469 Nistru şi umplură văile basarabene cu pâlcurile lor de călăreţi prădalnici, ajungând până spre Hotin, a cărui bogăţie aţiţa şi mai mult pofta lor de pradă. Ei se înşelară însă amarnic în socotelile lor, crezând că pot să surprindă pe Ştefan. Dimpotrivă, acesta „le prinse de veste, le ieşi înainte la o dumbravă, ce se chiamă la Lipnic, aproape de Nistru, îi lovi cu oastea sa, şi, dând războiu vitejeşte, îi risipi, şi multă moarte şi peire făcu păgânşii şi pe mulţi i-a prins vii şi le-a luat tot pleanul“, zice cronicarul. Cu acest prilej Ştefan făcu prisonier pe

căpitenia lor *Eminec,* fratele Hanului Mengli-Ghirai, c urmase în domnie lui Hagi-Ghirai. Acest Eminec fu înch în Cetatea-Albă de unde isbuti să fugă după ani c prinsoare.

Dar Ştefan-cel-Mare nu era obişnuit să facă treab numai pe jumătate. Prevăzător cum era, el înţelese c depărtarea între Hotin şi Cetatea-Albă era prea mare, pentr ca aceste cetăţi să poată apăra cu succes întreg hotar de răsărit al Moldovei împotriva Tătarilor, Cazacilor Polonilor. Apa Nistrului forma fără îndoială o mare piedec pentru năvălitori, dar ei o treceau prin vaduri ascuns iar iarna pe ghiaţă, astfel că pacea populaţiei basarabe era vecinic ameninţată tocmai ca în zilele noastre din parte Bolşevicilor. Oamenii nici nu se puteau apuca de lucru c toată inima, fiindcă simţiau vecinic primejdia deasupr capetelor lor. Spre a pune capăt acestei stări de nesigu ranţă sau cel puţin pentru a micşora primejdia, Ştefa porunci să se ridice cetatea *Orheiului,* aşezată pe ap Răutului, nu departe de Nistru şi cam la jumătatea dru mului dintre Hotin şi Cetatea-Albă.

Indată ce cetatea fu gata, Ştefan organiză apărarea în felul cetăţii de la Hotin, numind pârcălab pe *Gangur* mai apoi chiar pe unchiul său Vlaicu dela Hotin. Pentr apărarea cetăţii, domnul aşeză acolo cete numeroase c viteji şi voinici, pe cari îi înzestră cu pământuri din pust pentru slujba lor de *„slujitori de pe margină“.* Din cea acestor luptători „împotriva Tătarilor“ coboară răzeşime orheiană de azi, trează, răsboinică, dârză şi îndărătnic care se împotrivia până şi poruncilor domneşti, dacă ga sia că aceste nu erau drepte, ba se încumeta chiar de ridica domni din rândurile ei şi a încerca de a-i impu ţării întregi. (Vezi ilustraţia No 10).

Moşiile lui Gangur se aflau la confluenţa Botnei c Botnişoara, unde s'a păstrat până azi satul Gangur. Oşt

No. 10. — Mazil din Codrul Bâcului.

nilor din ceata sa, şi anume lui Măluşcă şi fratelui său Neicea şi Cozmei Râzan şi fratelui său Drăguş, le dărui Ştefan „pentru a lor dreaptă şi credincioasă slujbă un loc pustiu, ce se află de amândouă părţile Vişnovăţului, lângă Bâcu, ca să-şi facă sat şi să le fie uric cu tot venitul, şi lor şi fiilor lor şi nepoţilor lor, şi strănepoţilor lor şi la tot neamul lor, ce se va alege mai de aproape, neclintit niciodată în veci". Si aceasta, fiindcă Ştefan „le-a dat pentru dreapta şi credincioasa lor slujbă către domn şi ca să fie strajă împotriva Tătarilor, aşa precum au fost până acuma, fiind din ceata boerului Gangur". Gangur se găseşte pomenit pentru întâia oară ca pârcălab de Orheiu în Octomvrie 1469. Se pare deci că numai atunci s'a început cu clădirea cetăţii Orheiului. Dintr'un răzeş din părţile Orheiului se coborea Ion Teodor Călmaşul sau Callimachi, care învăţase carte în Polonia, ştia latineşte şi ajunse dragoman la Poartă şi apoi domn.

In jurul cetăţii şi sub scutul ei s'a înjghebat cu vremea târgul Orheiului care primi aceeaş întocmire municipală ca şi celelalte oraşe ale Moldovei, având în frunte un şoltuz, înconjurat de 12 pârgari, cari purtau catastiful târgului, judecau neînţelegerile între târgoveţi şi aplanau certurile de hotar şi de proprietate.

4. Prădăciunile Cazacilor şi clădirea cetăţii Sorocei.

Fortificarea Orheiului se dovedi eficace şi de mare folos pentru apărarea Basarabiei. Spre sfârşitul Domniei lui Ştefan, numărul duşmanilor din răsărit spori cu unul nou, foarte şugubăţ şi neastâmpărat: *Cazacii,* despre care se pomeneşte pentru prima oară într'o scrisoare a lui Alexandru, marele voevod al Litvaniei, către hanul tătăresc din anul 1492. Miron Costin, care cunoştea bine viaţa Cazacilor, fiindcă îşi făcuse studiile la Bar în Ucraina, ne dă următoarele informaţiuni despre ei: „Sunt Cazacii de

neamul lor Ruşi, rămăşiţă din oştenii cnejilor ruseşti, pe care cu îndelungate vremuri supuindu-i craii leşeşti, şi căzând şi Chievul, scaunul Rusiei, pre mâna Leşilor, ei pe Nipru în gios şi pre de cea parte şi de ceasta parte, trăiau subt ascultarea crailor leşeşti, slobozi de vecinătate în chipul oştenilor, cu hrană slobodă pe Nipru, ori cu vânătoria, ori cu pescării, până la pragurile Niprului, unde are Nipru în trei locuri praguri, aşa de firea locului făcute, şi cade apa de pe stânci, ce sunt în fundul apei, la loc mai gios, care locuri nici un fel de vase a trece nu pot, vasele lor, şi acele încă cu mare grijă trec, şi de multe ori pe uscat trag vasele până trec acele praguri, şi aşa trăiau până în zilele lui August crai".

Ast-fel se înfiripară la hotarul polono-tătar şi mai ales la pragurile Niprului mici cetăţi de apărare, numite *„siciuri"* şi se organizară cete de oameni curajoşi întru apărarea lor. Scopul lor primordial era de a se răzbuna împotriva Polonezilor din pricina neomenoaselor asupriri la care erau expuşi ţăranii ruşi din partea proprietarilor polonezi şi, deopotrivă şi contra Tătarilor pentru a le smulge prada şi a slobozi robii făcuţi în părţile lor. Cu vremea, aceste siciuri se supuseră unei căpetenii pe care o numiau *hatman*. Acesta se alegea de către tovarăşii săi, cari se obligau să trăească după o anumită pravilă şi să asculte de poruncile lui. Hatmanul însuşi se găsia într'o slobodă atârnare faţă de craiul leşesc.

Cetele acestea se compuneau din oameni necăjiţi, scăpaţi din robia polonă sau tătară şi cari, cunoscând caznele robiei, doriau mai presus de toate să fie slobozi.

Tătarii porecliau această adunătură de oameni *„cazaci"*, adecă vagabonzi sau oameni fără căpătâiu. Cum numărul oamenilor asupriţi, desmoşteniţi şi prigoniţi de soartă era foarte mare, cetăţile căzăceşti sporiau mereu, devenind cu vremea o adevărată pacoste pentru ţările megieşe. Ei deprin-

seră dela Tătari năravul de a trăi din jaf şi pradă şi de aceia îndeletnicirile lor principale erau expediţiile de pradă. În expediţiile acestea, ei ajungeau adesea până la Nistru, şi trecând această apă, ei năvăliau în Moldova pentru a prăda şi jăfui.

Mai expuse prădăciunilor căzăceşti erau regiunile din nordestul Moldovei şi în deosebi ţinuturile Hotinului, Sorocei şi Orheiului.

No. 11. — Cetatea Sorocei.

Pentru apărarea acestor regiuni, se hotărî Ştefan, spre sfârşitul domniei sale, să fortifice vadul dela *Soroca*, durând acolo o cetate ca şi cea dela Orheiu (Vezi ilustraţia No. 11). Cu apărarea cetăţii, Ştefan încredinţă pe un pârcălab, care avea la îndemână cete de voinici pentru paza hotarului.

Aceştia primiau pământuri milităreşti de veci, ca şi grănicerii din părţile ardelene, în schimbul îndatoririi lor de a face strajă la Nistru şi de a fi în fie-care clipă gata de luptă contra Cazacilor şi Tătarilor năvălitori. Pământurile lor erau oarecum ferite de încălcări din partea boerilor şi de apăsări prea grele la plata dării şi a dijmei.

fiind oarecum privilegiate, ele au putut rămâne până azi
n proprietatea răzeşilor soroceni, urmaşii trejilor străjeri
e pe vremuri. Astfel dărui Ştefan unui oarecare Calian
nai multe pământuri pe Nistru cu „îndatorirea de a sluji
a cetatea noastră, la Soroca". Sub scutul cetăţii s'a înfi-
pat cu vremea târgul Sorocei, care însă n'a putut propăşi
şa de lesne, fiind aşezat la marginea ţării „în buza puşti-
or duşmane". Organizaţia municipală era la fel ca la Hotin
i Orheiu, având şoltuz şi pârgari în frunte. La Soroca se
iceau mari iarmaroace, mai ales de vite.

După alungarea Tătarilor şi fortificarea hotarului basa-
ibean prin ridicarea cetăţii Orheiului, Ştefan crezu că a
sigurat Moldovei un timp mai îndelungat de pace şi li-
şte. Mare fu însă surprinderea sa când, legănându-se
astfel de speranţe, primi vestea, că vecinul său din
ara-Românească, Radu-cel-Frumos, reînoind revindecările
le asupra Chiliei, făcea pregătiri de războiu pentru recu-
rirea ei. Pentru a preîntimpina atacul, domnul Moldovei
bărî cu oaste asupra lui Radu, arse Brăila şi, frângând
ice rezistenţă duşmană, se îndreptă triumfător spre Bucu-
şti, cetatea de scaun a domnilor munteni. Inaintea oştirii
uitoare, Radu-cel-Frumos fugi la Turci, iar Ştefan intră
Bucureşti şi aşează acolo un nou domn în persoana lui
Liotă Basarab. Apoi luând cu sine pe soţia lui Radu-Vodă
pe fiica ei Voichiţa, pe care Ştefan o luă mai apoi de
ie şi o făcu doamnă a Moldovei, se întoarse bucuros
succes în ţara sa (1473). Ast-fel pedepsi Ştefan pe cei
îndrăzniau să-i răpească cetatea din delta Dunărei.

Apărarea Chiliei şi Cetăţii-Albe prin bătăliile dela Podul-Inalt şi Războeni.

Prin campania sa în Muntenia, Ştefan atrase duşmă-
nia Turcilor asupra sa. Radu-cel-Frumos, izgonit din scaun
de domnul Moldovei, unelti la Poartă, unde era bine

văzut, contra Moldoveanului, îndemnând pe Turci să revi
dece nu numai Chilia ci şi Cetatea-Albă şi să ceară
Ştefan haraciul făgăduit de Petru Aron. Cum Ştefan
era dispus să răspundă în ruptul capului cererilor turceş
îndeosebi celor privitoare la cesiunea porturilor maritim
o ciocnire sângeroasă cu Turcii era inevitabilă. Aceasta
şi produse la sfârşitul anului 1474, când Soliman-Pa
Hadâmbul inundă Moldova cu nenumăratele sale cete
ieniceri, spahii şi salahori, răspândind foc şi pârjol
jurul său. Ştefan se convinse că puhoiul nu putea
oprit chiar la locul revărsării lui şi se retrase în desiş
codrilor săi scutitori dela Vaslui, arzând totul în cale
ar fi putut fi de folos năvălitorilor. Codrul, frate cu R
mânul, gemea nerăbdător de mulţimea oştirii moldoveneş
Era la începutul lui Ianuarie 1475, când oştirea turceas
ajunse la marginea codrului. Atunci Moldovenii se aru
cară cu furie asupra Turcilor, îi măcelări fără milă
cruţare şi-i puseră pe fugă. Lupta hotărîtoare, norocoa
pentru ai noştri, s'a dat la *Racova* sau la *Podul-Inalt* de
apa Racovăţului. Infrângând rezistenţa turcească, Mold
venii biruitori urmăriră fără încetare pe duşman până
vadul Dunărei şi îi pricinuiră grele pierderi, robind foa
mulţi Turci. Pentru răscumpărarea unora dintre aceşt
cari erau de neam mare, se oferia marî sume de ba
Ştefan refuză târgul, probozindu-i şi zicându-le, că da
sunt aşa de bogaţi, ce au căutat în ţara sa săracă? Du
aceasta strălucită izbândă, oastea petrecu trei zile în p
şi rugăciune pentru a mulţumi Dumnezeului dătător de
ruinţă peutru mila şi îndurarea sa faţă de ţara Moldov
Acest obicei era observat de Ştefan după fiecare izbân
Tot atunci Ştefan puse să se vestească creştinătăţii
cârmuitorilor popoarelor, între care şi lui Uzun-Asan, şa
Persiei, că oştirea sa a isbutit să înfrângă armata turcea
în Moldova.

Vestea despre înfrângerea armatei turceşti în Moldova năhni rău pe Sultanul Mohamed II-lea, cuceritorul Con-tantinopolului. Ca răzbunare contra lui Ştefan, el trimise eocamdată flota ca să atace Chilia şi Cetatea-Albă, fiind ă ştia cât ţinea domnul la aceste cetăţi. Dar nici Ştefan u întârzia cu luarea măsurilor de apărare spre a preîn-mpina primejdia. Pârcălabii Lucaci şi Gherman întăriră în rabă „*poarta cea mare*“ dela Cetatea-Albă, deasupra că-eia aşezară o inscripţie frumos împodobită cu herbul Moldovei cu următorul cuprins: „In anii dela întruparea Domnului 6984 (1476) s'au săvârşit marea poartă, în zilele uviosului Ion Ştefan Voevod şi în zilele panului Luca şi n zilele panului Hărman“. (Vezi ilustraţia Nr. 12). Se plă-uia un atac combinat, al Turcilor pe mare şi al Tătarilor e uscat. Ştefan, fiind meşter în ale războiului, ştiu să or-anizeze răpede apărarea în aşa fel, încât faţă de străşni-ia rezistenţei moldoveneşti, Turcii fură nevoiţi a se retrage e sub cetate fără nici o ispravă, iar Tătarii fură lesne runcaţi peste Nistru. Porturile româneşti fură salvate de stădată.

Mai norocoasă fu armata turcească în operaţiunile în apele Crimeei. Acolo se găsia, după cum s'a arătat ai sus, Caffa — Teodosia de azi — cel mai însemnat ort de negoţ al Genovezilor în Marea-Neagră. Bogăţiile estui oraş înfloritor aţâţau dorul de cucerire al Turcilor. espinsă dela Cetatea-Albă, flota turcească vâsli spre Cri-ea, întră în portul genovez şi începu asediul în toată re-ula. Inzădar trimise Ştefan câteva cete de Moldoveni în utorul prietenilor săi genovezi; nenorocitul oraş strâns în cleşte dinspre mare de Turci, iar de pe uscat de ătari, căzu după svârcoliri eroice în mânile păgânilor. urcii învingători culeseră pe toţi negustorii genovezi din affa şi-i duseră la Constantinopol, strivind astfel negoţul vantin în Marea-Neagră. Cucerirea Caffei lăsă să se în-

ţeleagă că planul Turcilor era de a preface Marea-Neag
într'un lac turcesc. Pentru atingerea acestui scop, într
litoralul pontic trebuia să intre sub stăpânirea Porţii. Inc
putul s'a făcut cu coasta dobrogeană, s'a continuat
Crimea, urmă subjugarea ţărmului tătăresc pentru ca fat
să vină la rând litoralul moldovenesc cu cetăţile Chilia
Cetatea-Albă.

In executarea acestui plan, Turcii intrară în negoci
re cu Tătarii. Mai mult silit, decât din voie liberă, Meng
Ghirai, hanul tătăresc, se obligă să plătească haragiu su
tanului din Constantinopol şi să-i recunoască supremaţ
asupra Tătărimei (1475). De atunci încoace Tătarii er
siliţi să participe cu contingentele lor la toate acţiunile m
litare ale Porţei suzerane şi îndeosebi contra Moldovei,
care erau despărţiţi numai prin apa Nistrului.

După supunerea Tătarilor, Mohamed II-lea făcu ma
pregătiri pentru o expediţie militară împotriva Moldovei. I
astă dată Sultanul se hotărî să purceadă în persoa
contra lui Ştefan. Se urmăria un atac combinat pe apă
pe uscat pentru a răpune pe domnul Moldovei şi a ane
porturile dela mare. Ştefan îşi dedea bine sama de pr
mejdia ce'l ameninţa şi de aceea se adresa Dogelui v
neţian cu o scrisoare în care spunea: „Ceea ce acun
cer, este aceasta. Căci sunt sigur că Turcul iarăş va ve
împotriva mea în vara aceasta, pentru cele două cetăţi a
mele, Chilia şi Cetatea-Albă, care-i sunt foarte cu sup
rare. Deci întru aceasta vreau să fiu ajutat astăzi, că
vremea e scurtă şi nu ne îngădue a lua alte măsuri m
întinse. Şi înălţimea ta te poţi gândi că *aceste două loci
sunt toată Moldova. că aceste două cetăţi sunt un zid pent
Ţara-Ungurească şi Ţara-Leşească*". Observaţia lui Ştef
că cele două cetăţi erau Sultanului foarte cu supărare, e
tare adevărată, când ne gândim la însăşi mărturisirea
Mohamed care zicea: „*Până când Moldova va stăpâni Chi*

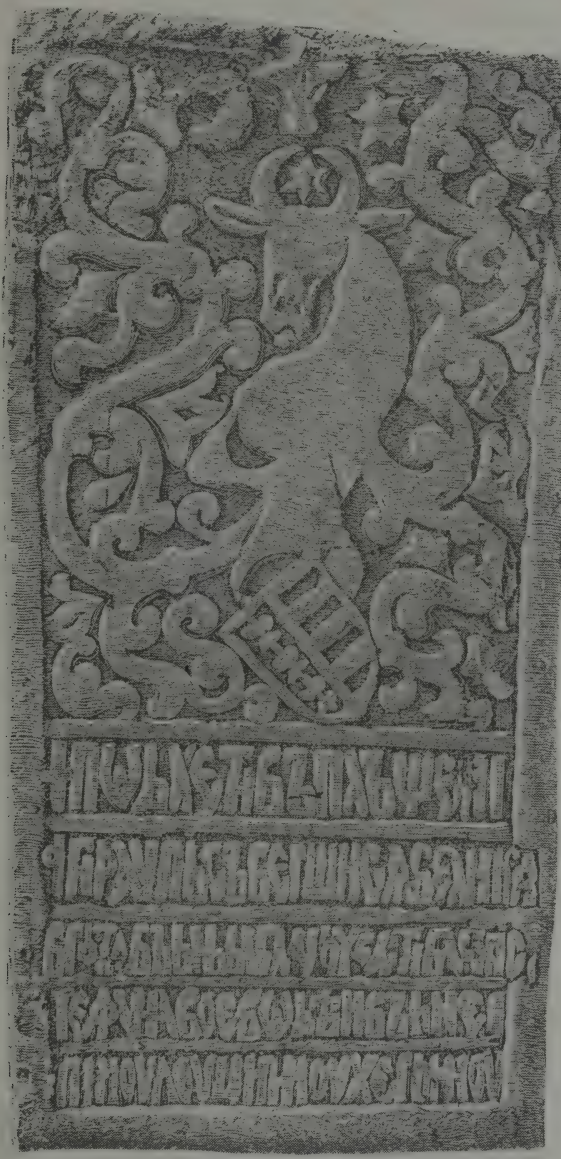

No. 12. — Inscripţia dela Cetatea-Albă din 1476.

şi Cetatea-Albă, iar Ungurii Belgradul sârbesc, până atun nu vom birui pe ghiaur".

In primăvara anului 1476 pregătirile musulmane era gata şi groaznica vijelie veni să se descarce asupra Mo dovei. In vremea ce tunurile depe corăbiile turceşti bătea zidurile cetăţilor moldoveneşti dela mare, Mohamed Su tanul aruncă un pod de vase peste Dunăre, peste care bu luci o puzderie de oaste turcească, care atingând ţărmu moldovenesc, o luă în grabă pe urma lui Ştefan, susţinut în flanc de pâlcurile tătăreşti care trecuseră Nistru, şi năzuia spre Suceava. Intr'o primejdie mai mare nu fusese Mo dova, decât doară în zilele ce premerseră bătăliei del Mărăşeşti.

In mijlocul vijeliilor, Ştefan nu-şi pierdu cumpătul. Ca s cu un an în urmă, el pustii calea inamicului şi se retras în codrii Neamţului. Până acolo îl urmări Mohamed pentr a-l ajunge. Acolo la *Valea-Albă* sau *Războieni* s'a dat î în ziua de 26 Iulie 1476 una din cele mai mari şi ma crâncene bătălii din întreg trecutul Moldovei. Floarea bo ierimii rămăsese pe câmpul de onoare. Insuşi Ştefan scăp numai cu anevoie din învălmăşeala luptei. Inconjurat numa de puţini credincioşi ai săi ce-i mai rămăseseră în viaţă el rătăci în codri pentru a-şi aduna şi reface oastea risi pită, în vederea unei noui lupte mai norocoase.

Intre timp Mohamed înainta nesupărat spre Suceava dirijind o coloană spre Hotin, unde era adăpostită famili domnească. Cetatea Hotinului însă nu putu fi cucerită fiind că era apărată vitejeşte de părcălabii ei. Sultanu înconjură Suceava şi o şi arse, însă fără să poată lua ş cetatea domnească. Tărăgănarea aceasta precum şi bolil ce se încuibaseră în rândurile oştirii turceşti, care mai su feria şi de foame, fiind mare lipsă de hrană, determinar pe Sultan de a căuta o înţelegere cu Ştefan, pentru a s putea întoarce mai degrabă în patria sa. Şi aceasta c

atâta mai mult, cu cât cetăţile dela mare rezistau bine atacurilor flotei turceşti, iar Tătarii fuseseră alungaţi peste Nistru. Se vede că atunci Ştefan, silit de împrejurări, se învoi să plătească haraciul cu care rămăsese în restanţă, pentru a răscumpăra pe calea aceasta liniştea ţării, aşa de greu încercată, şi a salva cetăţile dela mare. Invoiala aceasta rămase în picioare în tot timpul domniei lui Mohamed al II-lea.

Acordul cu Turcii nu impiedecă pe Ştefan de a lua măsurile cuvenite pentru fortificarea cetăţilor sale. Zidurile vechi fură restaurate şi ridicate din-nou. Cronica ţării spune că în anul 1479 Iunie 22, Ştefan începu să zidească cetatea Chiliei şi o isprăvi în acelaş an Iulie 14. Firește că aci nu poate fi vorba de ridicarea din fundament a cetăţii, ci de o restaurare şi complectare a ei. Tot atunci restaură Ştefan şi cetatea din limanul Nistrului. Aci o inscripţie găsită la Cetatea-Albă ne spune următoarele. „In zilele cuviosului şi de Hristos iubitorului şi de Dumnezeu dăruitului şi de toată lăuda vrednicului Ion Ştefan Voevod, domn a toată ţara Moldovei, fiu al lui Bogdan voevod, s'a început şi s'a sfârşit acest zid pe vremea pârcălabilor Duma şi Hârman". Aceşti doi viteji erau pârcălabi la Cetatea-Albă între 1478—1480. In răstimpul acesta s'a săpat şi piatra comemorativă de mai sus.

Restaurarea cetăţilor era gata la timp, căci în 1481 Muntenii încercară un nou atac asupra Chiliei, repetându-l chiar în 1483, pentru a pune mâna pe cetate. Incercările lor rămaseră însă zădarnice; ele prevestiau însă lupte decisive pentru stăpânirea cetăţilor moldoveneşti, care din fericire nu întârziară multă vreme.

Din cele arătate până aici puteam vedea că Ştefan-cel-Mare, în prima jumătate a domniei sale, fusese preocupat aproape necontenit de chestiuni basarabene. El a luptat cu Polonii pentru redobândirea Hotinului, el a

recucerit cu grele jertfe Chilia şi a apărat-o în lupte crân cene cu Ungurii la Baia şi cu Turcii la Podul-Inalt ş Războieni. Tot el a ridicat cetatea Orheiului împotriva Tă tarilor şi cetatea Sorocei contra Cazacilor prădalnici. In tregirea hotarelor basarabene şi apărarea lor impotriv Polonilor, Cazacilor, Tătarilor, Turcilor, Ungurilor şi chia contra conaţionalilor săi din Ţara-Românească erau pro blemele principale ale politicei moldoveneşti în veacu al XV-lea.

CAP. V.

Căderea Chiliei şi Cetăţii-Albe şi consecinţele ei politice şi economice.

Prefacerea cetăţilor moldoveneşti în raiale turceşti. — Ocuparea Pocuţiei ca despăgubire pentru pierderea cetăţilor basarabene.

Prefacerea cetăţilor moldoveneşti în raiale turceşti.

Înţelegerea, pe care Ştefan o avu cu Mohamed al II-lea, ăinui numai până la moartea acestui (1483). Urmaşul său aiazid al II-lea, nesimţindu-se prin nimic obligat faţă de tefan, cedă stăruinţei ienicerilor, cari cereau războiu pen-u a se îmbogăţi din pradă, şi deschise o nouă campa-ie contra Moldovei. Ştefan se trezi deodată cu Turcii pe ământul ţărei. Ţinta operaţiunilor turceşti erau de stădată cetăţile moldoveneşti dela mare. Susţinea doară suşi Baiazid că *„Chilia e chee şi poartă la toată ţara Mol-vei şi a ţării dela Dunăre (Muntenia), iar Cetatea-Albă e ee şi poartă pentru toată Polonia, Tătaria şi Marea-Neagră“*. ceste *porţi* trebuiau cucerite şi alipite cu orice preţ Im-ărăţiei Otomane. Aceasta era lozinca Sultanului.

Şi în adevăr, Turcii înconjurară mai întâi Chilia, „de re uscat şi despre apă“ şi o bătură opt zile şi opt nopţi contenit, pentru a frânge rezistenţa Moldovenilor şi a-i sili capituleze. In acele grele timpuri erau pârcălabi la Chi-Maxim şi Ivanco, cari apărară cetatea până la jertfire.

de sine. In dimineaţa zilei de 14 Iulie 1484, cetatea căz
în mâna Turcilor ca o grămadă de dărâmături ce acope
riau corpurile vitejilor Moldoveni, morţi pentru cinstea ş
apărarea ţării. Dela Chilia, Turcii biruitori trecură la Ce
tatea-Albă, pe care o forţară la capitulare după un bom
bardament de 2 zile şi 2 nopţi, în ziua de 4 August 1484
fiind pârcălabi Hărman şi Oanea. (Vezi ilustr. Nr. 13.
Faţă de populaţia cetăţilor cucerite, Turcii purceseră la fe
ca şi în Caffa. Târgoveţii şi negustorii de seamă fură ri
dicaţi şi duşi la Constantinopol. In portul de negoţ moldo
venesc dela limanul Nistrului, aşa de înfloritor odinioară
nu mai rămaseseră decât „200 familii de pescari“ ; iar l
Chilia numărul populaţiunii lăsate pe loc era încă şi ma
redus.

Prin cucerirea cetăţilor moldoveneşti, Turcii închise
ră complect cercul cuceririlor lor pe ţărmul pontic. Marea
Neagră devenise un adevărat lac turcesc. Pentru consoli
darea cuceririlor sale în Moldova, Baiazid refăcu repede
cetăţile ce suferiseră aşa de mult cu ocazia căderei lor, ş
le puse din nou în stare de apărare. Dar Turcii nu s
mulţumiră numai cu stăpânirea cetăţilor propriu zise, c
cuprinseră în raza lor şi părţi însemnate din teritorul mol
dovenesc, pentru a asigura pe această cale aprovizionarea
garnizoanei în timp de pace şi cu atâta mai vârtos în timp
de războiu, când garnizoanele erau sporite prin armatel
de operaţiune. Cetatea de margine, împreună cu teritoriu
din jurul ei, smuls din pământul ghiaurilor şi supus direc
ocârmuirii turceşti, se numia *raia;* tot aşa se numia şi su
pusul otoman de legea creştină. Astfel ştirbi Baiazid ho
tarul Moldovei dinspre mare, înfiinţând acolo două raiale
turceşti : *raiaua Chiliei şi raiaua Cetăţii-Albe* (1484).

Se recursese la organizarea acestor *mărci de granit*
numite şi *serhaturi*, pentru a pune stăpânire pe cele ma
însemnate puncte strategice şi importante centre economic

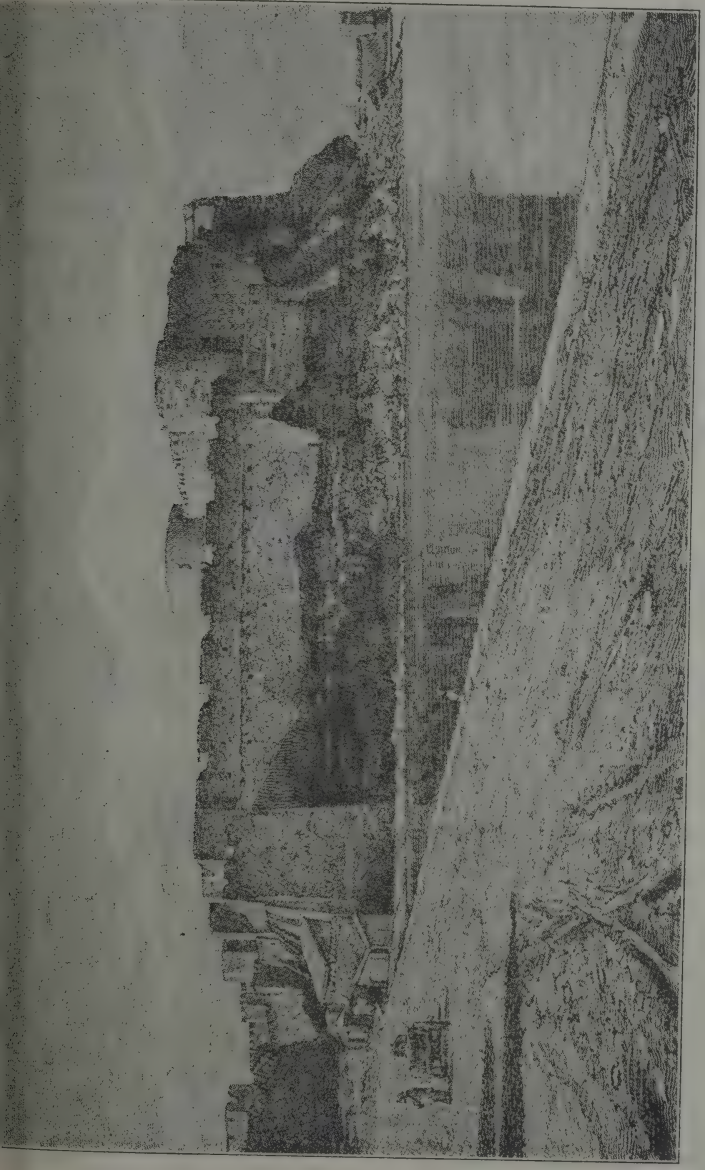

No. 13. — Fortăreaţa din Cetatea-Albă.

Prin ocuparea permanentă a punctelor strategice se putea supraveghea şi ţine mai uşor în frâu acţiunile domnilo noştri. Iar ocuparea statornică a nodurilor de comunicaţi şi a centrelor economice şi comerciale urmăria scopul d a aduna produsele ţărilor tributare şi de a le canaliza spr capitala imperiului otoman. Acestui îndoit scop serviau ş raiele turceşti ce se organizaseră mai târziu dealungul Du nărei la *Orşova* şi *Severin*, la *Turnu*, la *Giurgiu*, la *Brăil* la *Ismail*, la *Tighinea* şi la *Hotin*. Prin sistemul acesta, ţă rile româneşti erau încătuşate într'un lanţ de cetăţi cu gar nizoane permanente turceşti care le curmau orice avânt politi şi economic. Raiaua Cetăţii-Albe îndeosebi punea pe Turc în legătură directă cu Tătarii şi înlesnia foarte mult ope raţiunile comune turco-tătare contra Polonilor şi Cazacilo şi mai apoi împotriva Ruşilor.

Raiaua Cetăţii-Albe se întindea dela limanul Nistrulu spre vest până la apa Cogâlnicului şi, dela mare pân la o linie, care, purcezând dela valea Cogâlnicului, atin gea Nistrul la satul Purcari, localitate care *„despărţia ţar Turcului de ţara Moldovei“*. Hotarul raialei dela Chili pleca dela Cogâlnic spre vest şi atingea la vest de Cat labuga prin Taşbunar, Dunărea.

Raialele dela Chilia şi Cetatea-Albă, aşezate la hota rul basarabean, formau circumscripţii administrative deo sebite, *sangiacuri*, cu câte un paşa în frunte care avea sul comanda sa garnizoana cetăţii, compusă din ieniceri ş spahii; aceştia posedau feude „timar“ în cuprinsul raiale Moşiile acestora erau cultivate de creştinii indigeni, car n'aveau nici un motiv de a părăsi raiaua, ci dimpotriv numărul lor sporia mereu prin pribegi din ţările vecine cari se refugiau în raia, unde traiul era mai liniştit şi dă rile mai uşoare. „Ghiaurii“ aceştia trăiau în sate creştin ce erau administrate de *„subaşi“* numiţi de paşă pentru păs trarea rânduelii şi pentru strângerea haraciului şi a dijme

venite din produsele agricole şi din turme. Noua raia a Cetatea-Albă fu numită, după limba noilor stăpânitori, aua dela *Ak-kerman*, o tâlmăcire verbală a numelui ronesc.

Urmările pierderei Chiliei şi Cetăţii-Albe fură destruoase pentru Moldova, atât din punctul de vedere poc cât şi economic. Politiceşte ţara suferi o ciuntire ţitoare a hotarelor sale, pentru întregirea cărora se rsase atât de mult sânge românesc. Ingustarea aceasta produse chiar la ţărmul mării şi privia porturile maritide comerţ, care ne puneau în legătură cu lumea largă; privia însă-şi *„plămânii economici“* ai Moldovei, căci numeşte d. Iorga, aşa de nimerit, aceste două porturi. Por- Moldovei spre mare, pentru deschiderea cărora luptase neraţiuni întregi, se închiseră pentru foarte multă vreme. găţiile ţării nu mai puteau fi puse în valoarea lor cea evărată, ci serviau de acu înainte pentru îmbuibarea Turcideprinşi să trăească din munca şi sudoarea ghiaurilor.

Cu închiderea ieşirilor la mare, începu să stagneze şi otul ţării, aşa de înfloritor odinioară. Negustorii străini mai aveau dinspre mare acces liber în Moldova; ve- drumuri de comerţ rămaseră părăsite şi visteria domscă nu se mai umplea cu aurul îmbelşugat ce'l aduceau ile înainte vreme. Rosturile comerciale ale Chiliei trei de atunci încoace asupra Tomarovei (Reni) şi în deo- asupra Galaţilor, cari deveniră cu vremea singurul port dovenesc la Dunăre.

Pentru a câştiga pământ suficient pentru nouile raiale, tcii împingeau hotarul Moldovei dela ţărmul mării tot departe spre nord, silind pe ai noştri de a forma o ă linie de hotar mai jos de *Ciubărciu* pe Nistru, unde nstalase vechea pârcălăbie din Cetatea-Albă. Se pome- e de doi pârcălabi de Ciubărciu şi anume de Fătu şi şa.

Așa a fost sortită Moldova, ca după o luptă îndâr de aproape 100 de ani să piarză Chilia și Cetatea-Al pentru apărarea cărora s'au dat bătăliile cele mai crânc din istoria Moldovei și s'a vărsat cu atâta prisosință sâ românesc nu numai sub zidurile cetăților, ci și la Ba la Râmnic, la Podul-Inalt și la Valea-Albă. Luptele pen apărarea cetăților basarabene constitue *epoca de gl militară* a Moldovenilor.

Prin pierderea acestor cetăți, Moldova începu să a nece pe povârnișul decadenții sale și politice și economi Cu drept cuvânt observă Miron Costin cu adâncă amă ciune sufletească, că *„de atunci au purces țara tot spre din an în an până astăzi“*.

2. Ocuparea Pocuției ca despăgubire pentru pierd rea cetăților basarabene.

Ștefan-cel-Mare își dădea bine seama despre pier rea ce îndurase Moldova prin înstrăinarea litoralului ba rabean și deaceia nu lăsa nici un mijloc nefolosit pen a repara știrbirea țării. Văzând că forțele sale militare se puteau măsura cu cele turcești, domnul se hotărî recurgă la ajutorul puterilor creștine din apus. El trim deci soli la regele Ungariei, la craiul polon și la cu papală, solicitându-le ajutor contra păgânilor. Dar în de bani și contingente de trupe, el primi ca răspuns vo frumoase de laudă și încurajare, care nu-i puteau folosi nimic, mai ales că Turcii, pornind din nouile raiale, în pură să prade țara de jos. Atunci Ștefan, bizuindu-se forțele sale proprii, le ieși răpede în cale și-i lovi în câ deschis, pe malul Cătlăbugei, la hotarul raialei de la C lia, și, tăindu-le calea, ucise pe mulți dintre ei.

Dar pierderea cetăților îl durea așa de mult că în a următor, Ștefan trimise o nouă solie în Polonia pentr

ădui craiului că este gata de a presta jurământul de alitate în schimbul ajutorului cuvenit pentru recucerirea turilor basarabene. Cronicarul Nicolae Costin ni spune între sfetnicii craiului se găsiau destui oameni de seamă i'l îndemnau „să apere pe Ştefan-Vodă şi Moldo- de Turci cu toată puterea sa, să-i fie ca un părete ldova, decât pierzând-o să-i fie a se lupta cu Turcii ıtru ţara leşească ; ci nimic n'a folosit". Cu toate aces- , Ştefan, nădăjduind că va primi ajutorul necesar, plecă Colomea şi prestă acolo craiului Cazimir jurământul vazalitate (1485).

Mare fu însă desiluzia războinicului domn când văzu toată stăruinţa sa, ajutorul polon întârzia mereu pentru că, ıu veni niciodată. Nu mult după aceia, Polonii încheiară ar pace cu Turcii după spatele lui Ştefan, răpindu-i fel orice speranţă de a putea recuceri cetăţile basara- ıe. Plin de amărăciune mărturisi Ştefan că s'a închinat iului polon, recunoscându-l de suzeranul său, pentru a ine scut şi ajutor contra Turcilor, ca să nu le devie tri- ar. „Craiul însă m'a părăsit şi nu mi-a ajutat — zice fan — şi aşa sunt silit să plătesc haraciu Turcilor. ım am aruncat un os între 2 câini, să se mânânce în- laltă pentru el. Eu voi privi să văd cine învinge şi a- ı va fi suzeranul meu".

Plin de resemnare, Ştefan trebui să se împace cu gân- că cetăţile basarabene nu mai puteau fi redobândite. căută deci despăgubire în altă parte. Atunci, chinuit de az, el îşi aduse aminte că strămoşul său Petru-Muşat rumutase craiului leşesc o sumă mare de bani, pentru craiul îi zălogise toată Pocuţia cu oraşele Sniatin şi Colo- până la Halici. Craiul nu înapoiase banii şi nici urmaşii nu grijiră de a restitui suma întreagă. Alexandru-cel-Bun ândi să revindice Pocuţia, dară moartea îl împiedecă dela izarea acestui plan. Şi Ştefan-cel-Mare se feri să atingă

chestiunea Pocuției până în momentul când nepăsarea
Cazimir față de durerea sa pentru pierderea cetăților, îl f
să piardă orice considerație față de vechiul său debito
anul 1942, Ștefan, folosindu-se de revoltele țărănești
Pocuția, năvăli pe neașteptate în această provincie, cupri
mai multe sate și se întoarce acasă cu mare pradă, din c
trebuia să acopere birul față de Poartă. In regiunile cupri
de armata moldovenească slujbașii domnului începură
ridice dările și zăciuelile cuvenite. De acolo voia Ște
să scoată bani pentru haraciul turcesc. Incercările Polon
de a determina pe Ștefan să se retragă din satele ocu
rămaseră zădarnice.

Atunci noul rege polon Ioan Albert hotărî de a în
prinde o expediție contra Moldoveanului îndărătnic, p
tru a-l alunga din scaun și a anexa chiar Moldova la țara
Pretextând că voiește să se coboare dealungul Nistrului
jos „pe drumul Hotinului“ spre Cetatea Albă, pentru a alu
pe Turci de acolo, craiul polon, rău sfătuit, luă dru
spre Cernăuți și se îndreptă spre Suceava, pe care o a
dia mai multă vreme, însă fără de a o putea cuceri.

Intre timp Ștefan adună oastea sa și o așeză în coc
Cozminului de lângă Cernăuți, cu scopul de a tăia Po
nilor comunicația cu țara lor. Planul lui Ștefan izb
deplin, căci, ivindu-se boli în oștirea polonă și întârzi
capitularea Sucevei, Ioan Albert dădu ordin de retrag
pe drumul pe care venise, contrar înțelegerii ce avuse
Ștefan de a se retrage din Moldova pe o cale asu
căreia conveniseră ambii beligeranți. Atunci Ștefan, lăs
pe Poloni să se înfunde bine în codru, răsturnă copacii r
zați asupra lor, îngropând sub trunchiurile stejarilor îm
trăniți oștirea polonă și trufia craiului Ioan Albert. In m
ginea făgetului dela Cozmin s'a dat — zice așa de frur
d. Iorga — memorabila bătălie dela Dumbrava-Roșie,
din urmă vânătoare războinică a bătrânului leu moldove

n pacea ce s'a aşezat după dezastrul Polonilor în Mol-lova, Ştefan scutură orice aparenţă de atârnare faţă de :raiul leşesc şi restabili vechile hotare ale ţării sale faţă le Polonia.

In pragul bătrâneţelor, chinuite de rana primită sub :idurile Chiliei şi de regretul pentru pierderea cetăţilor dela nare, Ştefan se hotărî să isprăvească odată cu chestia Po-:uţiei care rămăsese încă deschisă. Pentru a nu mai lăsa ırmaşilor săi chestiunea aceasta nehotărîtă, spre sfârşitul lomniei sale, bătrânul şi încercatul voevod intră din nou :u putere armată în Pocuţia, o ocupă în întregime şi aşează acolo pârcălabii săi, la Colomea şi Sniatin. Aşa înţelese ma-'ele domn să se despăgubească faţă de Poloni pentru refu-zul sprijinului lor la recucerirea Chiliei şi Cetăţii-Albe !

Pe lângă măreţele sale fapte războinice, Ştefan-cel-Mare săvârşi şi fapte de lumină şi cultură deopotrivă de mari şi neperitoare. Nu săvârşia nici o faptă de arme, pe care el să n'o fi înveşnicit prin ridicarea unui lăcaş de în-chinare Dumnezeului dătător de izbândă. El este ctitorul a mai bine de 40 de biserici şi mănăstiri, pe care le-a în-zestrat cu moşii întinse şi odoare scumpe. Cea mai fru-moasă şi bogată între toate este mănăstirea Putnei, pe care o fondă în amintirea recuceririi Chiliei. Şi erau me-nite aceste ctitorii să aducă laudă Dumnezeului părinţilor noştri, să strecoare nădejde şi mângăiere în sufletele celor chinuiţi şi nenorociţi, să răspândească lumina învăţăturii şi să dea adăpost celor bătrâni şi neputincioşi.

Dintre ctitoriile cucernicului domn se găsiau în Basa-rabia mănăstirea *Chipriana* (vezi ilustraţia No. 14), aşezată în megieşia ctitoriei bunicului său Alexadru dela Vărzăreşti, bi-serica Sf. Nicolae din Chilia, zidită la 1484 de arhitectul ita-lian Ioan Provana, şi o biserică la Cetarea-Albă, precum arată inscripţiile descrise de Murzakievici în Memoriile Societăţii Arheologice din Odessa. Urmaşii lui Ştefan înzestrară cti-

toria basarabeană cu moșii și odoare, precum se va arăta la rândul său.

Ștefan-cel-Mare a fost cel dintâi domn român care a avut relațiuni directe cu *Moscalii*. El se încuscri cu țarul Ivan al III-lea, dând fiului și moștenitorului acestuia Dimitrie în căsătorie pe fiica sa Ileana. Păcat numai că căsătoria aceasta a fost așa de nenorocită.

Legăturile lui Ștefan-cel-Mare cu Basarabia au fost cele mai strânse. El a recucerit Hotinul dela Poloni și Chilia dela Munteni; el a bătut pe Tătari la Lipnic și pe Turci la Cătlăbuga; el a fortificat Orheiul și Soroca și a

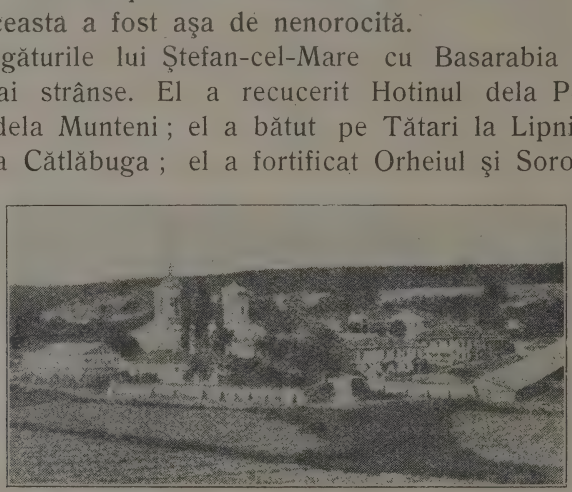

No. 14. — Mănăstirea Chipriana.

reparat zidurile Cetății-Albe; el a colonizat pustiurile basarabene cu cete de viteji și voinici, dela care coboară mazilii și răzeșii hotineni, soroceni și orheieni de azi. Pentru apărarea Chiliei și Cetății-Albe, pe care el le socotea ca *„fiind toată Moldova“*, el a încrucișat armele cu Ungurii la Baia, cu Muntenii la Râmnic, cu Turcii la Podul-Inalt și Războieni. Pentru redobândirea cetăților basarabene, el, eroul creștinătății, călcându-și pe inimă, și-a plecat genunchiul înaintea craiului leșesc la Colomea. El a început cu organizarea unui nou front de apărare contra raialelor turcești din sudul Basarabiei, așezând pârcălabi la Ciubărciu.

Iată fapte măreţe care trebuie să constituie pentru toţi Românii şi îndeosebi pentru Basarabia, titlul de adâncă veneraţie şi sinceră recunoştinţă pentru amintirea celui mai mare şi mai glorios domn al Moldovei. După o aşa de rodnică domnie de 47 ani, 2 luni şi 3 săptămâni, muri Ştefan în ziua de 2 Iulie 1504 în Suceava şi fu înmormântat la Putna. Mai bine ca ori cui se potrivesc lui Ştefan-cel-Mare cuvintele lui Miron Costin care zice: „El era un om deplin, cap întreg, fire adâncă, cât poţi zice că nasc şi în Moldova oameni".

IOACHIM BIBLIOTECA CRĂCIUN

CAP. VI.

Pierderea Tighinei şi a Bugeacului.

1. Urmaşii lui Ştefan cel Mare. — 2. Raiaua Benderului şi ocuparea Bugeacului. — 3. Alexandru Lăpuşneanul. — 4. Bătălia dela Cahul şi raialele Ismail şi Reni.

1. Urmaşii lui Ştefan cel Mare.

După moartea lui Ştefan, domnia Moldovei trecu asupra fiului său *Bogdan*, numit cel *Chior*, fiind-că într'o bătălie îşi pierduse un ochi. El cedă Pocuţia craiului polon în nădejdea de a căpăta în căsătorie pe sora craiului. Văzându-se însă înşelat în aşteptările sale, el se răzbună amarnic contra regelui. El năvăli pe neaşteptate în Pocuţia, arzând şi pustiind totul până la Leov, robind multă lume şi făcând bogată pradă. Dară cu toate aceste el nu isprăvi nimic, fiind-că în cele din urmă trebui să renunţe şi la Pocuţia şi la mâna princesei poloneze; ba mai mult chiar, el slobozi şi pe robii de război pe cari îi ridicase din Pocuţia.

Jignit în amorul său propriu prin refuzul princesei, care'l găsia prea „slut“, el se căsători cu o Moldoveancă, avu însă nenorocirea să fie călcat de Tătari chiar în ziua nunţii sale. Aceşti megieşi de peste Nistru deveniră din zi în zi tot mai îndrăzneţi şi îndeosebi din momentul, când hanul lor fu silit de a recunoaşte suzeranitatea sultanului şi de a se încuscri cu dânsul. Pentru a face faţă exigenţilor de

apărare față de acești vecini prădalnici și turbulenți, Bogda
petrecea foarte des pe pământul Basarabiei și mai ales
Lăpușna, unde'l atrăgea și o aventură de dragoste cu fr
moasa Anastasie din Lăpușna, care deveni mama lui Alexa
dru-Vodă-Lăpușneanul. Dela Lăpușna, unde Bogdan p
trecea cu atâta drag, el trecea la curțile domnești din Hu
care se ridicau în preajma bisericii lui Ștefan-cel-Ma
de acolo.

Dar pe lângă aventurile sale amoroase, Bogdan cu sf
nicii săi, se gândiau serios la organizarea apărării nouilor h
tare ale Moldovei, ciuntite și împuținate dinspre raialele Ch
liei și Akkermanului. Atunci s'a început să se înjghebeze aș
zări românești dealungul Ialpugului, dela Greceni în sus pân
la codrul Tigheciului, care prin însă-și natura lui forma
bună linie de apărare, și până la Lăpușna. In toiul acest
pregătiri de apărare muri Bogdan, încă tânăr, în 1517.

In domnie îi urmă fiul său nevârstnic *Ștefăniță*, care-
istovi viața încă fragedă în chefuri și apucături netrebnice, fă
ca țara să se fi ales cu ceva pe urma tiranicei sale domni
El fu otrăvit la Hotin și după cât se spune chiar cu știin
boierilor și a soției sale Stana, fica lui Neagoe Basara
cari voiau să scape țara de tirania lui.

După moartea năprasnică a lui Ștefăniță, coroan
Moldovei trecu asupra unchiului său *Petru Rareș*, un fiu
lui Ștefan-cel-Mare, din legătura sa cu Rareșoaea din Hâ
lău. Noul domn moștenise de la tatăl său curajul și ene
gia războinică, care-l mână în luptă cu Ungurii pentru A
deal și cu Polonii pentru Pocuția. In Ardeal reuși să c
cerească ținutul Bistriței și să-l stăpânească vremelnic. C
Polonii însă o păți rău, suferind înfrângerea dela Oberti
care pecetlui definitiv pierderea Pocuției. Cu toate aceste
Rareș își păstră firea zicând: „Să nu fie mândru crai
pentru biruința lui, căci n'a dobândit-o cu însă-și puter
sa, ci numai cu norocul, care se schimbă necontenit,

n'a biruit craiul, ci Dumnezeu, care pedepseşte pre domni pentru prea marea lor încredere într'înşii".

Dar cu toată înfrângerea dela Obertin, Petru Rareş nu se dădu bătut, ci continuă hărţuelile cu Polonii. Pentru a-şi asigura în cetatea Hotinului un punct de reazim în operaţiunile sale contra Polonilor, el repară vechile ziduri ale cetăţii, ridică noui ziduri puternice de piatră şi de cărămidă roşie şi tare, care se pot vedea până azi. El spori numărul străjerilor şi apărătorilor şi încredinţă comanda cetăţii pârcălabului Ghianghea, a cărui pricepere şi vitejie u răsplătită de domn prin „un loc pustiu la Ciuhur, în inutul Hotinului, pe ambe părţile Ciuhurului, care anume se chiamă Rujinţi". Presupunerile lui Rareş se adeveriră. Luptele cu Polonii se localizară în preajma Hotinului. Ian Tarnovschi, comandantul oştirilor leşeşti, strângea tot mai strîns brâul de înconjurare a cetăţii, până ce, în cele din urmă, după o luptă desperată de 7 săptămâni, o cuceri, minând zidurile şi aruncându-le în aer împreună cu eroicii lor apărători moldoveni.

Intre timp Petru Rareş se înduşmănise şi cu Turcii ari dedeau crezământ ponegririlor şi reclamaţiunilor poloeze. Firea aprigă şi nestatornică a domnului moldovean isplăcea de mult sultanului Soliman-cel-Măreţ, sub domnia ăruia imperiul otoman atinse culmea puterii şi strălucirii ale. Mai mult decât reclamaţiunile poloneze, indispuseră e sultan certurile continue dela hotarul nouilor raiale tureşti de pe pământul Moldovei.

Populaţia raialelor se aproviziona între altele şi cu mne din codrul Tigheciului. Intre Tigheceni şi Turci se cară certuri foarte aprige pe tema aceasta. Un grav conict de acest fel izbucni în 1536, când Tighecenii fugără pe Turci până sub zidurile Chiliei, „arzindu-i margile". Atunci sultanul, voind să-şi asigure hotarele raialeor sale dela Chilia şi Akkerman, ceru lui Petru Rareş să-i

cedeze din pământul Moldovei o nouă fâşie de pămân care să servească drept brâu de izolare între raiale şi co drul Tigheciului. Fâşia aceasta de pământ era regiunea d stepă a *Bugeacului*. Petru-Rareş se împotrivi cererii, precu făcuseră înaintea sa şi sfetnicii lui Ştefăniţă. Dară împotri virea aceasta fu numai vremelnică, întrucât domnul era a meninţat la nord şi de Poloni, cari luaseră Hotinul iar î flancul dinspre răsărit de Tătari, cari veniră să sprijineasc pretensiunile sultanului, din ale căror realizare era să re zulte un câştig şi pentru dânşii.

Spre sfârşitul verii 1538, sultanul Soliman începu cam pania sa în Moldova. Cu o armată puternică, cu o sut tunuri şi cu multe cămile el trecu Dunărea la Isaccea p un pod de vase şi ajunse la Prut. In acelaş timp trecu şi Tătarii Nistrul, iar Polonii pustiau ţinutul Hotinului d te cuprindea groaza. O vijelie mai năprasnică nu se abă tuse asupra Moldovei din zilele marelui Ştefan. Rareş re curse la tactica tatălui său, pustiind ţara în drumul duş manului, care năzuia spre Suceava. Ce-i ajută lui Rare respingerea atacului Tătarilor cari ajunseră până la Stefă neşti, dacă în momentele acele critice boerii îl părăsir fiind că'l urau „pentru purtarea sa rea cu dânşii şi pen tru tirania sa". Cauza adevărată a acestei duşmănii faţă d domn era dragostea lui Rareş pentru ţărani, pe cari dom nul îi lua în scut împotriva asupririlor boereşti. Ne ma având pe cine se răzema, Rareş părăsi tronul şi pribegi c puţinii credincioşi ce-i mai avea în Ardeal.

După fuga lui Rareş, sultanul ajunse fără nici o pie decă la Suceava, unde aşează un nou domn în persoan lui *Ştefan*, care era şi el un nepot de fiu al lui Ştefan-ce Mare, prin urmare „din os domnesc", cum zice cronicar Ureche.

Schimbarea aceasta de domn n'ar fi fost aşa de ma nenorocire pentru ţară, dacă Soliman s'ar fi mărginit nu

mai la această măsură, Dară el nu venise doară cu atâta puzderie de oaste în Moldova, numai pentru această ispravă. Scopul principal al expediţiei sale era doară asigurarea şi lărgirea hotarelor raialelor sale dela Akkerman şi Chilia, precum şi organizarea unei noui raiale.

2. Raiaua Benderului şi ocuparea Bugeacului.

După fortificarea Hotinului şi a Sorocei rămasese Tighinea vadul cel mai însemnat la Nistru. Pe acolo trecea vechiul drum de negoţ, care lega Moldova cu ţara tătărească. Asupra acestei vestite trecătoare îşi aruncase sultanul privirile sale, fiindcă de acolo puteau fi ţinuţi lesne în frâu atât Tătarii cât şi Moldovenii, căci Tighinea se găsia chiar la hotarul acestor două neamuri, aşa de deosebite în credinţa şi în deprinderile lor.

Din porunca lui Soliman deci se aşezară ienicerii la Tighinea şi o prefăcură cu întreg ţinutul d'imprejur în *raia turcească*, a treia la rând pe pământul Moldovei. Vadul Tighinei nu putea rămâne nefortificat, şi de aceia sultanul zidică o puternică cetate de margine, pe care o numi turceşte *Bender*, adecă *poartă*. Deasupra întrării în cetate fu aşezată, din porunca sultanului, o tablă comemorativă pentru a înveşnici în marmoră „marea izbândă a sultanului asupra domnului Moldovei şi călcarea învinsului sub potoavele cailor împărăteşti". Numele cetăţii trecu şi asupra întregei raiale, care s'a numit de atunci încoace raiaua Benderului. Organizaţia raialei era la fel cu cea dela Akkerman şi Chilia, cu toate că hotarele ei erau mai înguste. Raiaua Benderului atingea la nord apa Bâcului iar la sud apa Botnei ; spre răsărit ea ajungea până la malul Nistrului, iar spre apus era despărţită de ţinutul Orheiului prin'o linie meridională care pleca dela malul Bâcului la Sulboba şi atingea ţărmul drept al Botnei la Sălcuţa, care era şi ea cuprinsă în raia.

Din nenorocire pentru Moldova, sultanul Soliman se mulţumi însă numai cu această ciuntire a ţării. Ci di potrivă, el venise cu gândul să prefacă şi Hotinul în ra şi dacă n'a realizat acest gând, apoi aceasta este a mulţumi numai împrejurării, că Hotinul era ocupat de P loni şi sultanul nu voia să între în război cu ei.

In schimb însă el puse stăpânire asupra *Bugeacului*, ca se întindea între hotarele raialelor şi codrul Tigheciul Noul hotar între Moldova şi pământul Bugeacului cotropit Turci, începea la satul Sălcuţă pe Botna, ducea în linie dreap spre apus, tăia Cogâlnicul mai jos de Grădişte şi ating Ialpugul mai sus de Javgur, şi de acolo dealungul Ialp gului spre sud până la hotarul raialei dela Chilia.

In fâşia răşluită din pământul Moldovei de Soliman găsia şi Ciubărciul, unde aşezase Ştefan-cel-Mare pe pârc labii săi retraşi dela Cetatea-Albă. Fireşte că prin noua distr mare de hotar, aceşti pârcălabi fuseseră nevoiţi de a retrage din nou spre nord, pentru a se stabili la Lăpuşn Pe unul dintre aceştia, pe Toma „pârcălab de Ciubărciu îl miluise Petru Rareş în 22 Martie 1535 „pentru dreptcr dincioasa lui slujbă“ cu „un loc pustiu pe *Botna*, înt Dobra şi Oale, unde este *marele Chişinău*, ca să-şi aşe acolo un sat“. In actul acesta de donaţiune este vorba un loc pe *Botna*. Aşa fiind locul dăruit pârcălabului Ton nu poate fi identificat cu oraşul Chişinău, care este aş zat pe apa Bâcului şi nu a Botnei.

Pierderea Tighinei şi a Bugeacului a fost o nouă at putare din trupul Moldovei. Numai atunci boerii îşi dădu seama de urmările desbinării lor. Ce mai puteau folosi i vinuirile pe care ei le aduceau noului domn, că ar fi ced Turcilor jumătate din pământul ţării dela Dunăre până munţi, înţelegând fireşte până'n codrul Tigheciului? In de perarea lor ei găsiră în Ştefan-Vodă ţapul ispăşitor pen toate greşelile politice ce s'au comis. Dar răspunderea ti buia să apese asupra conştiinţei lor, când părăsiră

Rareş tocmai în momentele cele mai grele pentru ţară. In
stfel de condiţiuni ameninţările lor nu puteau produce
ici un efect. Iată în ce ton vorbiau ei faţă de domn, că-
uia de bună seamă i se sfâşia inima de durerea ţării:
Dacă nu vei căpăta înapoi acea parte a ţării ce au luat-o
Turcul şi nu te vei împotrivi aceluia ca să o uneşti sub
blăduirea ta, să fii încredinţat că, înfăţişându-se un al
reilea duşman, ori-care ar fi, care să râvnească domnia,
om trece la dânsul şi nu te vom mai privi ca domn".

Dar în condiţiunile date, ce putea face nenoro-
ocitul voevod, care n'avea nici o putere faţă de Turci
i cu atâta mai puţin într'o vreme, când ţara era amenin-
ată de foamete din cauza lăcustelor care mistuiseră toată
ecolta. Din pricina acestei nenorociri Stefan fu poreclit
Lăcustă.

Dacă însă Ştefan n'avea putinţa de a redobândi Bu-
geacul şi Tighina, el reuşi totuşi să câştige Hotinul dela
Poloni, care era guvernat de hatmanul Tarnowski. Prin
atatul de pace ce s'a semnat chiar la Hotin, Polonii se
bligară să evacueze cetatea, să o restitue Moldovenilor şi
ă respecte vechile hotare între ambele ţări.

Succesul acesta însă nu putea acoperi nici decum
iopârtirea hotarului dinspre amiazăzi. Pentru aceia boerii,
ăgând de seamă că Ştefan Lăcustă „a început puţin câte
uţin a da împăratului pământul ţării, voind să dea toată
oasta de la Dunăre până la munţi, precum şi Nistru tot"
, bănuind „că domnul e mai cu priinţă Turcului decât
eştinilor", puseră la cale un complot sângeros împotriva
ı şi o expediţie în teritoriul răpit de Turci. In noaptea
care Stefan-Vodă fu ucis, o ceată înarmată de Moldo-
oveni năvăli, pe neaşteptate, în Bugeac, unde Turcii îşi
ıeau de obicei „multe vite, „pradă" 100.000 oi şi 80.000
e capete de alte dobitoace", pustind şi ucigând tot ce
tâlniau în cale, până aproape de Cetatea-Albă, pentru ca
oi, încărcată de pradă, să treacă Nistrul şi să fugă în

Polonia (1541). Inzadar scria sultanul craiului Sigismund a Poloniei că „nişte răufăcători din supuşii noştri Moldoveni s'au răsculat, au tăiat pe domnul lor şi împreună cu câţ va Polonezi „au năvălit în ţară lângă Akkerman şi Bende au prădat sate, au ucis pe mulţi, au furat oi şi alte dob toace, au prădat şi alte mărfuri şi au fugit în ţară la tine adecă în Polonia. Revolta sufletească a Moldovenilor faţ de răpirea Tighinei şi a Bugeacului nu putea fi înăduşită Ea trebuia să se manifesteze şi s'a manifestat în mo sângeros.

Noul domn, *Alexandru Cornea*, un fiu natural al lu Bogdan-cel-Chior, învăţă din soarta tragică a înaintaşulu său şi, ţinând seama de dorinţa ţării, încercă să recuce rească pământul răpit de Turci. Spre acest scop el între prinse o expediţie în Bugeac, pătrunse adânc în raialel turceşti, bătu 800 de spahii turci, pe cari îi întâlnise în cal şi răpi multe turme de oi şi cirezi de vite. Iată cum ştia strămoşii noştri să-şi apere moşia! Dar marea îndrăzneal a lui Alexandru-Vodă îi grăbi căderea.

Intre timp Petru-Rareş, pribeagul de odinioară, se îm păcă cu Turcii şi primi din nou domnia Moldovei. Cu a jutor turcesc, el se reîntoarse în Moldova, lovi pe Alexan dru Cornea, îl prinse şi-i tăiă capul. Astfel plăti nenoro citul domn cu capul său îndrăzneala patriotică de a fi în cercat să recucerească ţinuturile basarabene răpite.

Condiţiunile în care a redobândit coroana, nu îngă duiau lui Petru-Rareş de a continua lupta pentru reîntre girea hotarelor ţării. El trimise, ce-i drept, un sol la Poart să comunice acolo că boerii *„nu pot suferi cu nici un chi că li s'a luat partea cea mai frumoasă a Moldovei“*, dar constatările acestea n'aveau nici o valoare practică. Tighi nea şi Bugeacul rămaseră în mâinile Turcilor, poate chia cu învoirea lui Petru-Rareş. Acest consimţământ pare să fost chiar condiţia pentru dobândirea domniei pentru doua oară. Dăruirea unei frumoase evanghelii pentru ct

oria tatălui său dela Chipriana, era singura mângâere, pe are Petru Rareş o putea aduce sufletelor amărîte ale Barabenilor din cauza pierderilor îndurate.

In domnie îi urmară fii săi, dintre cari cel mai mare liaş avu prostul gust de a părăsi legea strămoşească şi le a îmbrăţişa pe cea mohamedană. Se pare că fusese alemenit la acest pas nesocotit prin făgăduelile sultanului le a-l face stăpân peste cetăţile turceşti dela Dunăre, între are erau Chilia, Akkermanul, Benderul şi chiar Oceacovul lela gura Niprului. Iliaş-Vodă, turcindu-se, luă numele de Mohamed şi ajunse paşă la Silistra. Din fericire pentru nitatea religioasă a neamului nostru, treceri de acestea a mohamedanism s'au întâmplat numai foarte rar şi numai ndividual şi nicidecum în massă ca în Bosnia şi Albania, nde o mare parte a populaţiunei sârbeşti şi albaneze a mbrăţişat islamismul şi'l păstrează până în zilele noastre.

O mărturie polonă dela 1551 arată că sultanul ar fi cupat şi Ciubărciul, Lăpuşna şi chiar şi Tigheciul. Prin ărturia aceasta se confirmă ocuparea Bugeacului de către urci, un ţinut care cuprindea Ciubărciul şi se estindea până hotarele Lăpuşnei şi la marginea codrului tighecean. Inreagă regiune din sudul Moldovei, care fusese cuprinsă e Turci, apare în istoriografia contemporană cu evenimenle sub numele de *Basarabia*. Aşa arată un călător în 1572 kkermanul şi Chilia ca fiind aşezate în „*Basarabia*“.

3. Alexandru Lăpuşneanu.

După retragerea lui Ilieş şi răsturnarea fratelui său tefan, domn al Moldovei ajunse Alexandru Lăpuşneanu, l Anastasiei din legătura ei cu Bogdan-cel-Chior. Noul omn era deci după mamă basarabean. Domnia sa n'a lus însă mult bine ţării. El era un foarte bun gospodar, cea negoţ cu Saşii din Ardeal şi trimitea agenţii săi comerciali până la Veneţia. De altfel Lăpuşneanu era un om

bolnăvicios şi foarte bănuitor, neîncrezându-se în nimeni El răspundea regulat haraciul faţă de Poartă şi nu ieşi nici când din cuvântul sultanului. Fireşte că dela un astfe de domn nu se putea aştepta, ca el să fi încercat recuceri rea Tighinei şi a Bugeacului. Dimpotrivă, el făcu pe pla cul Turcilor, dând poruncă ca să se dărîme toate cetăţil din Moldova, pentru ca în viitor să nu mai poată consti tui o primejdie pentru dânşii. Si atunci Alexandru-Vod „a umplut cetăţile cu lemne şi le-au aprins de au ars ş s'au risipit. *Numai Hotinul au lăsat să fie de apărare desp ţara leşească*". Si aşa scăpă de răpire această important cetate de hotar.

Lăpuşna, locul său de naştere, ajunse la o oarecar însemnătate sub domnia sa. Vameşii dela Tighina se retra seră la Lăpuşna, pe unde ducea drumul spre ţara tătă rească. Staţiunea vamală silia pe negustori să poposesc acolo pentru vămuire. Aşa a devenit Lăpuşna încetul c încetul un orăşel, care era cârmuit după vechiul obicei de un şoltuz şi 12 pârgari. Pecetea oraşului avea o cruc la mijloc. Mai apoi Lăpuşna deveni centrul administrati al ţinutului cu acelaşi nume, având în frunte pârcălabi ş mari vătafi, cari îngrijiau de apărarea hotarului contra în călcărilor duşmane. Ca nepot al lui Ştefan-cel-Mare, Lă puşneanu nu uită de ctitoria basarabeană a bunicului său El înzestră mănăstirea Chipriana cu următoarele moşii: Lozen Preajolteni, Oneşti, Sadova, Băliceni, Luceni, Vornicen Dumeni, Glăvăşeni, Bisericani, Purcenii-de-Jos precum ş cu vii la Cotnari. După numele moşiilor în -eni se vede c avem a face cu numiri noui româneşti după proprietaru moşiei.

In vara anului 1561 se pripăşi la curtea lui Lăpuş neanu un Grec din ostroavele Mării-Egeice, Iacob Vasili care se întitula Despot, adecă domn al insulelor Paros Samos, şi se da drept rudă a doamnei Ruxanda, soţia l Alexandru-Vodă. In realitate Iacob Vasilic era un vântur

ţară care pribegise multă vreme prin apus şi-şi împropriase oarecare cultură umanistică Nebănuindu-se nimic despre planurile sale, el fu bine primit la curtea domnească, unde se bucura de oarecare trecere şi la boeri. Folosindu-se de aceasta, el începu să unelteaască împotriva domnului, care nu era deloc iubit de boeri. Si cum atunci dureroasa ciopârtire a hotarelor ţării era încă în amintirea tutulor, iar el se încumeta să recâştige vechile hotare, îi căzu uşor să exploateze credulitatea boerilor, cărora le amintea de origina lor română, cu totul uitată atunci, şi pe cari îi numia, pentru a-i măguli, voinici şi răsboinici, zicându-le că „se coboară din vitejii Râmleni, cari au făcut să tremure lumea". Cu astfel de vorbe el reuşi să-i determine la răsturnarea lui Alexandru-Vodă şi la ridicarea sa în scaunul de domnie. In adevăr, Despot lansă ca domn o proclamaţie către ţară, în care găsim următorul pasagiu privitor la redobândirea Basarabiei pierdute: „Scopul meu nu este altul, decât să fie Dunărea hotar al ţărei mele Moldova şi să mă lupt zi şi noapte cu necredincioşii şi blăstămaţii de Turci şi aşa nădăjduesc să câştig în scurt timp *cetăţile* Moldovei mele pe care le stăpâneşte păgânul". Frumoasă proclamaţie, nu-i vorbă, numai că pentru înfăptuirea acestui scop trebuia alt om şi nu un aventurier imbuibat de frazeologia raţionalistă a renaşterei, cum era Despot. Lucrul acesta s'a constatat curând şi îndrăzneţul şi-a luat pedeapsa cuvenită, fiind ucis cu buzduganul de hatmanul Tomşa. In luptele acestea pentru domnie se amestecă şi hatmanul cazăcesc Dumitraşcu Vişnoveţchi, care coboria dintr'o soră a lui Petru-Rareş şi ca atare credea că are drepturi la tronul Moldovei. Intervenţia lui n'a fost norocoasă; el fu prins de Tomşa şi trimis la Constantinopol, unde îl aştepta o moarte groaznică. De atunci încoace Cazacii se înfăţişară foarte des în Moldova, fie ca prieteni şi aliaţi ai domnilor, fie ca vrăjmaşii lor. Prin apariţia acestor turburători de pace şi jăfuitori de bogăţii, spori nu-

mărul duşmanilor ţării. Hotarul Nistrului avea nevoe de strajă mai numeroasă, fiindcă Tătarii primiră noui tovarăşi de pradă, pe Cazaci.

Domnia lui Ştefan Tomşa n'a fost de lungă durată, căci Alexandru Lăpuşneanu, care se refugiase la sangiacul turc din Akkerman, reuşi să redobândească domnia, alungând pe Tomşa din scaun cu ajutor turcesc. In a doua a sa domnie Lăpuşneanu era stăpânit de dorul de răzbunare faţă de boerii vicleni cari l-au răsturnat din scaun, făcându-l să plece 3 ani de zile în pribegie amară. Mulţi dintre boeri plătiră cu capul necredinţa lor de odinioară faţă de domn.

Pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu s'a mutat reşedinţa domnească dela Suceava la Iaşi care devenise astfel capitala Moldovei. Mutarea reşedinţei s'a făcut la cererea Porţii suzerane, care doria să aibă pe domn mai departe de Polonia şi mai aproape de raialele sale, pentru a-l putea controla şi ţine mai lesne în frâu. Tot atunci s'a mutat şi scaunul mitropolitan la Iaşi, ca să fie lângă cel domnesc.

Urmaşul lui Lăpuşneanu fu fiul său Bogdan, care petrecea cu predilecţie la Hotin, pentru ca să fie mai aproape de Poloni, dară mai ales de Poloneze, care îl fermecaseră cu privirile lor. Predilecţia aceasta a lui Bogdan Lăpuşneanu pentru acest oraş îşi găseşte explicarea sa în faptul că Hotinul se găsia atunci într'o stare destul de înfloritoare. (Vezi ilustraţia No. 15.) Cronicarul polonez Strykowski, care cunoştea bine Hotinul din vremea aceia, zice că era o cetate frumoasă şi puternică, aşezată pe o stâncă şi având înfăţişarea cetăţii Kockenhausen din Livlanda". La 1585 trecu prin Hotin călătorul francez Fourgueveault care, străbătând întreg ţinutul, însemna totul ce vedea şi auzia acolo. El ne spune că Hotinul era un târg mare împrejurul căruia trece apa Nistrului. Pe malul acestei ape se găseşte o cetate mică, încinsă cu ziduri înalte de cără-

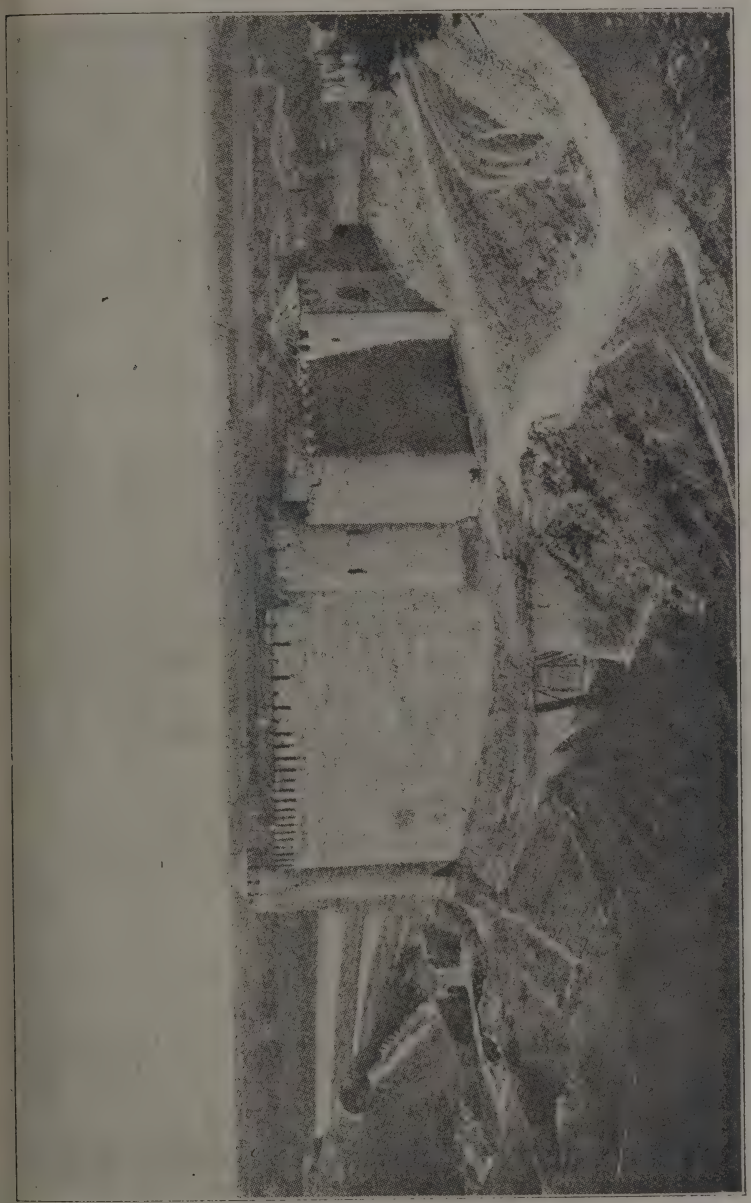

No. 15. — Cetatea Hotinului, vederea dinspre sudvest.

midă clădită de mult şi străjuită din toate părţile. Nistrul, care trebue trecut cu luntrea aici la Hotin, desparte ţara Moldovei de olatul Podoliei ce se ţine de crăia Poloniei. Şi cel dintăi târg unde se poate ajunge, plecând dela Hotin, este Cernăuţi. Pe aceste drumuri întâlnirăm adese câte 20—30 care şi pe fiecare car câte o fată ce mergea la târgul din apropiere (Hotin); toate erau foarte frumoase, deşi fără meşteşug, cu flori în păr, ca să arete că sunt de măritat. Cumpărarăm dela ele în treacăt lapte, prepeliţe — ce se chiamă în limba lor aşa — şi ouă cu care ele îşi umpleau căruţele până sus, şi mergând şi stând pe ele fără să se strice (!)".

La Hotin se găsiau atunci două biserici, una mai mare în târg, iar alta mai mică în cetate, ale cărei urme se pot distinge şi azi. După spusele lui Neculce în „mănăstirea aceasta mică ce este sub cetate" s'a produs pe timpul lui Duca-Vodă o mare minune „au lăcrimat icoana Maicei Preciste, cât se răsturnau lacrimile pe chipul icoanei de le vedeau toţi oamenii, şi picau într'o tipsie ce era pusă supt icoană, de era de mirare a privi arătare şi semn ca acela, carele au fost adevărat semn de peire a mulţi creştini în ţeara leşească şi începătura durerii şi stricării ţării noastre; că de atuncea, din an în an, tot rău şi amar de creştini şi pustiiuri au rămas locurile pe acolo". Numărul contribuabililor în întreg judeţul era în 1591 de 2092 persoane, dintre care 1984 ţărani, 77 boeri, 40 vătafi, 122 nemeşi şi 95 preoţi. Pecetea Hotinului înfăţişa un ostaş la pândă cu o stea în dreapta şi alta în stânga, simbolul străjerului de hotar.

4. Bătălia dela Cahul şi raialele Ismail şi Reni.

In locul lui Bogdan-Vodă, Turcii ridicară pe Ioan-Vodă-cel-Cumplit, care se da şi el drept fiu al lui Bogdan-Chiorul. Tinereaţa şi-o petrecuse la Constantinopol şi de acolo fu trimis domn în Moldova. Sangiacul din Akkerman îl aşeză

n scaun, aşteptând firește, dela el că va fi supus şi as-
ultător Porţii. Ioan-Vodă era însă o fire războinică şi a-
olicată spre fapte mari ca şi bunicul său Stefan-cel-Mare.
El încercă se recucerească Pocuţia, dară nu reuşi. Neisbu-
ind cu Polonii, el îşi puse în gând să alunge pe Turci
din Basarabia, smulgându-le Chilia, Akkermanul, Benderul
şi întreg Bugeacul. Pricina pentru a rupe cu Turcii se găsi
uşor, întrucât Ioan-Vodă nu înţelegea sá sporească hara-
ciul datorit Porţii, cum i-se cerea. Căci Turcii pe de o
parte împuţinau pământul Moldovei, iar pe de altă parte
sporiau vecinic tributul, cu toate că ţara devenia din an în
an tot mai mică şi mai nevoiaşă. Astfel el „umplându-se
de mânie, cu foc au ars Tighinea şi Cetatea-Albă şi multă
pradă au făcut şi mult plean şi robi au luat".

Producându-se ruptura cu Turcii din cauza haraciu-
ui, Ioan-Vodă „a trimis la Cazaci de i-au poftit cu leafă
să-i vie într'ajutor". Iar Cazacii, cum erau „de a se ames-
eca la toate, neîntrebând la nime, s'au adunat 1200 de
oameni şi au venit la Ioan-Vodă, pe care văzându-i Ioan-
Vodă, nu într'alt chip, ci cum ar hi văzut îngeri din cer
cu vestea de izbândă coborîţi, şi cu multe daruri capetele
ce erau le-au dăruit". Unind oştirile sale cu Cazacii, Ioan-
Vodă trecu Prutul şi se îndreptă spre raialele turceşti,
pentru a le izgoni de pe pământul Moldovei. Intr'aceia tre-
ură şi Turcii Dunărea cu multă oştire, având intenţia a
ovi în flanc armata creştină. Atunci Ioan-Vodă schimbă
irecţia atacului şi se îndreptă contra Turcilor năvălitori.
.a Roşcani lângă Cahul se întâlniră armatele duşmane.
oan-Vodă se fortificase foarte bine şi ar fi putut opri
năintarea Turcilor, dacă în tabăra sa n'ar fi fost trădători.
Vândut de Golea, domnul fu înconjurat de ieniceri şi silit
ă se predeie. Cazacii se putură retrage în ţara lor, iar
oan-Vodă fu osândit la moarte şi rupt în bucăţi de cămile.
Iunie 1574). Incercarea nenorocitului domn de a recuceri
Tighinea, Cetatea-Albă şi Chilia, de a alunga pe păgâni

din Bugeac, şi de a reface astfel vechile hotare ale Moldovei, îl costă viaţa. El muri ca un adevărat erou în luptă dreaptă pentru întregirea ţării.

Urmaşul lui Ioan-Vodă fu Petru Schiopul, un om molatec şi slăbănog, ce avu de luptat necontenit contra Cazacilor, cari năvăliau mereu în Moldova după pradă, ba odată, aducând chiar cu ei şi un „domnişor“, pentru a-l aşeza în scaunul Moldovei. Acesta era Ioan-Vodă-Potcoavă, numit astfel, fiind că era în stare să rupă cu mâinile potcoave de fier. Dar el se bucură de domnie numai câteva săptămâni, fiind bătut de Petru-Vodă şi alungat în Polonia, unde fu decapitat la Leov. In Moldova, trebile mergeau prost de tot. Turcii nu erau mulţumiţi cu Petru-Vodă şi-l înlocuiră cu Iancu-Vodă-Sasul, care le făgădui o sporire a birului. Pentru a se putea ţine de făgăduinţă, el impuse biruri noui pe ţară, care apăsau îndeosebit asupra Basarabenilor, cari erau cei mai de samă cultivatori de vite. (Vezi ilustraţia No. 16). Din această cauză se ridicară Lăpuşnenii şi Tighecenii contra domnului asupritor, proclamând de domn pe *Ioan-Vodă-Lungul*, care adună oaste în ţinuturile Lăpuşnei şi Tigheciului, trecu Prutul şi se îndreptă spre Iaşi, fu însă bătut de adevăratul domn, iar răscoala fu înecată în sânge.

Scurtă vreme după aceasta Iancu-Vodă pierdu domnia, care fu dată din nou lui Petru-Schiopul, care domni încă 9 ani de zile. El izgoni Evreii din ţară, pentru că păgubiau negoţul şi turburau viaţa economică a ţării. După împlinirea acestui termen, Petru-Vodă părăsi de bună voie scaunul domniei şi pribegi în apus (1591). Atunci domnia trecu în seama lui *Aron-Vodă*, căruia i s'a zis şi Tiranul din cauza lăcomiei şi răutăţii sale. Impotriva noului domn se ridicară mai mulţi „domnişori“ dornici de domnie, între cari un oarecare Petru Cazacul, care-şi încercă norocul cu ajutorul Cazacilor, precum tradează de altfel şi numele său. Dară, atât el cât şi ceilalţi pretendenţi la tronul Moldovei, plătiră cu capul pofta lor de putere.

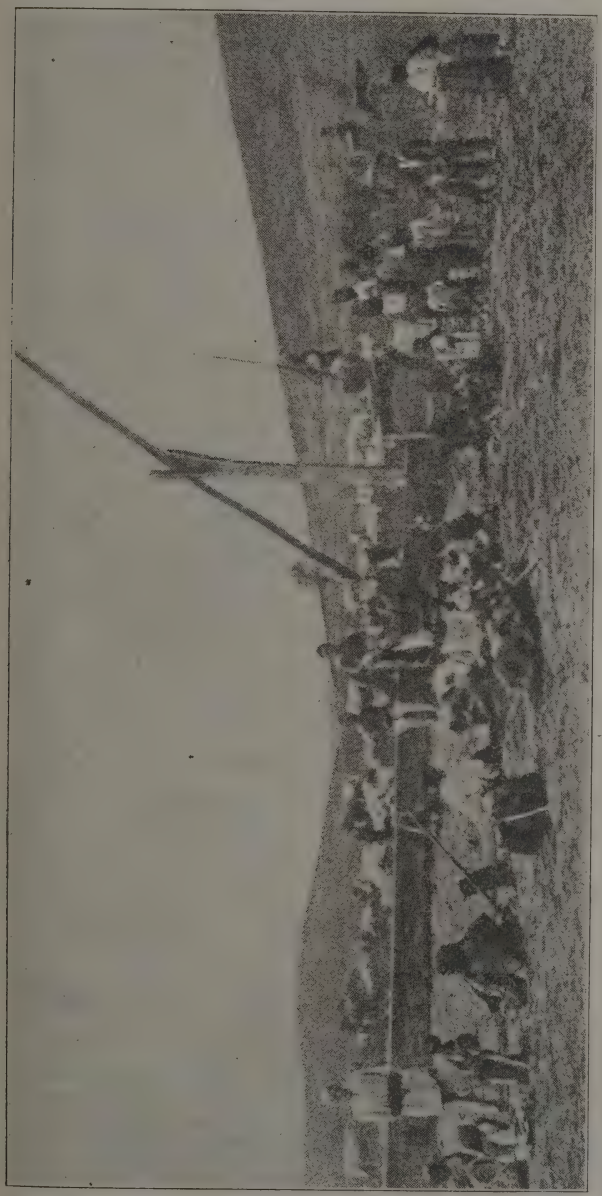

No. 16. — Repaos la fântână.

In zilele lui Aron-Vodă reuşiră Turcii de a-şi spor raialele lor în Moldova. Ei prefăcură satul Smil în cetate *Ismailului* care deveni centrul raialei cu acelaş nume (1595) (Vezi ilustr. No. 17.) Despre noua raia ni spune Can temir că n'avea „dealuri, nici codri şi nici râuri, nici fântâni ca să scape de lipsa de apă, locuitorii erau nevoiţi să sap puţuri foarte adânci şi în loc de lemne se ajutorau cu băli garul vitelor; cu acesta, după ce-l usucă la soare, îşi în călziau colibile".

Astfel spori numărul raialelor turceşti cu una nouă raiaua care cuprindea Ismailul, teritoriul de pe ambele ma luri ale lalpugului, mărginindu-se spre est cu raiaua Chilie spre vest cu apa Cahulului, iar spre nord cu Bugeacul, ma sus de satul Tobac. In 1622 s'a alipit raialei Ismailului ş „*Reni*", cu câteva sate de ţară pe Dunăre, ascultăto către ocolul Galaţilor, şi de atunci sunt date către Sm a cărui olat venitul este închinat la mormântul lui Moha med, ce este în ţara arăpească, aproape de Marea-Roşie zice Miron Costin.

Până şi pentru păstrarea în bună stare a mormântulu Profetului din Mekka trebuia să fie exploatată munca ş sudoarea românească!

Aron-Vodă-Tiranul este fondatorul episcopiei Huşilo care cuprindea ţinuturile Soroca, Orheiu, Lăpuşna şi Ti gheciul. Ţinutul Hotinului era avizat în cele bisericeşti l episcopia de Rădăuţi. Ţinutul Bălţilor de azi făcea part pe vremea aceia din ţinutul Iaşilor şi al Cârligăturii şi c atare era supus în cele bisericeşti Mitropoliei din Iaşi.

După 4 ani de „cumplită" domnie, Aron-Vodă fu de tronat de Ştefan Răzvan, *cel din urmă vlăstar din dinasti Muşateştilor*. Domnia acestuia a fost însă numai de o clipă El fu răsturnat de Ieremia Movilă, care ocupă tronul pen tru mai multă vreme (1595). Cu Ştefan Răzvan se stâng neamul descălicătorilor Moldovei. După moartea sa domni Moldovei trece asupra domnilor din diferite familii boereşt

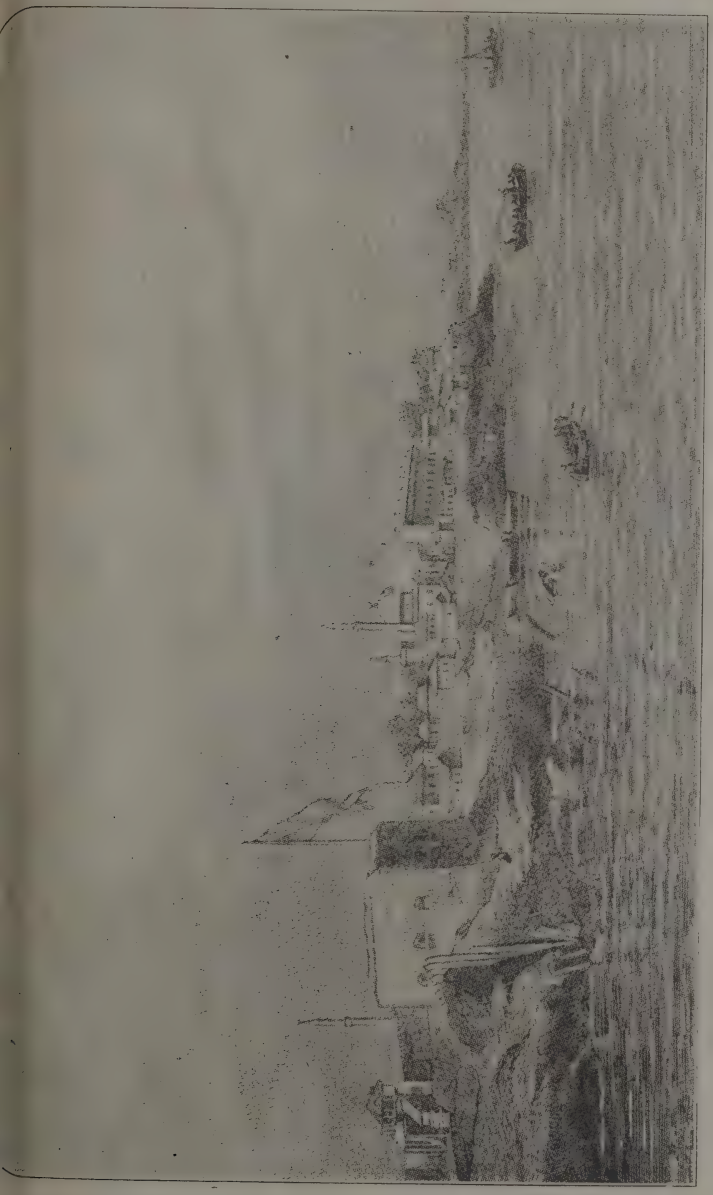

No. 17. — Cetatea Ismailului.

CAP. VII.

Aşezarea Tătarilor în Bugeac.

. Penetrația Tătarilor în raiale. — 2. Colonizarea Bugeacu-ui cu Tătari și organizarea lor. — 3. Viața bisericească a reștinilor din raiale. — 4. Traiul de toate zilele la Tătari. — 5. Valurile sau Troianele tătărești din Bugeac.

1. Penetraţia Tătarilor în raiale.

Românii au luptat zeci şi sute de ani pentru a cu-ăţi Moldova de Tătari şi a-i izgoni dincolo de Nistru în tepele pontice, de unde o soartă nenorocită îi aruncase supra ţării noastre. Am văzut mai sus cu câtă greutate eușise în fine Alexandru-cel-Bun de a-i arunca peste Nistru i de a aşeza hotarele Moldovei dealungul acestei ape, ela Hotin până la Mare. „Din câmpii pe Tătari i-a scos“, onstată cu mulţumire vechea cronică moldovenească. Dar in nenorocire pentru noi, Tătarii nu puteau uita „câmpiile ogate în păşuni“ ale Moldovei şi bogăţia acestei ţări în te şi grâne, şi de aceia ei, oameni nărăviţi şi deprinşi i trăească din jaf şi pradă, nu se apucară să cultive pă-ântul de dincolo de Nistru, care ar fi putut răsplăti din elşug munca lor, ci ei, lăsând câmpiile lor în părăgină, idiau la Nistru ca nişte paseri de pradă, la produsele uncii şi hărniciei strămoşilor noştri. Nu era zi lăsată de umnezeu, fără ca aceşti cumpliţi vecini să nu năvălească, ind în Moldova, când în Polonia, pentru a prăda şi a oate mii de oameni, pe cari legaţi cu funii, îi mânau în

robie spre ţara lor, unde îi întrebuinţau ca pe nişte vi
de muncă pe lângă câşlele lor, sau îi vindeau cu preţ bun
Constantinopol sau pe alte pieţe de sclavi din Orient.
timpul iernilor cumplite nenorociţii aceştia muriau cu miil
săgetaţi de crivăţul usturător sau acoperiţi sub nemeţii
zăpadă din stepele tătăreşti.

Paginile cronicilor moldoveneşti sunt pline de amă
tiri privitoare la luptele aceste necurmate cu Tătarii, „nă
cuţi anume pentru a distruge toate lucrurile omeneşti", cu
îi caracteriza cronicarul Verancius. Ei nu puteau uita
nici un chip de raiul lor de odinioară, care era Moldov
Alexandru-cel-Bun şi Ştefan-cel-Mare ştiau să-i ţină
frâu. De câte ori Tătarii încercau să calce hotarul ţăr
aceşti vajnici apărători ai Moldovei îi svântau în bătăi,
înecau în Nistru şi le luau prada, vârându-le frică în oa
pentru multă vreme. Tătarii deveniră şi mai îndrăzneţi d
momentul, când hanul lor recunoscu suzeranitatea turceas
şi se puse astfel sub scutul Porţii (1475). De atunci ei ap
ca aliaţi şi asociaţi ai Turcilor în toate campaniile ace
tora în Moldova, primejduind vecinic flancul stâng al a
matei moldoveneşti, ce-şi apăra ţara.

Ajutorul acesta tătăresc devenise indispensabil pent
Turci, îndată ce ei cuceriră Chilia şi Cetatea-Albă şi
prefăcură în raiale. Garnizoanele turceşti din Akkerman
Chilia erau cu mult prea slabe pentru a apăra raialele în
potriva repetatelor încercări de recucerire ale Moldovenilo
împotriva poftelor poloneze de a-şi deschide pe acolo dr
mul spre mare şi împotriva setei de pradă şi de răzbuna
a sotniilor căzăceşti. Acestea veniau necontenit, când
aliate, când ca inamice ale domnilor noştri, pentru a lo
raialele, prădând şi jefuind fără milă „în câmpiile boga
în păşune ale Bialogrodului", unde jăfuiau vite şi mi
prădau pe ciobani şi căşunau astfel mari pagube haznal
turceşti. Era deci lucru firesc, ca *sangiacul* sau ispravnic
turcesc din Akkerman să recurgă la ajutorul megieşilor t

ri de dincolo de Nistru pentru apărarea raialelor. Tătarii, rândul lor, urmau cu drag chemării turceşti, fiind că ei iau bine că dincoace de Nistru se găsia pradă şi pro- opseală îndeajuns. Ba mai mult chiar. Mulţi dintre ei nu e mai întorceau acasă la ei, unii, fiind reţinuţi de coman- amentul turcesc pentru a spori garnizoanele din raiale, r alţii rămâneau din voie liberă dincoace de Nistru, pen- ucă găsiau condiţiuni mai prielnice de trai în câmpiile ănoase ale Bugeacului. Şesurile acestea vaste se întin- eau cât vedeai cu ochii dela hotarul raialelor turceşti, âră departe spre codrul Tigheciului, un câmp oblu şi eschis, unde nu vedeai nici un pom şi unde bieţii iepuri tre- uiau să se tupileze sub frunze de plante sau muşunoaie, entru a se putea scuti de arşiţa neîndurătoare a soarelui. latul acesta pare că anume era predestinat de Alah, pen- u turmele lor de oi, pentru caii lor sprinteni şi sperioşi pentru cămilele şi dromedarii lor cu două ghebúri.

Astfel, ademenite de farmecul particular al stepei bu- ecene, numeroase cete sau *drâmbe* tătăreşti începură să se esprindă, încetul cu încetul, din tribul sau *horda Edissan*, ire sălăşluia între Bug şi Nistru, în aşanumita *Ucraină a anului* de mai târziu, şi să se strecoare, aproape neobser- te, peste Nistru, pentru a se aşeza în preajma Akkerma- lui, înjghebând acolo sate şau *auluri* tătăreşti. Drâmbele estea, cunoscute sub numele de *„Tătari Bialogrodeni“*, ecă de Cetatea-Albă, rămaseră cu toate acestea sub as- ltarea hanului şi a locţiitorului său din *Oceacov*, căci olo era căpetenia tribului Edissan. De câte ori era ne- ie de a respinge un atac sau de a intreprinde vre-o ex- diţiune de pradă, drâmbele bialogrodene cooperau cu le dela *Oceacov, Hagi-Bei* (Odessa), *Hagi-Dère* (Ovidiopol) altele de dincolo de Nistru.

Răspândirea Tătarilor în Bugeac nu s'a făcut deci de- ată şi nici după un plan de colonizare bine stabilit, ci calea unei penetraţiuni lente, dară statornice şi perma-

nente. Această penetraţiune a început îndată după raiali
rea Cetăţii-Albe şi a sporit mereu sub urmaşii lui Ştef
cel-Mare, mai puţin fericiţi întru apărarea hotarelor ţării.
1537 „Bialogrădenii“, probabil în tovărăşia conaţionali
de dincolo de Nistru, erau destul de puternici pentru
face prădăciuni în Ungaria şi Polonia. In 1553 „200
Tătari din cetatea Chiliei, ticăloşi şi nedeprinşi cu răz
iul“, prădau în Ardeal, o dovadă că „Bialogrodenii“ se
tinseră şi în raiaua Chiliei, unde făceau parte din ga
zoana cetăţii, şi unde îşi infiripaseră şi aulurile lor.

Cu vremea, penetraţia aceasta lentă a Tătarilor în
ialele cisnistriene începu să încomodeze şi să supere ch
pe Turci, cari înfiinţaseră doar raialele pentru folosul
iar nu pentru aşezarea şi îmbogăţirea supuşilor hanu
tătăresc. Cum însă aceşti Tătari erau folositori pentru a
rarea raialelor, Poarta se hotărî să le facă loc şi lor d
coace de Nistru, dară nu în paguba raialelor sale, ci
socoteala Moldovei, slăbită şi hărţuită de turburări lăuntri

Petru Rareş, un vrednic urmaş al tatălui său Ştefan-c
Mare, se împotrivi planurilor Porţii. Din pricina aceasta s
tanul Soliman-cel-Măreţ se hotărî să-l alunge din scau
domniei pentru a-şi putea realiza planul de ciuntire a Mol
vei. El răpi Moldovei întreg Bugeacul, dela hotarul raiale
până în codrul Tigheciului, acea netedă şi ierboasă câ
pie, la care râvniau Tătarii de multă vreme, pentru a
face loc de aşezare permanentă acolo, dar şi pentru a
tea apăra Bugeacul mai lesne contra revindicărilor mol
veneşti şi prădăciunilor din partea Cazacilor, şi nu
puţin, pentru a putea ţine mai lesne în frâu pe
tari. El ridică cetatea Benderului, pe care o înzestră
raiaua cuvenită, pentru ca garnizoana turcească să po
fi bine aprovizionată. Ocuparea Tighinei indică năzuin
politice ale Turcilor spre nord, năzuinţi care duseră
raializarea Cameniţei şi mai apoi a Hotinului.

Ocuparea Tighinei cu cele douăsprezece sate dimpre

Tar justifica îndeajuns expediţia temutului Soliman în Mol-ova şi revolta boerilor contra lui Ştefan Lăcustă, care con-imţise să dea Turcului *„toată coasta de la Dunăre până în unţi„*. Luarea în stăpânire a Tighinei nu era echivalentă u cotropirea *„a unei jumătăţi de ţară“*, despre care vor-eşte cronica moldo-polonă. Expediţiunea aceasta urmăria n scop cu mult mai mare: *anexarea Bugeacului*. De altfel hestiunea este deplin lămurită prin mărturia lui Leonclavius, are, traducând şi resumând pe analiştii turci, spune hotărît că năreţul Soliman a *„întins hotarele împărăţiei sale până la apa Prutului“*. Dela hotarul raialelor turceşti, dela Chilia, Akker-nan şi Bender până la Prut, sau mai precis până spre Prut, se ntindea câmpia Bugeacului, care fusese atunci ruptă din otarul Moldovei şi luată sub stăpânirea Porţii. Un scriitor pusean, Verancius, întreţinându-se mai mult asupra expedi-unei lui Soliman în Moldova, spune apriat că cu acel rilej sultanul *„a ocupat partea aceia din Moldova, care se ntindea dela râul Prut până la râul Nistru şi a alipit-o la etatea-Albă, pentru că e şi îmbelşugată în turme şi folositoa-pentru a stăpâni Moldova totdeauna“*. Din mărturiile aces-a reesă clar că Soliman-cel-Măreţ, deodată cu fortifica-a Tighinei şi prefacerea ei în raia, a luat şi Bugeacul şi anexat împărăţiei turceşti.

Raializarea cetăţilor dela margine şi anexarea Bugea-ului n'au putut să aibă decât urmări rele pentru popula-ţinea românească, răsboinică, harnică şi străbătătoare, din ele ţinuturi. O parte din ea rămăsese în raiale pentru a unci pământul în folosul Turcilor din cetăţi. Altă parte, bună seamă cea mai mare, neînţelegând să rămână la eremul Turcilor şi Tătarilor, cedă penetraţiunii lente a mentelor păgâne şi se retrase încetul cu încetul spre rd şi nordvest, pentru a găsi, în văile împădurite şi în-osebi în vestitul codru al Tigheciului, pacea şi libertatea cesară pentru o muncă rodnică şi productivă, organizând olo noul hotar de apărare contra liftelor păgâne. In urma

lor rămânea Bugeacul pustiu, pentru a primi din nou hoi tătăreşti de care fusese curăţit, pe vremuri, de braţul vă jos al lui Alexandru-cel-Bun.

2. Colonizarea Bugeacului cu Tătarii şi organizarea l

Bugeacul, părăsit de Moldoveni, se umplu încetul încetul cu Tătari. Pe lângă drâmbele din horda Ediss care se aşezară în megieşia raialei de Akkermann, cun cute sub numele de *Tătari Bialogrodeni*, veniră să se aş în Bugeac şi drâmbe din alte horde, din care se form aşanumiţii *Tătari Bugeceni*, adecă din Bugeac. Despre ob şia acestora găsim la Cantemir lămuriri preţioase: „Bug cul s'a dat spe locuinţă Tătarilor Nogăieni, cari se zic u de Bugeac alţii de Bialgorod, pentru că pe la 1568, mai b de 30.000 familii de Nogăieni, din ceia ce erau supuşi ţaru rusesc, se desfăcură de Ruşi şi se retraseră în Crim Dară fiind că această peninsulă nu-i încăpea pe toţi, li dăduse alt loc de aşezare în ţinutul Bugeacului". In curge timpului veniră apoi şi multe alte familii din Nog şi aşa se înmulţiseră aceşti Tătari. Nouii oaspeţi nepo ai Bugeacului moldovenesc formau două triburi deosebi *horda Orak* şi *horda Orumbeg*.

Drâmbele urmaşilor lui Orak, *Orak-Ogli*, cupri câmpiile dintre Sarata şi Cogâlnic. Drâmbele urmaşilor Orumbeg, *Orumbeg-Ogli*, se aşezară în părţile Ialpugului ale afluenţilor săi. Ceva mai târziu veniră drâmbele u noui horde *Ismail-Canesi*, care se aşezară, la nord de hota raialei Ismailului, în părţile Catlabugului. Astfel se împ ţiră în stăpânirea Bugeacului patru triburi tătăreşti; *Ediss Orak*, *Orumberg* şi *Ismail-Canesi*, fiecare dintr'ânsele cu vând cu îngrijire tradiţiile şi genialogiile hordei sale. As căpăta Bugeacul în scurtă vreme o populaţie cu totul no care modifică radical întreaga înfăţişare a vechiului „c sau *„unghiu"* moldovenesc pe care Tătarii, schimbă

hea nomenclatură românească a regiunei, îl botează
ă limba lor „*Bugeac*“, ceea ce înseamnă unghiu sau
ţ de ţară.

Deşi triburile tătare veniră de se aşezară pe teritorul
esc al Bugeacului, ele rămaseră mai departe sub ascul-
ea hanului lor din Crimea. Acesta îşi avea „palatul“ său
bârne la *Cauşani* pe Botna, unde descindea de câte ori
ia în Bugeac pentru nevoile războiului sau alte nevoi.
ntru timpul absenţei sale din Bugeac, el lăsa acolo un
ţiitor sau *caimacam*, care avea rangul de *seraskier* sau
eralisim, fiind că hordele tătare, păstrându-şi vechea lor
anizaţie militară primordială, puteau fi chemate de el în
are moment sub arme, fie pentru respingerea unui atac,
pentru întreprinderea unei expediţiuni de pradă în ţările
ine. *Caimacamul seraskier* îşi avea reşedinţa sa la *Han-
lea*, la nord de Akkerman, la capătul de nord al lima-
ui. Caimacamul se alegea totdeauna dintre mârzacii cei
i de frunte; el avea demnitatea de sultan şi trebuia să
de legea mohamedană. El răspundea hanului un bir
al de 4800 lei.

Mârzacii erau căpetăniile *drâmbelor* şi ale *aulurilor* tă-
şti. Ei împărţiau dreptatea şi conduceau contingentele
mbelor lor la luptă. Ei însoţiau cu contingentul lor pe
şi expediţiile sale. In timp de pace aranjau vreo vânătoare
şoimi şi iepuri, aproape singura distracţie a lor. Vână-
ele acestea durau adese mai multe zile. Uneori se ascun-
u sub forma de vânătoare pregătirile militare pentru ex-
iţiunile de pradă în ţările vecine.

La început numărul aulurilor sau satelor era mic,
spori însă mai târziu până la 300. Aulurile se numiau
ă posesorii lor ca Orak-Mârza, Dzan-Mârza, Kan-
za, Kasu-Mârza, Korac-Mârza, ş. a. m. O creaţiune
rească era târgul *Tatar-Bunar*, adecă Fântâna-Tătarilor.
eacul ajunse de fapt o provincie sau „*olat*“ al „*Hăniei
crăiei Crâmului*“.

Populaţia creştină, moldovenească, ce mai rămă
în Bugeac se bucura de autonomie administrativă. Pe
colea, răspândite printre Tătari, dară mai ales dealu
Nistrului şi a hotarelor bugecene dinspre Moldova lib
se găsiau sate şi cătune româneşti care răspundeau no
lor stăpâni darea şi zăciuieala cuvenită. Dările acestea
adunate de *subaşi*, numiţi şi controlaţi de către căpit
superioară a Moldovenilor Bugeceni, care era aşanun
lali-Agasi sau *voevodul* satelor creştine sau al *„satelor mă*
locuite de Moldoveni. Voevodul acesta era numit de h
tătăresc, îşi avea şi el reşedinţa în Căuşani şi plătia
pânului său un tribut anual de 15.000 lei.

Cu privire la populaţia românească din aceste reg
observă Cantemir cu durere : „Această parte de ţară a
nu mai stă sub domnia Moldovei, cu toate că oraşel
satele de pe lângă Dunăre până în ziua de astăzi
pline de Moldoveni, cari se ţin de legea creştină şi ra
tirania Turcilor şi Tătarilor. Ceilalţi locuitori sunt p
Tătari, parte Turci, supuşi ascultători Serascherului". P
de Aleppo găseşte viaţa creştinilor în raiale, şi îndeosel
raiaua Ismailului, destul de „plăcută şi fiindcă omul se p
bucura de dreptate şi de siguranţă şi fiindcă dările, afar
haraciu, erau neînsemnate".

Haraciul era o dajdie de cap, *capitaţie*, pe care tre
să o plătească fiecare creştin din imperiul otoman
14 ani în sus. Numai trecerea la legea mohamedană p
scuti pe cineva de plata capitaţiei. In principatele ron
Domnul plătia haraciul pentru întreaga ţară. Femeile
scutite de haraciu. Plata se adeveria prin o ţidulă ofi
care în fiecare an avea altă culoare şi pe care „ghiau
trebuia să o poarte vecinic la sine pentru a se legitima
în regulă cu plata capitaţiei.

Şi dincolo de Nistru, în aşanumita Ucrainâ a Han
se găsiau 40 de sate creştine, locuite în mare parte
Moldoveni, mânaţi acolo de diferite nevoi. Pentru ac

traţia acestor sate hanul numia un *hatman*, care îşi avea re-inţa sa la Dubăsari pe malul drept al Nistrului, mai sus de hinea. Acesta trebuia să fie creştin, ca şi Iali-Agassi voevodul creştinilor de dincoace de Nistru, dela Căuşani, să plătească hanului o arendă anuală de 8000 de lei.

3. Viaţa bisericească a Românilor din raiale.

Pe lângă autonomia administrativă, Românii din ra-ele turceşti, din Bugeac şi din Ucraina Hanului se mai curau şi de o complectă autonomie bisericească. Turcii îngăduiau ca populaţia creştină din aceste olaturi să tinue a fi păstorită de chiriarhii români din Principate, ă nici fără păstorire sufletească nu puteau să-i lese. Şi aceia ei consimţiră ca pentru aceste raiale să se înfiin-e o eparhie proprie. Si aşa a luat fiinţă episcopia *„Proi-ei şi a Ismailului"*.

Cel mai vechi document în care se pomeneşte această *tropolie"*, este un act al patriarhului Ioanichie din 2 Iunie 1 prin care biserica Sf. Nicolae din Ismail se ridică la gul de stavropighie. Data înfiinţării acestei eparhii nu cunoaşte. Având însă în vedere că Brăila a fost prefă-i în raia în 1546, iar Ismailul numai în 1595, trebuie să nitem că noua eparhie s'a înfiinţat numai după 1595. Ştim că în acelaşi an a luat fiinţă episcopia Huşilor, care a t în urmă mai multe conflicte cu episcopia Proilaviei Ismailului cu privire la hotarul dintre ambele eparhii. deci probabil ca între înfiinţarea ambelor episcopii fi existat oarecare legătură. Putem presupune deci, multă probabilitate, că eparhia românească a ra-lor s'a înfiinţat după 1595, dacă nu chiar în acelaşi u eparhia Huşilor. In timpul frământărilor interne din eac, pe vremea lui Cantemir-Mârza, episcopia Proila-decăzu cu totul. In Mai 1639 s'a reînfiinţat episcopia

din ordinul patriarhului Chiril al II-lea. In 1645 se po neşte Meletie ca mitropolit al Proilaviei, care interveni lângă ţarul Rusiei în favoarea păstoriţilor săi. In 1667 e hia Proilaviei era păstorită de Partemie, fostul patriar Constantinopolului.

Interesant este că jurisdicţiunea mitropoliei Proila şi Ismailului se estindea şi asupra Ucrainei-Hanului, u precum am văzut, se găsiau 40 de sate creştine, împr cu târgul Balta, care toate erau supuse, în cele adm trative, hatmanului din Dubăsari. In anul 1716 se i ceartă între Jorest, episcopul Huşilor, şi Ioanichie, mitr litul Proilaviei — pomenit şi la 1734 — pentru s mărginaşe: Dubăsari, Sultan-Câşla şi Musaip-Câşla. J reclama pentru sine juridicţiunea asupra Dubăsarilor care o cereau şi locuitorii de acolo, fiindu-le mai înde legătura cu Huşii, iar cele două sate aparţinuseră de înainte eparhiei sale. Ioanichie arătă că Dubăsarii tr să rămână eparhiei sale, fiindcă erau aşezaţi în Ucra Hanului, iar cele două sate de hotar trebuiau să treacă chiriarhia sa, ca făcând atunci parte din Bugeac. Erau babil 2 din cele şapte sate, ce fuseseră cotropite de Tăta începutul veacului al XVII-lea. Cazul fu supus Mitropoli Moldovei, care-l trecu patriarhului Samuil. Acesta hotă Dubăsarii să rămână la mitropolia Proilaviei, iar cele sate din Bugeac la eparhia Huşilor *„cum au fost până acu*

După mărturia arhimandritului Athanasie din Duro erau supuse acestei mitropolii 8 biserici din Tataria, cari şi Tighinea sau Benderul. Din conflictul acesta ve că Moldoveni creştini trăiau şi în satele tătăreşti ca Sul Câşla şi Musaip-Câşla şi că creştinii aveau bisericile în raiale, ca bunăoară la Ismail şi apoi şi la Căuşani, o inscripţie arată că biserica de acolo „fiind mai înain lemn, veche, şi, sfărâmându-se de tot, încă fiind mitr lit Sfinţia Sa Chir Daniil, n'au lăsat acest lucru dumnez

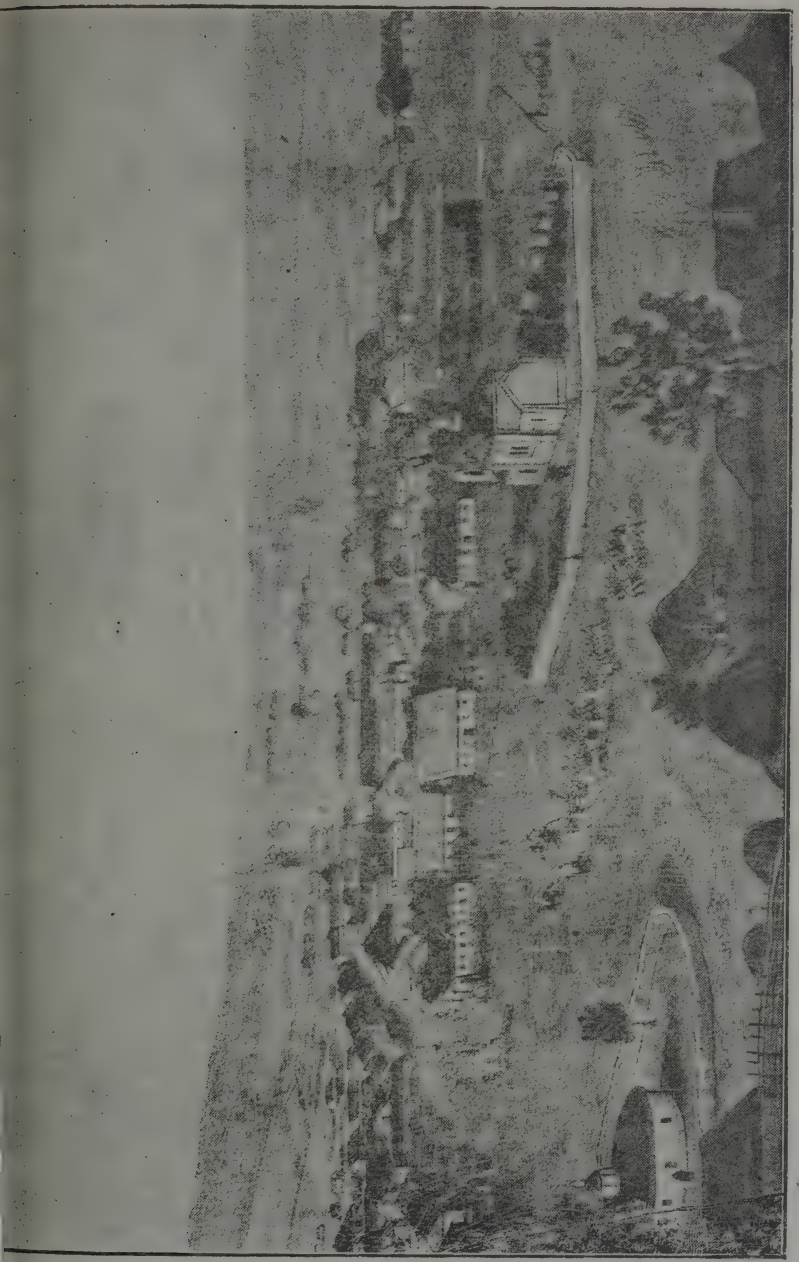

No. 18. — Târgul Căuşani.

ca să rămâie jos, ci din râvnă dumnezeească şi cu agiutorul Maicii Sale, şi făcând milostivire la toţi creştinii îndeobşte, s'au milostivit şi Măria Sa de au dat ajutor, de s'au făcut toate celea pe dinlăuntru". Iată deci în Căuşanii tătăreşti o biserică creştină cu inscripţie românească! Daniil a păstorit între 1765 şi 1772, în timpul acesta s'a refăcut biserica din Căuşani cu frumoasa ei inscripţie românească. (Vezi ilustr. No. 18).

Limba românească era răspândită şi în Ucraina Hanului la populaţia celor 40 de sate creştine de acolo. Din părţile acele transnistriene ni s'au păstrat mai multe gramote de hirotonie de preoţi scrise în româneşte, descoperite şi publicate de protoiereul A. S. Lebedinţev încă în anul 1860 şi retipărite în Memoriile Societăţii Istorice din Odessa în volumul XXXI din 1913.

De altfel limba românească era bine cunoscută în raialele turceşti şi în Bugeac, fiind întrebuinţată până şi de organele administrative. Elementul moldovenesc, băştinaş, era aşa de răspândit şi numeros în regiunile Nistrului, încât pe la 1580 însuşi begul de Bender trimise o scrisoare românească starostelui polonez din Râşcov. Iată cuprinsul acestei importante scrisori:

„Eu, Ali-beiu de Tighinea, scriu multă viaţă şi sănătate starostelui de Râşcov. Dup'aiasta dau de ştire dumitale ca să ştiţi dumniavoastră să nu vă hie nici o grijă nici o teamă, de nimică, ce să hiţi foarte cu pace bună de către noi; c'am auzit că vă temeţi. Atâta doară de veţi bănui pre noi, atâta, care c'am mărs de-am lovit neşte sate de-am luat câţiva robi, pentru care c'au fost vina lor, căce c'au prins neşte spahei de-ai noştri: dece pentru acel lucru s'au făcut aiasta. Iară de către noi bine să ştiţi că vă săntem foarte cu priinţă şi ştim pretesugul cel bun şi vă săntem cu toată inema şi cu toată credinţa. De aiasta vă dau ştire. De la Domnul, amin.

Şi în acea carte ce s'au scris roseşte, să cauţi cum scris: tot este de folos, cătră dumneavoastră, cu pace toată vremea. De aiasta să se ştie. Şi, alta, pohtesc pe umniata, ca să ni trimeţi un poloboc de holircă, să-mi ie de Hanul că este să vie spre Tighinea şi ţi'l voi plăti u bani dumitale, vouă; dar foarte te pohtesc să-mi trimiţi urând, până nu vine Hanul. Şi te rog să-mi trimiţi pe cest om al meu. Şi să nu mi-l zăboveşti. Şi-ţi voi mai imite carte rosească de veri şti de tot".

4. Traiul de toate zilele la Tătari.

După aşezarea lor în Bugeac, Tătarii deveniră vecinii emijlociţi ai Moldovenilor. Ai noştri avură de furcă sute e ani cu aceşti fii ai stepei în toate împrejurările vieţei -i cunoşteau bine. Eustratie Logofătul spune despre ei că au „oameni războinici, suferitori la toate nevoile cari nu ijau de avuţie, ci de izbândă. Războiul lor era aşa e tare, cât era grabnic pentru năvală şi gâlceavă. Ei nu cuiau în case, fără numai în oraşe mari, în care locuiau ulte feluri de oameni. Ei negustoriau, agonisiau şi în mp după păşune cu dobitoacele umblau".

Un călător francez, care trecea în 1585 prin părţile răreşti, povesteşte că „dealungul malului mării, în mai multe curi am văzut familii, care-şi schimbau sălaşul din vreme vreme după păşune; n'au altă locuinţă decât căruţe cu 4 ate, foarte lungăreţe, în care au mai multe cături şi la capăt moară de vânt cu patru până la şase pânze ca să facă nă, şi le trag unde vreau cu mai multe părechi de cai i de boi".

Hrana lor de căpitenie era meiul, din care fierbeau un de mămăligă. Pe lângă aceasta ei prindeau peşte în stru şi beau lapte de iapă, din care făceau şi brânză, pe e o uscau în bulzuri pentru a o păstra mai multă vreme

fără să se strice. Bulzuri de acestea se aruncau în ciaunul în care se fierbea mămăliga, pentru a o face mai grasă şi mai gustoasă.

Casele lor erau de lemn acoperite cu stuh. Giamuri avea numai palatul Hanului din Căuşani. In casele de rând

No. 19. — O moară de vânt.

fereştile erau vara deschise iar iarna oblonite. Plugărie făceau, această ocupaţie rămânea în seama Moldovenil aşezaţi între ei şi a robilor. Şi de fapt găsim acolo un Moldovenii erau aşezaţi mai des, o cultură foarte îngriji „Drumul dela Cetatea-Albă la Tighinea, dealungul Nistru

este un adevărat rai, omul călătoreşte numai prin vii şi grădini frumoase. (Vezi ilust. No. 19). Dimpotrivă drumul ce ducea dela Ismail la Chilia dealungul Dunărei este lipsit de tot ce se poate numi frumos, nu se vede decât câmpii sterpe, limanuri mlăştinoase şi stânci pleşuve". Din mărturia aceasta a unui călător german din veacul al XVIII-lea, vedem clar ce mare deosebire era între munca moldovenească şi cea turco-tătară. Dealungul Nistrului, unde se găsiau sate curat româneşti, era raiul pe pământ, la Dunăre, unde sălăşluiau Turcii şi Tătarii, se vedeau numai câmpuri sterpe şi stânci pleşuve.

Tătarii se îndeletniciau cu prasila vitelor şi jefuirea ţărilor vecine. Ei ţineau oi, capre şi vite albe dară şi cirezi de dromedari şi cămile între cari se găsiau şi exemplare albe spre mirarea călătorilor străini. Caii tătăreşti erau vestiţi. „Nogaiul", adecă păstorul tătăresc, „cu faţa de babă", era cel mai slut om de pe faţa pământului. In privinţa aceasta nu se deosebia mult de conaţionalii săi de ambele sexe care după credinţă populară nu se distingeau mult de „ucigă-l toaca". (Vezi ilustraţiunea No. 20). Bărbaţii erau spâni şi bârciţi la faţă, spaima Moldovencelor, a căror frumuseţă şi gingăşie îi ademenia să le răpească. Nici pe Tătăroaice nu le prea necăjia frumuseţea ; ele n'aveau obiceiul de a-şi coperi sluţenia şi uriciunea ca Turcoaicele, cu toate că trăiau după pravila lui Mohamed. Dară cu toate acestea se pare că Tătarii ţineau mult la femeile lor, căci mârzacii obişnuiau să întărească zapisele cu formula că de nu vor respecta angajamentele luate „să fie lepădaţi de lege şi despărţiţi de muierile lor". (Vezi ilustraţiunea No. 21).

Infăţişarea hâdoasă şi viaţa lor prădalnică trezi în sufletul Moldovenilor o mare aversiune contra Tătarilor, cari prin năvălirile lor pricinuiau creştinilor atâta rele şi nenorocire. La toate acestea se mai adăuga şi povestirile despre chinurile adevărate, dară şi închipuite, ce

No. 20. — Tătar din Bugeac.

No. 21. — Tătăroaică din Bugeac.

le suferiau acei ce erau robiţi de Tătari. Toate acestea au făcut ca, în închipuirea poporului nostru, Tătarii să apară ca, nişte monştri, mâncători de carne de om. Cum satele lor erau pline de robi creştini, aduşi din desele lor expediţii de pradă, s'a răpândit credinţă — deşartă fireşte — că Tătarii şi Căpcăunii din Bugeac mâncau carnea robilor, după ce-i îngrăşiau în ocoale, „ca pe vite". Până azi a rămas vorba în popor: „Doar nu dau Tătarii!"

Aşezarea Tătarilor într'o regiune cultivată precum şi atingerea lor cu Moldovenii, avu o bună înrâurinţă asupra îmblânzirii firii şi moravurilor lor. Ei deveniră cu vremea mai darnici şi mai primitori faţă de străini şi mai accesibili şi pentru învăţătură.

Pământul raialelor şi al Bugeacului, fiind foarte mănos şi lucrat bine de creştinii de acolo şi de robi, producea mai mult decât cerea consumaţia internă. Cu prisosul acesta de produse animalice şi de cereale, Tătarii făceau negoţ. In timp de foamete Moldovenii aduceau „pâne dela Tătari".

5. Valurile sau troianele tătăreşti din Bugeac.

Prin felul lor de a fi, prin viaţa lor nestatornică şi prin cirezile lor de cămile şi dromedari, Tătarii schimbară, în scurtă vreme, vechea înfăţişare moldovenească a Bugeacului, pentru a-i da un aspect nou, oriental, dacă nu chiar aziatic. In obiceiurile popoarelor mongolice cade şi grija lor de a-şi îngrădi bine „olatul" ocupat de ei, spre a se pune la adăpost faţă de invaziunile duşmane. Să ne gândim numai la faimosul „zid chinezesc" care fusese rădicat contra năvălirilor tătare.

Necesitatea unei apărări sistematice a Bugeacului se simţi foarte curând după aşezarea Tătarilor acolo, fiind că nu era an în care Cazacii, singuri sau uniţi cu Polo-

nezii, adese chiar cu Moldovenii, să nu fi încercat de a-şi stinge pofta de pradă în raialele turceşti şi în Bugeacul tătăresc. Indeosebi Cazacii îşi mutară câmpul de pradă în Basarabia, lovind necontenit în cetăţile de acolo. In 1585 ei uciseră pe sangiacul turc din Bender, iar cu câţiva ani în urmă răniră de moarte în luptă pe Islam-Ghirai, căpetenia Tătarilor din Bugeac, care fu îngropat „în moschea cea mare din Akkerman". Intr'o vreme Petru-Vodă-Schiopul trebui să trimită 3000 de cară şi 15.000 salahori pentru a drege cetatea Oceacovului. Porunci de aceste primiau adesea domnii Moldovei, pentru a ajuta cu salahori şi material la fortificarea cetăţilor din raiale.

Urme de fortificaţii întinse se găsesc până astăzi în Bugeacul basarabean. Harta Basarabiei, editată de statul major rusesc, arată în provincia această două *valuri*, numite ambele după Traian, şi anume *„Troianul-de-Sus"* şi *„Troianul-de-Jos"*. In limba populară „troian" înseamnă o grămadă de zăpadă ridicată de viscol, apoi în genere grămadă sau morman de pământ, ridicat de forţele naturei sau de mâna omenească. Neamul nostru, îndată la zămislirea sa, a avut prilej să vază în Dacia numeroase urme de valuri romane, pe care tradiţia de mai târziu le ascriea pe toate împăratului Traian, eroul legendar al neamului nostru, ajuns ca zeu Troian până şi în vechiul panteon slav, alăturea de zeii indigeni. Dela valurile traianice s'au numit orice val „troian". In urmă numele propriu s'a generalizat şi a devenit un nume comun. Şi aşa s'a putut întâmpla că fiecare întăritură de pământ, fiecare brazdă mai mare, să se numească „troian" chiar şi atunci, cum este cazul în Basarabia, când valul n'a fost ridicat de Traian.

In „Predoslovia descălicării a ţării Moldovei din începutul ei" din cronica lui Ureche se pomeneşte — şi aceasta numai în unele manuscripte — că prin Moldova se

cunosc semnele puterii lui Traian, „pe unde au tras troia peste multe țări și peste această țară". Iar Miron Costi observă foarte cuminte că numele Traian „trăiește într noi până azi cu șanțul cela ce se zice Troianul". Dimitri Cantemir constată și el că valul împăratului Traian păs trează până azi numele întemeitorului, se miră însă, c drept cuvânt, cum de nu amintește nici unul dintre vechi sau nouii istorici ceva despre acest val. Așa ascrie bună oară poporul fiecare ruină lui Ștefan-cel-Mare, persona istoric ajuns legendar.

Ambele „troiane" din Bugeac n'au nici o legătură c împăratul Traian. Ridicarea lor nu aparține anticității, cu a încercat să arate Hajdeu cu o vastă, dară zădarnică eru diție, și precum sunt încă și azi mulți dispuși a o crede „Troianele" aceste n'au caracterul valurilor antice de apă rare, ele nu sunt înzestrate nici cu turnuri de observați și nici cu cetăți de pământ, necum de piatră, ci sunt sim ple rădicături de pământ, care la vremea lor erau probabi plantate cu buhași și măcieși și baricadate cu construcți primitive de lemn și de nuele, în felul îngrăditurilor di preajma unei stâne.

In monumentele literare moldovenești, îngrădituri d pământ de acest fel se numesc, cu un termen împrumuta din turcește, *hindichiu* sau și *hendechiu*, dela handac sa hendec, care în limba arabă înseamnă șanț de întărire î jurul unui sat sau, în genere, loc fortificat. Intr'un act d hotărnicie din 1741 se vorbește de „un *hindichiu de vie* dela marginea Chișinăului. Enache Cogălniceanu povestește că generalul rus Münnich, șezând toată vara în Iași, „a scos un bir pentru săpatul *hindichiului*, căci au găsit c cale să încungiure hora cu șanț împregiur. ca să nu vie fără veste Turcii și Tătarii să-i calce". Amiras spune că pe timpul lui Mihai-Vodă Racoviță „au mers de au scris hotarul Moldovei, care se începe dela *hindichiul* lui Traian

Impăratul Râmului, şi merge până în Nistru, cum se vede până azi".

„*Troianul-de Sus*" începe, după indicaţiile hărţilor, la Prut mai jos de Leova, duce spre nord-est până la confluenţa Săratei cu Sărăţica; de acolo se îndreaptă într'o linie foarte uşor ondulată spre est până la Botna, tăind Ialpugul, Cogălnicul şi Ciaga, trece apoi Botna şi o urmează dealungul malului stâng până la satul Chircăeşti, aşezat la geana lacului pe care'l parcurge Botna înainte de a se revărsa în Nistru. După aceleaşi arătări ale hărţilor ruseşti, „Troianul-de-Jos" începe la satul Vadul-lui-Isac pe Prut, duce într'o linie puţin ondulată spre sud până la Ialpug pe care îl trece în faţa localităţii Vadul-lui-Traian, de acolo coboară în jos până la revărsarea Catlabugului în limanul cu acelaş nume, de acolo urcă uşor spre nord, atinge coada limanului Chitai şi de acolo se îndreaptă spre est până la limanul Cunducului, pe care îl atinge mai sus de satul Eschipol pentru a se termina acolo.

Dacă urmărim cu atenţiune hărţile mai vechi, din veacul al XVIII-lea bunăoară, putem constata că hindichiurile acestea *coincid întocmai cu hotarele raialelor turceşti şi ale Bugeacului tătăresc din sudul Basarabiei*. Dimitrie Cantemir înregistrează pe harta sa, pe care o anexează la cartea sa asupra Moldovei, simplu hotarul Tătărlâcul fără să însemneze valurile lui Traian. Hotarul acesta nu atinge nicăiurea creasta dealurilor, ci se aşterne pretutindeni pe la poalele lor sudice. Şi aceasta din pricina că Tătarii erau un popor de stepă, care evita munţii. „Troianul-de-Jos" coincide întocmai cu vechiul hotar dintre raialele Chilia, Ismail şi Reni şi Tatarlâcul bugecean. „Troianul-de-Sus", abstractic făcând de porţiunea dintre Prut şi Sărăţica, coincide în toate cu vechiul hotar dintre Tătărlâcul bugecean pe deoparte, şi Moldova şi raiaua Benderului pe de altă parte (Vezi ilustr. No. 22). Indicaţiunile hărţilor se confirmă deplin prin catagrafia din 1817 în care ni s'a păstrat vechea împărţire

administrativă a Basarabiei şi din care vedem că „Troianul-de-Sus“ servia ca hotar între ţinuturile moldoveneşti de către Tătărlâc, iar „Troianul-de-Jos“, alcătuia hotarul între Tatarlâc şi raialele dela Ismail şi Chilia.

Din constatările acestea rezultă deci, că hindichiurile din Basarabia sudică au fost ridicate de Tătari pentru a stabili hotarul Tătărlâcului lor faţă de raialele turceşti şi faţă de Moldova liberă. Toate celelate urme de „troiene“ ce se mai găsesc în Basarabia sunt întărituri vremelnice din timpul Turcilor ca la Hotin, Tighina şi Cetatea-Albă, iar altele mai noui din vremea Ruşilor.

Rămâne deci un lucru binestabilit că Bugeacul a fost deslipit de Moldova deodată cu Tighina şi anume în 1538 pe timpul sultanului Soliman-cel-Măreţ, că a fost dat Tătarilor spre locuinţă, că această colonizare a început foarte de vreme şi că valurile adscrise lui Traian din sudul Basarabiei au fost ridicate de Tătari pentru a putea apăra mai lesne hotarele Tătărlâcului contra raialelor turceşti şi contra Moldovei libere.

Raialele turceşti împreună cu Bugeacul tătăresc apar în documentele timpului sub numele de Basarabia. Faptul acesta îl găsim confirmat pe deplin prin următorul pasagiu din Descrierea Moldovei de Dimitrie Cantemir: „Basarabia era odată a treia parte a Moldovei. Tot pământul ei este şes, n'are dealuri nici codri, se adapă numai cu Ialpugul, care curge necontenit; neavând râuri nici fântâni, ca să scape de lipsa de apă, locuitorii sunt nevoiţi a săpa puţuri adânci şi în loc de lemne se folosesc cu băligarul vitelor, cu acesta după ce'l usucă la soare, îşi încălzesc colibile. Această parte de ţară fu subjugată de Turci înainte de a li se supune toată Moldova. Astăzi nu mai stă sub domnia Moldovei. Basarabia se împarte azi în 4 ţinuturi: al Bugeacului şi Akkermanului, al Chiliei şi Ismailului“. Acestea sunt, precum se vede, Tătărlâcul bugecean şi raialele turceşti. Celelalte ţinuturi dintre Prut şi Nistru se numiau pe timpul lui Cantemir, dară şi după el, Moldova.

CAP. VIII.

Organizarea hotarului de apărare contra Tătarilor

1. Pârcălăbia Lăpuşnei. — 2. Fundarea Chişinăului. — 3. Codrul Tigheciului şi Codrenii — 4. Căpitănia Codrului.

1. Pârcălăbia Lăpuşnei.

Din faptele şi întâmplările povestite mai sus putem cunoaşte tactica pe care o aplicau domnii Moldovei la lărgirea, aşezarea şi apărarea hotarelor ţării. Indată ce atingeau linia hotarului definitiv, ei alegeau punctele de însemnătate strategică, le fortificau cu toată îngrijirea, încredinţau apărarea lor vitejilor şi voinicilor, cu ajutorul cărora cuceriseră aceste puncte, şi-i înzestrau cu moşii întinse „în pustie“, *„pentru dreapta şi credincioasa lor slujbă către domn“*, *„pentru slujba lor de slujitori de pe margine şi ca să fie strajă împotriva duşmanilor“*. In schimbul îndatoririi lor de a face strajă la hotar şi de a fi pururea cu arma în mână, gata de luptă contra năvălitorilor şi călcătorilor de hotar, oamenii aceştia primiau pământuri de veci şi anumite uşurări şi înesniri la plata dărilor obişnuite către stat. Ei erau oameni liberi, supuşi numai domnului şi legilor ţării şi asiguraţi parecum de obişnuitele încălcări din partea boerilor.

Aşa a procedat Alexandru-cel-Bun, aşa şi nepotul său Ştefan-cel-Mare când cu aşezarea hotarului la Nistru şi cu asigurarea apărării lui prin cetăţile dela Hotin, Soroca, Orheiu, Cetatea-Albă şi Chilia. In jurul acestor cetăţi răs-

boinicul domn așează cete de apărători, pe care îi înzestra cu privilegii și pământuri deopotrivă de largi, fiindcă el, în cumpănita sa înțelepciune politică, își dedea seama, că hotarele unei țării nu pot fi apărate îndeajuns numai prin ziduri, fie ele cât de puternice, ci în prima linie prin brațe și piepturi vitejești. Și în adevăr, voinicii aceștia, conduși și povățuiți de căpeteniile lor, au apărat hotarul, luptând cu dragoste și credință către țară împotriva Polonilor, Cazacilor, Tătarilor și Turcilor, lăsând moștenire urmașilor lor, răzeșii hotineni, soroceni, și orheieni de azi, pe lângă numele de viteaz și acel duh de disciplină și abnegație până la jertfire de sine, care trebue cultivat și azi cu toate mijloacele și cu toată stăruința.

In urma pierderii Cetății-Albe, Chiliei, Tighinei, Bugeacului, Ismailului și Renilor, prin organizarea nouilor raiale turcești în jurul acestor și nu mai puțin prin sălășluirea Tătarilor în Bugeacul basarabean, s'a risipit vechea linie de apărare a țării. Și atunci s'a simțit nevoiea de a întocmi o nouă linie de apărare, mai aproape de Prut, care să răspundă nouilor nevoi strategice ale Moldovei ciuntite și împuținate. Injghebarea noului hotar se impunea categoric din momentul, în care Tătarii își fortificară hotarul lor bugecean și, simțindu-se la adăpostul unei revanșe din partea Moldovenilor, prădau și jăfuiau ținuturile noastre mărginașe.

Alexandru-Vodă-Cornea, Despot-Vodă și Ion-Vodă-cel-Cumplit făcură îndrăznețe încercări de a recuceri, cu arma în mână, vechile hotare, prin alungarea Turcilor din raiale și a Tătarilor din Bugeac. Din nenorocire însă patrioticele lor sforțări rămaseră zădarnice. Și atunci domnii Moldovei, văzând că n'au încotro decât să se resemneze în fața ursitei inexorabile, se hotărîră se întocmească o nouă linie de apărare împotriva vrăjmașilor din sud-est,

şi îndeosebi împotriva Tătărlâcului din Bugeac, cu care Moldova ajunsese în nemijlocită megieşie.

Atunci Alexandru-Vodă-Lăpuşneanu, care după mamă era Basarabean de felul său, se hotărî să creeze o nouă linie de apărare contra Tătarilor. Centrul acestei zone era să fie *Lăpuşna,* locul de naştere al maicei sale Nastasia. El ridică satul acesta de pe apa cu acelaş nume, la rangul de oraş şi'l înzestră cu toate drepturile şi privilegiile municipale obişnuite în Moldova. Şi deoarece pe acolo trecea şi vechiul drum de negoţ spre Nistru, el mută la Lăpuşna şi vameşii moldoveni din Tighinea, ce fuseseră izgoniţi de acolo de cătră Turcii lui Soliman, însuflând astfel noului târguşor şi duhul vieţii negustoreşti.

Dară măsurile acestea nu erau încă suficiente. Lăpuşna trebuia să devie un punct de sprijin, o bază pentru operaţiunile militare contra Tătarilor. Spre acest scop se înfiinţă pârcălabia Lăpuşnei în locul celei dela Ciubărciu, ce fusese desfiinţată de Turci. Pârcălabia aceasta ajungea spre est până la hotarul raialei dela Bender iar spre sud se hotărnicia cu Tătărlâcul bugecean. Pârcălabii aveau la îndemâna lor numeroase cete de oşteni, cari erau cu toţii împroprietăriţi în regiunile păduroase din valea Botnei, a Cogâlnicului superior şi a Bâcului, care forma hotaruri între ţinutul Lăpuşnei şi Orheiului. Ei primiră pământurile în aceleaşi condiţiunii ca şi tovăraşii lor de arme şi de credinţă dela Orheiu, Soroca şi Hotin. Din rândurile acestor vajnici străjeri de hotar, încercaţi în primejdiile şi vijeliile războaelor, se ridicau oameni aspri şi îndrăzneţi, deprinşi la strictă împlinire a datoriei faţă de ţară, dară şi faţă de ei însişi. Lăpuşnenii nu răsvrătiau chiar şi contra domnului, dacă se simţiau vătămaţi şi neîndreptăţiţi, precum s'a întâmplat în zilele lui Iancu-Vodă-Sasul. Acesta aruncase dări noui asupra ţării, trimiţînd în toată ţara „să ia boi de a zece care

obiceiu nu l'a putut suferi ţara, ce s'au rădicat Lăpuşneni de s'au sfătuit ca să se desbată de supt mâna Ianculu Vodă, şi bulucindu-se au rădicat dintre dânşii pre Lungu domn". Dar dând răsboi vitejeşte „de a îmbele părţ pierdură Lăpuşnenii răsboiul şi domnişorul încă se înec în Prut".

2. Fundarea Chişinăului.

In ţinutul Lăpuşnei se găsia şi *Chişinăul*, capitala d azi a Basarabiei. Intr'un document din 1436 se pome neşte de seliştea Chişinăului pe Bâcu, în faţa unui crâng unde se găseşte o aşezare tătărească. Intemeietorul satulu Chişinău a fost Vlaicu, ce fusese pârcălab de Hotin, Or heiu şi Cetatea-Albă, însuşi unchiul lui Ştefan cel Mare. In tr'un ispisoc din 1576, Petru-Vodă-Şchiopul arată că a venit înaintea sa şi a boierilor săi Vaşutca, fata Măricăi nepoata Eremiei, ce au fost visternic, ce s'a numit di călugărie Evloghie, strănepoata lui *Vlaicu*, de a vându a sa dreaptă ocină şi moşie, un sat anume *Chişinăul* p Bâcu în ţinutul Lăpuşnei, şi cu mori în Bâcu, dând u *dires de întăritură, ce a avut strămoşul ei Vlaicu dela Ştefa Vodă-cel-Bătrân*, slugii noastre lui Dragoş ce au fost u readnic la Iaşi, drept 500 de zloţi tătăreşti". Plătindu-s banii, domnul întări lui Dragoş Chişinăul, „cum să-i fi lui ocină şi cumpărătură, cu tot venitul şi altul să nu s amestice înaintea acestei cărţi a noastre".

Jupâneasa acestui Dragoş, Solomia, vându în 161 Chişinăul visternicului Constantin Roşca pentru suma de 18 galbeni de aur, „ca să-i fie moşie de cumpărătură cu toate ho tarele". Visternicul Constantin sau poate urmaşii săi trebu să fi închinat satul Chişinău mănăstirii Sf. Vinerea din Iaş căci în 1641 Vasile-Vodă-Lupu dădu călugărilor dela mănă stirea Sfintei Vineri şi dela mănăstirea Balicăi din Iaşi cart

a să fie tari şi puternici a lua a zecea din toată pânea şi din gumi şi din in şi cânepă şi din tot venitul la *sat la Chi-ău*". In anul următor, Aprilie 28, Vasile Vodă porunci rcălabului de Lăpuşna să meargă „la sat la Chişinău", strige „oameni buni şi bătrâni şi dimprejur marginaşi, aleagă hotarul satului Chişinău despre alte hotare şi pue şi stâlpi, ce este a sf. mănăstiri a Sf. Vineri". In ul 1642 deci Chişinăul era încă „sat".

Intr'un ispisoc dela Duca Vodă din 1666, Mai 2, se meneşte deja despre *„târgoveţii din Chişinău"*, o dovadă că retimp Chişinăul căpătase privilegiul de *târg* şi anume dela rate-Vodă-Dabija între 1661 şi 1665, când a devenit acest un şi blând" domn, care împărţia săracilor „blide cu cate" dela masa sa şi care sorbia mai cu plăcere vinul in oală roşie, decât din pahare de cristal, zicând că-i ai dulce vinul din oală, decât din pahar". Faptul acesta cunoaştem dintr'un act de hotarnicie dela Mihai-Vodă coviţă, şi care se spune că „a mărturisit tot ţinutul Lă-şnei şi Orheiului" şi a arătat logofătul Nicolae Donici „cu alţi martori cari s'au dus înaintea domniei de au rturisit cu sufletele lor, că *făcându-se Chişinăul târg nou zilele Domnului Dabija Voevod*", jăluindu-se târgoveţii că u loc să se hrănească, au făcut schimb cu Hâncul Stol-ul, ce luase moşia Gheţăuani şi o dăduse târgoveţilor".

Rămâne deci bine stabilit că satul Chişinău a fost emeiat de pârcălabul Vlaicu, unchiul lui Ştefan-cel-Mare, că a primit dreptul de târg dela Istrati-Vodă-Dabija. mitrie Cantimir pomeneşte de Chişinău în ţinutul Lă-şnei şi'l numeşte *„târguşor* (urbecula) *de puţină însemnă-e"*. Populaţia compusă „din creştini, Armeni şi Jidovi" cârmuită de un şoltuz şi mai mulţi pârgari după obi-ul municipal din Moldova.

In hotărnicie cu Chişinăul, se găsia satul Buicani pe Bâcu e fusese întemeiat de un oarecare Hodor prin uric dela Şte-

fan-cel-Mare. În 1609 urmaşii lui Hodor vândură o parte d Buicani postelnicului Dimitrie Chiriţă pentru 150 de taleri ba gata. După alţi doi ani Chiriţă cumpără dela un nepot al Pas Buecoae şi ceialaltă parte din Buicani, aducând astfel t treg satul în stăpânirea sa. Murind Chiriţă, jupâneasa Maria postelniceasa închină satul Buicani mănăstirii Mormânt din Ierusalim (1620) „pentru sufletul giupânu ei şi pentru sulfetul ei". Cum însă mănăstirea Galata d Iaşi era închinată Sf. Mormânt, satul Buicani ajunse m toh al Galatei, fiind administrat de proistosul acestei m năstiri.

Am amintit lucrurile aceste find că dela o buca de vreme târgul Chişinău începu să se întindă şi asup teritoriului Buicenilor. Aşa mărturisiră la 1748 târgove din Chişinău, că „mai înainte vreme au fost tot târgul locul mănăstirii Sf. Vineri, iar dela o vreme a răscoalel când au venit Moscalii la Hotin, arzându-se toate case târgoveţilor, la aşezare după răscoală s'ar fi tras mai s a-şi face case şi dughene, ajunseră şi pe Buicani, pe m şia mănăstirii Galata".

3. Codrul Tigheciului şi Codrenii

Mai jos de Lăpuşna, în faţa Fălciului, se întinde, până apa Ialpagului, vestitul *Codru al Tigheciului sau Chigheciul* atingând spre nord valea Saratei, iar spre sud râul Lar ce se revarsă în Prut. Codrul acesta este străbătut de apa T gheciului care se scurge în Prut la satul Iepureni. întretăierea şoselei Leova-Cetatea-Albă cu această vale se a localitatea *Tigheciu*, care ajunse întro vreme centrul a ministrativ şi militar al întregei regiuni. Miron Costin minteşte despre codrul Chigheciului, zicând că este „o p dure nu aşă înaltă în copaci, că puţini copaci sunt, ci este deasă şi ripoasă, şi spini mai mulţi decât alt lei

unt în pădurea aceia, şi de acolo Chighecenii s'au apă-
t de nu le-au putut strica nimică".

Cantimir cunoaşte deasemenea foarte bine acest codru
espre care ne dă următoarele amănunte foarte preţioase: „Doi
odri au fost în Moldova mai vestiţi decât toţi ceilalţi, codrul
otnarului şi codrul Chigheciului... Codrul de dincolo de Prut
marginea Basarabiei, se chiamă Chigheci. El cuprinde
proape 30 mile italiene şi este pentru Moldoveni apărarea
ea mai tare contra Tătarilor, cari de multeori l'au atacat,
ar nici adată nu l'au luat. Copacii deşi sunt supţiri, sunt
şa de deşi, încât nici omul cu sloboda nu poate străbate
intre ei, fără numai prin anumite poteci pe care le cu-
osc numai localnicii". Aşezarea acestui codru chiar la
otarul nordvestic al „hindichiului" tătăresc, şi nu mai
uţin întinderea şi desimea lui, făcură din el o fortăreaţă
aturală de apărare a Moldovei impotriva Tătărlâcului
vecinat.

Domnii Moldovei îşi dăduseră însă bine seama că
această cetate, ridicată de natura însăşi în calea Tăta-
or, nu-şi poate îndeplini scopul fără ochiul ager, paşul
gur şi braţele vânjoase ale oamenilor aşezaţi în preajma
. De acea ei grijiră să colonizeze regiunea aceasta cu
meni viteji, hotărîţi şi încercaţi în războaie, dându-le
mânturi întinse *„în loc în pustie, în Chigheci, pe Ialpug"*, locuri
începeau „din Prut şi mergeau până'n Cahul" sau
re începeau „din Ialpug şi mergeau iarăşi până'n Cahul"
intr'un act de donaţie din Huşi, Petru Rareş milui în 1527,
artie 15, pe „adevărata sa slugă Vitolt" care îi servise
u credinţă şi cu dreptate", cu „un loc din pustie în
igheci pe Ialpug mai sus de gura Roduroasei, în gră-
şte, ca să-şi aşeze un sat, ca să-i fie dela noi uric, cu
venitul lui, şi copiilor lui, şi nepoţilor lui, şi strănepo-
or lui şi răstrănepoţilor lui, a tot neamul lui, cine i'se
alege mai deaproape, neclintit nici când în veci".

Locuitori acestui ţinut, Chighecenii, erau supuşi dir
domnului ca şi voinicii din prejma Lăpuşnei, Orheiului, Soro
şi Hotin, aveau pământul lor propriu şi se bucurau
mari înlesniri la plata dărilor, plătindu-le numai pe jum
tate şi având îngăduinţă de a cuprinde pământ mai m
decât locuitorii din alte părţi. Fiind aşezaţi de domn
pământ domnesc „în pustie", ei răspundea birurile nun
către domn, neavând nici o îndatorire faţă de boeri s
mănăstiri. Ca supuşi nemijlociţi ai domnului, ei duceau
viaţă cu mult mai slobodă decât sătenii din celelalte ţin
turi, bucurându-se do o largă autonomie în trebile lor a
ministrative. De libertăţi similare se bucurau numai plăe
din Câmpulungul Moldovenesc şi din munţii Vranc
Deosebirea între viaţa slobodă şi aproape autonomă
acestor străjeri de plaiuri şi de hotar şi între viaţa c
nuită şi împilată a sătenilor din celelalte ţinuturi molc
veneşti, era aşa de mare şi de bătătoare la ochi, în
Cantemir riscă de a numi regiunile acestea slobo
chiar republice.

Oţeliţi în lupte continue cu Tătarii, mândri de dre
turile şi libertăţile lor, îndrăgiţi de vuetul codrului lor „fr
cu Românul", Chighecenii păstrau şi continuau vechile tra
ţiuni răsboinice ale Moldovei lui Ştefan-cel-Mare. Canter
era îndrăgostit de ei. „Chigheciul zice el, în ţinutul Fălciul
adică un codru ce este despre hotarul tătăresc din Buge
este *pieptul Moldovei cel mai tare* între Prut şi între Bas
rabia". După Cantemir deci ei erau scutul şi pieptul Moldov

Locuitorii acestui codru, *„Codrenii"*, zice el mai depar
„plătesc la domnie pe tot anul o dajdie mică, şi sunt t
călăreţi, şi mai înainte erau ei numai 8000 de oame
iar acuma de abia sunt două mii pentru oaste şi întrec
vitejia lor pe toţi ceilalţi Moldoveni, încât se obişnuia
se face pentru dânşii acel proverb: „Cinci Tătari de Crâ
plătesc mai mult decât zece de Bugeac, şi cinci Moldov

ruesc pe zece Tătari de Crâm; iar cinci Codreni, adică
nigheceni, bat pe zece Moldoveni".

Tot Cantemir constată că „Chighecenii, cari sunt obiş-
iţi de mult să trăească în răsboi cu Tătarii, sunt ostaşii
i mai viteji în toată Moldova şi oameni mai sălbatici
cât ceilalţi". Vitejia aceasta emana din însuşi instinctul
conservare al lor, căci tot Cantemir arată că „cei ce sunt
egieşi cu Tătarii, le merge mai rău decât la toţi. Căci
tarii, nu numai că fură toate celea, ce pot să apuce, ci
chip că merg în răsboi asupra Leşilor, răsbat în Mol-
va şi fac prăzile cele mai mari, prind pe toţi locuitorii
prin sate şi ducându-i cu dânşii, îi duce la Ţarigrad, cu
ip că sunt Ruşi, măcar că astfel de năpădire de mult s'a
rit prin poruncile împărăteşti".

In schimb însă nici Moldovenii nu rămâneau mai pre
. Căci ei „când fac o pradă în ţara tătărească, zic că
u prădat, ci şi-au întors numai al lor înapoi, pentru că
că Tătarii n'ar fi având alta nimic, fără numai ceia ce
apucat cu sila dela strămoşii lor". Chighecenii găsiau
codrul lor cel mai sigur adăpost de câte ori năvăliau
tarii. Miron Costin, povestind despre o incursiune a Tă-
ilor, constată, că „codrului Chigheciului la Fălciu foarte
ţină pagubă i-au făcut Tătarii atunci, că Chighecenii în-
ă au năzuit la codrişorul lor, anume Chigheciul şi de
lo Chighecenii s'au apărat de nu le-au putut strica
nică".

Pricina încăerărilor continue între Chigheceni şi
tari era exploatarea lemnului din „codrişorul" lor. Ei
au cu megieşii lor, Tătarii din Bugeac „o învoială, ca
tot anul să le dea o sumă de grinzi, pentru că în Bu-
c domneşte mare nevoie de lemne. Această învoială, zice
ntemir, o păzesc şi până'n ziua de azi foarte, iar când
esc să calce peste tocmeală, să ridice lemn mai mult,
a ce de multe ori se şi întâmplă, atunci Tighecenii se

apără cu arma în mână şi de multe ori bat pe T
tari". O încăerare de acest fel, a servit, precum am văzut,
pretext sultanului Soliman-cel-Măreţ de a răpi Moldo
Bugeacul.

Apărătorii aceştia ai hotarului Moldovei, „Codren
erau oameni aprigi şi curajoşi, deprinşi cu primejdia
vecinic gata la luptă cu păgânii. Ei formau „pieptul Moldo
cel mai tare" de care s'au frânt, ca de o stâncă de gra
atacurile prădalnice ale Tătarilor bugeceni. Curajul şi
tejia lor formează subiectul multor balade sau cânte
bătrâneşti, cunoscute azi tuturor Românilor. Din rându
Chighecenilor s'a ridicat *„Codreanul"*, care „vinele'şi strâng
şi plumb din ele scotea". Amintirea luptelor lor secul
trăieşte în baladele *Grue-Grozăveanu* şi *Novac* cari luptau
hanul dela „Bindir" şi cu Sultanul dela Ţarigrad. In p
ţile chighecene s'a compus cântecul lui *„Ghelea"*, care „mu
hotare a călcat, multe ţări a treerat:

Dela Nistru până la Crâm,
Din Bugeac până la mare
Sunt tocmai patru hotare;
Peste ele în lung şi'n lat
Tot Tătarul şi Cazac.

Mulţi Tătari am omorât
Mulţi creştini am slobozit
De-amară străinătate,
Din plean şi dela moarte".

Din rândurile Codrenilor s'au ridicat cu vremea n
multe familii, care jucară un rol foarte însemnat în isto
Moldovei. Aron-Vodă-Tiranul dărui lui Nistor Ureche sa
Bărboşi pe Ialpug. Fiul acestuia, Grigore a alcătuit vesti
letopiseţ al Moldovei. Pe la 1625 se ridică la o însemn
tate oarecare familia unui diac basarabean de pe Cogâln
de unde coboară familia Cogâlniceanu. Fii lui Ion Cog
niceanu primiră pe la 1660 sălişte Călmăţuiul. Din părţ
mărginaşe cu Tătarii se ridică familia Cantemireştilor. Co
stantin Cantemir îndeplini multă vreme slujba de serd
înainte de a ajunge domn.

4. Căpitănia Codrului.

În privinţa administrativă Chigheciul făcea la început arte din ţinutul Fălciului. Indată însă după aşezarea Tă-rilor în Bugeac, Chigeciul deveni baza apărării contra estor năprasnici vecini. In urma acestor schimbări deci higheciul căpătă, pe lângă însemnătatea sa strategică, şi mare importanţă politică şi administrativă.

Atunci s'a organizat aşanumita *„căpitănie a codrului"*.

Infăptuitorul acestei organizaţiuni militare pare să fi st războinicul domn Ion-Vodă-cel-Cumplit, care găsise în drul Chigheciului adevărata bază pentru operaţiunile sale ntra Turcilor. Căpitănia aceasta coborea în jos până la unăre, cuprinzând în hotarele ei toată regiunea dintre ut şi Cahul. Intreg ţinutul acesta forma deci o căpitănie străjeri de hotar sau grăniceri liberi, cari erau „în mila aşezarea Domnului", se bucurau de feliurite privilegii, dedeau cai de olac şi plătiau o goştină mai mică, cres-ţi într'un larg spirit de libertate şi într'o conştiinţă de ie foarte avansată. „Vornicii şi alţi oameni de frunte de-Greceni şi Vadul-lui-Isac" cerură pe la 1740 domnului ă schimbe orânduiala cât pentru oi să nu se pună cislă, ând bucatele acestea dajdea lor osebită". Vodă nu ţinu ama de intimpinarea lor, arătând că porunca sa este ucru bun şi drept cum celor săraci aşa şi celor fruntaşi nu se poate schimba". Atunci oamenii din Greceni şi dul-lui-Isac trecură „în ţara turcească şi siliră pe calea easta pe domn să le trimită carte de iertare". Din ne-rocire ţara turcească era foarte aproape, căci în 1622 rcii luară colţul de ţară dintre Prut, Dunăre şi limanul hulului cu Reni şi le alipiră, această singură ieşire a Ba-rabiei la Dunăre ce-i mai rămăsese, la raiaua Ismailului, a că hotarul Moldovei libere ajungea numai până la Va-l-lui-Isac şi Greceni.

Căpitanii Codrului aveau în sama lor straja întregu hotar dinspre răsărit al ţării, care era format de Ialpu superior, de Ialpugel şi de Salcea. Aceasta era linia despărţia Tătărlâcul bugecean de Moldova. In îndeplini grelei lor chemări, ei erau ajutaţi de vătafi şi de hotno Pe vremea lui Ion-Vodă-cel-Cumplit se pomeneşte ch de un pârcălab de Chigheci, Toader.

Pe vremea lui Vasile Lupu se simţi nevoia de a „toată marginea" dinspre Tătari dela Tighinea până Greceni „în sama şi purtarea de grijă" a unei singure p soane, *Serdarul*, care pe lângă apărarea hotarului cu „h nogi de hotar" şi „namestnici", mai avea însărcinarea vegheze asupra risipirii satelor, asupra furturilor, să culea robii şi să judece 3 zile pe an la târguri. Reşedinţa s darului era la Orheiu. Pentru aducerea la îndeplinire a p runcilor sărdăreşti grijiau *„călăraşii"*, cari, bucurându de tot felul de scutiri, înjghebau sate, pe care le num după ocupaţiunea lor, de pildă Călăraşi în jud Orhe Călăraş (-ovca) în jud. Soroca ş. a.

O condică de dări din 1591 arată în ţinutul C gheciului 3211 contribuabili, iar în ţinutul Lăpuşnei nur 2809, în întreaga zonă de apărare deci 6010 de contribu bili şi anume ţărani, săraci, curteni, vătaşi, nemeşi şi pre

Astfel era deci organizată noua zonă de apărare Moldovei împotriva Tătarilor bugeceni. Aceasta forma adevărată zonă militară, locuită de grăniceri experiment în luptă şi deplin conştienţi de însemnătatea lor. Ei form pieptul de apărare al Moldovei, piept în care rămase vii vechiile tradiţiuni războinice ale Moldovei, piept în ca trăia şi se manifesta vitejia şi demnitatea românească de pre care ne pomenesc până şi cântecele bătrâneşti.

CAP. IX.

Răsvrătirile Orheienilor şi răscoala Cantemireştilor din Bugeac.

1. Ieremia Movilă şi satele hăneşti. — 2. Răscoala Orheienilor. 3. Pacea dela Hotin şi răsvrătirea lui Cantemir-Mârza. — 4. Ctitoriile lui Vasile-Vodă-Lupu în Basarabia. — 5. Incuscrirea lui Vasile-Vodă cu Cazacii.

1. Ieremia Movilă şi satele hăneşti.

După stângerea Muşateştilor ajunse pe tronul Moldovei familia *Movileştilor*, care a domnit cu unele întreruperi dela 1595—1634. Neamul Movileştilor coboară după tradiţie din aprodul Purice, care făcându-se „movilă“ ajută pe Ştefan-cel-Mare să încalece pe un alt cal, în locul celui căzut în toiul luptei. Dar ori care ar fi obârşia acestei familii, fapt este că ea era una dintre cele mai de frunte familii boereşti din Moldova. Ea jucase un mare rol politic în timpul domniei lui Petru Schiopul, pe care *Ieremia* şi fratele său Gheorghe mitropolitul, îl întovărăşiră în Polonia, unde şi petrecură mai multă vreme. Acolo Ieremia îşi împrieteni cu mai mulţi nobili polonezi pentru a şi ajunge cu ajutorul acestora la domnie în Moldova.

Hatmanul Zamoiski întovărăşi pe Ieremia Movilă în Moldova cu misiunea de a'l aşeza pe tron. Turcii, fiind ocupaţi în altă parte, însărcinară pe hanul tătăresc cu apărarea Moldovei contra invaziunii poloneze. La Ţuţora pe Prut s'a dat bătălia. Miron Costin observă că „nu dormia Ieremia Vodă“ ci hanul ajunse cu hanul ca să-i cedeze *„cele şepte sate de ţară, ce*

se zic hăneşti" şi să i se dea hanului „şi miere în toţi ar şi alte daruri". Pe baza aceasta s'au început negocieri de pace cu Tatarii pe care, prin stăruinţa sa, Ieremia-Vo le duse la bun sfârşit. „Capetele de pace au fost aceste Ieremia Vodă să fie domn în ţeară, birnic împărăţiei d an în an după obiceiu; *iar hanului să-i dea din an în an d ruri şi miere şi şepte sate să fie de câşlele hanului în Bugeac*

Se vede deci că Movileştii îşi deschiseră drumul scaunul domnesc prin cesiuni teritoriale în folosul Tătar lor. Acestora noul domn li cedă 7 sate moldoveneşti. mult Tătarii, al căror număr sporia mereu prin admigră de dincolo de Nistru, nu mai încăpeau în Bugeac. Ei că tau deci să cuprindă pământuri noi şi păşuni mai lar pentru turmele lor. Şi iată că hanul, folosindu-se de o f ricită conjonctură politică, obţinu dela Ieremia-Vodă 7 sa moldoveneşti, ce se zic *hăneşti*. Despre aşezarea acest sate şi despre numele lor nu găsim lămuriri suficiente mărturiile timpului. In ocolul Codrului se pomeneşte m târziu de satul *Hăneştii-Vechi*, care ar fi putut fi unul dint cele 7 sate *„hăneşti"*, despre care vorbeşte Miron Costi Iară cât priveşte darurile şi mierea aşanumitul *„balci-beş cul"*, pe care Ieremia-Vodă se obligase a'l plăti hanului de an, apoi acest tribut se răspundea Tătarilor încă mai înainte. Petru-Vodă-Şchiopul cumunică în 1578 un prieten din Polonia că „Tătarii au legătură cu noi şi *plătim şi tribut* după învoială".

Fiul şi urmaşul lui Ieremia-Movilă, Constantin-Vod spori tributul faţă de Turci precum şi „balci-beşlicul" fa de Tătari, şi reuşi pe calea aceasta să redobândească pe tru Moldova cele şapte sate hăneşti. Mai târziu însă T tarii nu se mulţumiră numai cu cele 7 sate, ci cuprinse o fâşie largă de pământ din Moldova şi o alipiră la T tărlâcul lor. Dar despre aceasta se va vorbi mai pe la la locul său.

In vreme ce în Moldova se stinse dinastia Muşatini-
, dincolo de Milcov, în Ţara-Românească continua să dom-
ască dinastia Basarabilor. Unul dintre cei mai mari domni
i această dinastie a fost Mihai-Viteazul, contemporanul
Ieremia Movilă. *Mihai-Viteazul* bătu pe Turci la
lugăreni (1595), străbătu cu oştirea sa biruitoare peste
nţi în Ardeal, cuceri această frumoasă ţară românească
se proclamă domn şi stăpânitor al ei, chiar în vechea
pitală a Transilvaniei în *Alba Iulia*. Gândul măreţ al
eazului cuceritor era să cuprindă sub sceptrul său ocro-
r pe Românii de pretutindene. Pentru realizarea acestui
n, coborî Mihai-Vodă din Ardeal în Moldova, alungă
Ieremia Movilă din scaun şi cuprinse şi această ţară,
ntru a desăvârşi unirea tuturor Românilor în hotarele
etnice. Astfel a întrupat Mihai-Viteazul, deşi numai
ntru o clipă, visul de aur al neamului nostru. Pentru o
pă zic, fiindcă eroul muri curând, ucis mişeleşte pe
npiile Turdei (August 1601). Realizarea definitivă a ace-
i măreţ ideal al neamului românesc a rămas reservată
relui nostru Rege, Ferdinand I, Intregitorul Neamului
mânesc.

Inaintea oştirilor lui Mihai-Viteazul, Ieremia Movilă
retrase la Hotin, pentru a se adăposti în cetatea de a-
o cu familia şi cu credincioşii săi. „Şi însumi Domnia
a — zice Ieremia-Vodă — împreună cu boerii şi ar-
ii am fost închişi toţi acolo în cetate, unde şi boerii
şeşti împreună cu noi încă au fost închişi în cetate“.
ai se luă pe urma lui, bătu „cu toată osârdia“ Hotinul
ă nu'l putu cuceri (1600).

Chiemat de interese grabnice în Ardeal, Mihai părăsi
ldova, după ce încredinţase cârmuirea acestei ţări unui
de boieri. Atunci Ieremia-Vodă părăsi Hotinul şi alungă
ajutor polonez sfatul lăsat de Mihai în Iaşi şi se aşeză
nou în scaunul Moldovei. Domnia lui însă n'a decurs

în deplină linişte, fiindcă Cazacii călcau necontenit hota
ţării, prădând Soroca şi robind multă lume. In 1606 r
Ieremia-Vodă, rămânându-i „pomană în ţară, *mănăstirea*
ceviţa zidită de dânsul“ şi de fratele său Gheorghe mi
politul. Acolo s'a păstrat până azi gropniţa Movileştilo

In domnie îi urmă fratele său *Simion* care muri
şi el după un an de zile. După moartea lui Simion izb
o aprigă luptă pentru domnie între fiii lui Ieremia, sfătuiţ
maica lor Elisaveta, şi fiii lui Simion ce erau povăţuiţi de
duva acestuia Marghita. Şi unii şi alţii recurgeau la aj
străin, fie la Polonezi şi Unguri, fie la Turci şi Tătari
chiar la Cazaci. In cele din urmă birui *Constantin* fiul
Ieremie asupra vărului său Mihail şi se urcă pe tron
ajutorul Polonezilor, cărora le cedase Hotinul. In tim
acela Polonii adăpostiau în cetate pe *Petru Movilă,* fiul
Simion-Vodă, care râvnia şi el la coroana Moldovei.

Dar acestui vrednic vlăstar domnesc nu i-a fost dat s
împodobească cu coroana domnească. Ursita-i reservase
tra arhierească, căci el ajunse mitropolit al Chievulu
mare reformator al bisericii ruseşti. Noi Românii ne pu
mândri de a fi dat Ruşilor pe cel mai mare arhiereu
bisericei lor, pe învăţatul îndrumător al credinţei şi cult
pe Petru Movilă, Mitropolitul Chievului. (Vezi ilustr. Nr.
Domnia lui Constantin-Vodă, care reuşi să redobândea
dela Tătari cele şapte sate hăneşti, fu de scurtă durată
In 1611 el fu prins de Tătari şi dus în robie, muri
la trecerea Niprului, înecându-se în valurile acestei ap

Neînţelegerile dintre Movileşti dădu prilej şi altor
milii de boeri să aspire la tron cu ajutor din afară.
reuşi *Ştefan Tomşa* să ajungă la domnie cu ajutor turc
Acesta era un om crud şi pornit împotriva adversarilor
poruncind să „junghie berbecii“ cari se îngraşă pe toate
şunile ţării. In timpul acestor lupte s'au stins aproape t
neamurile boereşti cu reputaţie în istoria ţării. Uneh

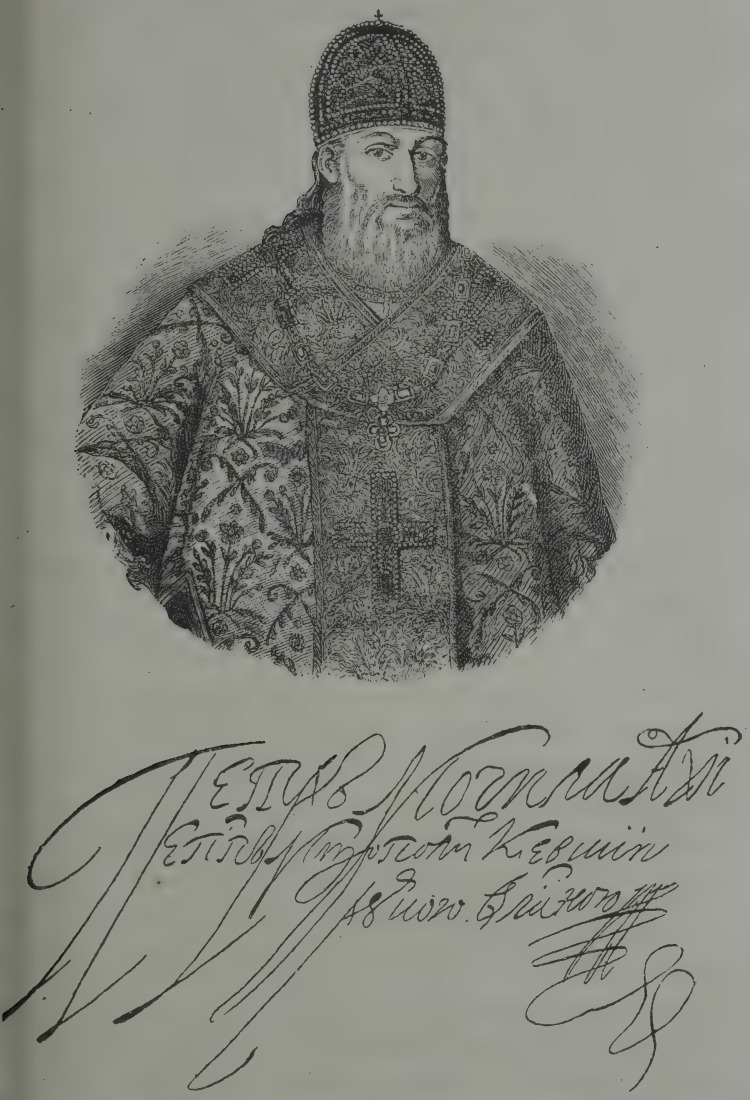

No. 24. — Petru-Movilă, Mitropolitul Chievului.

necontenit împotriva domnului, reuşi în sfârşit Elisab
văduva lui Ieremie, de a răsturna pe Tomşa şi a rid
pe fiul ei Alexandru, care se încumeta să stăpânească
după cum voiau Polonezii, ocrotitorii săi, cărora le
în stăpânire Hotinul.

2. Răscoala Orheienilor.

Pierderea Hotinului pare să fi fost, dacă nu singura, a
sigur una din cele mai principale cause, pentru care Orhei
se răsvrătiră chiar de două ori, împotriva domniei. S
de atâtea lupte şi frământări lăuntrice, Orheienii, în u
cu Lăpuşnenii şi Chighecenii, înţelegându-se cu Tătarii,
dicară un domn din mijlocul lor şi purceseră cu el s
Iaşi ca să'l aşeze în scaun. Dar încă înainte de a întra
capitală, ei fură întimpinaţi de oştirea moldo-polonă a
Alexandru-Vodă, bătuţi şi împrăştiaţi. Dar cu toată
frângerea ce o suferiră, Orheienii nu părăsiră planul
ci îşi încercară din nou norocul, suferind însă aceiaş
frângere.

In anul următor Turcii puseră capăt acestor turbur
ridicând pe Alexandru-Vodă din scaunul Moldovei şi
cându-l la Constantinopol (1616). Domnia ţării fu încredin
de ei lui *Radu-Vodă*, care nu era deloc după placul Or
ienilor. Pentru aceia ei ridicară împotriva noului domn
un „domnişor", care se dedea drept fiu al lui Ion-Vodă-
Cumplit. In realitate însă acest „domnişor" era călugăr în
mănăstire, unde, pe lângă ocupaţiunea sa de diac, se
îndeletnicia şi cu cizmăria. In nemulţumirea lor, Orheie
crezând că au găsit în el pe un moştenitor al marelor
tuţi răsboinice ale pretinsului său tată, îi dădură tot spriji
pentru a'l ridica în scaunul domnesc. Ajungând la Iaşi
ajutorul lor, „domnişorul" încercă să atragă de partea
pe boerii lui Radu-Vodă. Aceştia însă şi în deosebi ma

făt, destăinui stăpânului său planul răsvrătitorului, care rins şi osândit la moarte. Aşa plăti domnişorul cu capul a sa de domnie.

Dar cu toată nemulţumirea Orheienilor, Radu-Vodă un domn de mare ispravă. Venirea sa la domnie s'a nplat în toiul războiului polono-turc. Oştirile turceşti veau baza de operaţiune în Moldova iar comandamentul se găsia la Soroca, de unde se dirigea lupta împo- Râşcovului. Acolo sub cetatea Sorocei, Radu-Vodă în- ă cu Gavriil Bethlen, principele Ardealului, care venise ajutorul Turcilor, un tractat de apărare mutuală a ţă- lor. Domnul Moldovei stăruiă foarte mult pentru ter- area războiului dintre Turci şi Poloni, care pricinuia pagube foarte mari. Stăruinţele domnului român n'au as zădarnice, căci curând s'a aşezat pacea la Iaruga. recompensă pentru serviciile sale la încheierea păcii, u-Vodă primi înapoi Hotinul dela Poloni (1617).

După 3 ani de domnie Radu-Vodă schimba domnia dovei cu cea a Ţării-Româneşti. In locul său Turcii pu- un străin, pe *Gaspar Graţiani*, în contra căruia Orheienii ăsvrătiră din nou, dară şi de astă dată cu aceeaş ne- ndă. Gaspar-Vodă ieşi împotriva „domnişorului" orheian, inse viu împreună cu câţi-va dintre căpeteniile dela eiu, şi mustrându-i cu cuvintele: „Să aveţi inimă curată e domnul", porunci să li se taie capul. Astfel s'a it şi aceasta a patra încercare, neisbutită, a Orheie- or de a ridica în scaunul Moldovei pe unul din mijlocul şi după placul lor. De altfel noul domn venise în Mol- cu planuri mari şi îndrăzneţe. Ca şi Despot-Vodă remuri, aşa voia şi el, în tovărăşie cu Polonezii, să re- rească raialele turceşti împreună cu Tătărlâcul bugecean, ru a reda Moldovei hotarele cele bătrâne.

Gaspar-Vodă aşeză în Hotin ca pârcalab pe un om de dere al său, pe Italianul Annibale Amati din Pistoia. Polonii

însă, în loc să dea lui Gaspar-Vodă ajutorul aşteptat p
recucerirea raialelor, atacară Hotinul şi-l ocupară din
alungând pe Italian de acolo. Hăinirea lui Gaspar-
şi pierderea Hotinului către Polonezi, determinară pe
de a'l înlătura. Hatmanul polon Zolkievski trebui să s
tragă înaintea forţelor turco-tătare, care înaintau spre H
In timpul retragerii pripite, Zolkievski fu atacat de un
care-i reteză capul. Vestea despre moartea neaştepta
hatmanului, produse mare jale în rândurile Polone
„Mai bine s'ar fi scufundat în pământ ţara aceia a
dovei — zice un cronicar polonez — înainte de-a fi
noi într'însa; nici odată coroana polonă n'a suferit o
mare înfrângere". Armata turco-tătară ajunse victorioa
Hotin şi acolo s'a încheiat pacea cu Polonii în 9 Oct.
Acesta este al doilea tractat de pace care s'a închei
Hotin. In baza acestui tractat Hotinul fu restituit Mold
Gaspar-Vodă fu înlocuit cu *Alexandru Iliaş*, iar acesta
bui să cedeze domnia lui *Ştefan Tomşa*, până ce Radu-
reveni din nou în scaunul domnesc din Iaşi.

3. Pacea dela Hotin şi răsvrătirea lui Cantemir-Mârza.

Prin mijlocirea lui Radu-Vodă s'a aşezat din nou p
între Turci şi între Leşi în 1624. Unul dintre punctele
mai însemnate din acest tractat era acela care hotăre
pulzarea Tătarilor din Bugeac, „deoarece pacea e mai ade
vătămată din pricina Tătarilor cari locuesc în hotarele
dovei, în Cetatea-Albă, pentru înlăturarea ciocnirilor, *ne*
tătăresc — dispune acest articol — *să fie mutat atât*
Bugeac, cât şi din hotarele ţării Moldovei şi nici într'un
să nu mai fie lăsat a sta acolo".

Răspunsul Tătarilor la această hotărîre a fost o g
nică expediţie de pradă în Polonia. Moldova suferi

uţin, fiindcă urmaşul lui Radu-Vodă, *Miron-Vodă* numit arnovschi sau Bârnoveanul, după proprietatea lui Barnova, ăia încă de mai înainte în bune relaţiuni cu Tătarii din ugeac. Noul domn era „fârtat“ cu căpetenia acestora, antemir Mârza, „ce cu zilele petrecea în casele lui Bar-ovschi hatmanul“ în satul Toporăuţi de lângă Cernăuţi.

Acest Cantemir-Mârza, om energic şi ambiţios, nu în-legea de loc să execute hotărîrea tratatului turco-polon rivitoare la evacuarea Bugeacului, ci adună în jurul său ete răzleţe, le spori prin contingente proaspete aduse de eamurile sale din Crimea, cu scopul de a se menţine în ugeac şi de a se desface de sub ascultarea hanului şi e a-şi cuceri o situaţie indepedentă. Gândul lui era deci e-a preface raialele turceşti din Basarabia şi Bugeacul ıtr'o ţară tătărească neatârnată, pentru a trage singur fo-os din prădarea şi jefuirea ţărilor megieşe. Inzadar veni anul la Bender, pentru a-l readuce la ascultare; înzadar ocmiseră Turcii oştiri împotriva lui Cantimir „dându-i ăşia, de se scriea paşă“. Noul *„cârmuitor al malului mării gura Dunărei“*, căci aşa se întitula răsvrătitul, respingea cu oroc oştirile sultanului trimise contra sa, apărându-şi neatâr-area şi manifestându-o cu toată îndrăsneala prin năvăliri de adă în Moldova, în Pocuţia şi în Dobrogea transdunăreană. amenii săi, *Cantemireştii*, erau cunoscuţi şi temuţi pretu-ıdeni. Multă vreme Cantemir-Mârza răspândia groază în est colţ de ţară al vechei Moldove. Pentru a curma dată cu aceste turburări, Polonezii se înţeleseră din nou ı Poarta în 1633 asupra expulzării Cantemireştilor şi ugecenilor răsvrătiţi.

Dintre ţările mărginaşe nici una nu suferia aşa de a-arnic pe urma jafurilor tătăreşti ca Moldova, şi îndeosebi uturile dintre Prut şi Nistru. Imprejurarea aceasta de-rmină pe noul domn al Moldovei, Vasile-Vodă-Lupu 634-1653), de a stărui la Poartă ca să se iea odată mă-

suri de rigoare contra Cantemireştilor, pentru a pu capăt acestor turburări sângeroase. Atunci Poarta organ o expediţie de potolire contra Bugeacului, la care lu parte, cu contingentele lor, şi domnii români Vasile-Vo din Moldova şi contemporanul său Matei-Basarab Muntenia. In faţa oştirilor de potolire şi de pedeps Cantemir Mârza se retrase spre sud, fiind-că fusese lo în flanc de un grup de Tătarii ce rămaseră credinci hanului lor. Inconjurat astfel din toate părţile, Cantem Mârza nu găsi altă cale de scăpare, decât fugind pe Dunăre. Izgonit astfel din Bugeac, el se duse la Const tinopol pentru a cerşi mila sultanului. Dar în loc de m el fu osândit la moarte şi zugrumat (1637). Acesta sfârşitul obişnuit al tuturor răsvrătitorilor din acea vre

Tovarăşii săi de luptă şi de pradă, cari se sfâşia între ei, fură zdrobiţi de armatele aliate, care se întâln în Ismail şi de acolo înaintară spre Cetatea-Albă, potoli răsvrătirea şi readucând pe Cantemireştii ce rămaseră fă conducător, la vechea lor ascultare. Şapte căpetenii prim să părăsească ţara pentru a trece ca supuşi ai hanului vechea patrie din Crimea şi de la Don. Alţii fugiră în P lonia. „Iar pe câţi din sângele lui Cantemir, mai cap cu meşteşug i-au împărţit hanului şi pe toţi i-au omo câţi erau Cantemireşti mai de frunte, de aceia s'a stâ acest neam la dânşii care era mai de frunte decât to oardele".

Tot Miron Costin ne spune despre soarta Canter reştilor cari au purces cu coşurile lor spre Polonia, p tind de la Leşi loc să se aşeze sub ascultarea lor, „umblau prin târguri şi prin sate cu câte o cruce de le la piept, semn de închinare" şi că „Leşii aşa loc deş fără oameni mai în lăuntrul ţării lor neavând, le-au câmp pe Nipru între Crilav şi Codin, şi era aproape 20.0 de Nohai, oarda aceasta". Alţii se prinseră ca simbri

n armata craiului, fiind cunoscuţi sub numele de *Lipcani*, decă Tătari de Lipka, nume corupt din Litva, pe cari Moldovenii îi numiau şi *Cirimuşi*.

4. Ctitoriile lui Vasile-Vodă-Lupu în Basarabia

Dară „după câtva timp de pace senină, scrie Bandini, Tătarii veniră iară-şi cu duiumul în Bugeac, Dumnezeu tie de ce; şi de sigur că nu pentru binele, ci pentru peiea ţării creştine şi în întâiul rând a Moldovei megieşe". Halul în care ajunse Basarabia pe urma răscoalei Cantemireştilor era de nedescris. Un martor din acea groaznică reme, boerul Toader Ianovici, ne spune că „*între Nistru i Prut n'a rămas o casă*". A fost deci o adevărată binecuvântare pentru ţară, când după atâtea frământări şi nenoociri, urmă în Moldova domnia lungă şi aşezată a lui *Vasile-Vodă-Lupu*, care cunoştea bine nevoile ţării şi-şi edea toată silinţa de a le îndrepta. El călătoria din oraş oraş, făcând judecată, împărţind dreptatea şi ascultând u multă bunăvoinţă plângerile supuşilor săi.

Cu prilejul expediţiei împotriva Cantemireştilor, Vasileodă trecu cu oastea sa şi prin Chilia, care nu mai văzuse aste românească din vremurile lui Ştefan-cel-Mare. Se vede ă atunci Moldovenii de acolo se vor fi jăluit domnului, ă n'au biserică. Aceasta determină pe cucernicul domn de ridica în Chilia biserica Sf. Nicolae, precum arată inscripţia ipată deasupra uşii de intrare, care spune că biserica din ijlocul târgului Chilia, este zidită de „cuviosul şi de Hrisos iubitorul Ion-Vasile-Voevod, cu mila lui Dumnezeu, omn al ţării Moldovei".

Un călător străin, Pavel de Alepo, care în 1658 tre-a prin Chilia, găsi că era „o vestită cetate cu un cas-l larg şi măreţ, vechi şi foarte puternic, cu construcn cea mai solidă şi bine înzestrat cu tunuri". Lângă

oraş erau mari pescării; morunul se prindea în 14 îngr
dituri de grinzi şi acolo se ucidea cu parul. Un peşte de
ocale se vindea pentru un galben. Un alt călător străi
episcopul catolic din Nicopole, Petru Stanislavov, obser
că Chilia avea 2 porţi de fier şi două punţi mobile, ca
se ridicau şi se lăsau în jos după trebuinţă. In oraş
cuiau numai Tătari în 300 case, având şi 4 moschee. M
halale erau foarte întinse; acolo se găsiau pe lângă 5
case de Tătari cu cinci moschee, şi 400 case de „schi
matici de diferite naţiuni cu 2 biserici ortodoxe, dint
care una era zidită de Vasile-Vodă-Lupu.

Se poate că şi biserica Sf. Nicolae din Ismail, desp
care se pomeneşte întrun act patriahal din 1641, să
fost o ctitorie a lui Vasile Lupu. După mărturia lui P
vel de Alepo, oraşul ar fi având atunci 12.000 fami
române şi bulgare.

In anul 1627 Vasile-Vodă petrecu un timp oareca
la *Orheiu*, unde zidi biserica Sf. Dumitru. (Vezi ilustr. No. 2
Deasupra uşei de întrare în această biserică s'a păstr
până azi următoarea înscripţie slavonă, care sună astfe
„Cu voiea Tatălui, ajutorul Fiului şi săvârşirea Sf. Duh
început şi a zidit această biserică“ în numele Sfântului
Marelui Mucenic Dumitru, făcătorul de minuni, Ion Vasi
Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al Moldovei şi Dom
niţa sa Teodosia şi fiul lor Ion-Voevod“. Un călăt
străin care trecea pe vremea aceia prin Orheiu, ne spu
că drumurile târgului erau pardosite cu scânduri ca la Iaş
El pomeneşte de păraele ce se scurgeau pe margine
drumului şi mânau morile târgului. Peste heleşteu era a
ternut un pod stabil, având ca şi celelalte mari lacuri a
ţării, o iazătură făcută de Vasile-Vodă-Lupu. Din heleşte
se scotea peşte în preţ de 3000 galbeni pe an. Vasi
Lupu fusese organizătorul serdariei dela Orheiu, despre ca
s'a amintit mai sus.

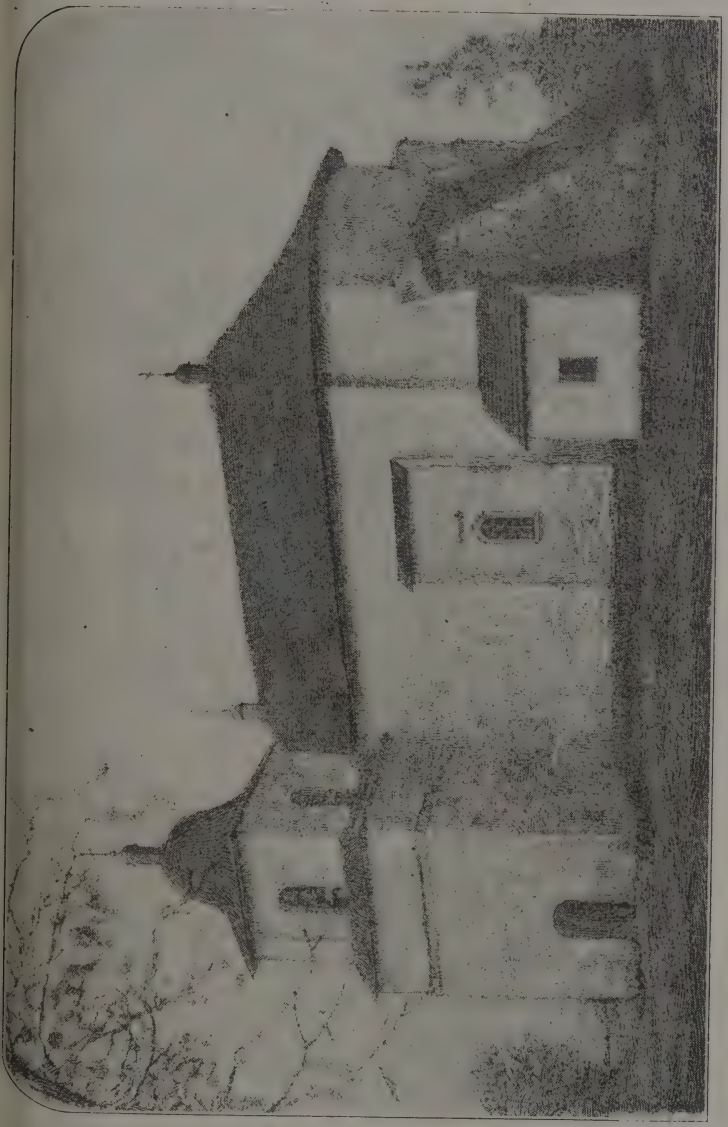

No. 25. — Biserica Sf. Dumitru din Orheiu.

După potolirea răscoalei tătăreşti, Moldova avu u timp pace din partea Bugecenilor prădalnici. Ba, s'ar pute zice chiar, că între hanul tătăresc şi domnul Moldovei era legături de prietenie, care se întăriseră şi mai mult prin că sătoria domnului cu o rudă a hanului, Ecaterina, care e de obârşie cercheză şi de lege creştină. Dar legătur aceasta familiară nu împiedeca de loc pe Tătari de a nă văli mai târziu în Moldova, de a prăda groaznic ţar de a scoate mii de robi moldoveni şi de a-i mâna ca p nişte vite spre ţara tătărească (1648). Curând după aceas pacoste, Moldova fu prinsă în dansul năprasnic al Caza cilor, din care nu era să scape aşa uşor.

5. Incuscrirea lui Vasile-Vodă cu Cazacii

Am arătat mai sus că Cazacii trăiau într'o slobod atârnare de Craiul leşesc. Dar sub hatmanul lor Bogda Hmielniţchi, Hmil al cronicarilor moldoveneşti, un bătrâ îndărătnic şi beţiv, Cazacii se răsvrătiră împotriva Polonilo înfrânseră oastea boerească a Craiului şi-şi dobândiră astf neatârnarea. Mândru de această ispravă, Hmil îşi îndrep privirile asupra Moldovei, ale cărei bogăţii erau cunoscu de tovarăşii săi încă de pe vremea lui Lăpuşneanu, Petru Şchiopul şi Aron-Tiranul. Moldova îl ademenia deci at prin bogăţiile ei, cât şi prin orgoliul său de a întra el, răs boinicul crud şi necioplit, în rând cu lumea, prin încuscrire cu Vasile-Vodă-Lupu, care avea două fete, şi frumoase bogate. Pe cea mai mare Ileana o căsătorise după cneaz litvan Ianuş Radziwill, „om de casă mare". Pe cea m mică, Ruxanda, îşi puse ochiul crudul barbar, peţind-o pent feciorul său Timuş, un tânăr slut şi stricat de vărsat, ca nu ştia să schimbe o vorbă cum se cade cu lumea. Cine care l'a văzut mire spune că semăna cu un lup prins în mărăci „numai singur chip de om având, iar toată firea de fiară

Un peţitor de acest fel nu putea fi după placul
i Vasile-Vodă, şi mai puţin după dorinţa frumoasei prin-
ese. De aceia domnul căuta chip şi fel de a împiedeca
cuscrirea cu Cazacul nesuferit, sau cel puţin de a o zăbovi
it va putea de mult. Dar Hmil, înţelegând intenţiunea de
răgănare a domnului, căuta să-i stoarcă o hotărîre mai
abnică prin năvălirile sale în Moldova şi prin pustiirea
jăfuirea neomenoasă a ţării. Ţara întreagă fugia des-
erată la strigătul: „Vin Cazacii!“ Expuse jăfuirilor căză-
eşti erau firește în prima linie ţinuturile basarabene dinspre
oroca, Orheiu şi Lăpuşna, ce erau aşezate în calea Cazacilor
rădalnici. In cele din urmă, Vodă n'avu încotro şi tocmi
unta, — deşi „mare netocmeală în depotriva caselor şi
elor era“, deoparte fiind „o domnie de 18 ani şi împărăţie
i bielşug şi cu cinste, iar cealaltă parte numai de doi ani
şită din ţărănie“, cum zice Miron Costin — şi o şi serbă
i alaiul cuvenit în Iaşi. In urma acestei încuscriri, Cazacii
mai slăbiră cu jafurile lor în Moldova.

Dară pacea nu ţinu multă vreme, fiindcă împotriva lui
asile-Vodă se ridică un pretendent la domnie, *Gheorghe*
efan, care, venind cu ajutor unguresc, ocupă Iaşii şi
ngă pe domnul legitim peste Nistru. Acolo Vasile-Vodă
curse la ajutorul ginerului său Timuş, care veni cu Ca-
cii săi în Moldova, izgoni pe usurpătorul tronului din
şi şi aşeză din nou în domnie pe socrul său. Mânat de
rul răzbunării, Vasile-Vodă urmări pe rivalul său până în
ra-Românească. Acolo însă el suferi o grea înfrângere
trebui să se retragă urmărit de aproape de Gheorghe
efan, care veni din nou la Iaşi, ocupă capitala şi se aşeză
scaun. Timuş se retrase cu Cazacii săi la Suceava şi
întări acolo, iar Vasile-Vodă fugi la Tătari şi de acolo
Constantinopol, unde muri fără să-şi mai fi văzut ţara.

Timuş muri şi el rănit de un „glonţ de tun“ cum dormia
cortul său, iar tovarăşii săi se întoarseră acasă fără

nici o ispravă. Curând după aceia muri şi tatăl său Hm (1657). Urmaşul acestuia fu Ivan Vihovski, care recunos supremaţia polonă şi condiţiunile în care se unise pe vr muri Lituania cu Polonia. Cazacii îşi puteau alege liber hatmanul lor (1658). Intorsătura aceasta nu era însă du placul Rusiei, care interveni în certurile dintre Cazaci produse mari turburări între aceştia. Domn al ţării răma Gheorghe Ştefan (1659).

Noul domn al Moldovei urmăria mari planuri. El puse în gând să recucerească teritoriile răpite de Turci Tătari şi să reîntregească astfel hotarele ţării. Spre ace scop el se înţelese cu Alexe Mihailovici, marele duce al Mo covei, cu care încheiă şi un tractat formal, prin care ţarul obliga de a nu cere Moldovei nici un tribut şi de a-i aju la recucerirea cetăţilor şi ţinuturilor basarabene. „Locuri teritoriilor şi cetăţile, pe cari Turcul le-a desbinat de Mo dova, precum sânt Cetatea-Albă, Chilia, Tighinea şi provinc bugeceană, le va recuceri Marele-Duce cu arma şi le înapoia Principatului Moldovei pentru totdeauna". Frumoas făgăduinţă, nu-i vorbă, numai că pentru realizarea un fapte aşa frumoase se recereau jertfe şi bunăcredinţă din pa tea celui ce le făcea. Or, evenimentele de mai târziu arătar că cel ce făcea astfel de făgăduieli nu era însufleţit ni de spiritul de jertfă, şi nici de bunacredinţă. Vom vede mai la vale că asemenea făgăduieli s'au făcut şi din parte lui Petru-cel-Mare fără ca ele să fi fost împlinite.

In timpul domniei lui Gheorghe Ştefan era pace pr tutindene, „numai o seamă de Lăpuşneni, mai ales Hânceşt nu erau deodată aşezaţi şi fugise cu Mihalcea Hâncul Turci. Ce agiungându-se Ştefan-Vodă cu bani la Paşa Silistra, l'au prins Paşa şi l'au trimis în obezi la Ştefan-Vodă şi l'au iertat şi l'au pus armaş al doilea", povesteşte Mirc Costin. Tot el ne spune că pe vremea lui Gheorghe Ştefa ţinutul Hotinului şi al Cernăuţilor era „bântuit de tâlhar

nume Detinca,", care umbla pretutindeni fără sfială şi „po-ıncea satelor. Deci, au trimis Ştefan-Vodă pe Bucioc tolnicul cu o seamă de slujitori şi l'au spart şi toţi oa-ıenii i-au risipit".

Urmaşul lui Georghe Ştefan a fost *Istrate Dabija*, care ădu satului Chişinău dreptul de târg, precum s'a arătat la ocul său. Dabija-Vodă muri în scaun (1665), o întâmplare oarte rară la domnii Moldovei.

Cap. X.

Răscoala Hânceştilor şi războaiele turco-polone.

Bătălia dela Chişinău şi înfrângerea Hânceştilor. — 2. Cuirea Cameniţei de către Turci. — 3. Infrângerea Turcilor Viena şi răscoala Moldovenilor şi Cazacilor. — Planurile lui Sobieski în Moldova

1. Bătălia dela Chişinău şi înfrângerea Hânceştilor

După moartea lui Bogdan Hmilniţchi izbucniră grave urări în rândurile Cazacilor. Inţelegerea hatmanului Viski cu Polonii nu fu recunoscută de toate roatele căşti. Unele dintre ele proclamară hatman pe Iuri fiul lui l, aşa „stupid şi adormit“ cum era, şi se supuseră ţai rusesc. Lupte sângeroase se dădură între ambele par- până ce se ajunse la armistiţiul dela *Andrusov* (1667), care Rusia anexă Ucraina dincolo de Nipru, partea lincoace de această apă urmând să rămână Polone-. Cu soluţiunea aceasta rămase nemulţumită o a treia e de Cazaci de sub hatmănia lui Petru Doroşenco cari închinară Turcilor. Aşa începură ostilităţile dintre i şi Polonezi care ţinură mai multă vreme, atrăgând ărtejul lor sângeros şi ţările române, ostilităţi care deseau Turcilor frumoase perspective politice în răsărit, vreme când norocul armelor le zâmbia şi în apus.

Pe la jumătatea veacului al XVII-lea în împărăţia tu
cească începu să se manifesteze un nou spirit de cuceri
Din îndemnul ce venea dela marii viziri din familia Chi
priliilor, se făcu încercarea de a reînvia faptele de vite
şi de pradă, ba chiar de cucerire de ţări noui. După
izbândă asupra Austriacilor în Ungaria, Turcii găsiră m
mentul potrivit pentru a da ajutorul cuvenit hatmanu
Doroşenco, care-şi puse toată nădejdea în ei. Moartea
Dabija-Vodă le dedea prilej de a aşeza pe scaunul Mo
dovei un domn de toată încrederea, gata să dea tot co
cursul la realizarea marilor planuri de cucerire dincolo
Nistru. Acest domn era *Duca-Vodă*.

Din nenorocire însă pentru ţară, acest domn era cr
faţă de adversarii săi politici şi lacom de bani. Un m
tor ocular ne spune că sub domnia lui Duca-Vodă ţa
era „de tot desgolită de locuitori, cari fug din ţară şi
trag în Turcia, Rusia, Transilvania, Valahia, se suie
munţii cei mai înalţi şi se ascund ca fiarele sălbatice în c
mai dese păduri.“ Mai aduse încă acest domn şi un num
mare de străini, îndeosebi Greci, pe care-i aşeza în slujb
cele mai grase ale ţării şi-i ţinea la mare cinste. Purtar
aceasta a domnului indispunea foarte mult pe boerii ţă
cari aveau oricum pretenţia de a nu fi jigniţi în dreptur
lor de pământeni. Nicolae Costin zice că Duca-Vodă, „
început a scoate multe şi grele dări pe boeri şi pe ţa
Insă pe o seamă de boeri Lăpuşneni şi Orheieni, nelipind
de curte ca să-i boerească, iară cu dările şi cu asupri
visteriei nu-i uită în toată vremea“.

Atunci „s'au sculat Mihalcea *Hâncu*, ce au fost st
nic mare şi *Durac* ce au fost serdar şi Constantin ce
fost clucer şi alţi boeri şi multe capete şi alţii mai
jos dintr'acele două ţinuturi“. Şi astfel ridicându-se
pornit cu oaste contra lui Duca-Vodă la Iaşi spre
detrona, „pentru urăciunea“ Grecilor, strigând pe Gr

ă-i prinză şi să-i omoare." Duca-Vodă, „văzând că s'a licat atâta ţară asupră-i, ieşi din curtea domnească cu ată casa lui şi fugi în ţara-de-jos iar unii dintre curteni slujbaşi erau gata să recunoască pe biruitori". Curând să Duca-Vodă, primind în grabă ajutor turcesc, se înarse la Iaşi, bătu pe răsculaţi şi-i sili să i se închine. ısă aceste capete, ce s'au fost rocoşit asupra lui, neând să i-se închine, Duca-Vodă le-au dat războiu la *Chiău*, şi înfrângându-i pe acei Moldoveni cu Tătari cu ırci, multă mulţime de oameni au perit de sabie. Pe alţii u robit şi mulţi au murit de frig, fiind vreme de iarnă foarte geroasă şi mare ; mulţi din prostime, bărbaţi, fei şi copii, au perit de frig, fiind băjeniţi. Iar Hâncu şi ırăc cu capetele celelalte au fugit toţi peste Nistru în a căzăcească". Aşa ne povesteşte Nicolae Costin, această ngeroasă întâmplare din istoria Basarabiei din iarna anu- 1671.

O altă cronică moldovenească spune că Duca-Vodă, nd Tătari cu porunca împărăţiei, câţi i-au trebuit, i-au nis cu Alexandru Buhuş sărdarul de au lovit pe partea nceştilor la Epureni şi i-au bătut. Prădat-au, robit-au pe lţi oameni dintru acele ţinuturi şi pe mulţi din căpetecăpitani, hotnogi, prinzându-i, pe toţi i-au spânzurat -au înţepat Duca-Vodă, dacă s'au întors de peste Due. Iarnă mare fiind pe atuncea într'acel an, că aşa iarna făcut această zarvă, ce de domn ei nu s'au putut apropia facă vre-un rău. Ce iară pe lângă cei vinovaţi, au it mult norod nevinovat. Şi s'au potolit toţi, numai nue Hânceştilor au rămas întru pomenirea oamenilor de ıcea până astă-zi, dela această sângeroasă răscoală a cului a rămas zicătoarea moldovenească : *„Vodă da şi cu ba"*.

După Nicolae Costin ciocnirea cu răsculaţii s'ar fi mplat la Chişinău, iar după cronica anonimă la Epu-

reni pe Chigheci. Se poate însă ca ambele mărturii spună adevărul, întru cât Hânceştii bătuţi la Epureni şi putut foarte bine încerca din nou norocul armelor la C şinău, şi numai după această ultimă şi desnădăjduită cercare se văzură nevoiţi să fugă în ţara căzăcească.

Un călător polonez, care trecea pe atunci prin Moldo scrie că a ajuns la Iaşi „cu mare greutate şi de tot flămâ căci n'am întâlnit pe nimeni în cale, ci numai multe c puri moarte şi oameni ucişi şi aruncaţi pe drumu Se pare însă că răscoala lui Hâncu a fost mai gener de cum se crede. Ea prinsese în vâltoarea ei pe Hotin cu „marele lor căpitan" *Ştefan Hăjdău*, cu *Hăbăşescu*, *Proc* ş. a. Căci acelaş călător polonez, Iaslovicz, scrie din I în Iulie 1762 că răscoala lui Hâncu, întâmplată de curâ a pricinuit mare vuet şi mare spaimă. El — s'au mai b zis, oamenii lui — a prădat pe toţi nobilii şi pe toţi cuitorii din districtele cele două ale Hotinului şi Cern ţilor şi a ucis o mulţime de lume".

2. Cucerirea Cameniţei de către Turci

Turcii dădură lui Duca tot sprijinul pentru înăduşi răscoalei, fiindcă chiar în anul acela Mohamed IV- deschise ostilităţile contra Polonilor şi avea prin urm mare interes, ca în Moldova, care-i servia ca bază de o raţiune şi ca regiune de aprovizionare, să fie pace şi nişte. „Iar după aceasta, cât s'au desvărat, s'au gătit i părăţia Turcului şi au purces cu oşti, să vie asupra ţ leşeşti, să dobândească vestita cetate Cameniţa. Şi au tri poruncă la Duca-Vodă să-i trimeată chipul şi starea tăţii Cameniţii, să o vază ce loc şi ce tărie avea". Atu Duca-Vodă „îndată au trimis pe un nemeş din ţin Hotinului, anume *Grigore Cornescul*, ce era foarte m ter de scrisori şi de săpături la pietre şi la alte luc

de au făcut chipul Cameniţii de ceară cu toate tocmelile ei din năuntru şi din afară, şi au trimis la împărăţie de au văzut, şi mult s'au mirat ce tărie are din singură starea locului, cu apă şi cu stânci de piatră împrejur, loc minunat, şi mai mult aceasta au îndemnat pe Turci să vie la Cameniţa".

Sultanul Mahomed, terminând pregătirile, trecu Dunărea la Obluciţa şi luându-o dealungul Prutului, ajunse în Iaşi, unde fu primit cu mare cinste de Duca-Vodă. Pornind din Iaşi, el trecu Prutul la Ţuţora şi de acolo se îndreptă prin Basarabia spre Hotin, fiind boerii orânduiţi să grijească de pâne, orz, iarbă, lemne, ialoviţe, berbeci, unt, miere, ţăruşi şi altele. Puţin mai la vale de Hotin, la Dărabani, era gata podul peste Nistru, pentru trecerea armatelor în Podolia.

Dar măsurile luate de Duca-Vodă pentru primirea armatelor turceşti şi îndeosebi pentru aprovizionarea lor, nu mulţumiră de loc pe Mohamed şi de aceia sultanul îl mazâli şi încredinţă domnia lui *Ştefan-Vodă-Petriceicu*, cumnatul lui Ştefan Hajdău, capul boerimii hotinene (August 1672). Intărită cu contingentele muntene, comandate de însuş Grigore-Vodă-Ghica, domnul Ţării-Româneşti, şi cu contingente moldovene, în frunte cu noul domn al Moldovei, armatele turceşti, conduse de însuşi sultanul, înaintând în Podolia, ajunseră sub zidurile cetăţii Cameniţa, pe care o şi luară după zece zile, pentru a intra cu mare bucurie în ea. Cucerind astfel *cheia Poloniei*, Turcii chemară salahori din Moldova pentru a repara în grabă cetatea şi a o pune răpede în stare de apărare. Inarmând-o bine şi aşezând acolo trupe de ocupaţie sufiziente, sub comanda unui paşă, sultanul înaintă adânc în Polonia, arzând şi robind totul ce îi venia în cale. In drumul său năprasnic, sultanul ajunse până la Leov şi înconjură oraşul. In faţa furtunei ce se descărcase asupra ţării sale, craiul leşesc Mihail Vişnioveţchi se văzu silit de

a încheia cu Mohamed IV-lea pacea ruşinoasă dela *Buceaci*, prin care Polonia renunţă la Ucraina în favorul lui Petru Doroşenco, ca vasal turcesc, cedă Podolia cu Cameniţa Turcilor, şi se obligă de a plăti şi tribut anual pe lângă o despăgubire de război în suma de 80.000 taleri.

Strălucita izbândă a Turcilor în Polonia, aduse din nou pe tapet chestiunea paşalâchizării Moldovei. Turcii se purtau de mult cu gândul de a preface Moldova în paşalâc, precum făcuseră cu Serbia, Bulgaria şi cu Ungaria. Succesul armelor lor în ţara leşească le dădea cel mai bun prilej de a aduce la îndeplinire vechiul lor plan. Nu îndrăzniau însă să o facă, fiindcă le erau teamă de boeri, cari se dovediră destul de curajoşi şi hotărîţi de a-şi apăra ţara cu arma în mână, precum dovediseră decurând Hânceştii în mod aşa de sângeros.

Pentru a afla deci gândul boerilor, marele vizir ceru lui Petriceicu-Vodă să-i trimită în tabără un boer dintre cei mai de frunte ai ţării. Domnul alese pentru această misiune aşa de delicată pe vestitul cronicar Miron Costin, care „mergând el la vizirul, pusu-l'au vizirul de au şăzut înaintea lui, şi i-au zis vizirul să-i spue drept, pare-le lor bine că au luat împărăţia Cameniţa au ba; iar Miron au răspuns, că se teme a spune drept. Vizirul i-au zimbit a râde şi i-au zis să grăească să nu se teamă. Atunci Costin zise: Suntem noi Moldovenii bucuroşi să se lăţească împărăţia în toate părţile cât de mult; iar peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească. Atunci vizirul iar au râs şi i-au zis: drept ai grăit, şi apoi l-au întrebat, cum socoteşte, lăsa-va oaste turcească în Hotin cu Petriceicu-Vodă ca să fie de paza ţării şi Cameniţei?“ La această întrebare Miron Costin a răspuns că nu este bine o măsură ca aceasta, fiind ţara săracă şi lipsită de provizii. Iar unor boeri cari credeau că este mai bine ca armata turcească să ierneze în Moldova, pentru a apăra ţara de Leşi, Miron le răspunse

ă „Leșii nu vor prăda țara, iar de or și prăda-o nimică nu a fi, decât să le iee Ienicerii femeele și copiii și să *rămână i așezători, să nu se mai ducă*".

Se vede deci că teama de pașalâchizare a Moldovei ra întemeiată. Vizirul ascultă sfatul lui Costin și se re-rase din Moldova cu toată oastea sa „cu izbândă și u mult plian și duium de robi", spre a ierna în pace. La începutul iernii, sultanul întră triumfător în Adrianopol, erbătorind trei zile strălucita izbândă asupra Leșilor. In Camenița rămase Hussein-Pașa cu o garnizoană de 12.000 oameni, având ca reservă un lagăr lângă Hotin cu un pu-ernic corp de armată. Inainte de Crăciun întră și Petri-eicu-Vodă în Iași pentru a se așeza în scaunul domniei, căci până atunci „a domnit tot de călare, că țara era tot păjenită", zice Nicolae Costin.

3. Infrângerea Turcilor la Hotin

Cucerirea Podoliei și prefacerea Cameniței în raia urcească avură pentru Moldova consecințe foarte grave. Mai întâi Turcii dobândiseră în fața Hotinului o cetate puternică, de unde puteau ține în frâu și supraveghia mișcările domnilor și împiedeca legăturile lor cu Polonezii. Lărgirea hotarelor turcești în spre nord și răsărit, trezi a Poartă pofta de a preface și Moldova în pașalâc. De aceia cu drept cuvânt observă cronica țării că „dela luarea Cameniței începu țara Moldova a se împuțina și a se pustii le mari asupreale ce avea cu de toate de zăharele multe ce poartă în toți anii, de bagă în Camenița și de schimburile oștirilor ce le duc de le bagă în Camenița și a pașilor. Nu pot ajunge nici cu spusul, nici a scrie cu conleiu, cât greu și câtă robie și dintr'alte pagube, făcânlu-se săracilor pren calele lor, plângere și suspinuri. Lăsăm la giudecata Domnului și Dumnezeului nostru de mari

pedepse şi asupriale; prin calele lor pustiitu-s'au ţinutul Hotinului şi Cernăuţii şi ţinutul Iaşilor şi Dorohoiul şi Hârlăul".

Petriceicu-Vodă avea o situaţie foarte grea. Planul de paşalâchizare a Moldovei nu era încă abandonat de Turci şi chiar numai pierderea Hotinului şi raializarea lui ar fi căşunat ţării pagube încalculabile. Vedea el bine, că dacă Turcii vor aşeza paşă la Hotin, atunci „în Moldova n'are ce mai domni domn". Locuitorii se plângeau că nu mai puteau face faţă rechiziţiunilor turceşti iar ţara se „desgolea" de oameni. Culmea insolenţii însă o atinsese paşa din Cameniţa, care ameninţa pe domn cu bătaie, dacă nu va împlini întocmai poruncile date. In astfel de împrejurări era firesc ca Petriceicu-Vodă cu boerii să caute scăparea ţării peste hotare.

Două state aveau interese comune cu ale noastre: Rusia şi Polonia, şi către amândouă se îndreptară solii tainici ai lui Petriceicu-Vodă. Rusia făcea făgăduieli frumoase, dară când venia la faptă ea se eschiva, sub pretextul că ar fi foarte îndepărtată şi că n'ar avea hotar comun cu Moldova. Polonia, fiind adânc rănită în ambiţiunea ei prin condiţiunile păcei dela Buceaci, ardea de dorul răsbunării. Către aceştia se îndreptară toate speranţele domnilor români.

In August 1673 se ştia la Viena, că ambii voevozi români, Grigore Ghica şi Ştefan Petriceicu, ar fi hotărît să treacă de partea Polonezilor. Şi de fapt, ambi domni trimiseră cuvânt craiului polonez să vină asupra Hotinului, fiind sigur de ajutorul lor. Craiul încredinţă comanda armatei poloneze lui Ioan Sobieski care se puse în mişcare spre hotarul Moldovei. In 10 Noemvrie 1673 s'a dat acolo, sub zidurile cetăţii, marea bătălie între Polonezi şi Turci. Ceaţa deasă care întuneca aerul acelei posomorâte zile de toamnă, înlesni foarte mult trecerea Moldovenilor şi

untenilor de partea Leşilor precum era convenit. Ştefan dă-Petriceicu trecu chiar pe faţ, pecând Grigori Vodă ica căuta să mascheze trecerea sa în tabăra leşească, id că se temea de soarta familei sale care se găsia la nstantinopol.

„Şi începând răsboiul, mergea Turcii cu năvală asu- Leşilor, iar Leşii încet păşind sprijinea năvala Turcilor, nă s'au apropiat de şanţurile Turcilor şi stând Leşii vi- eşte, s'au închinat Muntenii şi Moldovenii la Leşi, iar ărimea Turcilor neavând loc de a mai face năvală, au rat în şanţuri de se apăra. Iară steagurile husarilor tre- id înainte, au întrat în şanţurile Turcilor, şi după dânşii ă oaste leşească, trecând înainte, au prins a tăia pre Turci, nu s'au mai putut Turcii îndrepta ci au purces în risipă : i au apucat spre pod, ce era peste Nistru supt cetatea tinului ; alţii au dat în Nistru, alţii pe dinaintea cetăţii căzut din stâncă de sau zdrobit. Ruptusa şi podul, în locul Nistrului şi s'au înecat mulţi, numai câţi întrase inte cu paşa au hăladuit, năzuind la Cameniţa. Perit-au 18.000 de Turci, umplutu-s'au Leşii şi Muntenii de avere a Turci : bani, haine, cai buni şi arme şi de altele". Aşa scrie cronica moldovenească această crâncenă bătălie, e a adus în mâna Leşilor 66 de steaguri şi 120 de tu- i turceşti. In urma acestei strălucite victorii a armelor , Polonezii ocupară Hotinul şi-şi întinseră ocupaţia a- ora unei bune părţi din ţara-de-sus cu Suceava şi ceta- Neamţului. Un contigent de trupe poloneze fu trimis laşi pentru a sta acolo în ajutorul lui PetriceicuVodă.

Mare fusese izbânda Leşilor, dară ei n'au ştiut să se osească de ea îndeajuns. Pricina era în măsurile insu- ente pe care le lua Ion Sobieski, care era cu gândul la oana Poloniei, pe care şi-o şi puse pe cap în 1674, când ri craiul Mihai Vişniovetchi, Şi era foarte favorabilă ıtru creştini situaţia politică de atunci, fiincă sultanul

Mohamed era ocupat în altă parte şi nu putea întreprin
nimic contra învingătorilor dela Hotin, decât să mazileas
pe Ştefan Vodă Petriceicu şi să numească un nou domn
persoana lui *Dumitraşcu Cantacuzino* (Martie 1674), poru
cind unui grup de Tătari de a'l aşeza în scaunul do
niei din Iaşi. In faţa acestora Petriceicu-Vodă trebuia
se retragă, învitând pe boeri să-i urmeze. Aceştia în
se opuseră domnului, răspunzându-i prin rostul lui Mir
Costin care-i spuse în faţă că „ori să fie voia Măriei Ta
ori să nu fie, noi nu vom lăsa casele să le iee Tătari
şi închinându-se domnului eşi din curte urmat de mare m
ţime de boeri. Urmărit de Tătarii lui Dumitraşcu-Vo
Ştefan Petriceicu părăsi ţara, fugind în Polonia. Şi du
aceastea noul domn opri pe Tătari să petreacă iarna
Moldova pentru a-şi scuti tronul faţă de podghiazurile leşe

„Deci întrat-au Tătarii, zice Neculce — în ţară,
lupii într'o turmă de oi, de s'au aşezat la iernatec p
satele din Prut şi până'n Nistru şi mai jos până la apa
jiei, nimărui nefiindu-i milă de săraca ţară, ca şi când
fi fost fără domn. Aşa era jaf într'însa, cum ar fi fost
săracii pricina răutăţii, cum ar fi sfătuit ei săracii ca
vie Leşii cu oastea la Hotin. Cum s'a îndurat a da ţara
pradă fără nici o nevoie, numai pentru frica cea blăst
mată de o năvălire leşească! Tătarii sunt lupi apucăto
pradă, robesc, bat şi căznesc pe creştini, neavând nici
frică de mârzacii lor, şi Tătarii nu mânâncă ce mânân
gospodarul casei, ci tot carne de vacă şi de oae, de
poate să-i biruească cu hrana pe dânşii şi pe caii lor,;
un sac de orz dau pe zi unui cal, şi cât nu poate să m
nânce un cal într'o zi, îl deşartă din traistă şi'l strâng
deosebi; şi dacă îşi sfârşia bietul om orzul din groa
Tătarul făcea pe om de cumpăra orzul cel strâns de
Mâncat-au tot şi pâne şi dobitoc şi-au jăfuit tot până
un cap de aţă; pe mulţi au şi robit furiş: femei, fete, c

i. Rămas-au bieţii oameni numai cu sufletele, bătuţi şi lruncinaţi precum era mai amar, cum nu se poate scrie, ci a se povesti caznele şi ucisurile lor. Viind primăvara au rădicat Tătarii din ţară".

Un călător străin care trecea pe vremea aceea prin oldova, spune că mizeria acestei mari şi frumoase re- uni era îngrozitoare, şi că cea din urmă devastare a ei, ai întâi prin Poloni, apoi prin Tătari, a fost atât de neo- enoasă, încât aproape $^2/_3$ din populaţiunea ei pierise sau împrăştiase. Aceasta era marea binecuvântare pe care umitraşcu Cantacuzino o aduse asupra ţării. In anul urmă- r el fu înlocuit cu Antonie Ruset, care cumpără domnia mari sume de bani. In timpul domniei sale, Turcii se păcară cu Polonezii prin tractatul de pace dela Juravna)ct. 1676) prin care se restitui Poloniei o parte din craina şi i-se iertă tributul impus la Buceaci. Dar Podolia Cameniţa rămaseră mai departe în stăpânirea Turcilor.

4. Hătmănia lui Duca-Vodă în Ucraina

Numai bine ce încheaseră Turcii pacea cu Polonezii, nd întrară în răsboi cu Moscoviţii. Doroşenco, hatmanul ızacilor, ameninţat de Polonezi şi nesprijinit cum se cu- nia de Turci, se aruncă în braţele Ruşilor. Hăinirea lui oroşenco determină pe Turci, de-a încredinţa hătmănia ızacilor lui Iuri Hmilniţchi şi de-a declara răsboi Mos- vei (1677). Însuşi Cara-Mustafa, faimosul marele-vizir, luă manda armatei turceşti contra Moscoviţilor, asedià mai ultă vreme cetatea Cehrinului şi reuşi de a o lua cu ajuto- contigentelor româneşti, conduse de Antonie Ruset, mnul Moldovei, şi de Duca-Vodă, domnul Munteniei 678). Curând după această izbândă a Porţii, Antonie-Vodă înlocuit prin Duca-Vodă, care ajunse acum pentru a treia ră domn al Moldovei.

Războiul continuă şi în anii următori şi se termi
numai la 1681 prin tractatul de pace ce i'a încheiat
Bachci-Sarai în Crimea, prin care ţarul recunoscu dreptur
Turcilor asupra Ucrainei mai jos de Chiev şi pe ma
drept al Niprului până la Nistru. Dar Turcii nu prefăcu
Ucraina în raia, ci cruţară autonomia ţării, numind n
întâi pe Iuri Hmilniţchi şi apoi pe însuşi Duca-Vodă, do
nul Moldovei, hatman al Ucrainei.

Iată ce ne spune Nicolae Costin despre această întâ
plare: „Intr'acest au început a umbla Duca-Vodă, ca să
şi Ucraina de peste Nistru, că era o samă de Cazaci ru
dela ceilalţi, ce le ziceau Ucraineni, care erau sub asc
tarea Turcilor; că după ce au luat Turcii Cehrinul, au fo
cuprins Turcii toată Ucraina din Nistru până în Nipru şi
fost pus hatman la Nemirov pe Ioraşco, feciorul lui Hm
cel mai mic, care şi Ioraşco au fost hatman vr'o doi a
şi mult rău au făcut oamenilor. După ce s'au isprăv
Duca-Vodă pentru Ucraina, în luna Iunie au purces la Ţ
rigrad şi fiind acolo, i-au dat împărăţia şi hătmănia Ucrain
îmbrăcându-l cu caftan, dându-i şi buzdugan acei ţări,
întorcându-se iarăşi la scaunul său la Iaşi cu mare bucur
fiind stăpân a două ţări; iar la Ucraina au trimis pe
namestnic al său, anume Iane, ce era postelnic al doilea,
l'a pus hatman la Nemirova şi de atunci au început a
înălţa şi a se scrie la tituluş: „Domn ţării Moldovei
Ucrainei".

Ion Neculce spune mai scurs că „datu-i-sa lui Duc
Vodă un tuiu şi un buzdugan, şi şlic de soboli, precu
purtau hatmanii căzăceşti. Şi venit-au din Ţarigrad do
cu trei tuiuri: „Domn ţării Moldovei şi Ucrainei". Ast
s'a înfăptuit în mod vremelnic unirea personală a Moldo
cu Ucraina (1681, Iunie 25).

Bizuindu-se pe succesele sale în răsărit, „au înce
împăratul turcesc gânduri înalte asupra creştinilor, că

ncea Turcii erau mari şi tari, cât lumea se cutremura, încotro se porniau, nu era să nu biruească" zice Niae Costin. Din iniţiativa marelui-vizir Cara-Mustafa, ei ercară o mare lovitură în apus. Declarând răsboi Ausi, ei înaintară până sub zidurile Vienei, pe care o înnjurară şi o bătură 40 de zile, până ce au venit Sobieski, iul leşesc, cu oaste, şi izbăvi „Beciul de Turci." ca-Vodă, domnul Moldovei şi hatmanul Ucrainei, îmeună cu Şerban Cantacuzino şi cu căpeteniile Tătarilor gecene, întovărăşiră oştirea turcească în expediţia ei con- Vienei. Acolo norocul din Ucraina părăsise pe Turci şi ei eriră una din acele înfrângeri care determină pentru veari soarta statelor şi popoarelor. Turcii pierdură reputaţia incibilităţii lor şi în scurtă vreme după această catasfă fură izgoniţi din Ungaria şi aruncaţi peste Dunăre. Sobieski se folosi de izbânda sa sub zidurile Vienei ntru a restabili vechile hotare ale ţării sale şi de a le gi pe socoteala Turcilor.

Călăuzit de vechile tradiţiuni politice ale crăiei sale, bieski se purta cu gândul de a deschide Poloniei un m la mare prin Moldova, recucerind Chilia şi Cetatea ă dela Turci şi izgonind pe Tătari din Bugeac, Molva astfel întregită şi ea, trebuia să fie alipită Poloniei, cel puţin adusă în atârnare de craiul leşesc. Eventuatea aceasta din urmă era considerată de mulţi boeri un bine pentru ţară. Ei aşteptau dela Sobieski ca el ajute la restabilirea vechilor hotare, la reîntregirea ţării la înlăturarea supremaţiei turceşti, fie chiar în schimbul ei poloneze. Miron Costin caută să informeze pe Poloni, îndeosebi pe craiul lor, asupra trecutului românesc, pra ţării Moldovei şi asupra aspiraţiunilor ei. Spre st scop el scrise în leşeşte o istorie a Moldovei, pe care ichină „prea luminatului şi nebiruitului domn al Sarmaţilor III Sobieski, cu mila lui Dumnezeu crai al Poloniei".

5. Infrângerea Turcilor la Viena şi răscoala Moldovenilor şi Cazacilor.

In vreme ce Polonii se pregătiau pentru recuceri Poloniei şi alungarea Turcilor din Cameniţa, încheind t odată cu Rusia aşa numită „*pace veşnică*," Ştefan-Vodă-l tricescu coborî la marginea ţării leşeşti, chiemă la sine tovarăşii săi de credinţă şi pribegie ca Savin Smucică Ilie Moţoc şi alţii şi puseră la cale măsurile ce trebu să fie luate pentru redobândirea domniei.

Duca-Vodă părăsisé cu contingentul său Viena şi în drum spre casă. El era încă domn recunoscut al M dovei şi hatman al Ucrainei. Despărţindu-se de Şerb Vodă, el cobora pela Oituz în jos spre Iaşi, când fu pr de oamenii lui Petriceicu şi trimis în Polonia (Dec. 168 de unde nu se mai întoarse. El muri la Leov şi fu înm mântat în biserica moldovenească de acolo. După prin rea lui Duca-Vodă domnia trecu asupra lui Petricei Vodă, care se şi aşeză în scaunul domnesc dela Iaşi ajutorul polonez. Poarta însă nu-l recunoscu ca domn readuse curând la domnie pe Dumitraşcu Cantacuzino, c după un an făcu loc lui Constantin-Vodă-Cantemir.

Vestea despre înfrângerea Turcilor la Viena ajunse în Ucraina, dând Cazacilor prilej de a goni pe nămestni lui Duca-Vodă din Nemirova şi de a ridica din rândul pe Cuniţchi la demnitatea de hatman. Acesta trecu Nis la Soroca întovărăşit de „câţi-va Moldoveni pribegi," în cari se găsiau de bună seamă şi Hânceştii, despre cari spus că, după înfrângerea dela Chişinău, fugiră peste Nis la Cazaci. Reîntoarcerea pribegilor era signalul de răsco pentru Sococeni, Orheieni şi Lăpuşneni, dat fiind că „căp teniile şi slujitorii dela aceste ţinuturi prea lesne se plea la lucruri noui." Cuniţchi uni contingentele sale căzăce cu aceşti temuţi şi încercaţi apărători de hotar, cari cun

au bine plaiurile ce duceau în Bugeac precum şi felul de ptă al Tătarilor. La Chişinău, unde se adunaseră căpete-ile Basarabenilor şi Cazacilor pentru a stabili planul de eraţiune contra Bugeacului, se înfăţişară şi trimişii lui triceicu-Vodă, care făuriră aceleaşi planuri răsbunătoare potriva Tătarilor. Din ordinul domnului, Ilie Moţoc şi vin Smucicâine adunaseră oştire contra Tătarilor. In 28 embrie 1683 ei dispuneau de o armată de 10.000 călă-ţi şi 1000 pedeştri „tot cu foc şi cu puşti", cu scopul a se pogorî asupra Bugeacului împreună cu Cunițchi. Deci şi dumnea-voastră, zic Moţoc şi Savin într'un apel tre boeri, nu faceţi altă zăbavă, ci numai încălecaţi cu ţi oameni veţi avea şi veniţi la noi, *să fărămăm păgânul, ne răscumpărăm pământul nostru, care dentrâns ne străi-seră păgânii*". Ei comunicară mai departe boerilor că au imit vestea dela Miron Hajdău, pârcălabul de Soroca, că zacii au primit sucurs de dincolo de Nistru pentru a lovi preună Tighinea şi Bugeacul.

Planul de operaţiune prevedea un atac combinat con- Bugeacului. Cunițchi cu Basarabenii lovi Tighinea. Be- din Tighinea, caimacamul Bugeacului, comandantul mului şi alte căpetenii tătăreşti, i-se împotriviră cu o pu-nică armată turco-tătară. Lupta s'a dat în ziua de 5 De-mvrie 1683 la satul tătăresc „Tilgrotin", poate Chiţcanii azi, şi s'a terminat cu înfrângerea completă a păgâni-. Cunițchi raportează în Polonia că Moldovenii „merită ată încrederea", că „se bătuseră cu o deosebită agerime, înd mare parte la izbândă şi la pradă". Tătarii ar fi erdut peste o sută de mii de ai lor de ambele sexe, că Bugeacul ar fi fost dat flacărei şi aşternut cu cadavre distanţă de 4 mile. Mai multe căpetenii tătare rămaseră câmpul de luptă. Tighinea fu arsă afară de cetate, ca-apără cu succes atacurile Moldovenilor.

După izbânda dela Tilgrotin, Moldovenii şi Cazacii

coborâră pe Nistru în jos până la Cetatea-Albă, străbătă
o regiune de o neîntrecută fertilitate, „plină peste măs
de grâu, orz şi meiu, cu adevărat rivalul Egipetului şi g
narul Constantinopolei“. Aceasta era regiunea cultivată
Moldoveni cari deveniseră cu vremea dascălii Tătarilor
ale agriculturii.

Oştirea creştină ajunse până la Cetatea-Albă, d
zidurile căreia se ascunsese multă lume păgână de gro
faţă de cetele răzbunătoare ale creştinilor. Dară şi a
ca şi la Tighinea, cetatea rezistă tuturor atacurilor. Pla
năvălitorilor era să ajungă până la Chilia şi Ismail, per
a alunga de acolo garnizoanele turceşti. Experienţa d
Tighinea şi Cetatea-Albă însă îi determină de a ama
pentru altădată executarea acestui plan şi de a se îndre
spre vest, „trăgând asupra *codrului,* ca să se împreune
boerii ce erau trimişi de Petriceicu-Vodă“. Aceştia trecus
Prutul la Fălciu, se uniră cu Codrenii, străbătură coc
Chigheciului şi ajunseră în valea Ialpugului, unde trebu
să se întâlnească cu oştirea de sub comanda lui Cuniţ
Acesta ajunse la locul de întâlnire, transverzând Bugea
In drumul acesta Cazacii şi Moldovenii răspândiau foc
pârjol în jurul lor, „arzind şi tăind în copiii şi muerile
tarilor“, pe cei bătrâni şi bolnavi ucigându-i, pe robii cr
tini slobozindu-i. Pe Tătarii valizi ce-i mai găsiră pe
casele lor, îi robiau, mânându-i înainte împreună cu
meroasele turme de animale, pe care le luau ca pradă
război. Niciodată nu se abătuse asupra Bugeacului o
jelie mai sângeroasă şi mai năprasnică ca aceasta. Ea
nise să răzbune toate jafurile, prăzile şi nenorocirile
care Tătarii le aduceau din an în an asupra ţinuturilor veci

Oştirile unite, pornind pe Ialpug în jos, ajuns
fără multă greutate până la Tobac, unde se ciocniră
avantgarda armatei turco-tătare, care se întorcea zdrob
din expediţiunea contra Vienei „cu cai slabi, unii şi

oi călări", dară încărcaţi cu bani şi odoare ce le luaseră
e la Nemţi. Şi cum Moldovenii „nu căutară întâi de iz-
ândă" ci se împrăştiară „pe la jacuri", ajungând până
roape de Reni, fură loviţi de Tătari „cu pripeală", adică
in surprindere şi siliţi a se retrage în taberă legată spre
ut, având pe de o parte „troianul", iar pe de altă parte
ărându-se necontenit contra atacurilor tătare. La gura
umoasei s'a dat o luptă foarte aprigă „cât, aşa spun, că
arale un ceas bun nu s'a văzut de mulţimea săgeţilor".
acul fu respins şi Moldovenii ajunseră în retragerea lor
nă la gura Largei. Acolo fiind din nou loviţi de Tătari,
deslegă tabera şi fiecare fugi încotro apucă. Unii o a-
ucară spre codrul Chigheciului, iar alţii buluciră spre Prut
lând unii înnot cu cai cu tot, iar alţii cu luntri, care cum
tea să-şi scutească viaţa şi să hălăduească de robie".
esta a fost, după Nicolae Costin, tragicul sfârşit al ex-
diţiunii Moldovenilor şi Cazacilor în Bugeac.

6. Planurile lui Sobieski în Moldova.

Urmărind pe năvălitori, Tătarii intrară în Moldova,
ntru a se despăgubi pentru pierderile şi jafurile îndurate.
ară prada şi robia ce au făcut Tătarii, jale este a mai
rie", zice cronica. Intre oraşele care suferiră mai mult
urma năvălirii tătăreşti era Chişinăul, care după o măr-
ie contemporană fusese, aşa de distrus că nu se vedea
i cea mai mică urmă din acest oraş.

Dumitraşcu-Vodă şi urmaşul său Constantin-Vodă-
ntemir căutară să-i împace şi să pregătească împreună
Turcii apărarea ţărei contra lui Sobieski, care făuria
ri planuri contra Turcilor şi Tătarilor. O coloană le-
iscă năvăli în Moldova, dară Cantemir-Vodă, care ser-
e în armata poloneză şi cunoştea bine firea lor, îi ieşi
cale la Boian şi o alungă înapoi peste frontiera ţării

(1685). In anul următor năvăli în Moldova însuşi cra Sobieski cu toate puterile sale, cu gândul de a me contra Bugeacului pentru a izgoni pe Tătari de acolo ş recuceri cetăţile turceşti. Luând-o pe Prut în jos, aju la Iaşi, gonind pe Cantemir-Vodă şi cântând versurile cute de el, căci ştia româneşte:

Constantine fugi bine
Nici ai casă, nici ai masă,
Nici dragă jupânească!

De la Iaşi se îndreptă spre Bugeac. In Septemb era la hotarul Bugeacului şi de acolo înaintă până la I nare fără să întimpine vre-o împotrivire din partea Tă rilor, cari se retrăgeau mereu înaintea năvălitorilor, lăs du-i pe aceştia în seama foametei şi a bolilor molipsito Căci în adevăr, o secetă cumplită uscase apele şi nim recolta, astfel că rămase numai pământul gol, ars de so şi prefăcut „în cenuşă şi cărbuni". Localnicii muriau foame şi împreună cu ei muriau şi ostaşii polonezi miile. Urgia aceasta a lui Dumnezeu determină pe Sobie de a se întoarce fără nici o ispravă în ţara sa.

La reîntoarcere din această expediţiune, puţin glorioa Sobieski abătu pe la Iaşi pentru a lua cu sine pe mit politul *Dosofteiu* împreună cu moaştele sfântului muce Ioan cel Nou dela Suceava şi cu toate odoarele de m preţ ale mitropoliei şi ale sfântului şi a le duce în Polo Sfintele moaşte rămaseră multă vreme în Zolkiev în Po nia, până ce Dosofteiu, episcopul Rădăuţilor, le ridică acolo şi le aşează din nou în Suceava unde se găsesc p în ziua de astăzi.

Nu mult după aceia, în 1691, Sobieski pregăti o n expediţie contra Bugeacului, dar el nu putu pătrunde p acolo, ci se mulţumi să ocupe Moldova de sus, cu ora Suceava, Câmpulung şi Neamţ, aşezând garnizoane leş

ele. Pilda sa fu urmată de Cazaci cari ocupară Soroca regiunile învecinate. Dar nici hanul tătăresc nu se lăsă i pe jos, ci cuprinse părți însemnate de pământ moldo- nesc la ținutul Orheiului și Lăpușnei și numi pentru easta nouă „Ucraină“ un hatman pentru administrația gurilor și satelor din ea. Mârzacii înjgebară mai multe e tătărești ce „cuprindeau locul țării aproape de Chiși- nă în Nistru“. Lui Cantemir Vodă îi mai rămas doar ii cu țara de jos. Iată cu ce se alesese Moldova pe na planurilor lui Sobieski. In loc de a fi întregit cu geacul și cu raialele turcești, hotarele țării suferiră o și i mare ciuntire din partea Polonilor, Cazacilor și Tăta- or.

„Acum, zice Nicolae Costin, la atâta rămăsese lucrul, se domnia țara Moldovei în trei părți; că cetatea Neam- și Suceava cu Câmpu-Lung, și cu acele ținuturi, le eau Leșii, precum s'a zis mai sus, și cetatea Soroca. ișderea la ținutul Orheiului și a Lăpușnei cuprinsese um Hanul Tătăresc, de făcuse Hatman Cazacesc, de ți- a pe locul țării Ucraina cu târguri și cu sate, numindu-se zaci, *și mai mulți Moldoveni erau*. Deci, se făcuse și sate ărești a lui Gianu-Mârza și altor Mârzaci, de cuprinsese ul țării aproape de Chișinău până în Nistru; rămăsese și ntemir-Vodă de domnia numai Iașii și țara de jos. Ce, i mult ședea la Cetățue decât în târg la Iași, că n'avea ihnă de podghiazuri leșești și de Moldovenii ce erau pri- giți în țara leșească“. Aceasta era starea Moldovei pe mea negocierilor de pace dela Cârlovăț.

In decursul tratativelor de pace, noul craiu leșesc gust II-lea cerea pentru sine Moldova întreagă, pretin- d că cu ocaziunea prezenței regelui Sobieski în Iași, capi- a Moldovei i-ar fi prestat jurământul de supunere, și, că ntru chezășluirea acestui jurământ, Mitropolitul Dosofteiu r fi urmat în Polonia. Cum însă cererea aceasta întim-

pina o împotrivire hotărîtă din partea Turcilor, Polonii s'a mulţămit şi numai cu regiunile pe care le ocupase în M dova, adecă ţinuturile Cernăuţi, Suceava, Neamţ, Hotin Soroca. Dară Turcii nu se învoiră la această ciuntire Moldovei, motivând că „şi ţara Moldovei nu pot să-o d să fie Leşilor podană, că este volnică, că Turcilor e închinată, nu este luată cu sila". In cele din urmă în Polonezii se mulţumiră cu Nistru ca hotar, redobândi Podolia cu Cameniţa.

In baza acestei înţelegeri, craiul porunci trupelor s să evacueze Moldova-de-sus, care trecu din nou sub s pânirea domnilor moldoveni. Deasemenea fură siliţi şi T tarii de a evacua teritoriile ocupate de ei în ţinuturile I puşnei şi Orheiului. Articolul şase din tractatul de pa dintre Polonia şi Turcia, semnat în Cârlovăţ în ziua de Ianuarie 1699 cuprindea următoarea dispoziţiune: *timpul acestui războiu, Bugecenii şi alţi Tătari, ieşind din curile lor proprii şi năvălind în pământurile Moldovei, se dau cu această ocazie la fapte de vădită dușmănie față Moldoveni şi de Moldova, ceia ce, fiind contra sfintelor ca tulaţiuni, acordate înainte vreme crailor Poloniei, trebue să ceteze de acu înainte, şi Tătarii trebue scoşi din orice loc şi posesiuni şi moşii şi iernatice din Moldova, fie ocupate făcute din nou, şi ei să locuească în locurile lor proprie baştină şi să viețuească în pace şi să nu mai jignească pe menĩ în viitor"*.

Dispoziţiunea acesta nu era însă după placul T tarilor, cari cu nici un chip nu voiau să părăsea pământul ţării. Ei se „rocoşiră asupra Turcilor" c se învoiseră la o astfel de condiţiune de pace. Atu Sultanul luă aspre măsuri de represiune contra lor, în tând pe domnul Moldovei să-i izgonească cu put armată din pământul ţării. Antioh-Vodă Cantemir, porn dela Chişinău, o apucă „în gios pe Băc, pe marginea ţ

nă la ţermurile Nistrului, la sud de Davida, la hotarul ii", zice Nicolae Costin, când veni vestea că „Tătarii ri s'au fost fins de şi-au fost făcut Geaun-Mârza şi alţi ârzaci, sate, la ţinutul Lăpuşnii, din gios de Chişinău, ambele părţi de Bâcu, încă au lăsat locurile ţării şi au sit de acea stăpânire; şi au fost hălăduit pământul Molvei de sub cumpăna păgânilor puţină vreme, ca o iarbă este năduşită de iarna grea", zice Nicolae Costin.

Iar Neculce spune că „au mai făcut Antioh-Vodă man dela Poartă şi au isprăvit de au luat şi ţinutul heiului în mâna lui, că era Ucraina pe atunci de'l stănia Hanul". Se pare că atunci a trimis Poarta pe Halilşa, ce jucase un rol însemnat în războaele Turcilor cu lonii şi Cazacii, ca să restabilească vechiul hotar dintre oldova şi Bugeac, care dea atunci încoace s'a şi numit tarul său *hindichiul lui Halil-Paşa*.

CAP. XI.

Legăturile cu Moscalii şi nouile uzurpări turceşti şi tătăreşti.

1. Dimitrie Cantemir şi Petru-cel-Mare. — 2. Bătălia dela Stănileşti şi retragerea lui Cantemir în Rusia. — 3. Prefacerea Hotinului în raia turcească. — 4. Hotineni sub stăpânirea turcească.

1. Dimitrie Cantemir şi Petru-cel-Mare.

Legăturile Moldovenilor cu Moscalii datează din vremea lui Ştefan-cel-Mare, care se încuscrise cu ţarul Ivan III-lea, dând fiului acestui Ivan pe fica sa Ileana în căsătorie (1483). Când însă, în anul următor, Ştefan solicită ajutorul ţarului pentru recucerirea Chiliei şi Cetăţii-Albe, arătând că „toţi regii şi toţi domnii creştini şi toate ţările italiene din apus se unesc şi se pregătesc de a se ridica împotriva păgânului“ şi că ar fi deci bine ca şi el, în loc de a se certa cu creştinii, să se ridice cu ei asupra păgânătăţii“, primi răspunsul că nu-i poate trimite ajutorul cerut, fiind prea mare depărtarea între Moldova şi Rusia. Gheorghe-Vodă-Ştefan primise făgăduinţa ţarului Alexe Mihailovici, că-i va da ajutorul cuvenit pentru recucerirea cetăţilor şi ţinuturilor basarabene ; dară făgăduinţa rămase deşartă. Toate acestea făcură pe Moldoveni să piardă încrederea în Moscali şi să se îndrepte spre Polonezi.

Dar nici noua lor orientare politică nu era mai fericită. Desiluziile pe care Moldovenii le îndurară sub Sobieski, îi făcură să piardă încrederea şi în Polonezi. So-

bieski a înşelat nădejdile Moldovenilor şi îndeosebi a Hotinenilor, Sorocenilor şi Orheienilor, cari aşteptau mân tuirea lor dela dânsul. El urmăria scopuri egoiste. Gân dul lui adevărat era de a aduce Moldova sub ascultare sa, în loc de a o elibera de sub jugul turcesc şi de a întregi hotarele ştirbite şi împuţinate. Indată ce ai no tri ghiciră acest gând, simpatiile lor pentru Polonezi di părură cu totul. In schimb Moldovenii îşi îndrepta din nou privirile asupra Rusiei, unde pe vremea când s aşezat pacea dela Carlovăţ între Turci şi Polonezi, dom nia Petru-cel-Mare, care chiar atunci, nesocotind dispoz ţiunile tratatului de pace dela Bachci-Sarai, declara răsboi Turcilor. El cuceri Azovul şi mai multe cetăţi p Nipru şi asedia chiar Oceacovul, ce se găsia la o îndepă tare de o şchioapă de Cetatea-Albă. Atunci începu lup seculară între Ruşi şi Turci, lupta ce continuă până zilele noastre.

Isprăvile răsboinice ale acestui mare împărat ruse treziră noui nădejdi în inimile necăjite ale Moldovenilo Dânşii credeau că în legătură cu Petru-cel-Mare ar puto scutura jugul turcesc, recuceri cetăţile turceşti şi Buge cul tătăresc şi drege spre bine treburile în Moldov Mânaţi de acest gând, se înrolară mai mulţi boeri moldo veni, în armata lui Petru-cel-Mare aşa Hotinenii Gheorgh Lupaşcu şi Vasile Vartic, ambi coborâtori din neam lui Ştefan Petriceicu şi Hăjdău. Orheienii erau reprezenta prin Mihailă Ganul, fiul lui Vasile Mârzescu „de pe Co gâlnic din ţinutul Orheiului, din sat de Hobăniş". In tov răşie acestuia se găsiau Banul Savin, Andronic Isar, Ioa biv vătav Roman şi alţii. In 20 Aprilie 1707 găsim în a mata rusească şi *un pâlc de călărime românească*. Cu o ganizarea acestui pâlc sau steag românesc, ţarul însărci pe *Apostul Chigheci*, care primi în serviciul împăratul 300 de călăreţi cu ofiţerii necesari. După numele sau,

st Apostul era de felul său din Chigheci, iar călăreţii şi mandanţii câştigaţi de dânsul pentru oştirea ţarului erau ră îndoială Codreni.

Aşteptările Moldovenilor erau cu atâta mai întemete, cu cât Petru-cel-Mare raportă în 1709 la Poltava mare izbândă asupra *„leului nebiruit“*, care era rele Svedezilor Carol al XII-lea. După înfrângerea aceasta, aiul, în oastea căruia luptară şi câteva mii de Roâni, se înţelese cu Turcii şi se adăposti la Tighinea, b acoperişul unei case moldoveneşti, şi numai mai apoi înstală într'o clădire ridicată anume pentru dânsul la arniţa lângă Tighinea. Acolo craiul petrecu mai multă eme, până ce Turcii, săturându-se de a'l mai găzdui, prinseră casa în care şedea, pentru a'l sili să plece. In mpul petrecerii sale la Varniţa, viteazul rege primi o degaţie de Moldoveni, cari îl înformară asupra situaţiei din oldova şi'l învitară să iea parte la răsboiul de izbăvire ntra păgânilor. Imprejurările împiedecară însă pe Svedez a se pune în fruntea Moldovenilor şi de a stânge tea lor de libertate.

In urmărirea lui Carol XII-lea, Petru-cel-Mare ajunse apropierea hotarelor Moldovei, pentru a sdrobi pe rci, tovarăşii şi găzduitorii duşmanului său svedez. Aprorea aceasta dădu prilej lui *Dimitrie Cantemir,* domnul oldovei, de a întra în legătură cu ţarul, care sosi chiar Iaşi, împreună cu împărăteasa, pentru a vizita pe domn a semna ocolo faimosul tratat de alianţă ruso-română: *ntru a alunga pe Tătari din Bugeac şi pe Turci din ra-e şi pentru a dobândi neatârnarea ţării faţă de Poartă.*

„Era Iunie la 28 zile — zice Nicolae Costin — Miercuri fost masă mare şi Petru Impăratul de au cinstit pe Dutraşcu-Vodă şi pe toţi boerii ţării şi acolo s'au iscălit erii de au primit domn vecinic pe Dumitraşcu-Vodă şi seminţia lui. Şi mare banchet au fost toată ziua aceia

şi acolo au mas, iar peste noapte aceia n'au scăpat f
pagubă mai nici un boer şi ne furat de Moscali: cui p
toale, cui rafturi, cui epingele, nici boer nici slugă". D
pe lângă domnia ereditară în familia Cantemir, tratatul
alianţă cuprindea încă şi legământul ţarului de a alu
pe Tătari din Bugeac şi pe Turci din cetăţile moldo
neşti, întregind astfel vechile hotare ale ţării. „Ţara M
dovei cu Nistru să fie hotar, şi Bugeacul şi cu toate ce
ţile tot a Moldovei să fie, numai deodată prin cetăţi
se aşeze Muscalii oşteni până s'a întemeia ţara; iar a
să lipsească oastea moschicească. Bir să nu dea ţara
un ban. Pe domn să nu'l mazilească împăratul până
moarte şi pe fii lui să fie pe carele şi-ar alege ţara. N
mul lui să nu iasă din domnie. Domnul pe boeri să
fie volnic a-i pierde, titlă de domnie să se scrie mai
cinste şi mai sus după cum se scriau domnii: Seni
tul Domn al ţării Moldovei, Samoderţetu (adecă a-tot-s
pânitor) şi Volegator (adecă prieten) ţării moschiceşti,
nu rob supus".

Condiţiunile acestea ar fi satisfăcut, fără îndoia
aspiraţiunile cele mai legitime ale Basarabenilor, d
ele ar fi putut fi realizate. Dumitraşcu-Vodă îşi dă
cea mai mare silinţă pentru a le aduce la îndeplinire,
jutând pe ţar la zdrobirea puterii turceşti. In proclama
sa către ţară, Cantemir arată că Turcii n'au respectat
chile capitulaţiuni ale Moldovei, de a nu spori tributul
de a respecta întregitatea ţării. Ci dimpotrivă, ei au spo
tributul şi au mutilat hotarele ţării, răpind Cetatea-A
şi Chilia, Tighinea şi Ismailul şi toată ţara Bugeacul
Tătarii prefaceau ţara în praf şi cenuşă, prădând, jăfuind
robind pe pacinicii locuitori, şi, împreună cu Turcii,
băteau joc de fetele şi femeile oamenilor. Intru apărarea dr
turilor strămoşeşti, călcate în picioare de tiranii păgâ
erau chemaţi să se ridice cu toţii şi să se adune sub st

l libertăţii, pentru a ajuta Ruşilor la sfărâmarea cătuşilor culare, la zdrobirea duşmanului şi la izbăvirea ţării.

2. Bătălia dela Stănileşti şi retragerea lui Cantemir în Rusia.

Intr'aceia, oştirile moscăceşti aşternură un pod peste stru la Soroca, se uniră cu oştirea moldovenească şi, cu-nzând o bună parte din Basarabia de astăzi, începură a scurge încet spre Prut. De acolo se coborîră în jos pe eastă apă, până la Stănileşti lângă Huşi, unde se opriră se fortificară. Marşul şi aşezarea lor acolo fusese foarte evoioasă din cauza lipsei de provizii, căci o secetă cum-tă arsese toată recolta şi secase izvoarele de apă răcori-re. Turcii, întovărăşindu-se cu Tătarii, înaintară în masse mpacte contra năvălitorilor moscăceşti, asigurându-şi rovizionarea dealungul Prutului în jos până la Dunăre. ungând oştirile faţă în faţă, Turcii, fiind mai numeroşi şi i bine hrăniţi, reuşiră să înconjoare pe Moscalii ce su-eau îngrozitor pe urma lipsei de pâine şi de apă, şi pă o luptă de câteva zile, să-i silească la capitulare nie 1711).

Prin mijlocirea împărătesei pe lângă marele-vizir, ţa- obţinu pacea cerută sub condiţiuni destul de grele. trebui să se retragă fără întârziere din Moldova, să unţe la stăpânirea asupra Cazacilor, care se întoar-ă sub ascultarea Porţii, să risipească din temelie cetăţile le ridicase la hotarul turcesc şi să restitue Porţii Oceaco-. „In mică clipeală — zice Miron Costin — stau lucrurile eneşti şi risipele a mari case şi domni, şi bine a zis un scăl că lucrurile războaelor în clipeala ochiului stau".

Catastrofa rusească dela Stănileşti zădărnici planurile emancipare ale Moldovei. Făuritorul acestor planuri, Du-raşcu-Vodă trebui să părăsească Moldova cu toată curtea

sa şi să se retragă deodată cu rămăşiţile oştirilor mosc ceşti în Rusia. Ţarul îl făcu sfetnicul său literar şi tovarăş său în expediţiunile în Asia. Nenorocitul domn, însoţit curtea sa, „de boeri şi alţii mai de jos din Moldoveni", tre Nistru la Movilău şi de acolo ajunse la Chiev, iar „al mai proşti" s'au dus „să ierneze la Harkov, lăudându unii din Moldoveni cari ştiau, zicând că este bun". In ce din urmă, Dimitrie Cantemir primi „13 sate ale unui gener Sedlovski, pline de pâne şi de heleştee, cu peşti şi cu mo şi două trei sute oameni într'un sat, şi bucate, vaci, b oi, stupi şi odoare" pentru întreţinerea sa.

Intre boerii cari însoţiră pe domn în trista sa pribeg se găsia şi *Ion Neculce*, unul dintre cei mai mari cronica ai Moldovei. După doi ani de pribegie, el se putu întoar în ţară, fiind bucuros că a venit acel ceas, de-a găsit vre să iasă dintr'acel norod greu, „că Ruşii erau nişte *oam foarte necredincioşi, şi prea cu greu trăiau cu oamenii ce s nedeprinşi cu acel fel de oameni dintr'acele părţi*". Dumitraşc Vodă, şi doamna şi ceilalţi boeri şi toţi Moldovenii îl s tuiră să nu plece că va peri de Turci. Dară el, nădăjdui în Dumnezeu, n'a primit să rămână între Ruşi, fiind că sunt *„un norod unde nu sunt oamenii slobozi să meargă unde este voia, nici la împărăţie fără ucaz, şi ucaz nu vor să fa ca pentru să nu facă cheltuială împărăţiei. Şi la împără vre-o curte mare ca acea cu dvorebnici mulţi nu este, mă precum este la domnia ţării noastre sau altă crăiie şi domni* Din mărturisile acestea ale lui Neculce vedem, ce frumoa şi slobodă era viaţa în Moldova în comparaţie cu lipsa libertate şi cu samavolnicia din Rusia.

Soarta voluntarilor moldoveni din armata lui Pet cel-Mare n'a fost mai bună. Câţi dintre ei nu căzură bătălia dela Stănileşti, se retraseră în Rusia pentru a scă de urgia turcească. Dela unul din ei, dela Gheorghe L paşcu Hăjdău ni s'a păstrat o scrisoare de următorul

ins emoţionant: *„Eu, nepot şi moştenitor de sânge al lui efan-Vodă Petriceicu, domnul ţării Moldovei, eu, nenorocitul gar din ţara părinţilor, moşilor şi strămoşilor mei, eu, care fost odată boer bogat, care acum sunt pribeag în ţară străă, sărac şi lipit în aşa fel că nu pot la bătrâneţele mele ci chiar să las Dumnezeului meu o pomană şi jertfă vrednică el, făgăduesc că, dacă va da Dumnezeu ca Moldova sau deţul Hotinului să scape de duşmanii Turci, şi fii mei, neţii mei, neamul meu să redobândească moşiile şi stăpânirile , voi clădi biserica Sfântului Gheorghe în Dolinenii Hotilui... Să nu pierdem nădejdea în Dumnezeu că ne va ierta că scumpa Moldovă nu va rămâne totdeauna sub picioarele usulmane!“* El se rugă lui Dumnezeu *ca picioarele păgâlor să nu calce pe mormintele strămoşilor săi, şi dacă nu ale le, cel puţin ale urmaşilor săi oase să se odihnească în ţara rămoşească.* Şi înadevăr, Dumnezeul părinţilor noştri a plinit, în zilele noastre rugăciunea înfocatului patriot hoiean! Vrednice de luare aminte sunt cuvintele lui Neculce privire la cele dintâi legături dintre Moldoveni şi Ruşi pe vremea lui Dimitrie-Vodă-Cantemir. *„Rugăm pe Duneavoastră iubiţilor cetitori, să luaţi seama acestei scrisori, de s'ar întâmplă vre-odată să mai vie nişte lucruri ca acelea ţara noastră a Moldovei, să vă siliţi chivernisi să nu păi şi voi ca şi noi“.*

3. Prefacerea Hotinului în raia turcească.

Hăinirea lui Cantemir şi înfrângerea oştirilor creştine Stănileşti, avură urmări foarte grele pentru Moldova, şi leosebi pentru ţinuturile de dincolo de Prut. In loc ca easta parte a ţării să-şi fi recăpătat vechile hotare, cum ăduia Petru-cel-Mare, ea suferi o nouă ciuntire a hoelor sale, prin pierderea marelui şi frumosului ţinut al tinului, cu străvechea cetate dela Nistru. După pierderea

Cameniţei, Turcii căutară mereu să găsească un alt pu
de sprijin pentru operaţiunile lor împotriva Leşilor şi
zacilor şi-l găsiră, din nenorocire, la Hotin. Zice Necu
că după pierderea Cameniţei Turcii „au socotit să se aş
la Hotin, fiindu-le ruşine să se întoarcă fără ispravă înap
Noul domn al Moldovei, Nicolae-Vodă Mavrocordat
dat cea mai mare silinţă pentru a împiedeca o nouă ci
tire a ţării din această parte, „giuruind Porţii o sută
pungi de bani“ ca să nu prefacă Hotinul în raia. D
toate stăruinţele patrioticului domn rămaseră zădarn
fiind că planul Porţei de a ocupa Hotinul şi de a'l p
face în raia, era ireductibil şi bine hotărît de mai înai

In Iunie 1712 întâlnim încă la Hotin pe Pătraş
vel-capitan. Acesta pare să fi fost cel din urmă dregă
moldovean în Hotin, fiind că scurtă vreme după ac
Moldovenii fură siliţi de a se retrage din Hotin, pentr
face loc acolo garnizoanei turceşti, care ocupă cetatea
o păstră, cu mici întreruperi, timp de o sută de ani îm
niţi în 1812, când Hotinul, împreună cu celelalte ţinu
transprutene fură alipite imperiului ţarist. „Luarea Hoti
lui — zice Axentie Uricariul, — ca *o rană*, ţării multă
băciune şi cădere i-au făcut. Dacă au venit această ve
cumcă va fi să ia Impărăţia Hotinul, mult s'au am
Niculae-Vodă şi au scris la Capi-Chihai, ca să pue ne
inţă, cu tot felul de mijloc, să nu se facă aceasta; au s
şi la alţi prieteni cu mare rugăminte, au scris şi la
pâni cu lacrimi, şi câte socotele le-au ştiut, toate le
pomenit şi le-au arătat“.

Dar totul fusese înzadar. Turcii nu schimbară ho
rîrea lor de a preface Hotinul în raia. Cetatea fu refăc
de ingineri franceji şi pusă în stare de apărare. Scu
vreme după ocuparea cetăţii, vizirul au trimis ferman
Paşa din Hotin ca să se ia tot ţinutul Hotinului de
ascultarea domniei Moldovei, cu toţi oamenii ce au f

tr'acest ţinut şi cu toate bucatele lor. „Şi s'au păgubit ntr'acela an ţara Moldovei de acel minunat ţinut al otinului, şi au lipsit şi pârcălabi şi căpitani de acolo. Iar area Hotinului ţării multă slăbiciune şi cădere i-au făcut. ăci cine poate descrie câte una poruncile acele grele ce niau domnului Moldovei după ce sau făcut această soco- ală a Hotinului, porunci pentru cară, pentru salahori şi te multe; şi în toate zilele treceau în sus şi în jos şi ohodari dela Poartă, cu care făcea Domnul multe eltueli că-i căuta pe toţi să-i dăruiască cu câte oarece".

Pentru întreţinerea garnizoanei, Turcii cuprinseră pe ngă târgul Hotinului şi întreg ţinutul, care deveni astfel raia, asemenea celei dela Tighinea, Cetatea-Albă, Chilia, nail, şi Reni. Pe calea aceasta Moldova ajunse să fie cu- însă dinspre miază-noapte, răsărit, şi miazăzi într'un lanţ ternic de cetăţi turceşti, pentru ca, astfel încătuşată, să nu mai poată mişca liber, necum întovărăşi cu ţările creştine: olonia şi Rusia. In fruntea raialei ajunsese un paşă turcesc cu ujbaşii săi: secretari vestieri, vameşi, ieniceri şi spahii, ri înlocuiră pe pârcălabul moldovenesc. Legătura cu îm- răţia şi cu celelalte raiale dela hotar se făcea prin te- oriul moldovenesc, rămas încă liber. Nu era zi lăsată de mnezeu, în care să nu fi trecut prin Moldova liberă mnitari, slujitori şi oşteni turci, coloane cu provizii şi niţiuni pentru garnizoana din Hotin, curier etc., cari toţi buiau să fie bine primiţi, găzduiţi, ospătaţi şi duşi cu de olac sau rechiziţie dela un conac la altul. Şi toate ste se făceau pe cheltuiala ţării şi a bieţilor locuitori, n satele cărora treceau convoaiele. Din pricina aceasta alizarea Hotinului a fost şi mai dăunăcioasă şi păgubi- re pentru ţară, decât aşezarea Turcilor la Bender, Akker- n, Chilia, Ismail şi Reni, fiindcă acestea erau legate una alta şi aşezate la marginea ţării, aşa că Turcii nu tre-

buiau să cutreere pământul slobod al Moldovei în lung
în lat pentru a ajunge la ele.

Graniţele raialei hotinene s'au tot lărgit, până ce, î
cele din urmă, ajunsese până la apa *Cihurului*, care des
părţeşte ţinutul Sorocei de cel al Hotinului. Spre apu
graniţa nouii raiale atingea Prutul şi Răchitna, un pârâua
care până mai dăunazi despărţia Basarabia de Bucovin
Raiaua Hotinului era cu mult mai mare ca celelalte raia
din Moldova, ea cuprindea în graniţele sale nú mai puţi
de 100 sate cu cetatea Hotinului şi cu târgurile Lipcan
Briceni şi Suliţa-Nouă.

Despre cetatea Hotinului ne da Cantemir următoare
icoană: „Hotinul se numără între cele mai mari cetăţi a
Moldovei. Aceasta era mai înainte întărită dinspre apus c
ziduri înalte şi şanţuri adânci, iar despre răsărit natura în
săşi o întărise prin râpa cea repede a Nistrului şi pri
stâncele ei; dară în cel din urmă răsboi ce avură Ruşii c
Turcii, aceştia, luând această cetate în 1712, dărâmară z
durile din partea de dincoace, iar de cealaltă parte atât
întăriră cu lucrări nouă după datina de acum, lărgind-
mai mult de jumătate, încât astăzi e vrednică de a fi nu
mită cea mai tare şi frumoasă dintre cetăţile Moldovei"
(Vezi Ilustr. No. 26). Indată ce Turcii se aşezară în cetat
ei înlocuiră şi vechea stemă a Hotinului, care întăţişa u
pândaş, cu una nouă, care reprezenta trei turnuri pe u
câmp auriu; turnul cel din mijloc avea în vârf o semilun
de care atârnau două paloşe încrucişate. Ruşii păstrar
această pecete şi aşezară numai deasupra paloşelor
cruce de argint.

4. Hotinenii sub stăpânirea turcească.

După aşezarea Turcilor în Hotin, boerimea moldove
nească se simţi stânjenită în îndeletnicirile ei faţă de viaţ
slobodă de mai înainte, şi pentru aceia ea părăsi raiaua

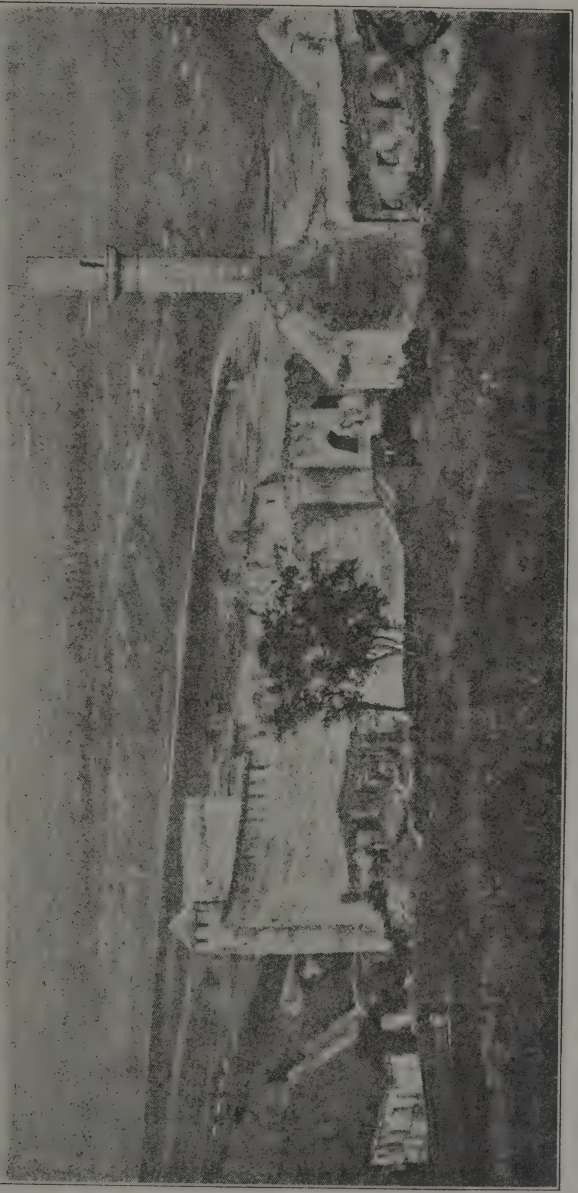

No. 26. — Hotinul sub Turci.

se retrase în Moldova liberă de dincoace de Prut şi Ciuhur. Turcii luară în stăpânirea lor moşiile boerilor pribegiţi şi le împărţiră între căpiteniile ienicerilor şi spahiilor. Lăvetrile lor strămoşeşti rămaseră, şi sub Turci, sătenii şi răzeşii cari continuară a munci pământul şi a răspunde noilor proprietari birurile şi dijmele obişnuite. Acestea nu erau mai grele decât cele ce li se cerea în Moldova liberă. Numărul locuitorilor era însă foarte scăzut din cauza războaelor şi „vremelnicei nestări". Pentru a dispune de braţe necesare pentru munca câmpului, atât proprietarii Moldoveni de mai înainte, cât şi nouii stăpânitori Turci, primiau pe moşiile lor muncitori străini, îndeosebi pălmaşi ucraineni din Galiţia şi Podolia, cari fugiau de pe moşiile proprietarilor poloni din acele ţări şi se adăpostiau în Moldova, fiind aici condiţiunile de trai mai lesnicioase şi tratamentul mai omenos. Numărul acestor fugari nenorociţi sporia mereu şi pe alocurea el covârşia pe cel al Moldovenilor băştinaşi. Aşa s'a putut întâmpla, ca, în ţinutul Hotinului ca şi în cel al Cernăuţilor, mulţi Români să-şi uite limba lor şi să se folosească de cea străină a pribegilor galiţieni şi podolieni. Procesul acesta s'a produs în regiunile acestea învecinate cu Galiţia şi Podolia, şi urmele lui se constată încă şi azi. Datoria noastră a tuturora este deci, de a readuce pe sătenii şi răzeşii ucrainizaţi din ţinutul Hotinului şi al Cernăuţilor la conştiinţa adevăratei lor obârşii, şi de a trezi în sufletele lor dragostea pentru limba strămoşească, pe care au uita-o, şi de a-i primi cu toată dragostea frăţească în sinul neamului nostru, de care o soartă vitregă i-a înstrăinat.

Paşa dela Hotin nu mai îngăduia Moldovenilor din raia de a se mai adresa în cele duhovniceşti episcopului de Rădăuţi sau mitropolitului din Iaşi. De drept, ei erau supuşi ocârmuirii sufleteşti a mitropolitului Proilaviei, deopotrivă cu ceilalţi Moldoveni dreptcredincioşi din raialele

turceşti şi din Tătărlâcul de dincoace şi de dincolo de Nistru. Dat fiind însă, că Hotinenii erau separaţi de coneparhioţii lor proilavieni prin eparhiile Huşilor şi Iaşilor, s'a simţit curând nevoia de a crea pentru ei o eparhie aparte. Şi de fapt se pomeneşte pe la 1765 de un episcop al Hotinului, Neofit, iar mai apoi de binecunoscutul şi învăţatul *Amfilochie*, dela care ni s'au păstrat mai multe scrieri româneşti, între care şi o geografie prelucrată după Buffier.

In urma nouii ştirbiri a vechilor hotare moldoveneşti, pârcălăbia de Hotin încetă de-a mai fiinţa. In locul ei se înjghebă însă o nouă căpităníe de hotar ca cea a Codrului, şi anume *căpităníia Ciuhurului*, creată anume „pentru paza marginei şi de apărarea locuitorilor de pricinile Turcilor ce trăiau în raiaua Hotinului".

5. Noui uzurpări tătăreşti în hotarul celor 32 de ceasuri în lung şi 2 ceasuri în curmeziş.

Prefacerea Hotinului în raia trezi din nou pofta Tătarilor de a lărgi şi ei hotarele Bugeacului spre nord pe socoteala nenorocitei Moldove. Am văzut mai sus că, prin dispoziţiunile articolului 6 din tratatul de pace din 1699, li se tăiase pofta aceasta, şi că ei fură izgoniţi din pământurile Moldovei şi aruncaţi în vechile lor hotare dincolo de *hindichiul* lui Halil-Paşa. Atunci Tătarii trebuiră să se resemneze, aşteptând timpuri mai prielnice pentru urmărirea scopurilor lor.

Timpul acesta mult aşteptat sosi în 1711. Cronicarul Amiras povesteşte că, în anul când au venit Moscalii la Huşi să se bată cu Turcii, satele de la marginea Moldovei au fugit, ca să nu le calce oastea turcească şi moscăcească, care sate erau aproape de hotarul lui Halil-Paşa, ce au fost orânduit de la împărăţie mai în vechile vremi pentru lăcaşul Tătarilor. Evacuarea satelor de către Mol-

doveni era pentru Tătarii vecini o ocazie binevenită, de
ocupa aceste sate până a nu se întoarce Moldovenii
ele. Şi de fapt Tătarii, ce „locuiau pământul ce se chiam
Halil-Paşa“, îndată după înfrângerea oştirilor creştine
Stănileşti, se folosiră de absenţa Moldovenilor, pentru a c
prinde satele părăsite şi a se aşeza de a binelea întrânsel
Iar îndată ce luară în stăpânire aceste sate (1713), Tătar
scriseră la împărăţie că hotarul lui Halil-Paşa este pre
strâmt, că nu le ajunge de hrană, că s'ar fi înmulţit şi
din această pricină ei se văzură siliţi să cuprindă aces
sate, care ar fi fost „loc pustiu şi împărătesc“, nu pomenia
însă cu nici un cuvânt că aceste sate se ţineau de Mo
dova, şi „decât să şadă pustiu, mai bine să li deie Impă
răţia acestor două neamuri tătăreşti ce se chiamă Orac
oğlu şi Orumbegoglu, ca să locuească şi să se lăţiască
Amiras ne spune că, la cererea aceasta a Tătarilor, Poar
a trimis un delegat la faţa locului *„care au scris locul*
care îl arătau ei că-i fără oameni, începând de la hotarul l
Halil-Paşa şi până la Nistru, în lungiş cale de 32 ceasu
şi de-a curmeziş, în lat, cale de 2 ceasuri în pământul Mo
dovei“, şi din porunca Porţii l'au dat Tătarilor ca să şad
ei şi să locuească, dând zeciueala pământului aceluia îm
părăţiei.

Boerii nu puteau împiedica raşluirea acesta, din cauz
hăinirii lui Dumitraşcu-Vodă-Cantemir, şi lăsară lucru
de a trecut aşa. Noul domn al Moldovei, Nicolae Vodă
Movrocordat, fiind ocupat peste măsură cu chestiune
Hotinului şi trecând apoi la domnia Ţării-Româneşti, n'
apucat să revindice dela Poartă pământul uzurpat d
Tătari. Rezolvirea chestiunii acesteia rămăsese deci în sam
urmaşului său Mihai-Vodă-Racoviţă.

Izbânda pe care Racoviţă o raportase asupra cătanelo
austriace, ce năvăliră în Moldova pe la Vama în Bucovina
unde se vede până azi *„stâlpul lui Vodă“* în amintirea aces

ui triumf al armelor moldoveneşti, îi dedea autoritatea cu-
enită pentru a cere şi obţine de la Poartă o revizuire a
otarului din spre Bugeac. El „puse gând — zise Amiras
– ca să scoaţă pe Tătari din pământul Moldovei şi să
ee iarăşi locul înapoi dela dânşii la stăpânirea sa".

Spre acest scop, el adresă Porţii un memoriu, în care
răta că pământul uzurpat de Tătari este al Moldovei iar
u precum susţineau Tătarii, şi ceru ca acest pământ să
e restituit ţării. Poarta găsi întemeiată cererearea dom-
ului şi numi o comisiune, compusă din delegaţi turci şi
tari cari, împreună cu împuterniciţii lui Mihai-Vodă, să
eargă şi să „scrie hotarul Moldovei, care se începe de
hindichiul lui Traian Împăratul Râmului şi merge până
Nistru, cum se vede până astăzi, şi au mărturisit şi mulţi
urci bătrâni, cum locul ce au luat Tătarii cu vicleşug,
ste din Moldova ; aşijderea şi 12 sate ce luase Benderleii".
baza acestor constatări, Tătarii fură siliţi să restitue
oldovei pământul uzurpat. Acelaş lucru trebuiră să facă
Turcii din Bender, retrăgându-se din cele 12 sate ocu-
ate de ei fără nici un drept. Hanul porunci Tătarilor „să
ridice de pe locul Moldovei" şi să se retragă în ve-
ile lor hotare.

Cum însă Tătarii se deprinsese de-a binelea cu re-
unile acestea, cu codrii umbroşi şi cu păşunile aşa de
ănoase, ei nu se puteau retrage din ele aşa de uşor.
ntru aceia ei căutară chip şi fel pentru a se înţelege
domnul Moldovei, trimiţând la el pe „voevodul ţermu-
i" ca să mijlocească această înţelegere. Ei se obligară
dea zeciuiala din roadele pământului numită *„uşur"* şi
te un ort de casă pe an, şi de stogul de fân un ort, iar
pe oi şi de pe alte bucate *„alăm"*. Deci Mihai-Vodă,
ntru folosul său, primi tocmeala şi-i lăsă să locuească
olo (1721). Veniră mârzacii de au făcut zapis cu pece-
e lor şi le dădură în mâna domnului. Şi astfel în teme-

iul acestei tocmeli, Tătarii au rămas cu câșlele lor în ac
regiune care avea ca întindere o cale de 2 ceasuri în c
meziș și de 32 ceasuri în lungiș. Prin tocmeala acea
nu s'a prejudecat nicidecum dreptul de stăpânire al do
nului Moldovei asupra acestei fâșii de pământ, întru
Tătarii, cari plătiau domnului ușurul, adică dijma bucatel
și *alâmul* sau darea pentru pășunat, rămaseră ca sim
usufructuari ai acestui ținut.

Scurtă vreme după aceasta, izbucniră noui neînțeleg
cu Tătarii, cari nu se țineră de învoiala făcută, ci cu mu
îndrăzneală cuprinseră și alte locuri până aproape de Pr
Această nouă încălcare a hotarului țării, determină pe G
gore-Vodă-Ghica de a ridica jalbă la Poartă și a cere
nouă fixare a hotarului dinspre Tătari, ceia ce se făcu p
fermanul împărătesc din 1727. După un interval de 3 a
gâlceava izbucni din nou. Și atunci domnul, după mărtu
lui Amiras *„au scos hatișerif dela Impărăție și cu mare lu
i-au ajutat Dumnezeu și au desbătut și locul acela și l-au
pit la hotarul Moldovei, hotărându-l cu semne pe hotarul vec
al lui Halil-Pașa; și cu mijlocirea Hanului i-au mutat
Tătari dându-le loc de ședere mai gios de unde întrase ei, n
gios cale de 2 ceasuri în curmeziș și 32 ceasuri în lung“.*

Pentru a ajunge însă la înțelegere definitivă cu Tătarii
făcut o anchetă la fața locului, ascultându-se plângerile și
Tătarilor și ale Moldovenilor, căci și ai noștri întreceau ade
pe Tătari în jafuri și furtișaguri, astfel „că gâlcevi și strâ
bătăți se făcură și despre o parte și despre alta“. In
Septembrie 1730, mârzacii tătărești prezentară lui Ghica-Vo
un zapis semnat de ei, prin care recunoșteau că pământ
uzurpat de ei fusese „din început chiar loc moldovene
și de folosul și hrana locuitorilor Moldovei“. Așa fiind,
se învoiră ca „cei ce vor locui pe acel loc al Moldov
32 ceasuri de-a lungul și 2 ceasuri de-a curmezișul,
dea osăbit de ușurul ce este obișnuit plată și chirie pe

loc". Având însă nevoie de păşune pentru dobitoacele , ei obţineau dela domn dreptul de păşunat în hotarul or 2 ceasuri în curmeziş şi 32 ceasuri în lungiş, plătind mul obişnuit şi supunându-se în toate dispoziţiunilor şi linelor pârcălabului de Lăpuşna, serdarului de Orheiu, pitanului de Codru precum şi ale ispravnicilor şi zap- or de margine. Invoiala aceasta a fost înnoită şi con- mată şi de Teodor-Vodă-Calimach. Pe cât de trist, pea- de adevărat este însă faptul relatat de Neculce, că pe mea, când Grigore-Vodă-Ghica revindeca cu atâta în- jire pământul ţării ce fusese uzurpat de Tătari, se găsia Moldova un grup de boeri răi şi ambiţioşi, cari «*giuru- Hanului ţeara, din Prut încolo să fie loc tătăresc, numai le isprăvească acest lucru pe voia lor, să-şi ridice domn din dânşii pe cine ar socoti ei*». Din fericire pentru ţară, com- tul fu descoperit la vreme şi netrebnicii îşi luară pe- psa meritată.

Astfel rămaseră lucrurile până la ocupaţiunea rusească 1768 1774. In timpul ocupaţiunii ruseşti, Tătarii se aseră cu dobitoacele lor în interiorul Bugeacului, de unde se mai întoarseră. In 1775 Grigore-Alexandru-Ghica făşia celor 2 ceasuri în curmeziş şi 32 în lungiş în stă- irea sa şi, punând mazili „oameni cu minte şi cu pri- ere" să o măsure şi să o *„stâlpească"* cu *„bouri"*, căci se numiau pietrele de hotar cu herbul ţării, pentru a o ăsi fiilor săi Dimitrie şi Alexandru. Actul de danie arată arele acestei fâşii de ţară, care în sud coincideau cu hin- iul lui Halil-Paşa, adică cu vechiul hotar al Bugeacului, în nord începeau în valea Lăpuşnei la Cârpineni, tăiau ălnicul mai sus de Bozieni, traversau Botnişoara şi na ceva mai sus de împreunarea lor, şi de acolo duceau est, atingând valea Calenderului mai sus de Gemeni, narginea raialei dela Tighinea. Faşia aceasta forma oco- *Hotărniceni*, care în 1817 cuprindea 21 de sate şi 4

selişti. Mai jos de Hotărniceni era ocolul *Codrului*, care mărginea în sud cu ţinutul Greceni, ambele aşezate în Prut şi hotarul Bugeacului. *„Hotărîtura“* aceasta s'a făcut Nicolae Rosetti în 1781 sub Constantin-Vodă-Moruzi. Du pierderea Hotinului mai rămăsese Moldovei ţinuturile S rocei, Orheiului, Lăpuşnei, Chigheciului şi Grecenilor. T restul Basarabiei era sub stăpânirea turco-tătară.

CAP. XII.

Soarta ţăranilor şi desrobirea lor.

Raporturile dintre marii şi micii proprietari. — 2. Origina soarta vecinilor. — 3. Hrisovul de desrobire al lui Constantin-Vodă.

1. Raporturile dintre marii şi micii proprietari.

Am văzut că în vechime Basarabia era puţin locuită. egiuni întregi rămaseră multă vreme pustii, mai ales în irţile de jos unde nu se găsia apă şi nici păduri ocro- oare. Mărturiile din acele vremuri pomenesc adese de ocuri şi selişti în pustie". Mai des populate erau regiu- le păduroase din ţinutul Hotinului, Orheiului şi Sorocei. area grijă a domnilor Moldovei era de a împopula Ba- rabia şi de a preface ţelenile necultivate în pământ ro- tor. Incă Alexandru-cel-Bun îndrumase o largă operă de lonizare, răsplătind faptele răsboinice ale vitejilor şi inicilor săi cu pământuri dincolo de Prut, căci, după chiul obiceiu al ţării, tot pământul pustiu, adecă neccul- at şi nelocuit şi fără stăpân, trecea după drept în pro- etatea domnului. Pe vremea acea deosebirea dintre do- eniile coroanei şi domeniile statului încă nu exista în oldova. Din acest vast pământ domnesc primiau, din mila mnului, vitejii, curtenii şi voinicii pentru slujba lor aduse ii şi domnului făşii întinse, îndestulătoare pentru hrana . Dar pământurile aceste trebuiau să fie curăţite de ră-

dăcini, desţelinate, şi uscate de mlaştini şi această mare ope
ră de civilizaţie s'a îndeplinit acolo de către Moldoven
harnici, pricepuţi şi destoinici. (Vezi ilustraţia No. 27).

In pământurile acestea, dăruite de domn, se infiripa
noui aşezări omeneşti între Prut şi Nistru, sporind astfe
numărul celor mai vechi, pe care domnia românească
le aflase acolo de mai înainte încă de pe timpul Tătarilo
Căci un lucru nu trebue scăpat din vedere, că, cu mult
vreme înainte ca stăpânirea moldovenească să se fi întin
şi dincolo de Prut, coloniştii românii, mânaţi de feliurit
nevoi, pătrunseră în Basarabia, făcându-şi acolo casă ş
masă. (Vezi ilustr. No. 28). Ştefan-cel-Mare desăvârşi oper
înaintaşilor săi, ridicând în Basarabia cetăţile Orheiulu
şi Sorocei şi aşezând acolo oameni energici şi curajoş
întru apărarea lor. Insăşi capitala Basarabiei, Chişinău
este o fundaţiune de pe vremea marelui domn. Un no
val de populaţie moldovenească se revarsă asupra Basa
rabiei, boieri şi ţărani, şi unii şi alţii stăpânitori de pă
mânt, cu singura deosebire că moşiile boereşti erau ma
mari în comparaţie cu cele ţărăneşti sau răzăşeşti car
erau mai mici; şi acestea se îngustau mereu pe calea di
viziunii lor între numeroşi urmaşi ai răzeşului. Fiii, şi nepoţi
nu mai moşteniau moşia întreagă ci numai o $^1/_2$, $^1/_4$, $^1/_8$
$^1/_{16}$, $^1/_{32}$ şi chiar numai $^1/_{64}$.

Fărâmiţirea aceasta nu se observa aşa lesne pe mo
şiile boereşti, pentru că boerii, îndeplinind şi anumite slujb
la curte, — căci boerie insemna cin sau slujbă — avea
prilej să se îmbogăţească, să lărgească proprietăţile lor, s
cumpere moşii noui sau să le primească în dar dela Vodă
Unde mai pui, că boerii se bucurau de anumite scutiri ş
şi înlesniri la plata impozitelor, câtă vreme ţăranii şi răz
zeşii erau ţinuţi să plătească dări grele adese chiar pest
puterile lor. Apoi boerii mai aveau apucături de a uzurpa
pământurile răzăşeşti şi de a le aduce în stăpânirea lor

No. 27. — Petrecere la ţară.

Arată doară însuşi Dimitrie-Vodă-Cantemir, că boe
rii despoi au de pământurile lor pe răzeşi, cari pentru să
răcie îşi vindeau moşiile lor părinteşti, fiind siliţi pri
strâmbătate de a primi jugul supunerii.

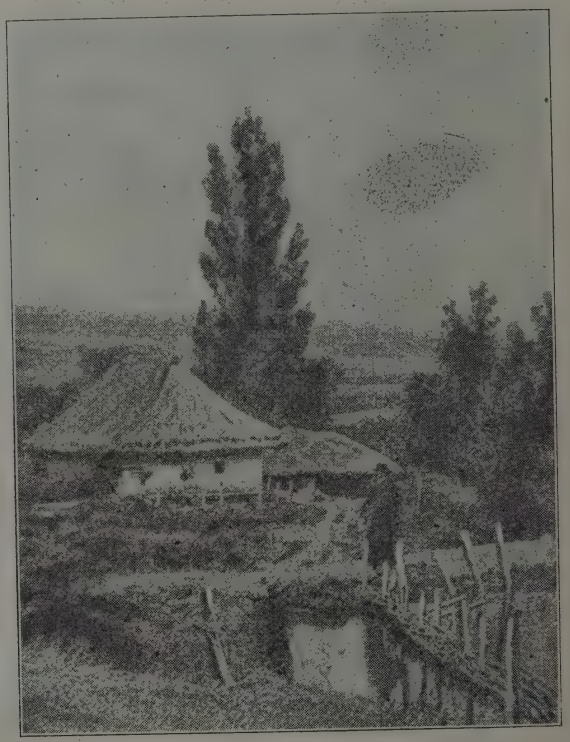

No. 28. — Casă ţărănească din Basarabia.

Uzurpaţiuni de acest fel deveniră din ce în ce
mai frecvente, îndată ce clasa boerească ajunsese cu v
mea să monopolizeze întreaga viaţă publică a Moldov
Vechii domni, ca Alexandru-cel-Bun, Ştefan-cel-Mare, Pe
Rareş, cruntul Alexandru Lăpuşneanu şi alţi, înţeleseră
ţină încă în frâu pe boeri şi să apere ţărănimea con

ăpsinie şi lăcomiei lor. Lipsa de stabilitate a domniei, îm-
uţinarea ţării şi disconsiderarea vechilor capitulaţiuni de

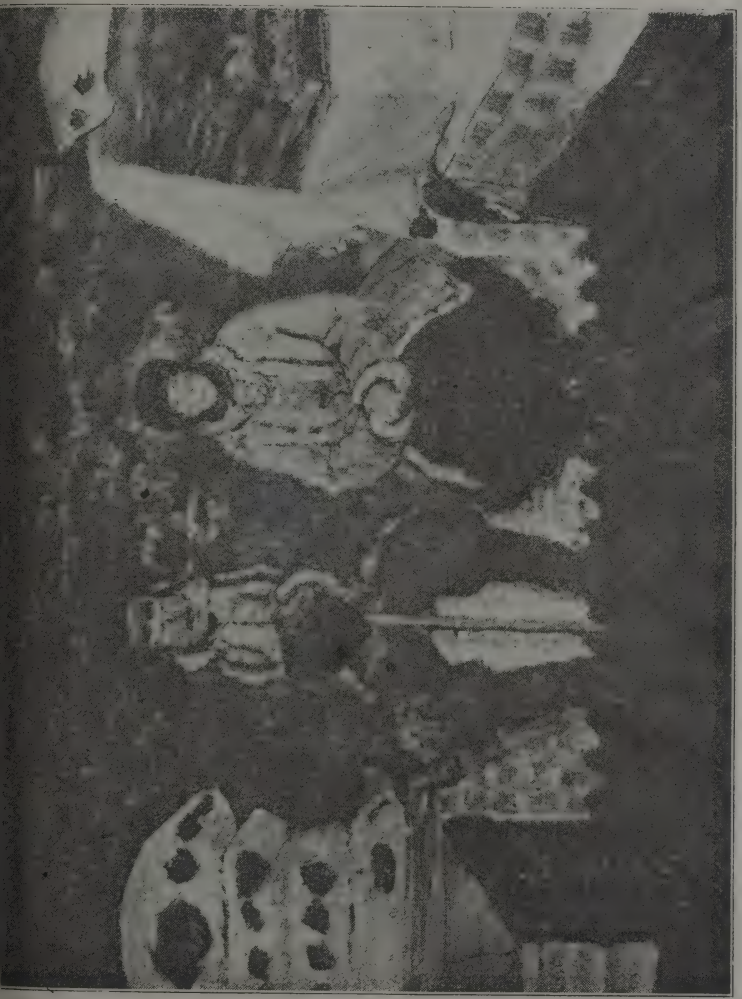

No. 29. — In ospeţie.

ătre Turci, aduseră cu sine o esenţială scădere a puteriĭ
autorităţii domneşti, astfel că domnii ajunseră mai mult

sau mai puţin la cheremul boerilor, cari aveau în mânile lor toată puterea în stat. Dânşii înţelegeau să se scuture de toate sarcinile şi cheltuielile ţării, pe care le încărcau cu dărnicie pe spatele răzeşimei. Aceasta însă nu le putea duce multă vreme fără să nu se prăbuşească. (Vezi ilustraţiunea No. 29).

In lupta aceasta, aşa de inegală, dintre boeri şi răzeşi aceştia din urmă nu puteau să nu fie învinşi, pe măsură ce pământurile lor se împuţinau, pecând cele boereşti sporiau mereu. Boerii îngrămădiau în stăpânirea lor zeci de moşii, situate numai în Basarabia, ca bunăoară Movileştii, Costineştii, Donici, Moţoc, Buhuş, Sturdza, Hâncu, Durac, Hâjdău, Murguleţ ş. a. Deasemenea aveau mănăstirile numeroase moşii dincolo de Prut, la care trebue adăogate şi nenumăratele moşii domneşti, ca bunăoară întreg ocolul Hotărniceni, precum am văzut din hrizovul lui Grigore Alexandru Ghica din 1775.

Boerii munciau moşiile lor cu oameni de adunătură pe care, cu învoirea domnului, îi aşezau pe moşiile lor. Calea cea mai obişnuită pentru a-şi procura ast-fel de oameni, era cea *a slobozilor*. Prin carte domnească stăpânul moşiei obţinea dreptul de a primi şi sălăşlui pe moşia sa oameni adunaţi din ţările vecine ca Munteni, Olteni, Ungureni, Ruşi, Cazaci, Greci, Bulgari, Sârbi etc. Satele ce se înjghebau pe calea aceasta se numiau sau după proprietarul lor, ca Alexandreni, Drăguşeni, Bursuceni, Nicoreni, Buciumeni, Mirceni, Mihuleni, Răduleni, Bogdăneşti, Mălineşti, Condrateşti, Boldureşti, sau simplu Slobozie, de pildă Slobozia-Hăneşti, Slobozia-Domnească, Slobozia-Hodorogi, Slobozia-Bălţilor ş. a.

In ast-fel de „slobozii“ se puteau întoarce şi aşeza şi „oameni ce vor hi ieşit din ţara Moldovei printr'alte ţări, de bogate nevoi s'au de nescare-va greşeli.“ Despre Nicolae-Vodă-Mavrocordat spune Nicolae Costin, că „tri-

nise cărţile sale pela margine de slobozii, de curiau oa-
nenii în ţară de peste Nistru şi din Ţara-Muntenească şi
le peste Dunăre. Şi sfătuiau boerii să-i mute acei oameni

No. 30. — Gata de mestecat.

ela margine mai înlăuntrul ţării, pentru ca să nu poată
snea trece iar peste Nistru. La aceasta răspundea Nico-
ie-Vodă că, „*nu ţine pe om locul ci mila.*“ (Vezi Ilustraţia
o. 30).

2. Origina şi soarta vecinilor.

Oamenii aceştia nou veniţi, n'aveau pământul lor pr
priu, ci şedeau pe pământ domnesc, boeresc sau mănăst
resc. La sosirea lor, ei primiau dela proprietar pământ
casă, de fânaţ şi de arătură, în schimb ei erau ţinuţi
dea proprietarul zeciuiala sau dijma din toate produse
gospodăriei lor şi să muncească câte-va zile pe an,
obicei primăvara la arat şi semănat, vara la secerat şi cos
toamna la îmblătit şi iarna la cărat. Indatorirea aceasta
prestaţiuni personale se numia *clacă, robotă* sau *boeresc*. R
zeşii şi proprietarii cari aveau pământul lor propriu numi
pe oamenii aceştia aşezaţi pe pământ străin, *vecini* s
megieşi. Numele acesta s'a păstrat în Moldova pentru ţ
ranii de pe moşiile boereşti şi mânăstireşti, cari, spre de
sebire de ţăranii liberi sau răzeşi, pe lângă dajdia cât
domnie, mai răspundeau stăpânilor de moşie dijma şi clac

Din nevoia de braţe de muncă se explică şi răpir
de oameni străini din ţările vecine, îndeosebi din Pocuţ
Galiţia şi Podolia. De câte-ori domnii Moldovei pătrunde
în aceste ţări ca Ştefan-cel-Mare, Bogdan-cel-Chior, Pet
Rareş, Ion-Vodă-cel-Cumplit şi alţii, ei nu se întorceau
mâna goală, ci aduceau cu sine mii de oameni de aco
şi-i aşezau în Moldova pe moşiile boereşti şi mănăstireş
şi anume, nu în ţinuturile dela margine, ci în lăuntrul ţă
ca să nu fugă înapoi. Ştim că la aşezarea păcii, dom
trebuiau să sloboadă pe robii luaţi din ţară duşmană, ast
că numai puţini dintre ei rămâneau în Moldova.

Povestirile acestea din Cronici au făcut pe unii
creadă, că *Maloruşii* sau *Ucrainienii*, ce trăesc azi în ţin
turile Cernăuţilor şi Hotinului, ar fi urmaşii acestor ro
aduşi de domnii Moldovei şi aşezaţi acolo. Nimic mai gr
şit ca aceasta. Oamenii aceia, fiind aşezaţi în mijlocul Mo
dovei, perdeau legătura cu conaţionalii lor de acasă,

ıestecau cu Moldovenii, deprindeau limba românească şi asimilau cu vreme cu ai noştrii. Acest proces de desltare este confirmat şi de Dimitrie Cantemir, care afirmă

No. 31. — Danţul mirilor.

„cei care au fost aduşi din Polonia şi au fost aşezaţi *interiorul* Moldovei, au uitat cu timpul limba lor de să şi au primit-o pe cea moldovenească.“ Rutenii s'au ainenii din părţile nordice ale patriei noastre întregite

au pătruns cu mult mai târziu la noi, mânaţi de feliu nevoi, din patria lor de baştină: Galiţia şi Podolia. Ei v besc limba conaţionalilor lor de dincolo de Nistru şi remuş şi împărtăşesc cu ei aceleaşi datini şi obiceiuri.

In scurgerea vremii mulţi răzeşi, mâncaţi de ne storşi de biruri, neîndreptăţiţi şi exploataţi de boeri, vindeau raza lor de moşie boerului vecin sau arendaş străin şi astfel trecea în rândurile vecinilor. Pline s documentele de jalbele lor contra boerilor cari „umblau *înstrăineze de moşiile lor ce li erau de baştină şi moşte moşilor şi părinţilor lor*". In stare de libertate deplină şi stăpânire desăvârşită asupra pământurilor lor, rămaseră ciuda tuturor vicisitudinilor timpului până în zilele noas răzeşii din părţile Codrului, Orheiului şi Sorocei. In c lalte regiuni ei se pierdură în cea mai mare parte în r durile vecinilor sau megieşilor, al căror număr sporia an în an (Vezi ilustr. No. 31).

Dară şi soarta acestora se înăspria necontenit. A pririle arendaşilor, birurile, clăcile, beilicurile, dijmele s reau mereu peste puterile lor. Mulţi dintre vecini, nemaiput suporta aceste sarcini, părăsiau moşia pe care se hrăn pentru a-şi căuta in alt loc condiţiuni de trai mai sup tabile. (Vezi ilustr. No. 32).

Ei erau la început slobozi de a se muta de pe o mo pe alta, bucurându-se de *dreptul de slobodă pribegie* sau *liberă migraţiune*. Libertatea aceasta a vecinului nu însă după placul moşierilor, cari rămâneau adese braţe de muncă pe moşiile lor. Năzuinţa proprietarilor deci de a reduce pe vecini în starea de sclavie ca în ţă vecine, unde vecinul era *lipit pământului*, adecă scurtat dreptul de a se muta slobod de pe o moşie pe alta.

Şi înadevăr, Ştefan-Vodă-Razvan, luându-se după s rile din Ardeal, opri vecinilor de a se muta de pe o mo pe alta, el tăia dreptul lor de liberă migraţiune şi-i

mântului pe care se hrăniau ca dobitoacele necuvântătoare. ică cineva îndrăznea să nesocotească această poruncă

— No. 32. — Țăran basarabean

să fugă, era adus înapoi pe moşia de unde fugise şi depsit de stăpânul său pentru nesupunere. Astfel de- nină vecinii, cari la început erau slobozi de a se duce

încotro voiau, adevăraţi *robi* ai stăpânului de moşie, care putea vinde, dărui şi da de zestre.

3. Hrizovul de desrobire al lui Constantin-Vodă

Starea aceasta de lucruri ajunsese foarte dăunăcioas nu numai pentru vecini, căci doară şi ei erau oameni nu dobitoace, ci şi pentru stat, fiindcă ţăranii robiţi nu m puteau fi apărătorii temuţi ai ţării şi nici nu puteau pur toate sarcinile stăpânirii. Şi mai era încă şi o altă prici pentru care această tristă stare de lucruri nu putea dăin Ţăranii, văzându-se robiţi ca vitele, căutau prilej să fu peste Nistru, peste Dunăre, ba chiar şi în raialele turceş pentru a găsi scăpare de jugul asupritor al moşierilor in deosebi al arendaşilor greci, armeni, polonezi şi de o bucată de vreme chiar evrei. Astfel se risipiră satele, p mânturile rămânând nemuncite şi birurile neplătite s'au î grămădite toate asupra celor puţini ce mai rămăseseră în s De aici zicala: „a da bir cu fugiţii". Pe urma acestor ne junsuri ţara suferia foarte mult. Interesele superioare stat reclamau măsuri drastice de îmbunătăţire.

Aceste insuportabile stări de lucru determinară Constantin-Vodă-Mavrocordat să caute măsuri de îndre tare. Acesta era fiul lui Nicolae-Vodă-Mavrocordat ca domnise în mai multe rânduri atât în Moldova, cât şi Ţara-Românească. El primise dela tatăl său o educaţiu foarte îngrijită şi avea idei înaintate, înţelegând că mulţ mirea şi bunăstarea unei ţări şi statornicia unei cârmu nu se poate răzima decât pe mulţumirea şi bunăstarea mu ţimii. Ajungând la domnie, el se apucă să facă rânduia înlăuntru, îndrumând o împărţire mai dreaptă a sarcinil pentru a uşura soarta celor mulţi şi săraci şi asupriţi. I numele lui rămâne legată marea faptă a desrobirii ţăranil

tât în Moldova cât şi în Ţara-Românească, căci el dom-
ise în ambele ţări de mai multe ori.

No. 33. — Vecin din Basarabia

Pentru a împiedeca risipirea satelor şi a înlesni strân-
gerea dăjdiilor, el nu găsi alt mijloc mai potrivit decât uşu-
rarea soartei vecinilor. (Vezi ilustr. No. 33). Aceştia trebuiau

cu orice preţ scoşi din robia proprietarilor de moşii a arendaşilor. El se hotărî deci să convoace o aduna a tuturor boerilor în biserica Treisfetitilor din Iaşi, pentru se sfătui cu ei şi a găsi mijloacele cele mai nimerite pent regularea raporturilor dintre proprietari şi vecini. Atunci toţi au recunoscut că *„vecinii robi nu sunt“*, că robi su nnmai ţiganii şi că vecinii sunt *„şerbiţi pentru un obic rău“*. Plecând dela această constatare, ei hotărîră, s blestem, de a se desfiinţa robia, deslegând pe ţăra de legământul lor cu pământul de care erau lipiţi şi cunoscându-le dreptul de liberă migraţiune, drept, de ca se bucurau mai înainte şi care le fusese răpit prin strâ bătate.

Totodată se fixă numărul zilelor de clacă pe an 12, regulându-se şi plata dijmei din holdele câmpului bielşugul turmelor. Vestitul *hrisov de desrobire a vecini* din 1749 mai prevede că locuitorii dela graniţă să fie nuţi de a face numai 6 zile de clacă pe an. Şi cum Bas rabia, aproape în întreg cuprinsul ei, era o ţară de hot vecinii basarabeni, pe lângă că-şi recăpătară dreptul de se muta de pe o moşie pe alta, mai aveau şi înlesnirea d face numai 6 zile de clacă pe an.

Enache Cogălniceanu scrie că „Constantin-Vodă mai scornit că nu trebue boerii să aibă vecini prin sat lor, dând ştire pe la toate ţinuturile unde voi fi vecini vie la Iaşi ca să se desbată de vecinătate, poruncind boerilor celor ce au vecini şi sineturi pentru vecini să căci este să se caute această pricină cu divanuri. Şi strâ gându-se vecinătatea de pretutindeni la divan cu ma obrăznicie, căci îi făcuse Constantin-Vodă de nu băgau nimeni în seamă, venind şi boerii de pe afară cei ce ave vecini, cari după ce s'au strâns cu toţii, s'a orânduit să se facă mare sobor în mănăstirea Treisfetitelor“.

„Şi aşa mergând domnul cu toţi boerii acolo, au

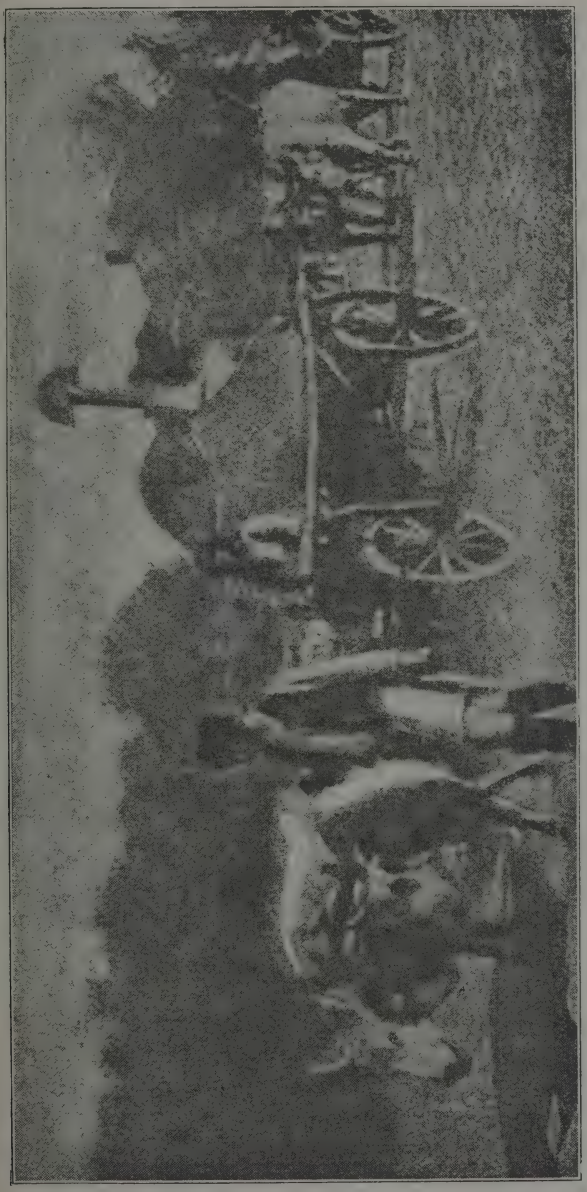

No. 34. — Car cu boi.

ceput a face mare cercetare, de când sunt vecinii şi d
cine i-au cumpărat şi în cât i-au cumpărat. Atunci au ră
puns toţi boerii zicând: Noi nu i-am cumpărat, ci i-a
găsit vecini dela moşii şi strămoşii noştri şi-i stăpânim
noi, iar a-i vinde nu-i putem să-i vindem, ce-i pun
câte la slujbă a casei de ne dau ajutor".

„Atuncia au poruncit Vodă cu mare hotărîre să
mai fie vecini de aici înainte, numai pentru că şed p
satele boereşti şi se hrănesc pe moşiile lor, să lucre
câte 24 de zile într'un an boerilor vara şi iarna, au să d
câte doi lei fieşte care casă şi să lucreze câte 12 zile
vară şi iarnă. Şi hotărînd întru acest chip s'au mulţăm
boerii, învăţând domnul ca să dea vecinilor câte o ţid
domnească cu pecete Gospod, arătând că de aici încoa
să nu se mai numească vecini şi să aibă a sluji acele z
sus pomenite". Iată deci cum s'a făcut desrobirea vecini
în Moldova şi la fel s'au petrecut lucrurile şi în Munten
(Vezi ilustr. 34).

Constantin-Vodă Mavrocordat era şi un aprig apă
tor al limbii româneşti. Când Iliaş, Vel-Căpitan de Soro
îi scrisese odată greceşte, el îi trimise următorul răspun
„Cartea ce mi-ai trimis am luoat şi cele scrise am văz
dar pentru ce ni scrii greceşte? Au să-ţi dăm noi logo
să scrie româneşte? Să-ţi cauţi logofeţelul să-mi scrii
mâneşte! Să nu-mi mai scrii greceşte!"

Emanciparea vecinilor a fost una din cele dintâi
forme de acest fel în Europa. In Ardeal bunăoară eman
parea iobagilor s'a făcut numai în 1784 în urma sân
roasei revoluţiuni a lui Horea. Ea a contribuit foarte m
la îmbunătăţirea stării ţărăneşti şi la ridicarea stării ec
nomice şi financiare a ţării. Grigore-Vodă-Ghică confir
din nou în 1766 hrizovul de desrobire a vecinilor, luâ
măsuri riguroase pentru respectarea lui.

Imbunătăţirea stării ţăranilor clăcaşi se resimţi înd

gospodăria ţării. (Vezi ilustr. No. 35). Situaţia ce se ease prin hrizovul de emancipare al lui Constantin-Vodă deosebia foarte mult de starea clăcaşilor din Rusia şi

No. 35. — La fântână.

olonia, unde clăcaşii erau ţinuţi să facă până la 150 de le de clacă pe an. Aşa se explică că ţăranii ruşi şi ucrai- eni din Polonia şi Galiţia începură să fugă cu grămada

în Moldova, îndată ce aflară că condiţiunile de traiu
aici erau incomparabil mai uşoare decât cele la ei acasă, fiin
aici la noi zilele de clacă reduse dela 150 la 12, iar în regiuni
de margine chiar numai la 6. Trecând Nistru şi Ceremuşul,
se aşezau în ţinuturile dela hotar, dară şi în interiorul ţăr
Aceasta este obârşia Ucrainenilor din Bucovina şi Bas
rabia nordică. Originea lor transnistriană se vădeşte pr
limba, datinele şi obiceiurile lor. La ei se întâlniau în
pe vremuri cobzari bătrâni cari cântau cântece istorice c
zăceşti, în care se pomenia de hatmanul Bogdan Hmi
niţchi şi de isprăvile lui ostăşeşti.

CAP. XIII.

Războaele dintre Ruşi şi Turci şi estinderea hotarelor Rusiei până la Nistru.

Uneltirile ruseşti în Moldova. — 2. Împărţirea Poloniei. — Răpirea Bucovinei şi subjugarea Tătarilor din Crimeia. — Anexarea Ucrainei-Hanului şi retragerea Tătarilor din Bugeac.

1. Uneltirile ruseşti în Moldova.

In năzuinţa lor de a ajunge la Ţarigrad, Ruşii căutau ă întindă hotarul ţării lor tot mai departe spre sud şi să cu-rindă ţermul Mării-Negre şi gurile Dunărei, pentru a-şi eschide calea pe uscat în Peninsula Balcanică. Aceasta a testamentul politic al lui Petru-cel-Mare pe care ur-aşii săi pe tronul ţarilor căutau să'l aducă la îndepli-re. Infrângerea dela Stănileşti nu descurajă de loc pe uşi, ci dimpotrivă ea aţiţa tot mai mult poftă lor de răsbu-ire şi de cucerire.

O mare piedecă în calea Ruşilor erau Cazacii cari uniau când cu Turcii şi Tătarii, când cu Leşii, în-legând astfel să dejoace planurile de expansiune ru-şti. Impărăteasa Ana izbuti să înlăture această piedecă in faptul că în 1734 ea aduse pe Cazacii Zaporojeni sub cultarea ei. Consolidându-şi astfel situaţiunea, ea putu cerca un pas înainte pe calea cuceririlor ruseşti spre sud-

est. Cu ocazia războiului ce isbucni în 1736 între Ne
şi Turci, ea trecu de partea Nemţilor şi lovi pe Turci
Nistru. Generalul Münnich atacă Hotinul şi'l cuceri d
lupte crâncene cu Turcii, ce-şi apărau raiaua cu multă
dărătnicire. Dela Hotin el înaintă victorios în Moldova
toamna anului 1739 el se şi grăbi de a proclama pe ţa
Ana *Doamnă a Moldovei*. Izgonirea Turcilor din raia
Moldovei era dorinţa cea mai fierbinte a Moldovenilo
în deosebi a Basarabenilor, cari aveau să sufere nespus
mult pe urma jafurilor lor. Nu-i mirare deci, dacă bo
salutară pe Münnich ca pe liberatorul Moldovei, aştept
dela el restituirea moşiilor lor ce fuseseră cuprinse
Turci cu ocazia raializării Hotinului. Dară generalul rus
purta aşa de crud şi mojiceşte cu boerii, încât aceştia p
dură foarte degrabă încrederea în Rusia şi dragostea p
tru ostaşii şi generalii ei „liberatori".

„Aşa s'a întâmplat totdeuna, observă cu drept cuv
d. N. Iorga, cu acele elemente din neamul nostru, c
doritoare de o viaţă mai bună, s'au dus să o ceară st
nului şi s'au ales cu o stare de lucruri cu mult mai
decât aceia pe care o părăsiră."

Războiul se sfârşi cu înfrângerea Nemţilor, cari
baza tratatului de pace ce s'a încheiat la Belgrad, trebu
să retrocedeze Ţării-Româneşti Oltenia pe care o răpis
înainte de 20 ani. Infrângerea Austriei se resfrânse şi a
pra Rusiei cu care era aliată. Impărăteasa Ana trebui
restitue Turcilor Hotinul şi Oceacovul. Ne putem lesne
chipui ce trebuie să fi suferit populaţiunea românească
raiaua Hotinului în timpul acestui războiu, care n-a a
Moldovei nici un folos ci numai jaf, pradă şi sărăcie.

Una din trăsăturile caracteristice ale politicei ţar
era aceia, de a nu se descuraja nici odată pe urma înfr
gerilor suferite. Petru-cel-Mare fu bătut la Stănileşti, ţa
Ana trebui să se retragă din Moldova, unde fusese p

nată Doamnă, şi să dea înapoi toate cuceririle ce le
ıse, fără ca urmaşii ei să se descurajeze. Neisbânzile
stea nu împiedecară de loc pe împărăteasa Caterina,
îndată după urcarea sa pe tron, să se gândească la un
ı războiu contra Turcilor, ba chiar şi la izgonirea lor to-
din Europa şi la cucerirea Constantinopolului.

Planul ei era să unească ţările române cu Serbia şi
garia în vechea împărăţie bizantină, cu capitala Con-
ıtinopol, şi să aşeze acolo ca împărat pe nepotul ei de fiu,
e, în vederea chemării sale viitoare, primi la botez numele
Constantin. Doice de neam grecesc fură chemate la lea-
ul presumptivului împărat al Bizanţului, pentru ca prin
tele ce era să'l sugă, să-şi însuşească firea şi aspiraţiunile
ıilor. Căci ţarii Rusiei s'au considerat totdeauna ca sin-
ii moştenitori legitimi ai împăraţilor bizantini. Pajura
două capete, pe care o împrumutară dela Bizantini la
erea imperiului acestora, era menită să le aducă vecinic
nte de această moştenire. Agenţii ruseşti, travestiţi în
se călugăreşti, începură să cutreere Moldova, ca vânză-
de icoane sfinte şi ca aducători de scrisori tainice, prin
e se făgăduia boerilor vremuri mai bune sub pravo-
nica cârmuire a ţariţei sau a blagorodnicului ei nepot.

2. Împărţirea Poloniei şi subjugarea Tătarilor din Crimea

In toiul acestei aprige propagande, izbucni în 1768
ɔoiul ruso-turc care ţinu aproape 6 ani de zile. Indată
ă declararea războiului, oştirile ruseşti trecură Nistru,
erîră Hotinul şi pătrunseră fără multă greutate până la
. O altă coloană lovi Tighinea şi alungă pe Turci din
te. Ruşii cuprinseră în scurtă vreme Moldova întreagă
ţinură sub cârmuirea lor până la încheierea păcii. (Vezi
r. No. 36).

In timpul ocupaţiunii ruseşti se făcură mari pregăt pentru alipirea definitivă a Moldovei la Rusia. Unii boeri câteva feţe bisericeşti făceau necontenit drumul înt Iaşi şi Petrograd, pentru a cere ţăriţei Caterina să păstre Moldova sub împărătească ei oblăduire. Mulţi mazili d părţile basarabene, sătui până'n gât de stoarcerile Turcil se dedeau de partea Ruşilor. Aşa „s'au arătat" un oa care Lupu Ghiuşcă, fost căpitan, „cu mare supunere la p runca prea-puternicei Impărătese, păzind marginile de n' lăsat neprietenul să treacă dincoace să facă nici un fel stricăciune." Sorocenii se bucurară că în sfârşit scăpa „de giugul cel greu al strâmbătăţilor care ne-au mânc până la oase."

Dară stăruinţele boerilor rămaseră zădarnice, fiind atunci se pusese o altă chestiune, mai însemnată pent Rusia, anume chestiunea Poloniei. În pofta lor nebună cucerire şi de zugrumare a unei naţiuni conştiente şi ci lizate, Austria, Prusia şi Rusia se aruncară asupra aces nenorocite ţări, zguduită de frământări lăuntrice, ferma hotărîre de a o împărţi între ele. Ruşinosul târg făcut în anul 1772, când Austria răpi Galiţia şi Lod meria, Rusia Volhinia şi Podolia, iar Prusia Posnania. urma desmembrării Poloniei, situaţia politică a Moldo se înrăutăţi foarte mult, fiind că ea ajunse să fie hotarni cu două împărăţii mari, Austria şi Rusia, ambele de potrivă de lacome de pradă. In scurt s'a arătat, cu ocaz răpirii Bucovinei şi mai apoi a Basarabiei, cât de primej oasă era această megieşie.

Mulţămită de succesul său în Polonia, Rusia obos de război, caută să încheie pace cu Turcia pentru a av repausul cuvenit pentru mistuirea prăzii polone. Pacea şi aşezat la Cuciuc-Cainargi (1774) şi anume în folos Rusiei, care obţinu întreg ţinutul dintre Nipru şi Bug, făcâ deci un puternic pas înainte spre hotarul Moldovei,

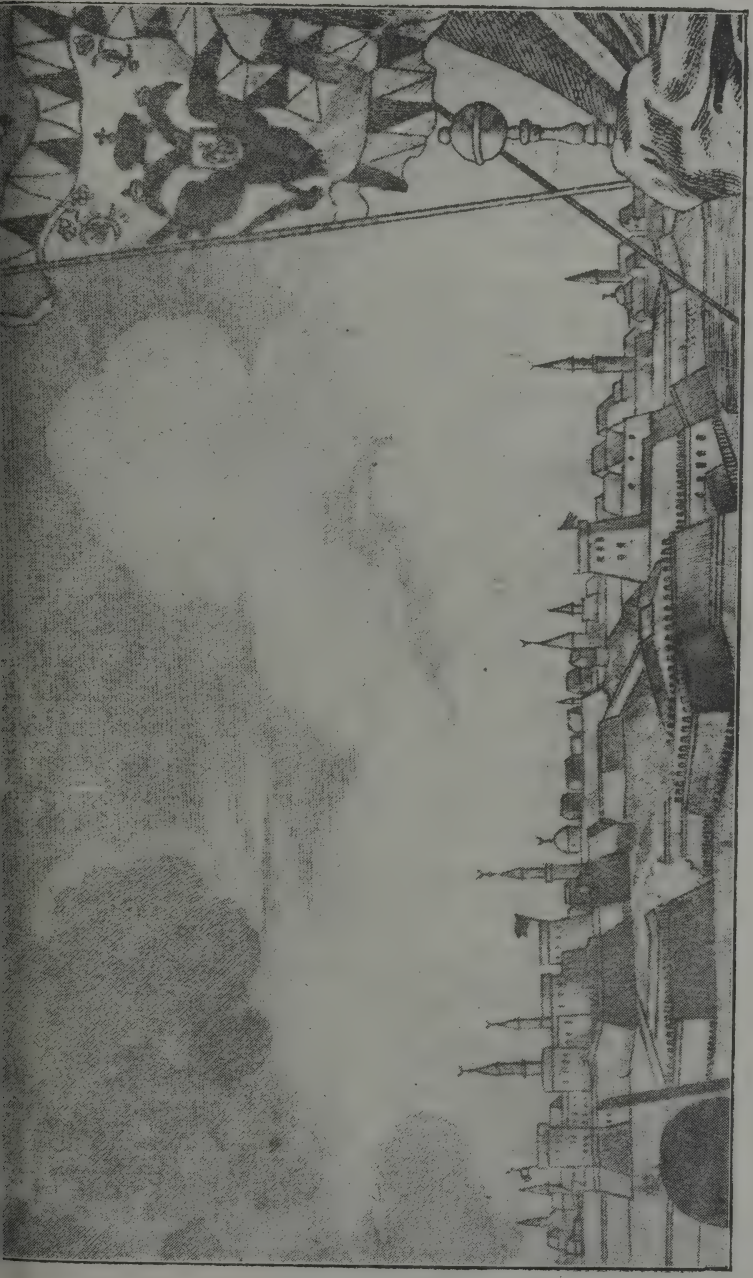

No. 36. — Cetatea Tighinei.

unde ducea drumul la Constantinopol. Numai atunci Ca
rina risipi *siciurile* Cazacilor Zaporojeni, ceia ce determ
pe o parte din Cazaci de a fugi în Turcia, unde prim
aşezări noui în Dobrogea. Caterina restitui Porţei to
Basarabia cu cetăţile Akkerman, Chilia, Ismail, Bender şi R
cu toate oraşele şi satele, şi cu tot ce conţinea acea
provincie, rezervându-şi însă dreptul de protecţiune asu
populaţiunii creştine din Principatele Române. Prin drep
pe care şi-l rezervaseră Ruşii „de a vorbi în favoa
Principatelor", s'a îngăduit amestecul Rusiei în trebile inte
ale ţărilor noastre.

După încheierea păcii, oştirile ruseşti părăsiră M
dova, luând cu dânsele şi nădejdile înşelate ale ce
ce aşteptau mântuirea dela Moscali, şi îndeosebi
boerilor, cari nu-şi puteau uita moşiile pierdute
raiaua Hotinului, unde paşa turcesc întră din nou în r
turile sale politice şi administrative. Unul dintre punct
cele mai însemnate ale tratatului dela Cuciuc-Cainargi
acel privitor la Tătari. Ruşii cerură şi Turcii consimţiră
eliberarea Tătarilor din Crimea de sub supremaţia Po

S'a arătat mai sus că încă în 1475 hanul Meng
Ghirai recunoscuse, sub anumite condiţiuni, supremaţia t
cească asupra Tătărimei, ajungând faţă de sultan în ace
raport de vazalitate, în care se găsiau domnii Moldovei
Ţării-Româneşti faţă de Poarta Otomană. Şi iată că, du
un interval de trei sute de ani, Tătarii redobândiră vech
lor neatârnare.

Tătarii însă erau cu mult prea slabi pentru a
putea apăra contra Ruşilor, cari aţiţau necontenit lupt
interne între partidul rusesc şi cel turcesc din Crim
Dela o vreme luptele aceste se inteţiră în aşa grad, în
hanul Şaghin-Ghirai, care era aderentul politicei ruse
trebui să fugă la Taganrog şi sa solicite ajutorul Rusi
Impărăteasa Caterina îi împlini dorinţa şi trimise o arm

ească în Crimea, pentru „liniştirea“ spiritelor agitate. nata îşi împlini bine misiunea. ea cuceri Crimea şi pro- mă unirea ei cu Rusia (1782). Astfel luă sfârşit domi- iunea tătară în Europa, care timp de multe sute de fusese groaza ţărilor vecine. Crimea devenise o gu- nie rusească.

3. Răpirea Bucovinei.

In toamna anului 1774, Moldova îndură o nouă ciuntire otarelor sale, de astădată nu din partea Turcilor păgâni, din partea Austriacilor creştini. Austria se folosi de urcăturile Turcilor, pentru a cere Porţii, pentru mijlo- ea păcii cu Rusia, cesiunea unei fâşii înguste din nântul Moldovei, pretextând că are neapărată nevoe de cale de comunicaţie între Galiţia, de curând cucerită, Ardealul românesc, care încă din 1699 ajunsese sub ânirea Habsburgilor prin tratatul de pace dela Car- ăţ. Cumpăraţi cu mulţi bani, oamenii Porţii satisfăcură erea Austriei cu tot protestul pe care-l ridicară domnii oerii moldoveni împotriva înstrăinării celui mai clasic nânt istoric al Moldovei. Rusia, fiind satisfăcută de tigurile teritoriale pe care le făcuse, închidea şiret iul la târgul odios ce se făcea la Constantinopol pe oteala Moldovei, gândindu-se probabil în ascuns la da teritorială ce avea să o facă curând ea însăşi Moldova,

Şi aşa reuşi Austria să obţină, fără nici o jertfă, o ă de pământ moldovenesc pentru deschiderea faimosu- drum între Galiţia şi Transilvania. Când veni însă la irnicirea acestei fâşii, Austriacii cuprinseră, prin fraudă şi i, în cordunul lor blestemat o suprafaţă de 10.000 km², în intra întreg ţinutul Cernăuţilor şi cea mai mare nai bogată parte din ţinutul Sucevei, cu însăşi ce-

tatea Sucevei, vechea capitală a Moldovei, cu necro
Bogdanizilor dela Rădăuţi, cu mormântul marelui Ş
dela Putna, cu gropniţa Movileştilor dela Suceviţa ş
minunile pictorale şi arhitectonice dela Moldoviţa, Ho
Voroneţ, Arbore, Dragomirna ş. a.

După *bucovinele* sau codrii de fag, care se întin
dela Cernăuţi până spre Hotin, Austriacii numiră regiu
răpită Bucovina, care nume s'a păstrat până azi. Gri
Vodă Ghică împreună cu boerii protestară energic co
răşluirii ţării şi cerură în schimb retrocedarea Hotin
şi a Renilor. Dară atât vrednicile şi patrioticele lor prot
cât şi reclamaţiunile lor teritoriale remaseră zădar
Soarta Bucovinei era pecetluită cu o îndoită pece
rusească şi turcească.

Nu trecură nici 15 ani dela încheierea păcii dela
ciuc-Cainargi, când un nou răsboi se declară între
şi Turci, răsboi la care participă şi Austria ca alia
Rusiei (1787). In vreme ce oştirile austriace de sub
manda prinţului de Coburg împresurau Hotinul şi'l s
să capituleze, oştirile împărătesei Caterina trecură Ni
sub Potiomkin, presumtivul rege al Daciei, — căci împărăt
se purta cu gândul să unească toate ţările române în
mare regat al *Daciei* a cărui coroană voia să o aşeze
capul favoritului ei, — luară Benderul şi înaintară
Iaşi, capitala Moldovei, pe care o şi ocupară (1788). R
cuceriră şi Cetatea-Albă şi Chilia.

Boerii din Iaşi, protestând contra „*desghinării*“ Bu
vinei, cereau Ruşilor să alunge pe Tătarii din Bugeac ş
retrocedeze Moldovei măcar Reni, „cu câte-va bălţi şi
troave ce sunt pe locul Moldovei“. Aliaţii austriaci stăpâ
ţinutul Hotinului, unind cârmuirea lui ca cea a Bucovi
Episcopul de Cernăuţi îşi întinse jurisdicţiunea s
asupra creştinilor ortodocşi din acel ţinut. Slujbaşii a
triaci găsiră atunci în fosta raia un oraş cu cetate, Hoti

târguri, dintre care 2 erau risipite, şi 162 de sate care eau la un loc 7051 de fumuri sau familii. Un călător e trecea pe atunci prin acel ţinut, povesteşte că Turcii, iind agricultori, lăsau regiuni întinse în paragină, şi făcându-le în loc de păşunat, iarba creştea pe alocurea omul. Localitatea cea mai însemnată după Hotin Podul-Lipcanilor.

Se pare că Austriacii se purtau cu gândul de a anexa acest ţinut, precum făcuseră cu ţinutul Cernăuţilor. Boerii ară despre planul acesta al ocupanţilor nemţi şi protestară ntra lui, zicând: „De are Poarta Turcească niscaiva cini cu Austriacii, patria noastră nu-i datoare să facă uială între dânşii cu desghinarea ei, ce după cum noi a început am cunoscut ocrotirea Otomaniceştii Impăii cu întregimea ţării noastre, care acum s'au întărit şi cu el de pe urmă tractat, aşa şi Otomanicească Poartă are oria nedeslegată să păzească toate pronomiile noastre volnicia cu desăvârşită întregime".

4. Anexarea Ucrainei-Hanului şi retragerea Tătarilor din Bugeac.

In baza tractatului de pace ce s'a semnat în Iaşi (Ianrie 1792), atât Rusia cât şi Austria trebuiră să evaze Moldova fără ştirbirea hotarelor ei. Moartea împăului Iosif II-lea, turburările din Austria şi îndeosebi izmirea marei revoluţiuni franceze siliră pe beligeranţi să se bească cu încheierea păcii. Rusia însă nu eşi cu mâna lă din acest răsboi, întrucât obţinu dela Turci vechea *aină a Hanului*, adică regiunea dintre Prut şi Nistru, nită şi Edissan, după tribul tătăresc ce sălăşluia acolo. în câştigul acesta de teritoriu, Rusia ţaristă devenise ve- nemijlocită a Moldovei pe toată linia Nistrului, dela in în jos până la Cetatea-Albă, o megieşie foarte pri-

mejdioasă pentru o ţară mică şi subjugată de Turci a noastră. Prin cucerirea Crimeei şi ocuparea Ucrai Hanului, întreg ţinutul tătăresc, afară de Bugeac, aju sub stăpânirea rusească. Din regiunea această Ruşii cre aşa numită *Rusie Nouă*. In locurile sărăcăcioaselor sate tăreşti ca *Hagi-bei*, *Hagi-dère*, *Olmasu* ş. a. se ridicară o şele Odessa, Ovidiopol, Tiraspol, etc. Pentru civiliza acestor regiunii şi-au câştigat merite neperitoare gener şi inginerii francezi De-Rubas, Langeron, Richelieu ş. a., căror nume este strâns legat de fundarea Odessei şi florirea ei.

Înăintarea Ruşilor spre Nistru şi în sfârşit atinge acestui hotar de către oştirile moscovite, avu drept urm evacuarea Bugeacului de Tătari. Tătarii bugeceni erau h dele cele mai înaintate spre vest ale Nogailor. Incă 1759 hanul Crim-Ghirai scoasese tribul Edissan din Basa bia care, după cum ştim, îşi avea câşlele sale în regiu Cetăţii-Albe în valea râurilor Alcab-dere, Adje-dere, Sara Celebi, Baiu şi Ciaga. După alţi 10 ani Ruşii cuce Benderul şi porunciră Nogailor să părăsească Bugeac Atunci peste 12.000 de Tătari trecură Nistru şi se ret seră spre Crimea. In 1806 nu se mai găsiau în Bug decât 5000 de familii tătăreşti. Dară şi acestea fură ri cate de Ruşii îndată la începutul războiului şi trimise înteriorul Rusiei, pentru a impedeca ca ele să nu cadă spatele trupelor ruseşti care asediau Ismailul, după c arată Hammer. Familiile acestea tătăreşti se aşezară tot avutul lor în Crimea şi Cuban. In 1812 în Bugeac se mai găsiau Tătari de loc.

Un martor ocular ne povesteşte că „Tătarii d părură, emigrând în massă. Târgurile lor periră cu d şii. La plecare, ei distruseră singuri multe case, iar c ce mai rămăseseră nedârâmate de ei, se risipiră d sine, fiind clădite din bârne. După o lună de zile nu

deai nici o urmă din mulţimea satelor care impoporau Bugeacul; numai doară iarbă era tufoasă şi de un verde mai închis, în bătăturile foastelor *auluri* tătăreşti. Tătarii lasară în satele lor părăsite toate animalele domestice, care periră cele mai multe de foame. Când te apropiai de o casă părăsită, auziai strigăte, ţipete şi urlete, şi o mulţime de pisici, de curcani, de găini, de gâşte, de reţe, ce veniau să ceară mila omului, ocrotitorul lor firesc. Multă vreme Cazacii şi ostaşii ruşi nu se hrăniră decât cu pasări".

Tratatul de pace dela Bucureşti cuprindea dispoziţiunea, că Tătarii emigraţi din Basarabia în Rusia, puteau să se întoarcă, dacă voiau, în imperiul otoman sub condiţiunea ca Poartă să despăgubească pe Ruşi pentru cheltuelile pe cari ei le avuseră cu emigrarea şi aşezarea Tătarilor în Rusia. Dară cu toate acestea Tătarii au rămas duşi şi nu s'au mai întors şi nimeni n'a jălit pe urma lor.

PARTEA A DOUA

Dela Răpire până la Desrobire

CAP. I.

Răpirea Basarabiei.

1. Izbucnirea războiului ruso-turc în 1806 şi suferinţele Moldovenilor. — 2. Negociaţiunile de pace dela Giurgiu şi Bucureşti. — 3. Redeschiderea ostilităţilor şi slăbiciunea Porţii. — 4. Protestul Moldovenilor contra cesiunii Basarabiei.

1. Izbucnirea războiului ruso-turc în 1806 şi suferinţele Moldovenilor.

Pacea ce se aşeză la Iaşi între Ruşi şi Turci n'a fost de lungă durată. Vremuri turburi veniră asupra Europei. Revoluţia franceză zgudui lumea din ţîţîni şi deslănţui o serie de lupte care cuprinseră în vârtejul lor aproape toate popoarele continentului. Marele cuceritor Napoleon înţelegea să învrăjbească sau să împace state şi naţiuni după cum cereau interesele politicei sale. El izbuti să aţiţe pe ţarul Alexandru Pavlovici contra Porţii şi să facă să izbucnească în 1806 un nou războiu ruso-turc, care ţinu 6 ani de zile. In tot timpul acesta Moldova şi Muntenia îndurară arăşi caznele ocupaţiunii ruseşti.

Ca şi în războaele precedente, Ruşii forţară Nistru şi loviră mai întâi cetatea Hotinului, care căzu prin surprindere în mânele lor în ziua de 19 Novembrie 1806. Aceaşi soartă avură şi celelalte cetăţi turceşti: Benderul, Akkermanul, Chilia, Ismailul şi Reni. Ele fură cucerite şi

puse sub ocârmuirea polcovnicului Manolachi Vârnav
Prin cucerirea acestor cetăţi, Ruşii înfrânseră forţa d
împotrivire a Turcilor la nordul Dunărei şi ocupară n
numai Moldova întreagă ci şi Ţara-Românească.

In 24 August 1807 operaţiunile militare erau terminat
şi se putu încheia armistiţiul dela Slobozia, lângă Giurgiu
Intre timp Kutussov înlocui pe Michelson ce se sinucise, î
postul de guvernator-general al Principatelor-Române, car
se grăbi să proclame chiar unirea ţărilor române cu îm
părăţia rusească, şi Napoleon-cel-Mare consimţi la aceasta
Consulii şi agenţii puterilor străine, ce erau rânduiţi p
lângă domnii români, fură siliţi să părăsească capitalel
Iaşi şi Bucureşti, întrucât principatele nu mai aveau orga
nizaţiunile lor autonome, ci erau simple gubernii ale Rusiei
Când se zidia o biserică sau se tipăria o carte, nu se po
menia de domnii noştri, ci se însemna că acelea s'au făcu
în timpul domniei ţarului Alexandru Pavlovici. Mulţi dintr
boeri se deprinseră îndată cu noua ocârmuire rusească, bu
curându-se că puteau reclama dela „eliberatorii“ pravoslav
nici moşiile lor din raialele turceşti şi din Bugeacul pără
sit de Tătari. Ruşii se grăbiră să reînfiinţeze în 1808 stră
vechea episcopie a Cetăţii-Albe şi să aşeze în noul scaun
episcopal pe arhiereul *Gavriil Bănulescu*, un cleric cu înaltă
învăţătură duhovnicească, născut în oraşul Bistriţa din Tran
silvania. El făcuse studii teologice la Academia din
Chiev şi se bucura de încrederea Ruşilor.

Dară noua stăpânire pravoslavnică nu se deosebia de
loc de cea veche păgână, ba în unele privinţe era chiar mai
rea şi mai vexatorie decât aceia. „Nu se poate spune prin
cuvinte — zice o mărturie contemporană — cum se poartă
trupele cu locuitorii ţării; pradă aşa de cumplit, încât nimeni
nu mai e sigur de averea lui. Ţara e datoare să dea pro
vizii trebuitoare, dar comandanţii le vând şi locuitorii tre
bue să dea hrană sau bani în locul ei“. Cine nu mergea

u Ruşii, era privit ca „vânzător de patrie“ şi executat. Divanul ţării era învitat să caute „un calău care să aducă a îndeplinire pedepsele cu moartea“.

Neobişnuit de crudă era purtarea „liberatorilor praoslavnici“ faţă de ţărani, cari erau puşi să tragă până şi arele cu merinde pentru oştire. Când s'a atras atenţiunea ui Kutussov asupra faptului, că ţăranilor li s'a luat tot e mai avusese şi că acum nu le-a mai rămas nimic, guernatorul rus a răspuns crud şi rece că le-a rămas doară ncă „ochii ca să plângă“. Pe alocurea populaţiunea începea ă se revolte din pricina neomenoaselor stoarceri, mai ales n ţinutul Orheienilor, vechii răsturnători de domni, la are nu se stânsese încă vechea mândrie şi îndârjire. Din auza turburărilor ce se iscară acolo, unul dintre ei fu prins e Ruşi şi dus la Ismail.

Cu toate că încetarea de arme dela Slobozia se încheiase e mult, aşezarea păcii întârzia mereu. Era doară în interesul ui Napoleon ca starea de răsboi între Ruşi şi Turci să dăinuască cât de mult, pentru ca împăratul Franţuzilor să poată vea mână liberă în expediţiunile sale de pedeapsă contra ustriei şi Germaniei. Dela o bucată de vreme însă, Ruşii eveniră nerăbdători, fiindcă voiau să pună odată capăt răsoiului cu Poarta, de vreme ce alte interese şi mai mari şi mai rgente erau de apărat, în altă parte a vastului lor imeriu. Dorind să o curme odată cu Turcia prin o lovitură easteptată, Kutussov rupse armistiţiul şi generalul Marcov ecu în taină Dunărea în apropiere de Giurgiu şi lovi prin urprindere tabăra turcească. Lovitura aceasta fusese aşa e fulgerătoare, încât marele-vizir Ahmed putu scăpa numai rin fugă la Rusciuc (Oct. 1811). Impresionat de această euşită manevră a Ruşilor, Ahmed stărui cu tot dinadinsul entru reluarea şi ducerea la bun sfârşit a negociaţiunilor e pace.

2. Negocierile de pace dela Giurgiu şi Bucureşti.

Intr'o cârciumă veche din Giurgiu se întâlniră, la în ceputul lui Noemvrie, delegaţii ruşi si turci pentru a începe negocierile. Din partea Ruşilor veniseră Italinski, Sabanie şi Fonton, dragomanul ambasadei ruseşti din Constanti nopol, iar Turcii erau reprezentanţi prin Selim, Hamid ş Galip, având de tălmaci pe Dumitrache Moruzi, care er socotit de unii ca înţeles cu Kutussov. Rusia cerea cesiune ambelor principate, Moldova şi Muntenia, pe care le ad ministra de atâta vreme. Turcii nu erau însă de loc dis puşi să cedeze Ruşilor grânarele împărăţiei lor şi baza d operaţiune a armatelor lor contra împărăţiilor creştine: Aus tria şi Rusia. Se svonise însă că Poarta ar fi dispusă s cedeze Basarabia, adecă Bugeacul cu raialele turceşti del Ismail, Chilia, Cetatea-Albă şi Tighinea.

Rusia, care începu să bănuească intenţiunile lui Na poleon asupra Moscovei, lăsă să se înţeleagă că s'ar mul ţumi şi cu Moldova, iar în cazul cel mai rău chiar numa cu linia Siretului. Generalul Langeron trecu la Rusciuc pen tru a comunica marelui-vizir această din urmă cerere Ahmed răspunse că „este ruşinos ca Ruşii, cari stăpânes un sfert al globului, să se certe pentru o palmă de pă mânt — fâşia dintre Siret şi Prut — care nici nu li est folositoare". Dar la insistenţa solului rusesc, marele-vizi declară în cele din urmă, zicând: *„Vă dau Prutul; nimi mai mult; Prutul ori războiul; am jertfit grozav de mu până acuma; Ismailul singur vă plăteşte războiul şi mai ave încă 4 cetăţi — adică Chilia, Akkerman, Bender şi Hotin — şi o strălucită provincie, Bugeacul împreună cu ţinuturil Greceni, Codru, Lăpuşna, Orheiu, Soroca. şi părţile trans prutene din ţinuturile Iaşi şi Cârligătura"*. Prin declaraţiune

aceasta, marele-vizir cedă formal Ruşilor întreg ţinutul moldovenesc dintre Prut şi Nistru, adecă *Basarabia de azi*.

Cu vestea aceasta senzaţională şi surprinzătoare pentru Ruşi, cari se pare că nici nu se aşteptau la concesiuni teritoriale aşa de însemnate din partea Turcilor, se întoarse generalul Langeron la Giurgiu, spre a o comunica lui Kutussov, iar acesta se grăbi de a o aduce la cunoştinţa ţarului şi de a o recomanda ca favorabilă pentru Ruşi. De asemenea trimise şi marele-vizir un curier la Constantinopol pentru a cere avizul sultanului.

Cu aceasta se încheiară negociaţiunile la Giurgiu şi delegaţii congresului de pace se mutară cu toţii la Bucureşti (Decemvrie 1811). Avizul sultanului era să nu se cedeze Basarabia întreagă, ci să se păstreze pentru Poartă gurile Dunărei cu cetăţile Ismail şi Chilia. Turcii începură să-şi dea seama de însemnătatea acestora pentru apărarea împărăţiei lor. Incercările Ruşilor de a abate pe sultan dela această hotărîre rămaseră zădarnice. Delegaţii turci, aşteptând din zi în zi cuvântul mântuitor din partea lui Napoleon, ruptura dintre el şi ţarul Alexandru fiind imminentă, susţineau cu toată puterea punctul de vedere al Porţii, arătară că sultanul este „nezguduit în hotărîrile sale“ şi că Turcii preferă să continue războiul, decât să cedeze gurile Dunărei. Incăpăţinarea Turcilor neliniştia foarte mult pe cei din Petrograd, cari se aşteptau din zi în zi la lovitura lui Napoleon. In cercurile diplomatice din capitala Rusiei se svonia că ţarul ar fi consimţit chiar să restitue tot ce cucerise dela Turci, numai pentru a încheia pacea fără amânare.

3. Redeschiderea ostilităţilor şi cedarea Porţii.

Atunci Kutussov recurse la ultimul mijloc pentru a sili pe Turci la semnarea păcii: el reluă operaţiunile mili-

tare. Redeschiderea ostilităţilor şi întârziarea propunerii lui Napoleon zăpăciră pe Turci în aşa măsură, încât ei hotărîră să renunţe şi la gurile Dunărei şi să accepte condiţiunile stipulate la Giurgiu, cedând linia Prutului. In zi fatală de 16 Mai 1812 delegaţii Porţii semnară în Bucure cesiunea Basarabiei.

„Prutul, de unde acest râu pătrunde în Moldova, pâ la vărsarea lui în Dunăre, apoi din acest loc malul stâ al acestui fluviu până la Chilia şi la vărsarea sa în Mar Neagră, va face hotarul între cele două împărăţii: Rus şi Turcia“.

Iată care era punctul cel mai dureros din faimos tratat de pace dela Bucureşti. Dureros pentru ai noşt fericit pentru Ruşi, al căror comandament porunci ca oate bisericile se să aducă laudă lui Dumnezeu, că Rusia terminat războiul cu o pace glorioasă, cu o nouă lărgire hotarelor patriei şi că în sfârşit a isbutit să estindă stăp nirea rusească până la Dunăre.

Intre timp însă începuse campania lui Napoleon cont Rusiei şi ţarul ridică cu mare grabă armatele sale d principate şi le trimise împotriva Franţuzilor. Dacă Tur ar fi tărăgănat încă puţin cu semnarea păcii, Basarab putea fi salvată. Poarta recunoscu curând că graba, care s'au terminat tratativele de pace dela Bucureşti, fost o mare greşală politică. Şi atunci s'a întâmplat de obicei, ca cei mari şi cu răspundere să caute î tre cei mici pe ţapul ispăşitor pentru încapacitatea greşelile lor. Şi victima a şi fost găsită în persoa dragomanului Dumitrache Moruzi, care plăti cu capul n priceperea mai marilor săi. Că tradarea lui Moruzi ar pricinuit pierderea Basarabiei, este o legendă ca multe a tele, care se ţes de fantezia înfierbântată în cazuri aşa dureroase ca acesta. Vinovată pentru pierderea Basarabi este diplomaţia Porţii, care, din nenorocire, era condu

e acea vreme de oameni fără pricepere în trebile pu-ice, fără încredere în puterile lor şi fără pic de pre-dere politică.

Protestul Moldovenilor contra cesiunii Basarabiei.

Cesiunea Basarabiei a produs adâncă mâhnire în rân-rile Moldovenilor. Şi aceasta cu atâta mai mult, cu cât siunea se făcu de către Poartă fără ca ţara să fi fost trebată cât de puţin. Raialele dela Hotin, Tighine, Ceta-a-Albă, Chilia, Ismail şi Reni, precum şi olatul tătăresc Bugeacului se găsiau sub nemijlocită stăpânire a Porţii, re putea dispune de ele după cum voia.

Dar din teritoriul cedat Rusiei făceau parte şi ţinu-rile Greceni, Codru, Lăpuşna, Orheiu, Soroca şi partea dincolo de Prut din ţinuturile Iaşi şi Cârligătura, care ate făceau parte întregitoare din pământul Moldovei. cârmuirea lor era în seama domnului şi a divanului din şi. Poarta nu era deci în drept să cedeze aceste re-uni unei puteri străine, fără ca domnul şi boerii să nu fi st ascultaţi. Aşa hotăriau vechile capitulaţiuni cu arta care nu fuseseră abrogate niciodată.

Dar din nenorocire pentru ţară şi pentru neamul nostru, est neam muncitor, harnic şi răbdător, pe timpul ocupa-nii ruseşti, Moldova nici n'avea domn, fiind că liberatorii avoslavnici alungaseră din scaun pe Scarlat-Vodă-Cali-ch şi încredinţară cârmuirea Moldovei lui Kutussov. In-tă însă ce oştirile ruseşti se retraseră peste Prut, veni *rlat-Vodă-Calimach* de-şi reocupă tronul. Şi atunci boerii, runiţi în divan, se grăbiră să ridice protestul lor patrio-contra împuţinării patriei.

În 26 Octomvrie 1812 ei prezentară domnului un pro-t contra răşluirii Moldovei nenorocite, ce în curs de 6 fusese „călcată de oştiri nesfârşite rosieneşti“, pentru

îngrijirea cărora bieţii Moldoveni „au slujit, au muncit mâinile şi cu dobitoacele, cu păgubire din toate părţil Iar drept răsplată pentru aceste mari şi nepreţuite jert Ruşii desrobitori au rupt din pământul Moldovei regiun cele mai mănoase şi mai bine cultivate, într'un cuvânt „*trupul şi inima ţării*“, „izvorul vitelor“, „chelerul ţă ogoarele de grâu şi orz, pe când partea rămasă Moldo era mai mult păpuşoişte“.

Membrii obşteştei adunări a Moldovei aveau deci n tive destul de vajnice de a se tângui „că din întregimea M dovei lipsesc acum şase ţinuturi, adecă cel mai m ţinut ce se numeşte *Orheiul* sau *Lăpuşna*, cel al doilea du dânsul al *Sorocei*, al treilea *Hotărniceni*, al patrulea *Cod* al cincilea *Grecenii*, iar al şaselea ţinutul Iaşi, cea n multă parte, căci acea rămasă se socoteşte întru nem afară de ţinutul Hotinului şi afară de olatul Bugeacul care, deşi s'au deslipit de la o vreme din trupul Moldov dar tot întru aceeaş stăpânire aflându-se a prea puter cii împărăţii, era îndemnarea şi adăpostirea pământenil şi înlesnirea vieţuirilor şi întru a hranei îndestulare ş vitelor păşune. Iară într'acest chip, toată partea ac socotindu-se până la Prut, poate fi mai mult decât giun tate din ţară“. Pentru aceste motive ei cereau restabili vechilor hotare, „*precum dela moşii şi strămoşii lor au a cat întregimea Moldovei, aşa să rămână şi de acum înain*

Boerii arătară că partea de peste Prut era cea n bogată şi ea contribuia cel mai mult la dările în natură s zahereaua pentru Constantinopol. Din cele 200.000 chile de grâu ce se trimiteau în fiecare an la Stamb 120.000 de chile se luau din Basarabia şi numai restul 80.000 de chile din părţile de dincoace de Prut. In Ba rabia erau „ţinuturile cu pluguri; ogoarele de grâu şi c pecând pământurile rămase Moldovei erau mai multe puşoiste“. Ţinuturile „deslipite“ dedeau pentru Consta

opol 35—40.000 de oi şi tot de acolo se mai cumpărau altele 80.000, câtă vreme din restul ţării se puteau coate cel mult 40.000 de oi.

Din cele 300.000 de ocale de unt pentru Poartă, 40.000 se rădicau din Basarabia. Din birnici rămaseră ub oblăduirea rusească 80.000 de oameni, cu mulţimea slujitorilor ce păziau marginea Nistrului". Din birul ţării e 1.697.000 lei, se rădicau din Basarabia 625.000 lei, pe ngă 225.000 lei răsuri, 5000 lei goştina, 55.000 lei oierit, 1.000 lei stupărit, 90.000 lei vădrărit, 110.000 vamă, 0.000 lei pentru exportul de sare peste Nistru şi vânzarea ciobani şi alţi locuitori şi 40.000 lei vamă pentru horcă (răchiu). Pe fiecare an se vindeau peste hotar 15.000 oi cu câte 20 galbeni perechea, 15.000 vaci cu câte 5 albeni de cap şi 5.600 cai cu 15 lei calul, pecând din nutul rămas Moldovei se vindeau în fiecare an peste hotar umai 5000 boi şi 5000 vaci. De acolo venia deci bielşul vitelor de ori ce fel, a grânelor, a cerei, şi a mierii.

Domnul primi cu adâncă amărăciune plângerea boeor o trimise la Poartă şi stărui ca ea să ajungă la moştinţa sultanului. Dară ce putea isprăvi el faţă de uă împăraţii aşa de puternice, una provoslavnică şi alta igână, dară ambele deopotrivă de lacome şi dispreţuiare a drepturilor celor mici şi slabi ?

Ceea ce s'a legat la Bucureşti nu se mai putea disce şi Prutul rămase râu blestemat şi despărţitor de neam! u toate acestea — ne spune Manolachi Drăgiei — locuitorii oldoveni multă vreme au ţinut pacea încheiată la Bucureşti nestatornică, aşteptând dintr'o zi într'alta înapoierea mântului luat de cătră Ruşi şi întregimea hotarului ţării, ecum au fost mai dinainte, dar s'au amăgit în ideile ce ănia".

Mitropolitul Veniamin, preşedintele divanului domsc, nu era de loc mulţumit numai cu această jalbă cu

caracter platonic, ci el îndemna pe boeri ca, aducându-şi minte de patriotica resistenţă a lui Grigore-Vodă-Ghi când cu răpirea Bucovinei, să profite de conjunctura po tică priincioasă, creată prin campania lui Bonaparte, şi aducă cazul Basarabiei înaintea Congresului din Vien Spre acest scop el adună pe boeri şi le comunică proect de protestaţie, pe care spătarul Cazimir se oferi s prezinte puterilor întrunite în congres la Viena pentru aşez rea păcii şi să'l susţină în numele ţării ciuntite. Dară majo tatea boerilor, preocupaţi de alte interese mai imediate, se dresa domnului, care se feri de a face cauză comună cu ei, mându-se să nu supere pe Ruşi cari, după tratatele din urm erau „protectorii" principatelor. Faţă de aceste argumen boerii se închinară zicând: „Cum va fi voia Măriei Tale

Veniamin rămase deci în minoritate cu părerea sa părăsind divanul, să fi murmurat plin de indignare următo rele cuvinte, care fac cinste memoriei sale: *„Pentru Buc vina, Ghica-Vodă şi-a pierdut viaţa, şi noi pentru Basarab nu facem nici măcar un protest"*.

De altfel rapoartele agenţiei austriace din Iaşi d acea vreme arată, că vestea despre cesiunea Basarabiei produs mare consternare la boerii cu sentimente bune pe tru patria lor. Ei îşi dedeau seama de marea nenoroci ce venise asupra ţării lor, întrucât atât populaţiuuea cap talei, cât şi a celorlalte judeţe era avizată, în ceia ce pr via viaţa economică şi comercială, la bogăţiile de dinco de Prut. Ei blestemau pe acei ce aduseseră această cata trofă asupra Moldovei şi se mângăiau cu nădejdea pierderea Basarabiei va fi numai vremelnică. Şi fericite evenimente din zilele noastre au arătat că ei aveau în pr vinţa aceasta deplină dreptate.

Ceia ce nu îndrăzniră să facă Moldovii, încercă *Io Vodă-Caragea* prin reprezentantul său din Viena, Freder Gentz. In înţelegere cu Poartă, Caragea stărui pe lâng

entz ca să determine pe Metternich de a aduce înaintea ongresului chestiunea retrocedării Basarabiei. Şi în adevăr

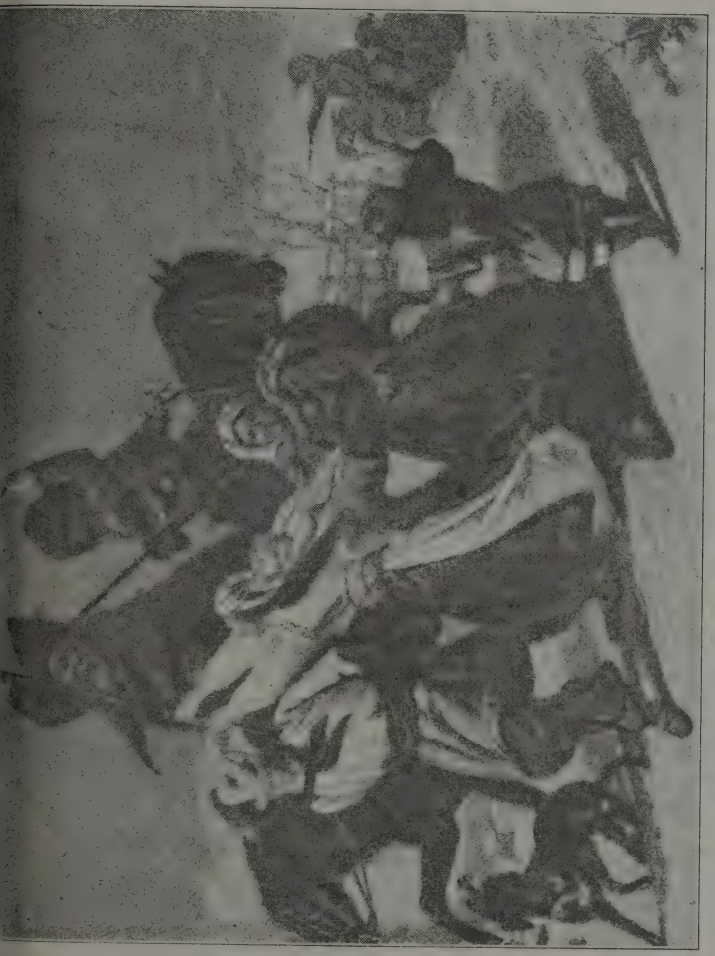

No. 36. — Mucenicia Moldovenilor sub cnutul rusesc.

uternicitul domnului muntean vorbi cancelarului austriac hestiunea aceasta, dară fară nici un rezultat. Gentz comuă domnului că „principile Metternich este pe deplin convins

că orice încercare de a face pe Rusia a retroceda Po teritoriul pe care dânsa l'a smuls în ultimul războiu, fi azi fără scop şi ţintă". Astfel rămase răpirea Basarab definitiv pecetluită. Catastrofa lui Napoleon în Rusia f împosibilă revizuirea nenorocitului tratat de pace d Bucureşti. Vulturul Uralului îşi înfipse adânc ghiarele l stemate în trupul sângerând al Moldovei şi nu mai pu fi înduplecat de a slobozi prada dela Prut. Ceia ce nu putea evita, trebui să se întâmple cu toate urmările fat Moldovenii de dincolo de Prut trebuiră să-şi iee răm bun dela fraţii lor din Moldova şi să treacă sub cn rusesc. (Vezi ilustr. No. 36)

„Sosind ziua fatală — zice un martur contempor Manolachi Draghici — *a expirării convenţiei după tra ce trebuia, firește care să trăiească unde era să rămână d vârşit, ceasurile acele au fost de plângeri un timp de neui pentru că poporul cu cârdul, ca turmele de oi, încinsese to marginea Prutului dela un capăt la altul, mergând şi ven de prin sate şi de prin târguri săptămâni încheiate, cu lua de ziua bună, dela părinţi, dela fraţi şi dela rudenii cu c crescuse şi vieţuise împreună până în vremea aceia, când despărţiau unii de alţii pentru totdeuna".*

De atunci până'n zilele noastre, când Basarabia întors la sânul Patriei-Mame, timp de o sută de ani, P tul rămase râu blestemat, despărţitor de neam. De ac zice şi cântecul popular:

„Prutul esta ni disparti,
Prutul esta n'are moarte?
Dar ne-om pune noi când-va
Şi cu gura l'om săca".

CAP. II.

Organizaţia administrativă şi legislaţia sub Ruşi

Impărţirea administrativă. — 2. Clasele sociale şi re-ıul pământean. — 3. Regimul „Aşezământului obrazovaniei astiei Basarabiei". — 4. Dispoziţiunile noului „Aşezământ". — Reacţiunea sub Nicolae I şi „Regulamentul lui Voronzov". Transformarea „oblastiei" în „gubernie" şi introducerea nstvelor". — 7. Congresul din Paris şi realipirea la Mol-va a ţinuturilor Cahul, Bolgrad şi Ismail. — 8. Congresul din Berlin şi pierderea din nou a Basarabiei sudice.

1. Impărţirea administrativă.

Teritoriul moldovenesc dintre Nistru şi Prut, ce în baza tatului de pace din Bucureşti fu cedat Rusiei, cuprindea uturile moldoveneşti *Greceni, Codru, Hotărniceni, Orheiu, i* şi *Soroca*, apoi *raialele turceşti* dela *Hotin, Bender, Ak-man, Chilia, Ismail* şi *Reni* şi în fine *Tătărlâcul* din *Bu-c.* Intreg teritoriul acesta cuprindea o suprafaţă de 45.630 ². Pământul ocupat de Ruşi era cu 7400 km² mai mare cât cel ce rămăsese sub oblăduirea domnului Moldovei. regiunea ce se întindea între Prut şi Nistru, cu picioa-e muiate în Marea-Neagră şi cu fruntea umbrită de co-i Bucovinei, cum ne-o înfăţişează aşa de nimerit Hajdău, găsiau atuncea 5 cetăţi, 17 târguri şi 685 de sate cu o pulaţiune de 482.630 de suflete.

Intr'un raport către ţarul Alexandru I, amiralul *Cicea*
urmaşul lui Kutussov în comanda trupelor ruseşti din P
cipate, dă următoarele lămuriri asupra nouii cuceriri ruse
„Basarabia este o ţară frumoasă, ea ne aduce mari folo
dar trebue să o lăsăm să se odihnească câtă-va vre
Am încercat să dau locuitorilor acestui ţinut câte-va pri
legii mai mult decât vecinilor . . . Ei sunt scutiţi de
vreme de trei ani, în loc de doi, după cum glăsueşte
tatul de pace pentru Moldova; sunt scutiţi de recrut
căci, de fapt, populaţiunea este rară şi o astfel de măs
în loc să mai aducă locuitori, i-ar face să fugă şi pe
cari sunt. Mă silesc să fac să simtă blândeţa stăpânirii
jestăţii Voastre, care se întinde nu numai la cei cari au
dinainte fericirea să se ţie de ea, dar şi la cei ale căror a
au căzut în puterea ei. Cred că această ţară va propăşi d
Majestatea Voastră o va feri de mulţimea puterilor şi a aut
tăţilor. Aici nu trebue nimic făcut, nimic întocmit, dacă nev
locală nu cere şi dacă mijloacele locale nu îngădue. Si
dul s'a amestecat cel dintâiu; a făcut tot ce priveşte s
pânirea lui; el porunceşte şi eu doar plătesc pe slujb
Am făcut cunoştinţă cu exarhul (Gavril Bănulescu); p
că vrea să se mulţumească cu puţin; e umilit şi politi
afară din cale; dacă nu'l vom încărca cu regulamente
cu învoiri, poate că şi clerul acestei ţări va fi mulţu
Trebue să fie o stăpânire theopolitică şi nu sinodală, deac
tot ce va face Majestatea Voastră ca să dea deoparte
terea Sinodului, va fi de folos şi va ajuta planul gene
Generalul Tuşcov este foarte iubit în Basarabia;
măsuri uşoare şi blânde, el a atras pe locuitori în acea
şi i-a ajutat să se aşeze ieftin şi potrivit cu deprinde
şi obiceiurile acestor oameni şi cu mijloacele ţinutulu
Acestea erau, în trăsături generale, liniile de conduit
nouii stăpâniri ruseşti în Basarabia.

Ruşii numiră noua lor *provincie* (oblastie) *Basara*

păstrând în mod provizoriu vechea împărţire în *12 ţinuturi* i anume: Hotin, Soroca, Iaşi, Orhei, Lapuşna, Hotărniceni, Tighinea, Cetatea-Albă, Chilia, Ismail, Greceni şi Codru. Districtele erau subîmpărţite în *ocoale.* Ocoalele sau plăşile e compuneau dintr'un număr anumit de sate. Împărţirea ceasta administrativă era cea veche moldovenească. Nouii tăpâni ai Basarabiei menţinură deci vechea împărţire administrativă românească şi o întroduseră şi în fostele raiale urceşti şi în Bugeacul tătăresc. Până şi vechea stemă a Moldovei, *capul de bour cu stelele între coarne,* fu păstrată pentru Basarabia. Marca Basarabiei era un scut împărţit, sus se vede pajura rusească, jos pe câmp auriu este capul le zimbru, străvechiul herb al Moldovei.

Silinţele Ruşilor de a păstra cât de mult se putea vechile aşezăminte ale ţării, merseră şi mai departe. Prin o serie de ucaze împărăteşti se asigură Basarabiei respectarea vechiului caracter naţional, păstrarea limbii moldoveneşti, şi a legilor şi obiceiurilor pământului în toate ramurile de administraţie. Cârmuirea ţării era încredinţată unui „*guvern provizoriu*“ cu 2 departamente. Ţarul aşează în fruntea administraţiei civile a nouii provincii pe *Scarlat Sturdza*, ce-şi vânduse de mult moşiile din Moldova şi se mutase cu totul dincolo de Nistru pentru a intra în armata rusească, în care dobândise rangul de general de brigadă. Ajutorul lui era un oarecare Matei Crupenschi, pe care rapoartele agenţiei austriace din Iaşi îl înfăţişează ca pe un om depravat şi netrebnic.

Noul guvernator civil al Basarabiei stetea sub ordinile şi supravegherea guvernatorului general militar. El îşi avea mai întâi reşedinţa în Tighinea şi mai apoi în *Chişinău,* care prin ucazul împărătesc din 1818 fu ridicat la rangul de capitală a Basarabiei ruseşti. Iar pentru ca noua cârmuire a provinciei să semăne cât mai mult cu vechile instituţiuni moldoveneşti, se dădu lui Sturdza şi un

sfat obștesc, ce era compus aproape numai din boeri pă mânteni, având în toate înfățișarea divanului domnesc di Iași. Guvernatorul în înțelegere cu sfetnicii săi numia p *ispravnicii* ținuturilor, cari se luau din rândurile boerilo pământeni, credincioși Rușilor, ca Catargiu, Ghica, Bals Leon, Vârvav ș. a. Ispravnicii la rândul lor așezau p *ocolași* în fruntea ocoalelor și pe *vornici* sau starosti î fruntea satelor. Tot ei confirmau pe *căpitanii de mazil* la care se numerau și *ruptașii*, adică urmașii părții du hovnicești, cari nu primiau cinul preoțesc sau călugăres și pe *căpitanii târgoveților*. Ispravnicii și ajutoarele lor avea atribuțiuni administrative și judecătorești ca și în Moldova Actele se scrieau în moldovenește. Pravilele după care s cârmuia țara și se judecau pricinile, erau cele moldove nești, întocmite de Manega, un mare tâlcuitor de pravi din Țara-Românească. Aceste legiuiri fură studiate de Bă sărabeanul Casso, fost ministru țarist în Rusia.

2. Clasele sociale și regimul pământean.

Noua stăpânire iertă dările pentru 3 ani și scuti po pulațiunea de serviciul militar pentru 5 ani de zile. Ia pentru a împiedeca emigrările în Moldova, țarul întă drepturile și privilegiile tuturor claselor sau tagmelor social ca: boeri, boerinași, mazili, ruptași, clerici, negustori și popo *Boerii* cari se puteau justifica cu un rang mare de boeri din Moldova, se primiau în tagma *nobilimii ereditare* ruseș treceau în cartea eraldică a imperiului și se bucurau d toate privilegiile acestei clase selecte. In fruntea lor stete *mareșalul nobilimei*, care se alegea de către obștea nobililo din această tagmă din 3 în 3 ani. Deosebit de aceasta marea boerime din fiecare județ avea sfatul ei cu un ma reșal al nobilimii județene în frunte. Sfaturile acestea boe rești se bucurau de o largă autonomie în cea ce prive apărarea intereselor clasei lor.

Boerinaşii pe cari noua stăpânire îi găsi în slujba ţării, ră recunoscuţi ca *nobili individuali*. Ei erau scutiţi de iut sau de altă pedeapsă corporală; ei nu plătiau nici ipozit pe cap nici alt bir personal către stat. Ei fură în-rişi între *sufletele nebirnice*. Lor li era îngăduit să între în rviciile statului rusesc, bucurându-se de toate privilegiile obilimei individuale ruseşti. Clasa aceasta s'a desnaţiona-zat mai repede ca toate celelalte. In 1850 mai rămăsese imai 22 familii de boerinaşi moldoveni, pentru ca după ani şi aceste să se piardă în rândurile nacialnicilor şi ci-ovnicilor ruşi.

Mazilii şi *Ruptaşii* obţinură recunoaşterea privilegiilor r, care nu se deosebiau mult de cele ale boerinaşilor. Ei rmau o tagmă deosebită a lor cu un căpitan în frunte. i fură încadraţi în clasa *nobililor săraci cu o singură curte*.

Târgoveţii formau *breste* sau *isnafuri* deosebite după eşteşugurile lor şi plătiau un bir special, deosebit de cel e care'l plătiau nobilii şi ţăranii. Ei erau slobozi de a-şi ege pe căpitanul lor ca şi mazilii şi ruptaşii.

Despre clerici şi ţărani se va vorbi mai jos în capitole eciale. Dară cu toate acestea populaţia nu era mulţumită cu ua stăpânire. Casso arată în cartea sa *„Rusia la Dunăre“* din cauza nemulţumirii populaţiei indigene, jurământul credinţă faţă de ţar a trebuit să fie amânat din an în şi s'a depus numai în 1816 şi atunci numai în urma arilor stăruinţe ale mitropolitului Gavriil Bănulescu.

Dar *„regimul acesta pământean“* suferi curând stirbiri modificări radicale. Inceputul s'a făcut cu revocarea lui arlat Sturdza după un an de guvernare prin trecerea atri-ţiunilor sale asupra gubernatorului general *Harting*, care lată ce luă în mânile sale frânele cârmuirii civile, încercă să ducă influenţa pământenilor în sfat şi să modifice regimul mântean în sensul tendinţelor de rusificare ale *„cinovnicilor“* i, cari fusese ajutoarele lui Kutussov la administrarea

Principatelor pe timpul ocupaţiei ruseşti, şi acuma se co centraseră cu toţii în Basarabia.

Şeful cancelariei guberniale, un oarecare Somov, grăbi să întocmească un proiect de reformă administrati a Basarabiei, cu tendinţi de unificare pripită şi de elim nare a elementelor băştinaşe dela conducerea trebilor p blice şi înlocuirea lor cu cinovnici. El găsi de cuviinţă motiveze măsurile acestea, susţinând că boerii pământe dela cârma provinciei umblă cu strâmbătate şi asupresc ţărani, cari din pricina aceasta fug cu duiumul peste Pr în Moldova, contribuind ast-fel mai mult la călcarea legil decât la respectarea lor. Este adevărat că îndată după oc parea Basarabiei ţăranii fugiau cu miile peste Prut, da aceasta o făceau mai mult de frică de a nu ajunge în starea robie a mujicilor ruşi. Aşa se risipiau satele şi rămânea ogoarele necultivate, ca bunăoară la Şaba lângă Cetat Albă, unde rămăsese numai 4 familii din pricina măsuril nesocotite ale nouii administraţiuni şi a abuzurilor boereş

Mitropolitul Gavriil Bănulescu şi boerii se ridica ca un singur om contra tendinţilor autocrate ale gener lului Harting, pe care le găsiau păgubitoare ţării. Ei lu tară 4 ani de zile împotriva acestor samavolnicii, demo strând în grai viu şi în scris că întocmirea lăuntrică mo dovenească ce s'a dat provinciei este cea mai bună şi m potrivită cu nevoile populaţiunii indigene. Să reţinem urm torul pasagiu din memoriul, pe care boerii basarabeni mitropolitul lor Gavriil Bănulescu în frunte, îl trimiseră Petrograd în 1814: „Să poate oare crede că noi n'am av şi nu avem nici azi legi? Oare nu avem obiceiurile vechi pravilele Moldovei? Nu avem legificările date de voevo noştri în diferite vremuri sub formă de hrizoave şi anaf rale? Nu se pertractează la noi afacerile pe baza legil lui Justinian şi altor împăraţi greceşti? Ce calomnie m mare decât aceasta poate fi adusă oare nouă?“

O altă scrisoare adresată ţarului de mitropolit şi de oeri arată frumoasele sentimente naţionale de care era nsufleţită generaţia de la 1812. Iată ce cuprinde această crisoare: „Din cea mai adâncă anticitate, *poporul moldo-enesc, ca pogorâtor al vechilor coloniști romani așezați în Dacia*, s'a cârmuit de legiuirile sale autonome, moştenite ela strămunii săi romani. Mai târziu, Moldova, întrând sub ependenţa împăraţilor bizantini şi otomani din Constan-nopol, aceştia fie ei creştini sau mahomedani, au lăsat eatinse legiurile, aşezămintele şi obiceiurile baştinaşe. Di-anul Moldova şi acum are încă manualul de legi, codicele ii Justinean, pe lângă care mai aplică legile şi rânduelile ravilniceşti alcătuite şi date de Domnitorii Moldovei".

In cele din urmă ţarul, care doria ca stările din noua rovincie a imperiului său să se consolideze şi să formeze n punct de ademenire şi atracţiune pentru conaţionalii Mol-ovenilor de dincolo de Prut şi Milcov, găsi că concen-area puterii militare şi civile în aceaş mână ar fi contrară orinţelor populaţiunii pământene şi de aceia hotărî să res-abilească vechea stare de lucruri, revocând pe Harting entru a satisface pe Moldoveni (1816).

3. Regimul „Aşezământului obrazovaniei oblastei Basarabiei".

Generalul Bachmetiev fu numit guvernator civil al asarabiei care, pentru a potoli spiritile agitate, lansă o roclamaţiune către populaţiunea nemulţumită prin care făgă-uia că Basarabia se va administra după vechile sale drep-ri şi obiceiuri, că locuitorii se pot folosi în cererile lor e limba moldovenească şi grecească ca în Moldova, că utirea de bir şi de serviciul militar se menţine încă şi exportul de cereale şi vite rămâne liber. Din cuprinsul estei proclamaţiuni se vede limpede care erau cauzele

nemulțumirilor populațiunii, care cerea respectarea vechilo datini și obiceiuri ale pământului, scutirea de dări și d serviciul militar, care s'a prelungit până la 1874, și liberu comerț cu Moldova.

Din ordinul țarului se institui o *comisiune de reform* care avea însărcinarea de a elabora un nou statut pentr Basarabia. Un membru al acestei comisiuni, însărcinată c lucrările de organizare a Moldovei de dincolo de Prut, con silierul de curte Svinin, fu trimis la Iași, pentru a culeg documente și informațiuni asupra felului cum se administra pe vremea Moldovei ținuturile de peste Prut. Svinin ave în deosebi să cerceteze care fuseseră drepturile și privile giile boerilor în Moldova, pe care doria să le afle direc dela Vodă. Năzuințele acestea de a aduna și codifica ve chile legiuiri pământene erau atunci în nota timpului, pre cum se vede din *Condica lui Caragea* (1818) și *Pravila lu Calimach* (1819), fără să mai pomenim de izvoarele legiu irilor străine ca *Codul civil austriac* ș. a. Comisiunea ce fu sese însărcinată cu lucrările de organizare a „*Moldovei Ru seşti*“ de dincolo de Prut, își terminase lucrările, alcătuin un *statut* sau *regulament organic*, dacă voiți, pentru nou orânduire administrativă a Basarabiei numit „*Așezământu obrazovaniei oblastei Basarabiei*“, care fu adus la cunoștinț obștească, în text paralel, în românește și rușește.

Insuși țarul *Alexandru Pavlovici* găsi de cuviință s vină la Chișinău pentru a promulga personal acest așeză mânt de drept public, care era, fără îndoială, o însemnat operă legislativă pentru timpurile acelea. Prin solemnita tea promulgării, țarul voia să demonstreze Românilor di Moldova și Muntenia, că Rusia înțelege să respecteze au tonomia deplină a Basarabiei și guvernarea ei după dati nile și obiceiurile pământului. In rescriptul său autogra din Chișinău, pe care'l adresă în 29 Aprilie 1818 genera lului Bachmetiev, țarul arată că „așezământul“ s'a alcă

tuit „din curată inimă și dorința a locuitorilor oblastiei“ basărabene și că a fost supus „la cea cu bună înțelepciune socotință a sfatului închiegat din bărbați, cărora starea și cele în ființă nevoi ale pământului acestuia le sunt cunoscute“. „*Oblastia Basarabiei* — zice mai departe împăratul — *își păzește a sa închieyare de norod, pentru aceia în tot primește și osăbit chip de cârmuire.* Dar scopul meu este plecat nu spre aceia, ca acest fără de măsură bine și toate cele ce curg din aceasta, să fie cu osăbire numai a vreunei stări de a locuitorilor, ci toți trebue să aibă la acesta împărtășire într'o dreaptă măsură“. Crescut în ideile luminate ale enciclopediștilor, țarul Alexandru se apropia prin enunțiațiunile aceste de principiile democratice moderne. Astfel credea el că s'ar putea înfăptui „ideia emancipării unui popor aliat de sub jugul dușmanului comun“. Numai că „emancipare“ nu se poate numi măsura samavolnică de a răpi unui „popor aliat“, la așezarea păcii, mai bine de jumătate din țara lui!

„Așezământul“ prevede păstrarea și respectarea „legilor și obiceiurilor“ Moldovei în toate diregătoriile publice și *„întărește întrebuințarea limbii moldovenești, pe temeiul și spre întărirea dreptăților și pronomiilor și a legiuirilor locului, acele cu multă milostivire lăsate pentru de apururea oblastiei Basarabiei“.*

4. Dispozițiunile noului „așezământ“

După noul „așezământ“ puterea executivă se găsia în mâna *„Oștenescului General-Gubernator“*. „Așezarea la hotar — glăsuește așezământul — și numărul cetăților din ea cer ca oblastia și cârmuirea ei politică să fie subt privighierea și în sama unei ocârmuiri militare (oștinești). Deptacea oblastia Basarabiei se va afla supt privighierea Oștenescului General-Gubernator de Podolia, căruia i-se lasă

voie, după trebuința ce va fi, a se afla față în al Oblaste
Basarabiei oraș sau în Camenița Podoliei fără de nici
protimesisă în unui sau altui loc". „Orașul oblastiei s
însemnează a fi orașul Chișinău, cu socotința a se dobând
acest oraș în stăpânirea Hasnalei (casieria statului) dela
mănăstiri cu învoială despre amândouă părțile". Văzurăm
mai sus că, la începutul veacului al XVII-lea, Chișinău
ajunse în stăpânirea mănăstirii Sf. Vinere, iar partea ora-
șului care se întindea pe teritoriul Buicanilor aparținea
mănăstirii Galata din Iași. La stăruința gubernatorului Bah-
metiev, proistosul Galatei, luând binecuvântarea Patriarhu-
lui Ierusalimului Policarp, *„paradosi moșiile ce au fost*
Galatei anume Buicani și Vorniceni la haznaua Impărăteșt
Sale Mâriri Alexandru Pavlovici a toată Rusia" (Martie 1818)
Acelaș lucru îl făcu și proistosul mănăstirii Sf. Vinere, c
era închinată „sfântului de Dumnezeu umblatului munte a
Sinaiului", paradosind la haznaua împărătească moșiile
Chișinău și Hrușca „spre folosul *gubernicescului oraș Chiși*
nău, știind că după înalta voință întăridu-se a fi pentru
olatul Basarabiei, târg al Guberniei" (Martie 1818). Pu-
terea gubernatorul militar era însă îngrădită de *„Inaltu*
Sfat al Oblastiei", care se compunea de un președinte, 4
membri și 6 deputați. Președintele acestui Sfat era *„Marel*
Nacialnic al oblastiei General-Gubernator Oștenesc de Podolia"
Membrii erau: *„Gubernatorul politicesc"*, Vice-Gubernatorul
președintele judecătoriei criminălicești și președintele ju-
decătoriei politicești. Cei șase deputați se alegeau de că-
tră nobilime pe termen de 3 ani, prin întărirea General-
Gubernatorului Oștinesc. Intre acești 6 deputați trebuia să
fie și mareșalul nobilimii „pavățuitorul dvorianstvii oblastii"
Gubernatorul și Vice-Gubernatorul se orânduiau cu „Inalta
Impărăteștii Sale Măriri întărire", iar ceilalți doui *„sovietnici"*
erau numiți de Gubernatorul-General.

Despre atribuțiunile Inaltului Sfat dispune așezământu

următoarele: „Al oblastiei Verhovnăi Svat va căuta toate de obşte pricinele oblastii adecă: cele de punere la cale, împlinitoare, a haznelii şi iconomiceşti; aşişderea pricinile de apelaţie criminaliceşti şi de cercetări, precum şi acele de giudecată politiceşti pentru ori şi ce avere mişcătoare şi nemişcătoare şi pentru hotărâtul de moşii". Vedem deci că sfatul era compus în majoritatea sa din reprezentanţii boerimii băstinaşe, că el vota legi, le punea în aplicare, judeca cause civile şi penale, hotărnicia moşiile şi aplana certurile pentru violarea posesiunii. Cam acestea erau şi atribuţiunile divanului domnesc din Iaşi şi Bucureşti. „Hotărîrile Sfatului, întărite cu mulţimea glasurilor, nu erau supuse apelaţiei şi se aduceau fără întârziere întru îndeplinire; iar feţele particulare puteau ca asupra Sfatului oblastiei să se jăluească Impărătescului Sfat prin mijlocirea ministrului justiţiei sau a General-Procuratorului".

Cu privire la limba de gestiune, „aşezământul" cuprinde următoarele dispoziţiuni: „Pricinile la Verhovnăi Sfat se vor lucra în limbele rusească şi moldovenească, după cum se va cuveni fiinţei pricinei, adecă: cele de punere la cale a haznalei, criminaliceşti şi de cercetări, ruseşte şi moldoveneşti, cu păzirea legiuirii Imperiei Rosiei şi cu ţinerea dreptăţilor şi obiceiurilor pământului la ceia ce se va atinge de apărarea dreptului particularilor; iar pricinile giudecăţi politiceşti şi de hotărîturi se va lucra *în singura limba moldovenească* şi *judecăţile se vor face pe temeiul legiuirilor şi obiceiurilor Moldovei.* Toate publicaţiile, ordinile, citaţiile vor fi scrise ruseşte şi moldoveneşte".

„Aşezământul" aduce unele modificări în împărţirea administrativă a Basarabiei. Oblastia fu împărţită în 6 judeţe şi anume: judeţul Hotinului cu capitala Hotin, judeţul Iaşi cu capitala *Bălţi,* judeţul *Orheiu* cu capitala *Chişinău* şi judeţele Bender, Akkerman şi Ismail câteş-trele cu capitala cu acelaşi nume.

La fiecare ţinut se rândui câte un *căpitan ispravnic* şi 4 asesori sau comisari, după alegerea nobilimei şi cu întăritura gubernatorului general. Ţinuturile ce erau împărţite în ocoale cu câte un *ocolaș* în frunte, iar la sate cu câte un *vornic*, care cinuri trebuiau să fie „alese de către ispravnic, nu întru alt chip, decât cu primirea obştiilor şi din însuşi locuitorii ce vor fi stătorniciţi şi vor avea în ţinut averea lor, dară nu din oameni de pe delături, îngrădindu-se puterea acestora cu hotărîrea datoriei fieştecăruia".

La târguri se aşezară *„dume orășănești și cârmuiri de bresle"* şi anume după *legiuirile rusești*. Locuitorii erau împărţiţi în *nouă clase, tagme* sau *„soslovii"* şi anume: *Partea duhovnicească* (duhovenstvo), marea nobilime (dvoreanstvo), *boerinașii, mazilii, ruptașii, negustorii* şi *târgoveții, țăranii* sau *sătenii muncitori de pământ, Ţiganii* şi *Jidovii*, arătându-se „drepturile şi pronomiile" fiecărei tagme în parte. Pentru dreapta judecată se rânduiră la ţinuturi câte un judecător şi 2 asesori, după alegerea nobilimii şi cu întărirea gubernatorului general.

Vedem deci că „aşezământul" din 1818 prevedea ca toate organele administrative şi judecătoreşti, dela primarul satului până la membrii „înaltului sfat", să ajungă la putere *prin alegere*, ele erau deci *elective*. Corpul electoral era restrâns şi se compunea din proprietarii ce aveau cel puţin 300 deseatine pământ şi din fiii lor vârstnici. *„Așezământul" era deci o adevărată constituție largă și liberală, care așeza Basarabia în hotarele imperiului rusesc alături de Polonia, Finlanda și Georgia, care primiră și ele dela țarul Alexandru I constituțiuni analoage.*

5. Reacţiunea sub Nicolae I şi „regulamentul" lui Voronzov.

Regimul acestui „aşezământ" crea pentru Basarabia condiţiuni prielnice de desvoltare, în deplină conformitate

cu vechile sale tradiţiuni istorice şi în senzul aspiraţiunilor populaţiunii băştinaşe. Gubernatorul Bahmetiev care era un om „corupt şi foarte ambiţios“, fu înlocuit prin bătrânul general *Inzov,* care în 1823 făcu loc prinţului *Voronzov,* ce fusese gubernator militar al Odessei.

Dar din nefericire, regimul „aşezământului“ n'a ţinut multă vreme. In 1825 muri ţarul Alexandru Pavlovici, luând cu sine în mormânt şi principiile liberale şi autonomiste de care se călăuzise în cursul domniei sale. Urmaşul său *Nicolae I* era un autocrat din creştet până'n talpă, căruia lumea ideilor nobile şi umanitare îi rămăsese necunoscută. Aţâţat de cinovnicii săi îngânfaţi, corupţi, înculţi şi intoleranţi, el inaugură în Basarabia, ca şi în celelalte oblastii *sistemul restricţiunilor politice şi naţionale,* care duse la răscoala Decabriştilor şi a Polonilor (1830), pentru ca sub urmaşii săi Alexandru II-lea, Alexandru III-lea şi nenorocitul Nicolae II-lea acest sistem să degenereze în cea mai odioasă *opresiune şi exterminare* a naţionalităţilor subjugate în propria lor patrie.

Schimbarea de sistem ce se produse în regimul rusesc dădu tuturor adversarilor autonomiei Basarabiei şi a celului său de administraţie după vechile tradiţiuni şi obiceiuri moldoveneşti, prilejul binevenit pentru a plasa la Petrograd denunţurile lor calomnioase împotriva ocârmuirii autonome şi a susţinătorilor şi apărătorilor acestei cârmuiri. Uneltirile şi ponegririle unor duşmani neîmpăcaţi ai neamului moldovenesc din Basarabia, de pănura unui Bludov, Donghinov, Vighel şi alţii, prinseră în cercurile conducătoare din Petrograd cu atâta mai uşor, cu cât aprigul apărător al intereselor naţionale din Basarabia, care era mitropolitul Gavriil Bănulescu, murise în 1821, şi urmaşul său, un cleric rus, n'avea nici autoritatea dară nici tragerea de inimă pentru nevoile pământenilor ca meritosul său predecesor. Şi aşa s'a întâmplat că răuvoitorii şi clivititorii Moldo-

venilor băștinași să găsească crezare la curtea noului ța și să determine abrogarea constituției autonomiste a Ba sarabiei.

Indată după urcarea pe tron a țarului Nicolae I s' redus competința „înaltului sfat", luându-i-se atribuțiunil judecătorești, iar în 1828 „așezământul obrazovaniei oblas tiei Basarabiei" fu abrogat în întregime, pentru a fi înlocui cu faimosul *„regulament"* al lui Voronzov, ce primi san țiunea țarului la 29 Ianuarie 1829. După dispozițiunil noului „regulament" toată puterea de ocârmuire trec asupra gubernatorului general. In locul „Inaltului Sfat" s constitui așanumitul *„sfat al oblastiei"*, care nu mai ave atribuțiuni administrative, ci se convoca de două ori p an pentru a-și da avizul numai în chestiuni economice Membrii „sfatului oblastiei" nu erau aleși, ci numiți d către gubernatorul general, afară doară de reprezentantu nobilimii care era ales.

In locul căpitanilor isprăvnici, ajunseră în frunte ținuturilor nacialnici ruși. Băștinașii cari doriau să ocup o slujbă în administrația țării, trebuiau să cunoască limb rusească, căci articolul 63 din „regulament" oprea în trebuințarea limbii moldovenești în actele publice. Cu toat acestea limba moldovenească se mai menținea pe ici colo î acte până în 1854 când dispăru cu desăvârșire, făcând lo celei rusești.

Slujbașii publici nu se mai alegeau ca mai înainte ei se numiau de către gubernatorul general, care din vre mea lui *Feodorov*, dela 1836, întrunia în mâna sa toat puterea civilă și militară. Numai dela 1859 încoace sfatu nobilimii dobândi oarecare influență asupra numirii nacial nicilor. *„Regulamentul lui Voronzov desființă deci autonomi Basarabiei, înlocuind legiuirile moldovenești prin cele rusești introducând limba rusă în toate actele publice. Din punctul de pri vire administrativ nu mai era aproape nici o deosebire între ocâ*

muirea Basarabiei şi cea ce a celorlalte gubernii ruseşti. Intreaga viaţă publică se rusificase şi agenţii acestei rusificări erau cinovnicii ruşi, începând cu gubernatorul general până la cel din urmă zapciu". Perioada rusificării Basarabiei şi deplina ei contopire cu „*matuşca*", Sfânta Rusie, începu.

6. Transformarea „oblastiei" în „gubernie" şi introducerea „zemstvelor" în Basarabia.

Sistemul acesta autocrat şi centralist totodată, devinise foarte curând odios şi insuportabil. Populaţiunea şi îndeosebi nobilimea şi târgoveţii mai cuprinşi suportau numai cu greu starea aceasta de lucruri şi de aceia cereau autonomie şi provincială şi judeţeană. Guvernul rus găsi îndreptăţite până la un anumit grad năzuinţele acestea autonomiste şi pentru a le satisface şi a le canaliza în direcţiunea scopurilor urmărite de dânsul, el creă în 1864 instituţiunea „*zemstvelor*", pe care în 1870 o întroduse şi în Basarabia. Aceasta era, ca şi ucazul de improprietărire a clăcaşilor, o concesiune pe care absolutismul o făcu curentului pentru constituţionalitate şi autonomie, care se accentua în Rusia tot mai hotărît dela războiul Crimeei încoace, când autocratismul rusesc suferi, sub dărâmăturile Sevastopolului o înfrângere aşa de ruşinoasă. Prin noul ucaz al ţarului Alexandru II-lea se întroduse în Rusia autonomia comunală, judeţeană şi provincială. Fiecare oraş, judeţ şi gubernie obţinu deplin dreptul de a alege consilii comunale, judeţele şi provinciale, compuse din nobili, târgoveţi şi ţărani. In competenţa acestor „dume" şi a delegaţiunilor lor permanente cădea o serie de chestiuni care priviau gospodăria locală privitoare la căile de comunicaţie, instrucţiunea publică, alimentaţia, siguranţa locală, poşta, serviciul sanitar etc. Zemstvelor judeţene corespondea zemstva gubernială sau provincială care representa provincia întreagă.

Sediul acestor zemstve erau capitalele ţinuturilor şi capitala provinciei, Chişinăul. Membrii zemstvelor se alegeau după un anumit cenz din rândurile nobilimii, ale orăşenilor şi ţăranilor. Activitatea zemstvelor pe terenul economic şi sanitar era destul de apreciabilă. In ceia ce priveşte însă activitatea lor pe terenul politic şi cultural, trebue să constatăm, că cu puţine abateri onorabile, ele au servit guvernului ţarist de instrumente docile pentru atingerea scopurilor sale de rusificare.

In 1869 s'au codificat, cu ajutorul unei comisiuni de specialişti, legiuirile Basarabiei, folosindu-se traducerea din greceşte a lui Manolache Donici. Dispoziţiunile acestor legiuiri privitoare la dreptul civil au întrat în codul general al legiunilor ruseşti, volumul X partea I. Iar în 1874 s'a introdus în Basarabia, ca şi în toată Rusia, obligativitatea serviciului militar.

Curând după aceasta, în 1871, Basarabia pierdu caracterul de oblastie sau provincie privilegiată, şi deveni o simplă „*gubernie*“ a imperiului ţarist, urmând a fi administrată după zacoanele ruseşti. In 1889 s'au suprimat judecătoriile de pace şi în locul principiului modern al selecţiunii atribuţiunilor administrative de cele judecătoreşti, s'a introdus în Basarabia instituţiunea „*zemski-navialnicilor*“ care uniau ambele atribuţiuni administrative şi judecătoreşti în persoana lor. Măsura aceasta s'a luat, după însăş mărturisirea lui Batiuşcov, pentru „*a stârpi obiceiurile princioase Moldovenilor, de care ei continuau să se bucure şi după anexare*“.

Obiceiurile moldoveneşti trebuiau înlocuite prin cele ruseşti, pentru că „populaţiunea rusă să se poată bucura de toate prerogativele unei naţiuni stăpânitoare în Basarabia“. In aceste condiţiuni, nefavorabile ba chiar ostile elementului românesc, fu ocârmuită Basarabia până în pragul revoluţiei din 1905. Dela asasinarea ţarului Alexandru II-lea

acţiunea cea mai straşnică se manifesta în toate direc-
nile vieţii publice.

7. Congresul din Paris şi realipirea la Moldova a ţinuturilor Cahul, Bolgrad şi Ismail.

Dela răpirea din 1812 încoace, Basarabia a format de 4
i baza pentru operaţiunile militare ale oştirilor ruseşti la
unăre. In 1828 Rusia declară războiu Turciei, ocupând ca de
oicei, Moldova şi Muntenia. Ocupaţiunea rusească a ţărilor
mâne dăinui până în 1834, când se împliniră condiţiunile
atatului de pace dela Adrianopol (1829) şi ţarul dădu
din oştirilor sale de a se retrage peste Prut. In răstimpul
ela de 6 ani dispărură restricţiunile de comunicaţie de
Prut şi Românii basarabeni avură prilej de a împrospăta
întări legăturile economice, sociale şi culturale cu fraţii
r din Principate. Din acest contact, deopotrivă de rodnic
pentru unii şi pentru alţii, Basarabenii sorbiră puteri
oaspete în lupta lor naţională. Mişcarea naţională dela
48, care cuprinsese în vâltoarea ei pe Românii din Prin-
pate, Ardeal şi Bucovina, nu putu prinde şi dincolo
Prut, fiindcă oştirile ţarului Nicolae I. steteau gata la
tar pentru a înăduşi ori ce mişcare politică. Generalii
iders şi Paskievici trecură în Ardeal pentru a înfrânge la
ria rezistenţa Maghiarilor răsvrătiţi (August 1849).

Nu trecură nici două decenii dela acele memorabile în-
mplări, când în 1853 un nou războiu isbucni între Ruşi şi
rci din pricina locurilor sfinte. Rusia voia cu orice preţ
aducă sub protecţiunea ei nu numai aşezămintele biseri-
şti şi mănăstireşti din imperiul otoman, ci şi pe toţi creş-
ii ortodocşi din Turcia europeană, cari atingeau ţifra de
ui multe milioane de suflete. Între aceştia se socotiau
mânii din Principate, Sârbii, Bulgarii şi Grecii. Poarta
împotrivi acestui amestec inoportun în trebile sale in-
ne, iar la această împotrivire Rusia răspunse cu decla-

rarea războiului. Ca de obiceiu, oştirile ţarului înund
Moldova şi o ocupară. Curând însă Englitera şi Fra
veniră în ajutorul Porţei şi atunci Rusia fu nevoită să
tragă în grabă armatele sale din Moldova şi să le îndre
spre Crimea, unde Turcii cu aliaţii lor ameninţau Sevastopo
Sub zidul acestei cetăţi se dădu bătălia hotărîtoare, ce
sfârşi cu înfrângerea Ruşilor, contra cărora se conjurase
holera şi gerul cumplit (1855). Ţarul Nicolae I muri
scârbă şi remuşcare şi atunci fiul său *Alexandru II*,
grăbi să semneze tratatul de pace dela Paris (30 Ma
1856), care impunea Rusiei îndatorirea de a restitui M
dovei Basarabia sudică cu târgurile Cahul, Bolgrad şi Ism

Mare fu bucuria Moldovenilor când veni vestea
Iaşi, că congresul de pace din Paris a silit pe R
să dea înapoi măcar o parte din prada din 1812. Vas
Alexandri scrise atunci frumosul marş: „Drum bun", c
a fost cântat de ostaşii români la trecerea Prutului şi
care găsim următoarea strofă:

„Hai cu Domnul Sfântul,
Haideţi peste Prut,
Să păzim pământul
Care l'am avut".

Bucata de pământ basarabean, ce fusese retroced
Moldovei, cuprindea o suprafaţă de 10.288 verste p
trate şi adăpostia o populaţiune de 127.330 suflete, c
se compunea din Moldoveni, Lipoveni, Găgăuţi şi Bulg
Locuitorii acestui ţinut se învredniciră de a fi colabo
la opera unirii Moldovei cu Ţara-Românească într'o si
gură ţară: România, sub binecuvântata ocârmuire a
Alexandru Ioan Cuza (1859). In proclamaţiunea sa că
locuitorii Basarabiei din 1859, noul Domn al Principatel
Unite zicea: *„Venim printre voi ca Domn şi ca Părinte
să vă aducem bucurie şi vindecarea rănilor de care aţi păti
până acuma. Noi dorim ca să primiţi sosirea noastră în m*

ul vostru ca un semn de pace şi de mângâere". Şi înadevăr, uitorii acestui ţinut se bucurară de împroprietărirea clă-şilor săvârşită de primul Domn al României şi vă-ră cu ochii lor izgonirea călugărilor greci, cari sugeau duva ţării, trăind din munca şi sudoarea ţăranului. Ei ă martori oculari la unele din cele mai măreţe acte din oria noastră contemporană: întemeierea dinastiei române n Carol-Vodă-cel-Cumpătat (1866) şi apoi la proclama-neatârnării (1877).

Ocârmuirea moldovenească a întrodus acolo vechile iuiri pământene, cari fură respectate de Ruşi şi după re-cedarea acestor ţinuturi până în zilele noastre. In 1864 mânii reînfiinţară vechea eparhie a Ismailului, aşe-nd în fruntea ei pe eruditul episcop Melhisidec Şte-escu, care deschise pe lângă scaunul său episcopal şi seminar duhovnicesc pentru deşteptarea şi luminarea rhioţilor săi. Sub aceiaşi părintească ocârmuire româ-ască s'a deschis şi un gimnaziu în Ismail şi 125 de şcoli mare pe la târguri şi pe la sate cu o populaţiune şcolară 7000 băeţi şi 944 fete. Bulgarii şi Găgăuţii, cari popu-o bună parte din ţinuturile, Bolgrad, Cahul şi Ismail tinuară de a se bucura de toate drepturile şi libertăţile naţionale, având centrul lor în Bolgrad.

8. Congresul din Berlin şi pierderea din nou a Basarabiei sudice.

Dară bucuria basarabenilor de a putea colabora la con-darea României noui, n'a fost de lungă durată, fiindcă în 7 izbucni un nou răsboi între Ruşi şi Turci. Oştirile ruseşti ară din nou în Principate, dară de astădată cu învoirea ernului român. La înaintarea lor în Balcani, Ruşii se izbiră de puternica împotrivire a Turcilor, cari sub comanda Osman Paşa, se întăriseră la Plevna aşa de straşnic,

încât la un moment dat armata rusească era grav ameni
ţată de a fi aruncată în Dunăre. Atunci Marele-Duce N
colae adresă Domnitorului României celebra telegramă d
19 Iulie 1877, în care arată că Turcii, îngrămădind foa
multe trupe la Plevna, ameninţau serios armata ruseas
şi pentru aceia îi ceru ajutor grabnic. Atunci Românii t
cură Dunărea, venind în ajutorul Ruşilor. Domnitorul Carc
luă comanda armatei ruso-române dela Plevna şi o du
la o desăvârşită izbândă asupra lui Osman-Paşa care treb
să capituleze cu întreaga sa oştire.

Zdrobind împotrivirea turcească la Plevna cu ajuto
Românilor, Ruşii trecură Balcanii şi înaintară victorio
până în faţa Constantinopolului. Turcii îngroziţi de soa
capitalei lor, semnară armistiţiul dela San-Stefano care
supus spre revizuire congresului de pace ce se întruni
Berlin sub preşedinţia lui Bismark. Acolo Rusia cu tot
gământul ei solemn de a respecta integritatea teritoriu
României, revindecă şi obţinu retrocedarea ţinuturilor basar
bene înapoiate Moldovei în 1856. (Vezi harta No. 37).

Zădarnice rămaseră stăruinţele lui M. Cogălnicea
şi I. C. Brătianu, delegaţii României, de a convinge
membri congresului despre nedreptatea strigătoare la c
ce ni se făcea prin *„despoierea noastră de o porţiune d
patrimoniul nostru“*, care nu ar fi numai o durere adân
pentru naţiunea română, ci ea ar dărâma în sînul ei ori
încredere în tăria tractatelor şi în sfânta pază atât a pri
cipiilor de dreptate absolută, cât şi a drepturilor scrise
Aceste multe consideraţiuni, fură supuse de I. C. Brătia
„înaltei aprecieri a Marelui Consiliu European“, după
M. Cogălniceanu cetise înaintea Congresului binedocume
tatul său memoriu, în care arătă că „după dreptate nici
parte a teritoriului ei actual nu trebue să fie deslipită
România. Reînapoierea unei părţi din Basarabia cătră pri
cipatul Moldovei, prin tractatul dela 1856, a fost un a

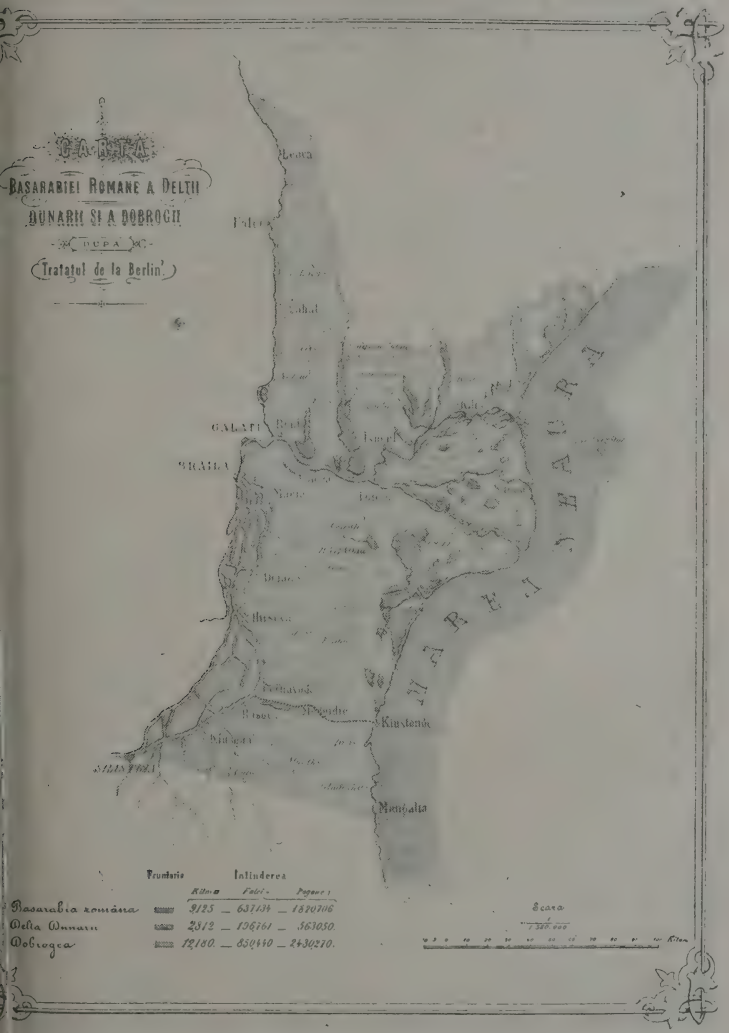

No. 37. Harta Basarabiei sudice şi Dobrogei.

de dreptate din partea Europei. Căci *trunchierea* dela 18
nu putea să se îndreptăţească nici prin faptul, nici p
dreptul de cucerire. La 1812, Basarabia făcea parte dintr
Principat a cărui autonomie fusese solemn mărturisită
toate tratatele ce se încheiaseră mai înainte între Impe
Rus şi Otoman".

„Mai cu seamă tractatul dela Cuciuc-Cainargi re
noscuse Domnilor Moldovei şi Ţării-Româneşti calita
de suverani şi stabilise că Basarabia face parte din M
dova. Aşa dar Basarabia era o ţară românească, cu ins
tuţiuni şi legi româneşti, foarte lămurit păstrate de
S. Impăratul Alexandru I. Acest respect al vechii naţio
lităţi era formulat în rescriptul imperial care confirmă
ganizaţiunea administrativă şi judecătorească a acestei p
vincii în urma alipirii sale de Rusia, fără ca să se facă ac
cea mai mică deosebire între Basarabia de jos şi cea
sus. Nici la 1878, precum nici la 1812, nu se poate c
României Basarabia pe baza unui fapt sau unui drept
cucerire. Ea aparţine unui Principat pe care înse-şi Rus
în tot cursul ultimului său războel cu imperiul turcesc,
primit şi l'a tratat ca pe un stat independent şi aliat.
altmintrelea chiar dela începutul campaniei, Rusia a înche
cu România o convenţiune, prin care i-a garantat foa
lămurit întegritatea actuală a teritoriului românesc".

Inzistând asupra faptului, că la început s'a cerut R
mâniei numai trecerea armatelor imperiale spre Balcani
mai apoi o efectivă cooperaţie militară, şi că oştirile no
stre au luptat alături de trupele ruseşti pentru dobândi
izbânzii depline, Cogălniceanu continuă zicând: „S'a înv
cat spre a susţine retrocedarea Basarabiei, amintiri de glo
şi de izbânzi militare. Dară, într'un aşa lung şir de ră
boae armatele ruseşti s'au distins pe multe câmpuri
bătălie şi şi-au preumblat gloria până sub zidurile Adri

olei. Şi cu toate acestea, nu li se recunoaşte un drept proprietate asupra regiunii Balcanilor".

„S'au mai pus înainte şi consideraţiuni de recunoştinţă. mânia ştie să-şi împlinească datoriile de mulţumire; ea ovedit aceasta totdeauna. Ea nu-şi uită nici istoria, nici nele binefăcătorilor ei; ea cinsteşte în Caterina-cea-Mare n Nicolae I, pe generoşii făptuitori ai tratatelor dela nargi şi dela Adrianopol. Dară că ea'şi aduce totodată inte şi de toate acele sacrificii pe care şi le-a impus tru mărirea, izbânda şi gloria Rusiei. Ea nu poate uita dela Petru-cel-Mare până'n ziua de astăzi, ea a fost, rând şi simultaneu, baza operaţiunilor militare ale Ru-, grânarul unde se aprovizionau armatele ei, chiar atunci d ele se opreau dincolo de Dunăre, şi teatrul prea de lte ori ales chiar de Rusia, precum cele mai groaznice uncinări. Ea ţine minte, în fine că la 1812 a pierdut în osul Rusiei jumătate din Moldova, adică Basarabia din t până'n Nistru".

Dară cu toată dreptatea aşa de evidentă a causei stre, „amputaţia României" era hotărîtă şi nu mai pu- fi zădărnicită. Rusia, voia cu orice preţ să şteargă e amintire cu privire la înfrângerea ei din războiul Cri- şi să-şi asigure accesul la Dunăre, de unde con- sul din Paris o siliră să se retragă. Ambiţiuni jignite nterese meschine de ordin politic şi economic, făcură diplomaţia rusească să rămână înaccesibilă argumentelor de convingătoare ale Românilor. Înţeleasă mai dinainte Austria, care ocupase Bosnia şi Herţegovina, Rusia stă- cu orice preţ asupra cesiunii Basarabiei, pe care con- ul i-o şi confirmă, trecând peste orice simţ de drep- şi omenie faţă de fraţii ei de arme dela Plevna,

In schimbul acestei dureroase pierderi teritoriale, Ro- ia ocupă *Dobrogea*, pentru a-şi deschide printr'ânsa un n deadreptul spre mare. Guvernul român trebui să se

conformeze hotărîrilor congresului, retrăgând autorităţi române de dincolo de Prut, fără să fi semnat vre un a formal de cesiune. La 1 Octomvrie 1878 autorităţile ruse luară în stăpânire ţinuturile retrocedate. Şi cu acest pri s'a adeverit cuvântul lui Beaconsfield, că „în politică îngra tudinea este adeseori răsplata pentru cele mai bune servici

CAP. III.

Populaţiunea Basarabiei.

Catagrafia din 1817. — 2. Rutenii şi Lipovenii. — 3. Ar-enii şi Grecii. — 4. Bulgarii şi Găgăuzii. — 5. Evreii. — Ţiganii. — 7. Colonizările în Basarabia. — 8. Coloniile mţeşti. — 9. Coloniile ruseşti şi căzăceşti. — 10. Prepon-ranţa etnică a Moldovenilor şi soarta coloniştilor români Caucaz. — 11. Rezistenţa Românilor faţă de măsurile de rusificare.

1. Catagrafia din 1817.

Basarabia era o ţară aşezată în drumul tuturor năli-rilor şi lipsită de munţi înalţi cari să poată da popu-iunii scutul şi adăpostul cuvenit în timp de restrişte. ntru aceste motive ea în vechime n'a putut fi bine po-lată. Regiuni întregi rămâneau pustii şi chiar bruma de ltură şi civilizaţie ce se prinsese pe alocurea, tânjia din cina nestătorniciei vremurilor şi a necontenitelor năvăliri loneze, căzăceşti, tătăreşti, turceşti şi muscăleşti. Nu e deci mirare dacă pe vremea anexării ei la Rusia, mărul populaţiunii atingea deabia cifra de 300.000 su-te. Dară cu toate acestea nu trebue să scăpăm din dere că pe acea vreme Moldova întreagă nu avea o pulaţiune mai mare de 800.000 suflete.

Indată ce se mai aşezară lucrurile, ocârmuirea rusească se la cale o nouă catagrafie sistematică pentru a stabili

numărul exact al populaţiunii. Pe calea aceasta s'au pu
constata în 1817 în Basarabia 92.946 de gospodării c
dau aproximativ cifra de 482.630 suflete. Vedem deci
numărul populaţiunii spori deodată cu restabilirea pă
şi liniştii în ţară.

Catagrafia oficială ni dă anumite indicii pentru a p
tea stabili şi naţionalitatea acestor locuitori. Pe lângă *M*
devenii îndigeni se pomeneşte încă şi *Evrei, Greci, Arme*
Bulgari şi Găgăuzi ca elemente etnice deosebite. Nu
pomeneşte cu nici un cuvânt de Turci şi Tătari. Aceş
se retraseră cu desăvârşire din raiale şi din Bugeac od
cu căderea acestor cetăţi. Doar ici colea de se mai prip
şea câte un Turc prin satele moldoveneşti. Despre un
de acest fel din ţinutul Hotinului ni povesteşte naturalis
Haquett. După izgonirea Turcilor din raia, unul din n
marii lor ajunsere în mare mizerie. Atunci ţăranii, făcând
li-se milă de fostul lor stăpân, hotărîră să-i dea pânea
toate zilele. O delegaţie porni la Hotin pentru a cere
voirea autorităţilor pentru această. La întrebarea gene
lului comandant ce ocupaţie vor să dea Turcului, ţăra
răspunseră : „Să ocupe a doua slujbă în satul nostru,
pască vitele".

Cât priveşte pe Evrei, Greci, Armeni şi Găgău
numărul lor era dispărent faţă numărul Moldovenilor
digeni. Datele recenzemântului dela 1817 arată în Ba
rabia 3.826 familii evreeşti, 640 familii greceşti, 530 arm
neşti şi 482 bulgăreşti şi găgăuzeşti, la un loc deci 54
famili neromâne. Restul de 91.048 de gospodării e
moldoveneşti. Intre aceste erau socotite şi cele câte va
de familii *rutene* sau *ucrainene*.

2. Rutenii şi Lipovenii.

Rutenii sau Ucrainenii nu sunt băstinaşi în Basarab
Ei sunt pribegi pe pământul Moldovei, venind, precum

ătat mai sus, din Podolia și Pocuția învecinată. In patria
r pământurile erau stăpânite de Polonezi cari îi puneau
muncă grea și-i asupreau peste măsură. Pentru petecul
e pământ pe care se hrăniau, ei trebuiau să facă proprie-
rului 100—150 zile de clacă pe an și să-i mai dea pe
easupra încă și dijma din roadele câmpului și din prăsila
nimalelor. In Moldova îndătoririle *vecinilor* față de pro-
ietari erau cu mult mai ușoare și de aceia iobagii ucrai-
ei se folosiau de ori ce prilej pentru a fugi peste Nistru
Moldova. Fugarii acestia nenorociți se așezau ca *„lă-
rași“*, căci așa se numiau „oamenii străini de adunătură
ră căpătăiu, ce se adăpostiau prin satele moldovenești,
trăiau cu gazduitorii lor români în cea mai bună prietenie.
unele sate Ucrainenii s'au contopit chiar cu Românii ;
altele însă, ei, primind necontenit întăriri de dincolo de
istru, au covârșit pe Moldovenii băștinași și au izbutit
li impune chiar limba lor. Așa s'au ucrainizat sate în-
egi în ținutul Hotinului și Cernăuților, unde întâlnești
zeși cu nume neaoșe românești, dar cari nu înțeleg nici o
rbă românească. Cei ce se folosesc deci azi de limba
rainească în acele regiuni ale României întregite nu sunt
toții de obârșie ruteană. O parte din ei sunt, ce-i drept,
mașii bejenarilor ruteni din Podolia și Pocuția, dar altă
rte destul de însemnată sunt Moldoveni rutenezați, cari
bue readuși la conștiință originei lor românești.

Pe vremea anexării Basarabiei numărul Rutenilor din
utul Hotinului era neinsemnat. Dovada cea mai bună
ntru aceasta este faptul că comisiunea de recenzemânt
n 1817, numită de Ruși, nu amintește cu nici un cuvânt
ei. Comisiunea pomenește de Greci, Armeni, Bulgari,
igăuți și Evrei ca populațiuni deosebite, dar de Ruteni sau
raineni nu se pomenește de loc. Numărul lor trebue
fi fost așa de neînsemnat, încât puteau fi trecuți în izvodul
oldovenilor. Catagrafia arată numărul gospodăriilor din ți-

nutul Hotinului cu 21.701. Cred că nu greşim dacă adr
tem că o treime din aceşti gospodari erau de Ruteni. Da
mai adăogăm la acestia şi cele 1200 familii de *Lipove*
cari pribegiseră din motive religioase în Basarabia, put
constata că pe vremea răpirii Basarabiei traiau acc
aproximativ 8000 de familii ruseşti. Restul de aproa
84.000 de familii erau de obârşie moldovenească s
românească.

3. Armenii şi Grecii.

Armenii s'au aşezat în Basarabia cu multă vre
înaintea Rutenilor şi Lipovenilor, venind în părţile noas
din Armenia-Mică ce era aşezată în părţile Ciliciei cu ca
tala Sis. In 1375 regatul lor căzu în mânile păgânilor
atunci Armenii se împrăştieră în ţările mediterane ; o pa
din ei pribegiră în regiunile pontince, ajunseră în M
dova şi de aici în Polonia. Pe timpul lui Alexandu-c
Bun Armenii se aşezaseră deabinelea în Moldova, unde
ca cunoscători ai împrejurărilor din Levant, dobândiră
rând o mare înrăurinţă asupra negoţului moldovenesc. I
cauza concurenţei pe care Armenii o făceau negustori
moldoveni, şi nici decum din motive religioase — căci I
mâni sunt cel mai tolerant popor din lume — ei fură întro v
me persecutaţi în Moldova. Incolo Armenii, trăind în bună în
legere cu Moldovenii băştinaşi, deprinseră limba romî
dar păstrându-şi neatinse datinele, obiceiurile şi legea
strămoşească. Ei trăiau pe la târguri ca negustori şi pe la s
ca arendaşi. In cursul timpului numărul lor a scăzut foa
mult, aşa că azi deabia atinge cifra de 2000.

Grecii s'au răspândit în Moldova, în număr mai ma
numai prin veacul al XVII-lea. Şi ei trăiau din negoţ p
târguri şi ca arendaşi de moşii pela sate. Mare era
mărul lor pela mănăstiri ca călugări şi ca slujbaşi mănă

ti. Curând Grecii, îmbogăţindu-se din negoţ şi arân-
şie, se încuscriră cu vechile familii boereşti şi pe calea
asta dobândiră cu vremea mare rost în trebile ţării.
timpul domnilor fanarioţi înfluenţa lor în stat şi în bi-
ică era covârşitoare. Limba grecească era dominantă în
erică, în şcoală şi în viaţă publică. La începutul vea-
ui al XIX-lea Grecii erau răspândiţi în Basarabia şi
au centrul lor la Odessa, unde luă fiinţă asociaţia lor
itică „*Eteria*“ cu scopul de a elibera Grecia de sub
ul turcesc (1814). Copo d' Istria, ministrul împăratului
xandru I, şi însuş ţarul sprijiniau mişcarea eteriştilor,
fruntea cărora se găsia Alexandru Ipsilanti, cumnatul lui
akazy din Chişinău. Numeroşi erau Grecii în oraşele
a Dunăre. In cimitirul din Ismail se luă importanţa
ărîre cu privire la răscoală eteristă. In lazaretul dela
leni se întâlni Ipsilanti cu omul de încrede al lui Mihai
dă Şuţu pentru a pune la cale răscoala grecească din
ldova (1821). Cu un cuvânt Grecii din Odessa şi Basa-
ia au jucat un rol foarte important în mişcarea eteristă
ui Ipsilanti. De atunci numărul Grecilor a sporit cu
lt în Basarabia, unde continuau a se îndeletnici cu ne-
ul şi cu cultura pământului ca mari proprietari.

4. Bulgarii şi Găgăuzii.

Bulgarii s'au aşezat în Basarabia numai în a două
ătate a veacului al XVIII-lea. Ei sunt pribegi din ţara
de baştină pe care o părăsiau din pricina asupririlor
e îndurau din partea Turcilor. De câte-ori armatele
şti ajungeau la Dunăre, se găsiau Bulgari cari se fra-
izeze cu Ruşii şi să le ofere serviciile lor. La retrage-
Ruşilor aceşti Bulgari erau compromişi în ochii Tur-
r şi trebuiau să se expatrieze, urmând armatele ruseşti
etragere. Unii din acestia rămăneau în Moldova şi

Basarabia, alţii pătrundeau mai adânc în lăuntrul Ru
unde se găsia mult pământ pustiu care-şi aştepta pe c
vatorii săi în deosebi în gubernia Cherzonului. Propaga
rusească lucra între Bulgari pentru a-i îndemna să se a
în Rusia şi îndeosebi în regiunile cucerite de cu
dela Tătari.

Pentru întâiaş dată se pomeneşte de bejenari bul
în Basarabia în 1769 în timpul războiului ruso-turc
atunci. Războaele dintre Ruşi şi Turci ce urmară după ace
dată oferiră multor Bulgari prilej de a se expatria pe
a-şi căuta în Basarabia şi în Rusia-Noua o nouă pa
Catagrafia din 1817 arată 12 sate basarabene locuite
pribegi din sudul Dunărei, aşezate toate între Ialpu
Lunga. Satele acestea adăpostiau 482 familii „bulgăre
şi 38 familii moldoveneşti. Căpetenia lor era un oare
Copceac.

In timpul de faţă 6 dintre aceste sate şi anume:
ghinge, Chessău, Beş-Alma, Bourci, Ciadâr-Lunga, To
şi Gaidar sunt locuite de Găgăuzi, ceia ce dovedeşt
ele fusese şi întemeiate de ei. *Găgăuzii* sunt un n
de obârşie *pecenego cumano turcă,* care a îmbrăţişat l
creştină, dar şi-a păstrat limba naţională turcească,
curată ca a Turcilor şi neatinsă de influenţa arabă, c
mărturia unuia dintre fruntaşi lor. Găgăuzii traiau
massă compactă în Dobrogea şi se întindeau în
până spre Varna. De acolo ei au pribegit spre N
şi, trecând Dunărea, s'au aşezat în Bugeac, întem
acolo sate împreună sau alături de Bulgarii pribegi
ei din aceleaşi regiuni, în acelaş timp şi din aceleaşi ca

După răpirea Basarabiei numărul Bulgarilor şi
găuzilor sporia mereu. Stăpânirea rusească sprijinia cu t
mijloacele aşezarea lor în Bugeac, unde era mult păr
pustiu părăsite de Tătari. Şi aşa s'au putut înjgheba a
43 de sate bulgaro-găgăuzeşti care se bucură până azi

mită autonomie, garantată lor de fostul guvern rusesc şi Cuza-Vodă din vremea când aceste sate fusese retro-ate Moldovei deodată cu întreg sudul Basarabiei.

5. Evreii.

De Evrei se pomeneşte de mult în Moldova. Numă-lor însă în vechime n'a fost nici odată mare. Când ıgeau să fie prea numeroşi, Domnul îi izgonia din ţară e hotar în Galiţia şi Podolia, de unde veniseră în Mol-a. Aşa s'a întâmplat bunăoare pe vremea lui Petru-Vodă-iopul. Ei trăiau din negoţ, dar nu se puteau lua la în-ere cu Grecii şi Armenii, cari erau şi ei meşteri neîn-uţi în breasla comerţului, având vechi legături cu regiu-levantine. Numai în cursul veacului al XVIII-lea Evreii pură a pătrunde în număr mai mare din Ucraina în urile Moldovei dintre Prut şi Nistru. Intr'o vreme ei „orândari pe la vadurile Nistrului", înlocuind pe Moldo-şi Greci, până ce căpitanul de Soroca ceru înde-area lor. Ei făceau negoţ cu „horilcă", pe care la în-ıt o aduceau din Ucraina, iar mai apoi înfiinţară velniţi a conacurile boereşti. Numărul lor a sporit foarte mult vremea războiului ruso-turc dela 1806—1812, fiindcă remea aceia graniţa spre Polonia şi Ucraina era des-ă, îngăduind Evreilor intrarea în Moldova cu mic cu e. Aşezământul dela 1818 îi consideră ca o tagmă deo-tă şi dispune ca ei „să fie împărţiţi prin tagma negus-or, a târgoveţilor şi a lucrătorilor de pământ după în-ânările lor". Spre deosebire de celelalte tagme ei nu au dobândi proprietăţi rurale, afară de „părticele din pustiu din singura stăpânire a haznalei pentru sămănă-şi pentru a face fabrici". Li se îngădue însă a ţine în dă vânzarea băuturilor la moşiile haznalei şi particu-

lare, a ţine mori, velniţi, berării şi alte acareturi asem
acestora, nefiind ei nici de cum volnici a stăpâni nor
de legea creştinească". Catagrafia dela 1817 arată 3.82
familii evreeşti în Basarabia.

Nemţii şi *Velicoruşii* s'au aşezat în Basarabia n
după alipirea acestei ţări la Rusia.

Din cele arătate mai sus vedem deci că, dintre
neamurile câte trăesc azi în Basarabia, Românii sau Mo
venii sunt populaţia cea mai veche din aceasta frum
şi binecuvântată ţară. Toate celelalte neamuri conlocuit
venind mai târziu în Basarabia, găsiră acolo pe Moldo
ca singuri băştinaşi ai ţării. Grecii au venit din ostroa
lor îndepărtate, mânaţi de dorul de câştig şi de mă
Armenii s'au adăpostit la noi după căderea regatului
dela malul Mediteranei. Lipovenii s'au bucurat de ospi
tatea şi toleranţa ţării noastre ca nişte bieţi credinc
urmăriţi pentru credinţa lor bisericească. Rutenii sau U
nenii s'au oploşit în regiunile dela nordul Basarabiei ca
pribegi nenorociţi şi fără căpătâiu, fugind dela vetrele
strămoşeşti din Galiţia, Pocuţia şi Podolia pentru că
patria lor nu mai puteau suporta obijduirile proprieta
de pământ. Evreii au năvălit în Basarabia venind din
liţia, Podolia şi Ucraina pentru că la noi puteau în
mai bine trebile lor negustoreşti. Bulgarii şi Găgăuzii
emigrat din Dobrogea de urgia Turcilor pentru a găs
Bugeac un trai pacinic şi liniştit. Toţi câţi au venit la
şi s'au aşezat în mijlocul nostru, cu gând bun şi cu
de muncă, au fost bine primiţi din partea Românilor b
naşi, urzitorii şi păstrătorii vechilor tradiţiuni politic
culturale ale Basarabiei.

Din însemnările catagrafiei oficiale ruseşti dela
vedem deci că pe vremea răpirii Basarabiei se gă
acolo 96.526 de gospodării cu 482.630 de suflete, cari
împărţiau după naţionalitate precum arată următoarea tab

UNITĂȚI	NAȚIONALITATEA								LA UN LOC
	Români	Ruteni	Evrei	Lipoveni	Greci	Armeni	Bulgari	Găgăuzi	
Gospodării	83.848	6.000	3.826	1.200	640	530	241	241	96.526
Suflete. . .	419.240	30.000	19.130	6.000	3.200	2.650	1.205	1.205	482.630
Procente. .	86%	6,5%	4,2%	1,5%	0,7%	0,6%	0.25%	0.25%	100%

6. Ţiganii.

Ţiganii nu sunt pomeniţi în catagrafia rusească 1817, fiind că ei în acea vreme nu erau „gospodari" sine stătători, ci *robi* pe moşiile domneşti, boereşti şi năstireşti. Cu toate acestea însă ei sunt pe lângă Ro populaţia cea mai veche a Basarabiei. (Vezi ilustr. No. Obârşia lor trebue căutată în seminţiile cele robit subjugate din India, de unde fuseseră ridicaţi de tari pe timpul lui Dzenghis-Han, a cărui împărăţie întindea dela porţile Indiei până la poalele Carpa Deaceia Ţiganii se numesc până azi în Danemarca ş unele regiuni ale Germaniei „Tătari", iar în Moldova se miau „Tătăraşi" suburbiile târgurilor locuite de Ţigan bunăoară la Suceava şi Iaşi. După credinţa falşă că venit din Egipet, ei s'au numit şi Faraoni.

Cu stăpânii lor tătari, Ţiganii ajunseră în ţările n tre, unde se pomeneşte de ei în cele mai vechi docume aşa i-au găsit Ruşii în Basarabia, unde în 1856 s'au mărat 11.589 de Ţigani. (Vezi ilustr. No. 39). „Aşezământ dela 1818 arată că ei se împărţiau in două grupuri şi anu unii se aflau sub nemijlocita stăpânire a haznalei şi se c muiau de către înseşi organele oblastei, (ţigani-domneşti alţii erau robi ai părţii duhovniceşti, ai dvorenilor, ai b naşilor, mazililor şi negustorilor, atârnând cu desăvâ dela aceştia. Ţiganii haznalei plătiau bir sub nun de dajdie. Ţiganii particulari erau „slobozi de toat obşte atât ale haznalei, cât şi cele obşteşti dări, rând şi havalele". Toate stările, afară de Ţigani şi Evrei, a deplină slobozenie a intra în slujba împărătească şi a bândi prin slujbă cinuri şi alte învredniciri.

Un călător englez, William Macmichael, trecea la 1817 prin Chişinău, povesteşte despre Ţi

No. 38. — Ţigan din Basarabia.

că ei nu erau întrebuinţaţi la cultura pământului, ca unii şerbi în Rusia, căpătau voie dela stăpânii lor rătăcească prin ţară, în schimbul unei dări anuale s *oboroc,* exercitând feliurite meşteşuguri mecanice. Taxa suiea la 18 lei pe an de cap de familie şi ei călători în cete de 50 până la 60 de corturi, ducând cu dânşii toa averea lor, tăbărând cu vitele lor care păştiau împrejur ocupându-se mai mult cu căldărăria. Aşa trăiau cei m mulţi Ţigani, dar era o altă clasă dintre ei, cari vieţui în oraşe, unde ajungeau dulgheri, pietrari, croitori, ciub tari şi lăutari. Aceşti din urmă, cari aveau casă statorni vorbiau româneşte ca şi localnicii; ceilalţi însă cari ră ciau, vorbiau un idiom al lor, şi din compararea atentă unor cuvinte din acest idiom cu limba vorbită în Indost s'a scos principalul argument asupra obârşiei lor din Ind In 1861 ei au primit libertatea. In ţinuturile Bălţi, Orhe Chişinău şi Cetatea-Albă se găsesc sate întregi de Ţiga Cele mai cunoscute saté ţigăneşti sunt Faraonovca şi C în judeţul Cetatea-Albă şi Miclăuşeni în apropierea C şinăului.

7. Colonizările în Basarabia.

Pământurile părăsite de Tătari în Bugeac trecură stăpânirea statului rusesc. Şi cum aceste pământuri er pustii şi nelocuite, ocârmuirea rusească chemă coloni străini spre a-i aşeza acolo. „Aşezământul“ dela 1818 p vede, că *„bejănarii străini, sub numirea de coloniști se primi spre a se statornici cu locuința în oblastia Basarabiei temeiul pravililor ce se păzesc în Rusia și să vor folosi cu politicească și personalicească slobozenie supt apărarea oc muirii și haznaua va dărui lor slobozenie de plata dărilor sunt drepte ale ei, așișderea și a havalelor (sarcinilor) păm teşti, în curgere de patru ani din vremea ce se vor așeza“,*

No. 39. — Ţigancă din Basarabia.

anume atât pentru coloniştii de pe moşiile statului, cât şi de pe cele particulare. „Slobozenia personalicească“ precum şi „slobozenia de plata dărilor şi havalelor pământeşti“ atrase răpede foarte mulţi colonişti în Bugeac. Intre aceştia se găsiau foarte mulţi Români, apoi Nemţi, Ruşi, Cazaci, Bulgari şi Găgăuzi.

La început Moldovenii fugiau cu duiumul dincoace de Prut, temându-se ca *„robia muscălească“* să nu fie introdusă şi în noua oblastie, precum se practica ea în celelalte părţi ale Rusiei. Numai în urma declaraţiunilor noui ocârmuiri că se vor respecta vechile datini şi obiceiuri pământeşti, ţăranii moldoveni începură să se întoarcă la vetrile lor părăsite. Alţii se aşezară în Bugeac, fundând acolo mai multe sate româneşti, care prin înseşi numirea lor arată obârşia românească a fundătorilor lor, de pildă Spinoasa, Tambur, Căprioara, Frumuşica-Nouă şi Veche, Catargiu, Satu-Nou, Bulboca, Moldovanca, Moruzeni, Varatic, Răzleanca, Ialpugeni, Valea-Perjului, Brezoaea, Grădina, Baba ş. a. La Fântâna-Zinelor şi Cişmeaua-Vâruiţa trăiesc azi Bulgarii; fundatorii români ai acestor sate fură cu vremea asimilaţi sau înlăturaţi de bejenarii bulgari cari se aciuiră acolo. Satele acestea fură descălicate de Moldoveni numai după 1817, fiindcă în catagrafia oficială rusească din acel an nu le găsim pomenite. Se vede deci că şi Moldovenii contribuiră într'o măsură destul de largă la colonizarea Bugeacului, deopotrivă cu Nemţii, Bulgarii, Găgăuzii şi Ruşii.

In Basarabia se poate observa acelaş sistem de colonizare, ca şi în celelalte ţinuturi româneşti ce se găsiau sub stăpânirea străină. Precum stăpânirea austro-maghiară din Banat şi Transilvania şi cea austriacă din Bucovina sprijinia acolo colonizarea străinilor, dându-le pământurile cele mai bune şi sprijinul cel mai efectiv la întemeierea gospodăriilor, aşa făcea şi guvernul rus în Basarabia

Căci şi acolo Românii se colonizau fără îndemnul şi ajutorul statului, ca Nemţii, Ruşii şi Bulgarii, ci mânaţi de diverse nevoi, cu mijloacele lor modeste şi cu hărnicia ce-i caracterizează.

8. Coloniile nemţeşti.

Nemţii veniră în Basarabia la îndemnul guvernului rusesc. Cea dintâi echipă de colonişti nemţi veni din regiunile Varşoviei şi se aşeză în Bugeac, în 1814 şi anume lealungul apelor Cogâlnic, Ceaga şi Sarata. Acolo ei, cuprinzând pământ cât le trebuia, primiră dela ocârmuire cutire de dări şi ajutoare băneşti pentru a-şi întemeia gospodării. Echipa aceasta număra peste o mie de familii are înjghebară satele *Borodino, Tarutino, Kulm, Maloiaroslavăț, Crasnoe, Leipzig, Cleaștița* şi *Katzbach*, aşezate toate pe malul Cogâlnicului şi ale afluenţilor săi Anciocrac şi Ceaga.

In 1816 sosiră în Bugeac cete de colonişti francezi ari descălicară satele: *Fèrechampenoise, Brienne, Paris* şi *Treis*, aşezate şi ele pe Cogâlnic, la gura Ceaghei şi mai us de ea. In anul următor veniră colonişti germani şi formară satul *Teplitz*. In Iulie 1824 şi 1828 sosiră colonişti elveţieni din cantonul Laussanne cari descălicară satul *Şaba* e limanul Nistrului, mai jos de Cetatea-Albă. In 1833 veniră colonişti din Würtemberg şi din alte regiuni ale Germaniei sudice, pentru a întemeia colonia Gnadenthal. In nul următor se înfiripară coloniile *Friedenthal* şi *Lichtenthal*. anii următori luau fiinţă satele nemţeşti: *Dennewitz, Hoffnungsthal, Sarata, Neu-Paris, Gnadenfeld, Freudenfeld, Mariafeld, Rosenfeld, Olendorf, Sophienthal* şi *Sabolota*. Coloniile germane se bucurau de o largă autonomie locală, ormând trei ocoale cu centru comun la Tarutino.

Colonistii germani primiră la aşezarea lor 130.612 esetine de pământ, erau scutiţi de serviciul militar şi se

bucurau de largi drepturi cu privire la conducerea trebil
obşteşti, astfel că ei îşi puteau deschide şcoli şi biseri
pentru îndestularea nevoilor lor culturale şi confesional
Nemţii ce s'au aşezat în Bugeac erau mai toţi reforma
şi numai 6 la sută de legea romano-catolică. La 1856 s'a
numărat în Basarabia 24.159 de Nemţi. De atunci încoac
numărul lor a sporit pe calea naturală a naşterilor, că
colonişti noui n'au mai venit în Basarabia.

Alt element etnic favorizat de ocârmuirea ruseasc
era cel bulgăresc, care la stăruinţa generalului Inzov, c
felul său Bulgar, primi dela ţarul Alexandru I, pe lâng
dreptul de a se cârmui prin sine însuş, şi alte înlesniri
privilegii cam în felul coloniilor germane. In condiţiuni
acestea aşa prielnice spori numărul coloniilor bulgăreş
şi găgăuzeşti la 57. In 27 din aceste colonii trăesc Găgăuz
fie singuri, fie amestecaţi cu Bulgari. In 1856 numărul l
atingea cifra de 42.216 suflete.

9. Coloniile ruseşti şi căzăceşti.

Ruşii au contribuit într'o mai mică măsură la colon
zarea Basarabiei. Înţelegem sub Ruşi pe *Velicoruşi* sa
Moscali, pe *Maloruşi* sau *Ruteni* (Ucraineni) şi pe Cazaci. V
liroruşii au străbătut în Basarabia în număr relativ mic, c
cinovnici, clerici, negustori şi meseriaşi. Ei s'au aşezat p
la oraşe şi numai rareori la sate. Guvernul rus avea
Rusia sudică vaste terenuri de colonizare şi nici nu pre
îngăduia Ruşilor de a se aşeza în Basarabia. Drept dovad
pentru aceasta serveşte faptul că guvernatorul Feodorov,
decursul activităţii sale administrative (1834—1853), a ridic
din Basarabia 48.000 de fugari ruşi şi i-a expediat pes
Nistru. Puţinii ce-au mai rămas şi cari au venit mai ap
fură colonizaţi în Bugeac. Urmaşii acestora, sporiţi prin el

mente rutene, formează populaţiunea rusească din judeţul Cetăţii-Albe.

Cazacii din Basarabia au venit din Dobrogea, unde se refugiaseră pe vremea Caterinei, când aceasta le dărâmă „siciurile“ dela pragurile Niprului. In 1807 Alexandru I iertă pe fugari pentru vechea lor nesupunere şi-i chemă în Basarabia. Aceştia veniră de se aşezară acolo, formând 2 polcuri căzăceşti : *polcul Bugeacului* şi *polcul Dunărei*. După terminarea războiului, o parte din ei se întoarseră în vechea lor patrie căzăcească dela praguri, alţii rămaseră în Basarabia, îşi întăriră rândurile cu „*volontiri*“ moldoveni şi se statorniciră în Bugeac, formând acolo coloniile sau *staniţile* militare : *Acmangit*, *Staro-Cozare* şi *Volontirovca*, care este curat românească, toate trei aşezate în judeţul Cetăţii-Albe. In vremea războiului ruso-turc dela 1828—1829 aceşti Cazaci amestecaţi cu Români se constituiră din nou într'un polc dunărean, care luă parte activă la luptele din Balcani. După terminarea războiului isprăvile lor fură răsplătite prin danii de pământuri şi prin pronomii de tot felul.

De aceiaşi părintească purtare de grijă din partea stăpânirii ruseşti se învredniciră şi mulţi veterani ruşi care se aşezară în Bugeac, întemeiând satele : *Nicolaevska*, *Constantinovca*, *Cercheşti*, *Marinovca*, *Mihailovca*, *Uspenscaia*, *Carnovca*, *Stapanovca* ş. a. Tot atunci se înfiripară şi satele ţigăneşti *Faraonovca* şi *Cair*, care toate primiră organizaţia căzăcească. Locuitorii acestor sate aveau o organizaţie grănicerească : în vreme de război făceau parte din armată de operaţiune, iar în timp de pace îndepliniau slujba de grăniceri la Prut.

10. Coloniile agricole evreeşti.

Ocârmuirea rusească a fost prevenitoare şi faţă de aşezarea Evreilor în Basarabia. Ei se îngrămădiră tot mai

mult la târguri şi guvernul rusesc îngădui lucrul acesta pe tru Basarabia, pe când în interiorul Rusiei Evreii erau opri de a se aşeza la oraşe. Ţarul Nicolae I dădu un ucaz pr care se permitea Evreilor de a se aşeza în Basarabia număr cât de mare, asigurându-li-se chiar scutire de b ruri pentru 2 ani. Evreii din Podolia şi gubernia Cherz nului obţineau scutire de biruri pentru 5 ani, dacă trecea Nistrul şi se aşezau în Basarabia. Sub împrejurările acest numărul Evreilor basarabeni sporia mereu. Negoţul, î deletnicirea lor de căpetenie, nu-i mai putea hrăni pe to Şi atunci s'a luat măsuri ca să se facă din ei şi *„lucrăto de pământ.“* Spre acest scop s'au înfiinţat în Basarabia colonii agricole evreeşti şi anume: *Lomacinţa* (jud. Hot nului); Meremăuca, Liublin, Vârtojani, Căpreşti, Sguriţ Brâciova, Dumbrăveni, Starăuca, Teleneştii-Noui (jud. S rocei); Alexandreni şi Valea lui Vlad (jud. Bălţi); Sib şi Nicolaevsca-Blagodaţi (jud. Orhei); Grăteşti şi Consta tinovca (jud. Chişinău) şi Romanăuţi (jud. Tighinea). In s tele acestea s'au colonizat 10.589 de Evrei, formându- 1.082 de gospodării evreeşti.

Planul acesta de a pune pe Evrei la munca câmpul fusese conceput mai înainte de împăratul Iosif II cu pr vire la Evreii din Bucovina. Dar porunca împăratului n putut fi îndeplinită acolo, fiindcă Evreii preferiră să părăseas Bucovina decât să se dedice agriculturii. Ceeace încerca înzadar împăratul Austriei, părea că isbutise să realize ţarul Rusiei. Dară curând se arătă că Evreii n'aveau pr dispoziţiuni pentru cultura pământului şi prăsila vitelo Căci în scurtă vreme se adeveri că coloniştii evrei se înd ţetniciau cu negoţul, lăsând munca câmpului în seama ţăra lor creştini. Evreii făceau negoţ cu vite, piei, lână, tutu etc. iar ogoarele le arendau la alţii. După un timp oare care ei începură să se retragă la târguri, vânzând pămâ turile lor la Moldoveni. Astfel s'au risipit cele 16 colo

evreeşti, iar pământurile lor trecură iarăşi în stăpânirea celor ce le cultivau şi apărau de veacuri. Astfel a dat greş încercarea guvernului rusesc de a deprinde pe Evrei la agricultură. In 1856 s'au numărat în Basarabia 78.751 de Evrei.

11. Preponderenţa etnică a Moldovenilor şi soarta coloniştilor moldoveni din Caucaz.

In intervalul dela 1817 până la 1856 populaţiunea Basarabiei a sporit dela 482.600 la 990.274 de suflete după datele oficiale adunate de A. Zasciuk în scrierea sa statistică dela 1862. El recunoaşte că pe vremea aceia Basarabia era o provincie românească, fiind-că $^3/_4$ din întreaga ei populaţiune erau Români sau Moldoveni. „Basarabia este populată de Moldoveni — zice Zaşciuk — care fac $^3/_4$ din numărul întreg al locuitorilor ei. Ţinuturile Chişinău, Bălţi şi Soroca sunt locuite numai de Moldoveni ; în ţinutul Hotinului ei sunt amestecaţi cu Ruteni ; în ţinuturile Tighinei şi Cetăţii-Albe ei sunt amestecaţi puţin cu elemente pribegite de pretutindeni (Nemţi, Bulgari şi Ruşi), cari s'au aşezat mai ales pe la târguri cu învoirea ocârmuirii".

„Moldovenii sunt un neam de oameni cari sălăşluesc de veacuri în ţinuturile dela miază-noapte şi cele din inima Basarabiei, ei prin urmare trebue priviţi de adevăraţii băştinaşi ai ţării. Numai în ţinuturile dela amiază-zi ei s'au aşezat nu de mult şi au cuprins locurile părăsite de Tătari. Aproape toţi răzeşii şi grămada cea mare de săteni precum şi mulţimea cea mare a târgoveţilor fac parte din acest neam".

Din mărturia aceasta rusească aşa de preţioasă vedem deci că Zaşciuk confirmă constatările noastre de mai înainte, când am arătat, că singuri Românii sunt băştinaşii Basarabiei, de vreme ce celelalte neamuri con-

locuitoare sunt „elemente pribegite de pretutindeni". Despr
Rutenii din ținutul Hotinului zice Zașciuk că *„par a j
băștinași acolo"*. De fapt însă, s'a adeverit că ei nu sun
decât urmașii pribegilor nenorociți din Galiția și Podoli
cari s'au adăpostit la noi dincoace de Nistru.

După datele oficiale adunate la 1856 de Zașciuk, tră
iau atunci în Basarabia 990.000 de oameni, dintre ca
736.000 erau Moldoveni, care făceau 74% Restul de 254.00
erau neromâni, adecă 24%. Din numărul acesta reveni
asupra Ucrainenilor 12%, asupra Evreilor 8% asupra, Bul
garilor și Găgăuților 4,8%, asupra Nemților 2,4% asupr
Țiganilor 1,1%, asupra Velicorușilor 0,6% și restul asupr
Grecilor, Armenilor, Polonilor, etc.

Având în vedere că pe atunci Grecii, Armenii, Ți
ganii și o bună parte dintre Evrei se folosiau de limb
moldovenească, putem constata că în ciuda celor 40 d
ani de domnie rusească în Basarabia, țara aceasta își păs
trase caracterul ei moldovenesc din vechime.

Sporirea populațiunii pe calea creșterii naturale și
colonizării aduse cu sine că curând se simți în Basarabi
lipsa de pământ, mai ales în regiunile, unde nobilii și mănăs
tirile dețineau proprietăți întinse. Din pricina aceasta mult
Moldoveni din părțile Hotinului și Orheiului se lasar
ademeniți de agenții ruși de colonizare de a-și părăs
brazda strămoșească și de a emigra în Caucaz, în preajm
Cutaisului, unde se găsesc până azi mai multe așezări mol
dovenești. Despre soarta acestor pribegi nenorociți ni s'
păstrat următoarea relație dela 1896: „Moldovenii di
Basarabia erau ademeniți de a se așeza pe malul Mării
Negre în Caucaz. Și ce fel de privilegii și ce fel de meș
teșuguri nu s'au născocit pentru a înlesni treaba aceasta
Dară pentru a lupta cu puterile nemiloase ale naturii, era
nevoie ca omul să se deprindă de veacuri, să fie bine oțeli
pentru a putea răbda această climă și a putea lua lupte

potriva firii. Pentru a-şi putea întocmi traiul în aceste
râmtori, pentru a nu se cutremura faţă de neajunsurile
r şi a nu da îndărăt, trebuia să fii pironit de stâncă ca Pro-
eteu, de către cerinţă istorică, de neputinţă de a ieşi
n aceste locuri selbatice. Coloniştii moldoveni, crescuţi
alte împrejurări, veniţi acolo pentru a găsi o patrie mai
ună, au găsit în loc de rai, precum li s'a făgăduit, ne-
ie, boală şi moarte. Un şir lung de morminte dealungul
rmului Caucazului, iată tot ce a rămas din această ne-
uşită colonizare".

12. Rezistenţa Românilor faţă de măsurile de rusificare.

Dar cu toate apăsările administraţiei ruseşti, momelile
agitaţiunile ei pentru emigrare, cu toate încercările de
sificare prin şcoală şi biserică, Moldovenii autohtoni
oriau mereu şi la număr şi păstrau neatins caracterul
mânesc al Basarabiei. Forţa această de resistenţă puse
Ruşi pe gânduri, căci ei îşi dedeau bine seama că
sarabia rămânând românească, va râvni mai curând
u mai târziu la unire cu celelalte ţări române. Pentru
este motive ţarul Alexandru III. însărcina pe la 1890 pe
tiuşcov să studieze pricinile pentru care Moldovenii din
sarabia se rusifică aşa de încet şi cu anevoie. Batiuş-
v căută să se achiteze de însărcinarea ce primise, călă-
ind în toate ţinuturile Basarabiei spre a studia la faţa
ului raporturile etnografice. In urma cercetărilor făcute,
ajunse la următoarele concluziuni:

„Noi spunem hotărît că nu numai în fundul Basarabiei, de populaţiunea a ramas întreagă românească, dar chiar la işinău am întâlnit Moldoveni, cari nu ştiau un cuvânt ru-te. Dacă voim ca populaţiunea rusească să nu se romanizeze, că voim ca Basarabia să nu ajungă objectul dorinţilor şi

IOACHIM BIBLIOTECA CRACIUN

agitaţiunilor româno-file, atunci trebue ca prin mijlocul şco lelor să ne grăbim a face ca măcar jumătate din ţăran moldoveni să devie Ruşi".

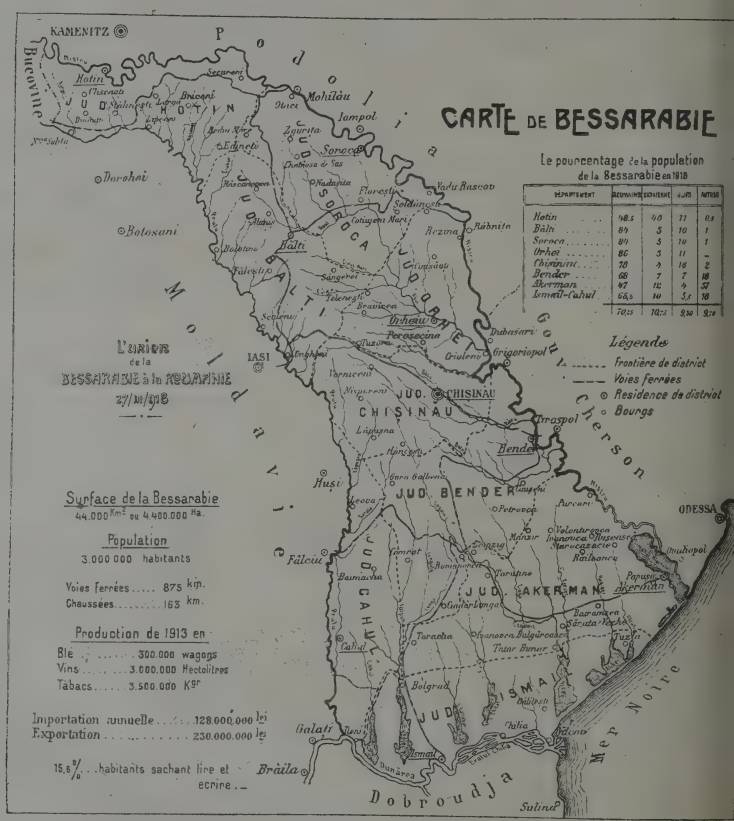

No. 40. — Harta Basarabiei moderne.

Constatându-se deci că „populaţia Basarabiei a răma întreagă românească", guvernul rus, urmând sfatul lui Ba tiuşcov, luă măsuri ca „măcar jumătate din ţăranii român să devină Ruşi". Cum însă şcoala nu putea schimba p Moldoveni în Ruşi aşa de repede cum doria Petrogradu

a recurs la un alt mijloc mai simplu şi mai uşor de olicat, la mijlocul falşificării şi denaturării statisticei ofi-ale, un mijloc aplicat cu atâta perfidie de Maghiari în rdeal şi de Austriaci în Bucovina faţă de populaţiunea tohtonă românească, care din an în an scădea la număr loc să sporească, aceasta, firește numai în condicile iciale.

In 1897 s'a făcut o nouă numerare a populaţiunii şi cu el prilej s'a găsit în Basarabia 1.935.412 de suflete. In ăsura însă în care populaţiunea sporia, scădea numărul oldovenilor în mod vertiginos. Unde la 1856, ei dedeau % din întreaga populaţiune, la 1897 procentul lor apare ăzut la 56 la sută! Se vede deci foarte lămurit că avem aintea noastră date statistice falşe şi plăzmuite după re-ta lui Batiuşcov. Felul repartizării populaţiei pe judeţe ezi harta No. 40) şi naţionalităţi, îl învederează tabloul de pagina 304, alcătuit de N. Durnovo.

Dela 1897 populaţiunea Basarabiei a sporit necontes pe calea naturală a naşterilor şi prin imigrări continue dincolo de Nistru. Un nou recenzemânt oficial nu s'a ai făcut însă de atunci încoace. Statisticile ce s'au făcut 1912, cu ocaziunea aniverzării de o sută de ani dela exiunea Basarabiei, arată o populaţiune de 2.496.054 suf-te, dintre care 1.273.251 bărbaţi şi 1.225.803 femei. Sta-sticile ruseşti se feriră însă de a arăta numărul Moldo-nilor indigeni. Insuşi fostul ministru al ţarului, Casso, ob-rvă în scrierea sa „Rusia la Dunăre", că Anuarul Rusiei, re este editat de comitetul statistic central al Ministe-lui de Interne din Petrograd, numărând naţionalităţile ce cuesc în Basarabia *„nu face menţiune de Moldoveni, cu te că ei constitue mai bine de jumătate din populaţiunea ală a Basarabiei"*. Scrierile jubilare dela 1912 reduc nu-ărul Moldovenilor la 48%, ceia ce nu corespunde ade-rului. Inexactitatea acestor date a fost combătută de d.

JUDEȚUL	Populațiunea totală	POPULAȚIUNEA DUPĂ NAȚIONALITATE							
		Români	%	Malo și Vel.-Ruși	%	Evrei	%	Bulgari și Găgăuți	Nemți, Greci, Armeni etc.
Hotin	307.000	89.000	29	161.000	52,2	54.000	17.64	—	1.16%
Soroca	219.000	156.000	70	28.000	13	31.000	14.19	—	2,8%
Bălți	212.000	154.000	72,6	27.000	12.9	17.000	12.9	—	2,2%
Orhei	213.000	176.000	82,5	10.000	4.75	26.000	12.25	—	0.5%
Chișinău	280.000	198.000	71	19.000	5	53.000	19	—	5%
Tighina	195.000	103.000	52,8	32.000	16.36	16.000	8,44	18,4%	4%
Cetatea-Albă	265.000	106.000	40	48.000	18	11.000	4	20%	18%
Ismail	244.000	109.000	44.5	53.000	21.9	11.000	4,5	11%	18,2%
La un loc	1.935.000	1.092.000	56	373.000	18,9	229.000	11,7	13,4%	

P. Dicescul, ce era membru în consiliul imperial din Petrograd, într'un raport către ministerul Instrucţiunii Publice, susţinând cu multă dreptate, că numărul Moldovenilor în Basarabia este cu mult mai mare, formând peste 75% din întreaga populaţiune. După constatările mai noui, populaţiunea Basarabiei atingea la 1918 cifra de 2.725.000 de oameni, care se repartizau după naţionalitate în următorul mod:

Naţionalitate	Români	Ruşi	Bulgari şi Găgăuzi	Nemţi	Evrei	Greci, Armeni şi alţii	La un loc
Numărul Populaţiei	1.810.000	330000	210000	75.000	270000	30.000	2.725.000
% —	66,5	12	7,7	2,7	9,8	1,3	100

Populaţiunea aceasta trăeşte în 12 oraşe şi 2576 sate şi cătune. Desimea populaţiunii este de 64 de suflete pe chilometru patrat. Dintr'o mie de oameni 721 sunt ţărani cultivatori de pământ şi 230 târgoveţi, ce se îndeletnicesc cu industrie, comerţ şi profesiuni libere. Ştiutori de carte sunt numai 20%. Numărul bărbaţilor întrece pe cel al femeilor la ţară; la oraşe sunt mai multe femei decât bărbaţi.

Din constatările de mai sus se desprinde un fapt îmbucurător şi anume că Basarabia, în ciuda tuturor încercărilor vrăjmaşe, a rămas ceia ce fusese din vechime, *o ţară românească*. Cercetările istorice confirmă în toate afirmaţiunea unui fruntaş moldovean din Sfatul Ţării din Chişinău, că în Basarabia numai Românii sunt băştinaşi, câtă vreme concetăţenii lor de alte limbi sunt oaspeţi mai mult sau mai puţin bine veniţi.

CAP. IV

Improprietărirea ţăranilor în Basarabia.

. Teama ţăranilor de robia muscălească. — 2. Tocmelile gricole sub Ruşi şi „contractul normal". — 3. Ucazul de împroprietărire din 1861. — 4. Legea agrară din 1919.

1. Teama ţăranilor de robia muscălească.

Am arătat mai sus că desrobirea ţăranilor din Mol-ova s'a făcut sub domnia lui Constantin-Vodă-Mavrocor-at, cu multă vreme mai înainte ca în ţările vecine. Atunci ăranii moldoveni redobândiră libertatea de a se muta de e o moşie pe alta, după bunul lor plac. Tot atunci 'a fixat claca cu 12 zile pe an. Ruşii găsiră în Basa-ıbia două categorii de cultivatori de pământ şi anume: ăteni cu pământ propriu cari se numiau şi *răzeşi*, ţărani fără pământ propriu, aşezaţi pe moşiile boe-şti, mănăstireşti şi ale haznalei ruseşti. După vechiul biceiu moldovenesc, ţăranii primiau dela proprietar 3—10 lci de pământ de fiecare cap de familie pentru hrana r, plătind o anumită sumă de bani în numerar şi mai ând încă şi dijmă până la 4 zecimi din toate pro-ısele acelei porţiuni de pământ. Deosebit de aceasta ranul mai era dator să muncească boerului sau mănăs-ii 12 zile pe an, să-i ajute la gospodărie şi să-i trimită ndaşi la curte. Ţăranii păziau pădurile proprietarilor, având să dreptul de a ridica uscăturile dintr'însele. Ei trebuiau întreţină în bună stare drumurile, stavilarile ş. a. De ffel ei erau liberi de a se muta de pe o moşie pe alta,

după ce-şi îndepliniau toate îndatoririle lor faţă de vechiu proprietar. Acesta era regimul sub care trăiau ţăranii în Basarabia la 1812.

Pe vremea aceia însă ţăranii din Rusia trăiau în condiţiuni cu mult mai grele şi mai apăsătoare. Acolo dăinuia încă *robia ţăranilor*. Boerul rus era stăpânul absolut al ţăranului el îl putea folosi la orice muncă, când voia şi cât voia El îl putea vinde ca pe vitele necuvântătoare sau da zestre urmaşilor săi. Ţăranul din Polonia făcea 100—150 de zile clacă pe an, iar femeia şi fetele lucrau fără nici o socoteală la curtea boerească. Pretutindeni el era „glebae adscriptus“ sau *„lipit pământului“* cum se zicea pe moldoveneşte.

Ţăranii noştri basarabeni cunoşteau împrejurările acestea foarte bine, auzindu-le cu groază din gura miilor de fugari, cari veniau săracii să se aciuească în Moldova. Pentru aceia Basarabenii se îngroziră, aflând că ţara lor fusese alipită la Rusia cu toată pravoslavnicia ei. Ei se temeau şi cu drept cuvânt, că sub noua oblăduire rusească vor cădea şi ei în starea de neagră robie, în care vegetau *„mujicii“* ruşi. De teama aceasta ei fugeau cu miile dincoace de Prut, în Moldova liberă, unde se puteau bucura de vechiul obicei al pământului.

In Februarie 1816 ţăranii din Răchitna, un sat aşezat pe părâul cu acelaş nume care despărţia ţinutul Hotinului de ţinutul Cernăuţilor, se rugară „cu lacrămi“ către ţarul rusesc, noul lor stăpân, să fie lăsaţi în *„obiceiurile lor cele moldoveneşti“*, pe care le-au apucat dela bătrânii lor, şi să vină în floare precum au fost, ca să slăvească numele împăratului şi ei şi urmaşii lor, şi să petreacă totdeauna supt *„dregătorii Moldovii, pământeni de ai lor“*, precum erau deprinşi şi se „înţelegeau în vorbă“. Că ei „alte rândueli“ nu pricepeau ci numai cât li se adăogau „necazurile şi greutăţile“.

Din cauza aceasta numărul fugarilor dincoace de Prut oria mereu. Un raport contemporean spune că „fugarii tot înmulţiau şi ofiţerii veniau să-i caute la noi, unul ı ei găsindu-şi chiar moartea". Un cordon puternic de zaci se formase dealungul Prutului pentru a împiedeca ga populaţiunii moldoveneşti, mânată de teama măsuor luate de noua stăpânire.

Fuga ţăranilor puse pe gânduri pe nouii stăpânitori Basarabiei, cari vedeau cu ochii cum se risipia ţara. aceia Ruşii nu îndrăzniră să introducă în noua oblastie gimul lor agrar, ci grijiră să asigure ţăranilor respecta- vechilor obiceiuri pământene, de care se bucurau sub ânda oblăduire moldovenească.

In cunoscutul rescript al ţarului Alexandru I către bernatorul Bahmetiv, prin care se promulgă autonomia ovincială a Basarabiei, găsim următorul pasagiu privitor ţărani: „Şi încă mai cu dinadinsul lucrătorii de pământ afle într'acest bine începutul spre o desfătată fericire a artei lor. Ei sunt obosiţi de giugul ce de mult au fost s asupra lor, prin lăcomie şi necunoştinţă. Acea statoră şi tare privighiere a ocârmuirii trebue să razime spre i şi slobozi de un asemenea cumplit rău".

In „aşezământul" promulgat atunci se prevede că „ţăranii ı sătenii pe temeiul de mai înainte îşi vor păzi dreptă- *a nu atârna persoana lor* de la stăpânitorii pământului carele se află ei locuind". „Averea lor să fie apărată de felul de ocolişiri sub privighierea ocârmuirii oblastei. ţi de obşte locuitorii ţărani ce se află locuind pe drepte şiile lor, sau pe a haznalei sau pe moşiile altor stăpâni, fi îndatoriţi a plăti la hazne bir şi a răspunde havalele nânteşti, acele care se vor aşeza după deobşte împărîn oblaste, precum pentru cheltuelile oştirilor acele după iuri hotărîte, pentru ţinerea cailor, poştei şi a stanţiilor poştă, aşişderea şi pentru ţinerea drumurilor celor pu-

blice. Pentru câştigurile cu care se folosesc ţăranii pe
mântul haznalei, vor plăti la haznea *adetiul* bănesc d
tocmeala ce osebit se va încheia cu dânşii, când se
face târguirile publicarisite pentru toate *condeiele* de ră
maturi a hasnalei, ce se dau în năimeală, la care va tre
a se lua singur temei obiceiul de mai înainte ce cuprin
a) *plata de fiecare familie în bani câte un galben, iar
burlac câte giumătate galben;* b) *darea dijmei sau a ze
parte din pâne în greutate, aşişderea şi din fânul ce vor
şi vor aduna ei;* c) *plata goştinei pe oi;* d) *plata deseat
pe stupi şi râmături;* e) *plata vădrăritului, dejma sau a ze
parte din vinul ce vor face din vîi şi din poamele ce vor strâ
din livezi;* f) *plata pogonăritului pe sămănăturile de tutu

2. Tocmelile agricole sub Ruşi şi „contractul norma

Ţăranii de pe moşiile particulare aveau să dea h
nalei goştina, deseatina, vădrăritul şi pogonăritul. Iar p
tru folosirea pământului, ei erau datori a împlini luc
şi îndatoririle în folosul stăpânilor acelor moşii după
prinsul aşezământului Moldovei. In condiţiunile acestea
ranii începură a prinde încredere faţă de noua stăpân
şi a se reîntoarce pe la vetrile lor părăsite din Basarab

Cum însă se găsiau unii boeri, dară mai ales ar
daşi, cari nu se sfiau de a neîndreptăţi şi obijdui pe ţăr
la tot pasul, cerându-le mai multe zile de clacă, luându
şi dijmă mai mare decum scria la pravilă, dând astfel
ranilor anză la nemulţumiri şi emigrări, ocârmuirea ruseas
se văzu nevoită de a sili pe proprietari la respectarea d
poziţiunilor legale privitoare la tocmelile agricole. P
ucazul din 24 Ianuarie 1834 proprietarii de moşii fură si
de a încheia, de bună voe, cu ţăranii de pe moşiile
tocmeli agricole, prin care să se stătornicească dreptu
şi datoriile ţăranilor faţă de proprietari, dară şi a propr

ilor faţă de ţărani. Dar cu toate acestea se găsiau mulţi ani cari nu-şi puteau apăra totdeauna cu succes drepile lor şi rămâneau păgubiţi şi înşelaţi de proprietari arendaşi. Pentru a înlătura acest neajuns, stăpânirea înş întocmi un *„contract normal“*, pe care'l tipări şi în roâneşte şi'l împărţi la săteni, pentru ca să se folosească el la încheierea tocmelilor agricole cu proprietarii (Mar- 1846).

„Oricum — zice d. Z. Arbore, un bun cunoscător al sarabiei — rămâne netăgăduit acum, după toate actele se păstrează de pe acele timpuri în arhiva dela Chiău, că guvernul rusesc, contrar obiceiului său de a robi ţărani, dăruind sate întregi cu pământ şi locuitori cinovcilor şi generalilor săi, n'a voit a face acelaş lucru cmai la hotarele imperiului şi a lăsat slobodă ţărănimea mână din Basarabia. Cauza acestei dispoziţiuni a fost grijorarea, de a nu pierde această poporaţiune muncitoare, re ar fi fugit cu mic cu mare, dacă în Basarabia s'ar fi rodus robia muscălească“.

3. Ucazul de împroprietărire din 1861.

In condiţiunile acestea vieţuiau ţăranii basarabeni nă la 1861, Februarie 8, când apăru ucazul de desrobire împroprietărire a clăcaşilor, ucaz ce izvorî din marinizitatea ţarului Alexandru II-lea. In Bucovina şi Transilnia actul acesta se produsese încă la 1848, iar în Roînia pe timpul lui Cuza-Vodă. Pentru a ne putea da ama de însemnătatea acestui act pentru ţărănime, act re apăru şi în limba moldovenească, ajunge să ne mintim că afară de răzeşi, cari aveau pământul lor opriu, marea mulţime a ţăranilor n'avea nici o palmă pământ, ci se hrănia în condiţiunile cunoscute pe păntul boieresc sau mănăstiresc. Pentru a pune capăt mi-

zeriei acestui proletariat agricol, veni ucazul ţarului c hotărî ca ţăranilor să li se facă parte din pământul boer şi mănăstiresc, muncit de dânşii de veacuri în sudoa feţei lor, fireşte, în schimbul unei drepte despăgubiri p tru proprietari. Dispoziţiunile acestea loviau însă adânc interesele materiale ale boerimii, care era deprinsă să ploateze munca clăcaşilor şi mizeria lor. Boerii basarab se ridicară împotriva acestor măsuri de dreptate socială de umanitate. Pentru a zădărnici reforma, ei trimiseră deputaţiune la Petrograd, în frunte cu Constantin Moruz Nicolae Cantacuzino, pentru a stărui pe lângă ţar ca u zul de împroprietărire să nu fie aplicat în Basarab fiind că acolo desrobirea ţăranilor s'ar fi desăvârşit încă timpul Moldovei. Este adevărat că desrobirea vecinilor făcuse încă în vremea Moldovei, dară ucazul ţaru nu prevedea numai desrobirea, ci şi împroprietărirea ţă nilor, şi tocmai această dispoziţiune căutau boerii să înconjoare şi să o zădărnicească. Dară nu isbutiră cu p nurile lor egoiste şi meschine, fiind că hotărîrea ţarutui a face dreptate celor mulţi era fermă. Prin protestele l ei reuşiră doară de a amâna aplicarea reformei până 1869, când ea s'a înfăptuit şi în Basarabia.

Ba mai mult chiar! Improprietărirea clăcaşilor bas rabeni s'a făcut într'o măsură cu mult mai largă şi n priincioasă pentru ei ca în celelalte părţi ale imperiului sesc. Unde ţăranii din interiorul Rusiei primiau de cap familie numai *câte o desetină şi jumătate* de pământ, ţăra basarabeni căpătară de fiecare cap de familie câte 8—13 desetine după calitatea pământului. Şi cum fertilitatea s lului varia dela miazănoapte spre miazăzi — pătura „*ciornoziom*“ adecă de pământul negru, fiind în regiunile sus mai groasă, iar în părţile de jos mai subţire — ţă nii din ţinutul Hotinului primiră câte $8^1/_2$ desetine, cei d Soroca 8—$9^1/_2$, din Orhei 8, din Bălţi $9^1/_2$, din Chişin

–9½, din Tighina 10½—11½, din Cetatea-Albă 13½ esetine. Ţinutul Ismailului făcea atunci parte din România pentru aceia acolo împroprietărirea ţăranilor se făcuse ıpă legea pentru regularea proprietăţii rurale a lui Cuza-ıdă din 14 August 1864. — Desetina rusească măsură 60 prájini sau ¾ de falce.

Ucazul de împroprietărire dispune ca *„pământul, fie abil, fie păşune, sau izlaz pe care ţăranii îl ţineau în arendă la proprietari, şi a cărui întindere nu întrece 13 desetine 1768 stânjeni pătraţi de cap de familie, devine de drept ul de împroprietărire al ţăranilor“*. „Pământul de împro-ietărire — hotărăşte mai departe ucazul dela 1861 — răne sub numirea de *„pământul obştesc“*, pentru care ţăranii r plăti cuvenită despăgubire. Acest pământ rămâne pro-ietatea *„obştei săteşti“*. El nu va putea deveni în nici un z proprietate particulară, nici total nici în parte, ci va rma un pământ inalienabil al ţăranilor, menit a sluji ntru hrana tagmei ţărăneşti“. Din dispoziţiunile acestea vede clar tendinţa de a introduce şi în Basarabia tipul proprietate agrară ce era obişnuit în Rusia.

Loturile din pământul obştei săteşti, fie din siliştea ıtului, fie la câmp, rămânea moştenire inalienabilă a mem-lor familiei ţărăneşti. Când lotul trecea în stăpânire moş-ıitorilor, el putea fi parcelat însă sub condiţiă *de a nu fi i mic de* ¼ din întregul lotului primit la împroprietărire. cursul vemii s'a produs de fapt farimiţirea totală a lo-ilor. In judeţul Hotinului bunăoară se găsiau foarte mulţi ani, cari nu aveau decât 2 desetine de pământ.

După cercetările din urmă trăiau în Basarabia peste 0.000 ţărani cari stăpâniau cel mult 1 ha de pământ. Altele 0.000 de familii posedau media de 3,5 ha şi numai 150.000 nilii cari stăpâniau peste 8 ha de pământ. Loturile ţărani-fără moştenitori treceau după lege asupra obştei săteşti gea îngăduia ţăranului de a-şi vinde lotul sau a'l trece

altui ţăran din aceiaş obşte sătească cu dânsul. Pe ca aceasta unii ţărani mai cuprinşi au adus în stăpânirea mai multe loturi, devenind astfel ţărani fruntaşi, pe câ alţii ajungeau din nou clăcaşi la ei. Dacă însă un ţă părăsia obştea satească şi se facea târgoveţ, atunci el pi dea lotul care trecea asupra altui sătean.

Loturile se plătiau fie în muncă, fie în bani ga Plata în muncă se făcea după dispoziţiunile „contractu normal“ cu deosebire numai că dijma rămânea desfiinţa Plata în bani se făcea prin bună învoială între părţi. Da nu se putea ajunge la aceasta prin bună înţelegere atu darea se fixa cu 1,20 — 2,50 ruble pe an de fiecare ţărănesc. Termenul de răscumpărare era de 20 ani. Pl se facea la Sf. Gheorghe şi Sf. Dumitru.

Legea de improprietărire basarabeană dela 1861 a încontestabil multe părţi bune. Ea este cu mult superioa legii similare din Bucovina din 1848, unde ţăranii prim pământ mai puţin, dară în proprietate individuală, cu dre tul de a dispune de el fără nici o restricţiune. Imprejura aceasta constituea un mare defect al legii, fiindă lotu s'au pulverizat până la câte-va prăjini şi s'au înstrăinat

Dar ca şi în Bucovina, tot aşa şi în Basarabia ranul improprietărit a suferit foarte mult din pricina lip de capital. In nevoiea lor ţăranii începură să se împrum la arendaşi şi cărciumari, cari îi exploatau în mod ne menos, cerând dobânzile în natura ca ouă, brânză, pase miere, ceară, lână etc. care se urcau până la 200%. Cârc marii ajunseră astfel o adevărată pacoste pe capul ţa nului cu rachiul lor infect şi cu cametele insuportabile.

Impuţinându-se pământul prin colonizare, ţăranilor m doveni nu li mai rămăsese loc de ajuns pentru a se put hrăni în ţara lor roditoare şi de aceia în 1908 peste 855 ţărani moldoveni emigrară în Sibirea pentru a se coloni acolo şi unde trăesc până azi.

La aceste nevoi cari rodeau fără milă la măduvă, se i asociau apăsările dărilor şi necunoştinţă de lege şi de ba în care se dedeau poruncile. „Ţăranul român — obvă Zaşciuk — plăteşte aproape totdeuna de 5 ori mai lt decât este dator să plătească". Dar cu toate nevoile greutăţile care apăsau greu asupra spetelor sale, el şi-a trat moşia, limba şi legea şi sub vitriga stăpânire străină. a ramas ceia ce fusese de altfel şi în trecut, rădăcina inică a neamului nostru în Basarabia.

La stăruinţa lui *Stolypin* apăru în Septemvrie 1906 un z împărătesc prin care se făcu o largă împroprietărire ţăranilor de care însă ţăranii basarabeni n'au putut fita mult. Important însă şi pentru ei fusese ucazul din tombrie 1906 prin care se abrogară restricţiunile privitoare ţărani, recunoscându-li-se şi lor dreptul de a se dedica altor ocupaţiuni afară de plugărie. Prin ucazul din 9 emvrie al aceluiaş an s'a îngăduit ţăranilor de a ieşi din *ir*", adecă din indiviziunea obştei săteşti şi de a poseda nântul, mult puţin cât îl aveau, în proprietate individuală, a ce fusese una dintre cele mai mari şi mai radicale rme din Rusia ţaristă.

4. Legea agrară din 1919.

Suprafeţele cultivabile din Basarabia cuprindeau 5.000 desetine, din care ţăranii deţineau până la înce- ul răsboiului mondial numai 1.864.000 desetine, adecă /0; iar restul se găsia în proprietatea statului, a boerilor aşezămintelor bisericeşti. Statul şi aşezămintele bisei- şti posedeau 315.000 desetine, adică 8 %, iar proprie- a particulară 1.656.000 desetine, cea ce face 44 %, care găsiau în stăpânirea a 1.741 de mari proprietari. Disporţia aceasta între marea şi mica proprietate, care în lalte gubernii ruseşti era şi mai pronunţată, a fost,

fără îndoială, una din causele esenţiale pentru izb
nirea marei revoluţiuni ruseşti, care prinse în vârtejul
din fericire numai vremelnic, şi Basarabia. Indată ce
declară revoluţia rusească, încă în Martie 1917, apăru
ucaz al guvernului rusesc prin care pământurile cultiva
ale statului, ale aşezămintelor bisericeşti şi ale marei
mijlociei proprietăţi trecură în seama a aşanumitelor *„com
agrare sau pământesti“* pentru a fi împărţite între muncit
de pământ.

In congresul ţărănesc din 1 şi 2 Octomvrie 1917 şi
gresul ostăşesc din 20 Octomvrie 1917, s'a hotărît înfiinţa
„Sfatului Ţării“, suprema autoritate legislativă şi admi
trativă a Basarabiei. Cea dintâi grijă a acestei corporaţ
a fost să instituie o *„comisiune agrară“* compusă din
putaţi desemnaţi de *„Sfatul Ţării“* şi din specialişti
chestiuni agrare pentru a pregati un proiect de lege pe
împărţirea pământului la ţărani.

Lucrările „comisiunii agrare“ basarabene au d
un an de zile. In Noemvrie 1918 proectul reformei era g
şi fu votat în şedinţa „Sfatului Ţării“ din 27 Noembrie 1
şi promulgat prin decretul regal din 22 Decemvrie 19
Pentru a primi însă deplină putere de lege, el fu su
spre ratificare primului parlament al României întreg
Ratificarea aceasta s'a făcut de ambele corpuri legiuito
şi s'a promulgat în Martie 1919.

Prin noua lege de împroprietărire se luară din p
prietatea statului şi a aşezămintelor bisericeşti 230.000
iar din proprietatea particulară 900.000 ha, deci la un
1.130.000 ha pământ cultivabil, pentru a fi repartizat între
rani în schimbul unei drepte despăgubiri. Din pământul ac
s'a alcătuit *„fondul imobiliar basarabean al Statului“*, pe
a fi parcelat apoi în loturi ţărăneşti. Loturile sunt de
feluri: loturi întregi de 6-8 ha, loturi de complectare
loturi de colonizare de 8-10 ha. Loturile trec în prop

ate individuală a ţăranului împărtăşit cu ele. Pentru pre-
ătirea şi conducerea lucrărilor de expropriere şi împro-
rietărire se înfiinţă o instituţie specială de stat cu numele
le „*Casa Noastră*“.

Preţuirea pământului expropiat se face după condi-
iunile care au existat înainte de 1914. Preţul se stăbileşte
upă cost pentru clădiri şi inventar, şi după capitaliza-
ea venitului curat şi a preţului normal de arendă pentru

No. 41. — La cules de vie.

ământurile cultivabile şi embaticuri. Ca preţ normal de
rendă se consideră media preţurilor de arendă pe termen
curt, obţinute direct de proprietar în ultimii 9 ani, iar
entru embaticuri plata embaticară anuală.

Pentru a evita pentru viitor acumularea de pământuri
tr'o singură mână şi crearea de mare proprietate, se luă
dispoziţiune în lege, ca întinderea de pământ care poate
acumulată pe viitor în mânile unei persoane să nu poată
ece peste una sută hectare. La acest minim de proprie-
te fu redusă şi marea proprietate de odinioară din Ba-
rabia. S'a reţinut pământ suficient pentru şcolile de agri-

cultură, viticultură şi zootehnie, pentru gospodăriile mod şi pentru gospodăriile de seminţe.

Prin noua lege agrară din 1919 sporeşte proprietat mică şi mijlocie ţărănească la 3 milioane ha, iar mar proprietate se reduce la 230.000 ha pământ cultivab Unde deci înainte de 1915 raportul între marea şi mi proprietate era de 52% : 48%, după aplicarea nouii reforn acest raport se modifică foarte mult în favorul ţăranil care deţin acum 80% din întreaga suprafaţă cultivabilă Basarabiei, pecând în sama marilor proprietari a ramas mai 6%, iar restul cade asupra instituţiunilor publice.

Reforma aceasta agrară este fără îndoială una d cele mai mari opere de dreptate socială şi naţională t odată, fiind că pământurile trecură din mâinile câtor mari proprietari străini şi mănăstiri închinate, în stăpânir vecinică a ţăranului român, talpa ţării, apăratorul patr în zile grele, păstrătorul limbii şi tradiţiunilor strămoşeş

In condiţiunile create prin noua reformă agrară, B sarabia, pe care încă la 1799 Ruşii o numiau „ţara făg duinţei", iar ţarul Alexandru I, „ţară de aur", merge cu pa repezi spre înflorirea economică. Pământul ei negru es peste măsură de mănos şi produce tot felul de cereale c grâu, secară, orz, ovăz, porumb, păstăioase care întrec m peste consumul intern. Pe lângă cultura cerealelor, înfloreş viticultura şi cultura tutunului, sericultura, apicultura, pi cicultura şi prăsila vitelor, oilor, şi cailor (Vezi ilu traţia No. 41).

In timpul din urmă a luat în Basarabia şi indust un oarecare avânt. Consolidarea internă şi îmbunătăţir căilor de comunicaţie va face din această parte a Român mari un adevărat rai pământesc. Desfacerea productel se face prin *cooperative*, care în Basarabia au o desvolta foarte întinsă.

CAP. V.

Viaţa bisericească sub Ruşi

Mitropolitul Gavriil Bănulescu şi începuturile organizaţiei sericeşti în Basarabia. — 2. Aşezămintele de cultură bisericească. — 3. Dimitrie Sulima, continuatorul operei lui Gavriil, urmaşii săi Irinarh şi Antonie. — 4. Începutul rusificării sub hiepiscopul Pavel şi urmaşii săi Serghie, Iasachie şi Neo-. — 5. Episcopul Iacob şi carticele moldoveneşti ale „Frăţiei şterei Domnului". — 6. Episcopul Vladimir şi apariţia „Lunătorului". — 7. Oprimarea curentului moldovenesc sub rafim şi răspândirea „Inochentismului". — 8. Mănăstirile din sarabia. — 9. Moşiile mănăstirilor închinate şi Noul-Neamţ.

1. Mitropolitul Gavriil Bănulescu.

Pe vremea răpirii Basarabiei, judeţele Bălţi şi Orheiu ırnau în cele bisericeşti de mitropolia Iaşilor; iar judee Greceni, Codru, Hotărniceni, Lăpuşna şi Soroca de iscopia Huşilor. Creştinii din Bugeac şi din raialele turşti din sudul Basarabiei steteau sub oblăduirea mitropoi Proislaviei, iar raiaua Hotinului îşi avea episcopul său ɔpriu. Când la 1808 Ruşii cuceriră raialele turceşti dela stru şi dela Dunăre, ei ridicară în scaunul vechii epispii a Cetăţii-Albe pe arhiereul rus Dimitrie Sulima. Pe ıpul ocupaţiunii ruseşti Sfântul Sinod din Petrograd numi xarh al Moldovei, Valachiei şi Basarabiei" pe mitropoıl *Gavriil Bănulescu*, care păstori ţările române până la 1812, ıd se retrase cu oştirile ruseşti peste Prut. (V. ilustr. No. ı. Acest mare şi erudit arhipăstor al bisericii basarabene

No. 42. — Mitropolitul Gavriil Bănulescu.

oborea dintr'o veche familie moldovenească din Câmpungul Bucovinei, de unde familia sa trecu în Ardeal şi se aşează acolo, precum arată o mărturie „a oamenilor buni şi bătrâni“ din târgul Câmpulungului în 1800, zicând că „au eşit şi dela noi o samă din Bănuleşti şi din Erhăneşti la ara Ardealului“.

In 1778 Gavriil era profesor de latineşte la Iaşi. In 779 se călugări la Constantinopol, în 1781 era predicător a mitropolia din Iaşi. In anul următor plecă în Rusia şi junse profesor de filozofie la Poltava. In 1789 se întoarse n Moldova şi deveni episcop al Cetăţii-Albe, reînfiinţate hiar atunci de Ruşi cari ocupaseră din nou Principatele. După aşezarea păcii dela Iaşi (1792) Gavriil Bănulescu se etrase în Rusia unde deveni mitropolit al Chersonului şi Crimeei. In 1799 ajunse mitropolit al Chievului şi Haliciului, iar în 1801 membru al Sf. Sinod din Petrograd. După atru ani de arhipăstorire se îmbolnăvi, părăsi Chievul şi e aşeză la Odesa şi Dubăsari, unde rămase până la 1806, ând, începând războiul ruso-turc, oştirile ruseşti ocupară in nou Principatele iar el fu chemat la conducerea bisecii române.

Curtea rusească ţinea foarte mult la mitropolitul Gaiil, dovadă sunt decoraţiile cu ordinele cele mai înalte clobucul sau camelauca albă cu crucea de briliante, cu re fusese distins de însăşi împărăteasa Caterina. Este de marcat că arhiereii ruşi poartă camelaucă *albă*.

După pacea dela Bucureşti, mitropolitul Gavriil fu însrcinat cu organizarea şi arhipăstorirea arhidiecezei Basrabiei. In raportul său către Sf. Sinod, al cărui membru a, mitropolitul Gavriil arată că în Basarabia fusese o eprhie a Hotinului şi propuse ca în locul aceleia să se înfiinţeze o eparhie nouă care să cuprindă întreaga Basarabie. Pentru întreţinerea nouii eparhii el ceru câştiul câtorva mănăstiri basarabene şi dările dela cler şi taxele pentru

actele de căsătorie. Propunerile sale găsiră aprobar Sfântului Sinod. În 21 August 1813 apăru ucazul ţarul Alexandru I prin care se înfiinţă noua *„Arhiepiscopie a Ch ișinăului și Hotinului“* care cuprindea Basarabia precum întreagă gubernie a Chersonului cu oraşele Odesa, T raspol, Ananiev şi Elisabetgrad, vechea Ucrainâ a Hanul peste care se estindea mai înainte jurisdicţiunea bisericeas a mitropolitului Proilaviei.

Ţinuturile de dincolo de Nistru fusese încorpora nouii arhidieceze moldoveneşti a Basarabiei, fiind-că du o mărturie contemporană regiunea dintre Bug şi Nistru oraşele Odesa, Tiraspol, Ananiev şi Elisabetgrad erau l cuite de *Români, Greci, Bulgari și alte națiuni diferite, i Ruși foarte puțini*. Ţarul dispuse prin ucazul său ca noua arhidieceză să se aplice „obiceiurile locale, fiind s'a îngăduit poporului Basarabiei păstrarea vechilor sa drepturi moldoveneşti.“ Pentru întreţinerea ei ţarul î chină nouii mitropolii vechea mănăstire *Chipriana* şi sch tul *Condriţa* cu toate averile şi veniturile lor. (Vezi ilus No. 43). Prin aceasta mitropolia primi o bază reală pent existenţa ei.

Vestea despre instalarea mitropolitului Gavriil la Ch şinău făcuse o impresie penibilă în Iaşi. „Boerii — zi un martor ocular — sunt cu atâta mai nemulţumiţi, cu c trag de aici încheierea, că Basarabia e pierdută de acu pentru totdeauna pentru Moldova, şi puţina nădejde a un reîntoarceri a pierit“.

Mitropolitul Gavriil creă în Octombrie 1812 o *„dicaste duhovnicească“*, dar păstră încă vechea împărţire a arhidi cezei sale în protopopii, care erau nouă la număr şi anum Hotin, Soroca, Făleşti, Orheiu, Lăpuşna, Hotărniceni, Coc şi Basarabia de jos. Protopopii aveau să controleze şi supravegheze bisericile şi pe preoţii din protopresviteriat lor. Acestea aveau la un loc 712 biserici. Cea mai vec

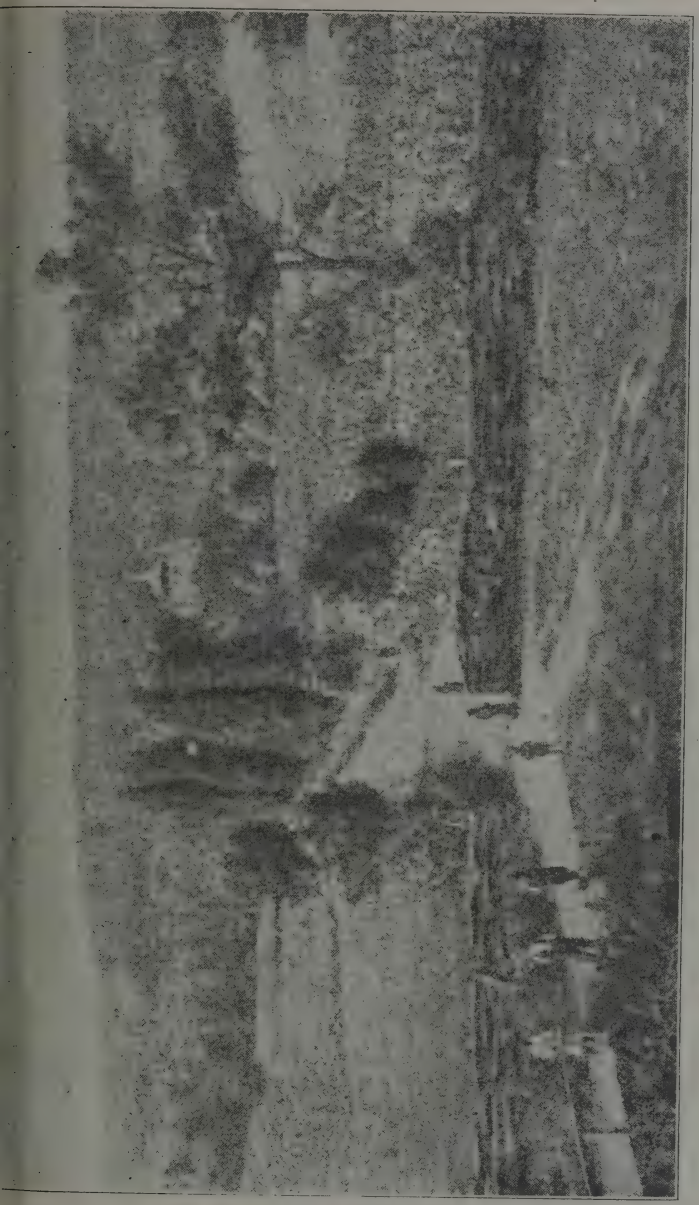

No. 43. — Schitul Condriţa.

biserică de piatră în Chişinău era biserica Mazarachi car s'a păstrat până azi din vremurile Moldovei. (Vezi ilust No. 44).

2. Aşezămintele de cultură bisericească.

Pentru educaţia tinerilor clerici, mitropolitul Gavri înfiinţă în Chişinău un „*Seminar duhovnicesc*," care s'a des chis la 31 Ianuarie 1813. La acest Seminar se învăţa: gra matica, retorica, logica, filosofia, istoria, geografia, mate matica, pedagogia şi teologia dogmatică precum şi limb elină, latină, rusă şi română, iar facultativ franceza germana. La început se primiau şi tineri cari nu erau ţinu să devie cu orice preţ clerici. După înfiinţarea liceului di Chişinău însă în Seminar se primiau numai viitori cleric Până la 1837 când se despărţiră ţinuturile de dincolo d Nistru de eparhia Chişinăului, Seminarul era frecventat de elevi de dincolo de Nistru. Materiile se predau toat în limba moldovenească şi numai mai târziu limba român fu înlocuită cu cea rusă. Seminarul acesta funcţionează pân azi în Chişinău. Cursurile durează 6 ani.

Pentru a pregăti candidaţii pentru Seminar s'a cre chiar în 1823 în Chişinău „*Şcoala duhovnicească*", care primi elevi după terminarea cursului primar. Frecvenţa a răma până azi de 4 ani, iar materiile se predau în măsura cursu lui inferior de liceu. Mai apoi s'au mai deschis încă al două şcoli duhovniceşti, una la Ismail şi alta la Edineţi ţinutul Hotinului (1869), astfel că de prezent funcţioneaz trei şcoli duhovniceşti care pregătesc pe cei ce doresc s intre în Seminarul teologic din Chişinău.

La stăruinţa mitropolitului Gavriil s'au luat în „aşezământul" dela 1818 următoarele dispoziţiuni favorabile pr vitoare la partea duhovnicească. „Dreptăţile şi pronomiil părţii duhovniceşti atrăgătoare de aceia în public mărtu

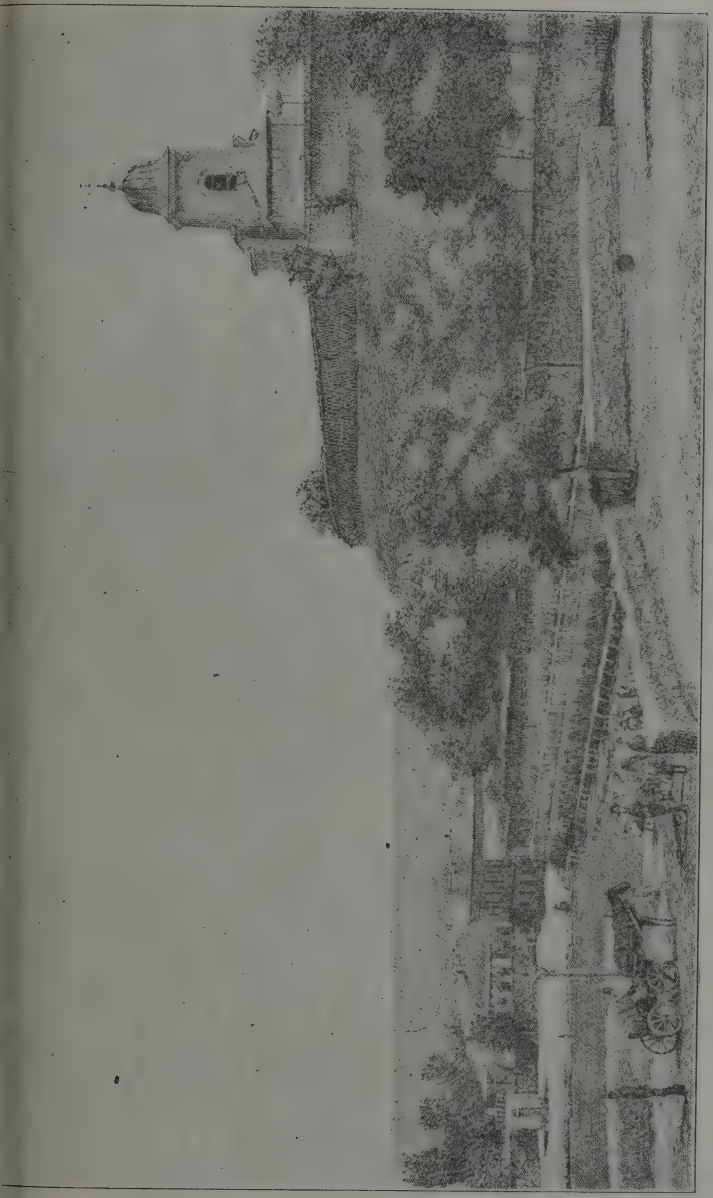

No. 44. — Biserica Mazarachi din Chișinău cu șipotele ei.

risire a credinţelor să vor păzi întru deplina lor ştire ş
slobozenie. Partea duhovnicească a *legii stăpânitoare* a
greco-răsăritului se vor folosi cu toate acele privilegii ş
venituri, dobândele după hrizoavele moldoveneşti şi apo
dela înaltele ucazuri împărăteşti după unirea cu Rusia".

După dispoziţiunile acestui „aşezământ" preoţimea forma o tagmă specială *„duhovenstvo"* cu dreptările ş privilegiile ei deosebite de tagma boerească sau de clasa ţăranilor şi a târgoveţilor.

Preoţimea nu primia leafă dela Stat, ci trăia din ofrandele credincioşilor şi din rodul pământului bisericesc. Fiecare biserică avea 33 fălci de pământ, oferite ei de către proprietarul satului sau de obştea sătească. Enoriaşii munciau acest pământ prin clacă pentru preot. Dela Stat preotul primia numai o remuneraţie pentru împărtăşirea învăţământului religios în şcoală.

In Septembrie 1813 mitropolitul Gavriil, silindu-se a aşeza o tipografie în mitropolia eparhiei sale, ceru Sf. Sinod încuviinţarea de a înfiinţa în Chişinău o tipografie moldovenească pentruca bisericile şi schiturile să nu rămână lipsite de cărţi rituale. Şi aceasta din pricină că cea mai mare parte a eparhiei basarabene aparţinea episcopiei de Huşi care n'avea tipografia sa, iar tipografia eparhiei Iaşilor singura în toată Moldova, nu era în măsură de a înzestra toate bisericile cu cărţile liturgice necesare. Din pricina aceasta preoţii moldoveni erau nevoiţi să-şi procure cărţile bisericeşti de care aveau nevoie în provinciile austriace. Apreciind îndreptăţirea cererei mitropolitului, Sf. Sinod prin adresa sa din Mai 1814, încuviinţă ca să se înfiinţeze în Chişinău *tipografia mitropoliei Chişinăului şi Hotinului* ca institut românesc, care funcţionează până în prezent. De sub teascurile acestei tipografii a ieşit o serie întreagă de cărţi rituale, didactice şi religioase ca *Catehismul, Molitvelnicul, Psaltirea, Mineul* ş. a., toate traduse din ruseşte

sub îngrijirea mitropolitului. O însemnare contemporană arată că între anii 1815 şi 1820 ieşiseră de sub teascurile acestei tipografii nu mai puţin de 19.320 de diverse cărţi bisericeşti în limba românească.

In timpul lui Gavriil s'a zidit mitropolia din Chişinău (1817) şi s'a îndrumat zidirea bisericii catedrale soborul, care s'a terminat numai sub urmaşul său Dimitrie (1836). In vremea mitropolitului Gavriil a apărut în româneşte „Noul Testament" (1817). După moartea lui Gavriil apăru cartea „*despre datoriile preoţilor*" şi o serie de bucoavne pentru şcoli. In timpul păstoririi lui Irinarh începu să apară o nouă serie de cărţi bisericeşti ca *Triodul*, *Evanghelierul*, *Nomocanonul*, *Antologia*, *Octoihul*, ş. a. Unele din aceste cărţi apărură în mai multe ediţiuni, una chiar în a treisprezecea ediţiune. Această frumoasă activitate cărturărească încetă îndată ce veni la cârma bisericii basarabene faimosul arhiepiscop Pavel, precum se va vedea la rândul său.

Mitropolitul Gavriil a îngrijit, în colaborare cu vicarul său Dimitrie, cu Varlaam Cuza, cu protoiereul Cunitchi şi cu o rudă a mitropolitului Iosif Naniescu de o traducere a *Bibliei* care a şi apărut în 1819 la Petrograd sub auspiciile „Societăţii Biblice Rosiene".

Mitropolitul Gavriil a fost un mare talent organizatoric şi un aprig apărător al causei moldoveneşti în Basarabia. El se găsia în fruntea marilor patrioţi cari luptară pentru dobândirea autonomiei Basarabiei şi pentru păstrarea şi conservarea caracterului ei moldovenesc. De numele lui rămâne legată organizarea arhidiecezei basarabene şi înfiinţarea celor mai de seamă aşezăminte bisericeşti în Basarabia: seminarul duhovnicesc, şcoala duhovnicească, tipografia arhidiecezană şi reşedinţa mitropolitană. Moartea sa a fost o zi de jale pentru toată populaţia basarabeană (30 Martie 1821). Osămintele sale odihnesc în gropniţa mănăstirii Chipriana. Inscripţia de pe piatra de mormânt

rezumează rodnica sa activitate în următoarele frumoa
cuvinte: *„Numele lui va trăi între neamuri, înțelepciunea
o vor recunoaște-o oamenii și lauda lui o va mărturisi
biserica“.*

3. Dimitrie Sulima, continuatorul operei lui Gavriil

Urmaşul mitropolitului Gavriil fusese arhiereul *Dim
trie Sulima*, de obârşie Rus, dară crescut în tradiţiuni
bisericii moldoveneşti. Hirotonia şi-o primise în Iaşi şi p
trecuse mai multă vreme la Dubăsari, unde ajută probabil
protopopul Mihail Strilbiţchi la lucrările sale tipografic
Acolo trebue să fi făcut cunoştinţa mitropolitului Gavriil,
cărui prieten şi colaborator devenise în Basarabia. In Iul
1811 ajunse arhiereu cu titlul *„al Benderului și Akkerm
nului“*, adecă a Tighinei şi Cetăţii-Albe. Iar în Iunie 1821
deveni urmaşul lui Gavriil în scaunul arhiepiscopiei H
tinului şi Chişinăului.

Noul arhipăstor al Basarabiei, deşi Rus de felul să
n'a încercat să despoae biserica basarabeană de străv
chiul ei caracter moldovenesc şi nici nu s'a abătut de
calea bătătorită de marele său înaintaş. El a încurajat
sprijinit cărturăria moldovenească prin bucoavnele, cat
chizmile şi învăţăturile sale, precum şi prin numeroase
cărţi rituale, care au ieşit în timpul său de sub teascuri
tiparniţei arhidiecezane din Chişinău. Îmbogăţind şi răs
pândind cultura românească, el a căutat, precum s'a spu
aşa de nimerit, să apropie şi să împace pe Români c
Ruşii, cu cari Românii în vechime nu fusese învrăjbiţi c
bunăoară cu Polonezii, ci numai mai târziu s'au isca
neînţelegeri şi vrajba între ei, din pricina stoarcerilor
asupririlor, pe care Moldovenii avură a le îndura din pa
tea oştirilor ţariste, care inundau ţările române decâte o
purtau războiu cu Turcii.

In timpul arhieriei sale a propăşit şi consolidarea eparhiei basarabene. La stăruinţa sa, *dicasteria duhovnicească* din Chişinău fu transformată într'un *consistoriu bisericesc* (1835), cu atribuţiuni administrative, judecătoreşti şi de control. Acest control se referia în deosebi la actele stării civile, fiindcă în Basarabia ca şi în Bucovina preoţii îndepliniau şi funcţiunea de ofiţeri ai stării civile. El desfiinţă vechile protopopiate moldoveneşti pentru a împărţi eparhia, după cele 3 ţinuturi, în 8 *„protoierii“* sau decanate, cu câte un *„blagocin“*

No. 45. — Biserica soborului din Chişinău.

au protopop în frunte. Pentru aceştia scrise arhiepiscopul Dimitrie cunoscutele sale *„Instrucţiuni pentru blagocini“*, prin care li se arată drepturile şi datoriile lor.

Pe timpul arhipăstoriei sale s'au desfăcut de arhidieceza basarabeană părţile de dincolo de Nistru, spre a fi uprinse în noua arhidieceză a Odesei şi Chersonului (1837). Prin deslipirea aceasta s'a dat o lovitură foarte imţitoare Moldovenilor transnistrieni, cari, pierzând legătura bisericească cu conaţionalii lor din Basarabia, fură descoperiţi de scutul acestora şi expuşi rusificării forţate prin biserică.

Prin conducerea înţeleaptă a arhidiecezei, prin caza
niile şi poveţele sale creştineşti în limba norodului, pri
dragostea sa pentru biserică şi pentru turma sa cuvântă
toare, prin traducerile şi scrierile sale omeletice şi rituale
mitropolitul Dimitrie a fost un povăţuitor cucernic şi în
ţelept al Moldovenilor din Basarabia şi ca atare un vred
nic urmaş al marelui Gavriil. El muri în 4 August 1844 ş
fu înmormântat în biserica soborului din Chişinău car
fu terminată în timpul arhipăstoriei sale (1836). (Vezi ilus
traţia No. 45).

Urmaşul lui Dimitrie a fost *Irinarh Popov*, Rus d
origină, dară om cult şi cu vederi largi pe care şi le în
suşise cu ocaziunea îndelungatelor sale misiuni în Italia ş
Grecia. Nici el nu opri întrebuinţarea limbii moldoveneş
în biserică, ci dimpotrivă însărcină pe câţi-va clerici ro
mâni ca Teodor Baltagă, Teodor Lascu, Ion Neagu ş. a. c
tălmăcirea mai multor cărţi ruseşti în moldoveneşte. P
vremea arhipăstoriei sale apăru în 1858 „*Vestitorul eparhie
Chişinăului şi Hotinului*“, organul oficial al bisericii basa
rabene, cu text paralel român şi rus. In această formă bilingv
apăru „Vestitorul“ până la 1871, când textul român fu supri
mat, rămânând numai cel rusesc. Pe timpul său s'a retro
cedat Moldovei judeţul Ismail cu 94 de biserici parohial
care fuseră cuprinse în noua eparhie românească a *Dunăre
de-Jos* cu scaunul episcopal în Ismail. Irinarh petrecea c
predilecţie la mănăstirea *Hârjauca* (Vezi ilustr. No. 46
unde în ziua de 17 Martie 1855 primi vestea despre rân
duirea sa ca arhiepiscop al Cameniţei.

In locul său arhipăstoria Basarabiei trecu asupra lu
Antonie Şocotov, care văzând că controlul unui singur bla
gocin pentru un întreg judeţ nu era suficient, făcu
nouă împărţire administrativă a eparhiei sale. El desfiinţ
protoieriile de judeţe şi împărţi întreaga arhidieceză în 3
de ocoale bisericeşti „*ocruguri blagocineşti*“ şi aşeză în frunte

fiecărui ocol sau decanat câte un protoiereu sau blagocin.

După noua organizaţiune administrativă, bisericile 843 la număr, dintre care 318 de piatră şi 525 de lemn, erau împărţite, sub raportul administrativ, în trei categorii după numărul credincioşilor şi anume: biserici cu *un cliros* în sate până la 57 familii; cu *doi cliroşi* în localităţi până la 150 familii şi în sfârşit cu *trei cliroşi* pe la oraşe şi târguri cu mai mulţi preoţi şi diaconi. Numărul bisericilor cu personal bisericesc complect era redus la 46.

In timpul păstoriei sale s'a respectat încă în biserici limba moldovenească pe lângă cea rusă, folosindu-se prin biserici încă cărţile româneşti ieşite din tipografia arhidiecezană din Chişinău. „Până la 1871 — zice Ştefan Ciobanu — toate actele bisericeşti, toate izvoadele făcute prin sate erau scrise în româneşte". Incercarea de a desnaţionaliza poporul prin cuvântul Domnului, o operă osândită de Dumnezeu şi urâtă de oameni, precum o caracterizează aşa de nimerit economul Vasile Pocitan, s'a făcut numai sub urmaşul lui Antonie în cârmuirea sufletească a norodului basarabean.

4. Inceputul rusificării sub arhiepiscopul Pavel şi urmaşii săi Serghie, Isachie şi Neofit.

Acesta era arhireul *Pavel Lebedev*, care după mortea lui Antonie fusese rânduit de Sfântul Sinod din Petrograd întâi episcop şi mai apoi arhiepiscop al Chişinăului şi Hotinului, în Iunie 1871. In acelaş an, Basarabia încetă de a mai fi o oblastie, adică provincie cu oarecare umbră de autonomie locală, şi deveni o «*gubernie*» ca fiecare alta din nesfârşitul cuprins al împărăţiei ruseşti. Sub noul cap bisericesc începu să se accentueze tot mai pronunţat tendinţa de rusificare a bisericii moldoveneşti din Basarabia.

Mărturiseşte doară însuşi *Batiuşcov*, că „până la 1871, cân pe scaunul episcopal veni P. S. Pavel, în unele mănăsti şi biserici slujba dumnezeească se făcea în graiul moldo venesc". S. S. Pavel îndată ce se urcă pe scaunul eparhia dela Chişinău, porunci ca în acele biserici şi mănăstiri, î care până atunci se slujia în limba moldovenească, să se slu jească în două limbi, cea rusească şi cea moldovenească

Un alt scriitor rus, *Durnovo*, afirmă, că „toate cărţil sfinte de pe la bisericile moldoveneşti, tipărite cu liter cirilice în limba moldovenească, au fost depuse la mitro polia din Chişinău, unde arhiepiscopul Pavel, în timp d 7 ani le-a ars, încălzind cu ele palatul mitropolitan. Ace act de vandalism grosolan şi fără pereche, aparţine a domeniului istoriei". Iar pentru ca de sub teascurile tiparniţe arhidiecezane să nu mai iasă nici o slovă moldovenească cucernicul propovăduitor al dragostei creştineşti desfiinţ acest vechi aşezământ pentru răspândirea culturii moldo veneşti.

Cum însă cărţile la un norod neştiutor de carte c cel basarabean, rămân mute, dacă nu se găseşte cine s le tălmăcească, iperzelosul arhiereu îşi pusese în gând s stingă cu desăvârşire candela aprinsă a creştinismului mo dovenesc în Basarabia, surghiunind din eparhie pe cleric moldoveni, cari nu înţelegeau să se lepede de limba stră moşească ca Iuda de Christos. Din ceata acestor martiri a credinţei şi convingerilor lor fac parte clericii *Vasile Zubc Ioan Untu, Dimitrie Tutunaru, Ion Popovici, Grigore Galli* şi alţii, cari au fost mutaţi spre pedeapsă la Pscov, Luc Simferopol, Minsk şi alte locuri îndepărtate, de unde cu vântul lor moldovenesc nu mai putea turbura opera netreb nică de rusificare a arhiepiscopului Pavel. Călugări preoţi octogenari, gârboviţi în slujba altarului dumnezees propovăduitori ai dragostei şi bunei înţelegeri între oamen erau izgoniţi ca nişte slugi rele şi necredincioase dela a

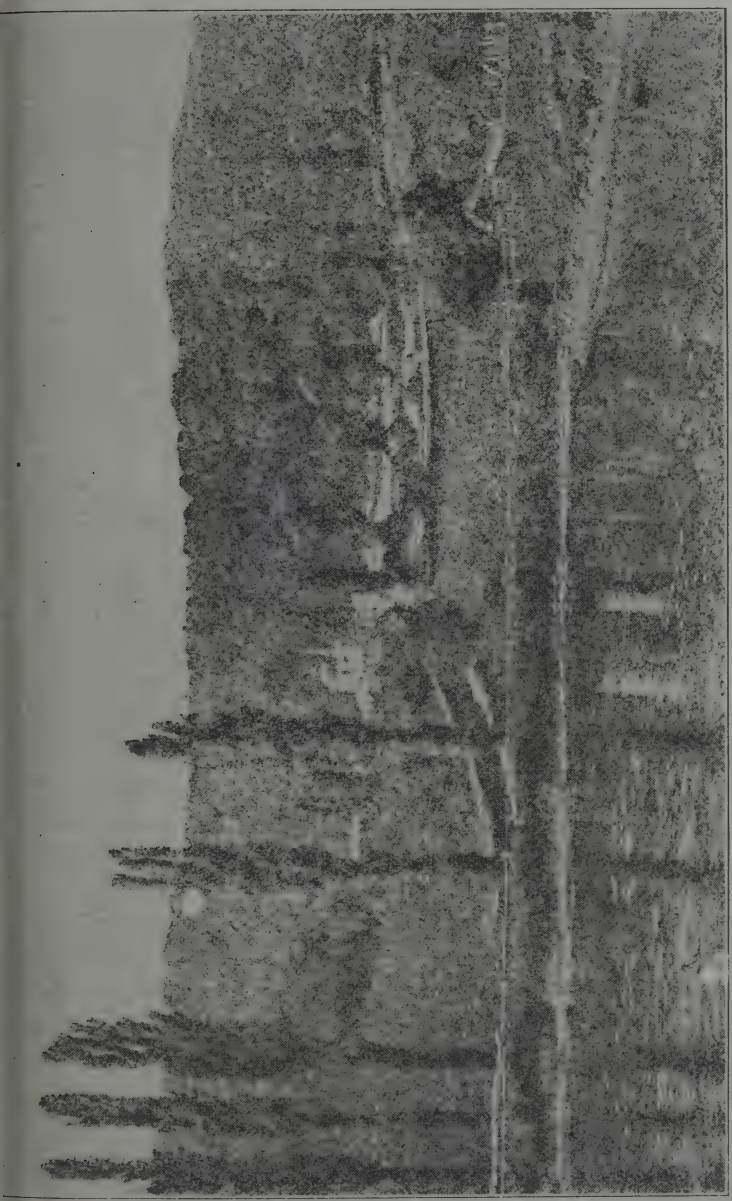

No. 46. — Mănăstirea Hârjauca.

tarul Dumnezeului părinţilor noştri, pentru că nu înţelegea să-l proslăvească în altă limbă, decât în cea strămoşească plăcută lui Dumnezeu şi îngerilor din cer. O bucurie generală se simţi în Basarabia când veni vestea despre „rândurea“ lui Pavel în altă parte, căci Moldovenii erau sătui ca de hrean de păstorirea sa (Iulie 1882).

Urmaşul său *Serghie Lapidevschi* avu mult de lucru până ce potoli turburarea ce se produse în sufletele Moldovenilor pe urma măsurilor nesocotite ale *„moldovenofo gului“* său înaintaş. El îngădui Moldovenilor de a se ruga lui Dumnezeu în limba lor şi reînfiinţă chiar şi tipografia arhidiecezană, instalând-o la mănăstirea Chiţcani sau Noul Neamţ de lângă Tighinea. In Ianuarie 1891 Serghie trecu la mitropolia din Odesa şi în locul său veni la Chişinău după o scurtă arhipăstorie a lui *Isachie Polozenski, Neofi Nevodcicov* care păstori 6 ani şi muri în Ismail.

5. Episcopul Iacob şi cărticele moldoveneşti ale „Frăţiei Naşterii Domnului“.

In 1898 Sfântul Sinod rândui *„episcop“* al Chişinăului şi Hotinului pe *Iacov Piatnicki*. Acesta era un om drept şi cu dragoste pentru turma sa cuvântătoare. Pentru promovarea culturii creştine şi a educaţiunii morale şi religioase a clerului şi a norodului, el înfiinţă la Chişinău *„Infrăţirea ortodoxă misionară a Naşterii Domnului“*, care între altele avea de scop să editeze cărticele, broşurele şi foi volante de cuprins religios şi moral. Curând însă el se convinse că populaţiunea moldovenească nu putea trage nici un folos din aceste publicaţiuni, fiindcă nu cunoştea limba rusă în care erau scrise. De aceia el se adresă Sf. Sinod din Petrograd şi-i ceru autorizaţiunea de a publica astfel de broşuri şi în limba românească. In adresa sa către Sf. Sinod el arată că *„în cele mai multe din satele Basarabiei*

opulațiunea ortodoxă se compune în mare parte și adese ori hiar exclusiv din Moldoveni, cari cunosc numai limba moldo-eneasc și cu desăvârșire nu înțeleg limba slavă bisericească au pe cea rusească, nici chiar în forma ei vorbitoare. Litera-ura didactică, morală ori religioasă ce există în limba ru-easc, sub forma de cărticele, broșuri, foi etc. este cu desă-vârșire înaccesibilă acestei populațiuni. Și doar și Moldovenii

No. 47. — Arhiepiscopul Gurie.

unt setoși de învățăminte morale și religioase, de povețe creș-inești și de mângâere prin cetirea sau ascultare a cuvântului ipărit".

„Necesitatea unei literaturi care, fiind scrisă în limba moldovenească, ar potoli această sete a Moldovenilor este foarte simțită. Ce-i drept, există câteva publicațiuni de cuprins moral și religios și în limba moldovenească, care publicațiuni se ipăresc peste frontieră în România; dar mai întâi de toate,

limba acestor publicaţiuni, diferă întru câtva de aceia pe care o vorbesc Moldovenii basarabeni şi apoi aceste publicaţiuni sunt tipărite cu litere latine. Citirea însă cu aceste caractere în cea mai mare parte este inaccesibilă cititorilor basarabeni şi în orice caz este anevoioasă".

„Astfel stând lucrurile acum în Basarabia, Moldovenii sunt lipsiţi de posibilitatea de a-şi satisface cerinţele lor moralo-religioase prin citirea de cărticele, broşuri şi foi de conţinut moral şi religios, cu litere chirilice pentru poporul de jos în limba moldovenească. Indeplinirea acestui lucru ar putea fi lăsată pe seama societăţii „Infrăţirea ortodoxă misionară a Naşterii Domnului", ce am fost înfiinţat-o eu în Chişinău, care are de scop luminarea moralo-religioasă a turmei lui Hristos din Chişinău, în adevărurile credinţei bisericii ortodoxe şi în spiritul ei, între altele şi prin răspândirea de cărticele, broşuri şi foi cu conţinut moral şi religios" (1900). De atunci încoace a apărut o serie întreagă de broşuri şi cărţi religioase moldoveneşti şi pe lângă acestea ediţiunea operei monumentale: *„Vieţile Sfinţilor".*

Propunerea episcopului Iacov primi în Octomvrie 1900 aprobarea Sfântului Sinod din Petrograd, care îngădui ca numita societate din Chişinău să editeze broşuri de cuprins religios şi moral „în limba moldovenească cu litere chirilice, paralel cu textul rusesc, ba şi fără el, după ce mai întâi manuscriptele vor fi înaintate spre cercetare cenzorilor". Cenzori fură numiţi profesorul de seminar Constantin Popovici şi preotul Mihail Ceacâr. Şi astfel putură să apară asemenea broşurele şi în limba moldovenească. Acesta a fost marele merit al episcopului Iacov pentru biserica basarabeană.

6. Episcopul Vladimir şi apariţia „Luminătorului".

Pe calea îndrumată de episcopul Iacov merse înainte şi urmaşul să *Vladimir*, care fusese misionar şi-şi putea da bine seama de puterea cuvântului viu, rostit într'o limbă

ţeleasă de norod. Ajungând în scaunul episcopal dela hişinău (1904), el luă hotărîrea de a scoate pe Moldo-eni din „întunericul şi umbra neştiinţii". Pentru aceasta începu să înveţe moldoveneşte şi introduse studiul acesi limbi şi în seminarul din Chişinău, plătind pe profe-orul de această limbă din punga sa proprie. Tot el ob-nu consimţemântul Sfântului Sinod de a tipări cărţi liturce şi rituale moldoveneşti. Spre acest scop el reinfiinţă echea tipografie moldovenească cu litere chirilice, ce sese desfiinţată de arhiepiscopul Pavel. „Dorinţa clerului e a-şi avea tipografia sa este şi dorinţa mea; mă voi ucura din tot sufletul, când voi vedea îndeplinita această orinţă", zice cucernicul episcop. Şi în adevăr, dorinţa s'a nplinit foarte curând, căci în Octomvrie 1904 s'a deschis pografia. Cu acel prilej el arată că poporul se poate fosi numai când aude slujba dumezească în limba sa, iar u ca catolicii cari fac serviciul divin într'o limbă neînleasă de norod. Arătând că idealul său este *luminarea poarelor*, ură ca „cărţile ce se vor tipări în acea tiparţă, să se răspândească cât mai repede în popor, *doar s'ar ai risipi întunericul cel mare, în care zac Moldovenii*".

Incurajaţi de arhipastorul lor, preoţii moldoveni ceră voie de a edita şi un *jurnal bisericesc* în limba molvenească. Vladimir împărtăşi dorinţa preoţimii şi remandă Sf. Sinod cererea clerului moldovenesc. Prin azul împărătesc din 20 Decemvrie 1907 se încuviinţă sfatului Frăţimii Naşterea lui Hristos" editarea unui jurl bisericesc în limba moldovenească, care, purcezind ela deviza episcopului Vladimir: *luminarea popoarelor*, s'a mit „*Luminătorul*". Redactarea jurnalului o luară asupra r protoiereul *Constatin Popovici* şi ieromonahul *Gurie Grosu*, tualul arhiepiscop şi mitropolit al Basarabiei. (Vezi ilustr. . 47). Dând arhierească sa binecuvântare nouii întreprinri, cucernicul episcop Vladimir zice: „In sfatul frăţimii Naş-

terii lui Hristos, chem blagoslovenia lui Dumnezeu şi di suflet doresc să blagoslovească Domnul, cu roade bun ostenelele acestora, cari iau râvna de a se osteni în lu crul luminării turmei noastre. Lumina lui Hristos să lum neze pe toţi".

In ziua de 25 Ianuarie 1908 apăru primul număr di „*Luminătorul*". In articolul de fond se laudă râvna şi în teresul episcopului Vladimir pentru luminarea poporului i limba sa maternă, care „ca un adevărat episcop al bise ricii pravoslavnice, care nu cunoaşte numai o limbă, *vred nică* de a lăuda pe Dumnezeu, ci desleagă tuturor noroa delor creştineşti, a face slujba dumnezească în limba lo a propovădui evanghelia lui Hristos în limba cunoscut norodului". După acest prinos de recunoştinţă, adus spir tului larg al episcopului binevoitor, urmează o poezie program: „*Să fie lumină*" din care merită să fie reţinu următoarele strofe de o rară frumuseţă şi de un adân înţeles:

„Lumină fie", fost'a glasul
Cu care Domnul a 'nceput
Să cheme, când sunat'a ceasul
La viaţă, haosul cel mut.

Şi-a poruncit: lumina sfântă
Să nu o stângem, fără rost,
Ci, în nevoi cari 'nspăimântă,
S' aflăm întrînsa adăpost.

Din Prut şi Dnipru pân'la mare
Strămoşii noştri au purtat
Această sfântă luminare —
Prin ea, cu duşmanii s'au luptat.

Şi ce-i mai scump în omenire
Şi mai bogat, mai de folos,
Ei ne-au păstrat ca moştenire
Pământ şi legea lui Hristos

Deci, păzeşte, o creştine,
Şi 'n voia lenii nu te da,
Te luminează şi zi'n tine:
„O Doamne, fie-Ţi voia Ta!"

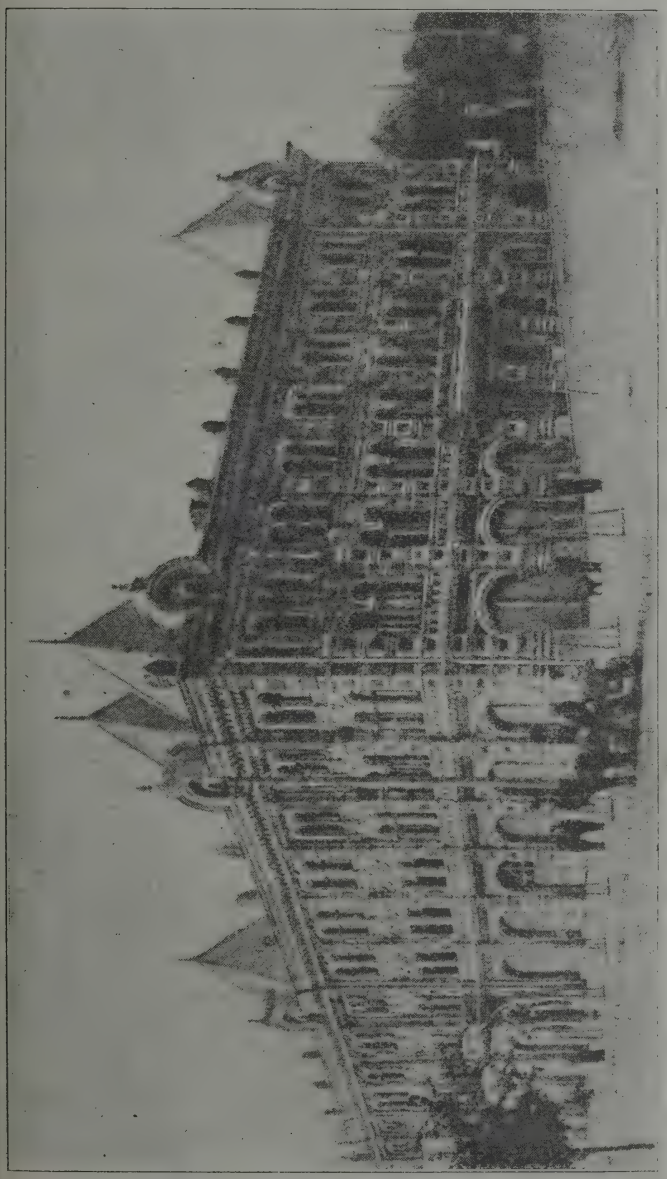

No. 48. — Casa eparhială din Chișinău.

Pentru a da pildă tuturor clericilor ruşi, Vladimir predi moldoveneşte în biserica soborului din Chişinău spre uimi cucernicilor credincioşi. Dar dragostea sa sinceră pen luminarea poporului nostru nu era după placul rusifică rilor, şi pentru aceia el fu mutat la Rostov şi trebui să p răsească Basarabia (Septemvrie 1908), lăsând mare păr de rău în sufletele recunoscătoare ale Moldovenilor iu de dânsul.

7. Oprimarea curentului moldovenesc sub Serafim răspândirea „Inochentismului".

In locul lui, Sf. Sinod trimise la Chişinău pe un fo polcovnic rus, Leonida Mihailovici Ciciagov, care întră tagma călugurească sub numele *Serafim*. Se pare că aces fusese anume trimis în Basarabia pentru a pune stav curentului naţional moldovenesc care se accentuase pr dârz şi stăruitor sub blândul Vladimir. Trecutul său os şesc şi firea sa răsboinică şi combativă îl făcură să cal în urmele lui Pavel Lebedev, care începuse cu un zel vre nic de o cauză mai bună, opera de rusificare prin şcoa şi biserică, terorizând şi trimiţând în surghiun pe toţi ac ce îndrăzniau de-a se afirma ca Moldoveni. El zădă nici orice manifestaţiune naţională moldovenească, opri trebuinţarea limbii moldoveneşti în biserică, nu vedea ochi buni apariţia „Luminătorului" şi căută să taie tip grafiei moldoveneşti ori ce posibilitate de existenţă. Int nerecul cel mare, în care zăceau Moldovenii şi în ca Vladimir făcuse să străbată câteva raze de lumină, se p somorî din nou beznă sub belicosul Serafim, stâlpul ţari mului samavolnic şi neîngăduitor.

Impunerea slujbei ruseşti, chiar în bisericile dela sa trebuia să înstrăineze pe Moldoveni de biserică şi să facă nepăsători faţă de învăţăturile ei mântuitoare. Urm

le acestor măsuri nesocotite a fost *sectarismul religios*, eele anarhice, pornirile subverzive şi superstiţiile de tot fe-l. In întunericul sufletului unde nu pătrunde nici o rază e lumină, cuvântul înşelător prinde uşor rădăcini, pe care ımai cu mare greu le poţi stârpi. Aşa reuşi călugărul *ochentie* să se înfăţişeze înaintea poporului ca trimisul i Dumnezeu. Şi norodul incult, dară setos de învăţătura ımnezeească, îl crezu, i se închină şi-i jertfi ultimul ban ţonisit în sudoarea feţei în îndelungate zile de muncă.

Acest Inochentie era de felul său Moldovean şi trăia ı ieromonah într'o mănăstire în *Balta*, un târguşor aşezat e apa Codâmei la hotarul de nord al ţinutului Ananiev, ıbernia Chersonului, deci într'o regiune locuită în mare arte de Moldoveni. El predica cu multă putere de con-ngere în limba moldovenească care era cunoscută de no-od, o credinţă nouă, eterodoxă, după care se conducea oua sectă a „*Inochenţilor*“, care în 1912 număra 76 suflete. i vindeau Moldovenii şi cenuşa din vatră numai ca să poată înfăţişa călugărului Inochentie, care le făgăduia iul pe pământ. Sute de mii de oameni rătăciau spre ănăstirea din Balta, unde se găsia potrigul faimosului călu-ăr. Şi s'a constatat pe cale oficială că puterea lui Ino-ıentie asupra norodului izvoria din faptul că el îi vorbia oldoveneşte, pe când preoţii ruşi îndepliniau slujba dum-ezeească într'o limbă neînţeleasă de mulţime.

Mişcarea aceasta care pe lângă laturea sa religioasă, vea şi una naţională moldovenească, puse pe gânduri pe piscopul Serafim, care se hotărî să ia măsuri de comba-re serioase. Spre acest scop el convocă în ziua de 5 artie 1913 în Chişinău un congres, la care luară parte reoţi, misionari, călugări şi mulţi laici iubitori de orto-oxie. Congresul, luând în discuţie turburările ce se pro-useră între credincioşi prin învăţătura lui Inochentie, hotărî ombaterea ei cu toate mijloacele şi în deosebi prin răs-

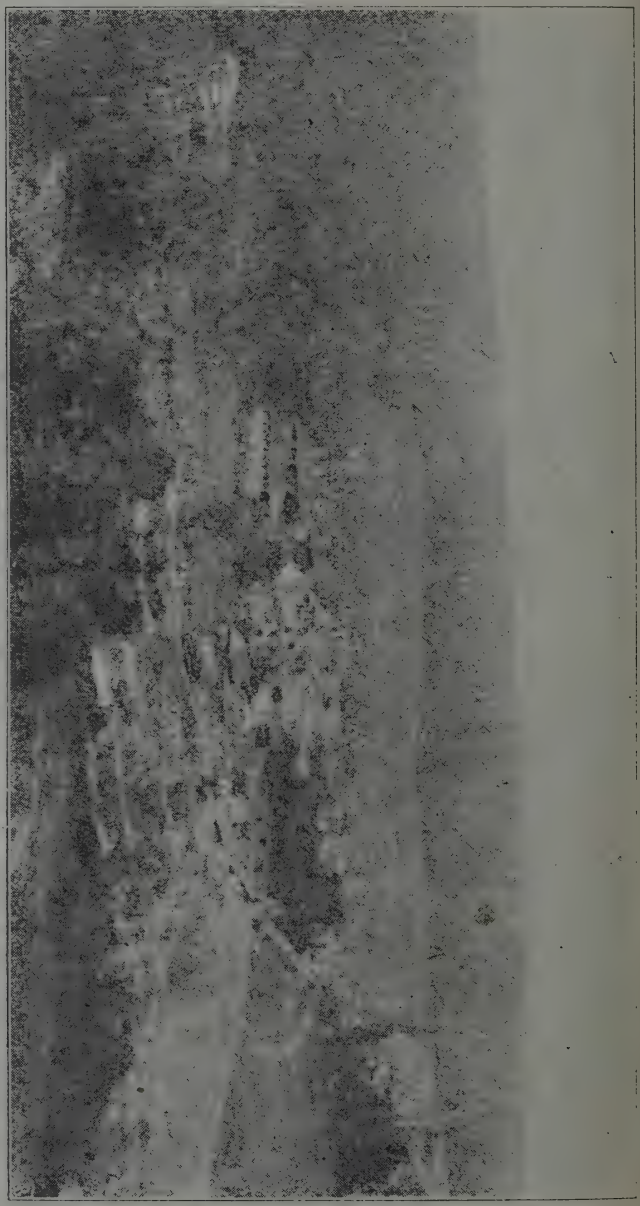

No. 49. — Mănăstirea Soroceni.

ndirea Evangheliei în limba moldovenească, prin predici pă înţelesul norodului şi prin cântări corale în biserici r'o limbă înţeleasă de credincioşi. Trebui deci să vină chentie, a cărui învăţătură se apropia încât-va de măr- isirile Sfântului *Teofan Zatvornicul*, pentru ca să deschidă nslaviştilor ochii, ce primejdie cuprinde în sine discon- erarea limbii naţionale a norodului.

Dară cu toate măsurile de combatere şi cu toată gonirea „Inochentiştilor", ţăranii moldoveni nu conteniră a crede în cuvântul şi misiunea sa dumnezeească. Invă- ura sa păru periculoasă ordinei publice şi atunci Ino- entie fu pus în urmărire. Era în August 1913, când o sot- de Cazaci înconjură mănăstirea din Balta, unde pe- cea Inochentie, pentru a-l ridica de acolo şi a-l duce forţa la o altă mănăstire lângă lacul Ladoga. Atunci anii cari încercară să apere pe povăţuitorul lor, fură icaţi de Cazaci şi 60 dintr'înşii căzură ca martiri ai edinţei lor sub zidurile mănăstirii din Balta.

Dar cu toate acestea, adepţii lui Inochentie nu se lă- ră descurajaţi. Indată ce se află de locul surghiunului u, mii de oameni porniră într'un lung pelerinaj, în pu- ea iernii, la mănăstirea Ladoga, pentru a se închina în a noului profet şi a asculta învăţăturile sale mângâie- are. Izbucnirea războiului mondial şi radicalele prefaceri litice, sociale şi naţionale pe care el le-a produs, făcu amuţească glasul lui Inochentie şi învăţăturile sale.

Curând după aceasta Inochentie fu ridicat din mă- stirea de lângă lacul Ladoga şi trimis în judecată şi osândit surghiun în mănăstirea Solovki aşezată într'un ostrov n Marea-Albă. Văzându-se izolat de lume şi părăsit, neno- citul călugăr s'a pocăit, arătând că „multe din rătăcirile le se datoresc întunecimii minţii lui, care, ca şi la mulţi oldoveni dela ţară, a rămas nefrământată de marea pu- re a ştiinţei; căci această ştiinţă lipseşte cu desăvârşire

ţăranilor Moldoveni din care se trage şi dânsul. Rătă
rile sale au izvorât din marea dorinţă de a-i ajuta pe M
doveni la cunoaşterea adevărurilor legii creştineşti pe ca
el singur nu le străbătuse bine cu mintea lui slabă şi pu
luminată". Aşa s'a sfârşit aventura călugărului Inochent

O altă sectă răspândită în Basarabia este cea a „*s*
diştilor" dela nemţescul Stunde, oră, ceas de rugăciu
Acesta era numele unei secte ce se formase pela 1860
coloniştii nemţi din sudul Rusiei şi Basarabiei. Adep

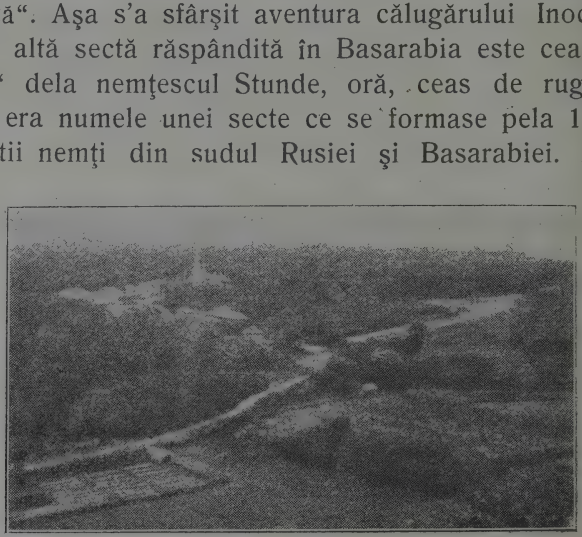

No. 50. — Mănăstirea Hâncu.

acestei secte se îndeletnicesc cu lectura bibliei, nu respec
taina preoţiei şi nici formele externe ale serviciului div
In năzuinţa lor spre o revelaţiune religioasă ei se apro
foarte mult de pietişti şi de nazareni.

Pentru combaterea sectelor eterodoxe s'a creat pe lân
mitropolia din Chişinău un *serviciu de misionari* comp
din clerici destoinici la vorbă şi pricepuţi în artă de a co
vinge. Cel mai bun mijloc pentru combaterea sectelor s'a d
vedit cuvântul viu isvorît din convingere şi rostit în lim
poporului.

De acest mare adevăr îşi dădură seama în sfâr
şi cercurile conducătoare şi îndeosebi Sf. Sinod, care mijlo

n ucaz împărătesc prin care se îngădui Moldovenilor să-
ârşirea sfintei liturghii în limba lor naţională. „Ziua de
uminică, 21 Iulie 1913, a fost — zice „*Cuvântul Moldovenesc*“
în Chişinău — o zi de sărbătoare naţională a Moldove-
ilor din Basarabia; căci în acea zi ei s'au învrednicit să
sculte întreaga slujbă arhierească a liturghiei în limba lor
răveche moldovenească — fapt care nu se mai întâmplase
i viaţa lor din vremea arhiereului Pavel, care cel dintâi,
upă alipirea Basarabiei către împărăţia rusească, şi-a luat

No. 51. — Mănăstirea Gârbovăţului.

supră-şi păcatul de a alunga limba moldovenească din
serica norodului nostru.“ Faptul acesta se datorea „du-
ului de premenire a vieţii,“ care dela o vreme domnia
Basarabia şi nu mai puţin „fricii stăpânitorilor biseri-
eşti de a nu-i pierde pe Moldoveni pentru biserica pra-
oslavnică“ fiind-că Moldovenii, ce nu auziau cuvântul
oldovenesc nici în biserica lor strămoşească, începeau
şi „aplica auzul spre alte biserici decât biserica pravos-
vnică.“ Incuviinţarea serviciului divin în limba moldove-
ească dădu Moldovenilor dovadă „că biserica pravos-
vnică nu s'a prefăcut încă cu totul într'un instrument de
sificare a norodului moldovenesc.“ Zorile unor vremuri

noui şi mult făgăduitoare se iviră la orizontul vieţii naţ
nale din Basarabia.

Incolo, Serafim s'a dovedit ca un bun cârmuitor
eparhiei sale. La stăruinţa sa s'a ocupat scaunul episco
dela Cetatea-Albă şi la 1910 s'a reînfiinţat episcopia
mailului pentru părţile din josul Dunării ca pe vremea ep
copului Melhisedec. Pe timpul său s'a zidit *„Casa Ep
hială"* din Chişinău, cu sala ei splendidă pentru conferi
religioase. (Vezi ilustraţia No. 48).

O bună întocmire în biserica din Basarabia este
nopolul fabricării lumânărilor pentru nevoile cultului di
şi pentru ceremoniile religioase (1883). Desfacerea acestor
mânări se face de către organele fiecărei biserici cu îndato
rea de a vărsa o parte din venit în *„fondul bisericesc"*, din c
se întreţin aşezămintele de cultură religioase şi de n
creştinească. Biserica basarabeană îşi are *depozitul prop
pentru vinul* necesar la săvârşirea slujbei dumnezeeşti.
mai întreţine şi o *magazie de veşminte preoţeşti, de cărţi
tuale, ornate şi paramente bisericeşti.* In cele din urmă
rafim nu găsi nici nobilimea basarabeană destul de
triotică şi de aceia află cu cale de a o învinovăţi de se
ratism. Denunţul acesta îl implică însă într'un grav conf
cu nobilimea şi el trebui să părăsească Basarabia.

La 1914 Serafim părăsi Basarabia şi în locul lui aju
Platon arhiepiscop al Chişinăului şi Hotinului. Vicarii
erau: *Gavriil* episcopul Cetăţii-Albe şi *Zenovie*, episcopul
mailului. După aproape doi ani de arhipăstorie, în Decemv
1915 Platon trecu la Odesa, iar locul său în Chişinău
ocupă arhiepiscopul *Atanasie* până la 23 Iunie 1918, că
acesta împreună cu vicarii săi părăsiră Basarabia, pentru t
deauna, fiindcă Moldovenii cereau cu drept cuvânt un ar
păstor de neamul lor. După retragerea lui Atanasie condu
rea eparhiei basarabene fu încredinţată S. S. Episcopulu
Nicodem de Huşi care luă măsuri înţelepte pentru resta

No. 52. — Schitul Ţigăneşti.

lirea străvechiului caracter românesc al bisericii din Bas rabia. Vicar al mitropoliei şi episcop al Ismailului fu râ duit în 1918 *P. S. Sa Dionisie Erhan* fostul stareţ al m năstirii Soroceni (Vezi ilustraţia No. 49). La sfârşitul anul 1919 I. P. S. S. Episcopul Nicodem consideră opera sa naţionalizare a Eparhiei Basarabiei de terminată şi se r trase la vechiul său scaun episcopal din Huşi. In locul s congresul bisericesc din Chişinău alese în 21 Februar 1920 pe arhiereul Gurie Botoşăneanu, de arhiepiscop al Ch şinăului şi Hotinului care păstoreşte arhidieceza Basar biei până azi.

Având deci în vedere greutăţile cu care a avut luptat, persecuţiunile la care era expusă şi influenţa covâ şitoare a bisericii pravoslavnice ruseşti, trebue să recunoa tem marele merite naţionale şi culturale ce preoţimea bas rabeană şi le-a câştigat în timpul stăpânirii ruseşti, şi ne închinăm înaintea dragostei şi devotamentului ei pent biserică, ţară şi limba moldovenească. Ea şi-a împlinit d plin datoria faţă de poporul din care s'a ridicat, cultivâ limba moldovenească în biserică şi întreţinând neconte focul sacru al luminii şi culturii strămoşeşti.

8. Mănăstirile din Basarabia.

Pentru a complecta tabloul vieţii bisericeşti în Bas rabia este necesar să aruncăm o scurtă privire şi asup mănăstirilor basarabene. La ocuparea pământului dint Prut şi Nistru, Ruşii găsiră acolo un număr destul de înse nat de aşezăminte mănăstireşti, unele mai vechi altele m noui. Cea mai veche mănăstire basarabeană era ctitoria Alexandru cel Bun dela *Vărzăreşti*. O altă veche ctito domnească era *Chipriana* lui Ştefan-cel-Mare, căreia du vechime îi urma *Hâncu*, (Vezi ilustraţia No. 50) fundaţi nea Hânceştilor nestatornici şi rebeli. Celelalte mănăstiri

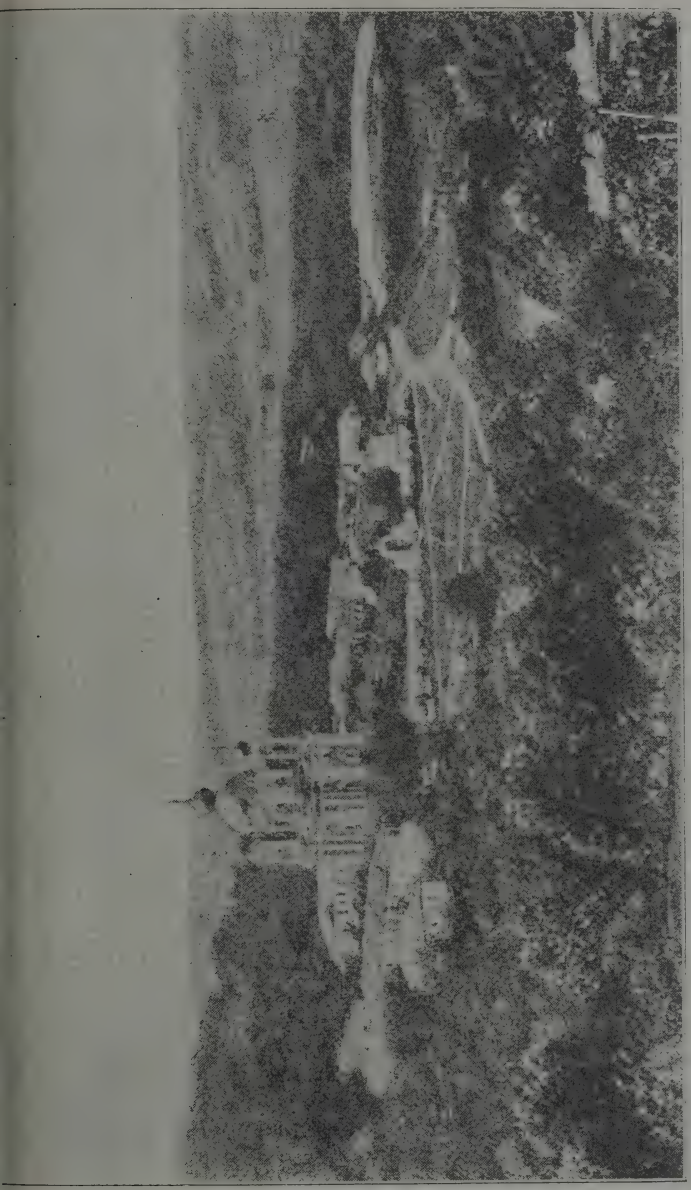

No. 53. — Mănăstirea Curca.

schituri sunt ctitorii răzăşeşti mai noi fără prea mare în
semnătate.

Mănăstirile basarabene formează după aşezarea lor
grupuri bine distinse unul de altul. Grupul întâiu se com
pune din 5 mănăstiri aşezate în judeţul Chişinăului şi anume
Vărzăreşti, Hâncu Soroceni, Chipriana şi *Condriţa*. Grupul
doilea se compune din 8 mănăstiri în ţinutul Orheiului
anume: *Hârjauca, Gârbovăţul,* (Vezi ilustraţia No. 51), *Ră
ciula, Frumoasa, Ţigăneşti* (Vezi ilustraţia No. 52). *Tabăr
Curca* cu schitul *Pripiceni* (Vezi ilustr. No. 53) şi *Chirov*
Grupul al treilea cuprinde 5 mănăstiri în ţinutul Orheiul
situate pe Nistru sau aproape de acest fluviu şi anume
Coşelauca (Vezi ilustraţia No. 54) *Saharnea* cu schitul *Ţ
pova, Călărăşauca* (Vezi ilustr. No. 55), *Jabca* (Vezi ilust
No. 56) şi *Dobruşa* (Vezi ilustr. No. 57).

Câteştrele grupuri numără laolaltă 18 mănăstiri
schituri, dintre care 11 sunt mănăstiri de călugări iar 7 mă
năstiri de călugăriţe sau maice şi anume: Vărzăreşti, Ch
rova, Tabora, Răciulea, Coşelauca, Călărăşauca şi Jabc
Alte mănăstiri şi schituri între care: Cărătura, Cosovăţu
Lometa, Rezina, Soroca, Ciura, Borzeşti, Butuceni, Cu
curuzeni, Fântâna-Doamnei, Hârtopul, Grădişte, (Vezi ilust
No. 58), Galiţa, Ignăţei, Peştera, Poiana, Popăuţi, Râşc
Rudi şi Verejeni, fură desfiinţate de către Ruşi. Pe lângă
aceste 18 mănăstiri mai mici trebue amintite încă şi mă
năstirea *Cetatea* cu schiturile *Terapont* şi *Borisovca* din ju
deţul Ismailului.

Clerul regular, numit şi *„clerul negru“* spre deosebi
de cel secular sau *„clerul alb“*, era împărţit în trei pro
toierii sau blagocinii, corespunzând celor 3 grupuri d
mănăstiri, având centrul lor în Chişinău, Orheiu şi Soroc
Blagocinii aceştia aveau să supravegheze pe stareţii (nasto
iateli) şi pe stareţele (nastoiateliţile) mănăstireşti.

No. 54. — Mănăstirea Saharna.

Aşezămintele acestea mănăstireşti erau înzestrate d către ctitorii şi adăugătorii lor cu moşii mai întinse sa mai strimte după timpuri şi împrejurări. Chipriana şi Con driţa fură închinate nou createi mitropolii din Chişinău iar celelalte obţinură confirmarea posesiunilor lor. Dispun doară „Aşezământul“ dela 1818 că „orice avere ce va f dreaptă a bisericilor şi mănăstirilor Oblastiei a tuturo de obşte credinţelor adecă: satele, săliştile, căşlele, păs căriile şi acareturi, asişderea Ţiganii, capitalurile de ban şi alte afierosiri întărite prin hrisoave sau zapise, vor rămâne în veci ale lor averi şi se vor apăra pe dreptatea averilor haznalei.“

Averile, mănăstirile indigene erau însă relativ foart modeste. Căci afară de Chipriana care poseda 10 sate cu o suprafaţă de aproape 40.000 de desetine de pământ cultivabil, celelalte mănăstiri şi schituri basarabene posedau toate la olaltă numai vre-o 15.000 desetine, posesiunile fie-cărui aşezământ în parte variind între 24 şi 3900 de desetine.

9. Moşiile mănăstirilor închinate şi Noul-Neamţ.

Cu mult mai întinse erau posesiunile aşezămintelor de peste hotarele Basarabiei, în România şi în Orient căci domnii şi boerii Moldovei aveau obiceiul de a închina moşii nu numai mănăstirilor din ţară, ci şi celor greceşti din Răsărit. Mănăstirile greceşti dela Sfântul-Munte Vatopedon, Sinai, Sf. Mormânt din Ierusalim ş. a. posedau în Basarabia nu mai puţin de 100 moşii, care cuprindeau mai bine de 209.583 de desetine de pământ moldovenesc. Mănăstirea Neamţului, episcopia Huşilor, şi Mitropolia Iaşilor, aşezământul Sf. Spiridon ş. a. posedau în Basarabia 38 moşii. La început, guvernul rusesc a îngăduit ca averile mănăstirilor închinate să fie administrate

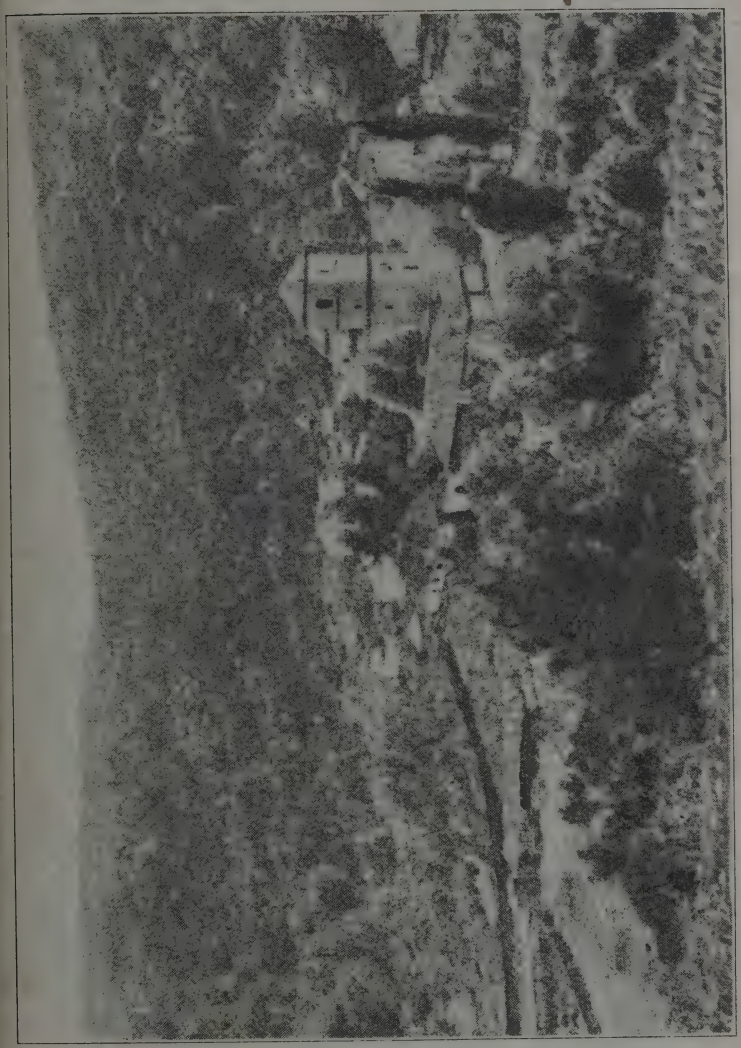

No. 55. — Mănăstirea Călărășauca.

direct de către împuterniciții acestor mănăstiri. Starea aceasta de lucruri dăinui însă numai până la 1864, când se făcu secularizarea moșiilor mănăstirești în Moldova. Atunci prin ucazul împerial din 15 Mai 1864 s'a hotărît ca averile mănăstirilor străine să fie date în arendă de către stat, în prezența împuterniciților mănăstirești, prin licitație publică. După alți 9 ani apăru un nou ucaz (6 Martie 1873) prin care se dispunea ca averile nemișcătoare ale așezămintelor din România și din Orient să treaca sub administrația Ministerului de Externe din Petrograd. Tot atunci se cerea fiecărui așezământ să justifice, prin hrizoave și acte de donațiune, dreptul lor de posesiune asupra moșiilor ce stăpâniau în Basarabia, și să arete, în mod neindoelnic, menirea pe care aceste fundațiuni o primiră dela testatorii lor. Și aceasta pentru motivul ca veniturile să se folosească numai pentru scopurile pentru care fusese destinate de către donatorii lor.

După stabilirea scopurilor fundaționale s'a hotărît ca veniturile anuale din aceste moșii să se împărțească din capul locului în 5 părți egale, din care o cincime să se folosească pentru acoperirea cheltuielilor de administrație și pentru formarea unui fond de reservă; două din cinci părți treceau în mâna așezămintelor străine, iar alte două cincimi ce mai rămâneau se vărsau în visteria zemstvelor din Basarabia pentru întreținerea școlilor și bisericilor. La stăruința mitropolitului Pavel apăru un nou ucaz (Mai 1875), prin care se rândui ca cota ce cădea asupra zemstvelor să fie împărțită în 3 părți egale, dintre care o treime să rămână zemstvelor, o altă treime să treacă în seama mitropolitului din Chișinău pentru nevoile bisericii, iar a treia să se verse la Ministerul de Culte din Petrograd. Astfel se regulase în Basarabia chestiunea moșiilor închinate.

Pe lângă vechile mănăstiri moldovenești din Basarabia s'a mai înființat una sub ocârmuirea rusească ș

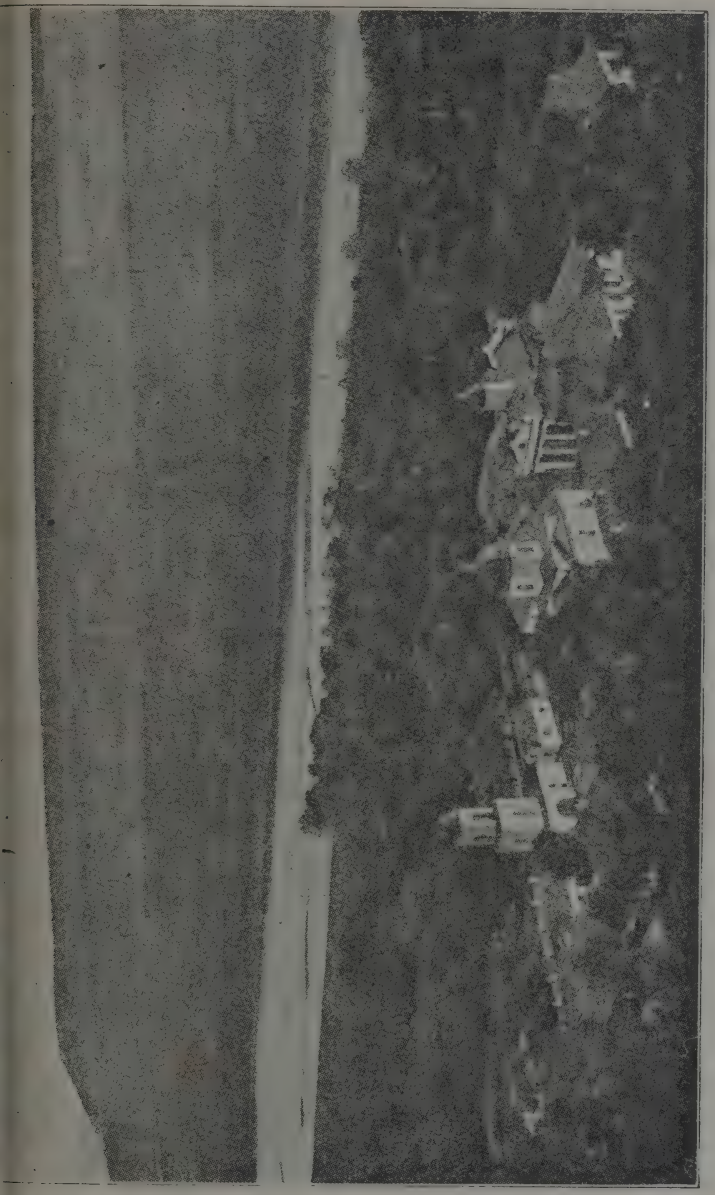

No. 56. — Mănăstirea Jabca.

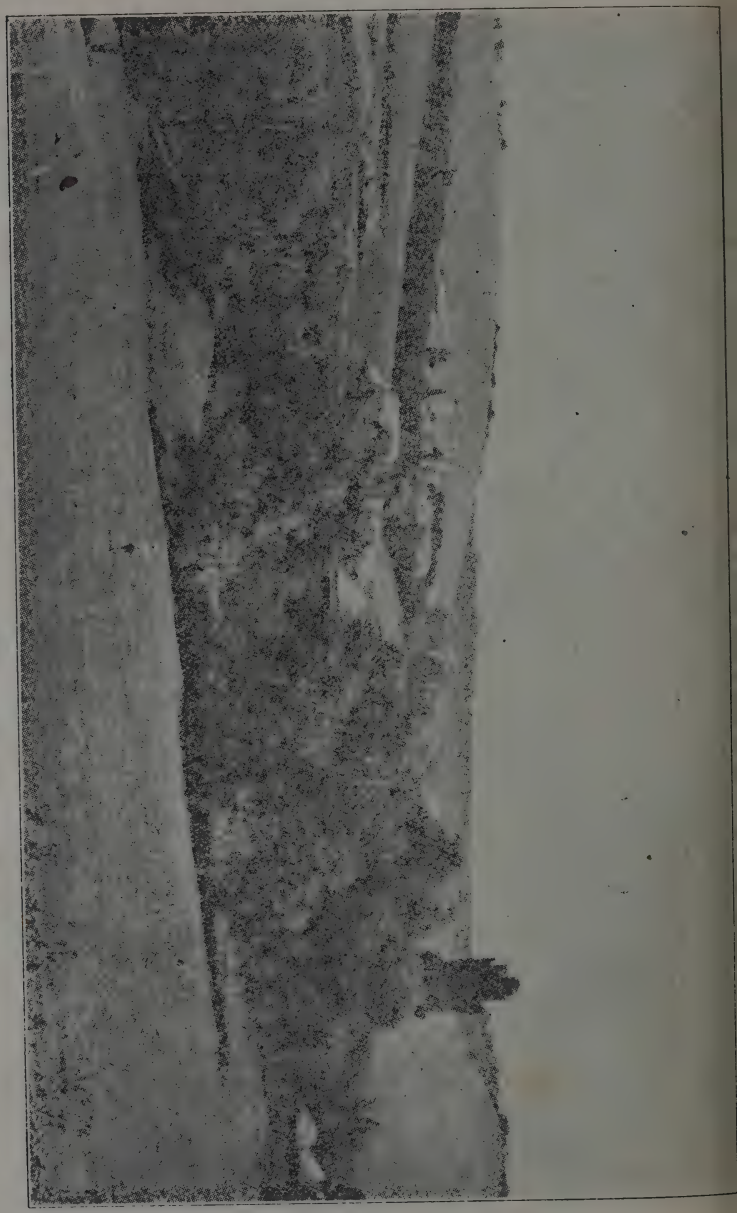

No. 57. — Mănăstirea Dobruşca.

anume mănăstirea *Chiţcani* sau *Noul-Neamţ*, lângă Tighinea pe Nistru. Petru-Vodă-Rareş dărui încă la 1527 mănăstirii Neamţ seliştea Chiţcani pe Nistru. Dar mănăstirea Neamţului nu se bucură multă vreme de dania lui Petru-Vodă, fiindă în 1538 Turcii cuceriră Tighinea şi cuprinseră în raiaua ei şi satul Chiţcani. Aşa rămase mănăstirea păgubită de această însemnată danie până la izgonirea Turcilor din Tighinea şi la alipirea Basarabiei la împărăţia rusească. Atunci Ruşii declarară tot pământul fostei raiale turceşti dela Tighinea drept pământ al statului, în acest pământ erau cuprinşi şi Chiţcanii.

Impotriva acestei declaraţiuni se ridică mănăstirea Neamţului, revendicând vechiul ei drept de proprietate asupra Chiţcanilor. Pentru moşia sa înstrăinată, mănăstirea Neamţului întentă proces statului rusesc şi, învingând mari greutăţi, câştigă procesul. In 26 Octombrie 1845, se hotărî ca mănăstirea Neamţului să primească echivalentul Chiţcanilor în bani, cu care să-şi poată cumpara o altă moşie în Moldova. Dar stareţul nemţean nu se mulţumi cu această hotărîre, ci stărui cu tot adinsul ca Chiţcanii să-i fie restituiţi în tot cuprinsul lor. In cele din urmă el izbuti ca prin cazul din 8 Decemvrie 1860 să primească în stăpânire moşiile Copanca şi Chiţcani ce fuseseră înstrăinate de Turci. Mănăstirea însă n'avu norocul de a stăpâni multă vreme aceste moşii, findcă în Decemvrie 1863 se decretă secularizarea moşiilor mănăstireşti din Moldova. Atunci o parte din călugării dela Neamţ nu se putură împăca cu măsura secularizării şi fugiră peste Prut în Basarabia, solicitând guvernului rusesc scut şi adăpost. Acesta se grăbi să ofere călugărilor pribegi adăpostul cerut chiar la moşia mănăstirii Neamţului, la Chiţcani, hotărînd prin ucazul din 13 ianuarie 1864 ca acolo să se ridice o nouă mănăstire numită *Noul-Neamţ*. (Vezi ilustr. No. 59).

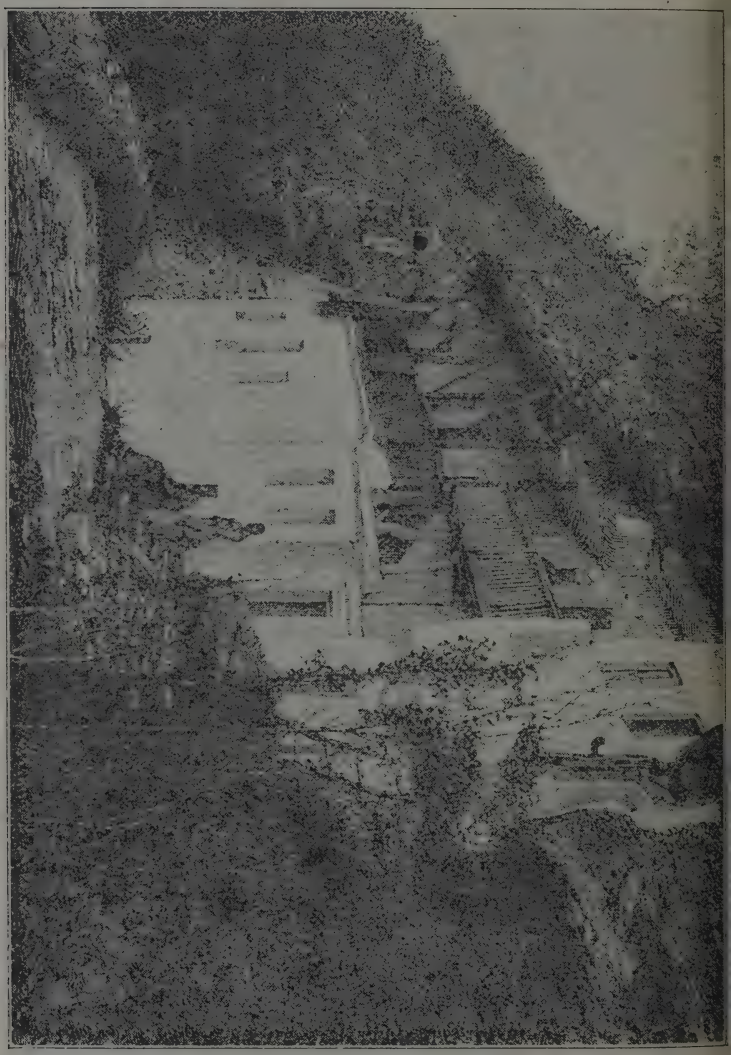

No. 58. — Mănăstirea Grădiștea.

No. 59. — Mănăstirea Chițcani sau Noul-Neamț.

Porunca ţarului s'a îndeplinit şi la Chiţcani s'a ridicat frumoasa mănăstire de azi, în care se păstrează o serie de cărţi şi manuscripte româneşti, privitoare la vechea noastră viaţă bisericească.

Organul oficial al eparhiei basarabene era „*Vestitoru Eparhiei Chişinăului şi Hotinului*“, care până la 1870 apărea în text paralel rus şi român, iar de atunci încoace numai ruseşte. In privinţa confesională, Basarabia formează o unitate. Aproape 90% din întreaga populaţiune este de legea ortodoxă, restul fiind de confesiunea mozaică. Numărul catolicilor este disparent.

CAP. VI.

Aşezămintele şcolare.

1. Inceputurile învăţământului public în Moldova. — Şcoalele domneşti din Basarabia. — 3. Soarta învăţământului moldovenesc sub Ruşi. — 4. Rusificarea şcoalelor primare. — 5. Instrăinarea învăţământului secundar.

1. Inceputurile învăţământului public în Moldova.

Moldova era aşezată la hotarul dintre două civiliza-
ıni deosebite, civilizaţiunea latino-germană din apus, şi
vilizaţiunea bizantino-slavă din răsărit. Ambele civiliza-
ıni, cu caracterul lor specific, exercitară o netăgăduită
îurinţă asupra Moldovenilor. Inrîurinţa simultană a am-
lor civilizaţiuni asupra culturii noastre întelectuale şi
ıteriale se învederează bunăoară în vechea arhitectură
ldovenească, unde găsim aplicate motive gotice şi bi-
ıtine lângăolaltă şi întreolaltă. In lupta aceasta de în-
cere între ambele civilizaţiuni, covârşi înfluenţa bizan-
o-slavă, pentru că Moldovenii, ca credincioşi ai bisericii
co-orientale deopotrivă cu Ruşii, primiau îndemnuri
ıtru activitatea şi desvoltarea lor culturală din Bizanţ.
fel fură atraşi Moldovenii în cercul de înfluenţă a civi-
ţiunii bizantino-slave, pe care ei şi-o însuşiră foarte
ede pentru a contribui apoi, la rândul lor, la desvoltarea,
ogăţirea, răspândirea şi aprofundarea acestei civilizaţiuni.

In vechime, la noi, ca şi alte părţi, învăţătura avea u caracter bisericesc pronunţat. Laicizarea şcoalelor în apu s'a produs sub înfluenţa renaşterii şi a reformaţiunii la noi laicizarea învăţământului a început numai în cursu veacului al XVIII-lea. In Moldova grija şcoalelor er în sama bisericii care, fiind liberă de ori ce veleită de supremaţie asupra statului, se bucura de sprijinu tuturor factorilor politici şi sociali în străduinţele ei cultu rale. După concepţiunea timpului de atunci, învăţământu era privit ca un act de creştinească evlavie, şi promovare lui ca o faptă plăcută lui Dumnezeu. Dovadă pentr aceasta sunt nenumăratele danii pentru biserici şi mănă stiri cu menirea expresă ca veniturile lor să fie întrebuin ţate pentru nevoile învăţământului.

Cele mai vechi aşezăminte de învăţătură în Moldov erau *şcoalele mănăstireşti*, unde se învăţa a ceti şi scrie pe lângă acestea şi rânduiala slujbei bisericeşti. Dascăl se luau din călgării cei mai învăţaţi. Cea mai veche şcoal de acest fel era cea de la mănăstirea Neamţului, ce fuses întemeiată de ucenicii învăţatului şi evlaviosului *Nicode* dela Vodiţa din Ţara-Românească. Din şcoala aceast trebue să fi ieşit şi Iosif, primul vlădică român al Cetăţi Albe şi apoi mitropolit al Sucevei. Şcoale de acest fe funcţionau şi pe lângă celelalte mănăstiri moldoveneşti c Bistriţa, Putna, Dragomirna ş. a. Dascălii, diacii şi „ri tori" acestor şcoli însemnau an de an întâmplările cele ma importante din istoria ţării. Pe însemnările acestea se în temeiază cunoscutele *„letopiseţe"* ale Ţării-Moldovei.

Şcoli pentru clerici, dar şi pentru mireni se găsiau pe lângă scaunele episcopale, aşa la Suceava, Iaşi, Roma Rădăuţi şi Huşi. Din şcolile episcopale dela Iaşi, Huşi Rădăuţi se rânduiau cei mai mulţi preoţi şi monahi p lângă bisericele din Basarabia. Şcoala dela mănăstire Trisfetitelor din Iaşi fu ridicată încă de Vasile-Vodă-Lup

rangul de Academie şi înzestrată cu moşii pentru înţinerea ei.

Şi pe lângă mănăstirile din Basarabia funcţionau coli mănăstireşti care se bucurau de un renume destul e bun. Pe lângă mănăstirea *Curca* funcţiona o şcoală entru fii de clerici, fundată acolo de vicarul mitropoliei in Iaşi. In Aprilie 1804 preotul Petru Ghentuş ceru înoirea mitropolitului de a trimite copii săi la şcoala de pe ngă mănăstirea *Dobruşca*, fiind că în satul său nu se afla ică şcoală. Incă din timpul Moldovei învăţătura era desl de răspândită. Aceasta se vede foarte bine din înforaţiunile ce s'au cules în 1815 în eparhia Basarabiei. Din 650 de copii de clerici în vârstă de 15 ani, ştiau carte 86; din 298 în vârstă de 15—20 umblaseră la şcoală 44 şi numai 54 rămăseseră fără carte; în sfârşit din 79 tineri trecuţi de 20 ani, 101 ştiau ceti şi scrie şi numai stul de 78 rămăseseră fără lumina învăţăturii. Dacă ne dăm ama de vicisitudinile vremurilor de atunci, trebue să renoaştem, că ocârmuirea Moldovei făcuse apreciabile sforri pentru luminarea norodului prin şcoală.

Ici colea se deschideau şcoale şi pe la sate ca bunără la *Rădăşani* lângă Roman, unde „a învăţat carte“ Ştefandă-Tomşa, când era „copil mic şi sărac“. De altfel piii boerilor şi ai clericilor învăţau carte la dascăli parulari sau la călugări rătăcitori. Mai târziu dascălii aceştea au Greci, Nemţi sau Franţuzi. Vedem deci că în Moldova, şi în multe alte ţări din timpul acela, existau şcoli măstireşti şi episcopeşti, dară şi şcoli elementare laice pe oraşe şi pe la sate. Dela o bucată de vreme însă stareţii năstirilor, cari în cea mai mare parte erau Greci pripăşi pe la noi, nu mai arătau nici o dragoste şi nici un eres pentru şcoală şi pentru luminarea poporului, înteând să întrebuinţeze veniturile fundaţiunilor bisericeşti ntru îmbogăţirea lor şi spe paguba ţării şi a poporului. ntru şcoală nu mai ajungea nici o leţcae.

2. Şcoalele domneşti din Basarabia.

Pentru a pune capăt acestei triste stări de lucruri s gândi *Grigore-Vodă-Ghica,* un bărbat luminat, pe care Ne culce îl numără între domnii cei „de frunte şi de laudă să găsească „alt chip de aşezământ şcoalelor, mai înte meiat şi mai statornic". Spre acest scop el, luând blagos lovenia arhiereilor şi boerilor ţării şi a întregului divan hotărî ca preoţii şi diaconii, cari până atunci plătiau dajdi câte 4 galbeni pe an către visterie, să nu mai plătească altă dajdie, *„fără numai câte 1 galbăn de preot şi de diacc numai o dată într'un an şcoalelor, care bani să-i strîngă S. P Părintele Mitropolitul şi să plătească lefile dascălilor".*

Pe calea aceasta Ghica-Vodă alcătui, prin hrizori din 25 Decemvrie 1748, un *fond şcolar,* care se ali menta regulat prin contribuţiunile anuale ale preoţilor ş diaconilor. De mijloacele acestui fond dispuneau mitro politul şi episcopii ţării pentru întreţinerea şcoalelor c se aflau în eparhiile lor şi în deosebi pe lângă scaunel lor episcopale. Şcoalele întreţinute din acest fond şcola public erau considerate ca *„şcoale domneşti".* Vedem dec că pe la mijlocul veacului al XVIII-lea existau în Moldov şcoale publice întreţinute de stat. Iar episcopii erau dato „să facă necontenită cercetare şcoalelor, adese luându-s sama cum învaţă copiii şi la ce se sporesc, ca şi dascăl să se silească şi copiii să se procopsească cu învăţătur lor". Mai târziu se institui o *„epitropie şcolară"* compus din 8 boeri mari sub preşedinţia mitropolitului.

Nepotul lui Grigore-Vodă, *Grigore-Alexandru-Ghicc* moştenise dela unchiul său interesul şi dragostea pentr şcoală. El reorganiză Academia din Iaşi, dară avu grijă ş de învăţătura norodului. Prin hrizorul său din 1766, el afl cu cale şi de trebuinţă ca să aşeze, pe lângă şcoalele în

temeiate în Moldova de înaintaşii săi *„încă altele 23 de şcoli pe la ţinuturi la care s'au rânduit şi 23 de dascăli“*.

Cinci din aceste şcoli fură înfiinţate în regiunile de dincolo de Prut şi anume în *Greceni, Lăpuşna, Chişinău,*

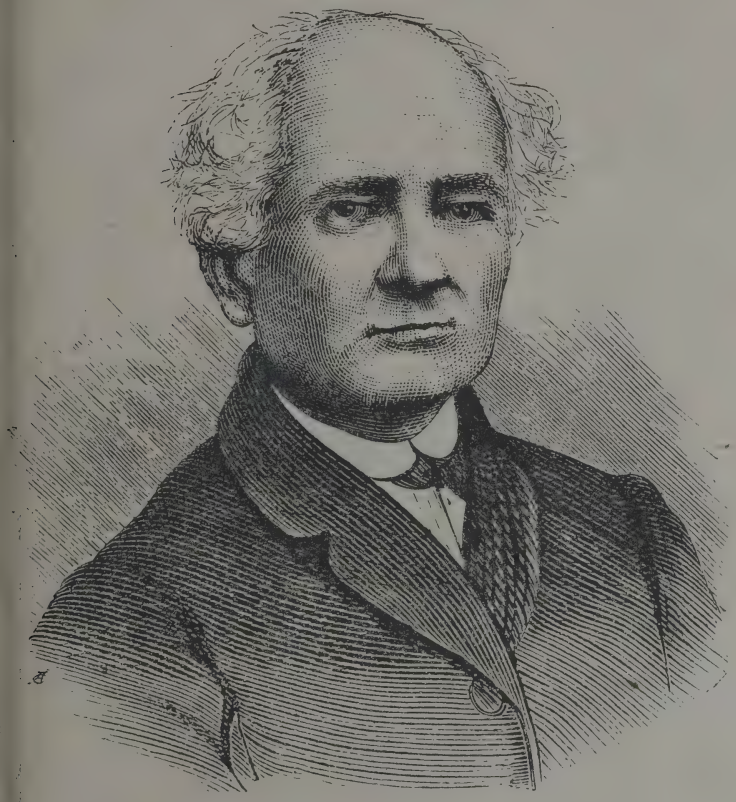

No. 60. — Alexandru Hajdău.

Orheiu şi *Soroca*. Din aceasta se vede cât de greşiţi erau ei ce credeau că ocârmuirea rusească ar fi deschis cele intăi şcoli publice în Basarabia. Cu multă vreme înainte e răpirea Basarabiei, domnii Moldovei au avut grijă

de luminarea populaţiunii de dincolo de Prut, creînd înc
în 1766 şcoli publice în toate ţinuturile transprutene c
aparţineau Moldovei. Şcoli moldoveneşti s'ar fi deschi
atunci de bună seamă şi în Hotin, Tighinea, Cetatea-Alb
Chilia şi Ismail dacă aceste oraşe n'ar fi fost centrul raia
lelor turceşti, cucerite şi administrate nemijlocit de Turc
cari nu-şi băteau capul cu învăţătura „ghiaurilor".

„In râvna de a ne lumina, noi nu ne-am lăsat ma
jos decât alţii", zice cu drept cuvânt eruditul Alexandr
Hajdău. (Vezi ilustr. No. 60). Silinţele nobile ale lui Gri
gore-Vodă-Ghica de a înfiinţa şcoli domneşti şi în Basa
rabia ni-o dovedeşte aceasta în mod clar şi evident.

Inceputurile acestea aşa de frumoase nu aduseră ins
roadele aşteptate, fiindcă, curând după deschiderea aces
tor şcoli, începură războaele dintre Ruşi şi Turci şi Basa
rabia nu mai avu pacea necesară pentru învăţătură. In 177
mitropolitul Iacov se jăluia amarnic generalului Rumianzo
că, din causa războiului şi a ciumei, „dascălii şi învăţăce
s'au împrăştiat care încotro şi că în şcoli a încetat oric
activitate".

Indată însă ce se retraseră armatele ruseşti, şcoa
lele începură din nou să funcţioneze. Ba, mai mult chia
Alexandru-Vodă-Moruzi rândui, prin hrizorul său din Ma
1803, ca vechea şcoală din Chişinău să fie lărgită şi ca p
lângă limba moldovenească să se înveţe acolo şi limb
elinească. Intre „dascălii de învăţat copii" se pomeneşte l
această şcoală şi copistul Alexandriei dela 1770, „*Ştefa
dascălul din Putna*", precum a arătat d. Ştefan Ciobanu. P
lângă această şcoală exista şi o bibliotecă din care bibliote
carul nu putea scoate nici o carte fără „ţidula epitropilor"
Cursul şcoalei dura 6 ani. Epitropia se compunea di
boeri şi negustori. Vacanţele erau scurte „fără contenire
decât numai Duminicele, şi praznicile împărăteşti şi în
vremea *arşiţilor cânesti*". Dar în 1806 reîncepu războiul ş

coalele se închiseră din nou. Perioada aceasta de neli-
işte şi nesiguranţă dăinui, cu puţine întreruperi, până la
812, când Moldova de dincolo de Prut fu răpită de Ruşi.

3. Soarta învăţământului moldovenesc sub Ruşi.

Indată ce se mai liniştiră spiritele din causa răpirii
Basarabiei, mitropolitul Gavriil Bănulescu se gândi serios
a reluarea vechilor tradiţiuni moldoveneşti în învăţământul
ublic. Spre acest scop el creă la Chişinău o *„şcoală epar-
ială“* şi un *„seminar duhovnicesc“*, pentru creşterea clerici-
or de care avea nevoie eparhia sa. In raportul său către
f. Sinod din Petrograd, mitropolitul cerea ca la aceste
nstitute, pe lângă limba rusească ca limbă a statului, să se
nveţe neapărat şi „limba naţională moldovenească cu sco-
ul ca cei ce o învaţă să poată propovădui cuvântul lui
)umnezeu şi buna morală, precum şi limba latină, fiindcă din
a se trage şi se poate îmbogăţi cea naţională“. Mai târziu
a creat la Chişinău şi o *„şcoală eparhială de fete“* pentru
ducaţiunea fetelor de preot şi de dascăli (1859). Pentru învă-
rea limbii ruseşti apăru în 1819 o *„Scurtă gramatică rusească,
tălmăcirea în limba moldovenească“*, pentru elevii din se-
inarul dubovnicesc şi din alte şcoli din Basarabia, o
elucrare după gramatica lui Lomonossov. In 1827 apăru
Petrograd o nouă *„Gramatică russască şi românească în-
ăţuită de Ştefan Margela“*. Autorul acestei gramatici, „co-
schi sovetnic-ul“ Ştefan Mărgeală, era un Moldovean din
asarabia, pe care'l întâlnim mai apoi la Paris împreună
alţi tineri români din Principate.

Dar cu toată buna lor organizare, şcolile acestea nu
uteau satisface setea de învăţătură a norodului, care încă
n timpul Moldovei avusese prilej să cunoască şi preţu-
scă după merit foloasele învăţăturii. Pentru aceia târgo-
ţii moldoveni din Chişinău cerură, îndată după aşezarea

păcii, mitropolitului Gavriil să redeschidă vechea lor şcoală moldovenească, făgăduind pentru întreţinerea ei şi din partea lor „ceva ajutor şi mai vârtos *venitul cotului târgului*, care mai înainte era afierosit şcolii obşteşti ce se zicea *domnească* aici în Chişinău". Şcoala din Chişinău se numia „domnească" fiind că fusese înfiinţată prin hrizorul domnesc din 1766, deodată cu alte 22 de şcoli, între care şi cele dela Greceni, Lăpuşna, Orheiu şi Soroca, precum s'a arătat mai sus. Mitropolitul împlini cererea târgoveţilor rânduind pe „dascălul Gheorghie Popovici învăţător la copii la biserica sf. Prooroc Ilie", pentru care rânduire târgoveţii „nu puţin s'au bucurat" (Decemvrie 1812). Dară bucuria lor nu ţinu mult, fiindcă scurtă vreme după aceasta clădirea ce fusese menită pentru şcoala moldovenească primi o altă destinaţie, pentru nou creatul seminar duhovnicesc. Pe urmă, găsindu-se o altă casă de şcoală la biserica Naşterii Precistii, s'au strâns copiii acolo, dar din nenorocire ei fură izgoniţi şi de acolo, fiind că preotul bisericii avea nevoie de această „casă de şezut" şi şcoala rămase din nou pe drumuri. In Mai 1815 târgoveţii se plângeau mitropolitului că *„cu totul împotrivă li este a vedea pe fiii lor lipsiţi de hrana învăţăturii limbii moldoveneşti"*, şi cereau un nou local pentru şcoală sau „o condică de milostenie spre a se putea zidi nişte case mai mari de şcoală" în târgul Chişinăului (Vezi ilustr. No. 61).

Aceiaş nerăbdare de a redeschide vechile şcoli moldoveneşti domnia şi la Orheiu şi la Soroca şi în alte centre din Basarabia. Se vede însă că noua ocârmuire n'avea de gând să redeschidă vechile şcoli moldoveneşi, ci umbla să creeze şcoli noui ruseşti, după interesele ei naţionale şi scopurile ei politice.

„Aşezământul" dela 1818 prevede „aşezarea de şcoli pentru norod". Şi se pare că încă în 1819 s'a şi hotărît deschiderea de şcoli primare la *Hotin* şi *Cetatea-Albă*. O şcoală

rimară se deschise la *Briceni* la stăruinţa protoiereului Lon-
iovschi. Dară o acţiune mai energică în această privinţă s'a
ăcut numai după moartea mitropolitului Gavriil.

Urmaşul său Dimitrie reluă chestiunea învăţământului
ublic şi înfiinţă mai multe şcoli după *metoda învăţământului*
utual sau lancasterian. Spre acest scop el adresă către noro-
ul eparhiei sale o „*chemare*“, în care arată că ţarul
dorind ca copiii părinţilor celor săraci, atât a Moldove-
ilor cât şi a Rosienilor şi a altor locuitori de aici, din
nsăşi copilărie să poată a cunoaşte pe Dumnezeu şi a
mplini sfintele porunci ale lui, aşează în Chişinău şi Bender
i pe la alte târguri a acestei oblastii şcoli, întemeindu-le
e sfânta învăţătură a lui Hristos. La aceste şcoli copiii se
or învăţa fără de nici o plată pentru această învăţătură
i fără nici o chieltueală pentru cărţi, pentru hârtie şi pen-
u alte trebuinţi. Toate pentru dânşii se vor da dela în-
urarea monarhului şi părinţii în toată vremea, când vor
oi, pot să iee copiii din aceste şcoli, pentru ca să-i în-
ebuinţeze după a lor voe. Şcolile acestea aşa sunt alcă-
uite, ca copii foarte lesne, foarte în grabă, cu bună voie
i cu bucurie se vor învăţa a ceti, a scrie şi a număra în
mba moldovenească şi în cea rosienească, cine după cum
a voi. Învăţători la aceste şcoli vor fi drepţi Moldoveni, care
unt crescuţi la seminarie de aici, unde au învăţat în limba
osienească. Purtarea de grijă pentru şcoalele acestea, Îm-
ărătească Sa Mărire o pune drept asupra deplin împu-
ernicitului Namestnic al Oblastiei Basarabiei şi asupra
ea, pentru ca cei ce se învaţă la ele, mai bine şi mai cu
ădejde să sporească întru învăţătură . . . Trimiteţi deci.
imiteţi cu bună voie copiii voştri la această şcoală“.

După acest sistem s'a înfiinţat la 1822 o şcoală pu-
lică la Chişinău, a cărei conducere fu încredinţată dască-
ului Hâncu din care Ruşii făcuseră deja un *Ghinculov.*
cest Iacov Hâncu, era de felul său din Ovidiopol, orăşel

aşezat pe malul stâng al limanului în faţa Cetăţii-Albe
Ca director al şcolii lancasteriane din Chişinău, Hâncu alcătu
un „*Izvod pentru învăţământul mutual după sistemul de Lan
caster*“ (1822). Hâncu ajunse mai apoi profesor la semi
narul dubovnicesc din Chişinău şi în cel din urmă profeso
la catedra de limba română la Universitatea din Petrograd
care se înfiinţase acolo în 1848 şi rămase în fiinţă până în
1858. Scopul acestei catedre era de a introduce pe studenţi în
tainele limbii noastre, în care erau scrise sutele de documente
vechi privitoare la daraverile de posesiune din Basarabia.

După alţi doi ani deschise un oarecare Cuniţchi o
şcoală primară la Bălţi, la care dăscăli mai târziu Bu
covineanul *Gavriil Bilevici* şi fiul său Gheorghe, cari tre
cură mai apoi la Chişinău. In 1827 deschise dascălu
Bobeica şcoala dela Tighinea. In anii următori se înfiinţară
şcoli la Cetatea-Albă, Cahul, Soroca, şi Orheiu, apo
pe la mănăstiri ca Dobruşca şi Hârjauca, ba chiar pe la
sate ca Rezeni, Mereni, Volcineţ, Nisporeni, Hârtopul ş. a
Şcoalele acestea steteau sub oblăduirea mitropolitului şi
aveau o mare însemnătate pentru luminarea Moldovenilor
fiind că la ele se învăţa moldoveneşte. Pentru mai buna
lor supraveghere s'a înfiinţat în 1828 o direcţie specială
pentru şcolile primare din Basarabia.

Pe lângă şcoala din Chişinău ajunse la mare înflorire
într'o vreme şcoala din Hotin, care era frecventală de Mol
doveni şi de Ruşi. Cătră „ucenicii şcolii ţinutului Hotinului
Ruşi şi Români, acei carii au săvârşit cursul învăţăturilor
rânduite la această şcoală, având apoi a trece la gimna
ziul din Chişinău“, ţinu *Alexandru Hajdău* în ziua de 25
Iulie 1837 celebrul său „cuvânt“ plin de frumoase şi înăl
ţătoare idei. El se îndreaptă mei ales cătră nobilii fii ai
Moldovei cari erau „mai aproape, mai de rudă inimii
sale“, povăţuindu-i să-şi iubească ţara şi limba strămo
şească. In sama lor rămâne conservarea şi cultivarea vechilor

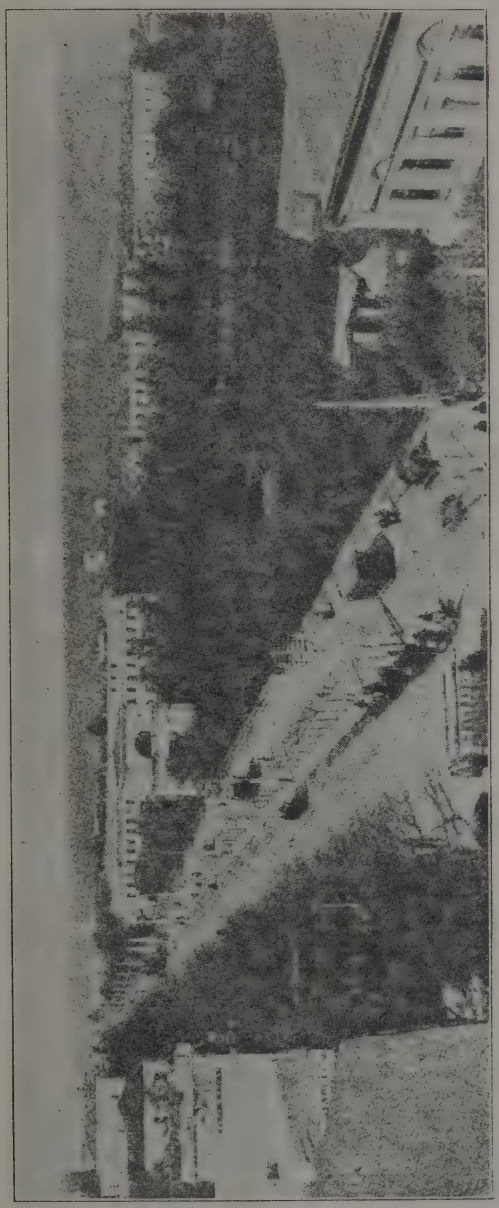

No. 61. — Strada Alexandru-cel-Bun din Chișinău.

tradiţiuni politice şi culturale ale Basarabiei, căci „pământ tenii altor ţări se arată aici pe o vreme, aduşi fiind locuri din întâmplare, iar nu din datorie; şi întocmai paserile varatice, ei iarăş se întorc în ţara lor, poate ni cinstind măcar cu mulţămitoare pomenire ţara noastră".

De spiritul naţional al lui Alexandru Hajdău era în sufleţită în vremea aceia aproape întreaga boerime basa rabeană, care ţinea morţiş la limba moldovenească. Intr' adresă pe care I. Sturdza, mareşalul nobilimei basarabe o adresă în Septemvrie 1841 gubernatorului Teodorov, arăta că limba moldovenească este neglijată în şcoale publice, că elevii nu se perfecţionează în „limba matern literară" şi că „şcolile ţinutale sunt lipsite de profesori limba moldovenească, de cărţi şi material didactic pentr acest obiect". „Copiii nobilimei basarabene — continu raportul — întrând în liceu, cu toate că în el se predă limba moldovenească, nu se pot folosi de ea între altel din cauza lipsei complecte de cărţi şi manuale didactic în limba maternă". Pentru a înlătura aceste neajunsuri, n bilimea cerea *„de a numi profesori de nădejde de limba mo dovenească şi de a procura din Moldova şi Muntenia cantită necesare de cărţi didactice"*. Ba mai mult chiar tagma dv renilor se oferi să adune ea însă-şi mijloacele pentru pla învăţătorilor şi cumpărarea cărţilor. Luând avizul direct ratului şcoalelor, gubernatorul admise deocamdată preda rea limbii române numai în şcoalele din Hotin şi Bălţ Dar ori cât, gestul acesta a boerimei merită toată lauda.

Invăţătura în aceste şcoli se făcea după o *„Bucoavn adecă începătoare învăţătură pentru cei ce voesc a învăţa car moldoveneşte"*, ce apăru în 1822 „în Duhovnicească Typo grafie a Basarabiei", în Chişinău. Cartea aceasta fusese a cătuită în româneşte după textul unei bucoavne ruseşti. nouă ediţie a ei apăru în 1842, iar a treia ediţie în 186 O ediţie mai modernă şi mai desvoltată, cuprinzând ma

erial şi din istoria Moldovei, apăru în 1865 în Chişinău ub titlul *„Abecedă romînă, compusă pentru şcoalele elemen- re de Ivan Doncevu* (Rumânskaia Azbuca); titlul este cu tere latine. Un alt abecedar moldovenesc n'a mai apărut n Basarabia până la revoluţia rusească, când apărură becedarele lui Popescu, a arhimandritului Gurie ş. a. Me- itul de a fi adus lumină în chestiunile acestea este al d-lui . Halippa şi Ştefan Ciobanu.

4. Rusificarea şcolilor primare.

Incetul cu încetul şcolile moldoveneşti începură să se usifice şi anume în măsura ce expira termenul de 7 ani 835-1842), în care se puteau primi încă cereri scrise în limba noldovenească. In cele din urmă, în 1867, limba moldo- enească fu scoasă din toate şcolile publice din Basarabia. De atunci încoace toate şcolile, fie că erau întreţinute de cler, de zemstve sau de stat, erau şcoli ruseşti, cu limbă usească, cu tendinţe ruseşti şi cu duhul rusesc.

In Basarabia erau mai multe tipuri de şcoli elementare şi anume: *şcoli bisericeşti* cu un curs de trei ani în 3 grupuri; *coli ministeriale* cu o singură clasă în 4 grupuri pe la sate, şi u două clase şi 6 grupuri pe la oraşe, şi în sfârşit şcoalele emstvelor cu o organizaţie similară celor ministeriale. Grija entru bunăstarea şi propăşirea şcolilor bisericeşti o avea *Sfatul şcolar eparhial*"; pentru şcolile ministeriale grijia *sfatul gubernial al instrucţiei*" iar pentru şcolile între- inute de zemstve *„sfatul şcolar al zemstvelor*". Pentru reşterea învăţătorilor grijia şcoala normală dela Bairam- ea din judeţul Cetăţii-Albe.

Şcolile statului erau supuse ministerului instrucţiunii ublice din Petrograd, şcolile eparhiale mitropolitului din Chişinău, iar şcolile zemstvelor, conducerii acestora. Dela 873 încoace, decând cu secularizarea moşiilor mănăstireşti,

atât mitropolitul, cât şi zemstvele primiau o sumă anumită pentru întreţinerea şcoalelor. Numai de atunci spori mereu numărul şcolilor primare. Din nenorocire, menirea acestor şcoli nu era luminarea păturilor largi ale populaţiunii moldoveneşti, ci ele erau puse în serviciul rusificării. Mărturiseşte doară însuş Batiuşcov în scrierea sa oficială că: *„dacă voim ca Basarabia să se contopească pe deplin cu Rusia atunci trebue prin mijlocul şcoalelor să ne grăbim a face ca măcar jumătate din ţăranii moldoveni să devie Ruşi. Spre această ţintă tinde tocmai sistemul de învăţământ public, adoptat acum de ocârmuire“*.

Dară scopul acesta diabolic n'a fost atins, fiindcă Moldovenii sau ocoliau şcoalele ruseşti, sau dacă le şi frecventau, se alegeau doară numai cu câteva cuvinte ruseşti. Căci copiii, întorcându-se dela şcoală acasă la vetrile lor continuau să vorbească frumoasa şi încântătoarea lor limbă strămoşească.

Astfel rămaseră zădarnice aşteptările guvernului rusesc de a putea rusifica pe Moldoveni prin şcoală, cu toate că, după însuş mărturia lui Batiuşcov, planul de învăţământ era întocmit astfel, *„ca să se poată nădăjdui că tânăra generaţiune moldovenească în Basarabia să fie crescută în duhul curat rusesc şi să se contopească în chip organic cu patria comună, cu Rusia“*. Pentru a putea înăduşi conştiinţa şi sufletul moldovenesc, Ruşii nu deschiseră în Basarabia dela 1867 încoace nici o singură şcoală românească, ci dimpotrivă, ei găsiră de bine de a închide şi pe cele ce mai fiinţau acolo. Aceasta era atitudinea lor faţă de Moldoveni, pe când ei îngăduiau Nemţilor, Bulgarilor, Grecilor şi Evreilor să-şi deschidă şcolile lor naţionale.

Urmarea acestui nefast sistem de încătuşare a gândului şi sufletului unui neam este numărul înspăimântător de mare a neştiutorilor de carte în Basarabia. Nemţii, Evreii, Ruşii, Bulgarii, cari aveau şcolile lor naţionale, erau

mult mai progresaţi decât Moldovenii. Dintr'o sută de oldoveni numai 10 ştiau carte; pe când dintr'o sută Nemţi ştiau carte 63, dintr'o sută de Evrei 50, dintr'o tă de Ruşi 40 şi dintr'o sută de Bulgari 31. Cifrele acea arată cât de vitregă era stăpânirea rusească faţă de oldoveni.

In 1912 erau în Basarabia 1709 şcoli primare, dintre re 1038 erau şcoli ministeriale, iar restul de 671 şcoli eparale. Şi cu toate că mai bine de 70 la sută din populaţia ţării a românească, în şcolile întreţinute din dările Moldovenilor se învaţă româneşte. O anomalie mai mare şi o nedreptate ai strigătoare la cer nici că se poate ca aceia de a opri opiilor de a învăţa în limba lor şi de a se ruga lui Dumnezeu limba părinţilor lor.

Când în 1905 deputatul rus Novicov ceru dumei din etrograd cărţi şi şcoli româneşti pentru Moldovenii din asarabia, atunci *„Ruşii adevăraţi“* ca Krupenski, Puriskievicz şi alţi deputaţi basarabeni săriră să combată aeastă justă cerere a Moldovenilor, susţinând în faţa umei, că Moldovenii din Basarabia, fiind de mult *rusificaţi*, n'ar mai avea nici o nevoie de şcoli româneşti. Fieşte că interesul acestor domni era de a menţine poporul întunecime şi ignoranţă, pentru a avea robi iefteni penru munca moşiilor lor. Rusificaţi erau cei în numele cărora orbiau aceşti înstrăinaţi, câtă vreme Moldovenii adevăraţi ămaseră ceea ce fuseseră strămoşii lor înainte de 1812, emelia românească a Basarabiei şi nădejdea ei de mai bine.

5. Instrăinarea învăţământului secundar.

Pentru învăţătura mai înaltă s'a deschis la Chişinău 1833 *un liceu* rusesc cu şapte clase, la care, până la 873, se preda şi limba română ca obiect facultativ pentru levii moldoveni. Profesor de moldoveneşte la acest liceu

fusese multă vreme Ion Doncev sau mai bine zis Donici care în 1865 publică un *„Curs primitiv de limba română, compus pentru şcolile elementare şi patru clase de gimnaziu“*. In prefaţa acestei cărţi autorul regretă că se plănueşte suprimarea limbii române dela şcoala din Hotin, din cauza că nu se mai găsiau elevi cari să dorească a învăţa această limbă. Ori care ar fi fost adevăratul motiv, faptul în sine era foarte trist, întrucât tineretul local din mai multe puncte de privire, ar fi trebuit să aibă mai mare interes de a învăţa limba ţării decât franţuzeşte şi nemţeşte. Cunoaşterea limbii române se cere la ori ce paş şi aceasta cu atâta mai vârtos, cu cât limba aceasta are atâtea frumuseţi şi gingăşii. „Cea mai frumoacă latură a sufletului nostru este limba“, zice Doncev, însufleţit de nobile sentimente naţionale româneşti. El recomandă deci conaţionalilor săi de a se „legăna în frumuseţea limbii lor naţionale“.

Manualul său de limba română era tipărit cu litere latine şi cuprindea, pe lângă bucăţi de lectură din domeniul ştiinţilor, şi diverse anecdote, proverbe, precum şi părţi alese din cei mai de frunte scriitori români contemporani aşa din Alexandri, Alexandrescu, Donici, Bolintineanu, Zamfirescu, Creţeanu, Tăutu şi alţii. Prin manualul lui Doncev s'au răspândit în Basarabia creaţiunile literaturii româneşti. Dela manualul lui Doncev n'a mai apărut în Basarabia alt manual didactic de limba română pentru licee până la cartea d-lui Ştefan Ciobanu, apărută la Chişinău în 1918, un manual de şcoală foarte bine îngrijit ca toate scrierile d-lui Ciobanu. şi de mare folos pentru deşteptarea conştiinţei naţionale în Basarabia. (Vezi ilustraţia No. 62).

In 1835 s'a deschis pe lângă liceul din Chişinău şi un internat pentru copiii boerimei, numit *„Pensionul Nobilimii“*, cu scopul de a pregăti „pentru ţară oameni capabili şi folositori şi funcţionari cunoscători temeinici ai limbii

seşti şi *moldoveneşti*". Fireşte că toate materiile se pre-
u tineretului basarabean în limba rusească. Limba moldo-
nească se preda numai facultativ. Până la deschiderea
estui „pension", tinerii Basarabeni îşi făceau educaţiunea
Odessa, unde ducele de Richelieu, guvernatorul militar
oraşului, înfiinţase pe vremuri un vestit institut de creştere.

No. 62. — Ştefan Ciobanu.

Cu vremea s'au deschis gimnazii şi licee de băeţi şi
fete şi prin celelalte oraşe şi târguri din Basarabia, toate,
şte, cu limba de predare rusească. Pe la 1912
găsiau în Basarabia 56 şcoale secundare de băeţi şi
. In nici unul din aceste institute nu se mai învăţa limba
nână, nici chiar ca obiect facultativ pentru elevii moldoveni.
Puţinii absolvenţi români ai liceelor basarabene îşi
itinuau studiile la universităţile din Odessa, Kiev, Har-

cov, Dorpat (Iuriev), Moscova, Petrograd ş. a. şi num
rar când îndrăznia cineva să-şi facă studiile la Iaşi ş
Bucureşti. Unii din ei, neavând prilej să înveţe în şcoală lim
lor maternă, o uitară şi se pierdură cu totul în rândur
birocraţiei ruseşti, luând parte la viaţa sufletească şi i
telectuală a Ruşilor. Alţii mai tari de fire ţineau morţiş
limba şi neamul lor, cu toată învăţătura rusească pe ca
o aveau, precum s'a dovedit aşa de frumos cu ocazia uni
Basarabiei cu Patria-Mamă. Poporul de rând a păstrat
sfinţenie limba şi datinele strămoşeşti. De dragostea
de neam s'au resfrânt toate încercările de rusificare a
guvernului rusesc. Şi nici nu e mirare că a trebuit să
aşa, întrucât în Basarabia „nu e ogor, monument, aşez
mânt, local mai vechi, care să nu fie al nostru, sânge r
mânesc, faptă românească, gând românesc".

De acelaş duh de intoleranţă şi duşmănie făţişă fa
de tot ce era românesc era condusă şi *„Biblioteca obşteasc*
din Chişinău, înfiinţată în 1832 prin subscripţie public
In 1899 biblioteca aceasta număra peste 20.000 de volu
între care d-l Zamfir Arbore nu putu găsi nici o singu
broşură moldovenească. Şi nici nu putea fi altfel, când şti
că peste Prut nu putea străbate nici o publicaţie din R
mânia, fie reviste, fie cărţi literare sau ştiinţifice, necu
gazete politice româneşti.

CAP. VII.

Activitatea literară.

Continuitatea vechilor tradiţiuni literare moldoveneşti. — 2. Renaşterea curentului naţional-cultural în Basarabia.

1. Continuitatea vechilor tradiţiuni literare moldoveneşti.

Vechile tradiţiuni culturale moldoveneşti s'au păstrat ă multe decenii în Basarabia înstrăinată. Generaţiunea dela 2 şi cele ce i-au urmat până pela 1890 erau pătrunse spiritul culturii şi literaturii moldoveneşti, care-şi găsia unet şi dincolo de Prut în cuvântul şi'n scrisul lui Alexdru Hajdău, Ioan Sârbu, George Gore, Alexandru Nacu n deosebi în opera literară a lui *Constantin Stamati*, *„leaa“* Basarabiei. (Vezi ilustr. No. 63). In vremea răscoalei ceşti a „Eteriei“, mai mulţi fruntaşi ai vieţii politice şi lectuale a Moldovei trecură Prutul pentru a se adăposti Basarabia împotriva urgiei turceşti. Intre aceştia se găînsuşi mitropolitul *Veniamin*, care petrecu la Colincăuţi udeţul Hotinului, unde traduse „în cele mai amărâte ale vieţii sale“ *„Istoria scripturii vechiului testament“* mba neamului său. In Chişinău petrecea episcopul *Meletie* luşilor. Dintre scriitorii şi oamenii politici din Iaşi tre- în Basarabia vestitul pravilist *Andronachi Donici*, tul *Beldiman*, scriitorii *Conachi*, *Hrisoverghi* şi *Constantin*

No. 63. — Constantin Stamati.

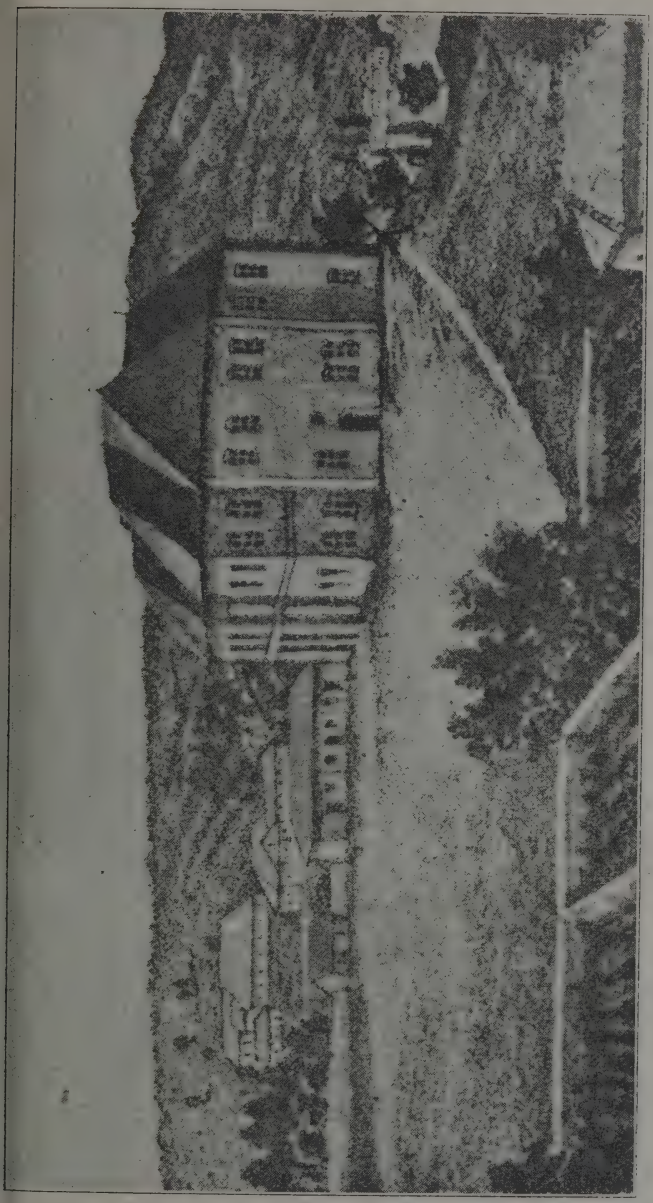

No. 64. — Curtea boerească din Chişinău unde a trăit Puşchin pe vremea exilului.

Negruzzi, care făcu cunoştinţă lui *Puşchin* ce trăia surghiun la Chişinău. (Vezi ilustr. No. 64).

In primele decenii ce au urmat după răpirea Basa rabiei, bariera Prutului nu era aşa de greu de trecut c mai târziu. Din potrivă, ea se deschidea adese ori pentr a înlesni oştirilor ruseşti drumul prin Moldova spr Balcani. Aşa în 1828, când armatele ţarului străbătură pân la Adrianopol, unde se aşează pacea cu Turcii. Dară şi dup aşezarea păcii ele rămăseseră în Principate până la 183 în care timp vadurile Prutului rămăseseră deschise pentr împrospătarea vechilor cunoştinţe şi legături sufleteşti într Moldovenii de dincoace şi de dincolo. Publicaţiunile ro mâneşti străbătem în Basarabia fără nici o piedecă. „*Cu rierul românesc*“ al lui Eliade şi „*Albina Românească*“ a lu Asachi, ce apărură chiar în acele vremuri, erau răspândite î Basarabia, unde interesul pentru manifestaţiunile literar româneşti era destul de viu. In „Curierul Românesc“ di Ianuarie 1830, căminarul Dumitrache Pastiescu arată ce mar bucurie simţiră Basarabenii la apariţia publicaţiunilor ro mâneşti, căci şi „în Basarabia din Rumâni este dl. titula sovetnic *Constantin Stamate*, bărbat literat, cinstitor de oa meni învăţaţi, sârguitor spre luminarea neamului său, care ar tălmăcite şi nu conteneşte de a tălmăci alese istorii pentr întocmirea moravurilor celor bune, fabule, romanţuri, ver suri, ce se numesc versuri albe, versuri împleticite, versu drepte şi alte frumoase istorii. Rumâni cari aduc cinst neamului nostru cu învăţătura şi haracterul lor cel cinst sunt încă şi d. mareşal *Alecu Leonard*, d. *Vasile Catâch* şi d. *Costache Tufescu*, mădularul judecătorii judeţului Ia şului (Bălţi)“.

Nu se pomeneşte de numele lui *Alexandru Hajdă* din Cristineşti (jud. Hotin) şi aceasta pentru motivul că el s folosia în scrierile sale cu predilecţie de limba rusă, î care fusese ţinut şi frumosul său discurs la şcoala di

ştin. Acesta era unul dintre cei mai eruditi oameni ai ıpului său. Făcuse studiu în Rusia şi Germania şi cu- ştea foarte multe limbi, care-i înlesniau consultarea ope- or ştiinţifice străine. Academia Română îl chemă, îndată înfiinţare, între membrii săi. Opera sa literară este foarte stă. Din nenorocire însă cele mai multe din scrierile sale au

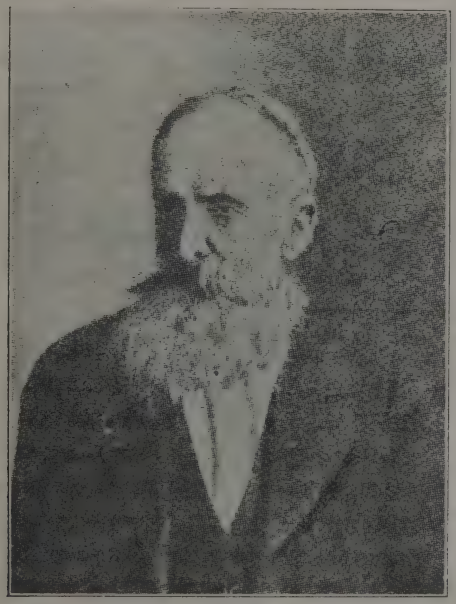

No. 65. — Bogdan Petriceicu Hajdău.

nas în manuscript. Ele îmbrăţişeau aproape întreg dome- l cugetării omeneşti: ştiinţă, drept, filosofie, sociologie istorie. Intre cele din urmă se citează de Iosif Vulcan e le-a văzut în manuscript: Moartea Cazacului Cunitchi Bugeac şi Dabija-Vodă şi Hâncu, scrieri care ar putea răs- ndi multă lumină asupra trecutului Basarabiei când s'ar des- beri undeva. In „*Dacia Literară*“ din 1840 publică Mi-

hail Cogălniceanu un izvod al publicaţiunilor lui Alexan Hajdău", apărute în diverse reviste ruseşti, care ar trebui ac nate şi comunicate largului public românesc, fiindcă tratea probleme de cel mai mare interes pentru istoria şi literatu română, de pildă : Cântece istorice ale Moldovei ; Poves lui Duca-Vodă ; O legendă asupra lui Petricescu-Vodă ; decata la sărdăria de Orheiu ; Cugetări moldoveneşti ; D pre literatorii Basarabiei ; Cântece populare ale Moldov Scrisori asupra importanţei limbii româneşti pentru cuno terea istoriei ruseşti ; Scrisori către Alexandru Sturc asupra gospodăriei câmpeşti a Basarabiei ; Elena fiica Ştefan-cel-Mare ş. a. Activitatea literară şi ştiinţifică fiului său Bogdan (Vezi ilustr. No. 65), deopotrivă mare şi însemnată, nu mai aparţine Basarabiei, ci Rom niei de dincoace de Prut, ca şi cea a lui *Donici*, (V ilustr. No. 66), *Al. Russo*, (Vezi ilustr. No. 67), D. C. *M ruzi*, *State Dragomir*, *Victor Crăsescu*, *Zamfir Arbore*, (V ilustr. No. 68), *C. Stere* ş. a. Mai cunoscută este activi tea literară a lui *Constantin Stamati*, ale cărei roade au c venit un bun comun al Românilor de pretutindeni. Scr rile sale erau cunoscute şi răspândite deopotrivă în Bas rabia ca şi în Bucovina, Moldova, Muntenia şi Transilvan „*Musa Românească*" „Povestea Poveştilor" şi „Poezii Proză", găsiră un puternic răsunet şi dincoace de Pr „Din firea lui de Moldovan sfătos — zice d. P. V. Han — care ştie multe din bătrâni şi căruia nu-i plac veneti au ieşit şi humorul şi satirile lui, puse în slujba moral a cuviinţei, a măsurii, a datinilor româneşti. Lipsit de c literar românesc, de tovarăşi de muncă, a trebuit să î plinească singur în Basarabia rolul de scriitor în toate recţiunile, să traducă şi să imiteze, să compună singur mai multe genuri, să încerce numeroase forme de versi caţie. Şi a reprezentat din acest punct de vedere în m ceeace în mare a reprezentat Asachi în Moldova şi Elia Rădulescu în Ţara-Românească".

In rândurile aşa de restrânse ale scriitorilor basarabeni upă un loc de cinste fabulistul *Ion Sârbu*, care pătruns scânteia dragostei ce ţâşnia în inima sa pentru neamul mânesc şi pentru limba românească „o fiică a slăvitei veneratei mamei latine“ îl determină să publice „Fabu-e“ şi „Compoziţiunile“ sale (1851). Din peana lui *George*

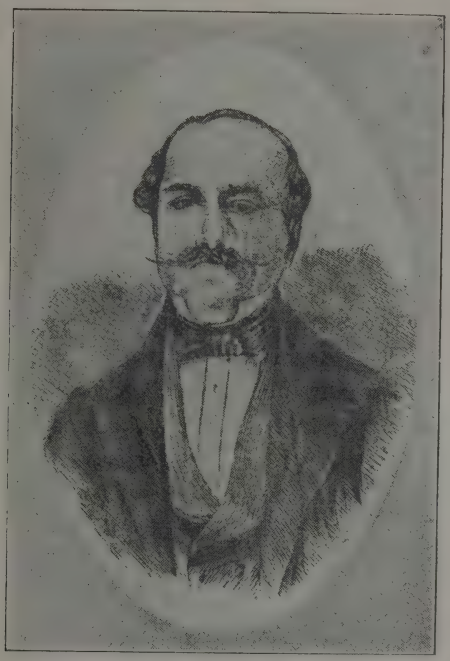

No. 66. — Alexandru Donici

e apărură în „Buletinul guberniei Basarabiei“ câteva ercări bine scrise în ruseşte despre fabulele lui Donici, pre poeziile lui Alexandri şi despre poezia populară ânească (1862—1867). — N'au văzut lumina tiparului ziile erotice ale „umilului scriitor“ *George Păun*, pe care văzut d. St. Ciobanu şi care după părerea sa nu sunt

lipsite de oricare talent (1868). Mai puţin cunoscut es
Alexie Nacu autorul unei istorii a Basarabiei în ruseşt
dela care s'au păstrat în manuscript mai multe carnete c
poezii româneşti, scrise cu litere latine (1867—1869). Na
era un bun cunoscător a literaturii româneşti pe care
încercat să o îmbogăţească cu traduceri din Crilov, Le
montov ş. a.

Conştiinţa românească în Basarabia era vecinic al
mentată prin contactul intelectual ce exista necontenit înt
Moldoveni şi Basarabeni. In 1854 căzu din nori cordon
Prutului. Armatele ţarului se revărsară asupra Moldov
înainte de a suferi înfrângerea dureroasă dela Sevastopo
care pricinui retrocedarea Basarabiei sudice. Din nou s
'ntâlniră fraţii de acelaş neam şi aceeaşi limbă, destă
nuindu-şi unul altuia păsurile din trecut şi nădejdile
viitor. Până şi trupe de teatru din Iaşi începură să de
reprezentaţiuni româneşti la Chişinău. Piesele lui Alexand
erau cele mai cunoscute şi mult gustate în Basarabia. Ma
tei Millo era deopotrivă de admirat în Basarabia ca şi
Bucovina. Reprezentaţiile trupelor româneşti la Chişinău
erau înălţătoare clipe de însufleţire naţională ca şi la Ce
năuţi.

Unirea Principatelor Române într'un stat naţional un
tar, România, trezi mare bucurie şi vajnice nădejdi în in
mile Basarabenilor patrioţi, care găsiră expresie aşa de fru
moasă într'o scrisoare de urare a lui Alexandru Hajdă
din care reproducem următorul pasagiu înălţător: „S
dăruească Dumnezeu vouă şi viitoarelor lăstare ale voastr
acele zile senine de fericire şi slavă de cari s'au bucur
strămoşii voştri sub scutul celor de către Dumnezeu aşe
zaţi şi de Dumnezeu înălţaţi domnitori Ştefan-cel-Mare
Mihai Viteazul! Vă trimit urări de bine din partea Basara
biei, pentru care sunt scumpe şi pline de însemnătat
viitoarele destine ale României unite, patria-mumă; primi

ceste urări ale mele ca un glas sufletesc al unui frate, entru că eu sunt trup din acelaş trup şi os din aceleaşi ase din care sunteţi plămădiţi voi, şi în vinele mele curge celaş sânge românesc care curge în vinele voastre."

Aceiaş nobilă însufleţire cuprinse sufletul Basarabe-

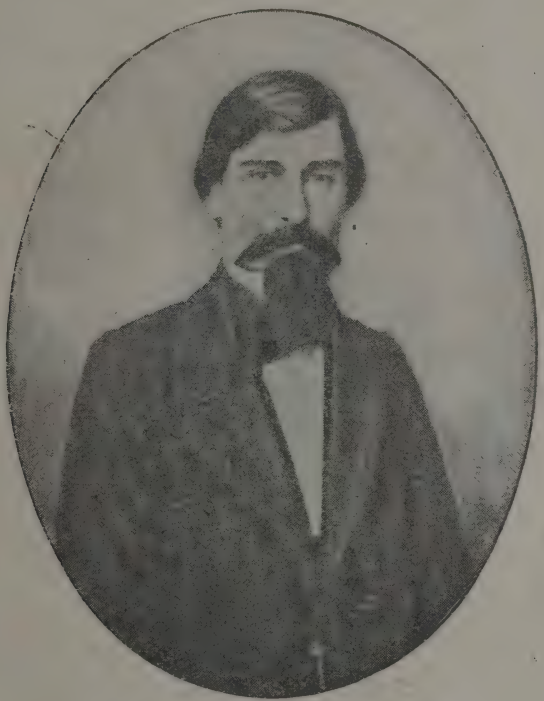

No. 67. — Alecu Russo

or cu ocasiunea înfiinţării Academiei Române, aşezământ ional pentru promovarea unităţii culturale a Ro- nilor de pretutindeni, când preşedintele Academiei primi Bălţi următoarea scrisoare: „Eu Alexandru Constantin descu, Sfetnicul Curţii Imperiale Ruseşti, de felul său oraşul Bălţi, dorind ca toţi Românii de a contribui la

încurajarea învăţăturii în România, declar că ofer suma d 2000 ruble, ceia ce face 5.200 de franci după cursul zile pentru Academia Română" (1868). Din scrisoarea de feli citare a lui Alexandru Hajdău cu prilejul unirii Principa telor şi din adresa lui Alexandru Bodescu către Academi Română se desprinde, fără îndoială, acea frumoasă mani festaţiune de solidaritate naţională, care face cinste gene raţiunii dela 1860 şi poate servi de pildă şi învăţătur generaţiunii de azi şi celor viitoare. Zice doară Amfilochie învăţatul vlădică al Hotinului, că „cel ce n'are priinţă ş

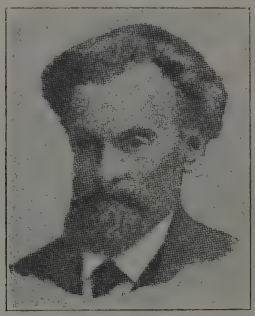

No. 68. — Zamfir Arbore

dragoste pentru patria sa, adecă pentru ţară şi limba î care s'a născut, comite un păcat deopotrivă de mare ca ş cel ce nu-şi iubeşte pe părinţii săi".

Pierderea ţinuturilor moldoveneşti din sudul Basara biei, în urma tractatului de pace din Berlin, înăspriră re laţiunile politice dintre Ruşi şi Români, iar frontiera Prutulu se închise în 1878 aproape ermetic pentru schimbul d gândire şi simţire între fraţii de acelaşi sânge. Izolare aceasta, atât de păgubitoare pentru propăşirea neamulu românesc din Basarabia, dăinui până în 1916, când hotar s'a deschis definitiv şi pentru vecie. Renaşterea politică

aţională a neamului românesc, precum şi accentuarea tot ai hotărîtă a revendicărilor sale naţionale şi teritoriale, cepură să neliniştească pe Ruşi, şi să-i determine de a lua ăsuri de rigoare pentru asigurarea nelegiuitei lor stăpâniri Basarabia. Atunci începu odiosul proces de desnaţio-lizare a Moldovenilor basarabeni prin şcoală şi biserică, usă la cale de vlădica Pavel şi cinovnicii săi clerici şi mi-ni; atunci începu tentativa de încătuşare a conştiinţii na-onale a unui neam dornic de viaţă şi de progres. Mai ıternică însă ca aceste tentative s'a dovedit dreptatea ıusei noastre care a trebuit să învingă şi a învins.

2. Renaşterea curentului naţional în Basarabia.

In cursul veacului al XIX-lea toate statele civilizate eluptaseră forme de guvernământ constituţionale afară Rusia ţaristă, unde absolutismul cel mai cras ţinea în tuşele sale feudale o lume de aproape 180 de milioane oameni. Unde, în statele constituţionale libertatea de ndire şi de manifestaţiune politică şi naţională era, mai ılt sau mai puţin, garantată prin constituţie, în Rusia mnia cea mai crudă samovolnicie care adeseori dege-ra în adevărată teroare. Ocnele Sibiriei nu erau destul încăpătoare pentru a primi, în umeda lor întunecime, pe i aceia cari îndrăzniau să revendice drepturile şi liber-ile poporului, sechestrate de ţar şi, în deosebi, de cinov-ii săi îngânfaţi şi insolenţi.

Crescut în ideile absolutismului luminat, *Alexandru I* du Basarabiei „aşezământul" dela 1818. Urmaşul său însă, *colae I*, era cuprins de duhul celui mai negru absolu-n, în care se şi înăduşi de scârbă şi remuşcare după astrofa dela Sevastopol. Fiul său, *Alexandru al II-lea*, în-gând mai bine cursul vremii, decretă împroprietărirea caşilor şi promulgă legea zemstvelor, ba mai mult, el

era hotărît chiar de a încununa reformele sale liberale pri
o *constituţie*. Proiectul de constituţie era gata de a fi pro
mulgat, când, în ziua de 13 Martie 1881, o bombă curm
firul vieţii ţarului-liberator.

Prin fapta aceasta criminală a *nihiliştilor* căzu întregu
sistem liberal, ce fusese înaugurat de Alexandru al II-lea
Îngrozit de teroarea nihiliştilor şi povăţuit de Pobiedonoscev
oberprocuratorul Sfântului-Sinod, *Alexandru al III-le*
abandonă ideele constituţionale ale tatălui său şi restabil
vechiul autocratism moscovit, faţă de care cetăţeanul n'a
vea alt drept, decât de a tăcea şi împlini poruncile stăpâ
nirii, fără nici o critică şi fără nici un control. Reprezen
tantul acestui sistem în Basarabia era vlădica *Pavel*, care în
chise tipografia eparhială moldovenească, oprise întrebuin
ţarea limbii moldoveneşti la slujba dumnezească şi sur
ghiunise o pleiadă de cărturari români, cari ţineau aprins
făclia conştiinţei naţionate româneşti în Basarabia. Auto
nomia judeţeană şi provincială fu restrânsă şi ţăranii ex
puşi la cele mai grele asupriri din partea nacialnicilo
judeţeni. Intoleranţa şi persecuţiunea faţă de naţionalităţil
neruse, şi în deosebi faţă de Moldovenii din Basarabia
devenise un rezon de stat, o normă de guvernământ
clerocraţiei ruseşti.

Impotriva despotismului se ridicară glasuri autorizat
din rândurile intelectualilor ruşi cari cereau regim con
stituţional, abrogarea privilegiilor de clasă care se res
pectau numai în Rusia, egalitatea înaintea legii şi u
control public asupra finanţelor ţării şi asupra tuturo
actelor de guvernământ. Disconsiderarea acestor juste re
vendicări politice şi sociale îndârjiau mereu curentele sub
versive şi îndeosebi îndrăzneala celor ce tindeau la *ani
hilarea* odioasei organizaţiuni politice a statului rusesc
Alexandru al III-lea scăpase ca prin minune de a cădea jertf
unui atentat nihilist când îl surprinse moartea în ziua d
26 Novembrie 1894.

Fiul şi urmaşul său, *Nicolae al II-lea*, la încoronarea ruia în Moscova găsiră moartea mii de oameni în aglo-eraţia cea mare, era un om bine întenţionat, dară cu mult ea slab pentru opera uriaşă la care-l chemase destinul. entru a putea înfrâna apucăturile despotice ale *„Adevă-ţilor Ruşi“* se cerea o voinţă de fier şi o mare forţă de uncă, calităţi ce lipsiau de tot noului ţar, care era un om sit de voinţă şi veşnic chinuit de gândul de a trebui iae o hotărîre.

De aceia sistemul autocrat şi asuprirea naţionalităor continuară şi sub noul ţar cu aceiaşi străşnicie ca mai ainte. Nemulţumirea cu sistemul absolutistic era generală. urente revoluţionare se manifestau pretutindeni, dar mai es în centrele mari industriale şi printre studenţimea iversitară care, în entuziazmul său juvenil, nu-şi mai pua stăpâni nerăbdarea de a-şi vedea patria îndrumată, cu ceas mai înainte, pe calea constituţionalităţii şi a aderatei democraţii. Nemulţumire adâncă cuprinse şi pătue largi ale ţărănimii, care suferia foarte mult pe urma ăsării dărilor şi a scăderii preţului produselor ei din cauza spodăriei primitive.

In toiul acestor svârgoliri şi frământări lăuntrice, ucni războiul ruso-japonez, care descoperi toată coţia şi destrăbălarea sistemului autocrat. Indată după e dintâi înfrângeri în Manciuria căzu *Plehwe*, încarnaînea cea mai vie a nefastului sistem despotic, jertfa ui atentat (Iulie 1904). Pe urma acestui atentat ţarul nase adânc impresionat. El încredinţă puterea prinţului *ski*, care trecea de om cult şi cu vederi înaintate. ră toată bunavoinţa sa se izbia de împotrivirea adeţilor vechiului sistem. Intr'un consiliu de miniştri dePiedonoscev declară patetic că după sfânta scriptură biica provoslavnică nu poate recunoaşte alt sistem de ernământ, decât cel absolutistic; o guvernare constitu-

ţională ar fi împotriva poruncilor lui Dumnezeu! Părer
sa era împărtăşită de majoritatea membrilor casei dom
toare, cari formau o clică înfumurată, egoistă şi stăpâni
de cel mai negru duh reacţionar. Aceşti oameni, rău si
tuiţi, se temeau ca prin recunoaşterea drepturilor constit
ţionale să nu sufere cumva vre-o ştirbire puterea lor aut
crată.

Dar veştile rele ce veniau necontenit de pe câmp
de luptă din extremul orient, înăsprite prin lipsurile şi ne
junsurile de tot felul din lăuntrul imperiului, lipsuri ce
lumina tristelor evenimente externe ieşiau tot mai mult
iveală, întăriau mereu curentul revoluţionar, nutriau spiri
de opoziţie şi înteţiau lupta contra absolutismului despo
şi samovolnic. Un străvechi obicei al pământului, o
servat deopotrivă în Rusia ca şi în ţările noastre, dăd
norodului dreptul de a se înfăţişa, în zile de grea cu
pănă, cu jalbă înaintea domnitorului. De acest obicei
folosi preotul *Gapon*, când, în „dumineca roşie“ din 22 I
nuarie 1905, se puse în fruntea mulţimii nemulţumite
fanatizate spre a se înfăţişa ţarului Nicolae, în „Palatul
iarnă“, cu jalba norodului. La trecerea podului peste Ne
norodul fu întâmpinat cu salve de foc din partea arma
şi sute de oameni îşi pierdură viaţa în această sângeroa
şi neaşteptată învălmăşeală. Nu trecură nici trei săptămâ
dela acest crud măcel, când în Moscova marele du
Serghie fu rupt în bucăţi de o bombă nihilistă.

Intâmplările acestea sângeroase dovediau, până la e
denţă, că odiosul sistem absolutistic nu mai putea dăin
Despre aceasta se convinse, în cele din urmă, şi ţa
care, prin ucazul său din 3 Martie 1905, se hotărî
convoace *„duma“*, adică adunarea naţională, pentru „d
baterea şi votarea legilor“. Prin acest modest început
viaţă parlamentară intră, în sfârşit, şi Rusia în rândur
statelor constituţionale din lume.

Poate că nicăierea în vastul imperiu rusesc vestea aceasta 'a stârnit mai mare bucurie şi însufleţire, ca în Basarabia, nde Moldovenii, spre deosebire de fraţii lor de dincoace de 'rut, gemeau sub cnutul absolutismului rusesc. Indeosebi neretul sărbătoria evenimentul acesta cu toată puterea

No. 69. — Ion Pelivan.

tuziasmului său juvenil, întrezărind în el zorile mult ritei libertăţi ce era să vină.

Incă din anul 1898 studenţii basarabeni dela Dorpat alte universităţi ruseşti începură să se organizeze în ociaţiuni regionale basarabene (pământenii), pentru tre-ea conştiinţei naţionale şi cultivarea limbii moldoveneşti. fruntea acestui tineret, generos şi însufleţit, se găsia *n Pelivan*, care cu drept cuvânt este considerat de prietenii

săi ca părintele ideii naţionale româneşti în Basarabia. (Vez ilustraţia No. 69). El şi tovarăşii săi de idei şi sentimente Alexandru şi Vasile Oatu, Vasile Maho, Nicolae Siminel N. Verdiş, N. Popovschi, V. Hartia, N. Florov ş. a. avur să sufere foarte mult din cauza convingerilor lor politic şi naţionale. Dară ei nu se lăsară înfricoşaţi prin nimic, ia atitudinea naţională a lor servia de pildă pentru toţi studen ţii moldoveni ce-şi făceau studiile la universităţile ruseşt

Promulgarea constituţiei şi publicarea alegerilor pen tru *dumă* dădură prilej tinerilor basarabeni de a se în toarce la vetrele lor părinteşti şi de a propovedui ideel lor naţionale în mod mai liber ca mai înainte. Cum ins convingerile lor naţionale aveau un colorit social foarte pro nunţat, ele se ciocniră de ideele conservatoare ale boerim moldoveneşti din Basarabia. Reprezentanţii vechii boerim se grupară în jurul lui Pavel V. Dicescu care, ascultân glasul vremii, revindicase într'o broşură drepturi naţio nale şi pentru Moldoveni şi respectarea limbii lor î şcoală şi în biserică. Din gruparea lui Dicescu făcea parte Paul Gore, Vladimir Herţa, M. Fiodoziu, Vasile An ghel, T. M. Suruceanu, fondatorul unui admirabil muzeu ş. a Din partea acestei grupări se elaborase statutul unei socie tăţi pentră răspândirea culturii moldoveneşti în Basarabia

O altă grupare boerească, cea de sub conducere lui Krupenski, trecuse cu totul de partea Ruşilor, combă tând curentul naţional şi desminţind pe susţinătorii acestuia Organul publicistic al acestei grupări, ostile neamulu nostru şi justelor sale aspiraţiuni, era „Drug", de sul conducerea faimosului antisemit Cruşevan. Intr'un artico din această faimoasă gazetă, inspiratorii ei, făcând aluzie l apărătorii ideelor naţionale româneşti, găsiră de bine s declare sus şi tare: „Nu, noi nu vom trăda Rusia!"

In primăvara anului 1906 începu campania electoral pentru prima dumă a imperiului. In Basarabia, ca şi î

celelalte gubernii ruseşti, lupta electorală, ca ceva nou şi neobişnuit, deveni foarte aprigă. Curentul naţional românesc declară războiu pe faţa curentului rusesc şi rusificător. Lupta era grea şi anevoioasă, dară dreptatea cauzei româneşti era aşa de puternică, încât izbânda şi triumful ei ar fi putut fi din capul locului asigurată, dacă rândurile Moldovenilor ar fi fost bine închegate şi dacă armonia

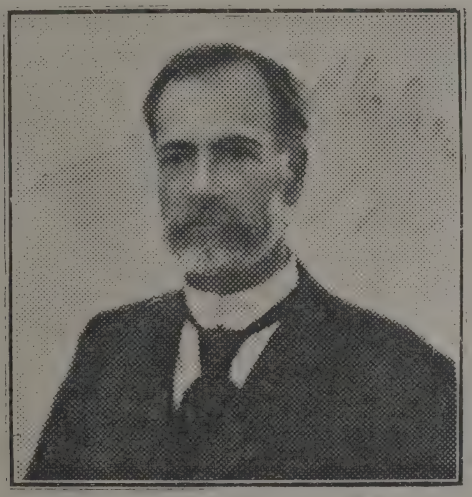

No. 70. — N. Gavriliţă

i înţelegerea dintre ei ar fi fost deplină.

Din nenorocire însă, deosebirile de vederi, între partidul onservator al boerilor şi cel naţional-democrat al tinerilor ntelectuali, ieşiau tot mai mult la iveală. Incercările doc-orului Ion Vărzaru şi Eugenie Purcel, de a înlătura diver-enţele şi de a uni ambele grupări româneşti într'un front nic de luptă contra Ruşilor şi înstrăinaţilor, rămaseră zăarnice din cauza revindicărilor de ordin social ale repre-

zentanţilor tineretul democratic, revendicări pe care boeri conservatori nu le puteau admite.

Tineretul basarabean se grupă în jurul avocatului *N. Gavriliţă* (Vezi ilustr. No. 70) şi hotărî să editeze *„Basarabia“*, prima gazetă românească „naţional-democratică“ iar mai apoi „naţional-poporană“ între Prut şi Nistru. Grija redacţiei o avea tânărul Pantelimon Halippa iar după aresta tarea, M. Vântu. Gazeta apărea de 2 ori pe săptămână Primul număr apăru la 24 Mai 1906.

Gruparea conservatoare de sub conducerea lui Di cescu se hotărî să scoată şi ea o gazetă românească, p care o întitulă *„Moldovanul“* şi o puse sub conducerea lui George Madan. Intre altele ziarul „Moldovanul“ ce rea ca în şcoli să se înveţe şi româneşte, „fiindc limba strămoşească este pentru un neam ceia ce est pentru un om tata şi maica sa. Şi când părinţii noştr au fost de neamul moldovenesc, când maicele noastr ne-au legănat tot în cântece moldoveneşti şi ne-au în văţat să ne închinăm şi să ne rugăm lui Dumnezeu în limba moldovenească, pe care şi ei au învăţat-o dela părinţii lor şi tot aşa din moşi strămoşi, noi n'avem dreptu şi nici nu ne lasă inima să ne lepădăm de ea, căci lepă dându-ne de limba părintească, de neam ne lepădăm. Ş limba, legea şi obiceiurile nu sunt de ieri de alaltăieri, ci d veacuri“.

Cu toate acestea însă „Moldovanul“ propoveduia politică de conciliaţiune, apropiindu-se foarte mult de ve derile susţinute de presa rusească din Basarabia. Ţinut aceasta este a se scrie influenţei lui Krupenski ; ea era încâtv agreată şi de Dicescu, care era membru al partidului octo brist. Afinitatea aceasta de idei şi concepţiuni politic dedea lui Dicescu şi prietenilor săi posibilitatea de strecura şi în jurnalele ruseşti, precum era „Basarabeţ“ „Drug“ şi altele, redactate de N. Cruşevan şi alţii, not

şi articole asupra străduinţelor naţionale şi culturale ale Moldovenilor. O luptă aprigă de idei se încinse între „Basarabia“ şi „Moldovanul“, care, deşi pe drumuri deosebite, tindeau ambele spre acelaşi ideal: deşteptarea neamului moldovenesc din Basarabia la o nouă viaţă politică, naţională şi culturală.

In jurul „Basarabiei“ găsim grupaţi pe cei mai mulţi dintre intelectualii basarabeni ce se ridicaseră, în cea mai mare parte, din rândurile răzeşimii, ale clerului şi târgoveţilor şi cari, la izbucnirea revoluţiei, grăbiră de a se întoarce acasă de prin centrele ruseşti, unde trăiau ca profesori, avocaţi, slujbaşi, clerici, studenţi etc. Regretatul Gavriliţă era sufletul acestei frumoase mişcări naţionale dară şi democratice totodată. El şi prietenii săi steteau pe punctul de vedere principial că drepturile politice, naţionale şi sociale nu se cerşesc, ci se dobândesc prin stăruinţă, muncă şi luptă îndârjită. Tot ce avea Basarabia tânără mai isteţ, mai hotărît şi mai îndrăzneţ se găsia în jurul nouii gazete româneşti. Intre colaboratorii ei găsim pe Ioan Pelivan, Ion Gândul, Pantelimon Halippa, Nicolae Popovschi, pe fraţii Ion şi Teodor Inculeţ, Vasile Hartia, Vasile Oatu, George Stârcea, Şt. Usinovici, M. Vântu, Alexie Mateevici, Sergiu Cujbă, care făcea legătură cu Românii din Regat, şi mulţi alţi tineri însufleţiţi de cele mai frumoase sentimente naţionale şi democratice. „Nu vă pot spune — zice dl. Ion Inculeţ într'o cuvântare in Cameră — câtă bucurie, câtă satisfacţie aveam noi, colaboratorii acestui ziar, când vedeam la iarmaroace grupuri de ţărani cari şedeau jos pe iarbă şi ascultau cum unul din ei mai cărturar li citea Basarabia“.

Din cauza neînţelegerilor dintre Români, alegerile pentru dumă dădură un rezultat puţin favorabil Moldovenilor; dară ei totuşi reuşiră să trimită în primul parlament rusesc pe preoţii *Volovei* şi *Ghepeţchi* pentru Cameră, şi pe

boerii *Dicescu* şi *Casso* pentru Senat. Prima dumă rusească se întruni în Mai 1906 în Petrograd. Indată după convocarea ei, se putu observa însă că duma nu era capabilă de o muncă rodnică, fiind că era compusă din elementele cele mai eterogene. Din pricina aceasta prima dumă, despre care zicea Tolstoi că „producea trei impresii, una comică, alta revoltătoare şi a treia scârboasă", fu disolvată în 21 Iulie aceluiaşi an. Tinerii entuziaşti dela „Basarabia" unirâ protestul lor cu cel al deputaţilor maziliţi, cari se întrunise la Wiborg în Finlanda, pentru a protesta contra disolvării dumei. In protestul acesta, guvernul rusesc găsi un pretext binevenit de a urmări şi aresta pe colaboratorii „Basarabiei" şi de a-i împrăştia prin toate colţurile vastei împărăţii ruseşti. Cu plecarea lor apuse şi gazeta în 18 Februarie 1907. A doua dumă se întruni în Petrograd în Martie 1907, fiind stăpânită de „Liga adevăraţilor Ruşi", cari erau duşmani declaraţi ai reformelor democratice. Dovedindu-se însă în scurtă vreme incapabilă de orice activitate legislativă, a doua dumă fu şi ea disolvată în 10 Iunie 1907. In Octomvrie al aceluiaşi an se săvârşiră alegerile pentru a treia dumă, care dădură din nou un rezultat favorabil pentru *Octobriştii* şi pentru „Liga adevăraţilor Ruşi" de sub şefia lui *Markov* şi *Vladimir Purişchevici*.

Izbânda aceasta electorală asigură „Ligei adevăraţilor Ruşi" o guvernare mai lungă, căci alegerile pentru a patra dumă se făcură numai în Noemvrie 1912. Duhul reacţiunii şi întoleranţei naţionale al lui Purişchevici şiKrupenski, care în timpul revoluţiei muri de foame ca măturător de stradă în Rostov, — ambii Basarabeni de felul lor—stăpânia întreaga viaţă politică şi culturală din Rusia. Din duhul acesta izvorîră măsurile de restricţiune ale lui *Stolypin*, care încătuşă ori ce mişcare naţională şi democratică. Gazetele româneşti „Basarabia" şi „Moldovanul" apuseră foarte curând, iar *„Viaţa Basarabiei"* ce apărea în text paralel cu litere latine şi

ruseşti şi era menită să înlocuiască pe cele dispărute, apuse după primele numere, şi cu ea dispăru şi redactorul ei Alexie Nour, împreună cu teascurile româneşti şi cu modesta bibliotecă redacţională ce se înjghebase cu mari dificultăţi la Chişinău. Autocratismul rusesc, crunt şi întolerant, înăbuşi curând curentul românesc din Basarabia, pentru tendinţele sale naţionale, dar mai ales sociale.

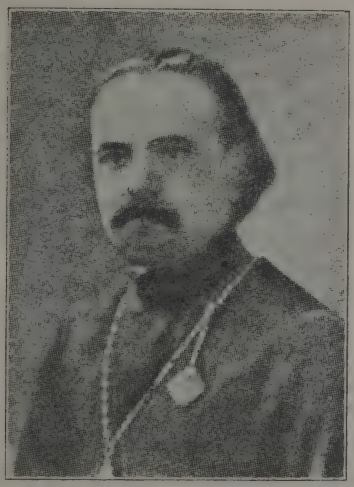

No. 71. — Alexandru Mateevici.

Numai în biserică mişcarea naţională se menţinu mai multă vreme graţie spiritului tolerant şi împăciuitor al episcopului Vladimir. Curentul acesta îşi găsi expresia cuvenită în *„Luminătorul"* protoiereului Constantin Popovici şi al colaboratorilor săi, deopotrivă de vrednici şi stăruitori, precum s'a arătat la locul său. Pe lângă articolele edificătoare de cuprins religios-moral, în coloanele „Luminătorului" apăreau şi diverse articole politice şi literare din pana d-lui Pan. Halippa, Teodor Inculeţ, Alexie Mateevici (Vezi ilustr. No. 71) şi a altor cărturari, căci acesta rămăsese singurul organ de

publicitate, prin care întelectualii basarabeni puteau da oarecare semn de viață națională.

După întronarea reacțiunii „Adevăraților Ruși", intelectualii basarabeni erau siliți de împrejurări să se resemneze și să aștepte timpuri mai bune. Membri grupării democratice fură siliți să se împrăștie cari încotro. Unii plecară la Chiev și Odessa, alții la Moscova și Petrograd și numai puțini dintre ei trecură la Iași. Ion Pelivan se retrase la Bălți, locul său natal, și ca judecător de pace începu să adune cărți românești și să le răspândească în popor. Pan. Halippa, Mihail Vântu, Scodihor, Ion Costin, Sergiu Niță și alții trecură la Iași pentru a-și continua studiile la universitatea de acolo. Dl. Ion Inculeț plecă la Petrograd cu același gând și pilda lor fu urmată de întreaga pleiadă de tineri din jurul regretatului Gavriliță. Daniil Ciugureanu, Simion Murafa, Ștefan Ciobanu, Berechet, Alexandru Mateevici și alții își continau studiile la Chiev, unde se grupară într'un cerc moldovenesc pentru cultivarea limbii naționale.

In lipsa unui organ de publicitate românesc la ei acasă, tinerii Basarabei, ca și Bucovinenii pe vremuri, colaborau la revistele românești de dincoace de Prut. *Tudose Roman* și *Iuliu Friptu* scrieau la „Viața Românească" din Iași. *Iorgu Tudos* publica traduceri și poezii originale. In coloanele „Convorbirilor Literare", ale „Familiei" și „Sămănătorului" găsim prețioase contribuțiuni basarabene semnate de Dumitru Vrabie, Porfirie Fală, Ion Bălteanu, G. Marinescu, P. Gheorghiu ș. a. La Cahul desvoltă o frumoasă activitate națională Dumitru Crăciunescu, la Soroca frații Meleghi. Și așa se găsiau pretutindeni intelectuali, clerici și mireni, cari se simțiau îndemnați să cultive și să răspândească gândul, vorba și simțirea românească. Studenții basarabeni din Iași, intrând în legătură cu Liga Culturală, adunau cărți și reviste pentru a le strecura în

asarabia. Pe calea aceasta trecură Prutul cărţile din edi-
ra Minerva şi „Biblioteca pentru toţi“.

Fireşte că oameni cu astfel de idei şi credinţe nu
ıteau fi după placul „Adevăraţilor Ruşi“, şi pentru aceia
ţi câţi manifestau sentimente naţionale moldoveneşti,

No. 72. — Pantelimon Halippa

au spionaţi, urmăriţi şi persecutaţi la tot pasul. In 1912
împlinise o sută de ani dela răpirea Basarabiei. Gu-
rnul rus făcea mari pregătiri pentru sărbătorirea primu-
centenar dela răpire. In toiul acestor pregătiri, Ion
livan trimise o scrisoare prietenilor săi din Chiev, învi-
ıdu-i să se întoarcă în Basarabia pentru a se pune în ser-
:iul cauzei naţionale. Cenzura rusească luă cunoştinţă de cu-

prinsul scrisorii şi urmări pe autor, silindu-l să iasă d magistratură. Arhimandritul Gurie fu exilat din Basarabi Persecuţiuni de acest fel mai îndurară şi mult regretatul M rafa, Bălteanu, Fală, Friptu şi alţii.

Serbările jubiliare trecură fără participarea Moldov nilor. Şi cu drept cuvânt, fiindcă numai cinovnicii ruşi înstrăinaţii de pănura lui A. Krupenski aveau motive de se bucura şi veseli. Norodul moldovenesc rămase rece nepăsător faţă de aceste triste „serbări jubilare". Desp aceasta se putură convinge şi „înalţii oaspeţi" ce veniră mare alai dela Petrograd şi în deosebi membri „Ligei adev raţilor Ruşi", cari nu găsiră cuvinte destul de grele pent a-şi arăta indignarea şi nemulţumirea lor faţă de „indif renţa, ingratitudinea şi lipsa de patriotism" a Moldovenil „sălbatici şi inculţi". Un neam conştient de demnitatea poate fi umilit şi dispreţuit, dară nu i se poate cere, nici într'un caz, ca să aplaudeze pe zugrumătorii şi desp iatorii drepturilor sale politice şi naţionale. Şi neamul mo dovenesc din Basarabia era conştient de aceste dreptu şi de aceea privia cu indiferenţă la manifestaţiunile bucurie ale oficialităţii ruseşti, aşteptând cu resemna mântuirea ce era mai aproape de cum se putea băn atuncia.

Cu prilejul acestei aniverzări, triste sufletului rom nesc, apărură mai multe scrieri jubilare în limba rusă, bunăoară cartea protoiereului Nicolae Laşcu şi scrierea fe tivă a lui Alexandru Krupenski. Evenimentul acesta, aşa dureros pentru noi, n'a trecut nebăgat în seamă nici în cel lalte provincii româneşti, unde ziua aceea de adâncă ja fu pomenită în mod cuvenit. Aniverzarea aceasta dădu pril întregului neam românesc de a-şi aduce aminte de Basarabi răpită şi de fraţii săi subjugaţi, ce se găsiau sub cnutul ruses de a afirma solidaritatea naţională cu ei şi de a-i întări credinţa izbăvirii ce era să vină. In 1912 apăru carte

lui N. Iorga, „Basarabia noastră“, ca un prinos de drageste şi încurajare pentru fraţii basarabeni.

Afirmarea clară şi hotărîtă a solidarităţii naţionale mâneşti avu urmări binecuvântate pentru deşteptarea întărirea conştiinţei naţionale moldoveneşti în Basarabia. ietenii şi admiratorii lui Gavriliţa crezură că a sosit momentul potrivit de a reînvia activitatea publicistă românească sensul vederilor lor naţionale şi democratice, activitate fusese întreruptă odată cu dispariţia gazetei „Basarabia“.

După o întrerupere de mai mulţi ani de zile, apăru, cu

No. 73. — Pavel Gore.

ijinul marinimos al marelui naţionalist basarabean Vasile oiescu, în Mai 1913 o nouă gazetă românească la Chiău : *„Cuvânt Moldovenesc“*, care în unul din numerile sale bia de „duhul de premenire al vieţii, care dela o vreme mneşte în împărăţia rusă“. Era adierea primăvăratecă a ii vieţi constituţionale care începea să se manifesteze mod sfios în Rusia ţaristă şi care trezia în sufletele ldovenilor nădejdi nedesluşite. Inzadar încerca vlădica afim să înăduşe aceste nădejdi prin persecutarea şi luzarea acelora, în inima cărora ele începură să încolească ; ele nu puteau fi smulse de acolo prin nici o ere din lume, fiindcă aveau rădăcini trainice de veacuri.

Directorul acestei gazete, care la început apărea n
mai odată pe lună, iar mai apoi chiar de 3 ori pe săpt
mână, era Pantelimon Halippa, care avea ca redactor re
ponzabil pe d. Nicolae Alexandri, un bun cunoscător
lui Tolstoi şi un om de o rară bunătate de inimă. Pa
Halippa era persoana cea mai indicată de a lua cond
cerea acestei gazete, ca unul care condusese pe vremu
„Basarabia", care colaborase la „Viaţa Basarabiei" şi
„Luminătorul", sub diferite pseudonime ca Cobolteanu, du
satul său natal din judeţul Soroca, şi Basarabeanu, şi ca
îşi complectase studiile la Iaşi unde avuse prilej de a
împărtăşi de cultura românească. Graţie acestei cultu
Halippa putea lesne să evoluţioneze dela ideile socialis
internaţionale, la convingerile naţional-democratice 1om
nâşti. (Vezi ilustr. No. 72). Colaboratorii lui Halippa
frumoasa sa operă culturală şi naţională erau Simion M
rafa, Daniel Ciugureanul, Mihail Minciună, Tudose Roma
Iuliu Friptu, Ion Buzdugan care semna Nicu Roman
şi alţii.

„Cuvântul Moldovenesc" intitulându-se revistă pent
literatură şi ştiinţă, şi reproducea bucăţi alese din lit
ratura română, dară dădea totodată prilej şi cărturaril
de acolo de a publica încercările lor literare. „Cuvânt
Moldovenesc" era, până la prăbuşirea Rusiei ţariste, si
gurul organ de publicitate, prin care Românii basarabe
vorbiau fraţilor lor din Regat, Ardeal şi Bucovina desp
păsurile lor, despre luptele lor şi despre încrederea lor
viitor. Era singurul organ de publicitate, fiindcă *„Glas
Basarabiei"*, ce apăru în 1913 la Chişinău sub îngrijire
lui Constantinescu, dispăru foarte curând fără să fi av
vr'o legătură cu exponenţii vieţii culturale din Basarabia.

In editura gazetei lui Halippa apăru, dela 1913 încoac
„Calendarul Cuvântului Moldovenesc", şi „Biblioteca Cuvân
tului Moldovenesc" publicaţiuni în care apărură micul şi ma

ele dor, poveşti pentru copii şi săteni şi cântece şi traduceri
le tot felul. In timpul războiului tirajul gazetei sporise până
a 10.000 exemplare, fiind singura publicaţie moldovenească
ăspândită pe front, care publica în coloanele ei şi cântece
i scrisori dela soldaţi. Din cercul „Cuvântului Moldovenesc"
'au remarcat, prin scrierile lor originale, însuşi, Pan Halippa,
poi regretatul Alexie Mateevici şi Ion Buzdugan care,
e lângă poeziile sale originale, a publicat de curând şi o
olecţie de „Cântece din Basarabia", pe care o închină poe-
ului ţărănimei Gheorghe Coşbuc. Prin studiile şi cercetă-
ile sale literare şi culturale, se bucură de o binemeritată
eputaţie Ştefan Ciobanu, Membru al Academiei Române.
ustin Fraţiman a publicat mai multe contribuţiuni la
storia bisericii basarabene. Paul Gore, un bun cunos-
ător al Basarabiei, este posesorul unei prea frumoase şi
ogate biblioteci istorice. (Vezi ilustr. No. 73).

CAP. VIII.

Revoluţia rusească şi unirea Basarabiei cu Patria-Mamă.

. Luptele pentru autonomie şi constituirea „Sfatului Ţării. — . Proclamarea republicei şi votarea unirii. — 3. Ratificarea actului unirii necondiţionate.

1. Luptele pentru autonomie şi constituirea „Sfatului-Ţării".

In August 1914 începu războiul mondial şi Românii in Basarabia, în număr de aproape 300.000 de oameni, lup- ıră sub steagul rusesc pentru slava şi mărirea asupritorilor ır, şi aceasta fără întrerupere până la izbucnirea marei re- oluţiuni ruseşti din Martie 1917. La începul anului 1917 peraţiunile pe front înceteniră din în ce tot mai mult, în chimb însă începură să se înmulţească manifestaţiunile, trunirile, conferinţele şi meetingurile nesfârşite ale solda- lor din dosul frontului, prin care o lume de oameni, sătui e războiu şi zăpăciţi de doctrinele socialiste, comuniste şi opice, puneau la cale noua ordine de lucıuri în Rusia, ordine de lucruri care să asigure fiecărui viaţa cea mai obodă, fără muncă şi osteneală. „Respublica", visată de , trebuia să devină pământul făgăduinţei, în care fără nici trudă trebuia să curgă lapte şi miere. Dar cu toată pro- ıganda aceasta bolşevică, soldaţii moldoveni din Basarabia, ıri aparţineau unităţilor ruseşti ce operau pe frontul din Buco-

vina şi Moldova, avură prilej să se întâlnească cu conoţionali de ai lor din vechiul Regat, din Ardeal şi din Bucovina şi din contactul acesta rodnic să se lămurească sufleteşte şi să-şi lumineze mintea lor buimăcită de ideele revoluţionare la făclia curată şi frumoasă a ideei naţionale. Prin atingerea lor cu fraţii de acelaşi sânge, se deşteaptă tot mai viu conştiinţa lor naţională, ce fusese atâta vreme înăduşită de urgia cnutului rusesc. Deşteptarea conştiinţei naţionale românești în rândurile soldaţilor şi ofiţerilor moldoveni din Basarabia aduse foarte curând roadele cuvenite.

Pilda ostaşilor era urmată şi de cetăţenii rămaşi la vetrele lor şi de toţi intelectualii basarabeni ce se întoarseră acasă. Luna Aprilie 1917 poate fi considerată ca luna meetingurilor şi congreselor ce se ţinură în toată Rusia. Firește, Basarabia nu putea rămâne în urma altor gubernii. In capitalele de judeţe, în Chişinău şi în Odesa, se întruniră Moldovenii pentru a-şi spune cuvântul cu privire la noua organizaţie a patriei lor mai restrânse. Inceputul îl făcură delegaţii cooperativelor săteşti cari, întrunindu-se în congres general în zilele de 6 şi 7 Aprilie 1917, votară o moţiune prin care cereau *autonomia* administrativă, religioasă, şcolară şi economică a Basarabiei, precum şi convocarea unei *adunări legislative*, care se voteze legile necesare. In ziua de 18 Aprilie stil vechiu se ţinu la Odesa grandiosul *meeting ostășesc*, la care, pe lângă vre-o 10.000 de soldaţi moldoveni, veniţi de pe diferite fronturi, mai luă parte şi un număr foarte considerabil de studenţi ce ceruseră şi obţinuseră cursuri din istoria şi literatura română la Universitatea din Odessa, şi intelectuali moldoveni între cari d. Catelli, Baluţă şi alţii. Din cuvântările rostite şi din moţiunea votată cu o indescriptibilă însufleţire se desprindea hotărîrea tuturor de a cere şi a obţine *autonomia politică* pentru Basarabia şi de a organiza *„cohortele moldovenești“* pentru menţinerea ordinei publice. Aceste luară fiinţă în Mai 1917 şi anume cu asentimen-

No. 74. — Congresul dăscălimii basarabene (1917).

tul comandamentului suprem al armatei ruseşti de pe frontul român. Mai apoi „*Comitetul soldaţilor*“ de pe frontul român ceru generalului Şcerbacev să retragă unităţile ruse din Basarabia şi să sporească numărul cohortelor moldoveneşti pentru a scuti populaţiunea de jăfuirile soldaţilor bolşevizaţi.

In zilele de 19 şi 20 Aprilie se întruni la Chişinău congresul preoţimii basarabene, care cerea în fruntea bisericii

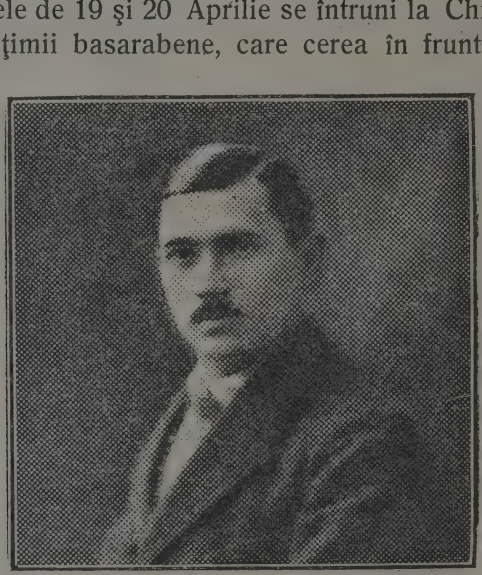

No. 75. — Gherman Pântea

basarabene un mitropolit român, precum şi autonomia politică, convocarea unei adunări naţionale şi constituirea unui „*înalt sfat*“ cu atribuţiuni legislative şi executive. Moţiuni similare fură votate în toate circumscripţiile administrative din Basarabia. Dăscălimea basarabeană nu se lăsă mai pe jos. Şi ea se întruni în congres general la Chişinău pentru a hotărî romanizarea învăţământnlui şi înlocuirea buchilor ruseşti prin literele latine. (Vezi ilustr. No. 74). Manifestaţiunile acestea spontane şi moţiunile identice şi

anime dovediau că voinţa obştească a populaţiunii cerea tonomia desăvârşită a Basarabiei. Un pas înainte spre ncretizarea aspiraţiunilor politice şi naţionale ale Basabenilor, îl făcură ostaşii de pe frontul român cari, la înmnul comitetului central ostăşesc de sub preşedinţia lotenentului Gherman Pântea (Vezi ilustr. No. 75) şi a to-

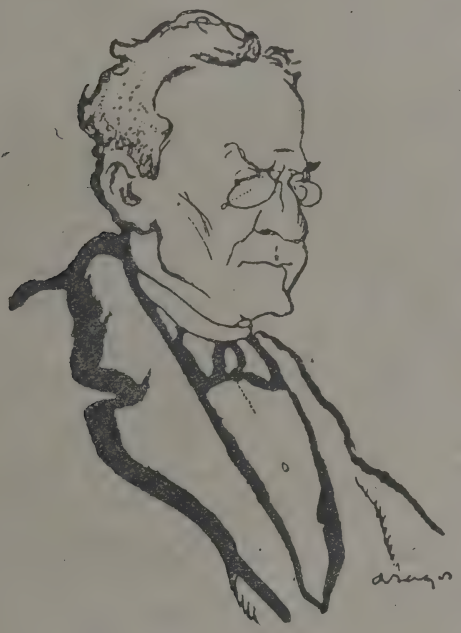

No. 76. — Vasile Stroescu

răşilor săi P. Varzar şi P. Harea, în ziua de 16 Iulie 1917 ară hotărîrea de a convoca la Chişinău o adunare provinală, un *„Sfat al Ţării“*, care să elaboreze un *proieet de automie naţională şi teritorială* pentru Basarabia, ţinându-se ama fireşte şi de drepturile minorităţilor etnice din cuprinl guberniei. In adunarea din 4 Sept. 1917, comitetul cenal al ofiţerilor şi soldaţilor moldoveni hotărî să editeze

o gazetă întitulată „Soldatul Român“ şi încredinţă redactarea gazetei lui Iorgu Tudor.

In faţa acestor manifestaţiuni politice nu puteau rămâne nepăsători nici reprezentanţii intelectualilor basarabeni cari începuseră să-şi dea sama că sunase ceasul izbăvirii. Convinşi de însemnătatea istorică a marelor evenimente prin care treceau, ei uitară neînţelegerile din trecut şi boierii conservatori îşi dădură mâna cu democraţii naţionali pentru a uni silinţele lor patriotice pentru o bună şi fericită îndrumare a poporului, ce fusese chemat prin revoluţie la o nouă viaţă politică şi naţională. In Aprilie 1917 se puse baza „*Partidului Naţional Moldovenesc*“ şi Vasile Stroescu (Vezi ilustr. No. 76) fu proclamat preşedinte al acestui partid, din care între alţii făceau parte Paul Gore, Vladimir Herţa, Pantelimon Halippa şi Onisifor Ghibu. Ghibu veni însoţit de mul regretatul George Tofan şi de mulţi alţi intelectuali tran silvăneni şi bucovineni, îndată după izbucnirea revoluţiei la Chişinău pentru a ajuta pe fraţii basarabeni cu sfatu şi cu scrisul lor la reorganizarea vieţii politice şi culturale pe noua bază naţională.

Punctul de căpitenie din programul noului partid era dobândirea autonomiei politice, administrative, bisericeşti, şcolare şi economice pentru Basarabia românească. Jurnalul „Cuvânt Moldovenesc“, la care începură să cola boreze şi refugiaţii din Regat, Ardeal şi Bucovina, deve nise organul noului partid, care nu întrelăsa de a-şi tri mite delegaţii săi la toate congresele şi adunările revo luţionare.

Intre timp începură să se agite şi Ucrainenii din Rusia, cerând şi ei autonomia naţională şi teritorială a regiunilor locuite de ei. La Chiev se întruni adu narea lor naţională „*Rada*“, care revindică pentru sine toată puterea legislativă şi executivă în Ucraina. Totu era bine şi frumos, numai că Ucrainenii nu se mulţămiau cu

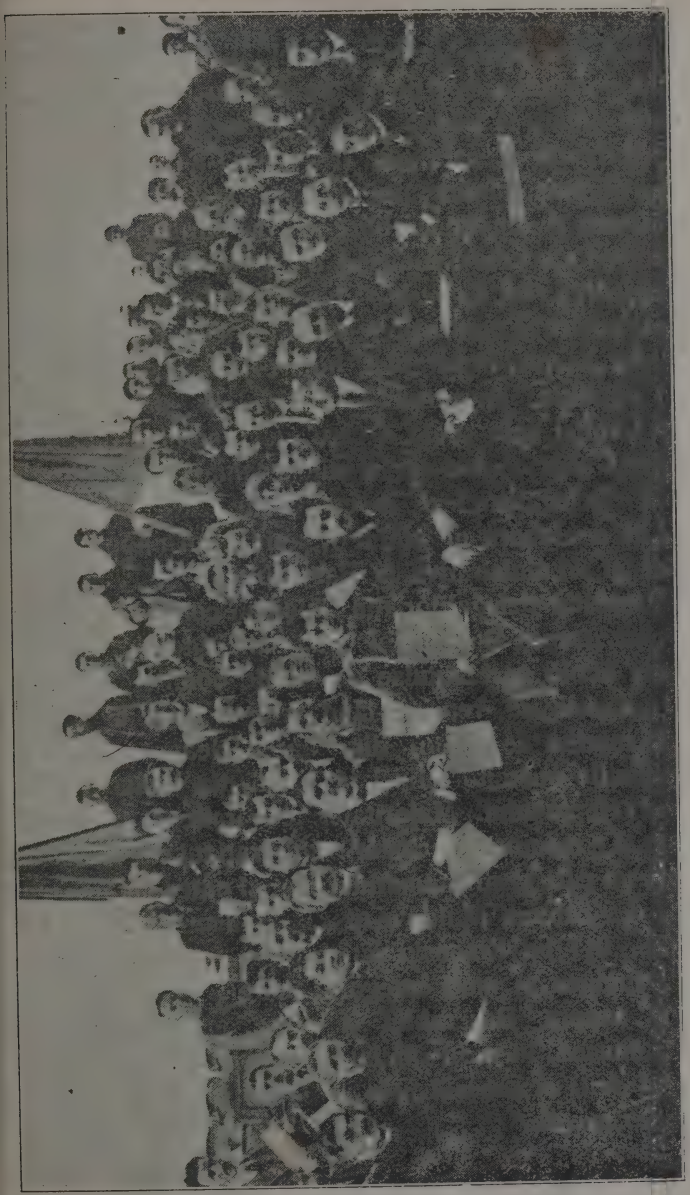

No. 77. — Adunarea Națională „*Sfatul Țării*".

ţara lor, ci începură să revindice şi Basarabia pentru e
Cum însă Basarabia nu era şi nici nu fusese nici odat
pământ ucrainean, era firesc ca Moldovenii să protestez
cu toată hotărîrea contra acestor pretenţiuni. Primul pro
test în privinţa aceasta veni din partea adunării delegaţilo
tuturor organizaţiunilor politice, naţionale, profesionale
administrative din Basarabia, care se întrunise la Chişină
sub preşedinţia unui comisar al guvernului provizor
sub preşedinţia lui *Kerenski*. Adunarea delegaţilor, protestân
cu toată hotărîrea contra pretenţiunilor neîntemeiate ale Rad
din Chiev asupra Basarabiei, hotărî de a nu recunoaşte, su
nici o condiţie, anexarea Basarabiei la statul ucrainea
contra voinţei sale şi de a cere guvernului provizoriu d
Petrograd scut contra agresiunilor neîntemeiate ale Ucra
nenilor. Delegaţia alese o comisiune care avea însăr
narea de a elabora un statut organic pentru noua rânduia
politică şi administrativă în Basarabia.

Protestul delegaţilor din Chişinău contra pretenţiunil
ucrainene asupra Basarabiei găsi un puternic răsunet
Odessa. Acolo se instituise un fel de comitet revoluţion
numit *„Rumcerod“*, reprezentând armata rusă de pe front
român, marina de război din Marea Neagră şi toate o
ganizaţiunile muncitoreşti şi ţărăneşti din Basarabia şi d
gubernia Herzonului. Majoritatea covârşitoare a soldaţil
precum şi a membrilor acestor organizaţiuni era compusă d
Moldoveni cari, graţie numărului lor, îşi putea spune cuvânt
acolo. La cererea Moldovenilor, „Rumcerodul“ adresă
20 Iulie 1917 lui Kerenski un protest foarte energic, pr
care respingea în mod categoric toate pretenţiunile Ucra
nenilor asupra Basarabiei şi cerea guvernului proviz
să recunoască, în mod oficial, Moldovenilor din Basarab
*„dreptul de a se ocârmui prin ei înşişi în hotarele lor ist
rice şi etnografice“*.

In faţa protestestărilor unanime ale Basarabenilor că-
pretenţiunile neîntemeiate ale Ucrainei asupra Moldovei
re Prut şi Nistru. Aceasta, fiind o provincie românească,
uia să primească o organizaţie naţională românească.
tru a îndeplini această chemare istorică, se întruni în
e de 23-27 Octombrie 1917 *„congresul ostăşesc“* la Chi-
u, la care luară parte vre-o 900 delegaţi ai oştenilor
doveni din fosta armată rusească. Intr'o atmosferă de
e însufleţire naţională, congresul declară *autonomia*
arabiei şi hotărî ca în cel mai scurt timp să se con-
ce *„Sfatul Ţării“* care, prin rostul reprezentaţiilor po-
ului, constituit în adunare naţională, să vină şi să im-
ne acestei autonomii pecetea legitimităţii. Asupra „Sfa-
i Ţării“ trebuia să treacă suveranitatea naţională care,
ă la deschiderea lui, era împărţită între diferitele comitete
oluţionare şi corporaţiuni profesionale. Cu alegerea unui
ou de organizaţiune“, care avea să ia toate măsurile pen-
convocarea adunării legislative, îşi încheiă congresul
ările sale.

In lipsa unei organizaţiuni administrative solide, ale-
le pentru adunarea legislativă nu se putură face direct.
altfel, populaţiunea bărbătească între 19 şi 48 ani nici
se întorsese de pe diversele fronturi ruseşti, care nu-
atunci se găsiau în complectă discompunere. Din pri-
aceasta s'a recurs la alegeri indirecte prin comitetele
şeşti, ţărăneşti şi muncitoreşti, precum şi prin corpora-
ile profesionale constituite. Comitetele ostăşeşti aleseră
de deputaţi pentru „Sfatul Ţării“. Congresul ţărănesc, la
luară parte şi reprezentanţii tuturor judeţelor, trimiseră
de deputaţi, iar ceilalţi 58 de deputaţi fură aleşi de comi-
judeţene şi comunale, de diversele corporaţiuni pro-
onale, de asociaţiunea clerului, a corpului didactic, a ba-
lui, a funcţionarilor publici etc. Ţinându-se seamă de
ortul numeric dintre Moldoveni şi celelalte naţionalităţi

din Basarabia, s'a convenit ca şaptezeci la sută dintre
putaţii „Sfatului-Ţării“ să fie Moldoveni, iar restul să se
partizeze asupra concetăţenilor neromâni precum erau Ru
Bulgarii, Evreii, Nemţii, etc. (Vezi ilustr. No. 77).

Astfel constituit, din reprezentanţii legitimi ai tutu
naţionalităţilor, confesiunilor, judeţelor, oraşelor, corpo
ţiunilor muncitoreşti şi asociaţiunilor profesionale şi cul
rale, „Sfatul Ţării“ se deschise în ziua de 21 Noembrie 19
cu mare solemnitate. Preşedinte al „Sfatului Ţării“ fu a
tânărul deputat basarabean *Ion Inculeţ*, coborâtor din
veche familie moldovenească, probabil Hâncu-leţ, unul din
fruntaşii tinerei democraţii basarabene de sub conduce
neuitatului Gavriliţă. (Vezi ilustr. No. 75). Revoluţiunea
surprinse ca conferenţiar la Universitatea din Petrograd
răpi cu forţă iresistibilă în vâltoarea ei. Dară conştii
sa naţională îl feri de a se rătăci în doctrinele con
niste şi-l călăuzi pe calea cea dreaptă a revindicări
politice, naţionale şi sociale ale neamului său. In ju
său se adunase întreaga grupare democratică dela „Ba
rabia“ şi îndeosebi Ion Pelivan, Pan. Halippa, Pan. Erh
D. Ciugureanu, Şt. Ciobanu şi alţii mai tineri ca Vas
Bârcă (Vezi ilustr. No. 76), Gh. Pântea, A. Crihan
Buzdugan.

2. Proclamarea republicei şi votarea Unirii.

După lungi şi agitate discuţii *„Sfatul Ţării“*, în
dinţa sa memorabilă din 2 Decemvrie 1917, procla
Basarabia *„Republică democratică-federativă-moldoveneas*
şi pe I. Inculeţ preşedinte al ei. Indată după izbucni
revoluţiei, guvernatorul Basarabiei repăşi din postul s
remiţând puterea preşedintelui zemstvei guverniale C
stantin Mimi, ce fusese numit comisar al guvernului p
vizor; ajutorul său era Vladimir Criste. Deasemen

fii judeţelor trecură puterea şi atribuţiunile lor asupra eşedinţilor zemstvelor ţinutale ca comisari judeţeni. Con-esul ţărănesc votă dimiterea comisarului Mimi şi nu-irea lui I. Inculeţ în funcţiunea de comisar guvernial. erensky aprobă hotărîrea congresului şi numi pe alesul con-

No. 78. — Ion Inculeţ.

esului comisar al guvernului în Basarabia. Dânsul se întoarse Chişinău, dar din consideraţiuni politice, se mulţumi cu func-nea de ajutor de comisar pe lângă Vladimir Criste, pentru nu indispune cercurile boereşti. La proclamarea republicei să V. Criste fu silit să repăşească în favoarea lui culeţ, ajutorul său, ce fusese proclamat preşedinte, iar esta, la rândul său, transmise puterea guvernului român.

Astfel trecuse puterea, prin transmisiune directă, din mâ
nile organelor instituite de guvernul rusesc, asupra guve
nului român, restabilindu-se ast-fel vechea stare de lucru
din 1812.

Puterea executivă fu încredinţată *„Consiliului Dire
torilor“* în frunte cu P. Erhan. Dar opera de organizare
consolidare a nouii republici întâmpina din capul locul
mari greutăţi, fiind că *„cohortele moldoveneşti“* erau prea sla
închiegate şi prea puţin disciplinate pentru a putea garan

No. 79. — Vasile Bârcă.

pacea şi buna ordine în ţară. Bande nesfârşite de solda
ruşi de pe frontul român inundau Basarabia, pentru a co
mite aici jaf, pradă şi asasinate de tot felul, ca cele comis
în August 1917 contra avocatului *Simeon G. Murafa* şi a în
ginerului *Hodorogea*, ce sgudui adânc Basarabia întreag
In condiţiunile acestea, organizarea administraţiei şi justiţe
naţionalizarea învăţământului şi îndeosebi întroducerea re
formei agrare nu se puteau realiza cu graba şi succesu
dorit de toţi. Părţile de nord şi de sud ale ţării erau lă
sate pradă armatelor ruseşti bolşevizate, iar în restul ţăr
ardeau în flacări curţile boereşti şi magaziile despoiat

de cuprinsul lor. Populaţiunea îngrozită se îndreptă către „Sfatul-Ţării“ şi „Sfatul Directorilor“, cerând scut şi ajutor contra bandelor de hoţi şi asasini cari jefuiau şi terorizau în modul cel mai îngrozitor.

Pentru a pune capăt acestei insuportabile stări de lucru, „Sfatul Directorilor“ hotărî, în şedinţa sa din 8 Decembrie 1917, de a trimite o delegaţiune la Iaşi, pentru a cere guvernului român şi reprezentanţilor Antantei concurs militar contra anarhiei bolşevice din Basarabia. In Iaşi situaţiunea politică era grea din cale afară. Armatele ruseşti de pe frontul român fraternizau cu inamicul. Disciplina militară dispăruse cu totul. Marele cartier general rus din Iaşi de sub comanda generarului Şcerbacev era ameninţat de revoluţionarii ruşi şi trebuia să fie păzit de ostaşi români. In sama armatei române rămăsese apărarea întregului front din Moldova şi Bucovina, iar pe lângă aceasta unităţile româneşti erau pretutindeni ocupate cu desarmarea trupelor ruseşti în complecta descompunere.

Reprezentanţii Antantei se purtau cu gândul de a trimite în Basarabia o divizie sârbească şi alta cehoslovacă pentru a scuti viaţa şi avuţia greu încercatei populaţiuni basarabene. Diviziile acestea se formaseră în Rusia din prizonierii sârbi şi cehoslovaci din armatele austro-ungare, ar trimiterea lor în Basarabia întâmpină piedeci de neînvins. Tot la Chiev se organizaseră şi mai multe legiuni de voluntari ardeleni şi bucovineni, soldaţi şi ofiţeri, şi anume cu ajutorul guvernului român în vederea ocupării Transilvaniei şi Bucovinei. Câteva detaşamente din aceste regimente fusese trimise în Basarabia, unde avură o ciocnire sângeroasă în gara din Chişinău.

In situaţiunea critică în care se afla, guvernul român n'avea trupe disposibile pentru a le trimite în Basarabia, unde bolşevicii se instalaseră de a binelea, exercitând un regim de teroare sângeroasă îndreptată contra „burjuilor“,

adecă contra burghezilor, cari nu împărtăşiau convingerile lor bolşevice. In 5 Ianuarie 1918 bolşevicii cuprinseră Chişinăul. Deputaţii din Sfatul Ţării fugiră care încotro ; unii fură arestaţi iar alţii osândiţi la moarte. Membrii Consiliului Directorilor se împrăştiară în toate părţile. Membri comisiunii interaliate pentru aprovizionarea armatei fură arestaţi şi fondurile de care dispuneau confiscate. In Chişinău se instalase *„ştabul"* armatei bolşevice, ce se compunea din marii strategi *Perper*, *Levinson*, *Kaabak* şi puşcăriaşul *Katowski*.

In seara de 5 Ianuarie 1918 *„blocul moldovenesc"*, fracţiunea cea mai numeroasă din „Sfatul Ţării", se întruni în sala de şedinţe a zemstvei guberniale din Chişinău, în şedinţa secretă, şi hotărî de a trimite o nouă delegaţiune la Iaşi pentru a cere, cu toată stăruinţa, intervenţia armatei româneşti în Basarabia contra prăpădului bolşevic. După lungi deliberări, guvernul român de sub preşedinţia d-lui I. I. C. Brătianu hotărî să trimită trupe române în ajutorul fraţilor basarabeni, ameninţaţi în însăşi existenţa lor de către regimul bolşevic, ce se instalase dincolo de Prut. In ziua de 13 Ianuarie divizia XI-a română, sub comanda generalului *Broşteanu*, întră în Chişinău la orele 5 seara, fiind primită de populaţiune cu entuziazm idescriptibil. Plângea lumea de bucurie la privirea ostaşului român care sub steagurile biruitoare dela Oituz, Mărăşti şi Mărăşeşti, îşi făcea întrarea triumfală în capitala Basarabiei care nu mai văzuse fâlfăind steagurile româneşti din zilele lui Vasile-Vodă-Lupu şi Istrati Dabija, întemeietorul oraşului Chişinău. Era una din zilele măreţe pe care istoria o va încresta cu slove de aur în paginile sale.

In faţa dorobanţului român care, înfruntând cele mai straşnice primejdii ce-l ameninţară din toate părţile, rămase neînduplecat şi neclintit în împlinirea datoriei sale faţă de ţară şi neam, bandele bolşevice se retraseră la Tighina pentruca, după o ciocnire sângeroasă, să fie izgonite şi de

acolo şi alungate dincolo de Nistru. Ordinea şi siguranţa erau restabilite în cea mai mare parte a Basarabiei. Sfatul-Ţării îşi putu relua activitatea sub scutul şi ocrotirea armatei române.

Bucurându-se de acest scut, parlamentul basarabean se întruni în ziua de 24 Ianuarie 1918 în şedinţa solemnă

No. 80. — Dr. Daniil Ciugureanu.

spre a vota în unanimitate *independenţa* „Republicei Moldoveneşti". După declararea independenţei „Sfatul Direcorilor" se disolvă, iar puterea executivă trecu asupra „Consiliului de Miniştri" de sub preşedinţia doctorului D. Ciugureanu, (Vezi ilustr. No. 80), preşedinte al Republicei rămânând mai departe Ion Inculeţ. De formă, Basarabia era un stat independent, în realitate însă noua republică n'a-

vea nici organizaţia cuvenită şi nici condiţiunile de desvoltare necesare pentru propăşirea unui stat. Fiecare om cu judecată îşi putea da seama că, proclamarea republicei nu era decât un expedient vremelnic în calea deslegării definitive a chestiunii basarabene. Toţi bunii patrioţi români din Basarabia erau încredinţaţi, că singura soluţie a problemei politice a patriei lor nu putea fi alta, decât *unirea* ei cu vechea Moldovă, din trupul căreia fusese ruptă de Ruşi cu o sută de ani în urmă. Gândul acesta, nemărturisit, trăia ascuns în cutele cele mai tainice ale sufletului fiecărui Moldovean adevărat, ca ceva moştenit din tată în fiu, fără ca el să-şi fi putut da seama. La privirea steagurilor biruitoare şi a ostaşilor eroici, grupaţi sub adumbrirea lor, precum şi în urma propagandei de trezire şi deşteptare a conştiinţei naţionale, ce se făcea, pe o scară foarte întinsă, de o pleiadă întreagă de intelectuali români din vechiul Regat, din Ardeal şi din Bucovina, cari veniseră la Chişinău şi în celelalte centre administrative şi culturale din Basarabia, (Vezi ilustr. No. 81) se trezi în sufletul Moldovenilor dintre Prut şi Nistru, şi în deosebi ale conducătorilor lor, ideia consolidărităţii naţionale şi dorul de a se reîntoarce la sinul patriei-mame, dela care moşii şi strămoşii lor fuseseră răpiţi de vulturul Uralului.

Consiliul judeţean din Bălţi şi apoi cel din Soroca şi Orhei fuseseră cele dintâi corporaţiuni constituite care cerură sus şi tare unirea cu patria-mamă. Dorinţa aceasta se dovedi a fi a ţării întregi, şi de aceea „Sfatul-Ţării", întrunit în şedinţă solemnă, în ziua de 27 Martie 1918, în sala festivă a liceului al III-lea din Chişinău (Vezi ilustr. No. 82), votă *Unirea* Basarabiei cu Regatul României.

„In numele Poporului Basarabiei, Sfatul-Ţării declară *Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele sale dintre Prut, Nistru, Dunăre şi Marea Neagră şi vechile graniţe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută*

și mai bine de ani din trupul vechei Moldove, în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului ca

No. 81. — Conferenţiarii din Regat, Ardeal şi Bucovina la cursurile pentru învăţători din Chişinău (1918).

noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România".

„Această unire se face pe următoarele baze: 1. Sfatul Ţării actual rămâne mai departe pentru rezolvirea şi realizarea reformei agrare, după nevoile şi cererile norodului; aceste hotărîri se vor recunoaşte de Guvernul Român. 2. Basarabia îşi păstrează autonomia provincială, având un Sfat al Ţării (dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct şi secret, cu un organ împlinitor şi administraţie proprie. 3. Competenţa Sfatului Ţării este: *a)* Votarea bugetelor locale; *b)* controlul tuturor orgnaelor zemstvelor şi oraşelor; *c)* Numirea tuturor funcţionarilor administraţiei locale prin organul său împlinitor, iar funcţionarii înalţi sunt întăriţi de Guvern. 4. Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale. 5. Legile în vigoare şi organizaţia locală (zemstve şi oraşe) rămân în putere şi vor putea fi schimbate de Parlamentul Român, numai după ce vor lua parte la lucrările lui şi reprezentanţii Basarabiei. 6. Respectarea drepturilor minorităţilor din Basarabia. 7. Doi reprezentanţi ai Basarabiei vor intra în consiliul de miniştri român, acum desemnaţi de actualul Sfat al Ţării, iar pe viitor luaţi din sânul reprezentanţilor Basarabiei din parlamentul român. 8. Basarabia va trimite în parlamentul român un număr de reprezentanţi, proporţional cu populaţia, aleşi pe baza votului universal, egal direct şi secret. 9. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste şi sate, oraşe, zemstve şi parlament, se vor face pe baza votului universal, egal, secret şi direct. 10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului, a credinţei, a adunărilor şi toate libertăţilor obşteşti vor fi garantate prin constituţie. 11. Toate călcările de lege, făcute din motive politice în vremile turburi ale prefacerei din urmă sunt amnestiate".

„Basarabia, unindu-se ca fică cu mama sa România, parlamentul român va hotărî convocarea neîntârziată a Constituantei, în care vor intra proporţional cu populaţia şi reprezentanţii Basarabiei, aleşi prin vot universal, egal, direct şi secret,

pre a hotărî împreună cu toţii înscrierea în Constituţie a prin-ipiilor şi a garanţiilor de mai sus".

„*Trăiască Unirea Basarabiei cu România de-apururi şi otdeauna*".

„*Primită în Sfatul-Ţării la 27 Martie 1818, Chişinău*".

„Preşedintele Sfatului-Ţării, *I. Inculeţ*. Secretarul Sfa-ului-Ţării *I. Buzdugan*".

După cetire, declaraţiunea fu adusă la vot şi primită u *86 voturi pentru, 3 voturi contra şi 36 de abţineri*. Rezul-atul votului fu adus la cunoştinţa primului-ministru al Ro-âniei, *Alexandru Marghiloman* care, intrând în sala de edinţă, ceru cuvântul pentru a face următoarea declaraţie :

Domnilor Deputaţi,

In numele poporului român şi în numele Regelui Româ-âniei cu mândrie iau act de declaraţia Domniilor-Voastre entru unire şi declar că Basarabia este de acum unită pe ecie cu România una şi nedespărţită.

In aceste clipe neuitate să ne închinăm în faţa geniului ussei noastre care, după o despărţire de un veac întreg, gă-şte singur calea firească care să-l ducă la mântuire, calea rească arătată de istoric.

Să ne închinăm înaintea conducătorilor acestei ţări cari, tră gând de mărire, din conducători s'au făcut slujitori mo-şti ai neamului lor.

Am luat act de declaraţia D-Voastre şi în numele Guver-ului Român declar că o primesc.

Trăiască România, una şi nedespărţită!

Un martur ocular descrie, în gazeta „Sfatul Ţării" marea sufleţire ce domnia pretutindeni în ziua istorică a Unirii asarabiei zicând : „Publicul, zguduit de entuziazm striga: Trăiască România Mare ! Trăiască M. S. Regele nostru bit Ferdinand I cel mai mare democrat din România are!" Deputaţii şi publicul se îmbrăţişau şi se sărutau.

Ochii tuturor sunt înrouraţi de lacrimi de bucurie. Entuziazmul era aşa de mare şi de comunicativ, încât el cuprindea, în valurile sale calde, şi pe străini şi pe toţi aceia ce până în ultima clipă încercară să împiedece acest eveniment de supremă bucurie pentru Moldoveni. Ei acumă felicitau pe patrioţii moldoveni, îi îmbrăţişau şi le spuneau parecă prin privirile lor că şi-au făcut datoria şi că ei toţi aşa ar fi făcut, dacă ar fi fost în locul lor.

In vremea aceasta valurile entuziasmului cuprinse ora-

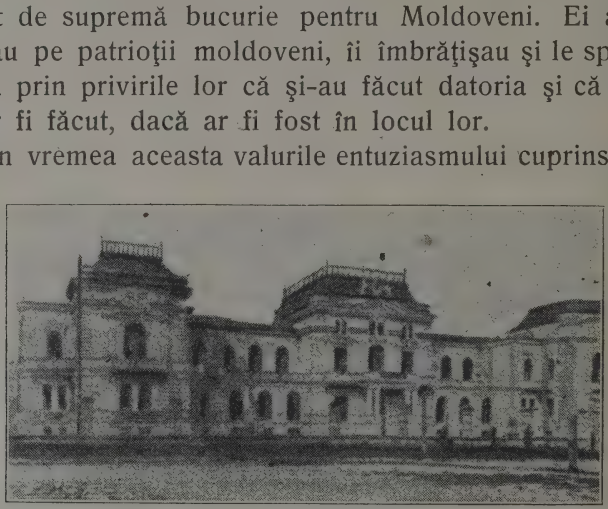

Nd. 82. — Liceul al III-lea din Chişinău unde s'a votat Unirea.

şul întreg. Clopotele dela toate bisericile din Chişinău începură să sune, vestind lumei întregi bucuria Moldovenilor desrobiţi. Bubuiturile tunurilor care salutau marele act începură să despice văzduhul. Aeroplanele se ridicau tot mai sus spre înălţimele nemărginite ale cerului albastru de veselie, purtate ca prin farmec de aripile nevăzute ale bucuriei celei mai curate şi sfinte.

Iar pe străzile Chişinăului, cete nenumărate de cetăţeni încunjurau pe fericiţii făuritori ai marelui act al unirii, marii patrioţi basarabeni, cari au redat României pe fica ei răpită cu deasila acum 106 ani, îndreptându-se, val-vârtej, spre biserica soborului, spre a mulţumi Dumnezeului părinţilor noştri, care a binevoit a le călăuzi paşii şi a răs-

plăti truda lor de martiri prin încununarea ei cu izbânda cea mai frumoasă şi desăvârşită".

Hotărîrea Sfatului-Ţării fu adusă încă în aceeaşi zi la cunoştinţa M. S. Regelui, care trimise preşedintelui adunării următoarea scrisoare :

„Cu adâncă emoţiune şi cu inima plină de bucurie am primit ştirea despre importantul act ce s'a săvârşit la Chişinău. Sentimentul naţional ce se deşteptase aşa de puternic în timpurile din urmă în inimile Moldovenilor de dincolo de Prut, a primit, prin votul înălţător al Sfatului-Ţării, o solemnă afirmare. Un vis frumos s'a înfăptuit. Din suflet mulţumesc bunului Dumnezeu că Mi-a dat, în zilele de restrişte, ca o dulce mângâere, să văd, după o sută de ani, pe fraţii basarabeni revenind iarăşi la Patria-Mumă. Aduc prinosul meu de călduroase mulţumiri Domniilor-Voastre şi Sfatului-Ţării, ale cărui patriotice sforţări au fost încoronate de succes.

In aceste momente solemne şi înălţătoare pentru patrie, de aici înainte comună, Vă trimit la toţi cetăţenii din noua Românie de peste Prut regescul Meu salut, înconjurându-Vă cu aceiaşi inimoasă şi caldă iubire părintească". (Vezi ilustr. No. 83).

Insemnătatea istorică a actului măreţ dela 27 Martie rămâne mai presus de orice îndoială. Sub impresia covârşitoare a acestui mare eveniment istoric, autorul acestei scrieri, ca unul ce fusese martur ocular la acea memorabilă şedinţă a Sfatului-Ţării, prinsese reflexiunile sale într'un articol de ziar, apărut în „România Nouă" de sub direcţia lui O. Ghibu, pe care le reproduce aici sub titlul de document.

„In ziua memorabilă de 27 Martie 1918 — zicea atunci — s'a proclamat unirea Basarabiei cu Ţara-Mamă. Proclamarea aceasta constitue unul din cele mai mari, mai remarcabile şi mai fericite evenimente din întreg trecutul neamului nostru. Ferice de fraţii basarabeni cari, din prisosul însufleţirii şi dragostei lor de neam şi ţară, au iz-

butit să împletească din nou legăturile firești între Basarabia și România, legături care cu 100 de ani în urmă fuseseră destrămate de ghiarele prădalnice ale vulturului din Ural. Destrămate zic, fiindcă frații noștri basarabeni au dovedit prin glasul și fapta lor că aceste legături nu fuseseră rupte nici odată de istov în gândul și sufletul lor. Ferice de noi, câți ne-am învrednicit de a fi martori oculari la această mare și înălțătoare serbare națională.

Actul unirii din 27 Martie rămâne încrestat cu litere de aur în letopisețele neamului românesc. Cade în sarcina istoricilor de mai târziu, când evenimentele actuale vor fi primit perspectiva cuvenită, când se vor cunoaște frământările și zbuciumările de azi în toate amănuntele lor, ca să le pună în cuvenită legătură cu întreaga noastră desvoltare istorică și să le aprecieze după merit deopotrivă cu făuritorii lor. De astă dată ne vom mărgini numai la câteva observațiuni generale.

Pentru a putea găsi în istoria română un act de însemnătatea politică și națională a acelui din 27 Martie 1918, trebue să ne întoarcem cu gândul multe veacuri înapoi, până în zilele bătrâne ale lui Alexandru cel Bun, care cu spada în mână alungase pe Tătari peste Nistru și așezase hotarele Moldovei dealungul străvechiului Tiras. Dar din nefericire, întregirea fruntariilor basarabene n'a rămas trainică, fiindcă curând după moartea evlaviosului domn, Tătarii întovărășiți de Turci, se năpustiră cu puteri unite asupra Moldovei cu gândul păgân de a-i știrbi și împuțina hotarele răsăritene, răpind una după alta Cetatea-Albă, Chilia, Tighinea, Bugeacul, Ismailul, Reni și în cele din urmă chiar și Hotinul.

Pilda păgânilor deșteaptă pofta de pradă a Moscalilor cari, în neînfrânta lor patimă de cucerire, nu se puteau mulțumi cu întinderea gigantică a împărăției lor până la țermurile Pacificului și la porțile Vladivostocului, ci râvniau

No. 83. — M. S. Regele Ferdinand I al României

şi la modesta noastră moştenire strămoşească. Apel Nistrului nu erau de ajuns pentru a stânge setea lo de cucerire: ei se lăcomiră şi la cele ale Prutului, p care ei din râu pacinic ce era, îl prefăcură într'un vad d vrăjmăşie între fraţii şi surorile de aceeaşi limbă ş lege. Ruşii adânciră rănile pe care Turcii şi Tătarii le să paseră în corpul sângerând al bătrânei Moldove, sfâşiin din el şi ţinuturile cu cetăţile care mai rămăseseră domni lor noştri dincolo de Prut.

Dar, ceia ce s'a pierdut, rând pe rând, bucată cu bu cată, s'a redobândit deodată prin marele act istoric di 27 Martie. Vechile graniţe ale Moldovei, ciopârţite şi în gustate în scurgerea veacurilor de jale şi umilire, s'au re întregit deodată, iar undele Nistrului scaldă azi ca şi î vechime, ţermul Moldovei întregite şi izbăvite de o îndoit robie seculară. Săriţi Codreni, săriţi Orheieni şi Sorocen şi voi Hotineni, cu paşi repezi păşiţi la Nistru, spre a fac straja vechiului hotar, după pilda neîntrecută a moşilor ş strămoşilor voştri, cari numai dela 27 Martie încoace gă sesc hodina cuvenită în pământul desrobit!

In ziua de 24 Ianuarie 1859 s'a săvârşit un act isto ric asemănător cu cel din 27 Martie 1918. Atuncia s'a pe cetluit unirea Moldovei şi a Ţării-Româneşti într'un sta naţional unitar — România modernă. Unirea aceia, pregă tită şi înfăptuită de un grup de boeri munteni şi moldo veni, uniţi, în cugete şi simţiri, prin cea mai înflăcărat dragoste de neam şi luminaţi de cel mai sincer şi cura patriotizm. Realipirea Basarabiei la Patria-Mamă s'a vota şi s'a îndeplinit de *ţărănimea* basarabeană, prin fruntaşii s împuterniciţii ei. Şi aceasta înseamnă un pas gigantic îna inte în desvoltarea conştiinţei naţionale şi a simţului d solidaritate!

„Ne unim cu plugarii români de peste Prut“ exclam un ţăran basarabean cu prilejul votării pentru unire. Excla

ţiunea aceasta este foarte semnificativă. Ea spune mai lt decât tomuri întregi. Prin ea se dovedeşte că în 1918 mai este vorba de o atingere a crengilor şi vârfurilor pacilor celor mai înalţi din acelaşi codru secular, legă- de aceeaşi adiere regenătoare, ci de o tainică împle- re a rădăcinilor străvechi, ce-şi trag hrana din aceiaşi nă nutritoare, rădăcini trainice şi viguroase din care vor ări aceleaşi mlădiţe ce se vor desvolta în acelaşi fel şi produce aceleaşi fructe, bune, gustoase şi dătătoare viaţă.

După zilele de glorie ostăşească dela Oituz, Mărăşti Mărăşeşti, în care s'a afirmat în mod aşa de strălucit ejia străbună şi puterea de viaţă a neamului nostru, nară clipe de amarnică decepţiune. Mâhnire adâncă cu- nse sufletele noastre, văzând că fără vina noastră, o dă fatalitate ne persecută în mod aşa de năprasnic. Atunci i, mai slabi de înger, începură să se clatine în credinţa .... Se simţia nevoia de un reconfortant moral, care redea sufletelor descurajate puterea de rezistenţă ce în- uuse să scadă. Pe acesta ni-l furnizară cu largă liberalitate ţii basarabeni prin hotărîrea lor vrednică şi românească 27 Martie. Pentru fapta aceasta ei au binemeritat dela rie şi şi-au asigurat un titlu de slavă şi recunoştinţă în letul neamului întreg, acel suflet generos şi mândru, care oţelit şi s'a fortificat prin suferinţe şi sbuciumări seculare.

Povestesc bătrânii că ceasurile despărţirii din 1812 eseră de nespusă jale şi plângere. Din sate şi din târ- i curgea norodul, săptămâni întregi, în cete nesfârşite, e Prut, pentru a-şi lua ziua bună dela părinţi, fraţi, prie- i şi cunoscuţi, cu cari până atunci vieţuiseră împreună. ea de atunci s'a schimbat, după o sută de ani, în vese- generală, mare, sinceră, curată, care este împărtăşită toată suflarea românească. Prutul descătuşat îşi mână el undele sale prin Moldova reîntregită, murmurând

tainic povestea desrobirii sale, ca să o înţeleagă „Sire cruşit de sânge, Argeşul spumos, Oltul răsbunător, Mu şul duios şi Tisa îndepărtată". —

3. Ratificarea actului unirii necondiţionate.

Actul Unirii din 27 Martie avu urmări binecuvânt pentru Basarabia. Toată lumea îşi dedea seama de marea semnătate a evenimentelor prin care trecea şi se puse lucru pentru a întări unirea şi a o estinde din domer politic şi diplomatic şi asupra celui sufletesc.

Unirea Basarabiei cu Patria-Mamă fusese de bun gur şi pentru celelalte provincii înstrăinate. Soartea c ne fusese vitregă atât amar de vreme, înduioşată de jert şi suferinţele noastre fără nume, se îndurase de noi d atâtea crude încercări şi din haină ce era, deveni dulce generoasă. Răsboiul, care bântuia cu toată furia, luas întorsătură catastrofală pentru puterile centrale, care se râmară sub loviturile nemiloase ale dreptăţii răsbunăto Austria şi Ungaria se prăbuşiră deodată pentru a r libertatea răpită popoarelor încătuşate. Românii din Bu vina şi cei din Ardeal şi Banat, ajungând stăpâni pe soa şi pe ţara lor, votară cu nespusă însufleţire unirea lor condiţionată cu Regatul.

Sub impresia covârşitoare a acestor fericite întâmpl politice, reveniră şi Basarabenii asupra condiţiunilor s care votaseră unirea în 27 Martie. La sfârşitul lui Noe brie, Sfatul-Ţării fu convocat în Chişinău pentru a disc reforma agrară. Cu toate că desbaterile fuseseră foarte se ajunse la o înţelegere deplină. Cum însă votarea le acesteia era una din condiţiunile cele mai principale unirii din 27 Martie, aceasta fiind odată votată, toate ce lalte îşi pierdeau însemnătatea. Ţinând seamă deci de ac stă împrejurare şi nu mai puţin de faptul, că celelalte p

incii românești votaseră unirea necondiţionată, Sfatul-Ţării, ı şedinţa sa din 27 Noembrie (10 Decembrie) 1918, votă ı deplină unanimitate următoarea moţiune:

„In urma unirii cu România-Mamă a Bucovinei, Ardealului, Banatului şi a celorlalte ţinuturi ungurene, locuite de Români, în hotarele Dunării şi ale Tisei, Sfatul-Ţării declară că Basarabia renunţă la condiţiunile de unire specificate în actul dela 27 Martie a. c., fiind încredinţată că în România tuturor Românilor regimul democratic este asigurat pe viitor. Sfatul-Ţării, în preziua Constituantei Române, care se va alege după votul universal, rezolvind chestiunea agrară după nevoile, şi cererile norodului, anulează celelelalte condiţii cuprinse în actul unirii din 27 Martie şi declară **unirea necondiţionată** *Basarabiei cu România-Mare“.*

Votul acesta unanim face cinste celor ce l'au dat din ubire de neam şi dragoste patriotică. Merită să fie amintite aci străduinţele nobile ale Generalului Artur Văitoianu, are, în calitatea sa de comisar regal al Basarabiei, a contribuit foarte mult la îndulcirea asperităţilor dintre diferitele endinţe şi curente, la liniştirea spiritelor agitate, la restabilirea rdinei şi legalităţii şi la votarea unirii necondiţionate.

Pentru ca votul unanim al Sfatului-Ţării să-şi capete utere netăgăduită de lege, mai rămăsese ca actul Unirii ă fie supus ratificării Adunării Naţionale Constituante a omâniei întregite. Alegerile pentru această adunare se făură în toamna anului 1919. Proporţional cu numărul poulaţiunii sale, Basarabia trimise în Constituanta Roînână prin sufragiu universal, direct, secret, egal cu reprentanţa proporţională a minorităţilor 90 de deputaţi şi 5 de senatori, reprezentând toate clasele sociale şi toate minorităţile etnice din ţară. Din 500.875 alegători înscrişi e prezentară la urnă 395.159 votanţi, ceia ce face aproape 0 % din întreaga masă electorală. Adunarea Naţională e întruni la Bucureşti în ziua de 20 Noemvrie 1919, „pen-

tru a desăvârşi organizaţia constituţională, care trebue s
se întindă pe tot cuprinsul României întregite şi ţinân
seama de însemnate cerinţe, menite să asigure viitorul po
porului român şi marele său rol în aceste părţi ale Europei
precum arată mesagiul regal.

In memorabila şedinţă din 20 Decemvrie 1919 ajuns
a ordinea zilei ratificarea actelor de unire votate de Sfa
tul-Ţării din Chişinău şi de Congresele Naţionale din Alb
Iulia şi Cernăuţi. In expunerea de motive pentru ratificare
actului de unire dela Chişinău găsim următoarea expunere
luminoasă a faptelor care au premers acestui mare act:

„Prin libera voinţă a norodului său, Basarabia, în 2
Martie (9 Aprilie) 1918, s'a reintors la Patria-Mumă, d
care silnicia ţarismului rus o ţinuse despărţită timp de 106 an
Acest mare act s'a făcut datorită următoarelor împrejurări

Prima împrejurare este că în Basarabia subjugată
cu toate sforţările de un secol al autocratismului rus, lica
ririle conştiinţei naţionale nu s'au stins, ţăranul moldovean
nu s'a îndoit o singură clipă, ca este dintr'un neam deo
sebit de toate cele cu care împărtăşise jugul robiei ţarismu
lui. Iar din sinul acestui neam s'au ridicat necontenit oameni
cari, nu numai că au simţit toată povoara robiei în care ei
ţinut poporul lor, dară au păstrat neclintită nădejdea că va a
vea un sfârşit şi nu au încetat de a lupta pentru aceasta. Ţaris
mul rus a putut să împiedice ca toate aceste simţeminte s
iasă la suprafaţă, dară nu a reuşit nici odată să le suprim

A doua împrejurare a fost prăbuşirea regimului ţaris
care a lăsat pentru moment tuturor neamurilor subjugat
de fosta Rusie putinţa de a-şi afirma aspiraţiunile şi de
hotărî, ele însile, de soarta lor. In acel moment unic, nea
mul nostru din Basarabia a putut să ia în mână propriel
sale interese. Şi astfel după sute de congrese ţinute spon
tan în toate oraşele, târgurile şi satele Basarabiei ca şi î
afară de Basarabia, congrese care au determinat const

irea Sfatului-Ţării în 20 Octombrie 1917, deschiderea lui
27 Noemvrie 1917, proclamarea *Republicei* în 2 Decem-
ie acelaşi an, şi a *Indenpendenţei* în 24 Ianuarie 1918,
cute toate acestea cu participarea tuturor naţionalităţilor,
nfesiunilor şi claselor sociale, a tuturor autorităţilor, or-
nizaţiilor, societăţilor şi cooperaţiilor culturale, econo-
ice şi profesionale din toată Basarabia, s'a deslipit pentru
ecie de Rusia, îndrumându-se spre ţinta supremă spre
are ori ce neam conştient trebue să meargă.

In vremea ce noua viaţă de libertate pe toate terenu-
le ce Basarabia îşi croise se organiza, răsări în drumul
primejdia cumplită a anarhiei ruse, care ameninţa să
ece totul în valurile ei năprasnice. In acea clipă supremă
eamul nostru din Basarabia avu fericirea să găsească
ături de sine, stând de pază, pe Ţara-Mumă care, cu
ată primejdia în care ea însăşi se afla, a putut să ofere
numai o mângăere platonică, ci şi batalioane glorioase
e unei armate nebiruite. Această armată, ridicând la Nistru
d neclintit în drumul anarhiei, a redat poporului din
asarabia putinţă de a-şi făuri în tihnă soarta sa aşa cum
însul o înţelegea. Iar dânsul o înţelegea, votând prin gla-
l Sfatului-Ţării, în vibrarea unui entuziazm fără seamă,
întegrarea sa pentru eternitate în sinul patriei comune.

Făcută din liberă voinţă a întregului norod, reîntrarea Ba-
rabiei în unitatea românească trebue înţeleasă nu ca un act
putere, ci ca un act de cea mai înaltă echitate, ca ultima e-
pă a unui proces complex de restabilire a dreptăţii călcate
picioare de ţarismul rus în scurgere lentă de 106 ani.

Această restabilire a dreptăţii încălcate, a avut loc
numai în direcţia naţională, ci în toate direcţiile vieţii
litice, culturale şi sociale, şi nu numai pentru majorita-
românească, ci şi pentru toate elementele etnice şi con-
ionale din acea ţară. Principalele laturi ale acestui pro-
s de restabilire a dreptăţii, se cuprind în: Reforma pen-

tru împământenirea ţăranilor, neîndreptăţiţi sub regimul ru
chemarea maselor mari la viaţa publică prin dreptul de vot u
niversal, egal, direct şi secret şi ca urmare restabilirea popo
rului în dreptul de a se cârmui prin oameni eşiţi din sinul să

Restabilirea limbii şi culturii poporului român în toat
drepturile şi rosturile din care fusese alungată din şcoală, b
serică, administraţie, justiţie şi ca corolar: acordarea pen
tru minorităţi a dreptului de a-şi cultiva limba în şcoal
şi în afară de şcoală.

Descentralizarea administrativă şi sporirea atribuţiu
nilor autorităţilor locale. Intr'un cuvânt, restabilirea drep
tăţii pentru toţi locuitorii, indiferent de naţionalitatea
confesiunea lor.

Epizodul final şi culminant al acestui proces de res
tabilire a neamului românesc dintre Prut şi Nistru şi
minorităţilor etnice conlocuitoare cu el, în drepturile sal
sfinte şi imprescriptibile, a fost unirea cu România procla
mată în 27 Martie 1918.

Unirea tuturor Românilor într'un stat naţional unita
este un postulat al dreptăţii istorice şi al civilizaţiunii umane

In numele acestei dreptăţi cerem ca Adunarea Naţional
a României Mari şi Intregite, să ratifice această unire a Basara
biei, încorporând ţara dintre Prut şi Nistru, Statului Român"

In aplauze furtunoase ale Adunării se votă, prin ridi
carea de mâni, ratificarea cerută de ţara întreagă. Rapor
torul acestui proiect de lege, deputatul Vasile Stroiescu
emoţionat până la lacrimi, îşi îndrepta ochii spre cer
rosti cuvintele: *„Să dea Dumnezeu ca această unire să fi
într'un ceas bun, cu noroc şi pentru totdeauna"*.

Cu aceste urări încheem şi noi istoria Basarabiei
care, dela unire încoace, încetează dea mai avea o istori
a sa separată, pentru a împărtăşi soarta comună a Româ
niei Intregite în hotarele sale etnice şi istorice.

Izvodul Numelor

Academia Română, 383, 387, 388, 405.
Academia teologică din Chiev, 246.
Academia din Iași, p. 364.
Acmangit, comună, 297.
Adetiu, dare, 310.
Adevărații-Ruși, 400—402.
Adje-Dere, apă, 240.
Adrian, împărat, 46.
Adrianopol, 46, 47, 68, 179, 273, 279, 382.
Adunarea Națională, 433.
Agenția austriacă, 254.
Ahmed, mare-vizir, 247—248.
Akkerman, 93, 102, 103, 105, 108, 109, 112, 114, 115, 122, 123, 125—127, 142, 203, 236, 245, 248, 257, 267, 328.
Alah, 123.
Alăm, dare, 209, 210.
Alba-Iulia, 157.
Albania, 109.
Albina Românească, revistă, 382.
Alcab-Dere, apă, 240.
Alexandrel-Vodă, 67, 68.
Alexandreni, comună, 218 298.
Alexandrescu, Grigore, 276.
Alexandri, Vasile, 274, 376, 385, 386.
Alexandri, Nicolae, 404.
Alexandria, epopee, 366.
Alexandru-Vodă-Basarab, 59.
Alexandru-cel-Bun, 24, 25, 37, 38, 40, 42—45, 47—50, 52, 50, 58, 59, 62, 63. 65—69, 72, 75, 95, 97, 121, 122, 126, 143, 212, 216, 284.
Alexandru-cel-Bun, stradă, 348, 371, 428.
Alexandru III. Cornea, 108, 144.
Alexandru IV. Lăpușneanu, 102, 109—112, 145, 216.
Alexandru V. Movilă, 160.
Alexandru VI. Iliaș, 162
Alexandru Moruzi, 366.
Alexandru Ipsilanti, 285.
Alexandru Ioan Cuza, 274, 287, 311, 313.
Alexandru I, țar, 245—249, 258, 260—269, 278, 285, 296, 297, 309, 318, 322.
Alexandru II, țar, 269, 271—274, 311, 389, 390.
Alexandru III, țar, 269, 301, 390.
Alexandru, principe litvan, 78.
Alexie Mihailovici, 170, 195.
Ali-Bei de Tighinea, 132.
Alpii, munți, 10.
Amati, Annibale, 161.
Amfilochie, episcop, 207, 388.
Amiras, cronicar, 140, 207, 208, 210, 269.
Ana, împărătească, 131—132.
Ananiev, ținut, 322, 341.
Anastasia din Lăpușna, 102, 109
Anatolia, 38.
Anciocrac, apă, 295.
Andrusov, 173.
Anghel, Vasile, 394.
Antanta, 419.
Antologie, 327.
Antonie-Vodă-Ruset, 183.
Antonie, arhiepiscop, 330, 331.
Anții, 11.

Anuarul Rusiei, 303.
Arbore, comună, 238.
Arbore, Zamfir, publicist, 311, 378, 388, 388.
Arcis, comună, 295.
Ardeal, 4, 10, 11, 18—20, 22, 23, 27, 28, 53, 56, 67, 74, 102, 104, 109, 157, 222, 228, 237, 273, 303, 321, 404, 408, 412, 413, 422, 432, 433.
Argeș, apă, 23, 2 , 432.
Argeș, oraș, 59.
Armeni, 147, 282—284, 287—289, 300, 305, 309
Armenia-Mică, 284.
Aron-Vodă Tiranul, 116, 118, 152, 168.
Arpazii, dinastie, 23.
Asachi, George, 382, 384.
Asia, 21, 46, 200.
Asia-Mică, 46.
Asprocastron, 26.
Atanasie, arhiepiscop, 346.
— arhimandrit, 130.
Atila, 9, 15.
August, craiul Poloniei, 79, 191.
Aul, așezare tătărească, 123, 124, 127, 241.
Austria, 185, 232, 237, 239, 247, 248, 279, 298, 422, 432.
Austriaci, 174, 237—239, 303.
Aurelian, împărat, 8.
Avarii, 15—17.
Axente Uricariul, 202.
Azov, 196.

Baba, comună, 294.
Bachci-Sarai, 184, 196.
Bâcovaț, codru, 62.
Bacău, 20
Bâcu, apă, 52, 69, 76—78, 105, 106, 145—147.
Bâcu, codru, 77.
Bahmetiev, guvernator, 166, 264, 269, 309, 389.
Baia, 28, 29, 31, 74, 88, 98, 94.
Baiazid Fulgerul, 47.
Baiazid II, 88, 90.
Bairamcea, comună, 373.
Baiu, apă, 240.
Balc, 28, 56.
Balcani, 10, 21, 47, 275—27 297, 382.
Balcăuți, comună, 56.
Bălcești, comună, 56.
Balci-beșlic, dare, 156.
Bălicăi, mănăstire, 146.
Băliceni, comună, 110.
Balița, 28.
Balș, 260.
Bălseștii, boeri, 157.
Balta, târg, 130.
Băltagă Teodor, 330.
Balteanu Ioan, 400, 402.
Bălți, târg, 267, 370, 372, 382, 38 400, 422.
Bălți, ținut, 118, 292, 293, 2 304, 312, 319.
Băbuță, 408.
Banat, 13, 18, 294, 432, 433.
Bănulești, 321.
Bandini, scriitor, 165.
Bănulescu Gavriil, mitropolit, 2 246, 262, 269, 319—330, 367 369.
Bar târg, 78.
Bărăgan, 3.
Barbat, Voevod, 23.
Bârcă, Vasile, 416.
Barnova, 163.
Bărboși, sat, 152.
Basarabeanu, ziar, 404
Basarabeț, ziar, 396.
Basarabi, dinastie, 25. 157.
Basarabia, gazetă, 396—398, 4 404, 416.
Barabscaia Zemlia, 24.
Beaconsfield, 280.
Beldiman, 379.
Belgrad, 86, 232, 274.
Bender 105, 108, 109, 115, 1 130, 132, 139, 141, 145, 1 163, 203, 209, 236, 240, 2 248, 328, 369.
Bender, raia, 105, 257.
Bender, județ, 267.
Berechet Ștefan, scriitor, 400.
Berlin, 276, 388.
Beș-Alma,, apă, 286
Bethleu Gavriil, 161.
Bialogrădeni, 124.

Bialogrod, 26, 122, 126.
Biblioteca Cuvântului Moldovenesc, 404.
Biblioteca Obştească, 378.
Biblioteca pentru toţi, 401.
Bilău, 70.
Bilăuţi, 70.
Bilava, 70.
Bilevici, Gavriil, 370
Bilevici, Gheorghe, 370.
Bisericani, 110.
Bismark, 276.
Bistriţa, apă, 3, 10, 27, 28.
Bistriţa, oraş, 22, 56, 246.
Bistriţa, ţinut, 102.
Bistriţa, mănăstire, 60, 62, 362.
Bizantini, 26, 46, 233.
Bizanţ, 233, 301.
Blagocin, 329.
Bludov, 269.
Bobeica, dascăl, 370.
Bodescu, Alexandru, 387, 388.
Boerinaşi, 261.
Bogdan I, 25, 29—32, 47, 87, 114.
Bogdan, II, 69.
Bogdan III, cel Chior, 67, 101, 102, 108, 109, 114, 220.
Bogdan IV., 112.
Bogdăneşti, 218.
Bogdania, 29.
Bogdania Neagră, 67.
Bogdănizii, 238.
Boian, comună, 189.
Boldureşti, 218.
Bolgrad, 275.
Bolintineanu, D., 376.
Borisovca, schit, 350.
Borodino, apă, 295.
Borzeşti, mănăstire, 380.
Bosnia, 109, 279.
Botna, apă, 76, 105, 106, 127, 141, 145.
Botnişoara, 76, 211.
Bourei, 286.
Bozieni, 211.
Brâciova, 298.
Brâsta, 43, 81, 92, 129.
Braşov, 26.
Brătianu, I. C. 276.
Brătianu, I. I. C, 420.
Breaza, 10.
Brezoaea, 294.
Briceni, 369.
Brienne, comună, 295.
Broşteanu, general, 420.
Buceaci, târg, 178,180, 183.
Bucioc, stolnic, 171.
Buciumeni, 218.
Bucovina, 8, 45, 55, 62, 73, 204, 208, 230, 234, 238, 254, 257, 273, 294, 298, 303, 311, 314, 321, 329, 384, 386, 407—409, 412, 414, 422, 423, 432, 433.
Bucovineni, 400.
Bucureşti, 81, 129, 246, 249, 250, 253, 256, 321, 378, 434.
Buffier, geograf, 207.
Buftea, pârcălab, 73.
Bug., apă, 9, 76, 122, 123, 134.
Bugeac, 3, 25, 27, 43, 46, 104, 106—110, 115, 116, 118, 125—133, 139—145, 150—153, 158, 162—165, 185, 187—191, 196—198, 207, 209, 211, 212, 238, 240, 241, 248, 251, 252, 257, 259, 282, 286, 288, 292—297, 319, 428.
Bugeceni, 118, 163, 168, 192.
Buhuşi, Alexandru, 175, 218.
Buicani, sat, 147, 148, 204, 266.
Bulboca, sat, 105, 294.
Buletinul Guberniei Basarabiei, 385.
Bulgaria. 16, 47, 178, 228, 233, 252, 273, 275, 285, 286.
Bulgari, 16, 17, 288, 289, 294—296, 299, 304, 305, 374, 375, 418.
Burlă, 56
Burlăneşti, 56.
Busuceni, 218.
Butuceni, mănăstire, 350.
Buzău, apă, 9.
Buzdugan, Ion, 404, 405, 416, 425.

Caffa 37, 38, 44, 53, 83, 90.
Cahul, 113, 115, 149, 153, 274, 275, 370, 400
Cai bogdăneşti, 29.
Cair, sat, 292, 297.
Călărăşauca, mănăstire, 353, 380,
Călăraşi sat 154.
Calendarul Cuvântului Moldovenesc, 404.

Calenderul, apă, 211.
Calian, 81.
Calimach Teodor, 211.
Callimachi, 78.
Călmaşul, Ion Teodor, 78.
Călmăţui, seliştе, 152.
Călugăreni, 157.
Cameniţa, 56, 58, 70, 124, 176, 192, 181, 183, 186, 188, 266, 330.
Câmpul Mierlei, 47.
Câmpulung, Bucovina, 150, 190, 191, 321.
Cantacuzino Dumitraşcu, 182, 183, 186, 198, 199, 200, 216, 221.
Cantacuzino, Nicolae, 321.
Cantemir-Vodă-Antioh, 192, 193,
Cantemir - Vodă, Constantin, 152, 156, 186, 189.
Cantemir-Vodă, Dimitrie, 118, 126, 128, 141-142, 147, 148, 150, 151, 163, 169, 189, 190, 191, 194, 197, 204, 206.
Cantemir-Mârza, 162—165.
Căpcăuni, 138.
Capi-Chihai, 202.
Căpitănia Ciuhurului, 207.
Căpitania Codrului, 154, 183.
Căpitan Ispravnic, 268.
Căpitanul Târgoveţilor, 260.
Capitaţie, 128.
Capo d'Istria, 285.
Carnolevca, 297.
Căpreşti, 298.
Căprioara, sat, 394.
Cara-Mustafa, 183-185.
Caragea, Ion Vodă, 254.
Cărătura, mănăstire, 350.
Carligătura, ţinut, 118, 248, 251,
Carlovăţ, 191, 192, 237.
Carol-Vodă-cel-Cumpătat, 42, 275, 276.
Carol-cel-Mare, 17.
Carol al XII-lea, 197.
Carolingieni, 18.
Cârpineni, 211.
Casa-Eparhială, 346.
Casa Noastră, 317.
Câşlă, 37, 122.
Catargiu, 260.
Catargiu, sat. 294.
Catelli, 408.
Caterina, împărăteasa, 75, 168, 233, 234, 236, 238, 279, 297, 321.
Catlăbuga, 92, 94, 126, 141.
Caucaz, 300, 301.
Căuşani, 127-134.
Cauteş, 69
Cauteşeni, 69.
Cazaci, 45, 78, 88, 92, 111, 112. 115, 116, 124, 138, 139, 144, 158, 168, 169, 170, 173, 183, 184, 186, 189, 191, 193, 241, 343.
Cazaci Zaporojeni, 199, 202, 218. 234, 294, 296, 297, 309.
Cazacu, Petru, 116.
Cazimir-cel-Mare, 32, 34, 95, 96.
Cazimir, spatar, 254
Ceacâr, Mihail, 336.
Ceaga, apă, 141.
Cehoslovacii, 17.
Celebi, apă, 240.
Cercheşti, 297.
Ceremuşul, apă, 34, 222, 230.
Cernăuţi, 32, 60, 96, 114, 163, 170, 180, 192, 206, 237-239, 283, 308, 320, 386.
Cetatea-Albă, 26, 27, 31, 35, 37, 45, 49-51, 55-61, 66-68, 82—85, 86-98, 106, 107, 113, 115, 122, 129, 134, 142, 144, 146, 148, 162, 169, 170, 185, 195, 196, 198, 199, 203, 238-240, 246, 248, 251, 262, 291, 292, 295, 297, 304, 313, 319, 321, 328, 346, 362, 366, 368, 370, 373, 428.
Cetatea mănăstir, 350.
Cetatea-Neamţului, 181.
Cetăţuia, 191.
Chalkokondylas, cronicar, 67.
Cherson, 286, 298, 321, 322, 329, 341, 414.
Chessan, 286.
Chiev, 15, 21, 26. 79, 158, 184. 400, 401. 412, 414, 419.
Chigheci, codru, 149, 150, 153, 154, 164, 176, 188, 189.
Chigheci, localitate, 197.
Chigheci, ţinut, 212.
Chigheci Apostol, 197, 198.
Chigheceni, 148-152, 160.

Chilia, 25-27, 40-45, 47. 49, 50, 52, 55-57, 63, 66, 67, 69, 72-74, 81-84, 87-89, 90, 94, 95, 97, 98, 103, 105, 109, 115, 122, 124, 125, 135, 141-144, 165, 166, 170, 185, 188, 195, 198, 236, 238, 245. 249, 250, 259, 366, 428.
Chilia, raia, 90, 92, 94, 102, 105, 106, 118, 203. 248, 251, 257.
Chinez, primar, 13
Chiriță, Dumitru, 148.
Chipriana mănăstire, 97, 98, 109, 110, 322, 327, 348, 350, 352.
Chircăești, sat, 141.
Chiril, Apostol al Slavilor. 14.
Chiril II-lea, patriarh, 130.
Chirova, schit, 350.
Chișinău, 106, 140, 146, 148, 175, 176, 186. 187, 189. 191, 214, 259, 264, 266, 267, 272, 285, 290, 292, 298, 299, 304, 305, 311, 313, 322, 324, 325, 326, 328-330, 336, 337, 339-341. 344-346, 348, 350, 352, 356, 361, 365-368, 370-376, 378-382, 386, 399, 403, 404, 408, 410-412, 414, 415, 417, 419, 420, 422, 423, 425-427, 432, 434.
Chișinău, eparhie, 324, 344.
Chitai, liman, 141.
Chițcani, selište și mănăstire, 187, 334. 357, 359, 360.
Chiupriuli, familie turcească, 174,
Ciadâr-Lunga, 286.
Ciaga, apă, 240, 295.
Ciceagov, amiral, 258.
Ciceagov, episcop, 340.
Cilicia, 284.
Cinovnic, 261,
Cioban, Ștefan, 331, 366, 373, 376. 377, 385, 404, 405, 416.
Ciornoziom, 312.
Ciririmuși, seminție, 165.
Cișmeaua-Văruită, sat, 294.
Ciubărciu, localitate, 93, 98, 106, 109, 145.
Ciugureanu, Daniil, 400, 404. 416, 421.
Ciuhur, apă, 103, 204, 206.
Ciura, mănăstire, 350.
Cleaștița, sat, 295.
Cloșca cu puii de aur, 9.
Cluj, 74.
Cneaz, 13, 19, 21.
Cnezat, 13, 23, 28.
Cobolteanu, pseudonim, 404.
Codâma, apă, 75, 341.
Codicile lui Justinian, 263.
Codin, 164.
Codreni, 150—152, 188, 197, 430.
Codru Chigheciului, 148, 222, 248, 251, 252.
Codru, căpitănie, 207, 211.
Codru, ocol. 56, 212, 257, 259, 319.
Codru, protopopie, 322.
Codul austriac, 264.
Cogâlnic, apă, 92, 96, 106, 126, 132, 141, 145, 295.
Cogălniceanu, Enache, 140, 226.
— Ion, 152.
— Mihail, 276 278, 384,
Colacin, a ă, 32, 34.
Colincăuți, sat, 379.
Colomea, 95, 97, 98.
Comisiunea Agrară, 316,
Comitetul Agrar, 316,
Comitetul Soldaților, 410.
Conachi, 379.
Condeie, dări, 310.
Condica lui Caragea, 264.
Condrătești, sat, 218.
Condriță, schit, 322, 323, 350—352.
Congresul Ostășesc, 315, 316.
Congresul Țărănesc, 316.
Congresul Național din Alba-Iulia, 434.
Congresul Național din Cernauți, 434.
Congresul dela Viena, 254, 255.
Consiliul directorilor, 418, 420.
Constantin, Mare-Duce, 233.
Constantin, Clucer, 174.
Constantinescu, profesor, 404.
Constantinopol, 14—16, 36, 46, 48, 54, 59, 67, 68, 83, 84, 111, 114, 130, 131, 160, 164, 169, 188, 233, 236, 237, 248, 252, 253, 263, 276, 299, 321.
Constantinovca, sat, 297, 298.
Constituanta Română, 424, 433.

Constituţie, 425.
Convorbiri literare, 400.
Copanca, sat, 357.
Copceac, sat, 286.
Cornescu, Grigore, 176.
Coşbuc George, 405.
Coşelauca, mănăstire, 380.
Cosovăţul, mănăstire, 350.
Costin, Ion, 400.
Costin, Miron, Cronicar, 78, 94, 99, 118, 140, 148, 151, 155, 156, 164, 169, 170, 179, 199.
Costin, Nicolae, Cronicar, 95, 174, 175, 179, 184, 185, 189, 191, 193, 197, 218.
Costineşti, 218.
Cotnar, codru, 149.
Cotnar, localitate, 110.
Cozma, 78.
Cozmin, codru, 96.
Crăciunescu, Dimitrie, 400.
Craiova, 47.
Crâm, 152.
Crăsescu, Victor, 384.
Crasna, 67.
Crasnoe, sat, 295.
Creţeanu, 376.
Crihan, Anton, 416.
Crilav, apă, 164.
Crilov, scriitor, 386.
Crimea, 22, 37, 38, 75, 83, 84, 126, 127, 163, 164, 184, 236, 237, 271, 274, 279, 321.
Crim-Ghirai, han, 240.
Criste, Vladimir, 416.
Cristineşti, 382.
Crupenschi, Matei, 259.
Cruşevan, N. 394, 396.
Cuban, 240.
Cuciuc-Caimargi, 234, 236, 238, 276, 279.
Cucuruzeni, mănăstire, 350.
Cuhea, localitate, 29.
Cujbă, Serghie, 397.
Cumani, 21, 22, 28.
Cumania, 21.
Cunduc, liman, 141.
Cuniţchi, 186-188, 327, 370, 383.
Curca, mănăstire, 349, 350, 363.
Curia Papală, 94.
Curierul Român, 382.
Curtea-de-Argeş, 24.
Cut, 126.
Cutais, 300.
Cuvânt-Moldovenesc, gezetă, 345, 403-405, 412,

Dabija-Vodă-Istrate, 149, 171, 174, 383, 420,
Dacia Traiană, 3, 4, 6-9, 12, 15, 13, 139, 238, 263,
Dacia Literară, 383.
Dacii, 4-5.
Daco-Românii, 12.
Dajdie, 150, 153,
Dalmaţia, 22.
Dan I. 24, 43.
Danemarca, 290.
Daniil, episcop, 130, 132.
Dantzig, 53.
Darabani, 177
Dârstor, 24, 130,
Davida, localitate, 193.
Decabrişti, 269.
Decebal, 4.
Dennevitz, sat. 295.
De-Rubas, inginer, 240.
Deseatină, 310.
Despot-Vodă, 110, 111, 144, 161
Detinca, 171.
Dicasterie Duhovnicească, 322, 329
Dicescu, Pavel, N. 305, 394, 396, 398.
Dijmă, 21. 28, 92, 220 310, 314
Dimitrie, arhiepiscop, 319, 327, 330, 369.
Dimitrie, principe, 26.
Dimitrie, Mare-Duce, 98.
Dinăuţi, 56.
Dinu, 56.
Dionisie, arhiereu. 348.
Disghinghe, 286.
Dnipru, 338.
Dobra, 106.
Dobrogea, 16, 24, 25, 42, 163, 234, 277, 279, 288, 297.
Dobrotici, 24, 25.
Dobruşca, mănăstire, 300, 356, 363, 370.
Dogele Veneţiei, 84.
Dolineni, sat, 201.
Doljeşti. sat, 69.

Don, apă, 164.
Doncev, Ion, 373, 376.
Donici, Alexandru, 298, 376, 384, 385
Donici, Andronachi, 272, 379
Donici, Ion, 376.
Donici, Nicolae, 147.
Dorohoi, 180.
Doroşenco, Petru, 173, 174, 178, 183.
Dorpat. 378. 393.
Dosofteiu, mitropolit, 190, 191.
Drăghici, Manolachi, 253, 256.
Dragomir, State, artist dramatic, 384.
Dragomirna, mănăstire, 238, 362.
Dragoş Vodă, 28, 30, 78.
Dragoş, uriadnic, 146.
Dragoşizi, 29.
Drăguşeni, 218.
Drămbă. 123. 126, 127.
Drug. ziar, 384. 396
Dubăsari, 129, 130, 321, 328
Duca-Vodă, 147, 171, 174—176, 183—186, 384, 414
Duhovenstvo, 326.
Duhovnicească tipografie, 372.
Duma, pârcălab, 87, 271.
Dumbrava Roşie, 96.
Dumbrăveni, 298.
Dumeni, 110.
Dunărea, 3—17, 24—27, 32, 42—47, 69, 72, 73, 81, 82, 86, 89, 92, 93, 106—111, 115, 118, 135, 153, 163, 175, 177, 183, 190, 199, 219, 221, 231, 246—249 250, 273, 275, 279, 285, 286, 319, 346, 422, 433.
Dunărea-de-Jos, eparhie, 330.
Durac, 174, 175, 218.
Durnovo, 332.
Dvorebnic, 200
Dzan-Mârza, 127.
Dzenghis-Han, 290.

Ediniţi, 324.
Edissan, 75, 123, 126, 239, 240
Egipet, 188, 290.
Elena, princesă, 384.
Eliade Rădulescu, 382, 384.
Elini, 233.
Elisabetgrad, 322.
Eminec, 76.
Englitera, 274.
Epureni, 175, 176.
Eremia-Evloghie, 146.
Erhan, Pantilemon, 416, 418.
Erhăneşti, 322.
Erhipol, sat, 141.
Erusalim, 148, 266, 353.
Eteria, 285, 379.
Eustratie, Logofătul, 133.
Evrei, 116, 282, 283, 288—290, 297—300, 304—305, 374, 375, 416.

Fală. 400, 402.
Fălciu, 148, 150, 151, 153, 188,
Făleşti, 322.
Familia, revistă, 400.
Fântâna-Doamnei, 350.
Fântâna-Tătarilor, 127.
Fântâna-Zinelor, 294
Faraoani, 290.
Faraonovca, 292, 297
Făt-Frumos, 68
Fătu, pârcălab, 93.
Fedorca, arhitect, 66.
Fedorov, guvernator, 270, 297, 373.
Ferdinand I, Regele României, 45, 167, 425, 429.
Ferechampenois, sat, 295.
Finlanda, 268, 398.
Florov, N, 394.
Fonton, comandant, 248.
Fourqueaveault, călător 112.
Franţa, 274.
Franţuzi, 247, 250, 363.
Fraţiman, Justin, 405.
Freudenfeld, 297.
Friedenthal, 295.
Friptu, Iuliu, 400, 402, 404.
Frumoasa, apă, 189.
Frumoasa, mănăstire, 350.
Frumuşica-Nouă, 294.
Frumuşica Veche, 294.

Găgăuzi, 186, 274, 275, 282, 283, 288, 289, 294, 296, 300, 304, 305.
Gaidar, sat, 286.
Galata, mănăstire, 266.

Galaţi, 93, 118, 148.
Galiţa, mănăstire, 350.
Galiţia, 218, 206, 220, 222, 227, 229, 234, 237, 287, 288, 300.
Galip-Effendi, 248
Galipoli, 46.
Gallin, Grigore, 332.
Gândul, Ion, (Inculeţ) 397.
Gangur, pârcălab, 76, 78.
Gangur, sat, 76
Ganul, Mihail, 196.
Gapon, cleric, 392.
Gârbovăţul, mănăstire, 345, 350.
Gaspar-Vodă-Graţiani, 161, 162.
Gavriil, vicar arhiepiscopesc, 346.
Gavriliţă, N. avocat, 395-397, 403, 416.
Geana-Mârză, 191, 193.
Gedigold, 49.
Genova, 68.
Genovezii, 26, 27, 37, 38, 43, 53, 83.
Gentz-Frideric, 254, 255.
Georgia, 268.
Gepizii, 70.
Germania, 10, 17, 18, 247, 283, 290, 293.
Gemeni, 211.
Geţi, 4.
Ghelea, 54, 152.
Genţuş, Petru, cleric, 363.
Gheorghe-Vodă-Ştefan, 169-171, 195.
Gheorghiu, P., 400.
Ghepeţchi, preot, 397
Gherman, pârcălab, 83.
Gheţămani, 147.
Ghianghea, pârcălab, 103.
Ghiaur, 92, 128.
Ghibu, Onisifor, 412, 427.
Ghica-Alexandru, 211.
Ghica-Grigore, 177, 180, 181, 210, 211, 218, 228, 238, 254, 364, 366.
Ghica-Grigori-Alexandru, 364.
Ghica, Dimitrie, 211.
Ghica, familie, 260.
Ghinculov, 369.
Ghiraizii, dinastie, 75.
Ghiuşcă, Lupu, 234.
Giurgiu, 92, 246-250.
Glasul-Basarabiei, gazetă, 404.
Glăvăşeni, 110.
Gnadenfeld, colonie, 295.
Gnadenthal, colonie, 295.
Golea, 115.
Gore, George, 379, 385.
Gore, Paul, 394, 403, 405, 412.
Goştină, 253, 360.
Goţii, 7-9.
Grădiştе, sat, 294.
Grădiştе, mănăstire, 380, 398.
Grăteşti, sat, 298.
Greceni, ţinut, 102, 154, 212, 248, 251, 252, 257, 259, 319, 365, 386.
Grecia, 285, 330.
Greci, 174, 218, 273, 282-288, 300, 304, 305, 322, 363, 374, 389.
Grozăneşti, 56.
Grozea, 56.
Grue-Grozăveanul, 152.
Gruia, 29.
Guillebert de Lannoy, 58.
Gura-Lupului, Cetate, 25.
Gurie, arhimandrit, 335, 337, 348, 373, 402.

Hăbăşescu, 175.
Habsburgi, 237.
Hagan, căpetenie, 15.
Hagi-Bei, (Odessa), 123, 240.
Hagi-Dere, (Oridiopol), 123, 240.
Hagi-Ghirai, han, 75—76.
Hajdău, familie, 196, 218.
Hajdău Alexandru, 365, 366, 370—372, 379, 382, 384, 386, 388.
Hajdău, Bogdan, P., 383, 384.
Hajdău, Gheorghe, Lupaşcu, 196 200.
Hajdău, Miron, 187.
Hajdău, Ştefan, 176, 177.
Halici, cetate, 95, 321.
Halil-Paşa, 193, 207—211.
Halippa, Pantelimon, publicist, 373, 396, 397, 399, 400, 401, 404, 405, 412, 416.
Hamid, delegat turc, 248.
Hammer, istoric, 248.
Han, capetenie tătărească, 15, 22, 23, 28, 127, 133, 134, 191, 193.

Han-Câslea, 127.
Hâncu, Iacob, dascăl, 369, 370.
Hâncu Mihalcea, 170, 174—176, 218, 416
Hâncu, Stolnic, 147.
Hâncu, mănăstire, 344, 348, 350.
Hânceștii, 152, 170, 175—178, 186, 348.
Handac, 140.
Haneș, P. V., 384.
Haquett, naturalist, 282.
Haraciu, 82, 84, 92, 95, 96, 110, 115, 128
Hârlău, 102, 180.
Hărman, pârcălab, 83, 87, 90.
Harcov, oraș, 200, 378.
Hârjauca, mănăstire, 330, 340, 350, 370.
Hartia, Vasile, 394, 397.
Harting, 261—263.
Hârtopul, sat, 370—380.
Hazna, 266.
Hatman Căzăcesc, 79, 129, 191.
Herța, Vladimir, 394, 412.
Herțeg, 13.
Herțegovina, 279
Hindichiu, 140, 142, 149, 193, 207, 209.
Hmelov, cetate, 32.
Hmil-Hmielnițchi, Bogdan, 168—170, 173, 184, 230, 283.
Hobăniș, sat, 196.
Hodor, 147, 148.
Hodorogea, 418.
Hoffnungsthal, 295.
Homor, mănăstire, 238.
Hotărâtură, 212.
Hordă, 22, 31.
Hotărniceni, ținut, 211, 212, 218, 219, 252, 257, 259, 322.
Horea, 228, 411.
Hotin, cetate, 32, 35, 37, 40, 51, 54, 57, 60, 66, 69-72, 75, 76, 80, 81, 86, 87, 92, 96, 98, 100, 102, 105-107, 112-114, 118, 121, 124, 142-150, 157, 158, 160-162, 170, 176-182, 202-209, 232-239, 245, 246, 248, 267, 331, 334, 346, 348, 366, 368, 370, 372, 376, 383, 388, 428.
Hotin, ținut, 192, 201-206, 213, 252, 259, 267, 282-284, 298, 299, 300, 304, 308, 312, 313, 324, 379, 382.
Hotin, raia, 251, 257, 319
Hotin, eparhie, 329.
Hotin, protopopie, 322.
Hotineni, 176, 196, 207, 430.
Hotnog, 154, 175.
Hringuri, 15, 17.
Hrisoverghi, scriitor, 379.
Hristov, 336.
Hrușca, 266.
Hunii, 9, 15, 17.
Huși, oraș, 99, 207, 362, 379,
Huși, episcopie, 102, 118, 130, 149, 189, 207, 319, 352.
Hussein-Pașa, 179.

Iacov, arhipăstor, 336, 366.
Iali-Agassi, 128, 129.
Ialpug, apă, 102, 106, 126, 141, 148, 149, 154, 186, 286.
Ialpugeni, sat, 294.
Iane, nămestnic, 184.
Ianovici Teodor, 165.
Ianuș Radzivill, 168.
Iagorlic, apă, 75.
Iași, 112, 116, 118, 140, 146, 148, 160, 162, 166, 169, 176, 186, 190, 191, 197, 206, 226, 234, 238, 239, 245, 251, 259, 264, 267, 274, 290, 318, 321, 322. 328, 362, 363, 379, 386, 400, 404, 419, 420.
Iași, județ, 248, 251, 252, 257, 259, 267.
Iași, eparhie, 106, 207, 319, 326, 352.
Iaslovicz, 176,
Iancu-Vodă-Sasu, 67, 72, 116, 145, 146.
Iepureni, sat, 148.
Ignăței, mănăstire, 380.
Ileana, prințesă, 98, 168-195,
Iliaș-Vodă, fiul lui Alexandru-cel-Bun, 66, 69.
Iliaș-Vodă-Rareș, 109.
Iliaș, vel-căpitan, 228.
Ilisești, 69.
India, 290, 292.
Indostan, 292.

Inculeț, Ion, 397, 400, 416, 417, 421, 425.
Inculeț, Teodor, 397, 399.
Înfrățirea Nașterei Domnului, 334, 336.
Inochentie, călugăr, 341, 343, 344.
Inochentism, 341, 343.
Inzov, gubernator, 269, 296.
Ioachim, Prinț de Coburg, 238.
Ioanichie, patriarh, 129, mitropolit, 130.
Ion-cel-Nou dela Suceava, 26. 38, 59—61, 190.
Ion-Vodă-Basarab, 23, 24, 29.
Ion-Vodă-cel-Cumplit, 114, 115, 144, 153, 154, 160, 220.
Ion-Vodă Lungul, 116.
Ion, biv vatav, 196.
Ion-Vodă-Potcoavă, 116,
Ion-Vodă fiul lui Vasile Lupu, 166,
Ion al VIII-lea, Impăratul Bizanțului, 48.
Ion Albert, craiul polon, 96.
Iorașcu, 184.
Iosif, vlădică, 60 62.
Iosif II-lea, 239, 298.
Irinarh, 327, 330.
Isaccea, 104.
Isachie, arhipăstor, 334.
Isaia, pârcălab, 73.
Isac Andronic, 196.
Islam-Ghirai, 139.
Ismail, cetate, 118, 126, 128, 130, 135, 141, 142, 144, 153, 165, 166, 188, 198, 236, 240, 245, 247, 259, 267, 274, 275, 285, 328—330, 339, 346, 348, 366, 428.
Ismail, județ, 304, 313, 330, 380.
Ismail, raia, 203, 248, 251, 257.
Ismail-Canessi, 126.
Isnaf, 261.
Isperich, 16.
Italia, 9, 44, 330.
Italinski, diplomat, 248.
Iugoslavi, 14.
Ivan III-lea, țar, 98, 195.
Ivanco, pârcălab, 89.

Jabca, mănăstire, 380.
Jargur, 106.
Jijia, 182.
Jidovi, 147, 268.
Jorest, episcop, 130.
Juravna, 183.

Kaabak, 420.
Kasu-Mârza, 127.
Katakazi, 285.
Katowski, 420.
Katzbach, 295.
Kerenski, 414, 417.
Kockenhausen, cetate, 112.
Korak-Mârza, 127.
Krupenski, 344, 375, 396, 398, 402.
Kulikovo, 37.
Kulm, 295.
Kutussov, 24, 241, 246, 248, 249, 251, 258.

Ladoga, lac, 343.
Laiot-Basarab, 81.
Lungeron, inginer, 240—248, 249. 251, 258.
Lăpușna apă, 211.
Lăpușna, oraș, 50, 69, 102, 106, 109, 110, 116, 118, 145—150, 154, 169, 191—193, 211, 212, 251, 252, 259, 319, 322, 365, 368.
Lăpușneni, 116, 145, 146, 160, 170, 174.
Larga, apă, 56, 148, 189.
Lăscu, Nicolae, 402.
Laşcu, Teodor, 330.
Latcu-Vodă, 31, 34.
Lousanne. 295.
Lebăda Basarabiei, 379.
Lebedințev, potoiereu, 132.
Leipzig, comună, 295.
Lencăuți, 56.
Lenţea, 56.
Leonclavius, cronicar, 125.
Leonard, Alecu, 387.
Leov, 54, 56, 101, 116, 177, 186, 260.
Leova, 141, 148.
Leovenii, 24, 43.
Lerici, cetate, 68.
Lermontov, scriitor, 386.
Leși, 70, 72, 79, 151, 162, 164.

178, 179, 181, 182, 191, 202,
231, 292.
vant, 284.
vinson, 420.
ca, 298.
htenthal, 295.
ga Culturală, 400.
ga Adevăraţilor Ruşi, 398.
nic, 75, 98.
ca, 165.
cani, 165, 204.
oveni, 274, 284, 288, 289.
uania. 76, 170.
on-Vodă, 23.
va, 165.
iblin, sat. 298
landa, 112.
domeria, 234.
macinţa, 298.
meta, mănăstire, 350.
monossov, 367.
nciovschi, protoiereu, 369.
nghinov, 269.
zeni, moşie, 110
blau, 43.
ca 83.
caci, pârcălab, 83
ceni, moşie, 110.
ck, 332.
ders, general, 273.
minătorul, revistă, 337, 348, 340,
99, 404.
nca, 286
costomo, 25, 26.

cmichael, William, 290.
dan, George, 396.
ghiarii, 17, 18, 19, 28, 273, 333.
ho, Vasile, 394.
lin, 56.
lineşti, 56, 218.
loiaroslavăţ, 295,
loruşi, 220, 296, 304.
luşca, 78.
măligă, localitate, 56
nega, novelist, 260
lineşti, 218.
nciuria, 391.
ramureş, 18, 27, 30, 32.
răşeşti, 86, 420, 431, 437.
ca-Orientală, 17.

Marca de graniţă, 90.
Marcov, general, 427, 398.
Marea Albă, 343.
— Egeică, 110.
— Mediterană, 288.
— Neagră, 3, 26, 35, 38, 42, 45, 68, 73, 83, 84, 89, 90, 231, 250, 257, 300, 414, 420, 422.
— Roşie, 118.
Margareta, 32.
Margeală, Ştefan. 367.
Mareşalul Nobilimii, 260.
Marghiloman, Alex, 425.
Marghita, 158,
Maria, 148.
Marica, 146.
Marienfeld, 295
Marinescu, G. 400.
Marinovca, 297.
Mârzac, 127, 191, 193, 209.
Mârzescu, Vasile, 196.
Matei-Vodă-Basarab, 164.
Matei Corvin, 73, 74.
Mateievici, Alexie, 327, 399. 400, 405.
Maurocastron, 26.
Movrocordat, Nicolae, 202, 208, 218, 219. 224.
Mavrocordat, Constantin, 224, 228, 229, 305.
Maxim, pârcălab, 89.
Măzărachi, biserică, 324, 325.
Mazili. 261.
Mekka, 118.
Meleghi, 400.
Melhisedec, episcop, 275 346.
Meletie, mitropolit, 130.
Meletie episcop, 379.
Mengli-Ghirai, 76, 84, 236
Meremauca, 298.
Mereni, 370.
Mestecăniş, 10,
Metodiu, Apostol al Slavilor, 14,
Metoh, 148
Metternich, 255.
Michelson, general, 246.
Miclăuşeni, 292.
Mihai-Voda-Viteazul, 167, 209, 386.
Mihai, prinţ. 158.
Mihalovca, 297.

Mihalaş, 56.
Mihalaşeni, 56.
Mihul. logofăt, 68.
Mihuleni, 218.
Milcov, apă, 44, 157, 263
— episcopie, 20.
Millo, Matei, artist, 386.
Mimi, C., 416, 417.
Minciună, Mihail, 404.
Minerva, editură, 400.
Minsk, 332.
Mir, 315.
Mirăuţi, biserică, 34.
Mircea-cel-Bătrân, 24. 42-47.
Mirceni, 218.
Miron-Vodă-Barnovschi, 163.
Mirski, 391.
Moesia, 4, 8, 9, 16
Mohamed II, 83-89, 118, 169, 176-178, 182.
Moldova Rusească, 264.
Moldovanca, 294,
Moldovanul, gazetă, 356-398.
Moldovenii transnistrieni, 329.
Moldoviţa, mănăstire, 62, 236.
Moncastro, 26.
Moravia, 18.
Moruzi, Constantin, 212, 312.
Moruzi, D. C. 384.
Moruzi, Dumitrachi, 248-250.
Moruzeni, 294.
Moscali, 37-98, 148. 149, 183, 195. 199, 207, 236, 296, 428.
Moscova, 170, 183, 248, 378, 391, 392, 400.
Moşu, 56.
Moşuneşti, 56..
Movilă-Vodă, Constantin, 152.
— Elisaveta, 158, 160.
— Gheorghe, mitropolit, 155, 158.
— Ieremia, 118, 155-160.
— Petru, mitropolit, 158, 159.
Movilău, 200.
Movileşti, 138, 155, 156, 158, 218.
Münnich, general, 140, 232.
Muntenia, 24, 43, 48, 72, 73, 81, 83, 98, 101, 169, 183, 218, 228, 245, 248, 264, 272, 273, 284.
Murad, 46.
Murafa, Simeon, 400, 402, 404,
Murguleţ, familie, 218.
Mureş, 432.
Mürzachievici, 97.
Musab, dinastie, 32, 34, 118.
Musaip-Câşla, 130.
Muşăteşti, 155, 157.
Muza Românească, 384.

Nacu Alexandru, 379, 386.
NăMestnic, 40, 154, 184, 186.
Naniescu, Iosif, mitropolit, 32
Napoleon, 245-250, 254, 256,
Nastasia, 34, 145.
Neagu Ion, 330.
Neamţ, codru, 86.
— schit, 34.
— mănăstire, 352, 357.
— cetate, 190, 191
— ţinut, 192.
Neagoe Basarab, 102, 135.
Neculce, Ion, 119, 182, 184, 200-202, 211, 364.
Negruzzi, Constantin, 382.
Neicea, 78.
Nemirov, 184, 186.
Nemţii, 232, 288, 299, 300, 3 305, 363, 374, 375, 394, 39
Neofit, episcop, 207, 334.
Nero, 392.
Neu-Paris, sat 295.
Nichita, Apostolul Românilor,
Nicodem, episcop, 346, 348, 3
Nicolae I., ţar, 269, 270, 273, 279, 289, 298.
Nicolae II., ţar, 267, 391, 392
Nicolae, mare duce, 276.
Nicolaevsca, 297.
Nicolaevsca-Blagodaţi, 298.
Nicopole, 42, 166.
Nicoreni, 218.
Nipru, 9. 45, 68, 79, 109, 154 158, 169, 173, 184, 196, 25 297.
Nisporeni, 62, 370.
Niţă, Sergiu, 400.
Nobilime ereditară, 260.
— individuală, 261.
— cu o singură curte,
Nocicov, 375.
Nogai, 22, 126, 164, 240.

Noul-Neamţ, mănăstire, 334, 357,
Nour. Alexie, 399.
Novac, 29, 152.

Oale, apă, 106.—
Oancea, pârcălab, 90.
Oatu, Alexandru, 394.
— Vasile, 394, 497.
Obertin, 102, 103.
Obluciţă, 177.
Oerit, 254.
Oboroc, dare, 290.
Oceacov, 75, 109, 123, 139, 196, 199.
Oceanul Pacific, 428.
Ocină, 146.
Ocolaş, 260, 268.
Ocrug blagocinesc, 330.
Octobrişti, 398.
Odessa, 97, 123, 132, 240, 285, 321, 322, 329, 334, 346, 377, 400, 408, 414.
Oituz, 186, 420, 431.
Olat, 114, 123, 127, 129, 138.
Olendorf, 295.
Olmazu, sat. 240.
Olt, 23, 432.
Oltea, 70.
Oltenia, 24.
Olteni, 218, 232.
Oneşti, 110.
Orak-Mârza, 127.
Orakoglu, 126, 208.
Orbic, 69.
Orşova, 92.
Orumbeg, 126.
Orumbegolu, 208.
Otheiu, 50, 56, 76, 78, 80, 81, 88, 98, 118, 140, 145-147, 154, 165-169, 191-193, 211-214, 222, 251, 252, 257, 259, 267, 298, 309, 312, 319, 350, 365, 368, 370, 298, 422
Otheieni, 160, 166, 174, 186. 196, 247, 430.
Oman, 46.
Oman-Paşa, 275, 276.
Omanlâi, 46.
Oerholovăţ, 70.
Odiopol, 123, 240, 369.

Panonia, 10, 17, 18.
Pântea-Gherman, 410, 411, 416.
Papa, 18, 20, 24.
Pârgar, 54, 78, 84, 147, 182.
Paris, 274, 279. 295.
Paros, 110.
Partenie, patriarh, 130.
Partidul Naţional Moldovenesc, 412.
Paskievici, general, 273.
Pasta Buecoaea, 148.
Pastiescu, Dumitrache, 382.
Păun, George, 385.
Pavel de Aleppo, 128, 165, 166.
Pavel, arhipăstor, 327, 331, 332, 334, 337, 340, 345, 354, 389, 390.
Pecenegii, 21.
Pelivan, Ion, 393, 397. 400, 401, 416.
Peninsula Balcanică, 11, 46, 231.
Pensionul Nobilimei, 376.
Perper, 420.
Persia, 82.
Peştera, mănăstire, 380.
Petrograd, 249, 262, 269, 302, 303, 305, 312, 321, 327, 331, 334, 336, 367, 373, 375, 376, 378, 402, 406, 414, 416.
Petru-cel-Mare, 170, 197, 200, 201, 231, 232 279.
Petru I. Muşat, 34, 35, 63, 95.
Petru II. 47.
Petru III. Vodă Aron, 67, 72, 74, 82.
Petru IV. Rareş, 62, 102-109, 111 124, 149, 216, 220. 357,
Petru V. Şchiopul, 115, 116, 139, 146, 156, 168, 207, 255.
Petraşcu, vel căpitan 202.
Piatra-Neamţului, 60.
Pietroasa, 9,
Pistoria, 161.
Platon, arhiepiscop, 346.
Pleaş, 54.
Plevna, 275-279.
Plehwe, 391.
Poarta Otomană, 78, 84, 96, 108, 110, 112, 115, 122, 124, 128, 163, 166, 179, 181, 193, 197, 199, 202, 208, 209, 210, 234, 236, 237, 239, 249-255, 273, 274.

Pobiedonoscev, 311, 380.
Pocuţia, 32, 63, 95 — 97, 102, 111, 115, 163, 220, 283, 288.
Podghiazuri, 151.
Podolia, 49, 56, 114, 177 — 179, 183, 192, 206, 220, 222, 234, 265, 266, 283, 287, 288, 298, 300.
Podul Inalt, 82, 88, 94, 98.
— Lipcanilor, 239.
Pogonărit, 310.
Poiana, 56.
Poiana lui Cauteş, 69.
Poiana, mănăstire, 350.
Polcul Bugeacului, 297,
Polcul Dunărei, 297.
Policarp, patriarh, 266.
Poltava, 197, 321.
Poloni, 45, 50, 54, 65-68, 70, 72, 76, 79, 87, 88, 92, 95. 96-98, 102-108, 112, 115, 138, 144, 158. 160-163, 173, 176, 179-181, 183, 186, 191-196, 269, 283, 300, 328,
Polonia, 38, 44, 48, 53, 67, 70, 72, 74, 75, 78, 89, 94, 97, 108, 112, 114, 116, 121, 124, 155, 156, 161, 162, 169, 170, 176, 177, 178, 180-187, 190-192, 203, 221, 229, 234, 268, 284, 308.
Popăuţi, mănăstire, 350.
Popescu, 373.
Popovici, Const. protoiereu, 336, 337, 339.
— Gheorghe, dascăl, 368.
— Ion, 332.
Popovschi, Nicolae, 394, 397.
Posadnic 40.
Posnania, 234.
Potiomkin, 238.
Pragurile Niprului, 79.
Pravila Calimach, 264
Preajolteni, 110.
Pripiceni, schit, 350,
Prodan, 176.
Proilavia, 129, 130, 206, 319, 322,
Prometeu, 301.
Provana, Ion, 97.
Prusia, 234.
Pscov, 332.
Pseodoepiscopi, 14.
Purcari, 92.
Purcel, Eugenie, 395.
Purcenii-de-Jos, 110.
Purice, aprod, 155.
Purişchevici, Vladimir, 398.
Puşcaşi, 54.
Puşchin, 381, 382.
Putna, apă, 2, 27, 44, 73, 99.
Putna, mănăstire, 138, 362.

Răchitna, 204, 308.
Răciula, mănăstire, 350.
Racova, 82.
Racovăţ, 82.
Racoviţa, Mihai-Vodă, 140, 14 181, 208.
Rada Ucraineană, 412, 414.
Rădăşani, sat, 363.
Rădăuţi, episcopie, 60, 118, 19 206, 262.
Rădăuţi, oraş, 31, 238.
Radu-cel-Frumos, 81
Radu-Vodă, 160—163.
Răduleni, 218.
Râm, 14, 30, 209.
Râmleni, 111.
Râmnic, 94, 98.
Răpedea, 10.
Rareşoaia, 102.
Războiul ruso-japonez, 391.
Răsboieni, 86, 87, 98.
Răsca, mănăstire, 350.
Răscov, oraş, 14, 132, 161.
Răsuri, 253
Răuseni, 67, 69.
Răutu, 52, 76.
Răzan, 78.
Răzeşi, 307.
Răzleana, 294.
Regulamentul Organic, 264.
Reni, 93, 118, 141, 144, 153, 18 203, 236, 238, 245, 251, 25
Republica Moldovenească, 421, 42 435.
Respublica, 407.
Rezeni, sat, 370.
Rezina, mănăstire, 350.
Richelieu, 240, 377.
Rodna, 22
Roduroasa, 149.
Roma, 4, 5, 24, 50.
Roman, oraş, 28, 35, 56, 362, 36

Roman, episcopie, 60.
Roman-Vodă, 35, 38, 67.
Roman, Tudose, 400, 404.
Romanaş, Nicu, preodonim, 404.
Romancăuţi, 56, 298.
România Nouă, gazetă, 427.
Roşca Const., 146.
Roşcani, 115.
Rosenfeld, 295.
Rosetti. Nicolae, 212
Rostov, 340, 398.
Rotunda, 56.
Rovine, 47.
Rudi, manăstire, 350.
Rujinţi, 103.
Rumcerod, 414.
Rumianzov, 366.
Ruptaşi, 260, 261.
Ruşciuc, 246, 247.
Ruşi, 21, 22, 25, 79, 92, 126, 142, 151, 183, 190, 199, 200, 201, 204, 218, 231, 233, 234, 236, 238, 240, 245—254, 257—259, 273, 275, 276, 283, 285, 286, 290, 292, 294—296, 299, 301, 302, 305, 307—309, 318—322, 328, 348, 350, 374, 378, 387, 388, 394, 395, 416, 422.
Rusia, 26, 70, 76, 130, 170, 173, 174, 180, 186, 195, 196, 200, 203, 229, 232—237, 240, 241, 246, 248—251, 256, 257, 260, 264, 266, 270—274, 278, 279, 281, 286, 288, 252, 294, 296, 298, 312—315, 326, 335, 344, 357, 369, 370, 374, 375, 383, 389, 390, 352, 398, 403, 404, 407, 408. 412, 419, 422.
Rusia Nouă, 240.
Russo, Alecu, 384, 387.
Ruteni, 72, 221, 224, 282, 296, 299, 300.
Ruxanda, 110, 168.

Sabaniov, 248.
Sabolota, 295.
Sadova, 110.
Saharna, mănăstire, 350.
Salahori, 82.
Salcea, apă, 154.
Sălcuţa sat, 105, 106.
Sămănătorul, revistă, 400.
Samoş, 110.
Samuil, patriarh, 130.
Samoderţetu, 198.
Sânger, 56.
Sangiac 92, 112, 114, 122.
San Ştefano, 276.
Sărata, sat, 295.
Sărata, apă, 126, 191, 295.
Sărăţica, 141.
Sârbi, 47, 218, 273.
Sârbu, Ion, 379.
Sarmaţi, 3, 185.
Sas-Vodă, 28, 29.
Saşi, 19, 28, 109.
Satu-Nou, 294.
Savin, ban, 196.
Savin, Smucicâne, 186.
Scarlat-Vodă, Calimach, 251,
Sciţi, 3.
Scerbacev, 419, 420.
Scodihor, 400.
Secui, 19, 20, 28, 74.
Secure, 56,
Secureni, 56.
Seldovschi, 200.
Selim, 248
Seminarul Duhovnicesc, 324.
Seneslau, 23.
Serafim, vlădică, 316, 340, 341, 403
Serascher, 127, 128.
Serbia, 47, 178, 233.
Serdar, 154.
Serghie, mare duce 390.
Serghie. episcop, 334.
Serhat, 90.
Sculeni, 285.
Sevastopol, 271, 274, 386, 389.
Severin, 92.
Sfatul Directorilor, 419, 421.
— Gubernial, 373.
— Obştesc, 260.
— Şcolar, 373.
— Ţării, 305, 316, 411, 413, 415, 416, 419, 420-427, 432-435.
Sfânta Vinere 146-148, 266.
Sfântul Mormânt, 352.
— Munte, 352.
— Sinod, 319, 321, 322, 324,

331, 334, 336, 337, 340, 344, 367, 390.
— Spiridon, 352
Siberia, 314, 389.
Sibiiu, 45, 79, 236, 297.
Sighet, 30.
Sigismund, Craiul Poloniei, 108.
Silistra, 24, 47, 109.
Simferopol, 339.
Siminel, Nic., 394.
Sinai, munte, 266, 352.
Siret, apă, 3, 24, 27, 28, 30, 31, 44, 248, 432.
— oraş, 31.
Sis, oraş, 284.
Slavii, 4, 10-12, 16, 18.
Slavinii, 11.
Slobozia, 218, 246, 247.
— Bălţilor, 218.
— Domnească, 218.
— Haneşti, 218.
— Hodorogi, 218.
Smil, sat, 118.
Sniatin, 95, 97.
Sobieschi, 180, 184, 185, 189, 190, 191, 195.
Societatea Biblică-Rosiană, 327.
Soldatul Român, revistă 412.
Solomia, 146.
Soliman Hadâmbul, 82.
Soliman-cel-Măreţ, 103-106, 124, 125, 142, 145, 152.
Solovki, mănastir, p. 343
Somov, 262.
Sophienthal, 295.
Soroca, 48, 50, 56, 80, 81, 84, 98, 105, 143, 145 150, 154, 158, 161, 169, 186, 187, 191, 192, 199, 212-214, 222. 248, 251, 252, 257, 259, 298, 299, 304, 312, 319, 322, 395, 368, 370, 380, 400, 404, 422.
Soroceni, mănăstire, 186, 196, 234, 342, 348, 350, 430.
Soslovii, 368.
Spahii, 82, 132.
Spinoasa, 294.
Stamati, Const, 379, 380, 382, 385.
Stambul, 252.
Stănileşti, 199-201, 208, 231, 232,
Stanislavov, Petru, episcop, 166.
Staniţă 297.
Stepanovca, 297.
Staro-Cozare, 297.
Stărăuca, 298.
Stana, Doamnă, 102.
Stâlpul lui Vodă, 208.
Stârcea, George, 397.
Stavropighie, 229.
Stepele Chirghizice, 16
Stere, Constantin, 384.
Stolypin, 315, 398.
Strilbiţchi, Mih., 328.
Stroe, 56.
Stroescu, Vasile, 403, 411, 412, 437.
Stroeşti, 56.
Strykowski, 112.
Stundişti, 344.
Stupărit, 353.
Sturdza, Alexandru, 384.
— Ioan, 372.
— Scarlat, 259, 261.
— familie, 218.
Subaş, 92, 128.
Suceava, apa, 3, 27, 28,
— oraş, 34, 47, 41, 56, 60, 67, 68, 86, 99, 104, 112, 150, 169, 191, 192, 237, 238, 290, 362.
Sucevita, mănăstire, 158, 238.
Suflete nibirnice, 261.
Suliţa-Nouă, 204.
Sultan-Câşlea, 130.
Surucеanu, T. M., 394.
Suţu, Mihai Domn, 385.
Svatul Verhovnăi, Oblasti, 267.
Svedezii, 197.
Sviatopliuc, 17.
Svinin, 624.
Sguriţa, 298.

Şaba, comuna, 262, 295.
Şaghin-Ghirai, 236.
Şcoala Duhovnicească, 324.
Şcoale Mănăstireşti, 362.
Şendrea, 56.
Şendreni, 56.
Şerban Cantacuzino, 185, 186.
Şesul Panonic, 9, 15, 17, 18.
Şiria, 273.
Şipeniţ, voevodat, 28, 32, 34, 37.
Şoltuz, 57, 81, 110, 147.

Ştefan-cel-Bătrân, 11, 43, 47.
Ştefan II. 66.
Ştefan-cel-Mare, 65-76, 78, 80-87, 89, 94-106, 110, 115, 122, 140, 143, 150, 155, 195, 146-148, 214, 216, 220, 233, 348, 384, 386.
Ştefan IV, Ştefăniţă, 102, 104.
Ştefan V., Lăcustă, 106, 107, 125.
Ştefan, VI., Rareş, 109.
Ştefan VII, Tomşa. 93, 111, 112,
Ştefan, VIII., Răzvan, 118, 222, 363.
Ştefan, IX., Tomşa, 158, 160, 162, 170, 363.
Ştefan XI., Petriceicu, 177, 179-182, 186-188, 196, 201.
Ştefan, Şipeniţeanul, 32, 34.
Ştefan, dascălul, 360.
Ştefăneşti, 104.

Tabăra, mănăstire, 350.
Taganrog, 236.
Tambur, 294.
Tarnovschi, Ian, 103, 107.
Târgul Ocnei, 20,
Tarutino, 295.
Taşbunar, 92.
Tatarbunar. 126, 127.
Tătăraşi, 290.
Tătari, 21-28, 30, 32, 35, 37, 38, 40, 45, 50, 55, 59, 63, 66, 74-79, 81-84, 87, 88, 92, 98, 101, 104, 105, 112, 121-124, 128, 130, 133, 135, 138-145, 145, 150-156, 158, 160-170, 175, 187-190, 192, 193, 198, 199, 207-210, 231, 236, 240, 246, 282, 286, 290, 292, 299, 428, 430.
Tătari Bugeceni, 126, 150-152, 185, 240
Tătaria, 89, 130.
Tătărime, 84, 236.
Tătăroaice, 135.
Tătărlâc, 141, 142, 145, 149, 154, 156, 207, 257.
Tăutu, 376.
Teleneştii-Noui, 298.
Teodosia, Prinţesă, 166.
Teodosia, port, 83.
Teofan Zatvornicul, 343
Teplitz, sat, 295.
Terapont, schit, 350.
Terra Blaccorum, 24.
Tigheciu, codru, 92, 102-109, 116, 118, 123-125, 148.
Tighinea, 37, 56, 57, 105-111, 115-116, 124, 125, 129, 130, 133, 139, 142-145, 154, 170, 187, 188, 191, 197, 198, 203, 211, 233, 235, 248, 251, 259, 298, 299, 304, 313, 328, 334, 357, 366, 370, 420, 428.
Tilgrotin, 187.
Timar, 92.
Timuş, 186, 169.
Tiraspol, 240, 322.
Tisa, 15-18, 432, 433.
Toader, pârcalab, 154,
Tobac, 118, 188.
Tofan, George, 412.
Tolstoi, 398, 404.
Tomai, 286.
Tomarova, 93.
Toponimia, 12, 18.
Toporăuţi, 163.
Traci, 3.
Traian, 4-6, 139-140, 209.
Transalpina, 24.
Transilvania, 22, 44, 72. 154, 174, 237, 246, 294, 311, 384, 419
Trebizonda, 38, 39.
Trecătoarea Maghiarilor, 18.
Trisfetitele, biserică, 226, 362.
Troian, zeu, 139
Troian, val. 140, 142.
Troianul-de-Sus, 139, 141, 142.
Troianul-de-Jos, 139, 141, 142.
Trotuş, 20.
Tudos, Iorgu, 400, 412.
Tufescu, Costache, 387.
Tulbure, 56,
Tulbureni, 56
Turcii, 25, 29, 42, 46, 47, 49, 66-68, 72, 81-84, 87, 90-98, 103, 106-111, 114-119, 122, 124, 135, 140, 142, 144, 145, 153-156, 157-163, 168, 173-180, 183-189, 192, 193, 196-209, 217, 231-237, 248-250, 273-276, 282, 285-288, 328, 357, 366, 382, 428, 430.
Turcia, 70, 192, 234, 247, 250, 273.

Turcoaice, 135.
Turda, 157.
Turnu, 92.
Tuşcov, general, 258.
Tutunaru, Dimitrie, 332.
Tyras, 25, 26, 428.

Ţamblac, Grigore, 60.
Ţara Basarabilor, 42, 43.
— Moldovei, 29.
— Muntenească, 219.
— Ungurească, 84.
— Leşească, 84.
— Românească, 25, 29, 40, 58, 72, 81, 88, 151, 157, 177, 224, 225, 232, 246, 260, 268, 274, 278, 362, 430.
Ţarigrad, 16, 151, 152, 189, 231.
Ţeţin, 32, 34, 56.
Ţigani, 268, 290, 292, 300, 352.
Ţigăneşti, 347.
Ţiganeşti, mănăstire, 350.
Ţipova, schit, 350.
Ţuţora, 14, 56, 55, 77.

Ucraina, 173, 178, 183-186, 191, 193, 287, 288, 412, 415.
Ucraina-Hanului, 75, 78, 123. 128, 132, 322.
Ucraineni, 220, 221, 230, 282, 283, 300, 412.
Ungaria, 10, 18, 21-24, 39, 48, 49, 79, 94, 124, 174, 185, 432.
Ungureni, 218.
Unguri, 17-19, 28, 29, 32, 65, 67, 73-75, 86, 88, 98, 102, 158.
Unidoara, 76.
Untu, Ion, 332.
Ural, 17, 256, 422, 428.
Ureadnic, 146.
Ureche, Grigore, 104, 139, 152.
— Nestor, 152.
Usinovici, Ştefan, 397.
Uspenscaia, sat, 297.
Uzun-Asan, 82.
Uşur, 209,

Vădrărit 253, 310.
Vadul-lui-Isac, 141, 153.
— lui-Traian, 141.
Văitoianu, Artur, general, 433.
Valahia 174, 319.
Valahia Interioră, 68.
Valea-Albă, 86, 96.
— Perjului, 294.
— Seacă, 10.
— Suhei, 10.
— lui Vlad, 298.
Valurile lui Traian, 141.
Vama, sat, 208.
Vandali, 7.
Vântu, Mihail, 396, 400.
Varatic, sat, 294.
Varlaam Cuza, 327.
Varna, 25, 286.
Vărnav Manolache, 246.
Varniţa, sat, 197.
Varşovia, 295.
Vartie, Vasile, 56, 196.
Varticăuţi, 56.
Vârtojani, 298.
Vărzăreşti, mănăstire, 62, 97, 348, 350.
Vărzaru, Ion, 395.
Vărzaru, Pavel, 411.
Vasile-Vodă-Lupu, 146, 147, 15, 163—168, 362, 430.
Vaslui, codru 82.
Vaslui, oraş, 67.
Vaşutca, 146.
Vatopedon, mănăstire, 352.
Velicoruşi, 288, 296, 300. 304.
Veneţia, 109.
Veniamin, mitropolitul, 253, 254, 379.
Verancius, cronicar, 122, 125.
Verdiş, Nic. 394.
Verejeni, mănăstire, 350.
Vestitorul Eparchial, 300, 360.
Veterani, 6.
Vihovschi, Ioan, 170, 173.
Viaţa Basarabiei, gazetă, 398, 404
Viaţa Românească, revistă, 400.
Viena, 180, 185, 188, 254.
Vieţile Sfinţilor, 336.
Vighel, 269.
Viişoara, 56.
Vişnovăţ, apă. 78.
Vişnovieţchi, Dumitrescu, 111.
„ Mihai, 177.
Vitold, 149.
Vlad Ţepeş, 68, 72.

ladimir, arhipăstor, 336—340, 399.
ladivostoc, 428.
laicu, pârcălab, 70, 76, 146, 147.
laşca, judeţ, 24.
laşcaia Zemlia, 24.
odiţa, mănăstire, 236.
oevodul satelor creştine, 218.
oichiţa, prinţesă, 81.
olcineţ, 370.
olhinia, 234.
olegator, 198.
olontirovca, 297.
olovei, eleric, 397.
orniceni, 110, 266.
oroneţ, mănăstire, 238.
oronzov, guvernator, 269, 270.
rancea, munţi, 150.
Vrabie, Dumitru 406.
Vulcan Iosif, 383.

Waik. 18.
Wiborg, 378.
Würtemberg, 295.

Zabca, mănăstire, 355.
Zaharea, 252.
Zamfirescu, 376.
Zamoiski, hatman, 155.
Zemstvo, 271, 272.
Zenove, arhireu, 346.
Zolkiev, 162.
Zolkievschi, 162.
Zubcu, Vasile, 332.

IOACHIM
BIBLIOTECA
ORĂCIUN

Ilustrațiunea de pe copertă este opera pictorului Stoica, căruia îi aducem și pe această cale cele mai călduroase mulțumiri.

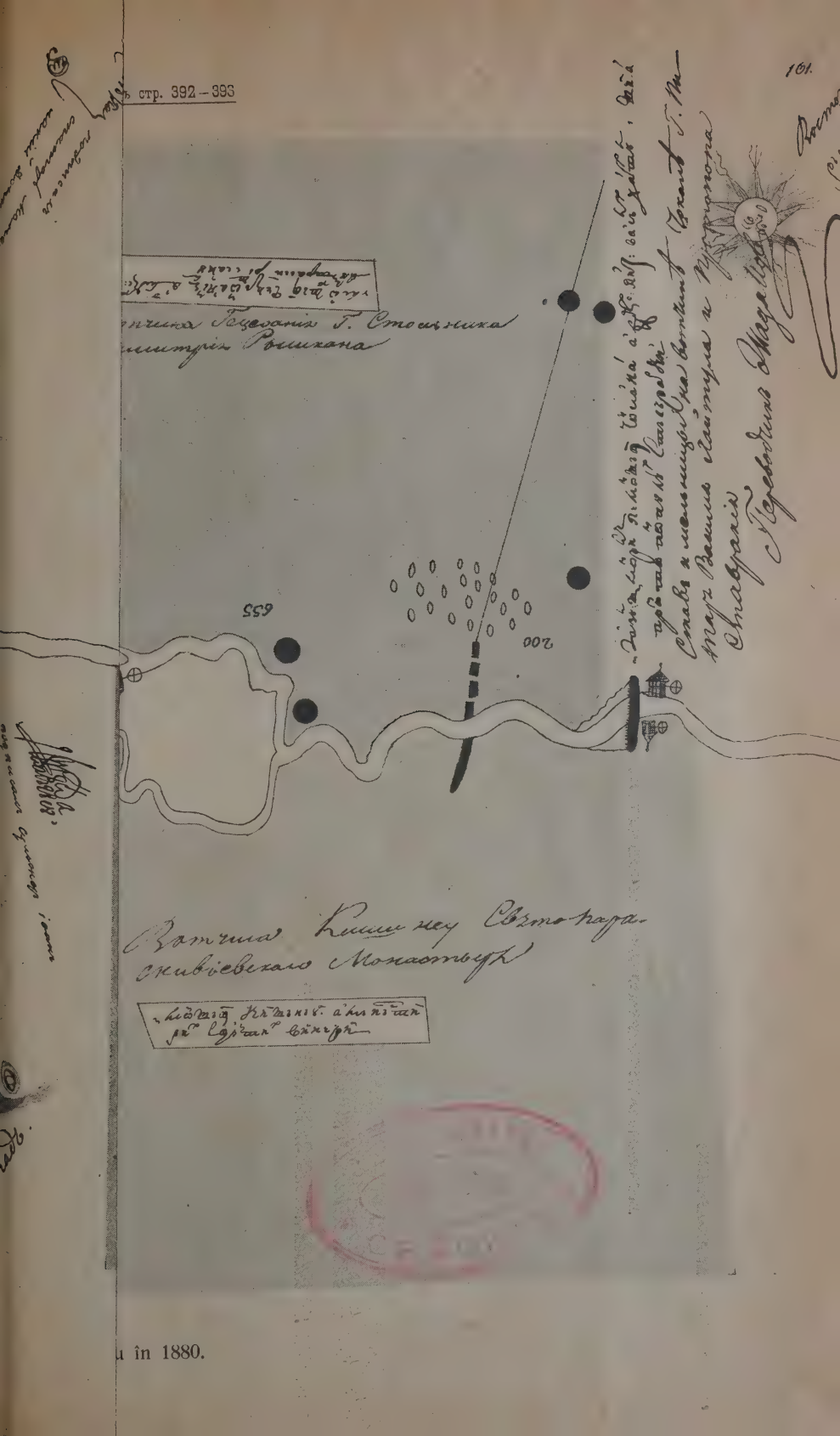

u în 1880.

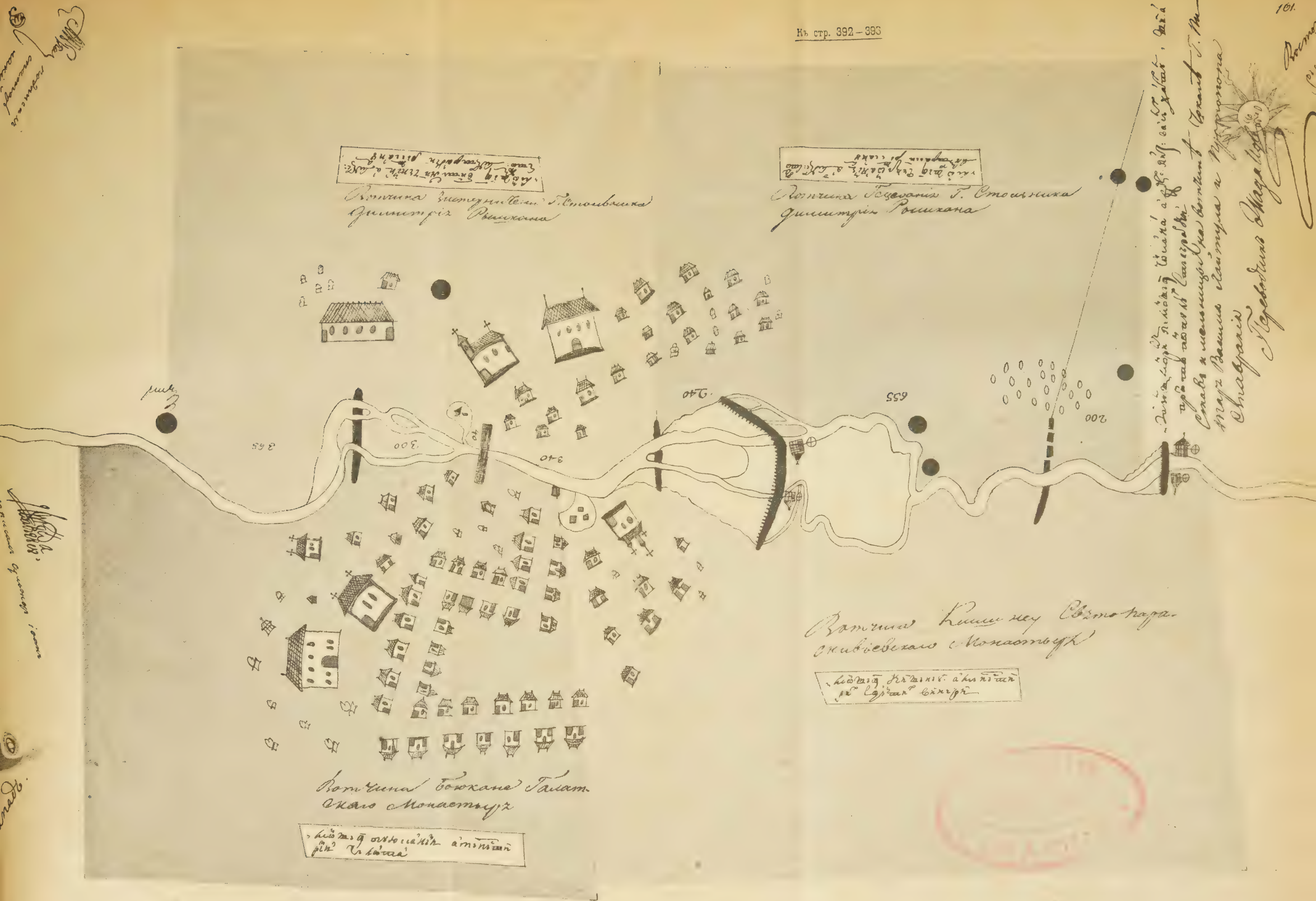

No. 23. — Plan de starea locului a târgului Chişinău în 1880.

GUBERNIUM
NOVA
RUSSIA
GUBER=
NIUM
OTSCHAKOW
MARE
NIGRUM
GALICIA
TRANSYLVANIA
Dniepr Fl.
Bog Fl.
Mappa nova
PRINCIPATUS
MOLDAVIÆ & BUCOVINÆ
MDCCLXXXIX
Neue Landkarte von dem jezigen
FÜRSTENTHUM MOLDAU

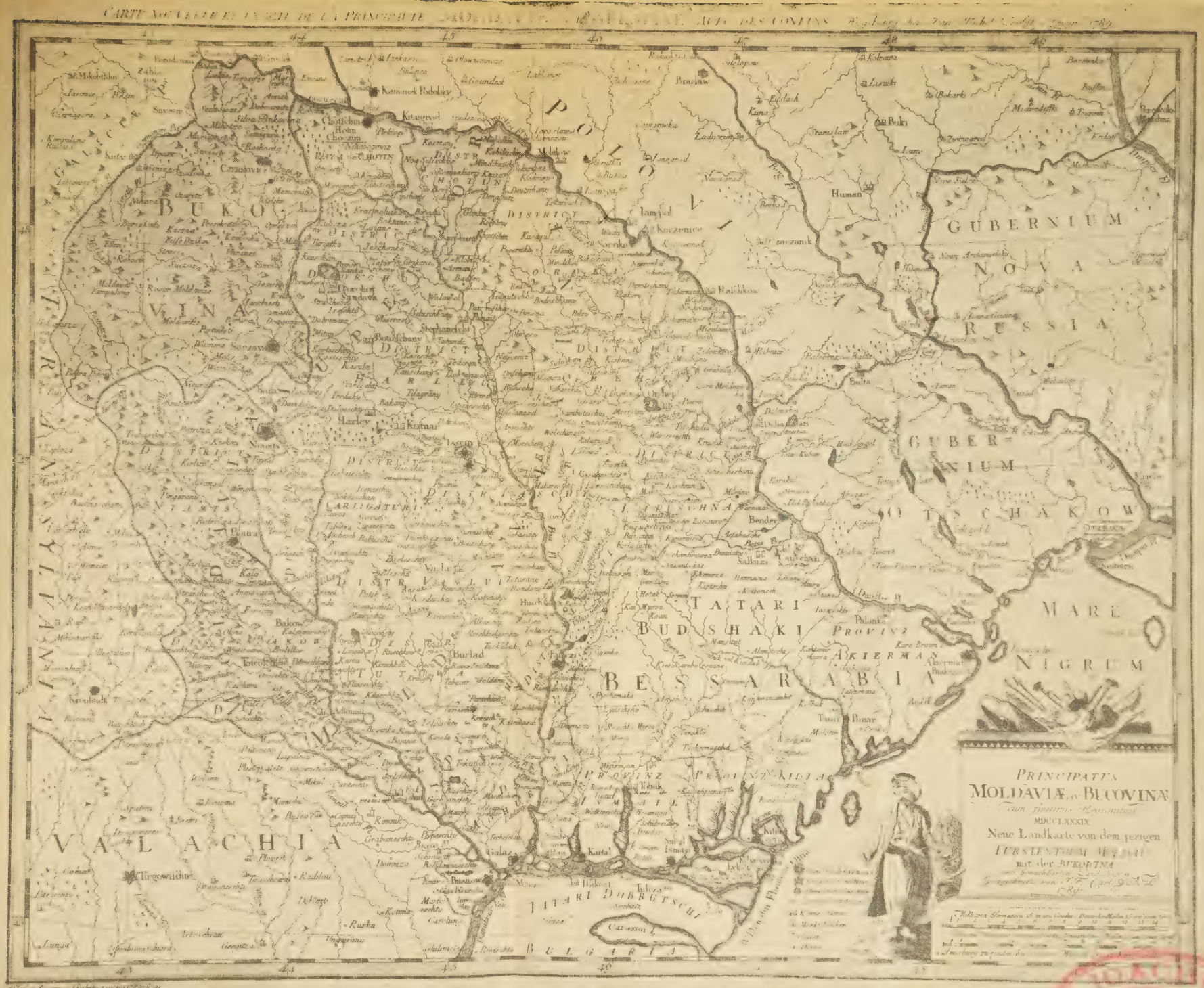

No. 22. — Harta Moldovei, Bucovinei şi Basarabiei în 1789.

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURĂ
„GLASUL BUCOVINEI"
CERNĂUŢI, STR. DOMNEASCĂ No. 33

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 122885657